

ІІІ ЗВІДКИ ІІІ

9

МУЗЕЮ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У СВІДНИКУ

9

ВИДАННЯ

Музею української культури у Свиднику

Вийшло друком:

Науковий збірник Музею української культури в Свиднику, № 1, 1955, 320 стор. (Розібрано). Полноматичний. Присвячено пам'яті В. П. Латти (1921 — 1965). В збірнику друкуються статті з історії, літературознавства, мовознавства, дерев'яної церковної архітектури, фольклористики та розділ рецензій. Збірник має два реєстри.

Шлях до волі. Науковий збірник МУК № 2. Збірник спогадів і документів про національно-визвольну боротьбу українського населення Чехословаччини проти фашизму в 1939 — 1945 рр., стор. 427, ціна 28,50 Кчс. Головний редактор Іван Ванат. Збірник складається з окремих розділів, кожний розділ відкривається грунтовною вступною статтею. В збірнику опубліковано спогади понад 30 визначних учасників визвольної боротьби, передусім спогади генерала армії Людвіка Свободи, як і інших активних діячів антифашистського руху — В. Капішовського, І. Рогала-Ількова, Ф. Іванчова тощо. У збірнику є багатий фотодокументаційний матеріал.

Науковий збірник Музею української культури № 3, 1967, 486 стор. Присвячено пам'яті В. Гнатюка. Збірник містить статті з історії, літературознавства, фольклористики, мовознавства, різні інформації та хроніку. На його сторінках публікується кореспонденція В. Гнатюка з І. Паньковичем (1920 — 1926 рр.). Збірник має географічний та іменний реєстри.

Науковий збірник Музею української культури в Свиднику № 4, 1969, кн. 1, 510 стор., ціна 47,— Кчс. Публікує грунтовні матеріали про Івана Паньковича — Й. Дзендріївського, Ф. Тіхого, С. Ключурака, Л. Деже, М. Штеця та дальших. Збірник містить також статті на різні теми, інформації, рецензії, хроніку про діяльність українських установ Чехословаччини та два реєстри.

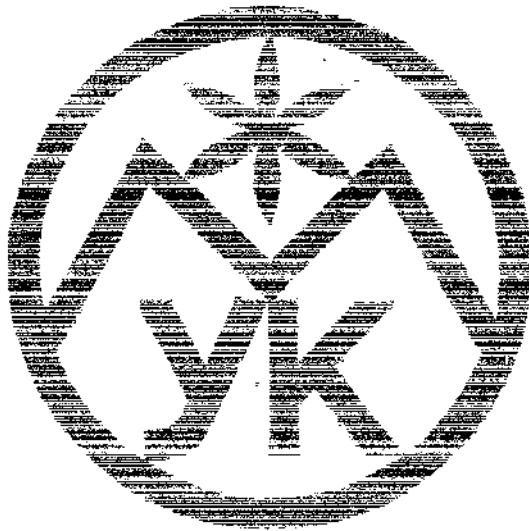
Науковий збірник Музею української культури в Свиднику № 4, 1969, кн. II, 220 стор., ціна 25,— Кчс. Йдеється про монографію Івана Паньковича: «Матеріали до історії мови південнокарпатських українців». До друку підготував А. Куримський. Монографія охоплює злитиси з метрик, пам'ятки, ділову мову та інші записи на церковних богослужебних книгах, зібрані Іваном Паньковичем у 1946, 1947, 1949 та 1952 рр. на Східній Словаччині. Книга містить багатий фактографічний матеріал.

Науковий збірник Музею української культури в Свиднику № 5, 1971, 528 стор., ціна Кчс 58,— Йдеється про монографію «Дерев'яні церкви східного обряду на Словаччині» Б. Ковачевичової-Пушкарової — І. Пушкар. Публікація є першою вичерпною монографією про дерев'яну церковну архітектуру українців (русинів) Пришевщини. Крім докладних описів 111-ти дерев'яних церков та церковних об'єктів із 100 сіл, книга містить 432 фотографії церков, 7 кольорових ілюстрацій та 432 плани і зарисовки дерев'яних церков східного обряду на Словаччині.

Науковий збірник Музею Української культури у Свиднику № 6, 1972, кн. 1, 344 стор., ціна 50,— Кчс. Містить наукові розвідки з історії, історії культури, етнографії, фольклористики та мистецтвознавства. Наприкінці — іменний та географічний покажчики.

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 6, 1972, кн. 2, 200 стор., ціна 50,— Кчс. Містить монографію Павла Марковича «Писанки» («Українські писанки Східної Словаччини») з розсяглим багатокольоровим ілюстративним матеріалом у приложені до наукового аналізу розвитку лемківського писанкового мистецтва від найдавніших часів до сьогодення.

**НАУКОВИЙ ЗБІРНИК
МУЗЕЮ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У СВІДНИКУ
за редакцією Івана Русянка**

**ANNALES
MUSEI CULTURAE UKRAINIENSIS SVIDNIK
Redigid Ivan Rusinko**

Книга друга

1979

VEDECKÝ ZBORNÍK

MÚZEA UKRAJINSKEJ KULTÚRY VO SVIDNÍKU

Pod redakciou Ivana Rusinka

*Materiály z komplexného výskumu
Starinského údolia v oblasti Sning v rokoch 1975 - 1978*

VYDALO MÚZEUM UKRAJINSKEJ KULTÚRY VO SVIDNÍKU
V SLOVENSKOM PEDAGOGICKOM NAKLADATEĽSTVE V BRATISLAVE,
ODBORE UKRAJINSKEJ LITERATÚRY V PREŠOVE, 1979

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК
МУЗЕЮ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У СВІДНИКУ
за редакцією Івана Русинка

*Матеріали з комплексного дослідження
Старинської долини на Синевирі в 1975-1978 pp.*

ВИДАВ МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У СВІДНИКУ
В БРАТІСЛАВСЬКОМУ СЛОВАЦЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ВИДАВНИЦТВІ,
ВІДДІЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ПРЯШЕВІ, 1979

**Редколегія: Юрій Брішкар, Степан Гапак, Михайло Гиряк, Андрій Ковач,
Юрій Кундрат, Михайло Мольнар, Олена Рудловчак, Іван Русинко, ди-
ректор МУК, Микола Русинко, Василь Скрип, Мирослав Сополига.**

© Музей української культури у Свіднику, 1979

Перед етнографією та фольклористикою Словаччини кілька років тому виникло питання комплексного і термінового наукового дослідження групи карпатських українських сіл по верхній течії річки Цирохи — в мальовничому куті Синевирщини. Тут, у земельному кадастрі села Старина, було в межах державного плану приступлено до побудови гідроспоруди — великого водоймища питної води для потреб прилеглої частини Східнословачького краю. У зв'язку з цим буде затоплено не тільки село Старина, на місці якого водоймище виникне, але з гігієнічних причин було вирішено перемістити також населення дальших сіл, що розташовані поряд зі Стариною (Дара) і вище по течії самої Цирохи та її проток (Смольник, Остружниця, Велика Поляна, Звала та Руське). У системі відповідних наукових установ Словаччини постали дослідницькі завдання також перед працівниками Свидницького музею української культури, що покликани збирати, вивчати, експонувати та зберігати пам'ятки матеріальної і духовної культури українського населення Східної Словаччини.

Завдяки ініціативі Кабінету етнології Філософського факультету Братиславського університету ім. Коменського (зокрема доцента Яна Подолака, канд. наук) незабаром склалася чисельна група науково-дослідних установ та осередків, як і цілій загін добровільних наукових працівників, які висунуте завдання підхопили, і під керівництвом утвореної 13 червня 1974 р. Координуючої ради багато з опрацьованого плану було вже й зроблено.

Згаданими установами та осередками є Філософський факультет Братиславського університету ім. Коменського (Кабінет етнології), Східнословачський музей (Кошиці), Музей Словачької Республіки Рад (Пряшів), Пряшівський філософський та педагогічний факультет Кошицького університету ім. П. Й. Шафарика (Кафедри української мови та літератури, Дослідний кабінет україністики, Кафедра музичного виховання), Інститут суспільних наук Словачької Академії Наук (Кошиці), Інститут етнографії Словачького національного музею (Мартин) та Свидницький музей української культури.

Музей української культури, що покликаний обслуговувати культурно-історичні потреби української людності Східної Словаччини, поставився до висунених дослідницьких завдань з позачерговим зацікавленням. Молодий колектив наукових працівників МУК користається також цією нагодою, щоб висловити зі свого боку ширу подяку та глибоке визнання дослідницькій праці згадуваних наукових установ та осередків; він висловлює ширу подяку також кожному з наукових працівників, що віддали свою працю спрям збереження для майбутніх поколінь відомостей про матеріальнє і духовне життя українського населення наведеного району — Старинської долини чи верхньої Цирохи.

Редакція цього номера Наукового збірника не має на думці у своєму вступному слові вводити читача до організаційної проблематики комплексного дослідження. Це читач знайде в наступній статті-передмові під назвою «Дослідження української

людності в районі верхньої Цирохи на Східній Словаччині», яка належить голові Координаційної ради етнографічного обслідування району гідротехнічної споруди «Старина» — доцентові д-ру Янові Подолаку, канд. наук.

У цих відредакційних рядках вкажемо тільки на те, що дослідницьку працю ще не закінчено і що наведеному району випало на долю стати першим регіоном на Словаччині, який у зв'язку з побудовою гідротехнічної споруди досліджується комплексно.

Вчені знаходять досліджувану область цікавою з цілого ряду наукових аспектів і, на їхній погляд, досліджування традиційної народної культури в районі верхньої Цирохи має значення також для перспективного вивчення міжетнічних взаємин в Карпатській області взагалі.

Окрім розвідки на цю тему як результат згадуваного дослідження Старинської долини на місці вже дружаються в деяких словацьких і чеських наукових періодичників і нещеріодичних виданнях (часописах, збірниках).

Першу з цілої серії згадуваних розвідок ми надрукували в попередньому 8-му номері нашого збірника.

Свидницький музей української культури вважає своїм першочерговим завданням надати друкуванню цих матеріалів достатньо місця на сторінках свого друкованого слова. Доказом цього є той факт, що в цьому двотомному 9-ому номері Наукового збірника Музею української культури присвячено науковому обслідуванню Старинської долини весь другий том.

До виходу цього тому комплексне дослідження Старинської долини вже завершується. Матеріали нині далі опрацьовуються. Не все ще надруковано і матеріалам, які не встигли потрапити у цей Збірник, будемо далі приділяти належну увагу: вони вийдуть в наступному чи наступних номерах Збірника.

А поки що раз ширя подяка всім дослідникам — авторам друкованих тут і в дальших номерах статей, всім, хто спричинилися до цього дослідницького подвигу, який є зразком натхненної міжвідомчої наукової співпраці, зразком співробітництва науки з будівничо-технічними установами і проявом високого рівня соціалістичного патріотизму та пролетарського інтернаціоналізму.

Іван Русинко,
директор Музею української
культури

ПЕРЕДМОВА

ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЮДНОСТІ В РАЙОНІ ВЕРХНЬОЇ ЦИРОХИ НА СХІДНІЙ СЛОВАЧЧИНІ

ЯН ПОДОЛАК, КАБІНЕТ ЕТНОЛОГІЇ ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ
БРАТІСЛАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. КОМЕНСЬКОГО

Про систематичне досліджування українців Східної Словаччини може бути мова тільки після визволення Чехословаччини, коли закладалися основи соціалізму і коли й етнографії, як одній з важливих дисциплін використання, дісталося можливості планового розвитку та суспільного пристосування. Краєзнавче досліджування українців карпатського регіону Східної Словаччини являло і донині являє собою складову частину всебічного піклування соціалістичного суспільства про розвиток української національності в Чехословаччині. Етнографічне дослідження української людності забезпечується українськими краєзнавчими установами, а теж у межах етнографічного досліджування цілої території Словаччини без огляду на етнічну структуру окремих її регіонів. Досі нема в нас в області етнографії такого загальнословашського музеологічного починання, яке б не рахувало в своєму плані також з дослідженням української етнічної території. До найвизначніших наукових досліджень загальнословашського значення належать, крім іншого, синтетичні видання про народну культуру на Словаччині, підготовка Словашкою Академією Наук до друку Етнографічного атласу Словаччини, як і побудова загальнословашського скансену* — Музею словацького села в Мартіні.

Поряд із загальними роботами, спрямованими на народну культуру всієї території Словаччини, а теж робіт про народну культуру всієї території української людності Східної Словаччини, організовано також дослідження культури українського населення Східної Словаччини в окремих, вужче вимежених регіонах. До таких досліджень, організованих словацькими центральними етнографічними установами у співробітництві з установами словацьких українців, належать, наприклад, такі акції, як роз-

* Скансен, музей народної архітектури та мистецтва просто неба

сягле на свій час теренне дослідження народної культури Бардіївського округу в 1957 р. (організатор — Інститут етнографії Словацької Академії Наук), колективне збирання музейних речей під час дослідження околиці Снини в 1960 р. (організатор — Словацький національний музей у Мартині), а теж теренні дослідження народної культури на території Старолюбовнянського округу в 1967—1971 р. (організатори — етнографічні ділянки Філософського факультету Братіславського університету ім. Каменського). До цих досліджень в останньому часі приєдналось порівняно розсягле теренне дослідження народної культури українців у районі верхньої течії ріки Цирохи.

Дослідження в районі верхньої течії Цирохи відрізняється від інших регіональних науково-дослідних починань словацької етнографії багатьма аспектами, а передусім з погляду мети, суспільної наполегливості, інтердисциплінарного методу праці, спільнотої заінтересованості загальнослов'язьких, українських і регіональних установ, а не в останнюю чергу також з погляду етнічної структури досліджуваних місцевостей у точно вимеженому регіоні.

Дослідження в районі верхньої Цирохи пов'язане з невідкладним суспільним замовленням. На території кадастру села Старини Гуменського округу плановано побудувати гідротехнічну споруду, внаслідок чого відбудеться переміщення населення сіл в долині верхньої течії Цирохи, що пов'язане також із значним втручанням до структури населення сіл, які межують із районом, що підлягає затопленню. До району затоплення верхньої течії Цирохи належать села Старина, Дара, Велика Полянка, Руське, Смольник, Остружниця і Зала. Наслідки побудови гідротехнічної споруди, а передусім втручення до існуючої структури населення після її закінчення, можна вже нині передбачати в районі безпосередньо при водоймищі, куди належать села Ялова, Стацин, Стацинська Розтока, Присліп, а частково також села на схід від верхньої течії Цирохи.

Оскільки побудова гідротехнічної споруди призведе до значних змін в давньому культурному оселенні краю, дослідження спрямовує свою увагу передусім на детальне задокументування всіх проявів культури та способу життя людності досліджуваного регіону. Дослідження ставить перед собою мету передусім зберегти культурні варгості в самому широкому смислі цього слова — значить, усі явища матеріальної і духовної культури народу. Дослідження, метою якого є захорона явищ народної культури, проходить, як на базі збирання тривимірних предметів матеріальної культури (це завдання виконують музеологічні установи, а передусім Свидницький музей української культури), так і на базі записування інформації про явища народної культури, до чого належать також збирання текстів, записування звукових проявів, зарисовки, фотографування та фільмування всіх явищ. Все це залишиться після затоплення району документацією про життя народу згадуваних українських місцевостей Верхнього Земплина. Що до реалізації такого розуміння захоронного дослідження, то завдання етнографії тут не може виконати жодна інша наукова дисципліна. Першочерговим завданням етнографічного обслідування на цьому етапі стало передусім зосередити потрібну кількість даних про культуру та способи життя народу в районі верхньої течії Цирохи, який відведенено для затоплення, як і документаційне опрацю-

вання даних у музеях та документаційних осередках тих етнографічних установ, що беруть участь у обслідуванні, а теж іх відкриття для користання в інтересах дальшого вивчення народної культури, як і для краєзнавчої, музейної та культурно-освітньої праці.

Оскільки сама етнографія не може претендувати на обслідування всіх аспектів життя цього регіону, бо її досяг вимежений предметом і відповідними методами вивчення предмету, то, крім неї, в обслідуванні беруть участь (чи, точніше, мали б брати) також дальші краєзнавчі дисципліни, а передусім фольклористика, історія, археологія, історія мистецтва, діалектологія, соціологія та природознавчі науки. Одним словом, в інтерасах наміченої мети і збереження для майбутніх генерацій картини багатогранного життя природи та суспільства в затоплюваному районі верхньої Цирохи треба організувати це наукове обслідування на основі активної участі всіх зацікавлених відгалужень науки. Це значить, що згадуване обслідування також цим інтердисциплінарним методом праці має відрізнюватися від усіх дотеперішніх досліджень української людності Східної Словаччини. Інтердисциплінарне наукове обслідування не тільки що уможливлює відтворення комплексної картини предмету дослідження, але й допомагає в праці кожної із дисциплін, що беруть у ньому участь, бо таким чином кожна дисципліна має змогу спиратися на досягненні в процесі досліду відомості і перевірювати правильність власних висновків та наукових узагальнень. У цьому смыслі словацької етнографії — а також словацької україністиці — трапляється рідкісна нагода інтердисциплінарного співробітництва — саме того, чого так часто домагаємося.

Суспільна наполегливість та невідкладність комплексного дослідження регіону верхньої Цирохи спричинила до того, що негайно було приступлено до обслідувальних праць, правда, без належної опонентури проекту, а тим більше, без того, щоб було висунено пропозицію на включення цього розсяgłого обслідування в завдання державного чи відомчого плану. І так у 1974 р. дійшло до створення Координаційної ради для етнографічного обслідування району гідротехнічної споруди «Старина», яка виникла на базі добровільного зацікавлення. Секретаріат Координаційної ради працює при Кошицькому східнословашькому музеї — основній краєзнавчій установі Східнословашького краю. Очолюванням Координаційної ради було повірено доц. д-ра Яна Подолака, працівника Кабінету етнології Філософського факультету Братіславського університету ім. Коменського. Членами Координаційної ради стали представники таких етнографічних чи загальних краєзнавчих установ, як Братіславський інститут етнографії Словашької Академії Наук, Словашське етнографічне товариство при САН, етнографічні робочі ділянки Філософського факультету Братіславського університету ім. Коменського, Мартинський Словашський національний музей, Празький інститут етнографії та фольклористики ЧСАН, Кошицький східнословашський музей, Свидницький музей української культури, Пряшівський музей Словашкої Республіки Рад, Пряшівські філософічний та педагогічний факультети Кошицького університету ім. П. Й. Шафарика, Культурний союз українських трудящих та Гуменський окружний краєзнавчий музей. Вже з цього переліку зацікавлених установ видно, що обслідування від самого початку було орга-

нізоване па ширшій основі, ніж це мало місце в минулому. Вже сам факт створення Координаційної ради для статистичного обслідування району гідротехнічної споруди «Старина» на базі повної добровільності доводить неабиякий інтерес до висунених наукових завдань. Незважаючи на те, що наведені установи беруть у досліджені не завжди однакову участь, сам факт такого зацікавлення доводить, що словацька етнографія здатна оперативно поставитись до невідкладних суспільних замовлень, об'єднати свої сили і виконати актуальні завдання також поза офіційні дослідницькі плани.

Згадана координаційна рада досі зійшлася чотири рази. На установочному засіданні в Кошицькому східнословачському музеї 13 червня 1974 р. було зроблено вокальне вимеження мети етнографічного обслідування району верхньої Цирохи, а також було ухвалено коло співпрацівників для окремих вужче визначених тем. Друге засідання, що відбулося в Стасчині 7 лютого 1975 р., розглянуло вже перші результати дослідження протягом року, а теж було уточнено завдання на дальший період; поряд з етнографією та фольклористикою, на засіданні була тут активно представлена також українська діалектологія. На третьому засіданні Координаційної ради, 25 листопада 1975 р. на секретаріаті ЦК КСУТ в Пряшеві вже обговорювалося закінчення етнографічного теренного обслідування і розв'язувалось питання успішного завершення дослідження фольклору, діалекту та історичного минулого затоплюваного району; голова Координаційної ради водночас запропонував перший проект основи краєзнавчої монографії району верхньої течії Цирохи, остаточну редакцію якої буде обговорено на науковому симпозіумі в 1977 р. Нарешті четверте засідання вужчої Координаційної ради відбулося 3 березня 1977 р. в Пряшівському музеї Словачької Республіки Рад. На цьому засіданні обговорювалося завершення теренного етнографічного та фольклористичного дослідження, було висунено проект організації комплексного краєзнавчого дослідження району верхньої Цирохи (Вільям Шульц та д-р. Ш. Палащти запропонували приступити також до археологічного та природознавчого дослідження); водночас було уточнено концепцію наукового симпозіуму про обслідування верхньої Цирохи.

Захоронне й колективне досліджування народної культури затоплюваного району верхньої Цирохи триває неповних три роки. Воно почалося в липні 1974 р. Цей, порівняно невеличкий період допоміг зібрати чимало інформації про характер народної культури українців цієї частини Верхнього Земплина. Було відтворено цілісну картину традиційних форм народного заняття (збиральництва і присвійницького способу господарювання, традиційних форм вирощування сільськогосподарських культур, тваринництва, домашнього виробництва і ремесел, транспорту), картину народної іжі, народної архітектури і суспільного життя; в цьому напрямі робиться ще додаткове обслідування. На ділянці матеріальної культури потрібно ще дослідити народний одяг та народне образотворче мистецтво. З решти ділянок народної культури потрібно ще докінчити обслідування родинного життя, родинних звичаїв, як і звичаї з нагоди річниць, та також народну медицину. Важливою проблемою залишається обслідування фольклору; певні теми словесного та музичного фольклору досліджено майже вичерпно, до інших ще навіть не було приступлено.

Питання координації фольклористичного обслідування повинні будуть розв'язати передусім самі фольклористи. Водночас із етнографічним обслідуванням, як вже було сказано, провадилось також дослідження діалектологічне, завдання якого взяли на себе україністи Пряшівського філософського факультету; здобутки цього обслідування дуже цінні. Нарешті розпочалося також історичне дослідження району, однаке, без належної координації праці дотеперішні результати незначні. Дуже цінних результатів було досягнуто в області збирання і дослідження тривимірних речей для музеїв; найбільше експонатів придбав Свидницький музей української культури. Фінансове покриття витрат, пов'язаних з дотеперішньою науково-дослідною працею, в основному забезпечили Кабінет етнології Філософського факультету Братиславського університету ім. Коменського, Словачське етнографічне товариство при Словашькій Академії Наук та Свидницький музей української культури.

Вже дотеперішні досягнення етнографічного обслідування регіону верхньої Цирохи дають право твердити, що набуті відомості не тільки допоможуть відтворити картину культури та способу життя народу цього краю, але й будуть корисні з погляду порівняльного вивчення народних культур Карпатської області.

Цей наш перспективний погляд на використання набутих відомостей базується на кількох дійсностях. Передусім йдеться про сучасний стан традиційної народної культури в районі верхньої Цирохи. В досоціалістичному періоді типовим для цього регіону було відставання в економічному і соціальному розвиткові. Неврожайність ґрунту, значний популяційний приріст, брак робочих можливостей в найближчій околиці, відхід на сезонні роботи у врожайні області Південного Земплина, навіть виїзди на тривалу еміграцію (найчастіше в Америку, але й у Францію та Бельгію) — все це наклало печать на розвиток народної культури цього вбогого краю. Картина біди при капіталізмі була довершена воєнними подіями і передусім переходом фронту в процесі другої світової війни, коли села в долині верхньої Цирохи були зовсім знищені. Після переходу фронту війною знищенні села здіймаються з руїн і побудова соціалізму несе прогрес також у Верхній Земплин: було побудовано сучасні осередки промисловості, дороги, автобусний транспорт, для населення було забезпеченено робочі можливості, почався процес колективізації сільського господарства, було побудовано школи — за зразком сучасної архітектури, і були створено передумови для всебічного економічного, соціального і культурного розвитку краю. Для етнографів виникла можливість зафіксувати процес змін в культурі і формах життя народу — процес відходу в минуле архаїчних проявів культури і наступу нових прогресивних елементів. Небагато на Словаччині регіонів, які б зазнали таких суттєвих змін у своєму економічному та культурному розвиткові, як ті, що іх зазнав Верхній Земплин. Одним словом, район верхньої Цирохи цікавий для науки також з погляду дослідження змін в надрах традиційної культури, які відбулися внаслідок соціалістичного будівництва; також з цього погляду цей район гідний етнографічного вивчення.

Села затоплюваного району верхньої Цирохи населені українцями. Всупереч тому, що частина населення при перепису зголосилась до

словашкої національності, народна мова цих сіл є діалектом української мови. Вплив словацької мови у цьому регіоні не відчувається так інтенсивно, як це буває в деяких інших регіонах Східної Словаччини з українським населенням. Також в області матеріальної і духовної культури народу переважають елементи, що за своїм характером близчі до культури Закарпаття, ніж до культури Східної Словаччини. З погляду етнографії та мовознавства цей район важливий також тому, бо саме верхня Цироха має бути розмежжям між культурою та мовними областями східних бойків і більш західних лемків — двох мовних груп українського населення на території Словаччини. Нарешті розташування цього регіону неподалеку від словацько-українського етнічного розмежжя дає можливість обстежувати взаємні інтеретнічні впливи в народній культурі Верхнього Земплина. Оскільки села в районі гідротехнічної споруди «Старина» розташовані на південних схилах карпатського гірського масиву — а дотеперішні результати історичного та етнографічного вивчення доводять, що саме через цю територію проходила в 14—16 сторіччях колонізація на волоському праві із більш східних карпатських областей на захід — цей район стає дуже важливим також для вивчення народних культур у Карпатах. Одним словом, вивчення традиційної народної культури в районі верхньої Цирохи може допомогти не одному тільки відтворенню характеру культури Верхнього Земплина, але може стати придатним також з погляду потреб вивчення міжетнічних взаємин у Карпатській області.

Виходячи з наведеної дійсності, відчувається потреба швидко завершити обслідування і дослідження народної культури в районі Верхньої Цирохи, а набуті відомості не тільки опрацювати для документації, але й відкрити до них доступ науки, як і ширшої культурної громадськості. Голова Координаційної ради для етнографічного обслідування району гідротехнічної споруди «Старина», маючи на увазі дотеперішні результати, на її засіданні 25 листопада 1975 р. в Пряшеві виступив з проектом укладення і видання краєзнавчої монографії під заголовком «Верхня Цироха. Краєзнавча монографія області». За пропонованою основою, монографія (розсягом у 700 сторінок машинопису, крім ілюстративного матеріалу) містила б такі основні частини:

- I. Історичний розвиток області (період заселення, феодалізм, капіталізм, період соціалізму);
- II. Матеріальна культура народу (народні заняття, типи оселенців, архітектура і житло, народне харчування, одяг і народне образотворче мистецтво);
- III. Духовна культура і суспільне життя народу (життя в родині, життя в суспільстві, родинні звичаї, календарні звичаї, трудові звичаї вірування та знахарство, народна медицина);
- IV. Фольклор (словесний фольклор, музичний фольклор);
- V. Діалект народу (характеристика діалекту, діалектні зразки, словник).

Оскільки дотепер у більш широкому розсязі не вдалось ще провести обслідування народної культури, зовсім зрозуміло, що висунута основа монографії побудована передусім на результатах етнографічного та

фольклористичного дослідження, проте вона не забуває окремою частиною також на історіографію та діалектологію, а цим проектом, прийнятим Координаційною радою поки що за платформу обговорення, ця «краєзнавча» монографія містила б статті про народну культуру, історію та діалекти. Монографія не рахує з участю інших відгалужень науки (археологію, історію мистецтв, соціологію, природничими науками), а саме з тієї простої причини, що до сьогоднішнього дня (28 березня 1977 р.) дослідження в цьому напрямі в районі верхньої течії Цирохи не мали місця. Тому поки ще актуальним залишається тільки план підготовки етнографічної монографії з побічними розділами з історії та діалектології. Опрацювання цих частин здається нам зовсім реальним. Якщо вдасться організувати дослідження в області дальших краєзнавчих дисциплін, концепція пропонованої монографії може поширитися — прибудуть до неї нові розділи із нових наукових відгалужень. Згадую тут ці речі тому, щоб, в інтересах історії регіоналістики, залишився документ про те, як створювалася концепція дослідження народної культури української людності в області верхньої Цирохи, документ про те, що все було на меті у зв'язку з використанням здобутків обслідування для дальнього розвитку науки та культурної політики як такої.

Корисність науки розглядаємо, крім інших критеріїв, також за тим, як своїми здобутками вона служить потребам практичного життя і насільки вчасно вміє реагувати на потреби розвитку соціалістичного суспільства. Побудова гідротехнічної споруди в Старині і вимушене втручання в структуру оселення сіл в районі верхньої Цирохи, що з побудовою пов'язане, вимагає оперативної допомоги з боку науки. Словацька етнографія вже засвідчила цю оперативність і підготованість до реалізації згаданого вимогливого завдання. На цьому етапі йдеться про те, щоб також решта спеціальних відгалужень україністики пришвидшило науково-дослідні праці в цьому регіоні і так взяли участь у покритті боргу словацької науки в ставленні до української людності Східної Словаччини.

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

ОЛЕКСАНДР ДУХНОВИЧ І СТАРИНСЬКА ДОЛИНА

ОЛЕНА РУДЛОВЧАК, ДОСЛІДНИЙ КАБІНЕТ УКРАЇНСТИКИ ПРИ КАБІНЕТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ ПРЯШІВСЬКОГО ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ КОШИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. П. Й. ШАФАРИКА

Етнографічні відомості про Старинську долину дійшли до нас з першої половини XIX століття у творчій спадщині О. Духновича, у його етнографічній розвідці «О народах Крайнянських...»

Країці роки життя Духновича — його дитинство і юність — пов'язані з Сининчиною, перш за все з Старинською долиною і рікою Цироха. Ще як дитина, як хлопчик, потім як гімназист, студент він жив у різних селах Сининчини або в селах, що тісно межували з Сининчиною. Він знайомився з її життям, перебуваючи в серці цього краю, або приглядався до неї з сіл за її межами, звідки дивився на рідні місця з різних перспектив, що помножувало багатогранність бачення і сприймання рідного краю, робило більш глибокою і свідомою його любов до рідних місць.

Географія життєвого шляху Духновича переконливо свідчить про те, що береги ріки Цирохи його й колисали, й рідній мові та грамоті навчали, прищепили любов до рідного ґрунту, нерозривно пов'язали з власним трудовим народом, спровадили у світ, наснаживши свідомість враженнями й істиною, на яких сформувався і якими жив майбутній будитель. Це зараз ми усвідомлюємо особливо гостро, коли мають бути затоплені ці місця, по яких толав своїми дитячими ножками вірний своєму народу борець за його краче майбутнє, де «над азбукою перший піт з його молодого чола тік», де вперше полонила серце рідна стихія, де снувались нитки, що пов'язували Духновича з вітчизною і її заповітами, з минулим та майбутнім її трудового народу.

Уявя про Духновича у широкого загалу пов'язується передусім з Тополею, і потім уже з тими місцями, де він працював. Це результат обмеженої вивченості життєвого шляху майбутнього будителя. Старші дослідники задовольнялися тим, що вказали на місце його народження, і хоч згадувались іноді також факти його перебування в інших селах.

проте ширших висновків з цього не робилось. А між тим традиційна асоціативність постаті Духновича з Тополею мало вичерпна з точки зору охоплення його життєвого шляху, місця і ролі в його біографії та у формуванні особистості тих сіл, через які вела стежка його життя. В Тополі Духнович народився (24 квітня 1803 р.), «перший воздух руський ссав», проте він з цього села відійшов майже немовлям, і вже не вертався до нього. На формування свідомості Духновича воно впливало передусім з того аспекту, що тут жили довший час його предки, і з цими предками була пов'язана родина легенда, яка стала стрижнем національної свідомості майбутнього будителя. Йдеться про легенду, в якій говориться про походження роду Духновичів з Росії та про те, що, втікаючи перед царським гнівом і карою за своє бунтарство, вони осіли в Тополі. Відомий ще один знамений факт біографії Духновича, пов'язаний з Тополею, який дає підставу вважати Тополю місцем, де впustив майбутній «раб свого народу» коріння у рідний ґрунт, де виникла перша міцна спайка, що в'язала його з мозолями трудового народу. Піврічного хлопця батьки, переселившись у тріскучих морозах у Стацин, залишили у Тополі у «баби Гарайдики». Ця проста і добра баба Гарайдиха стала другою мамою майбутнього будителя, годувала, пестила, голубила, вдихала власну істоту. Отже, в Тополі — коріння Духновича, — міцні і глибокі, проте могутні дерева життя зросло і розгалузилося, зазеленіло і зацвіло на березі ріки Цирохи, на Старинській долині, на тих місцях, які скоро зійдуть з карти району, або межують з ними. Це, зрештою, підтверджив сам поет: «Тополя — колибель, А Стакчин — кормиль», — читаємо в поезії «Нагробное Александра Духновича». Стацин, а потім Старина вигодували і зростили Духновича.

Дещо більше року мав Духнович, коли його баба Гарайдиха у зайді на спині перенесла через гору Настас, до якої він так часто з любов'ю і подивом повертається як літератор у своїх творах, і віддала батькам у Стацині. Це було влітку 1804 року, і з цього часу до кінця 10-х років с певними перервами його життя було пов'язане з цим селом. Тут, у Стацині, пройшли безтурботні дитячі роки майбутнього будителя. Тут він закохався у природу Синнщини, приріс до рідного коріння. Тут він став знайомитись з життям, історією, духовними скарбами свого народу. Усією душою приlinув до нього, бідного, але прекрасного. Однак, вже «перший піт з чола» Духновича, який прийшлось йому пролити над азбукою, пролився, як доводять джерела, у Старині. Поряд з Стацином, з Стариною пов'язане життя Духновича, особливо юнацькі роки. Тут, у Старині, жив вуйко Духновича, брат його матері, двоюрідні брати і сестри. Очевидно, дві сім'ї жили дружно, тому їх зв'язки були тісними і теплими. Сюди Духнович дитиною та юнаком приходив не тільки на відвідини, але сюди привели турботливі батьки шестирічного хлопчика на першу науку до вуйка. Тут він почав вивчати рідну руську азбуку, складати перші склади рідного слова. Рідна письменність тут стала входити у свідомість хлопця. Під шум ріки Цирохи, яка так вабила хлопчика, сидячи над книжкою, він затверджував ази премудрості. Наука, як він згадував, в тому часі робила йому багато прикрощів. Хотілося і грati, бігати по лугах, гриби збирати в лісах, купатись у річці, рибку

ловити з старинськими хлопчаками, а його жорстоко прив'язували до столу, до букв.

Але це не все, що пов'язує майбутнього поета з Стариною. Якщо задуматись над долею сім'ї Духновичів, можна про Старину дійти й інших висновків. Виринає питання: куди ділася вдова (Марія Іванівна Герберій) з своїми дітьми після смерті голови сім'ї? Як відомо, батько Духновича помер раптово у 1816 році (5-го листопада), залишивши багаточисленну сім'ю. З дітей найстаршим був 12-річний Олександр. За звичаєм та існуючим правовим порядком вдова після смерті священика могла ще 1—2 роки залишитись на старому місці, навіть отримувала ще деякі прибутки з парафії. Але після цього строку їй прийшлося шукати інше притулок, бо новий священик вступав у свої права, займав квартиру, виганяв у світ. Куди поділася вдова з діточками, коли їй прийшлося покинути Стасчин? Про це немає точних даних, але найправдоподібніше, що мати Духновича поселилась з дітьми на певний час у брата в Старині. В такому разі життя Духновича ще кілька років було пов'язане з Стариною. Можна гадати, що цей зв'язок тривав десь з 1818 року до початку 20-х років. В цьому часі Духнович був гімназистом в Ужгороді, поступивши у 1821 році на «філософські студії» в Кошиці. З Ужгорода і Кошиць він в канікулах приїздив до матері до Старини на береги ріки Цирохи, помагаючи їй у турботах і сприймаючи та звішуючи об'ективну дійсність з нових позицій. Це вже він робив перші кроки в літературі, його, правдоподібно, торкнулись віяння кошицьких вільнодумних традицій, а в особистому житті давили матеріальні нестатки,¹ які створювали свого роду міст до злиднів трудових мас, будили інтерес до соціальних питань.²

Отже, в цих двох селах Старинської долини — в Стасчині та Старині — набув Духнович свій перший життєвий досвід, тут стали формуватись його зв'язки з рідною землею, в цих місцях він став усвідомлювати, потім все життя повертаючись до цих вражень, рідну землю, потрапивши у полон чарівної краси рідних гір, став прислуховуватись до пульсу життя і прагнень мас, засвоюючи різні сторони народного світогляду.

Крім цих двох сіл, розташованих на берегах верхньої течії ріки Цироха, безпосередні зв'язки були в Духновича з селом Клокочів, що простяглося на південний захід від згаданих місць і яке в тому часі належало вже до Ужанської жупи, притулившись до кордону Земплинської жупи, яка обіймала села Стасчин та Старина. В Клокочові жив діdo Духновича. Засвоївши перші мудрості грамоти в Старині, в Клокочові він поступив в початкову школу — на nauку до дяка. Це могло тривати десь рік-два, отже, Духнович у Клокочові перебував у 1812—1813 роках.

І ще одне село входить у географію життя родини Духновичів та Духновича особисто. Коли старша дочка Духновичів вийшла заміж, мати переселилась до неї. За даними спогадів Духновича та його постичної спадщини, а також іншими джерелами, це були села Вишня

¹ Див.: О. Рудловчак. Олександр Духнович. Життя і діяльність. В кн.: Олександр Духнович. Твори, т. I. Пряшів, 1968, стор. 26—27.

² В ці роки (1821) мав місце і трагічний злам в житті майбутнього будителя. Він з-за нестатків погинен був відмовитись від світської професії, якої прагнув усім еством, і погодиться на священичий шлях.

Рибниця і Вишні Ремети,³ що лежали в кількох кілометрах на схід від Клокочова, теж на території Ужанської жупи. Тоді і Духнович став сюди приїзджати як додому, до матері, до сім'ї — з Ужгорода, Пряшева, згодом і з решти місць, де він працював. Десять від кінця 20-х років пов'язували Духновича родинні зв'язки з цими селами, з матір'ю, яку Духнович гаряче любив, підтримував, помагаючи виховувати молодших сестер. На початку 40-х років, коли мати Духновича вмерла (13 липня 1843 р.), обірвались і ці зв'язки. Духнович поховав її у Реметах,⁴ і вже майже перестав сюди їздити, тим більш, що з близького Ужгорода у 1844 році він переїхав у Пряшів, звідки вирушив у бурхливу путь культурно-громадського діяча, і ця діяльність повністю поглинула його, так що стежки до рідних місць також із-за цього стали заростати травою. Обриваються безпосередні контакти Духновича з Сининціною, але тим яркіше постає вона у спогадах будителя про молоді роки.

Точні дані про перебування Духновича у Реметах під час весняних канікул маємо з 1827 року у роботі «О народах Крайнянських...», до якої ми повертаємось нижче. З В. Рибниці та В. Ремет Духнович виконав кілька екскурсій на Сининчину, зараз вже з метою фіксування, вивчення або уточнення етнографічно-топографічних даних для своєї етнографічної роботи, для використання в художніх творах і взагалі у своїй творчій праці.

Згадувана етнографічна робота «О народах Крайнянських...» є живим доказом того, що в двох селах — Стацині і Старині — Духнович жив в нерозривних контактах з трудовим народом цих сіл. Він бував у курних хатах селян, брав участь у родинних подіях, з перших свідомих кроків слухав перекази селян, знав про пригоди, що трапилися з ними, передусім у Стацині та Старині, був учасником їх щоденних радощів і турбот. Тут він пізнав до подробиць природу Старинської долини, бєрегів рік Цироха, Ублянка, Лаборець, які описав у своїй роботі. Тут він назбирав й інші етнографічні матеріали для неї; Згодом став вивчати історичні джерела, щоб, крім відомостей про побут, зміг дати інформації й про історію, а також про мову місцевого українського населення.

Визначна етнографічна робота О. Духновича «О народах Крайнянських или о Карпатороссах угорских, под Бесъкидом в Земплинской, Унгской, и Шаръской Столицы живущих» дійшла до нашого сучасника в рукописі. Вона становить другу частину вже зараз досить відомої збірки «Забавки Александра Духновича, каноника Пряшовского. 1848». Перша частина збірки містить поезії Духновича, в третій її частині Духнович вмістив кілька своїх художніх прозових творів. Художня частина збірника, який зберігається в рукописному архіві Львівської бібліотеки АН УРСР, була повністю опублікована в книзі «Олександр Духнович. Твори, т. I.», яка вийшла у Пряшеві у 1968 р. Менш поталанило другій частині збірки, тобто роботі «О народах Крайнянських». Вона в повному обсязі до цього часу не була надрукована. Фрагменти цієї роботи з вступ-

³ Ці два села в рукописній спадщині Духновича згадуються об'єднаними, і він в одному випадку посилається на В. Ремети, в іншому — на В. Рибницю.

⁴ Див. поезію «На похорон матері», написану у 1843 році (Олександр Духнович. Твори, т. I, стор. 193), та примітку до неї (там же, стор. 682).

ними поясненнями були опубліковані майже водночас (у 1958 р.) в Радянському Союзі і в нас. Радянський дослідник В. Л. Микитась опублікував уривок з роботи в ужгородському літературно-художньому альманасі «Карпати» (1958, № 1, стор. 119—123), частину третього розділу роботи опублікувала О. Рудловчак в пряшівському журналі «Дукля» (1958, № 4, стор. 95—98). З того часу цей цінний етнографічний трактат Духновича став предметом дослідження, опертого переважно на опубліковані частини роботи та на опис рукопису. В аспекті розвитку суспільно-філософської думки на Закарпатті подав аналіз та оцінку роботи радянський дослідник І. Ю. Кашула у своїй доповіді, зачитаній на республіканській науковій конференції «Культура і побут населення українських Карпат», яка відбулась в Ужгороді в 1973 р.⁵

Рукопис збірника «Забавки...», як вже згадувалось, датований 1848 роком. Можна гадати, що ця дата торкається укладення збірника, бо він містить матеріали різних років. Що торкається вміщеної у збірнику роботи Духновича «О народах Крайнянських...», про неї є підстави твердити, що вона виникла раніше 1848 року. Або хоча б матеріали, певні її частини були написані раніше 1848 року. Про це свідчать архаїчні елементи її мови, перш за все церковнослов'янські форми дієслівних закінчень, штучність синтаксичних зворотів тощо. Правдоподібно, у 1848 році Духнович зробив остаточну редакцію вже раніш опрацьованих матеріалів та вніс роботу у згадуваний збірник.

1848 рік у житті і діяльності Духновича спадає у вельми активний період його творчого шляху. Друга половина сорокових років — це саме ті роки, на протязі яких він сформовується як національно-відродженецький діяч. І одною з найбільш виразних його заявок про цю діяльність і про відродженецьку програму її є саме цей твір. «Потяг до вивчення побуту народу з боку прогресивних закарпатських мислителів (середини XIX ст. — О. Р.) зумовлюється тим, — читаемо у вищезгаданій статті І. Ю. Кашули, — що, розробляючи систему нових поглядів, вони відроджували насамперед народний світогляд. У період національного відродження пропаганда народної творчості і дослідження побуту народу відіграли велику роль у формуванні національної свідомості. На фольклорних основах починає зростати національна література, знання етнографічного матеріалу служить багатим допоміжним матеріалом для істориків, що було особливо важливо в умовах, коли багато писемних пам'яток було знищено внаслідок кількавікового іноземного панування. Вивчення побуту, записування народних звичаїв, пісень, казок і легенд допомагало разом з тим краще пізнати ідеали і прагнення народу.»⁶ Цим завданням була підпорядкована — свідомо, програмно — і робота Духновича. Вона виникла на тлі багатого і багатогранного творчого доробку Духновича даного періоду.

Переїхавши з Ужгорода у Пряшів у перші дні 1844 року, Духнович

⁵ І. Ю. Кашула. Питання культури і побуту в суспільно-філософській думці на Закарпатті середини XIX ст. В зб.: Культура і побут населення українських Карпат. (Матеріали республіканської наукової конференції). Ужгород, 1973, стор. 126—130.

⁶ І. Ю. Кашула, цит. стаття. Там же, стор. 126—127.

потрапив в обставини, які йому дозволили майже повністю присвятитись культурно-освітній, суспільно-громадській і творчій роботі, для якої він накоплював сили, досвід, знання, матеріал весь попередній період. Успішним дебютом у його видавничу діяльність стала «Книжиця читална для начинающих», тобто буквар, який містив і певні літературно-художні матеріали або взагалі мав літературно-художній характер. Книга вийшла у Будині у 1847 році в атмосфері значного підйому на полі освіти, особливо видавання підручників в Угорщині взагалі. Вихід у світ букваря і його успіх Духновича, очевидно, окрілив, об'єктивні історичні обставини, які формувались в Угорщині, давали надії на те, що вдасться добитись сприятливих умов для систематичного публікування літератури рідною мовою. Перш за все назрівання революції створювало родючий ґрунт для таких сподівань, революційні настрої в Угорщині, які активізували також і суспільну думку закарпатських українців, сприяли розгортанню національно-відродженецького руху. Відновилась можливість друкування слов'янським шрифтом у Будині і оперативного випуску літератури, хоча б можна було зробити такий висновок на підставі успішного і швидкого надрукування «Книжиці читалної» в Будинській університетській друкарні. Крім того зміцнювались контакти з галицькими українцями, і цей факт теж окрілював Духновича у його сподіваннях на ширші можливості публікування. Галицькі українці, які у 40-х роках рідною мовою видали кілька публікацій у Відні⁷, в себе дома на двох місцях — в Перемишлі⁸ та у Львові⁹, стали піднімати друкарську справу. В першій половині 1848 року у Львові став виходити і часопис, спільний друкований орган західних українців.¹⁰ Сам Духнович починаючи 1848 роком наполегливо став добиватись заснування слов'янської друкарні в Ужгороді або в Мукачеві. Сподіваючись на розгортання видавничої справи західних українців, він поспішно став закінчувати вже раніше розпочаті ро-

⁷ Маємо на увазі дві книги літературно-художньої та фольклорної антології І. Головацького «Вінок русинам на обжинки упів Іван Б. Ф. Головацький», які вийшли у Відні у 1846 і 1847 рр.

⁸ Слов'янську друкарню у Перемишлі заснував у 1829 р. Іван Снігурський (див.: І. Левицький. Галицько-русская бібліографія XIX ст. с уваглядненім руских ізданий, появившихся в Угорщині і Буковині (1801—1886). Том I (1801—1860). Львів, 1888, стор. XIV.) В цій друкарні, яка у 40-х роках значно пожвавила свою діяльність, побачили світ дальші видання Духновича, що слідували за «Книжицею».

⁹ Якщо в 1845 році в Галичині вийшли 4 публікації кирилицею та «гражданкою», у 1846 р. їх було 5, у 1847 р. — 18, в 1848 р. їх кількість вискочила зразу на 65 публікацій. Водночас з'явилася 31 латинська публікація галицьких українських авторів, причому попередні роки такі праці майже взагалі не виходили. Ця статистика наочно показує той підйом, який настав раптово в умовах революційної ситуації на полі видавничої справи західних українців. Наведені цифри торкаються лише видань на території Галичини, за її межами слов'янським шрифтом в той же час вийшло 15 книжкових публікацій західноукраїнських авторів (див.: І. Левицький, згадувана бібліографія, стор. XVIII).

¹⁰ Зоря Галицька — письмо часове. Виходить що тиждень раз во второк. Перший номер вийшов 15-го травня 1848 року у Львові.

боти, з яких переважна більшість була написана рідною мовою, мала національно-відродженецькій зміст і настанови.

Ще у 1846 році Духнович закінчив свою латинську роботу «Історія Пряшівської єпархії», яка за його життя не вийшла друком.¹¹ Поряд з цією роботою він працював над вже згадуваним своїм букварем, у 1846 році, на підставі раніш занотованих матеріалів, розпочав роботу над «Біографією Василя Поповича»,¹² написану по-латинськи, яка, однак, в основній своїй концепції мала відбити становлення національно-відродженецького руху закарпатських українців. У 1847 році вийшли в Пряшеві друком два томи юридичної праці Духновича «*Sogris iuris canonici*». У 1848 році Духнович завершив роботу над іншою юридичною працею »*Statuta capituli Eperjessiensis*«, яка залишилась у рукопису.¹³ Цей творчий підйом 1847—1848 років поєднувався з незвичайно активною культурно-освітньою діяльністю Духновича, яку він проводив в основному на Спиші, і супільно-громадською активністю, яку він розгортає передусім на базі жупних політико-адміністративних органів Шариської жупи, часто репрезентуючи при цьому жупу і за її межами. Про цю кипучу діяльність конкретне свідчення дає рукописний збірник О. Духновича »*Selecti sermones*« («Зібрані промови»),¹⁴ яка містить різні промови О. Духновича угорською та рідною мовами, виголошені при різних офіційних нагодах. Також і цю збірку уклав Духнович у 1848 р., зібравши в ній матеріали п'яти останніх років. Нагадаємо, що водночас він в 1847—1848 роках був депутатом від Пряшівської єпархії в Угорському сеймі у Братіславі. Бурхливі події в сеймі, нові знайомства, здобутий політичний досвід теж сприяли активізації його творчої та громадської діяльності, подальшій еволюції його національно-відродженецьких настанов.

В накресленій напруженій творчій атмосфері і діяльності Духнович приступив у 1848 році до укладення згадуваного рукописного збірника «Забавки Александра Духновича», зібравши, обробивши, допрацювавши вже раніш укладені матеріали та написавши для неї також і нові твори. Вміщена у збірці етнографічна робота «О народах Крайнянських...» як фактом свого виникнення, так і своїм змістом, настановами, напруженою і схвилюваною подачею матеріалів, гострокритичними аспектами, що були обвинуваченням усього феодального устрою, якого підвалини захитались в Угорщині, відбивала характер історичної доби і всіми цими прикметами вростала в активність Духновича даних років, доповнювала її, стала певним маніфестом настанов цієї діяльності, дзеркалом передових, але і відсталих ідейних настанов автора.

¹¹ Chronologica Historia almae Dioecesis Eperjessensis .... Anno 1846. Рага I-та. В російському перекладі К. Кустодієва робота вийшла в С.-Петербурзі в 1877 р.

¹² Biographia Basili Popovics, ... ab Anno 1809 usque 1843 ... Пряшів, 1847. Робота не вийшла друком, рукопис її загубився.

¹³ Рукопис зберігається в архіві Львівської бібліотеки АН УРСР, ф. Народного дому, № 178.

¹⁴ Selecti sermones variis occasionibus praesertim installationibus habiti, collecti per Alexandrum Duchnovics 1848. Збірка зберігається в рукописному архіві Ужгородського краєзнавчого музею.

Весь збірник був написаний рідною мовою, він складався, як вже згадувалось, з трьох частин. Етнографічна робота була в ньому ніби в обрамленні двох літературно-художніх розділів, з яких кожний мав своє місце і функцію у концепції збірки. На чільному місці була поезія, яка у розгортанні національно-відродженецького плану мала будити літературно-художнє життя, як популярний жанр, мала прокладати стежку художній літературі до широких читацьких кіл. За нею слідувала робота «О народах Крайнянських...» — маніфест історичної і національно-культурної концепції Духновича, як один із подальших каменів етнографічного та почасти й історичного дослідження закарпатських українців. Подальших, тому що певні традиції закарпатоукраїнської етнографії як науки тут вже існували. З них виходив і їх розвивав Духнович. Щодо третьої частини збірки (Часть III. Розличні повісті ради веселаго продолженія времене), ті прозові зразки, які вона містила, помітної літературно-художньої вартості не мали. В повістях цієї частини (іх було три: «Повість», «Повість о Ломоносові», «Повість о великомудрій Димітрові Спиринському») було опрацьовано почерпнуті з російської дійсності теми. Цими повістями Духнович хотів подати свідчення про те, «який єсть Карпатський язык (dialectus), то есть, як они пишут, или говорят. В сем письмі моем чуждо слово не употреблях, но писах словами на Крайні, то есть под Настосом употребляемими, і которія я учился от моей пістунки в Стасчині селі, где от дітинства іншого слова не почул есм». ¹⁵ Ця частина мала перш за все мовні настанови.

Отже, збірник презентував літературно-художні, етнографічні, історичні та мовні намагання національно-відродженецького руху закарпатських українців даного періоду, мав ясно виражену концепцію у рамках національно-відродженецької програми, в ній чільне місце було відведене етнографічній праці. Без сумніву, збірку Духнович готовував для опублікування. Про це свідчить і той факт, що він в ній на кількох місцях повертається прямо до читача. Наприклад, у «Предмові» читаемо: «Вручаю тебе доброе мое наміреніе, читателью любезний...» ¹⁶. Знаменно, що і зразки мови Духнович запозичив з долини верхньої течії ріки Цирохи, конкретно з Стасчина. ¹⁷ Матеріал третьої частини збірки, очевидно, був опрацьований десь на початку сорокових років, коли, перебуваючи в Ужгороді, Духнович, захлинаючись, читав російську літературу в епархіальній бібліотеці.

Художня література, історико-етнографічне дослідження, мова і мовознавство — були ті три тематичні кола, які визначали зміст збірки, що від початку до кінця була написана рідною мовою, в чому полягала одна з сторін її новизни у порівнянні з попередніми подібними публікаціями, зокрема з опублікованими в Угорщині закарпатоукраїнськими етнографічними роботами, які вийшли переважно угорською мовою. Збірка маластати другим кроком в рамках видавничого плану національно-відродженецької програми Духновича. Перший його крок у цьому плані торкався народної освіти. Це був згадуваний буквар «Книжиця читал-

¹⁵ Олександр Духнович. Твори, т. I. Пряшів, 1968, стор. 491—492.

¹⁶ Там же.

¹⁷ Див. видання: Олександр Духнович. Твори, т. I, стор. 493—503.

ная...». В ньому Духнович винесив своїх братів на Східній Україні, першим на Західній Україні висловив і здійснив засаду нести освіту масам на їх розмовній мові. Зараз у «Забавках» він проголошував засади розгортання нової національної літератури і у своєму етнографічному творі дав заявку про історичну і національну концепцію цього руху, намагаючись вплинути на формування національної свідомості свого сучасника і розкрити перед ним народний світогляд, піднявши злободенні соціальні питання доби розкладу феодальної системи, висловивши демократичні принципи, засудивши національний і соціальний гніт. З цих аспектів твір «О народах Крайнянських...» займає помітне місце в процесі становлення національно-відродженецького руху закарпатських українців та формування їх етнографічного дослідження.

Доля збірки «Забавки», зокрема роботи «О народах Крайнянських...», спонукує задуматись над питанням, чому їй не поталанило у надрукуванні, чому не спіткала її така доля, яка судилася «Книзиці читалній»? За цим питанням сковались важливі проблеми доби, ще в усій широті не висвітлені в науковій літературі. Як В. Л. Микитась, так також І. Ю. Кашула, які розглядали з збірки лише твір «О народах Крайнянських...», вважають, що причина, яка перешкодила рукопису вийти друком, був той факт, що «концепція твору... різко суперечила офіційній угорській історіографії».¹⁸ В. Л. Микитась, розглядаючи разом дві роботи Духновича — «О народах Крайнянських...» і працю «Истинная история Карпато-rossов», пише: «Обидві ці праці були написані явно у протиріччі з офіційною угорською буржуазною історіографією, і тому не тільки друкування, але навіть обізнаність з ними в рукопису могла привести ще до більшого переслідування їх автора».¹⁹ Щодо висловленої думки, слід зауважити, що «Истинная история...» була написана у 1853 році. Політичні обставини в Угорщині напередодні революції і у 1853 році були розбіжними, не були тотожними й цензурні умови, можливості друкування тощо. У 1853 році в умовах абсолютизму діяли в Угорщині цензурні порядки австрійського уряду, так що тут недоречно говорити про вирішальне слово угорської буржуазної історіографії, бо угорський народ був теж на положенні гнобленої нації. Це положення можна віднести до 1848 року, але нам здається, що і в цей період, напередодні революції 1848 року, не перешкодили виходу у світ етнографічної роботи Духновича антагонізм її положень і положень угорської історіографії. Як відомо, угорська цензура у відношенні до світських видань, в тому числі і слов'янських, особливо в умовах Будинської університетської друкарні, була значно ліберальнію.²⁰ Адже «Русалка Дністровая» вийшла у Будині без будь-яких цензурних перешкод, а в Галичині її зразу зачинила під замок «домашня» цензура і «власна» церковна зверхність. Дуже схожою була, правдоподібно, ситуація і з збірником «Забавки» Духновича. І тут мабуть, перешкоди робила «своя» церковна зверхність, яка у розвиткові

¹⁸ І. Ю. Кашула, цит. робота, там же, стор. 128.

¹⁹ В. Микитась, Невідома стаття О. В. Духновича. Карпати, 1958, № 1, стор. 120.

²⁰ Dezsényi Béla, Az időszaki sajtó története a Dunatáj országaiban, Pesten, 1947. Стор. 21—22.

світської літератури, та до того ж ще на рідній мові, бачила небезпеку, що підкопувала виключну владу церкви у справах культури. Як на аналогічний факт вкажемо на випадок, що мав місце у починаннях М. Нодя, який на свої кошти видав у Відні у 1851 році добірку власних поезій та фольклорних зразків. Цей збірник мав виразно світський і національно-відродженецький характер.²¹ В ході друкування книги він звернувся до мукачівського єпископа В. Поповича, якому попереднього року він присвятив свій панегірик і з яким він був у приятельських стосунках, з проханням підтримати його у тому, щоб він міг хоча б трохи підвищити тираж збірника. Нодь просив єпископа замовити певну кількість збірників для своєї епархії, бо в нього, як в автора, були ресурси для випуску лише дуже обмеженої кількості примірників. На заяву М. Нодя єпископ поклав резолюцію: «Відмовити, ми не маємо нічого спільногого з подібними виданнями.»

Це дуже показовий випадок і для пояснення долі збірника Духновича, зокрема його етнографічної роботи. Будь у Духновича у 1848 році потрібні матеріальні ресурси, збірка, чи окремо ця робота, правдоподібно могли вийти друком у Будині. Якщо він звернувся до мукачівського єпископа В. Поповича за матеріальною допомогою, — а Духнович у цей час вірив у щирість Поповича щодо його підтримки культурно-національного руху закарпатських українців, пов'язував з ним свої плани заснування друкарні, з якими теж потерпів фіаско, — він обов'язково не знайшов підтримки, навпаки, може, було йому і заборонено видавати подібні твори.²² Адже так підкопав В. Попович і справу заснування за планом і клопотанням Духновича друкарні, зволікаючи її до того часу, коли настала нагода у 1851 році передати Духновича у руки поліції.

Якщо з-за цієї причини — негативного ставлення церковної зверхності до друкування рукопису — у 1848 році Духнович не зміг видати збірку, або окремо свою етнографічну роботу «О народах Крайнянських . . .», то вже після 1848 року об'єктивні обставини ще більш ускладнились, перешкоди помножились. Після зустрічі з російськими військами дещо змінилась і концепція Духновича щодо його мовних настанов. Він все більше відходив від позиції застосування народної розмовної мови у літературі. Може, в цих обставинах йому здавались більш актуальними іншого характеру видання, ніж була його етнографічна робота. Перш за все він став рівнятись на народну освіту і відповідну літературу для шкіл та широких мас, спрямував свою увагу на розгортання літературного руху, і в цьому аспекті формував також свою видавничу діяльність, опублікувавши значну частину поетичних зразків збірки «Забавки» в різних виданнях. Нагадаємо ще, що у звязку з припиненням у 1853 році діяльності «Літературної спілки Пряшівської» і з перешкодами при розповсюджуванні її видань Духнович потрапив у матеріальну скрутку, яка тяжіла над

²¹ М. Нодь. Русский словесей. Пініє сочинено і посвячено юношеству русскому Ніколаем Нодью. В Відні типом Мехітаристов, 1851.

²² Єпископ В. Попович підтримав Духновича у видаванні календарів, але ці видання різнилися від змісту і тенденцій згадуваної збірки, зокрема етнографічної роботи Духновича.

ним ще і в 60-х роках. Так не тільки його етнографічна робота «О народах Крайнянських . . .», але й інші роботи, в тому числі «Истинная история Карпато-рассов», зокрема, його збірка народних пісень з нотами, підготована до друку на початку 60-х років, рукопис якої загубився, не побачили друкарської фарби. Зрозуміло, в даний період (після закриття «Літературної спілки Пряшівської») й цензурні умови, щодо певної тематики, стали незборимим гальмом у видавничих починаннях Духновича.

Робота Духновича виростала з певного процесу щодо формування історико-етнографічної думки у закарпатських українців і розвивала його. Отже, можна ставити питання про джерела історико-етнографічних поглядів Духновича, висловлених в роботі «О народах Крайнянських . . .», про фактори, що діяли як каталізатор у його зацікавленні даною проблематикою, у вивченні її і формуванні власної етнографічної концепції, про те, на що міг спертись Духнович як етнограф у своїх попередників.

Етнографія як наука сформувалась на Закарпатті у першій половині XIX століття. Певні відомості про закарпатських українців етнографічного характеру містили роботи угорських та інших авторів Угорщини вже у XVIII та на початку XIX ст. Знаходимо їх перш за все у топографічних описах країни та окремих жуп. Найбільш відомі з таких авторів угорські історики А. Сірмаї та К. Феєрварі. З впевненістю можна твердити, що О. Духнович зінав ці роботи, особливо працю А. Сірмаї, ототожнюючись з певними його положеннями, використавши їх у власній роботі.²³ З місцевих закарпатських авторів Йоанникій Базилович (1742—1821) подав фрагментарні відомості етнографічного змісту та висловив певні етнографічні спостереження про закарпатських українців у своїй тритомній монографії про історію Мукачівської єпархії, окремі книжки якої вийшли наприкінці XVIII і на початку XIX ст. в Кошицях.²⁴ Робота Й. Базиловича була добре відома О. Духновичу. У своїй етнографічно-історичній дослідницькій діяльності він виходить з роботи Базиловича, ототожнюючись з його положеннями щодо етногенезу закарпатських українців, як і Базилович, вважає і визнає, що закарпатські українці є аборигенами на даній території.

«Різні напрямки етнографічних зацікавлень поступово протягом першої половини XIX ст., — пише радянський автор Я. Р. Дащекевич, — привели до виникнення закарпатської етнографічної проблематики в її науковому — досить близькому до сучасного розумінні.»²⁵ Поряд з Базиловичем, «протягом перших чотирьох десятиріч XIX ст., — читаемо в розвідці автора «Становлення української етнографії Закарпаття на початку XIX ст.», — ряд етнографічних спостережень зробили вчені І. Орлай, В. Довгович, Ю. Венелін, М. Лучкай. До рівня ширших етнографіч-

²³ A. Szirmai. Notitia topographica, politica Comitatus Zempliniensis. Budae 1803.

²⁴ Й. Базилович. Brevis notitia fundations Theodori Koriathovits, olim ducis de Munkacs pro religiosis Ruthenus ordinis sancti Basillii Magni in monte Csérnek ad Munkács anno 1360 factae. Cassoviae, 1799—1804.

²⁵ Я. Р. Дащекевич. Становлення української етнографії Закарпаття на початку XIX ст.

В кн.: Культура і побут населення українських Карпат. (Матеріали республіканської наукової конференції). Ужгород, 1973, стор. 136.

них полотен піднялися І. Фогараши, М. Дулишкович.»²⁶ Це була в основному та плеяда авторів, естафету яких перебирає і несе далі Духнович в 40-х роках минулого століття. Його робота завершує згадуваний процес становлення етнографії як науки на Закарпатті в першій половині XIX ст., він, як і згадувані два його попередники — І. Фогараши та М. Дулишкович, піднявся «до рівня широкого етнографічного полотна.» Згадувані автори та іх праці, положення, концепції становили ті підвалини, на які міг оперти свою роботу О. Духнович. Наскільки були відомі Духновичу ці автори та іх роботи, положення, концепції, в якій мірі вони вплинули на Духновича у формуванні його етнографічних уподобань та поглядів, спробуємо з'ясувати нижче.

Роботу І. Орлай про закарпатських українців «История о карпатороссах или о переселении россиян в Карпатские горы и приключениях с ними случившихся»,²⁷ яка вийшла у С.-Петербурзі ще у 1804 році, Духнович, без сумніву, зінав вже в процесі роботи над своєю розвідкою «О народах Крайнянских . . .», хоча посилається він на цього автора лише у своїй подальшій роботі «Истинная история Карпата-rossов». Щоправда, в основному питанні про етногенез закарпатських українців між Орлаем та Духновичем були розходження. Орлай вважав, що закарпатські українці переселились на українську етнічну територію Угорщини з уграми, а для Духновича було важливим довести положення, що угорці знайшли вже тут на Закарпатті слов'янське плем'я, предків закарпатських українців, які, як аборигени, мають історичне право на політичне життя в угорській країні, на рівноправність з угорцями.

Етнографічні праці Ю. Венеліна-Гуци (1802—1839), які торкались безпосередньо Закарпаття, були на той час в рукописах, вони побачили світ значно пізніше.²⁸ Проте робота «Древние и нынешние славяне в политическом, народном, историческом и религиозном отношении к россиянам», в якій є певні етнографічні дані про закарпатських українців і яка вийшла у Москві у 1841 році, зовсім правдоподібно, що була відомою О. Духновичу в період його роботи над розвідкою «О народах Крайнянских . . .» У всякому разі про постати Венеліна-Гуци, про його дослідницькі зацікавлення Духнович обов'язково зінав, бо в Ужгороді і в Пряшеві ім'я цього славіста було на той час відомим і популярним. Як з Венеліним-Гуцю, так і з його небіжем та другом, закарпатським емігрантом у Росії Й. Мольнаром, мав близькі стосунки в тому часі покровитель Духновича, однокласник цих двох закарпатських вихідців в Росії, єпископ В. Попович. Він отримував листи і посилки від цих своїх однокласників-

²⁶ Там же.

²⁷ І. Орлай. История о карпатороссах или о переселении россиян в Карпатские горы и о приключениях с ними случившихся. «Сверный вестник», С.-Петербург, 1804. ч. I, стор. 158—172, 261—276; ч. II, стор. 267—294.

²⁸ «Несколько слов о россиянах венгерских, а также одно словцо историческое о Православной греко-восточной церкви в Венгрии»; «Карпата-руссис пословицы»; «О песнолюбии славян закарпатских». Всі ці роботи вийшли в 1906 році у виданні: І. С. Свенцицкий, Материалы по истории возрождения Карпатской Руси. I. Львів, 1906.

емігрантів, за що зазнав переслідувань від австрійських властей.²⁹ Працюючи в Ужгороді, Духнович мав обов'язково відомості про надіслані цими емігрантами книжки в Ужгород.

Роботи видатного закарпатоукраїнського філолога та етнографа Івана Фогарашія (1786—1834) «Историко-топографическое карпато- или угро-rossия описаниe»³⁰ та «Вообще о различии славянских наречий, собственно же о мало-, карпато- или угро-русских» (дата на рукописі: Вена, 21 січня 1827)³¹ не були надруковані в часі Духновича, але також і його постать була добре відома в тому середовищі, в якому формувався Духнович. Перш за все М. Лучкай був близьким другом І. Фогарашия (власне прізвище Федорович), а також Г. Тарикович, відомий літератор, ще як будинський цензор, а потім пряшівський єпископ, співробітничав з Фогарашиєм, який перебував у Відні. Звідси Фогараший на початку 30-х років надіслав через Лучкай в Ужгород свій збірник «святкових пісень» «cantiones festivales». ³² Очевидно, це був збірник напівфольклорних матеріалів. Широкі культурно-освітні інтереси І. Фогарашия, дослідницькі зацікавлення, етнографічні, філологічні праці та настанови повинні були зацепити свідомість Духновича, запліднити її. Зрештою, Фогараший у певному розумінні був безпосереднім учителем Духновича в укладанні підручників. Адже його «Молітвенник», призначений воїнам, що вийшов у Будині у 1831 році, був, вlastиво, підручником, буквarem, з якого закарпатоукраїнські воїни цісарської армії вчилися грамоти, рідної мови. Мова цієї публікації значно наблизена до розмовної.³³

Роботи та взагалі творчий доробок закарпатоукраїнського літератора, філософа, астронома, філолога і етнографа В. Довговича, члена-кореспондента Угорської Академії Наук Духнович, без сумніву, добре знов. У своїй, зараз вже досить відомій науці статті «Etnographiára, mint tudományra szolgálható észrevételek», яка побачила світ у 1827 році в журналі

²⁹ З доносів австрійських шпигунів Фатермана і Фішера про контакти В. Поповича та інших осіб з закарпатськими емігрантами в Росії, про те, що «антиугорські» роботи Венеліна-Гуци є як у В. Поповича, якому після смерті Венсліна його друг Й. Мольнар надіслав також портрет Венеліна, так теж в інших осіб, передусім у хустського В. Довговича. Див: Українсько-руський архів, т. III. Михайло Тершаковець. Матеріали і замітки до відродження Галицької Русі 1830 та 1840 років, Львів, 1907. Додаток: До історії московофільства в Угорській Русі, стор. 53, 274—279.

³⁰ Рукопис цієї цінної роботи невідомий. Уривки з неї увійшли у монографію Я. Чапловича »Etnographia Ruthenorum«, закінчену у 1832 році. Фрагменти з неї опублікували у 1962 році проф. Марков у статті »K dejinám národopisu Zakarpatskej Ukrajiny (Fogarašij-Berežanin, Čaplovič, Miklošík)«. Československá etnografie, roč. 10, Praha 1962, č. 1, str. 77.

³¹ Вийшла друком у виданні: И. С. Свенцицкий. Материалы по истории возрождения Карпатской Руси, т. I. Львов, 1906, стор. 46—56.

³² Е. Недзельський. Очерк карпаторусской литературы, Ужгород, 1932, стор. 104. М. Лучкай передав збірник Ф. Чочею. Подальша доля збірника невідома.

³³ Ф. І. Молітвенник, содергащій благопотребныя моленія, краткій катікізис й главные воїнскаго поведенія правіла, ко стану й званію благовірных Словено-руских воїнов приспособленныя І. Ф(огарашиєм). гр. оун. парох. В Віеннѣ. Тіснен во Будіні» (1831), 102 стор.

Угорської Академії Наук «*Tudományos Gyűjtemény*»³⁴, В. Довгович, як один із перших українських етнографів взагалі, намагався сформулювати наукові засади етнографічного дослідження. Виступивши на захист свого народу і його людської гідності, Довгович засудив образливі висловлювання про закарпатських українців в етнографічних роботах Я. Чапловича. Довгович вимагав наукового підходу до етнографії, «філософського осмислення результатів досліджень»,³⁵ що саме прагнув здійснити Духнович у своїй роботі «О народах Крайнянских...». Він не тільки захищає людську гідність свого «прекрасного народу», але, акцентуючи на його високих моральних якостях, вказує перевагу трудової людини над її гнобителями.

Цілий ряд етнографічних робіт про закарпатських українців опублікував в угорських періодичних виданнях в 30—40-х роках минулого століття Михайло Дулишкович.³⁶ Вони торкались перш за все побуту гуцулів Марамороської жупи, містили географічні відомості про цю область, описи українських сіл тощо. Вказуючи на соціальні конфлікти, подібно Духновичу, Дулишкович з повагою висловлювався про трудові маси. Взагалі в його роботах відчувається щира повага до трудового народу, в чому й спостерігається співзвучність між його та Духновича дослідницькою манерою. Помилкові погляди Дулишковича на походження українського населення Марамороша викликали гостру полеміку навколо цього питання. Дулишкович висунув думку, що румунська національність була первісним населенням цього краю. Ця його волоська концепція суперечила як концепції угорської історіографії, так і також історичній концепції передових закарпатоукраїнських істориків та етнографів, в тому числі і Духновича. Проте можна з впевненістю твердити, що Духновичу були відомі роботи Дулишковича, що позитивною стороною своєї етнографічної концепції вони запліднили етнографічні настанови Духновича.

Ще в більшій мірі стосується це Лучкая, як етнографа та історика, який вже у своїй мовознавчій роботі «*Grammatica Slavo-Ruthena*»³⁷, що в ній вмістив зразки народної творчості, доводив стародавність українського населення під Карпатами, вважаючи русинів аборигенами на Закарпатті, яких угорці вже знайшли на цій території при своєму приході. Пишучи «Історію карпатських русинів»³⁸, Лучкай наполегливо шукав вагомі докази цього свого положення, як це досвідчив словацький письмен-

³⁴ Я. Р. Дацкевич, цит. робота, там же, стор. 139.

³⁵ a. Maramaros megye Verchovinai járásának ismertetése (Опис Верховинського округу Марамороської жупи), »*Tudományos Gyűjtemény*«, Pesten, 1838, 12 kötet;

b. Verchovina. »Hasznos Mulatság«, évf. 1, Pesten, 1838, II kötet, стор. 81—83;

c. Maramaros vármegyének részletes rövid ismertetése (Felső járás). Детальні короткі відомості про Марамороську жупу. (Верховинський округ), »*Tudományos Gyűjtemény*«, évf. 25, 1841, 10 kötet, стор. 57—84 та ряд інших робіт.

³⁷ Grammatica Slavo-Ruthena seu Vetero-Slavicae, et actu in montibus Carpathicis Parvorum Russicae, seu dialecti vigentis linguae. Budae 1830.

³⁸ Historia Carpatio-Ruthenorum. Робота залишилась в рукопису. Зберігається в філіалі ЗОДА в Мукачеві, ф. 151, оп. 9, стор. 197.

ник Б. Носак-Незабудов, який у 1843 році відвідав Лучка³⁹ і який, щоб підтримати історичну концепцію цього видатного закарпатоукраїнського історика про автохтоність закарпатських українців, написав свою повість «Князь Лаборець», в якій угорці при своєму переселенні на територію Угорщини знаходять тут слов'янське населення і натрапляють на його опір.⁴⁰ В атмосфері, що в ній визрівала концепція Лучка, формувались і погляди Духновича. В його етнографічній роботі і відчувається співзвучність з історико-етнографічними настановами Лучка, а також словацького штурівця Б. Носака-Незабудова. За їх прикладом також і Духнович намагався довести у своїй роботі автохтоність русинів, приводячи і документальні докази своєї концепції. Співзвучність з Б. Носаком-Незабудовим в Духновича виразно відчувається, якщо порівняти стнографічну роботу О. Духновича з дорожніми нотатками Носака-Незабудова «Listy z neznáméj zeme k L.» Схожість їх етнографічних поглядів виражена в гуманних та демократичних настановах, в соціальному акцентуванні викладу, в теплій любові, з якою вони висловлюються про трудовий народ, про його характер, здібності, духовні скарби.⁴¹

Без сумніву, на зацікавленість етнографією у Духновича мала вплив теж робота Я. Головацького «Cesty po Halické a Uherské Rusi», опублікована в досить відомому серед закарпатських українців чеському журналі, що його Духнович особисто замовляв, «Časopis Českého Museum» (Прага, 1841, т. 2, 1842, т. 1). Духновичу була, напевно, відомою також робота Я. Головацького «Великая Хорватия или Галицко-Карпатская Русь» («Москвитянин», 1841, № VI, кн. 11, стор. 213—232; кн. 12, стор. 457—467!). Також і в роботах Я. Головацького він міг знайти поштовхи, що спонукали його вивчати побут та історію народу, звертати увагу на злідениність трудових мас та її причини. Я. Головацький міг бути учителем Духновича у любовному підході до вивчення побуту та вдачі трудової людини.

Неабияке значення для формування історико-етнографічних уподобань будителя і взагалі його відродженецької діяльності мала зустріч з українським славістом І. Срезневським у 1842 році, і ще раніше — у 1838 році — відвідини Львова і зустріч та знайомство з галицькими культурними діячами. В даний період мали позитивне значення його контакти з І. Головацьким, який у 1846—1847 роках видавав у Відні свої фольклорні збірки «Вінок русинам на обжинки», широко спропаговані в тогочасній словацькій пресі. Можна гадати, що з І. Головацьким Духнович познайомився у Відні чи в Братіславі при виконуванні своїх обов'язків депутата

³⁹ B. Nosák-Nezabudov: Listy z neznáméj zeme k L. Orol Tatranski 1845, č. 14.

⁴⁰ B. Nosák-Nezabudov, Laborec. Povesť Rusínská. Orol Tatranski 1846, č. 28—30.

⁴¹ Б. Носак-Незабудов у своїх дорожніх нотатках «Listy z neznáméj zeme k L.» (Orol Tatranski, 1845, č. 10, 11, 13, 14, 16, 17, 18) і «Spomienky Potisské» (Orol Tatranski, 1846, č. 51, 52, 56, 57) вмістив обширний стнографічний матеріал про закарпатських українців та про населення Східної Словаччини. Див. роботу: Helena Rudlovčáková. K otázkam vzájomných kultúrnych stykov Slovákov a Zákarpatíských Ukrajincov v polovici minulého storočia. Zborník Ševčenkovský, FF UPJŠ v Prešove, SPN Bratislava 1965, str. 149—165.

в Братіславському угорському сеймі.⁴² (У 1847—1849 роках І. Головацький виконував службові обов'язки в місті Комарно, що лежить на південь від Братіслави). В цих роках Духнович міг заглянути також у творчу лабораторію І. Головацького, який в тому часі був запаленим збирачем етнографічних матеріалів.

Виникає питання, чи знав Духнович «Русалку Дністровую» (Будин, 1837). Мабуть, є підстави твердити, що так. Будинські слов'янські видання були відомі і популярні на Закарпатті, з Будинською університетською друкарнею, в якій вийшла «Русалка Дністровая», закарпатські українці мали близькі стосунки. З 100 примірників, що залишилися за кордонами Галичини, напевно, хоч один потрапив в Ужгород. А там не міг Духнович про нього не знати.

Перебування у Братіславі, куди в ці роки перенесено знову центр штурівців, дало Духновичу можливість зблизитись і з словацькими літераторами, що мали водночас також і етнографічні зацікавлення, перш за все міг поширити свої контакти з Б. Носаком-Незабудовом та П. Келлернером-Гостінським, з якими пов'язувала його в майбутніх роках дружба та співробітництво. Не можна не згадати як фактор, що позитивно впливав на етнографічну діяльність Духновича, що штовхав його на те, щоб виступити перед широкий загал з своїми етнографічними поглядами, зростаючий інтерес угорської громадськості до етнографії взагалі та до етнографічного дослідження неугорських народів, в тому числі також закарпатських українців. В угорських періодичних виданнях помножувались етнографічного характеру матеріали про територію Північної Угорщини та про її населення. Це, зрештою, можна бачити і в тому, що етнографічні розвідки згадуваного М. Дулишковича побачили світ в найрізноманітніших та авторитетних періодичних виданнях в Пешті і в Братіславі.

Роботи вищезгаданих закарпатоукраїнських авторів, що вийшли в межах Угорщини друком, були написані угорською або латинською мовами. Тільки зразки фольклору надрукував Лучкай у своїй граматиці в оригінальному звучанні. О. Духнович, як раніш також і Фогарашій, сподіався можливості і вважав необхідним видати свій твір рідною мовою. Зараз, в другій половині 40-х років, як ми вже вказували, був ряд реальних факторів, на які можна було спертись при цих сподіваннях. Але всі вони виявилися миражем, абсолютизм, який наступив після революції, поступово прирізував пагінці культурно-відродженицьких намагань західних українців.⁴³

⁴² У 1853 році у своєму листі до Я. Головацького Духнович писав, що через його брата Івана, з яким він мав давні приятельські стосунки, він знав і Якова Головацького, не будучи з ним особисто знайомим. Див.: К. Студенський. Кореспонденції Я. Головацького в роках 1850—1862. Львів, 1905, стор. 71.

⁴³ Цікаво при цій нагоді поставити питання: На що сподіався І. Фогарашій, пишучи свою етнографічну та філологічну роботу на рідній мові, 10-і та 20-і роки, коли він приступив до написання та опрацювання вищеперечислених робіт, були роками відлуння епохи Бачинського, позначені намаганням розгорнути культурно-

Робота Духновича «О народах Крайнянских...» доповнювала попередні роботи перш за все в поширені географії етнографічного дослідження закарпатських українців. Вона торкалась ще не досліджуваної території Земплинської Крайні, тобто подавала відомості про українську етнічну територію бувшої Земплинської жупи. Територію Земплинської Крайні Духнович визначав від міста Гуменного по галицький кордон, ядром її вважаючи область під гірським масивом, що Настас називається, тобто починаючи від села Снини на північ. В трьох розділах своєї роботи Духнович дає географічний опис краю, підкреслюючи його красу, перераховуючи природні багатства, накреслюючи образ і побут його населення, інформуючи про основні історичні дані, які торкаються його походження. Він переплітає свій опис переказами та пригодами, які трапились з місцевими селянами. Щодо охопленої роботою території і її назви в розвідці має місце певна неточність. Назва говорить про те, що буде мова про «карпатороссов угорских» які живуть під Бескидом в Земплинській, Ужанській та Шариській столицях. Однак, територіально робота торкається лише Земплинської Крайні. Мабуть, назву роботи треба розуміти так, що етнографічні прикмети українського населення всіх трьох названих жуп тотовіні. Читаючи про українське населення Земплинської Крайні, про його побут, національні прикмети, психіку тощо, читач може віднести все сказане і до українського населення двох сусідніх комітатів.

Взагалі Крайня, як пояснює Духнович у вступі до своєї роботи, означає всю українську етнічну територію Угорщини. Але в окремих жупах вживаються інші назви для означення українських районів: в Шариській жупі — це Маковиця, в Березькій і Марамороській жупі — Верховина, лише в Земплинській та Ужанській жупах вживається назва Крайня.

Роботу розподілено на три частини. В першій частині в основному автор веде розповідь про гори даної місцевості, про величезну повінь, що зчинилася у 1827 році весною і затопила село В. Рибницю, про власні екскурсії на «морське око», про насолоду, яку дає людям незай-

---

освітню діяльність серед закарпатських українців. Може, надії І. Фогараши живились сподіваннями на підтримку з боку Г. Тарковича, який саме у цей час займав свою посаду єпископа в Пряшеві і іхав сюди з планами створити передумови для розгортання дослідницької роботи. Іх, однак, несприятливі обставини, які його чекали у Пряшеві, засипали і поховали. В даний час Фогараши міг сподіватись і на Будинську університетську друкарню у справі опублікування своїх робіт, бо був ще дійсним наказ, даний друкарні Будинським цісарським намісництвом, сприяти видавничій справі слов'ян Угорщині, в тому числі також закарпатських українців, який торкався передусім видавання підручників для шкіл. (Див.: К. Л. Кустодієв. Церковь угорских русских и сербов в их взаимоотношении. Москва, 1873, стор. 25—33). Був ще один меценат у Фогараши — І. Б. Ковач, який заснував спархіальну бібліотеку в Пряшеві і який фінансував деякі наукові починання закарпатських українських дослідників. Невідомо, чом в даному випадку він не сприяв опублікованню незвичайно цінної етнографічної роботи І. Фогараши, адже до своїх останніх днів він утримував дружні стосунки з І. Фогарашиєм. (Див. М. Бескид. Kováts János. Budae, 1909, стор. 168—179).

мана краса природи, наводить народний переказ про Снинський камінь, якого видно біноклем вдалому місті Дебрецені. Розділ закінчується згадкою про монастир «Святыя Екатерины Мученицы», що був колись на Синайській чи то на Вигорлатській горі і про існування якого у XV столітті подає документальний матеріал. Духнович при цьому піднімає питання, чи був монастир східного або західного обряду, доводячи імовірність останього. Не оминув автор при цій темі використати можливість акцентування того факту, що місцеве населення жило тут з давніх давен, було і є «східної віри», що предки русинів Крайни були «чрез Кирила и Мефодія просв'щені», і при цій нагоді він не оминув згадати факт автохтонності місцевого українського населення, що є однією з основних ідейних настанов роботи. Другий розділ роботи знайомить читача з долинами, водами, лісами Снинщини, з їх багатим рослинством, птацтвом, звіриною. З добрим гумором і живою розповідною манерою передає автор ряд пригод, що мали місце при зустрічі людей з дикими звірами. Ці перекази пов'язані з Стариною, Стацином і Кленовою.

Найважливіший розділ роботи третій, в якому автор розповідає про «людей, страны сія обывающих, о звычаях, и силѣ их душевной, и тѣлесной, и прочих дѣлах...». В цьому розділі Духнович перш за все робить спробу пояснити етногенез місцевого українського населення, знову підкреслючи його автохтонність та єдність з «бѣло, и червено-Россами», яких нерозривну частину становлять закарпатські українці. При цьому посилається на цілий ряд старших істориків, які свідчать про давність слов'янського населення в Паннонії і в горах Карпатах. Більшість історичних даних в цьому розділі Духнович почерпнув з роботи згадуваного вже угорського історика А. Сірмаї «Notitia topographica, politica Comitatus Zempliniensis», яка вийшла у Будині 1803 році. Говорячи про давнє минуле українського населення, Духнович акцентує на тому, що воно було довго вільним, користалось повною свободою, навіть тоді, коли отримав цю територію граф Другет, русини зберегли свою свободу, тільки повинні були перейти на осіле життя. Потім вже і дань їх примусили платити, хоча русини добились пільги і в цій справі, але з-за неукості дали себе обманути на «Угорській дієті», і так «прекрасныя с в о б д ы, едине про неуміє, и глупость утратили». Духнович з романтичним піднесенням говорить про колишню свободу, ніби агітуючи за свободне життя, і з смутком констатує, що, втративши її, русини «нынѣ найпослѣдній народ остали и нынѣ еще в глупости, и невѣжествѣ живут.»⁴⁴

Розглядаючи причини неукості трудового народу Крайни, Духнович

⁴⁴ Історичні твердження Духновича в цьому розділі не витримують наукової критики. Ale в даному разі, на тому ступені розвитку історичної науки в Угорщині, на якому писалася робота, в специфічних історичних обставинах, в яких жили закарпатські українці, в умовах їх боротьби з гнітом, не йшлося настільки про наукову вартість історичних тверджень, наскільки йшлося про історичну концепцію, тлумачення етногенезу населення, його етнічної єдності з братами по ту сторону Карпат, яка є вірною, хоча аргументація автора межує з казкою.

з захопленням і любов'ю говорить про здібності цього народу, ганьбою та врує його гнобителів, «самодержавних тираннів», «коречних панів», чи то поміщиків, які «уморяють их», через лихварів, орендарів нещадно визискують. Кartaє він також і попів, які лише про прибутки думають, своїх обов'язків у відношенні до народу не виконують.

З любов'ю креслити Духнович світлий образ народу, разом з ним побивається над кривдами, які завдає трудовому народу несправедливість експлуататорського ладу, жорстокість його гнобителів. З великою повагою говорить Духнович про прекрасні людські прикмети трудових мас: русин «тъла ест добро, средняго зроста, найболше чорновласый, и румолицый, в очах его характер щирости, справедливости, великодушія, и совѣтствия чистоты показуется, в лицах же, и в устах жаль сердца, и неспокойность души видима есть; тяжесть подданства, и вид, но и по знаніе кривды печалит его, иproto очеса Крайнянского Русина всегда смутная, мысль его постоянна, и задумана, слова плачущая... , смѣх ему печальный, и сиѣв жаля полный... ». Показуючи примітивний образ життя, скромну хату, одяг, звичаї, наголошуєчи на його чесності, справедливості, «прекрасных нравах», Духнович засуджує при тому його забобони, які є результатом неосвіченості.

Добра обізнаність з матеріалом, безпосередність його передачі, інтимна близькість до життя народу свідчать про те, що дані своєї розвідки Духнович почерпнув з власного досвіду та спостережень, виніс іх з глибин своєї душі, що життя автора в дитинстві та юності було нерозривно пов'язане з життям народу, про що уже була мова вище. Інтимна пов'язаність з накресленим у розвідці світом є своєрідною рисою етнографічного трактату Духновича «О народах Крайнянських... ». В цих обставинах Духновичу вдалось дати глибоко правдиву картину морально-психологічного образу трудового селянства Крайні.

Закінчуючи свою роботу, Духнович обіцяв написати «распространну..., достовірну исторію... о народѣ сем... ». Можна «Истинную историю Карпато-rossов», рукопис якої був датований 1853 роком, вважати цією «достовѣрною исторіей». Уривок з цієї роботи був надрукований вже у 1851 році,⁴⁵ отже, можна гадати, що Духнович взявся за опрацювання її негайно після закінчення роботи над рукописною збіркою «Забавки», тобто десь близько до 1848 року. Ця робота була надрукована аж в 1914 році у Москві.⁴⁶ Як свідчить повна назва цього твору «Истинная история Карпато-rossов или Угорских Русинов, изданная народо-любцем Александром Духновичем. 1853», Духнович готовував рукопис роботи для друку. Тут вже справді були на перешкоді цензурні обмеження доби абсолютизму та інші несприятливі обставини (паралельно, як вже згадувалось, було заборонено діяльність «Літературної спілки Пряшівської»), які спричинилися до того, що також і цю роботу, як цілий ряд інших, в тому числі і працю «О народах Крайнянських... », не побачив Духнович надрукованою. Таким чином за життя автора вони не дійшли до читача, не відіграли ту роль, для якої писав їх Духнович. Жорстокі

⁴⁵ Вістник, 1851, №№ 147, 148, стор. 586—587, 591—592.

⁴⁶ «Русский архив», 1914, № 4—5, стор. 528—559.

обставини гніту гасили всі вогні, запалені борцями за краще майбутнє народу. Багато цінних рукописів і зовсім загубилось.

Робота Духновича «О народах Крайнянських...», яку віднайдено вже в умовах радянських наприкінці 40-х років, в повному обсязі друкується вперше. Знаменно, що в поточному році, коли має побачити світ повний текст роботи, минає 130 років з часу виникнення того рукописного варіанту роботи «О народах Крайнянських...», який зберігся і дійшов до нас у збірнику «Забавки». Проте цих 130 років не збавили з вартості роботи. Навпаки, її цінність значно зросла в наших соціалістичних умовах. Гуманність етнографічної роботи Духновича «О народах Крайнянських...», демократизм, соціальні аспекти, критика і засуд системи гноблення, бажання свободи, прогресивна історична концепція, дані про велич трудового народу, про красу його душі і побуту могли отримати і отримали заслужену позитивну наукову оцінку тільки в умовах нашої соціалістичної дійсності, коли народні маси, які є в центрі цієї роботи, звільнiliсь від пут гноблення і стали господарями своєї землі. Зараз надрукована повністю робота Духновича «О народах Крайнянських...» стане також пам'яткою про затоплену область верхньої течії ріки Цирохи,увічненим образом минулого Старинської долини. Тому її відводиться почесне місце у цьому збірнику, присвяченому Старинській долині, яка щойно зійде з карти району, щоб уступити місце величній водній споруді.

Нагадаємо ще, що певні мотиви роботи «О народах Крайнянських...» Духнович опрацював художньо у своїй повісті «Милен и Люблица», яка містить також етнографічні матеріали, і що непіднятою цілиною лежать мовні скарби рукопису роботи, які чекають на свого дослідника.

Рукопис роботи «О народах Крайнянських...», який зберігається в рукописному архіві Львівської бібліотеки АН УРСР (ф. НД, № 176), нараховує 77 сторінок.

В тексті роботи «О народах Крайнянських...», який друкується нижче, дотримано всі мовні особливості оригіналу. Пропущено тільки йор (ъ) наприкінці слів.

Переклад латинських текстів рукопису зроблено доцентом Ужгородського державного університету Ю. М. Саком.

О НАРОДАХ КРАИНЯНСКИХ ИЛИ КАРНАТОРОССАХ УГОРСКИХ, ПОД БЕСЬКИДОМ В ЗЕМПЛИНСКОЙ, УНГСКОЙ, И ШАРТЬСКОЙ СТОЛИЦИ ЖИВУЩИХ

Nescio qua natale solum dulcedine cunctos

Dicit, et immemores non sinit esse sui.*

Ovid[ius]¹

---

* Рідного краю краса всіх чарами своїми полонить,
Щоб не забули її, щоб пам'ятали навік.

Часть земли угорскія, под самою границею сущая называется Крайня, то есть Земля на Краи Царства . . . И сія не так долгая, як широкая часть распространяется от Спіскої Столицы, по под горы, аж ко границам Буковинским, Молдавским, и Волоским, чрез Спіску, Шариску, Земплинскую, Унгварскую, Берегскую, и Марамороскую Столицу, як сирич ведут горы Карпатскія; сія часть Земли хотя едным словом Крайня называется, однакож по столицях, в нихже вписується, разными назначается имены; так в Шариской Столице нарикается: Маковица, от равнаго имене горы, еже выше Цернины, Куримки, и Орлиха весей лежит; в Земплинской Столице называется Крайня, такожде и во Унгварской; во Берегской же, и Марамороской Столицах именуется: Верховина.

Но понеже предпріятіе мнѣ есть, о Земплинской токмо писати Крайнѣ,proto лишивше иныхъ страны, о сей с Богом зачинаю.

I.

Крайня, о которой нынѣ писати предпріях, есть в распространном знаменіи она часть Угорскія Земли, которая от Гуменно града, аж по Галиціску росширяется, на 6. милѣ, границу, особливо же нарещія может токмо сія страна, яже под Настасом горою, заченше от веси Сини, в гору продолжается, высокія горы, и темны лѣсы содержающая . . .

Земля вся неплодна, и неблагодатна, никогда [не]упокоит дѣлателя, яко твердая зима, поздна весна, частыя мразы, и хладныя вѣтры природное утѣгают плодоносіе, однакож, власныя себѣ съмена, яко: овес, ярец, татарку, просо, конопль не подло принесет, егда земля добро выробится, найпаче земняки, нарицаемыя бандурки богато давает, так же Крайня неможется именовати оным неплодным краем, чтобы в нем жити неможно было, бо в добрых, и гнойных землях, и озимое жито, и пшеница сродится, токмо меньшаго рода, и стоколосою мѣшано, иproto обывателіе привыкнуше на овсяный хлѣб, токмо ради пасхи, и праздничных гостин мало жита, и пшеници сіяти обыкновенни суть, наиболѣе земняками живот содержаще.

Горы обнимают сію часть земли, но и вся Крайна в горах стоит; так от съвера великий Бескид отлучающій Угорское Царство от Галиціи, всѣм горам тутешним отец показуется; на сей горѣ густый буковый лѣс, хотя и на галиційской странѣ ялици прекрасно растут, но на сей странѣ ялици ненаходятся, токмо в Унгварской и Марамороской столицѣ; буки тут домашніи суть дерева, и так высоко, и просто растут, як ялици, сам видѣх простыя буки и на 25.—30. сяг высокіи; но суть и липы, іаворы,

клины, осъки, трепеты; дуба же николи не видѣх на Бескидѣ. По потоках же, и по нижних мѣстах суть ольхи, березы, и лишнаки (лѣски), грабы, которыи и в горах не мало находятся; на буках плод, нарицаемый буков бывает, с ним же свинѣ добро тучатся, но и обывателіе сберают, и елей с него товчут, который в постынія дни употребляют во брашно.

Под Бескидом тягнется другій ряд гор, и называется Настас, и сей ряд гор есть мало нишней, но однако к высоким горам приключается; от полуденного же страны тягнется Выгорлят, и Дѣл от востока, горы не низшии Бескида, и лѣсами прекрасными украшенныи.

На самом верху Выгорлята есть великий больше як на 100. сяги долгій, и толико широкій камен единосущный, (скала) так як един стол стоящий; котораго аж от самаго Дебрецина видѣти можно есть чрез употребленіе скла; камень сей называется Снинскій Камень, и о нем слѣдующая есть у обывателей басня повѣсть: Что сирич давнаго еще часа чорт погнѣвался на людей Крайнянских, яко они церкви будующе, и кресты выставлявше, ему больше не служать, хотѣл всю Крайнию загладити, (истерти) — взял в мори сей превеликий камень, и с ним хотѣл всю сию землю приудисити, и людей побити; но егда над горою был нещастный чорт, когут запѣл, и на сей глас устрашился чорт, спустил на землю камень, который, бо дуже важный был, до земли устремилсь так, что ему токмо верх видно есть, и сей камень нынѣ, аки знак наказанія діяволскаго остал на верху Выгорлята.

Под каменем сим находятся двѣ безны, то есть глубокія товы², едини от Унгарской стороны, на верху едных горы, в прекрасном мѣстѣ, другая на сторонѣ Гуменянской; сія называют обывателіе: Морскими очами, и кажут, что с моря течет под землею вода, и наполняет всегда товы. Но сіе токмо суевѣріе есть простаго народа, ибо в безднѣх сѣх вода чистая, и найпріятнѣйшая, ніякій смак соленага морскага воды не подает, и множество пстругов плодит.

При первом сем окнѣ был я дваразы, и ночовал там увеселяющеся видом прекрасным: путь к сему окну ведет от веси Рыбница реченной, и дуже прикрытый есть, что только пѣхотою можно ним путешествовать, всягды прекрасным лѣсом, и веселыми полянами; путешествіе сіе от корене горы потребует 4. часа, (годины) и тогда слышится рык воды приемный, ибо поток лѣется непрестанно ис окна, и той от едных скалы, с великим рыком падаст да на 20 сяг долов, что унылому путешественнику веселый подает вид; немного выше от сего водопаденія достигнет человѣк, на прекрасную поляну, обключенную острыми горами, и лѣсом буковым, и тут есть оная бездна бесконечная. Во сию бездну на 100. сяговом мотузѣ пущали кулю мѣдяну, но нигде нестановилася, и просто видно есть, что сія порожность аж до спода горы находится. В безднѣ сей суть скалы, и видно их, но и когда пущается куля, многоразы станет, и думалбы человѣк, что уже дно достиг ест, но рушивше ю, с нову падает, и никто еще не домѣрял дна ей... Вода тут прекрасна зелена, от зеленаго древес листя вид аки в зерцялѣ получившая; и в ней множество рыб, но токмо пстругов, и раков великих бесчисленных, ибо иный род рыбов в ней ненаходится. Тут непрестанно суть два рыбаря, един Графа Стара, другій же Г[оспо]д[и]на Боронкаи, которіи повинуются

каждой нѣдѣль, или седминцы дваразы рыбы, и раки своим Господином донести.

В сем весслом мѣсть я цѣлу пощ неспал, но увеселялся скаканіем и играніем пистругов, и гуком пощных сов; и всегда на мѣсто оное вдячно памятати буду.

Другое подобное окно есть на другой сторонѣ каменс, но я сіе не видал, токмо поточек ис него проишедшій.

От сѣх глубоких, и никогда не уменшающихся багн происходят два поточки, ис первого бѣжащій течет на зелѣнную гарму Реметянску, или Рибницку, которая есть графа Sztáray, от другаго же исходящій лѣтить каменями на также зелѣнну гарму Синиску, яже есть Г[оспо]дина Rholl; — и сіи два поточки никогда не оскудѣют.

Сталося года 1827, на самый велиcodный понедѣлок, что на вышше помянутом первом окнѣ гать уторгла, урвалася, вывалился сподныи камени, и с него великий, несмысленный, и напрасный³ повод учинился, ибо вода береги окна пересыпающая едным валом исліана, в кругу едном точилася, и все что ей на пути стояло горнула с собою. Яко случай сей напрасный был, много пагубы сдѣлалося, найпервіе гарму погубил сей вал, поsem же в вышней Рыбници что что достигла с собою забрала вода, котилися неизреченные скалы, и колоды, вода як чернило чорная была, и всегда в едном клубѣ содержанна дому валила, скоты забрала, донелѣ в селѣ Рыбници разляялася по нивах, и луках окрутныя начинила шкоды. — Я сам свидѣтель сему слушаю был, когда в Парохію Рыбницку толикій ударил вал, что полный дом водою исполнился, и обывателіе в церкви спасенія искати принудилися; я сам в домѣ парохіальному по шлю во водѣ был, и токмо храбростю от погибели утопленія свободился, когда помошь двоим дѣтям подавах. — Несмѣрна сія вода замыла нивы, по загородах скалы; сцѣ и нынѣ там лежащія оставила в память смутнаго онаго велиcodнаго понедѣлка, но чтобы пред тым сіе дакогда сталося, людіе непамятают.

На горе сей Выгорлатской, аже и Синайская гора называлася стоял никогда Монастыр С(вя)тыя Екатерины Мученицы, но где, и на котором мѣсть, сіе уже неможно довести, но яко Монастыр тамо был, показует следующе свидѣтельное писаніе »*Nos Martinus Artium, et SS. (Sanctissimae) Theologiac Professor, Apostolicae Sedis Prothonotarius, Plebanus Majoris Ecclesiae B(eatae) Mariae Virginis Budensis, recognoscimus praesentibus nos accepisse 189. forenos in auro, et 100. denarios ab Egregiis viris Judice, et Juratis Civitatis Cassoviensis, quos de voluntate Fratris Ludovici Prioris Monasterii Beatae Catherineae de monte Sinai apud nos deposuerunt conservandos. In cuius rei testimonium praesentes Sigillo nostro annullari consignavimus. Feria sexta in profesto Conceptionis Gloriosae Virginis Mariae Anno 1487.*⁴

И писмо сіе находится во Архивѣ града Кошицкаго. Но еще и другое рукописаніе показует довод сей, егоже премудрый Wagner in *Diplom. Sárossiens.* pag. 485.⁵ приносит, наслѣдующими словами: *Ludovicus Monasterii Gloriosae Virginis Catherineae de Sancto Monte Sinai, Ordinis S(ancti) Basilii Prior Procurator, ac Nuncius specialis, commandabilem, ac devotum virum Joannem Breuer, Civitatis Bartpha Plebanum, cum omnibus Fratribus, et Sororibus utriusque sexus confraternitatis Matris misericordiae*

in nomine Domini nostri Ihesu, juxta Bullaetenorem per Sanctissimum dicto Monasterio concessam, ac in Ambona Ecclesiae Bartpha publicatum, in confraternitatem S(anctae) Katherinae adsciscit. Dat (ur) in Civitate Bartpha in Domo dicti Plebani Anno 1487.⁶

Но был ли сей Монастыр восточного, или западного исповѣданія, не есть видомо; восточная еднакоже церкве его быти доводит то:

1-віе Что чин С(вятаго) Василіа, есть чин церкве восточная, и никогда-же быша в Римской Церкви Монахи Чина С(вятаго) Василіа.

2-ое Что всяя Крайнѣ людіс, и обывателіе яко предтым, так и сего часа, были, и суть восточного исповѣданія Христіане, . чрез Кирилла, и Мефодія просвѣщеніи, иproto что найболіше.

3-ое Монахи Чина С(вятаго) Василіа, окрем Феодором Коріатовичем в Мукачовѣ положенныхъ, вси милостиню питахуся, которую найпаче от своего исповѣданія людей достигоша; ибо пренаслѣдующим их Іезуитам, римского исповѣданія людіс того часа не много им помошествованія.

Но понеже уже и Монастыр пропал, и Монахи его болше не искают, токмо памяти ради сія привел есм.

II.

Миѣніе о горах возбудит уже самое понятіе о долинах, и рѣцѣх, по-тоцѣх, и древесах, иproto о сѣх нынѣ продолжати подобает. —

Высокія помянутыя горы не подносят унылое очссам видѣніе; суть бо весело зеленяющіяся, и пашу скотам, людемже всякаго пола грибы, губы подающія; найпаче же по Бескидѣ растут грибы, называеміи запахи, от благовонія тако нарицаємі; — Древа, яко выше помянух, тут буки шануют, и токмо в Сташчинѣ весь находятся дубы, на двѣх горах, яже именуются Дубники, но яко сія дубы не суть тут во Отечествѣ своем, показует их худый возраст, и дуже худобный жалуди плод.

Что же дотыкает воды, сія тут многія сут, горы бо найпаче водныхъ прозябают источники, и колико долин, толико суть потоки, так что с каждой развалины лѣется чистая, и весьма здравая вода, но рѣки великой тут не видѣти, найбольшая рѣка есть Тироха, яже из меньших поточковъ сирич от Руского, Звалы, Дары, Яловой, Смолника, Пчолиннаго, и прочіих мѣст, и гор избѣглих растет, и уже в Сташчинѣ доста широка бывает, выше Гуменинаго же вливается в Лаборец. —

Другая большая, от поточков собранная рѣка есть реченная Ублянка, и сія течет к востоку, ниже Малаго Березного с Унгом рѣкою споится; оба сія рѣки много рыб плодят, но не великих, ихже чины суть: мерены, клени, подуствы, ментузы; во поточкахаже суть маліи слижи, и голозвачки, с множеством раков, и жаб, но сія, т. е.: жабы, обывателіе в брашно неупотребляют.

В лѣсах, и горах звѣрей множество находится; суть тут великіи медвѣдѣ, чорные, но находятся и червсныи, они в сѣх горах дома обрѣтаются, многораз в скотах великую дѣлающе пагубу, и не есть года, чтобы дасколько волов непобили, овес же, пока есть молодый, высмати звык имѣют; Суть такожде дикии свѣни, в купѣ ходящіи, оны на букви тыют, но обывателем бандурки часто порют, и зерно на поля погублят; —

прото оречное панство каждого года повинуется ловлю держати, что и Столица⁷ чинит.

Находятся тут серны не мало, но елены рѣтко сѣмо приходят; суть зайцы, мокушки,⁸ и куны, но непріателіе их вовки, и лисъци, дуже многи сут, так что не токмо в помянутых лѣсных звѣрях, но и в домашних скотах великую наносят шкоду, можно тут, найпачеже в зимѣ и 50 волков в купѣ видѣти, вытѣ же их слышати каждый час не дивно есть; сіи гостѣ в зимѣ по сельх прохаждаются многоразы днем, найболшеже нощю, и еслї иное не могут, то исов несут, и поядают; многоразы и медведя поимают, и тогда гостицу держат; сталося раз, что человѣк (видится мнѣ Старинскій) в зимѣ, на санках привозил соль каминную с Гуменного, и то большую часть, про цѣлое село, вечеру бывшу слышал великий грэм, и лопот, и се страшно узрѣл, что множество волков бѣжит ловяще перед собою великаго медведя, он толико непріятелем поставити се не мог, но еще и сам слабый был, в ногах глядал спасеніе, и достигше к воску, (санкам) выскочил на сія, и аки с единиця крѣпости бранился помужейски, отгоняя волков; посемже раздрал мѣх, в котором соль была завязанна, поднял камень солѣный, и с такою силою дрылил между гонителей своих, что зараз един пострадал, так даліе метал каменiem, и каждый камень смертоносный был на волков; убитымже нѣсколько волком, они сами начали грыстися так сильно, что многи расторгани быша, тогда изышол сильный герой медведь от крѣпкаго своего трона, оставших, и пораненных мало непріятелей своих власным оружiem своим, т. е: лабою бити начал, и побил, так что вси по земли лежали, аки дерева; по геройской сей побѣдѣ навернулся смелый медвед во свою гавру, селянин же выступил от тайного своего мѣста, в котором скрывался, поимал волы свои, и запряг (ибо волы поламали ярма, и утѣкли) положивше на санки своя 20. трупов волчих, привез их в дом свой, но соли ни крыгты не донесл, яко сю медвед разметал между волками, и так убогій селян достойну имѣл от медведя за соль разметанную заплату.

Неисповидимо многи случаи могли бы сѧ написати о волчих дѣяніях в сей краинѣ строенных, но лишивше сицевыя повѣсти, токмо извѣщу, что сіи звѣrie многоразы в стайнѣ, и домы приходят, и там албо селяну шкоды чинят, албо тыми убитыми сами жертвами бывают.

В парохіальном домѣ в Сташчинѣсталося, что во время Попа Иоанна Савкулича, един зимушный вечер, егда уже старец Поп лягнув на постель, господина же его стара една баба при огнѣ грѣлася, псык малый скавинчаще прибѣг до хижи, и дуже выл, непокойно, и трясущееся уѣдал под лавицу всегда бѣгающе, и бабу тамо торгающе, бабочка посмотривше на стук пsicка, увидѣла блестящіе очи волка, под лавицею лежащаго, и грозно моркотающаго, возбудила попа, и слугов, которіи пришедшe, волка с желѣзными вилами прободоша в домѣ под лавкою.

Много нещастія случится тут людем и от медведев; так в Кленови, (Кленова село есть под Настасом) Дяк (cantor) ишол у гущаву на обручі, и нещастно стрѣтился с медведем, орѣхи кусающим, и забавляющим, скричал, или як сам сказал, загучал на него, прочто медведь разсердился, дал ему одну по ланитѣ, и посем за волосы взял, скору с главы, и лица ему аж по шию эдер, посемже посяг ему на природное мѣсто, оторвал

ему член природный (яйця) и тогда отпустил его; и сей человѣк и нынѣ еще живет. Другой подобный случайстался в Стасчинѣ, где человѣку, в лѣсъ бывшему (назывался он Богонько Федор) стрѣтившійся медвѣдь отторгнул природное тѣло, и так человѣк без сих член (яйцев) пожив еще за моего дѣтиства.

Окрем сѣх звѣрей еще находятся тут борсуги, ѿжи, многоразы и іузы; я сам видѣл тут убитаго на ловѣтвѣ іуза, рябо стракатого, яко пардуса, — суть еще дикии мачки, и проч.

Птицы тут прекрасныя находятся, так множество ярябок по лѣсах, орлы, ястрабы, совы ухватія, и меншія; видно тут соколы в скалах, диких куриц, и различных рыбарей, от нихже сѣнѣи⁹ (cerulei) прекрасныи сут; — косы, и дрозды, зозулѣ тут множеством находятся, и лѣсы прекрасным пѣніем увеселяют; словом вся сѣверная птица тут находится числом многим, также и хробаки всякаго пола, и чина; так и пчолы плодятся много.

Горы тутешнія руду не плодят, токмо желѣзную, и сю в малой мѣрѣ, и она ненаходится* токмо в Сининѣ, Старинѣ, и Острожници, но не много употребляется.

III.

Нынѣ поех писати о людех страны сія обывающих, о звычаск, и силѣ их душевной, и тѣлесной, и прочіих дѣлах их, но пока особствено начну вещ мою, мало предмолвити подобает о общем народа сего бытіи, также:

Еще пред пришествіем Угров в странах сѣх бывали людіе, которіи общим словом назывались Сарматы, то ест Ехідновы, (головы) очи, которіи яко с Россами, Роксами, или Роксоланами, Руссами, Рутенами, Москальми, и Казаками, или Козаками един составляли род, явно есть ис всѣх древных писателей, найплачеж свидѣтельствуют: Berossus, Xenophon, Herodotus, Cromerus, Jordan, Alexander Gvagninius, aliique.¹⁰

Сіи писателіе достовѣрно показывают, что Сарматы сіи, иже позднѣе себѣ славянами называли, по писму Геродота, и Савелика, в Паннонію еще во время Константина Великаго 320. (и может быти позднѣе) года с 300.000 мужей вселились, но по 40 годов яко угорскіи писателіе доводят, чрез Готов выгнанни, отишли во Италию с вождом Стіликоном.

Но явно также есть, яко не вси тогда отишли, но что в горах бывали, они от непріятелей свободни, смѣло жили в земли новообрѣтенній; и сіи сут бѣло, и червено Rossi, также Галиціанскіи, и Угорскіи Русини.

Народ сей в Бескидовых горах живуще, долго и незнамый был, яко немног' был, и со скотами своими бывающе, немного земли дѣлал, но молоком питающющеся, и мясом, по лѣсах скитался, и крадежбою, яко и раброванием* упражнялся, ибо той час еще на границах не было острожности,* которая нынѣ есть; и свободно жили вождами своими управляющими, иже Крайниками назывались, и к сим еще дойшли болше сродники с Феодором Коріатовичем (яко сія читати можно в книзѣ Базиловича)* споившиеся с ними, в свободѣ, и подданства не искусивше.

* Очевидно, помилка. Має бути: находится; розбоем; сторожі; див. стор. 27.

Яко храбрыи мужіе пребывали по горах, и салашах своих, пока 1400. года земля сія Графови Другет отданна, граница Русинов учинилася; и тако Русине с Уграми уже споенни скитаемый живот премѣнити повинни были, подданіи остали, но всегда яко свободари, (Шолтисы) токмо Крайнику своему повинующеся.

По сія часы, яко предувѣстих, о них мало кто дачто знал, и первіе года 1559. 1572. 1574. и 1575. но от сея повинности 1578. с нову слобожденни суть. — Но не долго держала оная слобода, ибо года 1595. принужденни сут 9 золоти давати, и тако от сего часа, всегда платити по уряду столичному повинуються. Ещс едина остала им вимѣна, сирич, что они от дѣжмы¹¹ всегда свободніи, и чтобы сю дѣжму не давали, на Діетѣ угорской года 1569. и 1574. докончилося; но они людіе исученныи, глупи, вимѣну сю с рук пустили, и нынѣ всягды давают; токмо Маковицянс задержали вимѣну свою, на толико, что зерно (*in natura*¹²) недают, но платити повинуються . . .

И так прекрасныя слободы, единс про исуміс, и глупость утратили Русине Угорскіи, нынѣ найпослѣднѣйшій народ остали, и нынѣ еще и глупости, и невѣжествъ жют.

Но постойме мало тут, и раздумайме о причинах исвѣжествія народа сего; . . .

Народ сей, яко каждый узнает, ест яко здраваго тѣла, так яснаго, и здраваго ума, и понятія; он рассуждает, он доводами здравыми укрѣпляет позорствія своя; но неучен есть писма, незнает права своя: и на цѣлой еще Крайнѣ не есть человѣка простаго чтобы читати, и еще менше писати знал; и кто есть причина сему? на истѣ не сам народ, бо он хощет знати, он похопит ясно вся науки, но способа не маєт, иproto болше терпит нежели жидове иногда во Египтѣ терпѣли . . .

Панове их оречніи¹³ сут самодержавніи Тиранны, они яко сами, но еще болше через Жидов уморяют их, и proto, чтобы непросвѣтился народ, держати люблят их в слѣпотѣ, и невижествіи; proto на цѣлой Крайнѣ не есть Училища ни единаго, не есть школы, не есть Учителя; бо и Попи их, dochасныя токмо добытки глядающе, нич не стараются о просвѣщеніи народа сего прекраснаго; мнящи, что уже повинности своей досит учинят, егда божую Літургію отспѣвают, рожденных ко с[вя]тому крещенію, а мертвых ко гробу приведут, и за сія заслуги достойную мэду издерают. —

О увы вам, иже сгромаждасте, и что обрѣли есте, не вѣсте кому будет!

Нынѣ преставше мало от жалостнаго вида оберну перо мос на описание обычаяв сего народа, а сице:

Крайнянскій народ, что тычется тѣла, ест доброго, средняго зроста, наиболе чорновласый, и румолицый, в очах его характер щирости, справедливости, великодушія, и совѣтныя чистоты показуется, в лицахже, и в устах жаль сердца, и неспокойность души видима есть; тяжесть подданства, и вид, но и познаніе кривды печалит его, и proto очеса Крайнянскаго Русина всегда смутная, мысль его постоянна, и задумана, слова плачущая, то есть глас бесѣды на плач наклонный, сміх ему печальный, и спѣв жаля полный.

И сіе дуже натуралное есть, егда слободный человѣк сладкія лишится слободы, егда невинен терпит, егда силный безсилным останет, тогда бодрый дух умлѣт, радость упечалится, и останет живот унылый; яко то видомо ест в свободы лишенных, и затощенных, и плѣнных звѣрях, и скотах; смотри человѣче, як ведет Таліан медведя, кормит его, и на игры, и веселыя танцѣ понуждает, он смѣшно играст, скачет, всеслый вид творит, но печалный есть его внутренний став, иproto взирающіи на него увеселяются, когда он тужит, и страдает болесно; так убогій Русин неблагодарную дѣлающе землю, с недостаском борившійся, и всегда голоден, proto и силы лишенный, горко тужит, когда иные народы его высмѣивают, чувствует жаль, видит плѣнное свое состояніе, и всеи волѣ лишается.

Оттуду уже явно может быти, якое есть всего Русина домостроеніе? От бодрости духа, от внутреннаго чувствія походит и вѣшинае состояніе, он яко духом развращен, так и в домѣ своем непорядный есть; дом его просто и без нѣжнаго вкуса устроеный подобный есть скотовым стайнам, сей с дерева сложен, непорядно навален, не есть обѣленный, не есть украшенный, но четыри угла пустыи составляют всю храминку, в сей находится, и третю часть храмины составляющая пещера ватренная, и называется пещ, или яко они рекут пец; — на сем все спати обыкновеніи суть, ибо постели не имѣют, и proto все в купѣ лежат на пещи, яко овцы; есть в нѣкоторых домѣх и одр, постель, но сей токмо сламою наполнен, плахтою нечистою и непранною прикрытый, служит для молодых женихов, — — стол не в многих находится домѣх, но служніс стола чинит порожня бочка, и на ней положенна дошка, по стѣнам стоят лавки, на которых яко сѣдают, также и в нощи лѣгают, другое ничто [не]найдеш в домѣ Русина, окрем сосуд един, или валов, до негоже помыи сливают. — Храмина сія николи не метется, тут смѣты находится по колѣна, нечистота, и смрад несносимый, ибо найпачеже в зимѣ быдла, т. с. волы, корова, овцы, свѣни, курици, пес, и мачка тут бывают с людми в купѣ, чтобы в стайнках непомерзли, — не есть в тых храминах комина, о сем не знают Русини, но огень на ватрѣ горит и дым по храминѣ расходится, и когда уже неисносимый есть дым, тогда отворятся двери, и выгляды, чтобы мало выйшол, proto дома их чорні, як у нас комины сут; и proto Русин множество древ потребляет, и еднакоже непрестанно мерзнет.

Одежда Русина есть худобна. Он сам себѣ учинит от волны одежду, но она в дни, и нощи на нем ест, proto нечистый, и уцами наполненный есть, блошицы же так принадлежать к дому, что без тых ни единаго дома не обрѣсти; но они на сіе не внимают, и покойно спать; — —

Жены еднакоже имѣют святощную одежду, и сія не есть брытка, токмо рѣтко чистая.

Брашно Русина есть дуже худое, он нестараєтся, чтобы чесно, и добро ъл, токмо много; не часто вкушаєт мяса или хлѣба, он токмо опрѣски употребляет, так, что каждое рано на ватрѣ упѣкает их, квасный хлѣб он незнает, но с овсяной муки учинит тѣсто, и то либо на жирящих углех припечет, и еще теплѣя ясть; наибольше печеныя бандурки суть ему в брашно, и наистѣ убогій Русин мало когда сытый есть, ибо постное брашно не укрѣпит его, и щастливым держится, когда мало соли себѣ

купити годен... Но сут случаи, егда, благословившу Г[оспо]ду лѣто, людем изобилствует, и мало повеселитися прислучится; так обыкнули пиры брачныя держати, крестины весело торжествовати, и память о усопших отправляти; тогда ядят бесмѣрно много, и плюют паленку; бо Русина природный звѣк есть, что он, егда развеселится, забывает на кривуду, и недостатки, все имѣніе свое нецѣнит, гостит каждого, егоже видит, и яко говорят: токмо первый стаканчик выпити Русинови трудно есть, по сем уже піт изобилно, и мѣры незнает; прото Жиды внимають сего, и если их можнѣйшій селянин посѣтит, то его стаканчиком паленки почестуют; знающе, что сей дар им не мало донесет, бо егда он выпіт сей, тогда купити другій аки принужден, и за тым піт, и сам не вѣсть колько; Жидик же острожно внимаєт, и два разы только припишет ему, и тако мѣсто 5. выпитых, всегда 10. платит мѣр.

Также егда пір держат, обыкли веселыи быти, и тогда ядять, и плюют несмѣрно, тогда кто к ним прилучится, он на истѣ пріятный есть им гость, хотя незнаемый будет он; в сѣх гостиных владыка дому, или домашній господар служит им щедро, но рѣтко дуже ставается, чтобы нѣкто в гостинѣ упился, но добру волю един каждый имѣт, веселится, и спѣваєт.

Но и сюю опасность не оставлю, кую они к тому употребляют, чтобы неопитися; они сирич егда начинают гостину, то первый раз кушают хлѣба в соль умоченного, и так соленое брашно ядят, чтобы ропою назватися могло, и сія соль от опилства сохранит их; посемже во хвалу народа сего да будет, что в товариствах сѣх никогда повадятся, ниже злоречут; там любезно играют, весело спѣвают, но слова стыднаго неговорят, и прото рѣтко паче становится тут прелюбодѣяніе, бо они во веселостях о побожности незапоминают...

Прекрасно же есть у них поминаніе о усопших, сіе с набожностію отправляют по церковному уставу; по скончанію же набожности в церквѣ бывшей изѣйтутся сродницы, и убогіи того, но и сосѣднаго села, и тако первіе отправится Панахїда, посемже гостина дается; и тогда не есть веселости, не есть спѣванія, но яко сей случай доносит, бывает разговор о нравах, и добродѣтелех усопшаго, или усопших, с тихим, и смиренным гласом, яко тогда и священник всегда притомный бывает.

Нравы народа сего суть на истѣ прекрасныи, яко род сей есть набожный, он молитву никогда не оставит, як вечер, так рано, он ко церквѣ великую имѣт накланность, и егда померает, о церквѣ никогда не забывает; — Есть смиренный, и прото повинуется каждому, верхность же свою чувствует сердечно; Есть далѣе чистаго сердца, он похоти плотскія не чувствует, и рѣтко случится, чтобы о соблазни нѣкто оскаржен, или предан был; он женится в молодом еще вѣку, и прото сдержан от прелюбодѣянія, законныя своя дѣти любовью почитает; и горе бы лобы дѣвицѣ в прелюбодѣяніи обрѣтеннѣй... Потом есть своим доволный, он нежадает чужее, он красти не знает, и прото все имѣніе смѣло лежит без замков, не боится о нем, но еднакоже садовое необстоится, то ани за грѣх себѣ недержат, так и на поля в зерно, албо в луку скоты нагнati, нич не внимаєт, и то есть народа сего нещастіе, что он волы своя больше любит паче самаго себе, и прото як себѣ самому и другому лѣниво робит, чтобы волы непогубил; И то паче есть ему природно,

что он неусилуётся нѣкое имѣніе стязати, его все богатство состоит в 4. волѣх, одной коровѣ, и 10-20. овцах, или козах, в двох, или трех пчёлках, и кто съми владѣст, уже богатым называется, воза залѣзом кованого никогда неимел, он сам себѣ справит воз, сам колесо, но сохрани Господи от таковых возов, и то як давно, так и нынѣ содержит звѣк сей; на сїе Польскій стихотворец давно еще казал:

Neque linunt querulos Rutheni pingvedine currus,
Haud picisa uxilium stridulus axis habet,
Auditur veniens longe crepitare colossa,
Sic fragiles currus Russe vocare sales . . .
Nam faciunt faciles uno vectore quadrigas,
Invectas Rutheni, quas equus unus agit.
Nec facile invanies ferrato haerentia clavo
Plausta, facilit ligni cuncta ministerium.
Et sine Ferri usu plangunt sua plausta tenebris.
Et lignum ligno consolidare solent.

Alexander Gvagnini
Veronensis, de Ducatu Samogithiae . . .¹⁴

И воистину Русина возом грядуща далеко можно чути, бо так ему рычит возок, что уныло есть человѣку музыку сю слухати, найпаче егда больше таких возков в купѣ грядет; но он нич себѣ с того нечинит, и дуже смачно на возку спить . . .

Торговища не есть жаднаго в странах их, там не купиш, непродаш ничего, хотя бы и гроши были, не есть продажнѣ, иproto Жиды в них жюючи кламлют их яко саміи хотят, и вси побогатѣют, людіс же изничезают. И на истѣ если людіе сіи неповиновалибыся Столици урок, и Панству дань платити, тогда бы гроши никакоже употребляли, но понеже иго сіе наложенное им есть, усилиются скоты продавати, и так долг отплатити, иproto скоты своя в Березном, Гуменном, и Унгварѣ продаивают, чтобы потребныя гроши отдать могли; иншого купетства тут не видно ест, и на истѣ находятся тут людіе, что жадныя непознают гроши, яко и не употребляют их.

В тѣх Крайнянских пародѣх многая еще нынѣ господствуют суевѣria; они содержают еще много бабон,¹⁵ яже в ідолослуженіи почитаху; — так вѣрят нощных страшилищ, нощных водителей, босорки, вомпѣрей, топелников, смерть ходящую, нечистых духов, непріятелных очес, ход по смерти, т. е. навращеніе мертвых, и прч. От тѣх суевѣрій их ослободити не есть возможно, хотя бы вси філософи их удостовѣряли, бо он больше вѣры подастъ простому себѣ разному человѣку, нежели самому Епіскопу, или кому либо філософу. Часто слышати у них различныя разговоры, на примир: Я видѣл на рѣцѣ нощю маленькаго хлопца, в червеной шапцѣ, игрался, плескал, смѣялся, при мнѣ ишол, и егда с крестом его позначил, на раз пропал, як камень до воды; другій же повѣдает: что он видѣл маленькую дѣтину, она плакала, а егда к ней пришол так

великая выросла як высоке дерево, по сем ис сего учинился конь, ис коня свъня, ис сеи коза, и проч: и то он видѣл, пяный небыл,proto его от сего мнѣнія никто не отвернет болше.

Ворошки тут на все дѣло употребляется, и съх старыя бабы сут Профессорами; так егда кто женится, до вѣнца ему часнок заложат proto чтобы ним діавол отогнан был, дают ему пити зеліе, или ино, Бог вѣсть, что, абы щастливый был, и абы его жена любила, так и невѣсту превожают, ю на вся страны обертают, хлѣб ей в пазуху кладут, от влас ей мало устрижут и проч; словом ворошкака так есть во обыкновеніи, что брез ней жадное не начинется, и нескончнится дѣло; наиболше же есть, что оный человѣк видѣніями, ворожками так уже престрашен есть, что он никогда в нощи не пойдет сам, и еслы идет непрестанно молится, крестится, но proto всегда видѣл страшка, или діавола.

И сія сут яже о Крайнянских Русинах назначити во кратцѣ подобаше, содержжу обаче еще себѣ час, что о народѣ сем распространную испишу, коль жити буду, достовѣрну исторію.

ПРИМІТКИ

¹ Ovidius, Ex Ponto, I, 3, 35.

² Тови — озера. З угорського — tó.

³ Напрасний — раптовий.

⁴ Ми, Мартин, професор мистецтв і теології, протонатаріус апостольської столиці, плебан Будинської кафедральної церкви пречистої діви Марії, цим підтверджуємо, що від шановних суддів та присяжних міста Кошице ми отримали 189 золотих флоринів та 100 денаріїв, що іх по волі отця Людвіга, ігумена Монастиря святої Катерини на Синайській горі, нам передано для збереження. Достовірність цього ми підтвердили нашою печаткою. Дано в шосту неділю зачаття діви Марії 1847 року.

⁵ Премудрий Вагнер в Шариському дипломі, стор. 485.

⁶ Людвіг, ігумен і нунцій монастиря прославленої діви Катерини на святій Синайській горі чина святого Василія, разом із усіма братами монахами і монахинями братства милосердної матері во ім'я господа нашого Ісуса, згідно з грамотою, дарованою найсвятішим згаданому монастирю і обнародованою з амвона у церкві (міста) Бартфа, приймає гідного і відданого Івана Брайнера, плебана міста Бартфа (Бардів), у братство святої Катерини. Дано в місті Бартфа у домі згаданого плебана 1487 року.

⁷ Столица — жупні землі.

⁸ Мокушки — білочки. З угорського — mókuska.

⁹ Сині (cerulei) — блакитні, сині.

¹⁰ Бероз, Ксенофон, Геродот, Кромер, Йордан, Александр Гваніні та інші. Дані, що подаються в цьому розділі, почертнуті з роботи: А. Сирмаї. Notitia topographica, politica Comitatus Zempliniensis (Топографічні та політичні нотатки про Земплинську жупу). Будин, 1803.

¹¹ Дѣжма — побір, що його платили поміщикові кріпосні.

¹² In natura — в натуралях.

¹³ Панове орочні — поміщики.

¹⁴ Мають русини вози, та вони іх маззю не мажуть,

А без коломазі вісь жалібно й різко скрипить.

Здалска чути уже, що підходить скрипуча колоса,

Так називаються в них іхні тріскучі вози.

Роблять русини собі звичайно легкі колисниці,

Ними керує візник, кінь же в упряжці один.

Спробуй найти тут віз, щоб був за лізням цвяхом

Збитий, із дерева все, дерево замість гвіздків.

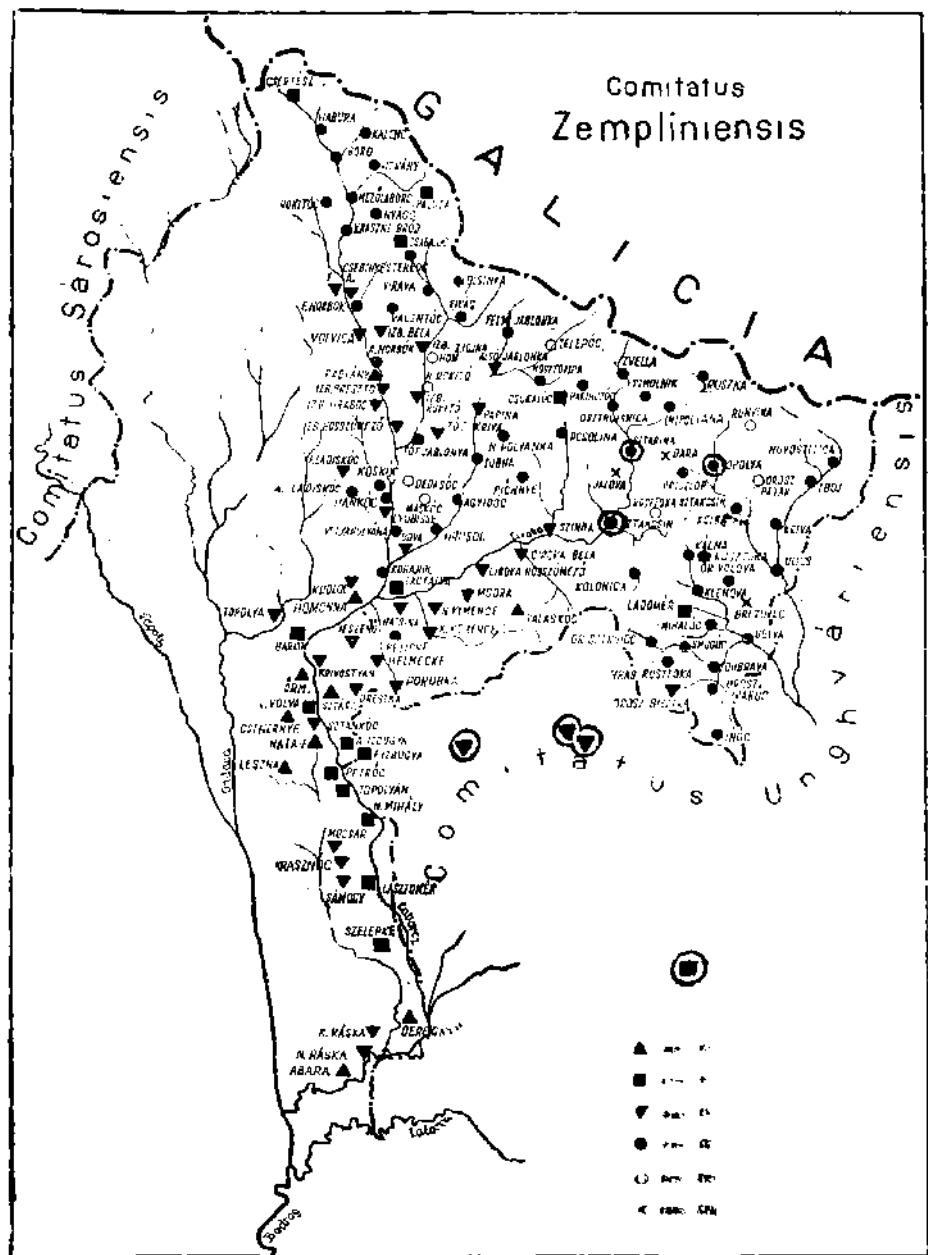
Можуть і в темноті без заліза повозки збивати

Так, що одне на одніс дерево щільно кладуть.

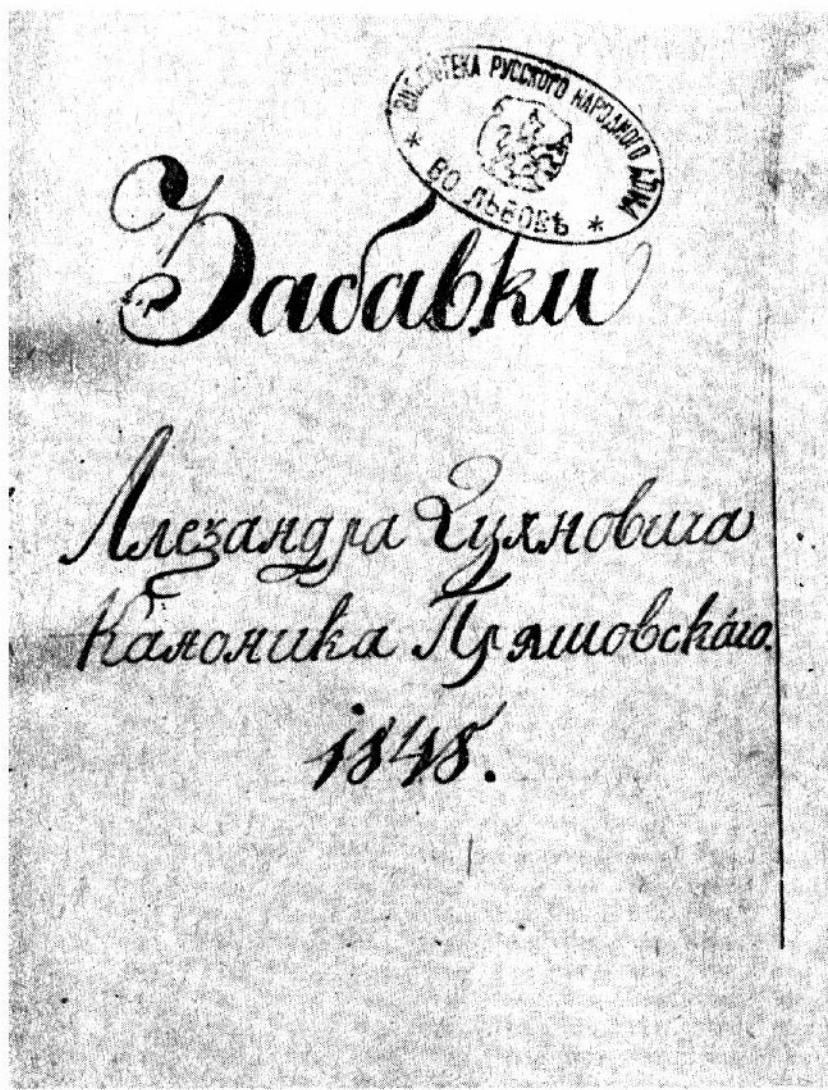
Олександр Гваніні

Із Верони, князівство Самогітії . . .

¹⁵ Бабона — забобон. З угорського — babona.

Карта Земплинської жупи з першої половини XIX ст. В територію сусідньої Ужанської жупи закреслені села і місто, що в них жив О. Духнович. Взагалі всі місця, що пов'язані з його біографією, обведені кільцем.

Титульний лист рукопису збірки, в який дійшла до нас робота О. Духновича
«О народах Крайнянских ...»

за во землю терплючи.
Паново иль зрешии суть
самодержавнице Гуцулы,
оди здо саски, но еши, саски
щепрех Майданъ употреби
ють ихъ, и промо, грабы
не проехъ Лемків на зорѣ,
заронали підстѣнь ихъ
въ сильноть, и не виждали
бога, и промо на звѣрій Кури
и къ несѣтъ Чечельца и не
сѫюга, не сеютъ Щеколи,
не сеятъ Чичаки; бо
и Гуцулы, доляныи,
иначто дослышали Леваг,
Соня, италъ не симиряни
ко о просвѣщеніи Наро,
да сего просвѣщенія; отъ
шѣи, и то ѹже поблаженіи

Сторінка рукопису роботи О. Духновича «О народах Крайнянских...»

RESUMÉ

O. Rudlovčíková, ALEXANDER DUCHNOVÝC A STARINSKÉ ÚDOLIE (NA OKRAJ DIELA »O NARODACH KRAJŇANSKÝCH...«)

Štúdia »Alexander Duchnovýc a Starinské údolie« je úvodom k nižšie uverejnejenej práci A. Duchnovýča »O narodach krajňanských...« Na Starinskú dolinu sa viažu detské a študentské roky A. Duchnovýča. V Stakčíne a Starine sa formovali jeho hlboké vzťahy k širokým ľudovým masám, láska k rodnej zemi, obdiv k prírode rodného kraja, ktoré sa stali zdrojom jeho záujmu o etnografický výskum miestneho ukrajinského obyvateľstva, o štúdium jeho minulosti a jazyka. Keď rodinné putá výtrhli Duchnovýča z tohto okolia, z V. Remenin a V. Rybnice, kde sa usadila jeho matka-vdova, vykonával exkurzie na tieto miesta, zbieran a zhromažďoval národopisné materiály. Z nich, z dojmov mladých rokov, zo štúdia dejín zakarpatských Ukrajincov vznikla neskôr národopisná práca Duchnoviča »O narodach krajňanských...«, ktorá v základe sa viaže na Starinskú dolinu, predovšetkým na samotnú Starinu a Stakčín, avšak vytýčuje zámer národopisne zachytiť celú Žemplinskú Krajnu, zovšeobecniť charakteristické črtu ukrajinského obyvateľstva Šarišskej a Užockej župy. Táto práca má výrazný národnobuditelský charakter a mala sa stať po vyjedenej v r. 1847 Duchnovýčovho šlabikára »Knyžcia čytalnaja dľa načynaujúčich« druhou rodným jazykom písanou publikáciou tohto zakarpatsko-ukrajinského buditeľa. Duchnovýč ju pripravil do tlače v r. 1848 ako časť zbierky »Zabavky Alexandra Duchnovýča... 1848«. Prvá časť tejto trojdielnej zbierky, obsahujúca výber z básnickej tvorby O. Duchnovýča, mala podniesť literárny život zakarpatských Ukrajincov. Druhú časť zbierky tvorila uvedená sociálne vyhrotená národopisná práca Duchnovýča, v ktorej autor jednak predkladal verejnosti svoju historickú koncepciu a názory na etnogenézu svojho ľudu, pokladajúc ho za pôvodné obyvateľstvo ukrajinského etnického územia Uhorska a zdôrazňujúc jeho spolupatričnosť s východnými Slovanmi, jednak načrtal ľudský profil, duchovné bohatstvo a obraz života miestneho ukrajinského pracujúceho ľudu, vysvetlujúc jeho biedu a nevzdelenosť ako výsledok útlaku a feudálneho zriadenia. Obsiahnutými v tretej časti zbierky ukážkami zo svojej krátkej prízky Duchnovýč mal zámer predstaviť jazyk (dialectus) ukrajinského obyvateľstva Starinskej doliny.

V nepriaznivých podmienkach vykorisťovateľského zriadenia a inonárodného útlaku Duchnovýčovi sa nepodarilo svoju zbierku uverejniť. Tak aj jeho národopisná práca ostala v rukopise, došla k nám ako svedectvo o jeho demokratickom presvedčení, o solidarite s vykorisťovanými a o nenávisti k vykorisťovateľom, ako manifest jeho národnobuditelského programu. Keď v rámci výskumu rukopisnej pozostalosti A. Duchnovýča prvá a tretia časť zbierky »Zabavky...« v r. 1968 bola v plnom rozsahu uverejnená, z textu druhej časti zbierky boli sprístupnené verejnosti iba zlomky. Teraz, keď po 130-ich rokoch sa prvýkrát uverejňuje text tejto práce v plnom znení, sleduje sa tým zámer: dať bádateľom cenný etnografický materiál o Starinskej doline, ktorá v spojitosti s jej zatopením sa stáva predmetom mnohostranného výskumu.

V úvodnej štúdii autorka načrtáva veľkú spoločenskú a tvorivú aktivitu Duchnovýča druhej polovice štyridsiatych rokov minulého storočia a v tomto kontexte vymedzuje miesto jeho etnografickej práci. Zároveň kreslí genézu etnografických záujmov a koncepcie Duchnovýča, zasadzuje práru do vývojovej linie národopisných snažení zakarpatských Ukrajincov prvej polovice 19. storočia, keď tieto nadobúdajú vedeckú kvalitu. Do genetického základu etnografickej koncepcie Duchnovýča zaraduje aj slovenských dejateľov, predovšetkým B. Nosáka-Nezabudovu.

РЕЗЮМЕ

О. Рудловчак, АЛЕКСАНДР ДУХНОВИЧ И СТАРИНСКАЯ ДОЛИНА (ПО ПОВОДУ ПРОИЗВЕДЕНИЯ «О НАРОДАХ КРАЙНЯНСКИХ...»)

Статья «Александр Духнович и Старинская долина» является введением выше опубликованной работы А. Духновича «О народах крайнянских...». К. Старинской долине относятся детские и студенческие годы А. Духновича. В Стакчине и Старине формировались его глубокие отношения к широким народным массам, любовь к родной стране, восхищение природой родной области, которые стали источником его интересов этнографического исследования местного украинского населения, изучение его прошлого и языка. Если семейные узы вырвали Духновича из этой среды, из В. Ременин и В. Рыбниц, где поселилась его мать-вдова, совершал экскурсии на эти места, собирая и копил этнографические материалы. С них, из впечатлений молодых лет, из изучения истории закарпатских украинцев возникла позже этнографическая работа Духновича «О народах крайнянских...», которая в основе относится к Старинской долине, прежде всего на Старицу и Стакчин, однако намеревается этнографически зафиксировать всю Земплинскую Крайну, обобщить характерные черты украинского населения Шаришского и Ужского комитата. Данная работа имеет яркий народно-просветительный характер и должна была стать второй публикацией после выхода в 1847 г. букваря Духновича «Книжица читанная для начинающих» написанная родным языком этого закарпатско-украинского просветителя. Духнович подготовил ее в печать в 1848 г. как часть сборника «Забавки Александра Духновича... 1848». Первая часть трехтомного сборника, содержащая подбор из поэтического творчества А. Духновича, должна была побудить закарпатских украинцев к литературному творчеству. Вторую часть сборника составляла преведенная напряженная этнографическая работа Духновича, в которой автор предъявил общественности свою историческую концепцию и взгляды на этногенез своего народа, считая его за коренное население украинской, этнической территории Венгрии и подчеркивает его общность с восточными славянами, подчеркнул человеческий профиль, духовное богатство и быт местного украинского трудового народа, объясняя его нищету и необразованность как результат феодального угнетения. В третьей части сборника помещены краткие отрывки из прозы Духновича, которыми намеревался представить язык (диалект) украинского населения Старинской долины.

В неблагоприятных условиях эксплуататорского строя и чужого гнета Духновичу не удалось опубликовать свой сборник. И так его этнографическая работа осталась в рукописи, которая свидетельствует о его демократическом убеждении, о солидарности с эксплуатируемыми и о ненависти к эксплуататорам, как манифест его народно-просветительской программы. В рамках исследования рукописного наследства Духновича были в 1968 г. полностью опубликованы первая и третья части сборника «Забавки...»

Текст второй части сборника стал доступным общественности только в отрывках. Теперь через 130 лет впервые полностью публикуется текст данной работы. Этим предстулся такая цель: предъявить исследователям ценный этнографический материал о долине Старины, которая в связи с ее затоплением становится предметом многостороннего исследования.

В вводной статье автор описывает большую и бщественную, и творческую активность Духновича второй половины сороковых годов XIX столетия и в данном контексте определяет место его этнографической работы. Одновременно изображает генезис

этнографических интересов и концепцию Духновича, вставляет работу в линию стремлений закарпатских украинцев первой половины XIX в., когда они приобретают научный уровень. В генетическую основу этнографической концепции Духновича автор относит и словацких деятелей, прежде всего Б. Носака-Незабудова.

Д-р Ю. Панько

RESUME

Helena Rudlovčáková, ALEXANDER DUCHNOVIČ UND DAS STARINATAL

Die Studie »Alexander Duchnovyč und das Starinatal« ist eine Einleitung zur angeführten veröffentlichten Arbeit »O narodach krajňanských« (Über die Nationen des Randgebietes). An das Starinatal binden sich A. Duchnovyčens Kinder- und Studentenjahre. In Stakčín und Starina formierte sich seine tiefe Beziehung zu den breiten Volksmassen, seine Liebe zum Heimatland, seine Bewunderung der Naturschönheiten des Heimatlandes. All dies sind die Quellen seines Interesses für die ethnographische Erforschung der örtlichen ukrainischen Bewohner, für das Studium deren Vergangenheit und Sprache. Als ihn Familienangelegenheiten aus dieser Gegend herausrißen, unternahm er aus V. Remeňiny, V. Rybnice, wo sich seine verwitwete Mutter niederließ, Exkursionen in diese Ortschaften und sammelte ethnographisches Material. Auf Grund dieses Materials, der Jugendgedanken, der historischen Studien über die Karpatoukrainer entstand später sein ethnographisches Werk »O narodach krajňanských...«, das sich im Grunde an das Starinatal bindet, vor allem an Starina und Stakčín, jedoch es zeigt zugleich seine Absicht, später das ganze Zempliner Gebiet ethnographisch zu erfassen, die charakteristischen Bewohner im Šariš und Užoker Komitat zu verallgemeinern. Diese Arbeit trägt ausgeprägt den Charakter der Volksaufklärung und sollte nach der Herausgabe Duchnovyčens Fibel »Knížcia čytalnaja dľa načynajúčich« (Lesebuch für Anfänger) im J. 1847 die zweite Publikation in der Volkssprache dieses karpatoukrainischen Volkserweckers werden. Duchnovyč bereitete dieses Werk zum Druck im J. 1848 vor und war als ein Teil der Sammlung »Zabavky Duchnovyča ... 1848« (Spiele von Alexander Duchnovyč) gedacht. Der erste Teil dieser dreiteiligen Sammlung, der eine Auswahl aus seinem dichterischen Werk enthält, sollte die literarische Tätigkeit der Karpatoukrainer erregen. Den zweiten Teil bildete Duchnovyčens erwähnte sozial ausgeprägte Arbeit, in der der Verfasser der Öffentlichkeit seine historische Konzeption und seine Ansichten über die Ethnogenese seines Volkes vorlegte. Die Bewohner des ukrainischen Ethnikums in Ungarn hielt er als ursprüngliche Bewohner, wobei er die Zusammengehörigkeit mit den Ostslawen betonte. Ferner zeichnete er deren menschliches Profil und geistiges Reichtum, wie auch das Leben des arbeitsamen ukrainischen Volkes. Dessen Not und Mangel an Bildung erklärt er als Folge der Unterdrückung und der feudalen Ordnung. Im dritten Teil der Sammlung mit Proben aus seiner Kurzprosa versucht Duchnovyč die Sprache (Mundart) der ukrainischen Bewohner des Starinatales es darzustellen.

Es gelang Duchnovyč nicht in den damaligen ungünstigen Verhältnissen der ausbeutenden Gesellschaftsordnung und der nationalen Unterdrückung seine Sammlung zu veröffentlichen. So blieb auch seine ethnographische Arbeit im Manuscript zurück. Sie ist ein Dokument seiner demokratischen Überzeugung, seiner Solidarität mit den Ausgebeuteten, ein Dokument des Haßes gegen den Ausbeuter, ein Manifest seines volksaufklärenden Programms. Im Rahmen der Forschung wurde aus Duchnovyčens handschriftlicher Hinterlaßenschaft der erste und dritte Teil der Sammlung »Zabavky...« im J. 1968 im vollen Umfang veröffentlicht. Vom zweiten Teil wurde die Öffentlichkeit nur mit Proben bekannt gemacht. Jetzt nach 130 Jahren, wenn Duchnovyčens diese Arbeit im vollen Umfang vorgelegt wird, wird dadurch das Ziel verfolgt: den Forschern das wertvolle ethnographische Material über das Starinatal zur Verfügung zu stellen. Dies hat um so mehr aktuelle Bedeutung, daß dieses Gebiet im Zusammenhang mit der Überschwemmung Gegenstand umfangreicher Forschung bildet.

In der einleitenden Studie skizziert die Verfasserin Duchnovičens große gesellschaftliche und schöpferische Aktivität in der zweiten Hälfte der vierziger Jahre des 19. Jhs und in diesem Kontext bestimmt sie den Platz seiner ethnographischen Arbeit. Auch zeichnet sie die Genese Duchnovičens Interesse für Ethnographic und gliedert die Arbeit in die Entwicklungslinie der ethnographischen Bestrebungen der Karpatoukrainer in der ersten Hälfte des 19. Jhs ein, als diese Disziplin wissenschaftliche Qualität annahm. In die genetische Grundlage der ethnographischen Konzeption Duchnovičens reiht die Verfasserin auch slowakische Persönlichkeiten ein, vor allem B. Nosák-Nezabudov.

dr. E. Lazar

ЕТНОГРАФІЯ

ТРАДИЦІЙНЕ НАРОДНЕ ЖИТЛО В ОБЛАСТІ ВЕРХНЬОЇ ЦИРОХИ НА СНИНЩИНІ

МИРОСЛАВ СОПОЛИГА, СВИДНИЦЬКИЙ МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Народне будівництво належить до тих витворів традиційної народної культури, на яких найкраще відчутні прояви навколошнього середовища та соціально-економічного становища селянина. В ньому збережено багатство форм будівельно-технічних та художньо-естетичних здібностей простого народу. Тому й у даному випадку проблематика вивчення традиційної будівельної культури стала одним з основних завдань етнографів. А це тим більше, що розходитьсь про села, які наслідком діяльності минувших суспільно-політичних режимів аж донедавна належали до найвідсталіших сіл не лише Східної Словаччини, але Чехословаччини взагалі. Якраз тому тут збереглось багатство традиційних та навіть архаїчних форм народної культури, а в тому числі й житлової. На другому боці наслідком радикальних соціалістичних перетворень у нашій країні й ці села в останньому часі змінилися до невпізнання.

Отже, поряд з новими соціалістичними формами життєвого середовища в них довго співіснували й пережитки минулого. Тому ще й сьогодні тут існують добре можливості для їх порівняльного вивчення.

На жаль треба констатувати, що ці можливості не цілком собі усвідомлювали наші етнографи в попередні роки. А це в свою чергу відбилося й на стані цілковитого дослідження традиційної народної культури. Отже, й вивченню народного будівництва в згадуваних селах приділялось у минулому дуже мало уваги. У старших та деяких новіших працях знайдемо лише короткі згадки про нього в рамках загального опису карпатського будівництва.¹ В останньому часі з'явились також дві статті працівників Свидницького музею української культури, які безпосередньо торкаються й народного будівництва предметних сіл. В них проведений аналіз розвитку традиційних форм опалення та розвитку житлового приміщення.²

Ціллю даної статті є подати загальну картину народного житла вибраних семи сіл на Синнщині (Старина, Дара, Руське, Велика Поляна,

Смольник, Звала, Острожниця) в II-ій половині минулого та I-їй половині ХХ століття. Наше дослідження було спрямоване передусім на ті компоненти народного житла, яким до сих пір не приділялась жодна увага так в досліджуваних селах, як і в близькій околиці. Тому і в даній статті обмежилося передусім на способи побудови житла, конструктивні прийоми, види будівельних матеріалів та їх придбання, опрацювання будівельних матеріалів, внутрішнє планування житлових просторів та їх функціональне призначення, а також на деякі зміни в народному будівництві. Аналіз форм опалення та характеристика житлового приміщення (включно меблів) з вищезгадуваних причин будуть обмежені до мінімума. Так само й господарські споруди, вивченням яких займаються зараз інші спеціалісти, не будуть предметом ширшого аналізу. Згадуватимемо про них лише в тих випадках, де це вимагатиме контекст нашої праці.

Праця написана на основі власних спостережень та матеріалів, придбаних автором в часі польових досліджень в 1971—1977 р. р.

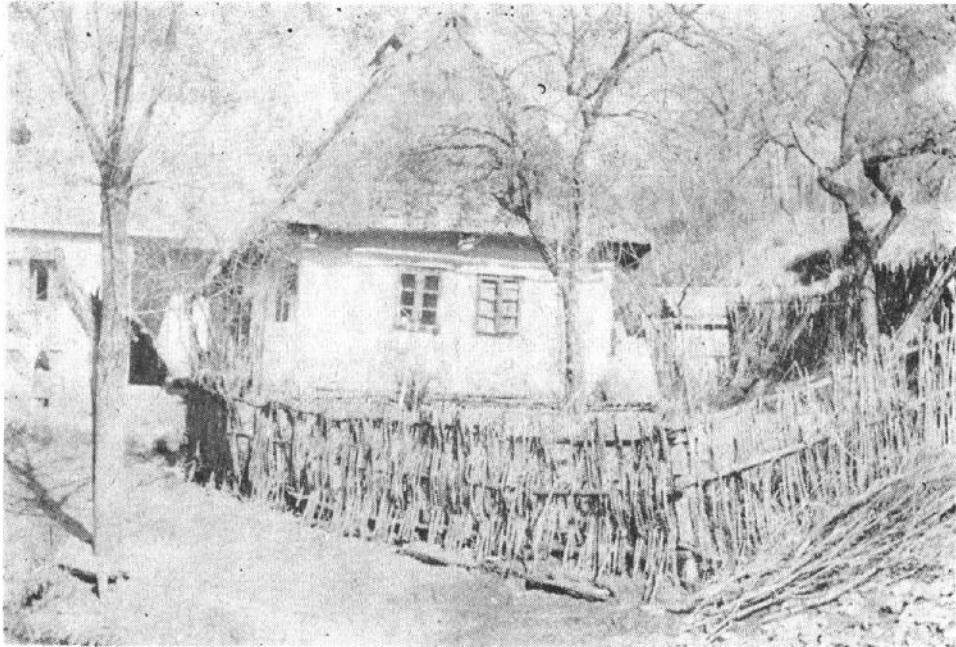
Досліджувати народну культуру, в тому числі й народне будівництво, предметної області не можна, якщо не усвідомимо собі той факт, що її житлі є частиною великої етнічної групи населення — українців Пряшівщини. При цьому треба мати на увазі, що історія та культура цього населення на протязі багатьох віків формувалася спільно з історією та культурою не лише українців, які живуть сьогодні на Закарпатті та в Польській народній республіці, але й інших народів — зокрема поляків, словаків та угорців. Тому й не диво, що в багатьох компонентах, як побачимо на придбаних матеріалах, народне будівництво досліджуваних сіл є те ж саме, що й у бойків на Закарпатті, у лемків на польській стороні Карпат, у словаків і т. д. Народне будівництво формувалося тут на спільній, порівняно невеликій території, де були одинакові або майже ті ж самі життєві та природні умови. Тому вже на даному етапі розвитку етнографічної науки дослідники народного будівництва заділяють і цю територію до області карпатського рубленого будівництва.

* * *

Основні принципи формування народного житла. Географічні, кліматичні та природні умови були на причині того, що селяни на Синянщині, як і в цілих Карпатах, з давніх давен займалися сільським господарством та розводжуванням худоби й дрібних свійських тварин. Це були основні способи здобування харчів та найнеобхідніших dennих потреб. Тому й народне будівництво, крім іншого, було детерміноване й цими чинниками. Отже, й житлові простори не можна розглядати цілком відірвано від господарських. Адже ж вони були невід'ємною частиною цілого господарства, яке в досліджуваних селах називають «обыйстя».

Селяни створювали таку архітектуру, таке житло, яке найкраще відповідало їх конкретним життєвим умовам, способу ведення господарства, дотримуючись при цьому зокрема принципу практичності та зручності.

Всі досліджувані села розташовані в просторих та затишних мальовничих долинах, вздовж потоків, паралельно з якими тягнеться дорога. Широкі долини створювали добре умови для того, щоб села могли розростатися в різні сторони. Тому, наприклад, в Дарі, Руському, Великій

1. Традиційне селянське господарство з виплетеним лісковим плотом. Старина. Фотоархів МУК.
2. Однотрактне господарство — дводільне житло з господарськими приміщеннями під спільною покрівлею. Руське. Фотоархів МУК.

3. Кутовий тип забудови двору з відокремленою стодолою, зумовлений невигідним «фундушом». Старина. Фотоархів МУК.

Поляні, а передусім у Старині, крім головної вулиці, знайдемо ще й декілька другорядних менших вуличок.

Просторі долини сприяли також тому, що селяни могли будувати житлові та господарські приміщення в одній лінії під спільною стріхою. Побудова таких однотрактних господарств була зумовлена передусім економією будівельного та покрівельного матеріалу.

Розміри, внутрішнє членування господарських та житлових просторів були залежні в першу чергу від соціально-економічного становища селянина. Якраз в цих моментах соціальна диференціація на селі була найвідчутніша. До найбідніших жителі відносимо т. зв. «дымнянки» — курні хати (найчастіше двокамерні, рідше однокамерні). В часі наших досліджень ми вже їх не зустріли. Але згадують про них інформатори похилого віку. Подібне житло, правда із значними переробками, ми зустріли в недалекому селі Улич-Криве, а в с. Новоселиця однокамерна дымнянка довго стояла пусткою аж до 1974 року. Курні хати, про які ще говоритимемо далі, були дуже поширенім явищем в II-ій половині минулого століття. Після I-ої світової війни вони поступово заникають.

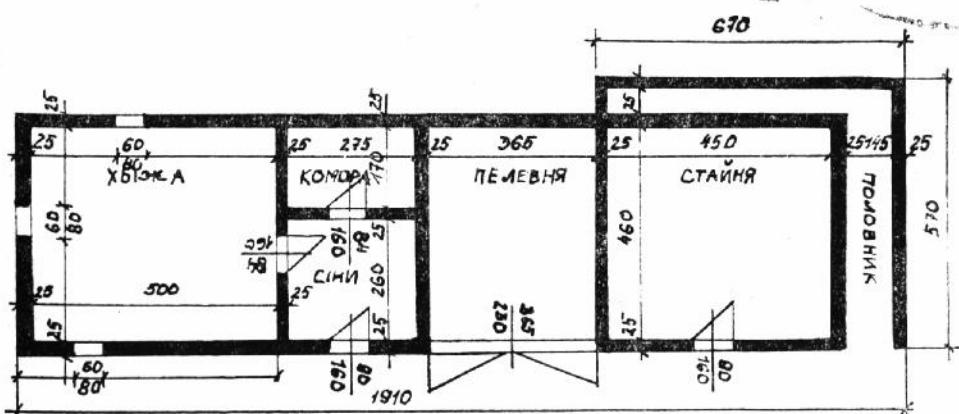
Що торкається горизонтального планування житла, то найпоширенішими в минулому та на початку нашого століття були дводільні (хата-сіни) та тридільні (хата-сіни-комора) хати («хýжы»). Перехідним типом між дводільним та тридільним житлом були такі хати, в яких частину

сіней додатково відгороджували для комори («комурчини»). Таким чином житло ставало трикамерним. В досліджуваних селах ми його вже не зустріли. Але до сьогодні існує така хата в с. Улич-Криве (№ 84).

У селі Смольник в окремих випадках будувалися й хати т.зв. лемківського типу, де комора розташована вздовж жилого приміщення. В чільній стіні такої півторацткової хати знаходяться три вікна. В решті сіл подібне планування житла не зустрічалося.

4. Дводільна хата: «хыжа», сіни. Руське. Фотоархів МУК.

5. Горизонтальне планування переходного типу хати від дводільни до тридільни. Улич-Криве. Рис.: архів МУК.

6. Тридільне житло. Дара. Фотоархів МУК.

Під спільною стріхою з житловими просторами по поздовжній осі будівлі знаходилися й господарські приміщення — «пелевня» та «стайння». Багатші селяни прибудовували ще й т. зв. «сáкаст» для сіна, а деякі також хлів для овечок («вýвчу стайню»)³.

В цих скромних просторах бідні селяни зберігали й запаси харчових та кормових продуктів. Зернові, яких було дуже мало, усховували в плетених із «вербіння» (лози) та вимазаних глиною кошах або в дощаних сусіках. Ставили їх на горища, а сусіки теж в коморі. В коморі,крім цього, відгороджували місце й для картоплі («трумпаків»).

У багатьох випадках для картопель викопували яму (т. зв. «рýпу») в житловому приміщенні (хижі) під столом або сипали їх просто під постіль. Рупи прикривали товстими, грубо обтесаними дошками («помустійнами»). Заможніші селяни будували для цього окремі складові будівлі — «комбрї» (шихліри), пивниці або «ямі» і т. п. Ями для картопель прикривали т. зв. «балшágами» — сніпками з менш якісної соломи. Лише в рідкісних випадках найзаможніші багатоземельні селяни споруджували самостійну господарську будівлю — «стодóлу». Решта селян солому та пашу відкладали на горищі («до будýнка», «на пôдрю») або до «вôборога». Оборіг («вôборог») — це чотирисхила солом'яна посувна стрішка, прикріплена до чотирьох стовпів. Нерідко по селянських дворах знаходилися копиці сіна та соломи й на відкритому повітрі.

Кожне господарство було обгороджене дерев'яними плотом, зокрема від дороги та від сусіднього двора. Такі плоти «парканіли з ліскового

пятічя», тобто переплітали поміж три горизонтальні лати, або «городили з лозового голуззя», яке переплітали вже поміж вертикальні стовпчики.

Будівельні матеріали та способи їх придбання. Соціально-економічне становище того або іншого селянина обумовлювало й спосіб придбання будівельного матеріалу, його якість, спосіб обробки, а не в малій мірі і цілковите оформлення житла, про що переконаємось далі.

Основним будівельним матеріалом в минулому та на початку нашого століття в досліджуваних селах було дерево. Адже ж щедрими на нього є усі карпатські ліси. Правда, придатність лісоматеріалу у будівництві не скрізь була одинакова. В нашему випадку — це були переважно листяні породи дерева — бук, рідше: осика, вільха, граб, береза і т. п. Селяни, які не власнили ліс, а таких була переважна більшість, придбавали дерево з урбарських лісів. Для цього необхідний був дозвіл урбариату. До зволу не треба було лише в тих випадках, коли матеріал носили на плечах. А це траплялося у найбідніших селян. Так, наприклад, відомий випадок з 30-их років у Старині, коли Бунджа Василь наносив на плечах матеріал на стріху. В селі Звала селянин Грозданич десь в 1910 році наносив матеріал навіть на цілу хату, в якій «вигодував 10 дітей»⁴.

У традиційному народному будівництві найчастіше використовували бук. З такого матеріалу споруджували стіни будинку. В меншій мірі для цього використовували вільху, березу або інший матеріал. В деяких урбарських («газдувських») лісах було мало букового матеріалу. Наприклад, жителі сіл Дара та Смольник купували буковий матеріал аж з панських лісів у Великій Поляні. Застосування букового матеріалу в будівництві часто було обмежуване й тим, що його використовували для виробництва дерев'яного вугілля або «шліп'єрів» (шпал) під шини⁵. Тому бідніші селяни, зокрема ті, які не мали «прітягу», тобто тяглову силу для транспорту, заготовляли на хату такий матеріал, який знаходився більше від села, найчастіше на «спасі» (пасовиськах). В Старині пам'ятають навіть житло, яке на початку нашого століття було виплетене з «вульхового голуззя» та обмащено глиною. Називали його «плетаръ»⁶. Березовий та вільховий матеріал використовували й інші селяни, особливо при спорудженні стріхи. Роги та лати з такого матеріалу були набагато легші від букових. Заможніші селяни в 20—30 роках купували на дах ялиновий матеріал, який привозили кіньми аж з майдану біля Тісної (ПНР) або із Лютої та Забрудя (Закарпатська область УРСР). У Лютої виготовляли й цілі хати, які транспортували в різні місця. Правда, в досліджуваній області такий випадок відомий лише у недалекому сусідньому селі Рунині, де за інформаціями Чернеги Олени (нар. в 1901 р.) її батько після повернення з Америки в 1913 році замовив собі таку хату у Лютої від т. зв. «акордантоша» єврейського походження. Він забезпечив для нього вже готовий будинок під гонтою, який лише змонтували у селі. У Лютої та в Забруді виготовляли в 20—30-х роках нашого століття й «шынглі» — гонти та драниці (з ялинового матеріалу).

На дерев'яну хату було потрібно 50—60 «бучків». Вирубували їх в осінніх та зимових місяцях. Є різні погляди на час вирубування дерева. Так, наприклад, Василь Михайло (нар. в 1905 р.) з Руського, Бабчак Василь

(нар. в 1902 р.) із Смольника та Федір Буша (нар. в 1905 р.) із Старини твердять, що найліпший матеріал є із буків, зрубаних осінню («осені — музцой; в яри — крегкобій»). Але Регула Іван (нар. в 1895 р.) та Ганчак Юрій (нар. в 1906 р.) з Рунини є того погляду, що найкраще рубати в березні, коли дерево не має «м'язгу» (воду). Крім того, із дерева, зрубаного весною, добре знімалася кора. Але на другому боці, воно скоріше псувалося. Правда, усі погляди сходяться в тому, що не слід заготовляти будівельний матеріал улітку.

«Хто ся ладив будовати, то старався о то і рук і два»⁷. Тому підбирали собі бруси із рівних, високих дерев. Найкращий та найдорожчий матеріал був із молодих 12—15 річних буків. Звозили його весною на коротких санях — т. зв. «корчблах», у які запрягали волі або корови. При цьому селяни собі взаємно випомагали тяглою силою («за паліньку»).

Як допоміжні матеріали у будівництві житла застосовували й глину, вербове та ліскове голуззя, камінь. Правда, це було лише в дуже малій мірі, переважно для остаточного оформлення житла та зготувлення окремих дсталей, про що піде мова далі.

Камінь як основний будівельний матеріал у спорудженні житла почали застосовувати аж в 20—30 роках у зв'язку з покращанням життєвих умов поодиноких селян після їх повернення із заробітків в Америці. Перед тим муровані хати в досліджуваних селах були рідкісним явищем. Наприклад, у селі Руське, наприкінці минулого століття були лише дві камінні хати (т. зв. «муріванки»), які змуруував польський переселенець за прізвищем Костецький⁸.

У сусідньому селі Тополя в цьому часі була також лише одна хата. Правда, були в селах муровані громадські будівлі (церкви, фари і т. д.). Техніка мурування в тому часі не була тут поширена. Народ собі більше цінив дерев'яні хати, які створювали тепло та сухе помешкання. Напроти того, що слабо отоплюване житло було вогке та холодне. Такі хати вважають за «не здорові». Муровані хати масово почали будувати зразу ж після I-ої світової війни — в рамках акції на відбудову спалених сіл. Мурували їх передусім полонені російські солдати. Задля цього засновували тут каменоломні (наприклад, в с. Руське).

В цьому часі в наслідку воєнних подій селяни в досліджуваній області з противежжих міркувань починають вже чим далі, тим більше цінити собі вигоди мурованого житла. Камінний матеріал, крім вогнестійкості, мав і ті властивості, які дозволяли селянам робити значні зміни у традиційному житлі (збільшувати розміри, міняти планіровку та вигляд житла, споруджувати муровані комини тощо).

Отже, поступово таке житло стає навіть ознакою заможності селянина. Тому т. зв. «американи» вкладають свій капітал якраз у побудову таких жител. Використовували для цього служби вже згадуваних «акордантошів», які забезпечували для них цілу побудову житла. В 20—30-х роках забезпечував ці служби єрей Грубер із Старини, який будував муровані «амеріцькі хъжы» по цілій околиці.

В цьому часі в широкому масштабі застосовується й глиняний матеріал. При цьому були відомі дві основні будівельні техніки: глинобитна та мурування з «вальків» (циропі цегли). Основні причини запровадження

цього матеріалу в будівництво були ті ж самі, що й у камінного. Глинобитна техніка до досліджуваної області за інформаціями селян була принесена полоненими росіянами, а мурування з вальків було перевезене від «дулняків», що коло Требішова та Михаловець. Туди ходили жителі цієї області на жнива («вожен»). Мурування з вальків набуло масового поширення особливо в часі після II-ої світової війни. Тому сьогодні в досліджуваних селах в найбільшій мірі знаходяться якраз валькові хати.

Глинобитна техніка будування житла була дуже проста. Для цього на місці, де мали бути стінки хати зробили дощаний «шалунок» (опалублення), до якого «добривами» утрамбовували вогку глину. На вуглах стіни скріплювали «лозовим голуззям», яке убивали разом з глиною. Шалунок поступово піднімали вище та вище, аж поки мур не досяг потрібної висоти. Таким способом 5—6 чоловік поставили мури житла за один день.

Але валькові хати були сильніші від глинобитних. Адже ж і підготовка такого будівельного матеріалу була значно вимогливішою. Насамперед на місці побудови житла наносили виплетеними з ліску «шараглями» (носилками) достатню кількість глини. Потім переміщували її із «світінням» (потертю соломою та полововою), при чому поливали водою. Місили босими ногами, а дехто й кіньми. Добре перемішану глину формували у «валькових фурмах», розміри яких становили 30x10x15 см. Сформовані вальки сушили на сонці. Мурували за допомогою глини, змішаної також з полововою. Для побудови одної хати треба було 5—6 тисяч вальків. Спогатку їх виготовляли цигани. Ще в 40-их роках цигани їх продавали по 70 гелерів за 1 вальок. Але найчастіше селяни заготовляли вальки на хату самі. Встигали це зробити на протязі одного літа.

З новіших матеріалів треба згадати цеглу та т. зв. «квадри» — будівельні блоки у формі паралелепіпеда, якими почали користатися зокрема після 1945 року. У Звалі в цьому часі заснували навіть «цегольню», яка проіснувала лиши десь кілька років. Потім цеглу купували із Синини. Квадри також купують, але в окремих випадках їх виготовляють за допомоги електричних пресів, куплених в Чехії⁹. Такі преси в 60-их роках спрініші селяни виготовляли й самі. Квадри виготовляли із суміші шлаку («шквары»), піску та цементу у відношенні 4:1:1, яку розміщували з водою. Їх розміри становили 40x30x20 см. За один день четверо людей виготовили їх 300—350 шт квадрів. Для спорудження хати треба було їх 2—2,5 тис. штук.

Цегла та квадри — це основні будівельні матеріали, якими селяни користуються і в сучасному. У зв'язку з іх застосуванням дійшло до радикальних змін у плануванні житла та його розмірах.

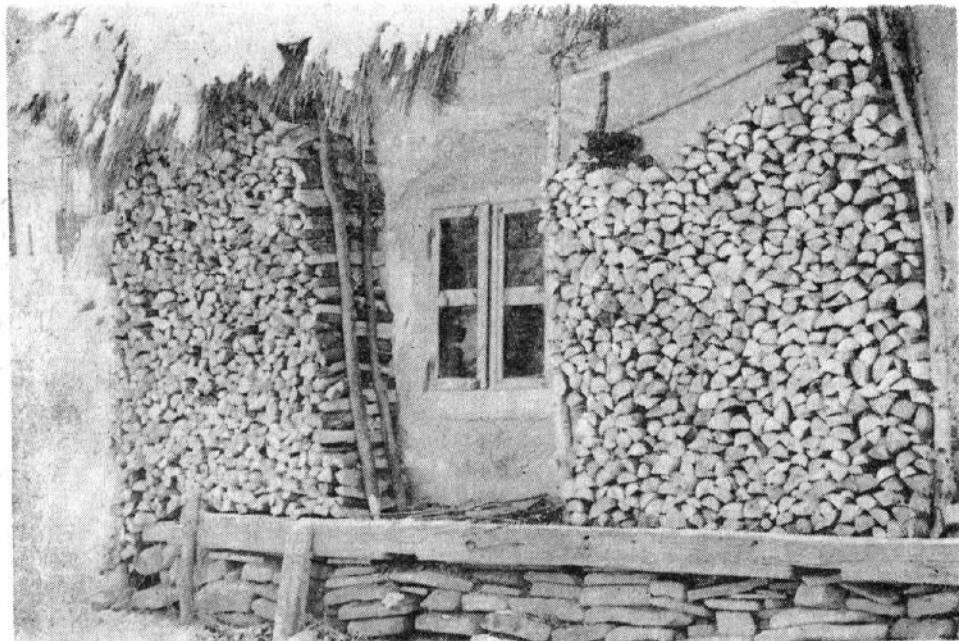
Вибір місця, будівельні конструкції та способи побудови житла. Вибору місця для спорудження житла приділяли велику увагу. Адже ж це мало велике практичне значення у дальшому житті не лише майбутнього власника хати, але і його нащадків. Місце під будинок вибиралося на власному «фундуші» (земельній ділянці) так, щоб плановане житло добре охоронялося від несприятливої погоди (вітру та завірюх), було на сухому й рівному місці та близько від води (потічка)¹⁰. Коли власний фундуш не був придатний для будівництва, ро-

били обмін земельних ділянок з іншими селянами. В окремих випадках її купували. Власний акт вибору місця, як і цілий процес дальшої побудови хати, був пов'язаний з різними повір'ями та звичаями. Всі ці звичаї були заміряні передусім на забезпечення успішного ведення господарства, доброго здоров'я та щасливого життя. Отже, і в цьому випадку тісно перед тим, ніж приступали до побудови житла, на місці планованіх кутів хати клали увечері спеціально для цього спечени малесенькі буханки хліба. Якщо до ранку хліб не сchez та не був пошкоджений, розпочинали побудову. У зворотному випадку це означало, що тут щось «нечисте», що в житлі пануватиме «нечистий дух». Отже, треба шукати нове місце.

Для побудови не треба було жодного дозволу.

Орієнтували будівлі так, щоб відкриті чільні стіни житла були обернуті «до півдня» (на півден) та щоб до двора не було видно сусідам. Найчастіше будівлю ставили причілковою стороною («щітом») до дороги. Тільки в тих випадках, де терен не дозволяв цьому, обертали «ліцю» (фасадну) стіну житла до дороги.

Місце під будівлю насамперед вирівняли — «спланірували». Потім на кутах майбутньої хати клали великі камені. Це був фундамент. Іноді замість каменів тимчасово підкладали лише дерев'яні підставки — т. зв. «кымаки». Пізніше, після остаточного закінчення побудови, каміння попідкладали попід цілу будівлю. Самозрозуміло, що будівля на таких фундаментах поступово осідала, тому через 20—30 років «спуд хижы уже гнив».

7. Фронтальний вигляд хати з додатково виготовленими камінними фундаментами. Руське. Фотоархів МУК.

При заготовлюванні, транспортуванні та обробці матеріалу допомагала найближча рідня та сусіди в рамках взаємодопомоги. Побудовою керували тесарі — самоуки. Якщо власник майбутньої будівлі був сам тесарем, керував побудовою він. Тесарів кликали переважно із власного села, але інколи також із сусідніх. Широко відомі тесарі на початку нашого століття були у Великій Поляні (Кругляк, Пірош, Пацола та Шамулко). Вони ходили тесати по навколоишніх селах. Крім забезпечення цілоденної страви, платили ім по 10—20 крон на день. Ці майстри були спроможні опрацювати матеріал на одну хату й за 3—4 дні. В цьому часі популярними були також тесарі із Смульника (Євчіч, Біндзар, Бабчак). Вони ходили на зарібки аж до Телеповеца (Осадного), Паризівців, Звали, Дари, Прислопа, Руського і т. п. Жителі Дари пам'ятають також майстрів, які приходили аж з Білої над Цирохою.

Оскільки побудова житла тривала й 2—3 місяці, з будівельними роботами розпочинали вже навесні. Тільки у вимушених ситуаціях будували взимку. Як ми вже згадували, господарські та житлові простири прикривали спільною стріхою. Але зруб господарської частини не був конструктивно з'єднаний із зрубом житла. Отже, «як струбили, то наперед — хижу, сіні і комору; потім — стайню, а вінцем споїли»¹¹ Передню а інколи й задню стінки пелевні творили ворота. Поза житлом пелевнею та хлівом на віддалі приблизно 1 м зробили «пслевник», який служив для утислення внутрішніх просторів та відкладання полови, сіна, соломи тощо. Конструкція пслевника була стовпова — «паланчена» (від слова «паланка» — необтесаний брус, округляк).

Але часто його виплітали з ліскового пруття. В такому разі називають його «плетарь». Були випадки, що спочатку будували лише житлові простири, а господарську частину прибудовували тоді, коли «ся газда зобрів», тобто придбав даліші гроші та матеріал.

Перед тим, ніж приступали до кресання матеріалу, знімали з нього кору («луб»). Для того, щоб легше було її знімати, матеріал залишали лежати й 2—3 місяці. «Луб пообивали убóхом». Але дуже часто селяни кору залишали на дереві. Тому через декілька років кора відставала сама, та відлітала разом з глиною. Отже хату ще раз обмазували.

Для того, щоб бруси були отесані рівно, «вдаряли шнуром». Користалися при цьому шнуром завдовжки 10—15 м, виготовленим найчастіше з вовни, бо конопляний не був пружний. Лінію окреслювали тим способом, що двоє тесарів прикладали до дерева натягнутий та натертій роздрібненим вугіллям або сажею шнурок, а третій потягнув за його середину та пустив. Після того по цілі довжині дерева поробили сокирою «затинки», так що вже при тесанні відлітали тріски завдовжки 25—30 см. Грубе тесання проводили звичайною сокирою, яка називалась «балта». Відомий також інший варіант цієї сокири, яка була трохи більших розмірів, та називалася «топур». Цими інструментами рубали дерево і в лісі. Загладжували бруси т. зв. «кресачкою». Кресачка — це сокира із широким лезом — «вýстрям» та короткою закривленою вбік ручкою («пóрічком», «пóріськом», «топóрічком»). Відомі й інші назви цього інструменту: «маринáч» (Смульник); «фарагúв» (Улич-Криве). Після I-ої світової війни в цій області поширилися також «планкачі». Планкач має трохи ширше лезо від кресачки та довшу, але рівну ручку. Дерево тесали з двох сто-

рін: «вонкóвой» (зовнішньої) та «внукóвой» (внутрішньої). Лише товсті дерева тесали ще й з нижньої та верхньої сторін. На початку нашого століття починають застосовувати вже й ручні пилки — т. зв. «гуцúлки», а в 20-их роках т. зв. «камерíцькі пилки» (з подвоєними зубками). У зв'язку з цим в поодиноких випадках дерева обрізають на «дракі» (напр. в Старині).

Потесані бруси зарубували на кінцях «на вугла», тобто робили «згинки» так, щоб кінці брусів взаємно западали один до одного (в замéк). Треба запримітити, що в досліджуваних селах аж до останнього часу збереглись майже усі найосновніші будівельні техніки, які з давніх давен були характерні для слов'ян. Однією з найпоширеніших з них була вище згадана зрубна конструкція. Перші бруси, які укладали на вже згадувані камені — фундаменти, називалися «спόды». Вони були значно товстіші та довші від звичайних брусів (10—11 м). Укладання сподів вважали за початок побудови. Тому це також супроводжувалося цікавими превеликими міроприйняттями на забезпечення спокійного та щасливого життя. На кожному вуглі хати вирубували сокирою хрестик («криж»), а на нього клали кусочек хліба, свячну воду, сіль, проскурку та гроши. Іноді монету розчертювали, а кожну четвертинку поклали на один вугол. Дехто клав туди ще й иносвятині «мінькі» (котики) з «квітної неділі» (перед великою), а в селі Дара також чорну вовну. Все це робили з тим наміром, «жéбы гáзда бýв богáтýй», «жéбы блудnýй не прийшлó», «жéбы не бýв чорт в обýйstю», і т. н. У с. Руське клали на ріг будівлі навіть ціле яйце, яке мало символізувати початок життя.¹²

Дальші «бучки» в'язали вже згадуваним способом «на вугла» так, що іх кінці стиричали на кутах зрубу («стрýбу»). Довжина цих кінців була різна (20—60 см). Пізніше, коли з'явилися пилки, зрубини на кутах з естетичних міркувань зрівнювали та обмазували глиною. Тоді починають запроваджувати в будівництво й дальший спосіб в'язання зрубу «на кáнюх», «на ліптák». Характерне для цього було те, що кінці зрубин зарізували у вигляді риб'ячих хвостів, отже кути зрубу були рівні.

Розміри поодиноких приміщень диктувалися довжиною брусів, але кількістю членів сім'ї та господарськими потребами майбутнього власника. Ширина хати без пелевника становила 4—6 м, отже й ширина окремих приміщень була та ж сама. Довжина жилого приміщення була також 4—5 м, сіней 1,8—2 м, комори 2,5—3 м; пелевні — 4—5 м; стайні — 5—6 м. Висота стін внутрі хати дорівнювала 2,2—2,5 м (12—13 зрубин). Низькі хати були тепліші.

До четвертої або п'ятої зрубини у передній та чільній стінках житлового приміщення задовбували стовпчики (т. зв. «сулáги»), чим створювали отвори («дýпла») для вікон. Простір між вікнами виконували короткими брусами («сулагамы»), які западали у вижолобинки («пагý») обрамлення вікон. Висота вікон була відповідною до висоти 2—3 зрубин (50—60 см), а іх ширина становила 40—50 см. Отвори для дверей («у́двéря») залишали вже від сподів. Висота дверей встановлювалася ростом дорослої людини (160—170 см), а ширина дорівнювала 80—90 см. Отвори вікон та зовнішніх дверей перекривали спільною зрубиною.

Вивівши зруб житла до встановленої висоти, приступали до виготовлення стелі («пувáлы») житлового приміщення. Тому через середину

8. Спосіб в'язання зрубу («на вугла»). Улич-Криве. Фотоархів МУК.

цього приміщення клали поздовжно чотиригранну балку («маштérну грáду»), яка підтримувала цілу стелю. На ній за допомогою сокири та долота видобували хрестик та дату побудови житла. На цю балку клали непарну кількість (3 або 5) попречних сволоків. Називали їх «фульбвки», «гряды». Іноді попід кінці цих сволоків клали ще один брус — т. зв. «бўнграм». На фульовки настеляли дошки.

Основу будівлі закінчували т. зв. «вінцями». Це були найтовстіші та найдовші бруси, довжина яких відповідала довжині цілої будівлі (18—20 м). Матеріал для них привозили на спеціальних «телігах», в які запрягали по дві лари волів. Вінці скріплювали т. зв. «вбсклєпы», які були покладені впоперек будівлі над кожною поперечною стінкою.

Для вимірювання просторів та окремих деталей при спорудженні житла застосовували палицу довжиною 1 сяга (приблизно 2 м). Сягу вимірювали шұхами. 1 сяга = 37 шух. Шуха — це ширина двох заклинених рук (кулаків) з великими пальцями. Найменшою мірою був цоль, який дорівнював ширині великого пальця або його довжині від кінчика по перший згіб (приблизно 2,5 см). Були ще й інші міри: 1 лóкоть = довжині заклиненої руки (тобто, без пальців) по локіть; 1 метер = 3 шухи або 39 цолів. 1 метер вимірювали також довжиною натягнутої руки по середину грудей або висотою від землі до пупа (мали на увазі середній зріст людини).

Горизонталь при побудові встановлювали просто від ока або за допомоги води в широкій посудині, а вертикаль також від ока або за допомоги ручки сокири. Після першої світової війни почали застосовувати «васервáгу» (ватерпас) та «блáйбок» (висок).

Конструкція даху та покрівельний матеріал. Дах («верх») мав у народному будівництві дуже важливе послання — захищати житлові та господарські приміщення від несприятливої погоди та одночасно служив для складових потреб. Тому роботи при його спорудженні були дуже вимогливими. Підбирали для цього якомога якісніший матеріал. Велика увага приділялася скріплюванню поодиноких частин даху, а також його формі.

Основою даху був практично вінець. Робили його найчастіше з одного куска дерева відповідного до довжини хати, («штікльовати не слобудно бýлó»). Вінець викладало на зруб 15—20 людей. У вінцях видобували т. зв. «гнізда» на відстані приблизно 1 м одне від другого, до яких закладали крокви («рбgy»). Довжина кроков встановлювалася шириною хати, до якої добавляли 0,5—1,5 м. Верхні кінці рогів з'єднували тим способом що в одному з них видобували «рóзсоху», а другий з обох боків затісували (пізніше зарізували) до третини. Потім їх провертіли свердликом, який в досліджуваних селах звуть «сурнýк», «швідер» або «фýров». Такі свердлики виготовляли циганські ковалі. Кожну пару рогів з'єднували дерев'яним тиблем («кулком», «глубком»). Виготовляли їх найчастіше з дубового матеріалу або з «глóгу» (терну), але також з бересста, ясена або з молодого бука. В 70—80-их роках минулого століття вже були поширені ручно виготовлені «циганські гвóзді». Роги, крім цього, у верхній частині скріплювали ще й горизонтальними «бантýнами» (у Руиніні їх

наїз. «банты»), на які пізніше вішали сало. Деякі селяни задля збільшення об'єму горища для сіна банти не давали.

Приблизно до середини кожної крокви прикріплювали т. зв. «паружки», нижні кінці яких прибивали до «настрішника». Іх довжина становила 2,2—2,6 м. Настрішник — це тонка притесана букова жердина, прибита вздовж стін будинку на відстані 1,2—1,5 м від вінця. Настрішник прикріплювали до т. зв. «випустів» — випущених кінців восклепів або верхніх поперечних брусів над стінками будівлі. Настрішник та паружки теж прибивали дерев'яними кілками. Дано конструкція даху забезпечувала охорону стін від дощу та снігу та одночасно створювала своїм перекриттям добрі умови для комунікативного сполучення між житловими й господарськими просторами взимку.

На дах забезпечували якісніший будівельний матеріал. Багатші селяни купували для цього навіть ялину, яку привозили кіньми з Польщі. Але переважна більшість селян виготовляла роги з берези, бо бук був для цього крехкий та важкий. Лати робили з березових, вільхових або букових довгих жердин, які обтісували з двох сторін. До рогів прикріплювали їх також дерев'яними тиблями, для чого виверчували дірки за допомогою спеціального сурняка — «літника». Лату від лати прибивали горизонтально до стелі приблизно на 60 см одна від другої.

Як покрівельний матеріал селяни здавна використовували вимолочену цілами житню солому — «жұпу». Як бачимо, знову ж таки це було зумовлене характером занять населення. Найкраща та найміцніша жупа була з ярого жита, але придбавали її теж і з озимого («взимого») жита. Добре було для цього т. зв. «сятойнської жыто», котре сіяли до «пасік». Пасіка — це зрубань у лісі, дерево з якої забрали а ріжжя («рүждя») розстелили та підпалили. Такий ґрунт обробляли спочатку мотиками і він був дуже родючий. Виростало на ньому й 2-метрове жито. Для покриття хати треба було заготовляти жупу й 2—3 роки. Лише багатші селяни дозволили собі купити її від інших. Бідніші — в багатьох випадках позичали собі жупу від сусідів.

Із жупи зготовляли сніпки — «крутили кытыці» («кáтиці»)¹³. Робили їх восени та взимку. Для покриття однієї хати потрібно було й 400—600 «мáндликів» китиць. В одному мандлику було їх 10 штук. «Головку» китиці крутили з колосся. Пашу та дрібну солому із жупи витрясали. Потім гузиром китиці побили об землю, «абы ся зрувнала». Кінці сніпків, які мали творити перший ряд стріхи зрівнювали ще й сокирою, тобто прирубували. Довжина китиці становила 110—120 см. Готові сніпки прив'язували до лат. Покривати хату умів майже кожний селянин. Деякі «покривачі» (наприклад, із Смульника) ходили пошивати жупою аж «на дýльниці» (область Требішова та Михаловець).

Солом'яні стріхи були чотирисхилі та високі, так що природні опади довго не стримувались на них. У верхній частині «щітá» (вужчого схилу стріхи) залишали малій отвір («дýмник»). Залишали його для провітрювання, проникання світла та для того, щоб «в зимі совá ся сковáла»¹⁴.

На «грéбінь» даху натрусили соломи, на яку поприкладали попарно з'єднані дрючки — «кузлйны» (називають їх також «клішьовйны»). Робили їх із важкого матеріалу — букового, грабового або ліскового, щоб

9. Хата із солом'яною чотирисхилою стріхою. Дара. Фотоархів МУК.

вітер не зірвав солому. Оскільки вони були на відкритому повітрі, доводилось їх міняти кожні три роки.

На початку нашого століття як покрівельний матеріал почали вживати гонти («шинглі»). Спершу це були заможніші селяни, зокрема ті, які повернулися із зарібків в Америці. Купували їх у Забруді або в Перечині. За бувшої республіки ціна 1000 шт. ялових гонт становила 100 крон¹⁵. Недоліком гонтового покрівельного матеріалу було те, що він витримав лише 30—40 років (жупа — аж 70—80 років). Крім цього, через гонтові стріхи взимку на горища діставався сніг. Але на другому боці вони були набагато вогнетривкіші, ніж солома. А це була основна причина їх застосування в народнє будівництво досліджуваної області, хоч певну роль тут відігравали й естетичні моменти.

Застосування гонтового покрівельного матеріалу в народному житлі було певним прогресом, оскільки із кожного такого житла можна було повністю відводити дим аж над стріху, при чому комини в них могли вже й вимуровувати з цегли. Напроти тому житла із солом'яними покрівлями мали лише т. зв. «сліпі комени», принаймні виплітали в них широкі комини з ліску, в яких іскри згасали раніше, ніж встигали дістатись над стріху.

Якраз з цих міркувань в 20—30-х роках селяни в досліджуваних місцевостях починають виготовляти гонт вже й самі. Правда, використовують для цього матеріал, який знаходився в навколошніх лісах, тобто

бук, рідше й тополю. Робили їх із висушеного матеріалу за допомогою «бір'учного ножа» на «біручнім стільці».

Дальшим досягненням був черепичний матеріал — «етерник», який в 30—40 роках почали забезпечувати із Великого Березного (22 крон за 1 м² з покриттям). Була й дешевша черепиця, яка називалася «сіянник». В сучасному найчастіше покривають бляхою.

Накінець згадаємо й такі покрівельні матеріали, якими селяни користалися лише тимчасово, у вимушених скрутних життєвих ситуаціях (в часі неврохаю, природних та воєнних катастроф тощо.) Так, наприклад, старші селяни в Рунині нас інформували, що в разі нестачі жупи господарські простори тимчасово прикривали «березінням». Для цього виготовляли «сиопики» з березового пруття, на якому було листя. Сиопки прив'язували до лат «берестовим личчям» (ликом, яке запспечували в червні; «тоді ся добрі дёрло»)¹⁶. Коли стріха затікала, а не було жупи, латали її «бáльюм з трумпаків» (картоплинням).

Спорудженням даху вважали основні будівельні роботи за закінчені. На знак того прикріпили на щиті «фáну» — вербове галуззя з кольоровими «пáнтликами» (стрічками), а господар («газда») мусив майстрів почастувати. Цей звичай зберігся до останнього часу.

Зовнішнє та внутрішнє оформлення житла. Прикриту хату залишали до майбутнього літа, щоб вона добре висохла. Але коли селянин був у скрутній ситуації, він зразу ж приступав до обмазування стін глиною. Обмазування зрубу глиною було зумовлене передусім тим, що матеріал з листяних порід дерева був нерівний та поміж зрубини залишалися щілини («спáры»). Крім цього, обмазування стін мало й практичне значення: житло ставало теплішим та стійкішим проти вогню, дощу і т. п. Насамперед щілини виновнювали «спáрники» («клíнами», «полíнами»). Потім навозили достатню кількість жовтої глини. Найліпша була т. зв. «клипчáнка» (від слова ліпити); сипка глина для цього непридатна. Глину добре перемішали із дрібною соломою. Полова для цього не годилася. Багатші місцями глину за допомогою коней, яких водили по ній. Дехто ці роботи задавав навіть циганам. Але найчастіше місив глину сам господар босими ногами. Допомагала йому ціла сім'я. Застосовували при цьому інколи й «ватрálку» (дерев'яне знаряддя для згрібання жару в печі) або «лалíшку» (мотику). Хату мастили голою рукою так зовні, як і всередині. Після цього залишали її 2—3 тижні схнути. Як глина добре висохла, приступали до біління вапном. Вапно продавали в магазинах — «обходах». Старші інформатори пам'ятають, як ще в II-ій половині минулого століття селяни носили для цього жовту глину, розправлюючи її з водою та малювали стіни в жовтий колір. У деяких селах (наприклад, у Рунині) була й біла глина, якою мастили лише житлове приміщення, а сіні й комору залишали жовтими.

Долівку («діля») в житлових просторах утрамбовували також із глини без жодних домішок. Користалися при цьому дерев'яним «товком», а заможніші селяни замовили ще й музикантів та зорганізували в житлі танці («забáву»). Після того долівку майже кожної суботи вимазували жовтою глиною, до якої добавляли полову та кінський кізяк («конячкы»). Вимішували її на камінній брилі за допомогою вже згадуваної ватральки.

Господиня змащувала долівку увечері, коли вже ціла сім'я спала. До ранку вона висохла.

На стелю житлових приміщень також настеляли товстий шар глини. Стелі над жилим приміщенням приділяли значно більше уваги, ніж в коморі, сінях та господарських просторах. Але в давньому минулому, очевидно, й тут стелю виготовляли з круглих жердин. Адже ж так це було й у інших слов'ян¹⁷. Цьому наслідують також подібні форми стелі над господарськими просторами. Так, наприклад, у старших житлах досліджуваних сіл стеля у стайні виготовлена із густо настелених березових жердин (т. зв. «вурлін»), які присипали вогкою глиною. У пелевні стелю творили лише вільно покладені жердини. Така стеля наз. «підря».

В минулому столітті замість кругляків для стелі в жилому приміщенні почали вживати товсті букові півкругляки — т. зв. «повалини». Їх укладали впоперек кімнати прямо на поздовжній буковий сволок. Пізніше такі повалини тесали й з другої сторони. Такі товсті дошки називали «швалі». Нерівності на повалинах та швалях з нижньої сторони декорували тонким шаром глини та вапна.

Найрозвиненішою формою в традиційному народному будівництві була т. зв. «дупльована повала», тобто подвійна стеля. Виготовляли її з ялинового матеріалу тим способом, що гемблювані дошки настеляли на поперечні сволоки в двох верствах, так що кінці верхніх дощок перекривали кінці нижніх. Таким чином стеля ставала ступінчастою. Це мало своє практичне значення в тому, що цим зникали щілини у стелі. Отже, у житло не діставалося різне сміття з горища. Таку стелю залишали вже в натуральному вигляді. Наслідком диму стелі такого типу сьогодні вже темно-коричневого кольору.

В рамках оформлення житла, докінчували й вікна та двері. Вікно — «вýгляд» служило для проникнення денного світла в приміщення, його провітрювання та уможливлювало вигляд (це слово є омонімом до народної назви вікна) на двері і навколоїнній світ. Вікна зазначали також певного розвитку. Як відомо з стнографічної науки, вікна у слов'ян спочатку були дуже малі. Замість скла народ вживав в давньому минулому різні тваринні перетинки («блáны»)¹⁸. Так це було і в нашій області. Про це свідчать маленькі віконця (приблизні розміри: 20x20 см) у тиловій стіні житлового приміщення або в коморі. В досліджуваних селях зберігся також термін «бланáр», який є синонімом до назви «скленáр». Скляну шибу старші селяни в Руському називають теж «блана».

Для того, щоб забезпечити в житлі чим більше світла та добрий вигляд, вікна поступово збільшувались. Як ми вже зазначали, в II-ій половині минулого та на початку нашого століття розміри вікон в житловому приміщенні становили 50—60 см заввишки та 40—50 см завширшки. Такі вікна мали по 6 або по 9 скляних шибок («вýчок»), вставлених у дерев'яні «бильця». Вікна знаходилися на висоті 80—100 см від долівки. З практичних міркувань ціла рама вікна була рухома, тобто рухалась у вижолобинах двох дощечок (довж. 1—1,2 м), прибитих до зрубу дерев'яними кілками.

Приблизно десь від початку нашого століття почали робити вікна двостулкові на завісах, що ім служили осями при відкриванні та закриванні. Такі вікна вже мають й віконниці, які називаються «футрины», «фут-

10. Типове віконце з дев'ятьма маленькими шибами — «вучками». Дара. Фотоархів МУК.

ріння», «футровання», «лáдички» або «бáксы» (від анг. vox — коробка). В останньому часі роблять значно більші вікна, а в старих житлах їх часто збільшують.

На старших дерев'яних пам'ятках знаходимо по одному вікні на кожній зовнішній стіні житлового приміщення. Пізніше добавляли ще одне вікно на фасадній або на причілковій стіні. На тиловій стіні вікно згодом цілком зникло. У коморі робили лише маленьке віконце, витворене прорубами або зарізами у двох сусідніх зрубинах. Воно поступово також збільшується.

Двері порівняно з вікнами зазнали значно менших змін. Головним іх посланням, крім комунікативного, було утримувати в житлі тепло. Із другорядних завдань згадаймо, наприклад, усунення диму з хати, зневажливлення доступу свійським тваринам тощо. Форма дверей була завжди прямокутна. Під дверима знаходився поріг («порúг»), висота якого була 20—30 см, залежно від товщини спіднього брусу зрубу. Двері виготовляли з грубо обтесаних дощок, скріплених двома поперечними дощечками за допомогою дерев'яних кілків. Іноді замість кілків вживали кованські залізні цвяхи. Двері були повішені на «зáвісы», які виготовляли також циганські ковалі. Первісно вони були теж дерев'яні. Усі двері в житлі були одностулкові. Усі вони, крім тих, що вели в комору, відкривалися у напрямі в сіни. Двері замикалися за допомогою цікавих дерев'яних замків, які заслуговують собі спеціального дослідження. На їх принципі виготовляють сьогодні й нові залізні замки.

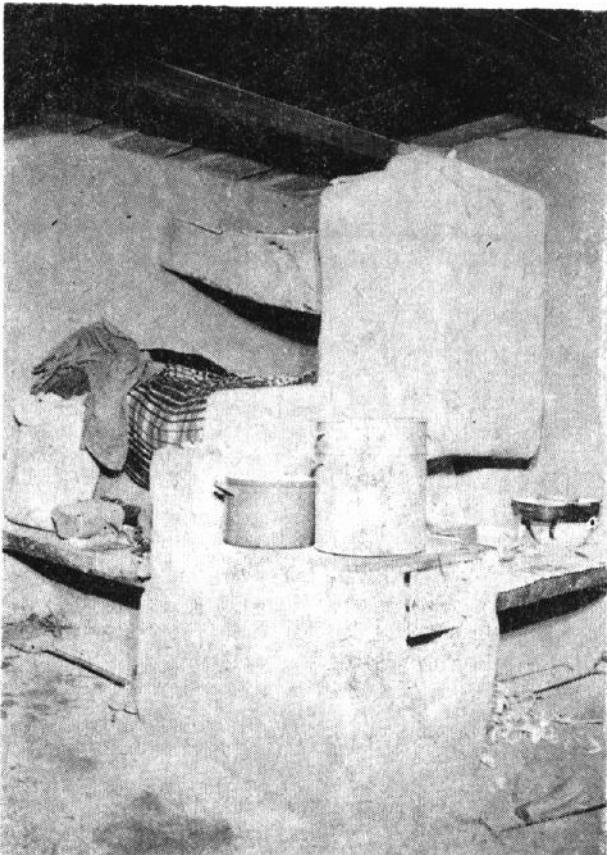
В 30—40-их роках почали селяни у старих хатах модернізувати двері. Виготовляли їх з кращого матеріалу, збільшували розміри та обивали одвірками.

Спорудження печі. Піч («пец») безумовно належала до найвизначніших артефактів у житлі. Крім того, що вона була єдиним джерелом тепла в хаті, у ній варили страви, пекли хліб, готували корм для худоби тощо. На печі розкладали різне кухонне начиння, сушили овочі, гриби, а вночі тут спали.

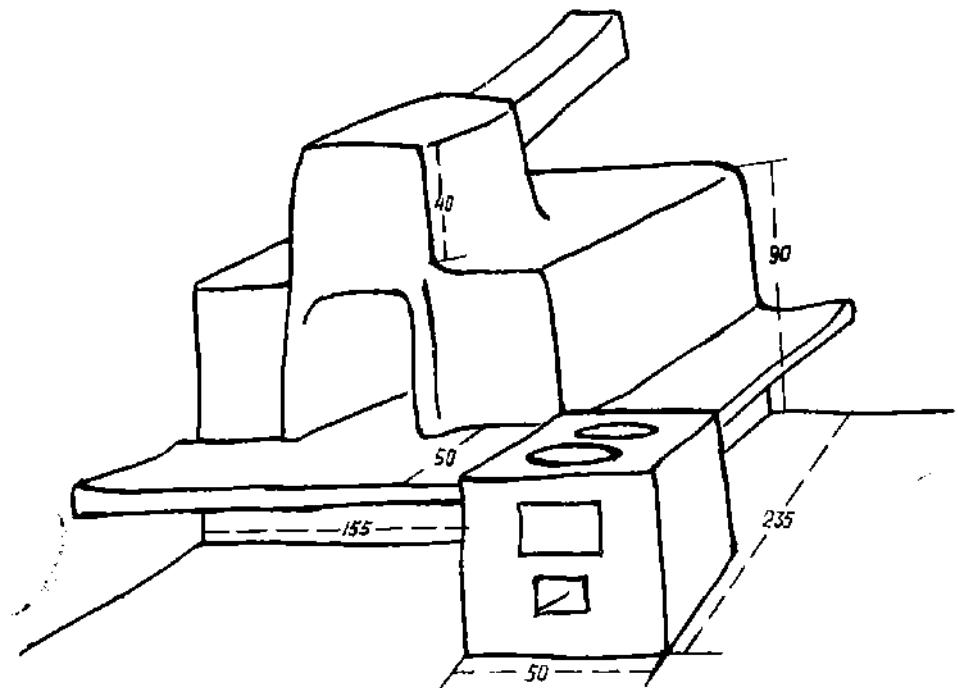
В досліджуваній області аж донедавна збереглись дуже цікаві архічні форми печей. Тому їх вивчення заслуговує собі на підвищену увагу етнографів.

Місце печі, як правило, було завжди біля входу до жилого приміщення («хыжы»). Ставили її в кутку біля тилової стіни хати.

Вже стародавні слов'яни вогонь собі дуже цінили. Тому й до вогнища в житлі відносилися вони з великою повагою. За вірою християн під вогнищем у житлі висиджує домашній гад — охоронець цілого господарства¹⁹. Так це було й у даній області, чому насвідчують різні звичаї, пов'язані з цим. Наприклад, в с. Дара, вже при споруджуванні печі, клали під її основу білі коноплі, при чому приказували: «Як totі білі коноплі, та так жебы ту було чисто біло, без черв'яного» (тобто, без блощиць)²⁰. Селяни вірили в якусь магічну силу печі. Наприклад, коли поверталися

11. Традиційна піч у житлі. Дара. Фотоархів МУК.

12. Форма традиційної печі на Снигшині. Велика Поляна. Рис.: архів МУК.

з похорону, то доторкалися руками до нсі, щоб відвернути від сім'ї всяке лихо. Оскільки піч була дуже масивна, селяни вірили навіть в те, що їю властивість можна перенести на худобу. Тому, коли з'явився на світ теля або ягня, тулили його до печі, приказуючи: «бысь такої тучній быво як пец». Піч займала майже одну чвертину площи житлового приміщення. Її розміри становили від 180—220 см довжини до 160—220 см ширини. Висота основи печі дорівнювала 100—120 см, а устаткування для відводу диму з печі сягало майже до стелі.

Старші інформатори пам'ятають ще й печі без устаткування для усунення диму. Житло з такою піччю називається «дымнянка». Дим в цій вільно розходився по кімнаті. Частково він уникав через відкриті двері. Але оскільки взимку при відкритих дверях у житлі було холодно, робили для цього спеціальні отвори. Такий отвір у стелі над піччю називався «вузниця» («возниця»). Назва походить від того, що дим «возносився» вгору²¹. Часто цей отвір робили також над дверима. Називали його «дымник». З цією метою вирізували частину зрубини, середину якої проперчували та застремляли туди дерев'яний кілок. Цей кілок служив осцею при відкриванні та закриванні димника.

Основним будівельним матеріалом для спорудження печі була глина, а в 20—30 роках теж камінь та вальки. Термін «бйтый пец» виражає техніку побудови печі. Це означає, що основу печі утрамбовували з гли-

ни. Використовували для цього сильнішу жовту глину — вжс згадувану липчанку. Задля цього на місці печі зробили «фурму» (опалублення) тим способом, що дошки («фіршти») поприкріплювали до дерев'яних коликів, забитих у землю, а в середині поміж стінки форми позакладали «брзинки». У форму кидали вогку глину та утрамбовували дерев'яними киянками. Киянки виготовляли у вигляді дерев'яних молотів з одним загостреним кінцем, яким «били глину» попри дошках.

Піднявши таким способом основу печі приблизно на 50—60 см, приступали до «бовтування пеца» («бовт» — склепіння). Для цього вздовж основи печі поклали довгі поліна в напівциліндричній формі, які скріпили двома лісковими «воблоками». Одне поліно було довше, щоб пізніше його можна було витягти. Після цього утрамбовували піч далі аж до встановленої висоти, при чому між нею та стінками створювався шар глини завтовшки 20—25 см. Таку піч залишали на протязі 10—12 днів сохнути, а потім дерево з бовту витягали або його спалювали. Дно бовту «в'атру» господиння вимазувала майже кожної суботи.

У згадуваних димнянках, як ми вже зазначали, дим з таких печей через «челюсті» (отвір печі) розходився по цілому житлі. Тому такі типи печей після I-ої світової війни в основному зникли.

На шляху до вдосконалення життєвого середовища, зокрема усунення диму з хати, в 20—30-их роках ХХ ст. прибудовуються до печі вже й спеціальні устаткування для відводу диму. Прикріплюють їх над челюстями. Такий димар у формі неточної зірзаної піраміди називали «куш», оскільки він був виплетений з пруття та вимазаний глиною. Подібні димарі з камінних брил називали «кафлі». Від димаря вела чотиригранна труба (т. зв. «цівка»), якою дим відводився у сіни. Спершу її також виплітали, а пізніше виготовляли з дощок та камінних брил.

Далішим варіантом в досліджуваних селях були т. зв. «ціговы» печі. Дим в них відводився у сіни за допомогою низького димаря — т. зв. «бабкі».

Після I-ої світової війни прибудовують до печі й залізні плити. Клали їх на підмурівку висотого 60—80 см, яку вимуровували збоку перед піччю. Внаслідок запровадження залізної плити, на якій готувалася страва, житло стає чистішим та світлішим. Але й це остаточно не вирішує усунення диму з кімнати, оскільки в печі й надалі розкладали вогонь для печіння хліба²².

Комини також зазнали свого розвитку. Спочатку над сіньми робили дерев'яні споруди у формі зірзаної піраміди заввишки 50—70 см. Такі «сліпі комена» служили передусім для затримування іскор. Розвиненішою їх формою були вже згадувані плетені комини, якими дим відводився на стріху. Аж із зміною покрівельного матеріалу, як ми вже зазначали, доходить до радикальних змін й у конструкції коминів, що в свою чергу в значній мірі відбилося також на покращенні цілого життєвого середовища.

Характер та функціональне призначення поодиноких просторів у житлі. Усі будівельні операції були заміряні передусім на те, щоб створити теплі та сухі, а особливо зручні та практичні житлові й господарські простори, які служитимуть людині

приємною та щасливою домівкою на протязі цілого її життя. Ці моменти мали на увазі селяни навіть і при новосіллі, яке було однією з важливих життєвих подій людини. Тому й на цю подію в'яжутися повір'я та звичаї. Згадаємо лише декотрі з них. Кожну хату насамперед висвячували. Хто не мав гроші, щоб заплатити попа, покропив хату свяченою водою сам. В с. Дара переселувалися скоро вранці, «до дня, коли люди спали, жебы іх дахтò не перейшов, жебы ся ім добре вслò». Перших в житло пускали кота або півня, «жебы місто одміній» (тобто, щоб усе непередбачуване лихо перейшло на нього). Мешканці нового житла приносили із собою хліб і сіль, щоб були багаті та часник, який «сім болів одженé од чоловіка»²³. У с. Руське пускали в житло кота з тією ціллю, «жебы худоба мала шумну шерсть»²⁴. Якщо півень після цього акту довго жив, то це означало, що в господарстві добре розводитимуться кури і в майбутньому. Отже, півень в даному випадку, подібно як і в інших слов'ян, грав роль плодоносного символу²⁵. У сусідньому селі Збой цей звичай різнився тим, що півня (чорного) вже не пускали в хату, але відрубували йому на порозі голову. При цьому приказували: «Бысь заплатів своїб крòльов за мою чòду, кебы даякá бýла»²⁶.

Першим із меблів у житлі ставили стіл («стул»). Він, подібно як і піч, грав функцію якогось магічного символу житла. Місце, де ставили стіл, слов'яни вже з давніх давен пов'язували з культом предків.²⁷ Це було найпочесніше місце у цілому житлі. Над ним вішали «сяті образы». За стіл саджали найдорожчих гостей. Із столом пов'язано безліч календарних та родинних звичаїв охоронного та превентивного характеру, яким можна було б присвятити спеціальну працю.

Стіл навіть не сміли пересувати, лише раз на святий вечір, коли його мили на потоці. Перед кожним великим святом стіл застеляли «портком» (домотканим обруском), під який клали гроші. Порток прикривали ще й вишиваним «стульником» у вигляді рушника, на який поклали хліб. У випадку переселення старий власник залишав стіл на місці.

Піч та стіл — основні устаткування житла — були поміщені в головному приміщенні — хижі, де зосереджувалось життя цілої сім'ї. Про значення цього приміщення говорить вже його народне пойменування — «хыжа», яким позначають також цілий житлово-господарський будинок.

Оскільки характеристиці цього приміщення ми вже раніше присвятили спеціальну працю,²⁸ обмежимось лише на деякі узагальнюючі та досі мало відомі факти.

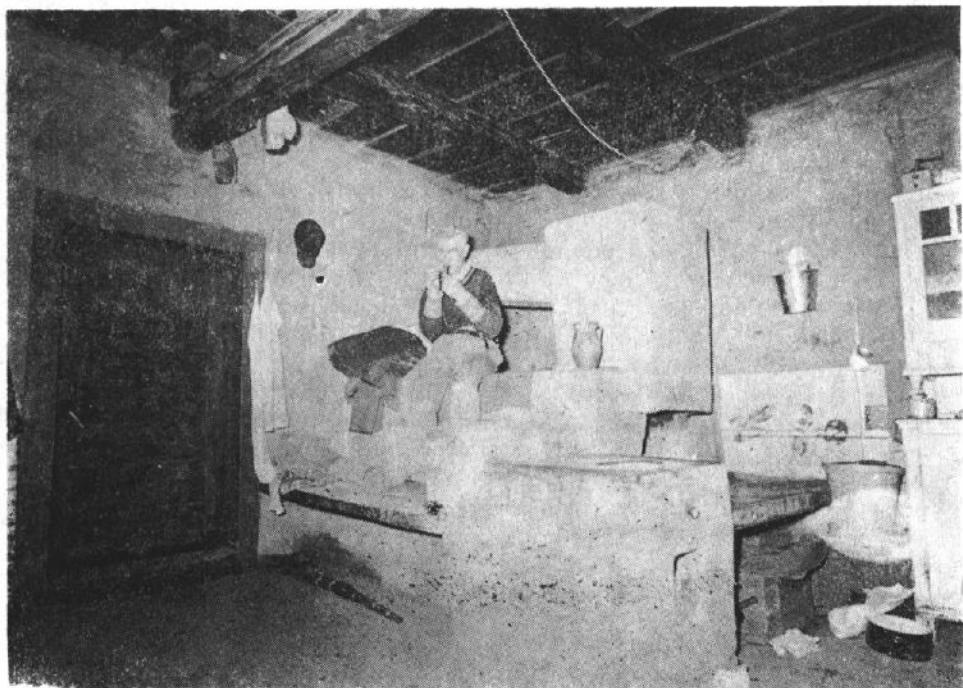
Тип жилого приміщення щодо окремих функцій та його умеблювання є цілком усталений і спільній для значно ширшої області українських Карпат. Вже самий характер жилого приміщення (їого розміри і т. п.) обумовлював розташування меблів. Тут народ виходив із принципу найбільш вигідного й повного використання площини приміщення.

Меблі були дуже прості. Поза столом, який знаходився в діагонально протилежному кутку відносно печі, розставляли товсті дерев'яні лавки. В дальших двох кутках стояли постелі. Над постіллю, де спала мати, висіла колиска. Прикріплювали її до стелі ланцюгами або дерев'яними «гùжвами». Біля печі до стіни були прикріплені полиця, ложник та сільничка. До стелі підвішували різні «дрючки» та «вішáла» для відкладання

одягу. Попід стелею у старших житлах знаходилися т. зв. «грядки», конструктивно з'єднані із зрубом. На них відкладали різні корита та сушили дрова.

Середину площі жилого приміщення економили для виконування різних праць.

Дуже скрутною була ситуація взимку, коли більшість мешканців будівлі (12—14 людей) стримувалися переважно дома. Тому, на одній постелі доводилось спати й 4—5 людям. Лягали впоперек ліжка та прикривалися спільною вовняною т. зв. «рябобю плáхтою». Дехто спав на лавці. Старі спали на печі, а т. зв. «жебрачі» (недорозвинуті) діти на припічку («припéцку»).

13. Інтер'єр житлового приміщення — кухонна частина хати. Старина.

Крім цього, взимку у жилому приміщенні переховувались від холоду й дрібні свійські тварини. Так, наприклад, під припічком робили т. зв. «царбк», де зимували кури. Під постіллю відводили місце для ягнят або козенят. Корм їм сипали в «жолібча». До постелі біля дверей прив'язували теля, під яке настелили соломи. В часі великих морозів залишали його в хаті й декілька тижнів.

Самозрозуміло, що санітарно-гігієнічний стан у такому житлі був дуже несприятливий. Так, наприклад, один із інформаторів у Звалі згадує: «Муй нáнько запалів скіпу а по рапші палів блáхы»²⁹.

Взимку в цьому приміщенні виконували ще й різні праці: жінки пряли,

снували, ткали; чоловіки майстрували колеса, плели кошики, виготовляли різне знаряддя тощо. Таке приміщення було брудне та темне. Світло сюди проникало лише через малі вікна. Увечері світили дерев'яними луchinами (т. зв. «ліпінськими»), які палили на печі. На переломі століть застосовують для цього вже й «каганці» (бляшану посудину, в якій горів лій), а в 20—30 роках керосинові лампи.

Трохи легше було влітку, коли переважна більшість членів сім'ї забезпечувала різні сільськогосподарські роботи мимо житла. «Газда» був на полі. Тут він дуже часто й ночував, особливо коли треба було охороняти врожай від диких звірів. Крім того, чоловіки спали й на пасовиськах біля волів. Молодші спали на горищах, у сінях і т. п.

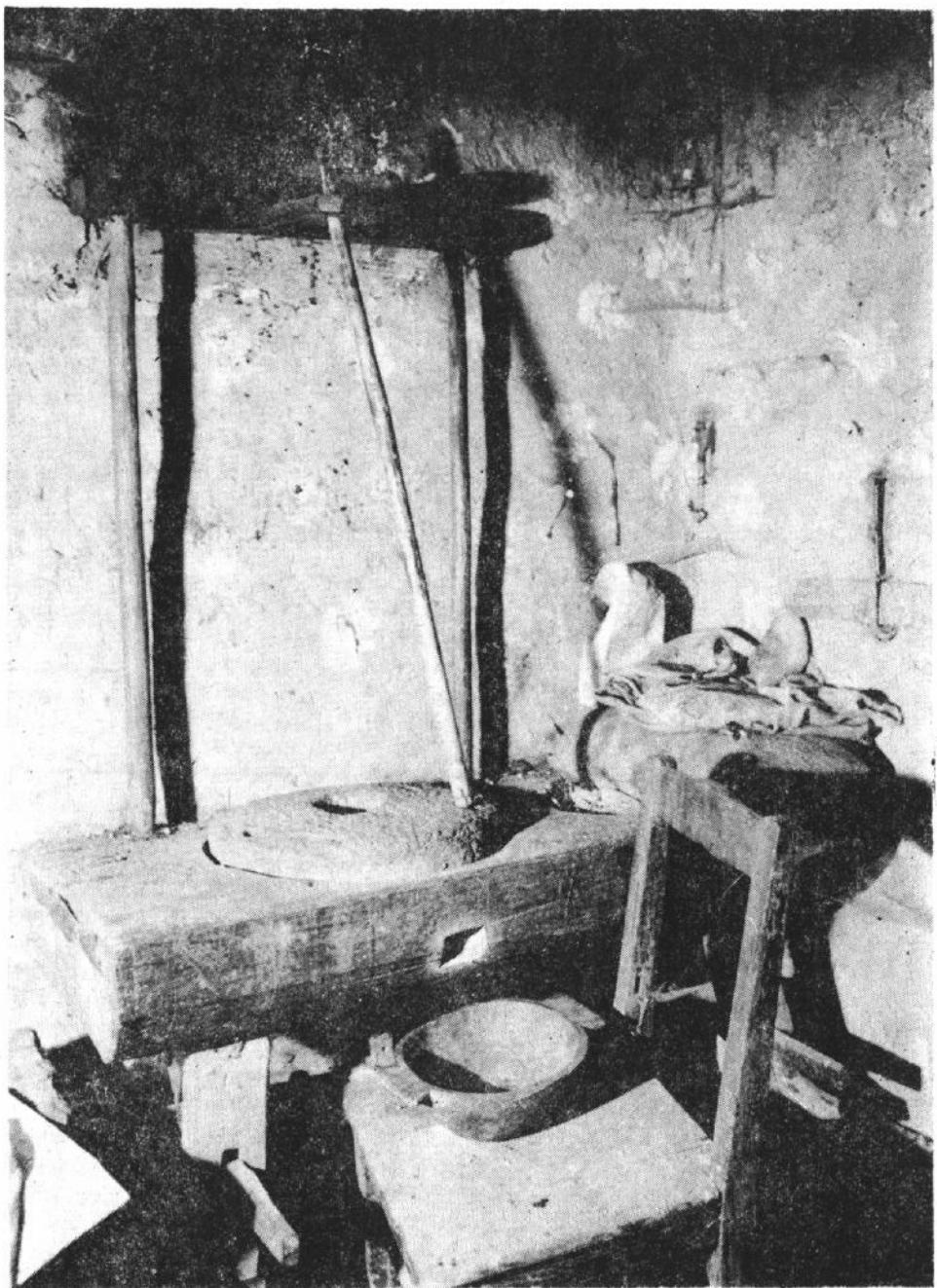
Ціла сім'я ставала влітку скоро вранці. Господиня ставала трохи скріше (о 3—4 год.), бо треба було накормити домашні тварини та підготувати сніданок. Вранці вона готувала й обід. Поснідавши (о 5—6 год.), ціла сім'я розходилася по різних працях. Діти також пасли корови, а господиня йшла в поле. Житло залишалося порожнім. Замикали його дерев'яним замком або «циганською» колодкою. На знак того, що дома нікого немає, перед двері поклали «бігарь» (палицю).

Господиня на обід приходила додому, затопила в печі, зігріла обід та корм для худоби, накормила дітей, а потім понесла в поле обід для «газди».

Увечері знову затопили в печі, щоб зварити вечерю. Коли вогонь «за-

14. Інтер'єр сіней у житлі. Руське. Фотоархів МУК.

15. Частина інтер'єру сіней — «млинець» (жорна). Фотоархів МУК.

вівся» (погас), то жар ватралькою згорнули на бік, а челюсті затикали півкруглою дощечкою, яка називалася «копа́ня». Робили це для того, щоб довше утримати тепло.

І наперекір вищесказаному треба зауважити, що хижі на відміну від інших приміщень у житлі була найпросторніша, найчистіша та найсвітліша.

Дальшим приміщенням у житлі були сіни. Вони, крім того, що хоронили жиле приміщення від холоду, грали й комунікативну функцію. Через сіни виходили на двір, а в деяких житлах також за хату. Це приміщення було без вікон та без отоплення. Для житлових потреб воно було майже не придатним. Завжди тут було повно диму, який відводився сюди з печі. Замість стелі у сінях робили масивний комин, а в передній частині залишали вхід на горище.

Стіни внутрі сіней у переважній більшості випадків не білили, а інколи навіть не обмазували глиною. Долівка тут була також глинобитна.

Дане приміщення використовували переважно для складових та господарських цілей. Тут ставили бочку з капустою, сусіки на зерно, відкладали різний сільськогосподарський реманент (мірки для зерна, корита, кошики, цебри тощо). Біля дверей за драбиною («лázивом»), що всла на горище стояли жорна («млинéць»). Поміж зрубами застремляли сохири, долота та інше столярське знаряддя. Під комином на «грядках» сушили тріски та дрова. На драбині сиділи кури. Вільне місце у сінях використовували для різних праць. Тут передусім «лáдили» корм для домашніх тварин, мололи на жорнах, проводили столярські роботи.

До радикальних змін у цьому приміщенні дійшло аж після запровадження в житлі закритого комина, що було пов'язане із використанням нових будівельних матеріалів. Наслідком цього сіни позбавились диму та поступово перетворилися в кухню.

Сіни у двохільних житлах виконували й функцію комори. Правда, з розвитком сільського господарства та підвищеннем рослинної продукції зростала й потреба дальших складових просторів. Тому часто вже у двохільних житлах меншими додатковими переробками у сінях створюють відокремлене складове приміщення.

Трикамерні хати мали самостійну комору, яка знаходилася між сінами та господарським трактом. Це приміщення було також вузьке, темне та холодне, як і сіни. Світло сюди проникало лише маленьким квадратним отвором у зрубі.

Комора служила передусім для зберігання запасів харчових і кормових продуктів. Відкладали сюди й різні речі, які заважали в жилому приміщенні («эмітóвисько вшелийкой»). На дрючках вішали всяке лахміття («лáхы», «рýндя»). По кутках розкладали різне знаряддя: мотики, ціпи, мірки на зерно, кошики тощо. Багатші селяни ставили в коморі ще й другу бочку з капустою, «лáду на мукý» з трьома «перéрубками» та сусіки із зерном. Знаходилися тут також «гелéтки» із сиром та сіллю, саркофагоподібна скриня із святковим одягом і т. п. В деяких коморах викопували ще й яму («рупу») для картопель.

Із заніком одноосібного господарювання селян в останніх десятиріччях змінилася й функція комори, яка поступово перетворилася на дальнє жиле приміщення.

* * *

Так в основному виглядало народне житло в досліджуваних селах у II-ї половині XIX та в перших десятиріччях XX століття. Як бачимо, воно було значно залежне передусім від виду та якості будівельних матеріалів, що знаходилися в найближчім природнім середовищі, та соціально-економічних умов капіталістичного села. Конструктивні прийоми та способи побудови були також дуже прості, як і інструменти, що застосовувались у будівництві. Все ж таки не в одному випадку спостерігаємо тут кмітливість, винахідливість, а іноді навіть дотепність простого селянина. Поєднуючи усі ці моменти, селяни створювали таку архітектуру, яка ставала одним із гармонізуючих компонентів навколошнього оточення.

Розміри житлових просторів, іх внутрішнє та зовнішнє оформлення, умеблювання і т. п. диктувалися лише найнеобхіднішими потребами людини та принципом практичності і зручності. Але часто спостерігаємо в народному будівництві й певні естетичні критерії селянина та його потяг до краси.

Як ми вже зазначали у вступі нашої статті, в народному будівництві предметної області багато таких характерних рис, які є спільними не тільки для сусідніх сіл, але для цілого українського етносу Східної Словаччини та українського народу взагалі. Ці ж самі риси зустрічаємо й у народному будівництві інших слов'янських народів, де на його розвиток впливали подібні фактори.

Все ж таки народне будівництво досліджуваних сіл виділяється й певною оригінальністю та специфічністю. Наприклад, виразно відмінним є планування житла у цих селах в порівнянні з лемківськими селами у напрямі на захід. Т. зв. лемківський тип планування хати в поодиноких випадках зустрічався лише у с. Смольник, яке розташоване приблизно на границі між двома виразними етнічними групами — лемками та бойками³⁰.

Специфічність у народному будівництві є дуже виразною зокрема в народній термінології, в окремих способах побудови (наприклад, печі). Оригінальні явища спостерігаємо також в способах придбавання будівельного матеріалу, в його обробці, в остаточному оформленні житла і т. п.

Окремі відмінності ми зустрічали навіть між поодинокими сусідніми селами. Так, наприклад, народна термінологія в будівництві у с. Смульник певними нюансами відрізняється від термінології у сусідніх селах. (кулок — кілок; катиця — китиця і т. п.).

Отже, детальне вивчення народного будівництва є необхідне вже і з цього аспекту. Такі дослідження треба спрямовувати вглиб. Тільки так нам вдасться правильно встановити усі закономірності розвитку народної архітектури.

Досліджувана область створює також прекрасні можливості для слідкування інтеретнічних відносин у формуванні народної культури. Та ж і в цьому невеличкому дослідженні можна було спостерегти польські, словацькі, угорські, а навіть російські та до певної міри німецькі, чешські та американські впливи у народному будівництві. Без сумніву, можна твердити, що ці впливи були взаємні. Все ж таки етнічні моменти у фор-

муванні народного будівництва грали значно меншу роль, ніж природні, кліматичні та соціально-економічні фактори.

Накінець треба зазначити, що за декілька десятків років, зокрема після 1945 року, досліджувані села зазнали небувалих змін. Сьогодні в них зустрінемо лише поодинокі пам'ятки традиційного народного житла. Так, наприклад, в селах Смольник, Звала та Острожниця вже не знайдемо жодної хати з минулого століття. В селі Старина та Дара збереглися лише по дві такі хати, а у Великій Поляні — одна.

Тому й при підготовці цієї статті основним джерелом нам послужили передусім інформації старших жителів цих сіл.

У селянському будівництві з'явилися нові будівельні матеріали. Це, як ми вже неоднократно підкреслювали, дозволяло робити в житлі великі зміни. Все ж таки традиції дерев'яного народного будівництва довго дотримувались. Хоч і міняються функції поодиноких приміщень в житлі, планіровка часто залишається та ж сама. Так, наприклад, після II-ої світової війни поширені були муровані хати — т. зв. «тройки» («хыжа — кухня — «шпайз»), в яких практично змінилася лише функція середнього приміщення.

Нові будівельні матеріали дозволяли збільшувати й кількість приміщень. Отже, до згаданих хат під кутом прибудовують ще й дальше житлове приміщення. Цей тип хат називають «вінклівка» («вінkel» — кут). Він був поширений зокрема в 40—50-их роках. Інколи вздовж такої хати робили ще й веранду.

Дуже часто будували такі житла, де й на місці бувшої комори робили жиле приміщення — «задню хыжу». Тут ставили також піч. «Передня хыжа» міняється на «парадну» (репрезентативну) кімнату з новими гарнітурами меблів. Життя сім'ї зосереджувалось у кухні та в задній кімнаті.

В останньому часі у зв'язку із заником натурального господарювання житло концентрується до квадрату та набуває вертикального розвитку. Зменшується кількість господарських просторів, а прибувають житлові. Міняються також меблі та їх розстановка. В житло запроваджують навіть водопроводи. Усі вони електрифіковані. Отже, житлова культура на селі в останньому часі майже нічим не відрізняється від міської.

ПРИМІТКИ

- ¹ Див. праці: Výdra V., Lidové stavitelství na Slovensku, Praha 1925; Šidynskij V., Děčínské stavby v Karpatské oblasti, Praha 1940; Бломквист Е. Э., Крестьянские постройки русских, украинцев и белорусов. — Восточнославянский этнографический сборник, Москва 1956; Макушенко П. И. — Петрова З. А., Народная архитектура Закарпатья, Киев 1956; Pražák V., K problematice základních půdorysných typů lidových staveb v Československu. — Československá etnografie, VI, 1958, č. 3; Výdra J., Lidová architektúra na Slovensku, Bratislava 1958; Reinfuss R., Ze studiów nad kulturą Lemkowszczyzny po obu stronach Karpat. — Polska sztuka ludowa, 1, 1966; Frolec V., Kulturní vztahy v lidovém stavitelství v Karpatech. — Slovenský národopis, roč. XVI, č. 2, 1968; Czajkowski J., Wiejskie budownictwo mieszkalne w Beskidzie Niskim i na przyległym Pogorzu. — Rocznik Muzeów Województwa Rzeszowskiego, tom II. — Rzeszów 1969; Юрчинко П. Г., Дерев'яна архітектура України, Київ 1970; Райнфус Р., Народная архитектура лемков. — Карпатский сборник, Москва 1972; Lidová kultúra v Karpatach (zborník štúdií), Bratislava 1972.
- ² Шуркала Н., Formy opalenia w północno-wschodniej części Śląska. — Naукowy zbiórnik Muzeu ukraińskiej kultury w Świdniku, № 4, книга перша, 1969, стор. 413—431; Сополига М., Жиле приміщення в народному будівництві півіднічно-східної частини Східної Словаччини в другій половині XIX та початку ХХ ст. — Науковий збірник музею української культури в Свиднику, № 6, книга перша, 1972, стор. 119—163.
- ³ Вівчарство в досліджуваній області було одним із основних допоміжних заняттів населення. Багаті селяни властнили й по 100 овець.
- ⁴ Інформації придбані від Івана Поповича (нар. в 1906 р.) із с. Звала.
- ⁵ В деяких селах (в Старині, Улич-Кривому) букове дерево з урбарського лісу видалили лише на «опал» (паливо). Кількість такого палива була залежна від можливості селянина, яка визначалася кількістю власної землі. На 1 «восьмину» поля давали пів буки; на 1 «четвертину» — 1 буку; на 1 «орек» (две четвертини) — 2 буки. Переважна більшість селян власнили по восьмині та четвертині поля. Хто мав орек землі, розводив і більше господарство. Отже, такий селянин будував і ліпшу хату (міг продати частину худоби).
- ⁶ За інформаціями Федора Буши (нар. в 1905 р.) із Старини це житло власнив дідусь його жінки.
- ⁷ Інформував Михайло Васько (нар. в 1905 р.) із с. Руське.
- ⁸ Костецький приїхав в село десь у 1870 році. На думку селян, техніка мурування була принесена в цю область поляками.
- ⁹ В перші післявоєнні роки населення із цієї області масово відходило на заробітки в Чехію (зокрема в пограничні області). Звідси привозять також різні фабричні меблі, які залишилися по німцях.
- ¹⁰ В селі були звичайно 2—3 студні. Отже, воду доводилось брати з річки.
- ¹¹ Інформації записані від Михайла Васька з Руського.
- ¹² Порівняй: Slovensko. Lud. — III. časť, Bratislava 1975, стор. 1018.
- ¹³ Дали на захід від цієї області (у лемків) такі сніпки називаються «кычкы». В дослідженнях селах «кычками» звуть старі («выхаснувани») китиці.
- ¹⁴ Так нас інформував Василь Бабчак (нар. в 1902 р.) із Смульника, маючи при цьому на увазі й інших птахів.
- ¹⁵ Задля парівняння наводимо, що 1 м³ ялини в тому часі коштував 40 крон.
- ¹⁶ Інформації придбані від Івана Регули (нар. в 1895 р.) із с. Рунина.

- ¹⁷ Baláš E., Sídelní formy a bydlení. — Československá vlastivěda, díl III., Praha 1968, 120.
- ¹⁸ Вовк Х., Студії з української етнографії та антропології, Прага, 102.
- ¹⁹ Bednárik R., Duchovná kultúra slovenského ľudu. — Slovenská vlastiveda, II, 1943, стор. 56.
- ²⁰ Записано від Марії Суричак (нар. в 1905 р.) із с. Дара.
- ²¹ Таке пояснення нам дала Марія Мацан (нар. в 1899 р.) із с. Старина.
- ²² Детальніше про печі див.: Шуркала Н., Форми опалення...
- ²³ Інформації записані від Марії Суричак із с. Дара.
- ²⁴ Записано від Олени Васько (нар. в 1903 р.) із с. Руське.
- ²⁵ Порівняй: Bednárik R., Duchovná kultúra ..., стор. 34.
- ²⁶ Записано від Степана Кочана (нар. в 1898 р.) із с. Збой.
- ²⁷ Bednárik R., Duchovná kultúra ... стор. 59.
- ²⁸ Сополига М., цит. праця
- ²⁹ Інформував Іван Попович (нар. в 1886 р.) із с. Звала. «Рашпа» — домоткане простирадло, яким прикривали солому на ліжку.
- ³⁰ Порівняй: Sičinský J., Dřevěné stavby v Karpatské oblasti, Praha 1940, стор. 73.

RESUME

Miroslav Sopoliga, TRADIČNÉ LUDOVÉ OBYDLIE V OBLASTI SNINY (V OKOLÍ HORNEJ CIROCHY).

Prispevok je zameraný na rozbor ľudových obytných stavieb v ukrajinských obciach Starina, Dara, Ruské, Veľká Poľana, Smolník, Zvala a Ostružnica, ktoré budú vysvetlované v súvislosti s výstavbou vodného diela v oblasti hornej Cirochy.

Skúmané lokality v dôsledku politiky predchádzajúcich spoločenských zriadení až do posledného obdobia patrili k najzaostalejším oblastiam v Československu. Preto sa tu zachovalo množstvo tradičných a v mnohých prípadoch až archaických form ľudovej kultúry, vrátane bytovej. Táto problematika bola predmetom autorovho výskumu.

Celý život, formy zamestnania ako aj charakter ľudového staviteľstva v skúmanej oblasti boli závislé predovšetkým od geografických, klimatických a prírodných podmienok. Rozmery, vnútorné členenie hospodárskych a obytných priestorov boli závislé vo veľkej miere aj o sociálno-ekonomickej postavenia ich majiteľov. K najchudobnejším patrili tzv. »dymňany« — kultúrne obydlia (dvojdielne, ojedinele aj jednodielne).

Čo sa týka horizontálneho plánovania obytných stavieb na prelome dvoch posledných storočí, najčastejšie sa vyskytovali dvojdielne (izba-pitvor) a trojdelené (izba-pitvor-komora) domy. Prechodným variantom boli domy, v ktorých dodatočnými úpravami zadná časť pitvora sa oddelila pre účely uskladňovania. Tento priestor plnil funkciu komory a nazýval sa »komurčyna«.

V obciach Smolník a Zvala v ojedinelých prípadoch v minulosti sa vyskytovali aj domy tzv. lemkovského typu, v ktorých komora sa nachádzala v hlavnej obytnej miestnosti pozdĺž stavby.

Hlavným stavebným materiálom v minulom a na začiatku nášho storočia v tejto oblasti bolo drevo, hlavne buk. Zámožnejší roľníci kupovali si aj jedľový materiál. Dovážali ho z oblastí, ktoré dnes patria PLR (Tisna) a USSR (Luta, Zabrud). Ako pomocné materiály používali sa hliná, vrbové a lieskové prútle a kameň.

K masovej výstavbe murovaných domov dochádza až po prvej svetovej vojne. Pri bližne v tom istom období začína sa vo veľkej miere používať ako hlavný stavebný materiál aj hliná.

Dom spravidla orientovali tak, aby dominujúce steny obydlia boli otočené na juh. Výstavbu riadili tesári-naturisti.

Trámy spájali zrubovanou technikou. Rozmery jednotlivých priestorov boli podmienené dĺžkou trámov ako aj veľkosťou rodiny. Šírka domu stanovila obyčajne 5—6 m. Dĺžka obytnej miestnosti bola 4—5 m; pitvora 1,8—2 m; komory 2,5—3 m. Výška stien vo vnútri stavby merala 2,2—2,5 m.

Veľký dôraz sa kladol na kvalitu zhotovenia krovu, ktorý mal v ľudovom staviteľstve veľmi dôležité poslanie — chrániť obytné a hospodárske priestory od nepriaznivého počasia. Autor podrobne popisuje konštrukciu krovu ako aj celý proces výstavby domu.

Základnou krytinou v skúmanej oblasti bola ručne vymlátená ražná slama — »župac«. Na začiatku nášho storočia ako krytinový materiál začali používať aj šindľe. V 30—40 rokoch už sa objavuje na dedinských domoch aj škridlica.

Steny zrubu omazávali hlinou. Takýto dom sa staval teplejším a bezpečnejším v prípade požiaru.

Dlážku v obytných priestoroch ubíjali z hliny. Na povalu tiež dávali hrubú vrstvu hliny.

Jednou z najvýznamnejších súčasti ľudového obydlia je ohnisko. V skúmanej oblasti sa zachovali veľmi zaujímavé archaické formy pecí, ktoré autor popisuje.

V ďalšej časti príspevku autor podáva charakteristiku jednotlivých obytných priestorov – obytnej miestnosti, pitvora a komory a stručne popisuje priebeh života v týchto priestoroch.

Zároveň autor konštatuje, že charakter ľudového obydlia v tejto oblasti bol determinovaný predovšetkým prírodnými a majetkovými podmienkami života obyvateľstva. Rozmery obytných priestorov, ich vnútorná i vonkajšia úprava, zariadenie atď. boli určované najnevyhnutnejšími potrebami človeka a principmi účelnosti a zručnosti.

Podobné životné podmienky boli na príčine toho, že mnohé charakteristické črty ľudového staviteľstva skúmaných lokalít sú spoločné aj pre iné oblasti v Karpatoch. No aj napriek tomu vyskytujú sa tu určité odlišné a originálne momenty. Špecifickosť v Ľudovom staviteľstve skúmanej oblasti je viditeľná tak v pôdorysnom plánovaní, ako aj v niektorých stavebných technikách a zvlášť v Ľudovej terminológii. Originálne javy pozorujeme tiež v spôsobe spracovania materiálov, v úprave domu, v zariadení obydlia atď. Nakoniec autor poznamenáva, že v poslednom období došlo k veľkým zmenám v týchto oblastiach, čo sa samozrejme odrazilo aj na Ľudovom staviteľstve.

РЕЗЮМЕ

Мирослав Сополига, ТРАДИЦИОННОЕ НАРОДНОЕ ЖИЛИЩЕ В ОБЛАСТИ СНИНЫ
(В ОКРЕСНОСТИ ВЕРХНЕЙ ЦИРОХИ)

Статья разбирает народные жилищные постройки украинских сел: Старины, Дара, Руске, Велька Поляна, Смолник, Звала и Остружница, которые будут выселены в связи с постройкой гидростанции в области верхней Цирохи.

Исследованные местности в следствие политики предшествующих общественных формаций вплоть до последнего времени принадлежали к самым отсталым областям в Чехословакии. Здесь сбереглось множество традиционных и в многих случаях даже архаических форм народной и жилищной культуры. Данная проблематика была предметом исследования автора.

Вся жизнь, формы занятий как и характер народного строительства в исследованной области были прежде всего зависимы от географических, климатических и природных условий. Размеры, внутреннее расчленение хозяйственный и жилищный пространств в большой мере были зависимы и от социально-экономического положения их владельцев. К самым бедным принадлежали так называемые «дымнянки» — отапливаемые жилища.

Что касается горизонтального планирования жилищных построек на переломе двух последних столетий, чаще всего встречались двухместные (комната — сени) и трехместные (комната — сени — коморка) дома. Переходным вариантом были дома, в которых дополнительными оформлениями задняя часть сеней отделилась для укладывания. Это пространство выполняло функцию каморки и называлось «комурчина».

В селах Смолник и Звала в отдельных случаях встречались в прошлом и дома так называемого лемковского типа, в которых каморка находилась в главном жилом помещении вдоль здания.

Дерево, главным образом бук, в этой области было в прошлом и в начале этого столетия основным строительным материалом. Зажиточные крестьяне покупали пихтовый материал. Пливозили его из областей, которые сегодня принадлежат Польше (Тисна) и ЧССР (Люта, Забрудь). Глина, прутья ивы и орешника и камень применялись как подсобный строительный материал.

Массовое строительство каменных домов происходит только после первой мировой войны. Приблизительно в то же самое время в большой мере начинает применяться как основной строительный материал и глина. Дом, как правило, ориентировали так, чтобы доминирующие стены жилища были обращены к югу. Строительством руководили плотники-натуралисты.

Перекладины соединяли техникой сруба. Размеры поодиноких пространств были обусловлены длиной перекладин и числом семьи. Ширина дома обыкновенно была 5—6 м. Длина жилого помещения была 4—5 м; сени 1,8—2 м; каморка 2,5—3 м. Высота стен внутри комнаты 2,2—2,5 м.

Большое значение придавалось качеству изготовления кровли, которая имела в строительстве очень важное призвание — охранять жилищные и хозяйственные пространства от плохой погоды. Автор подробно описывает конструкцию кровли и весь процесс строительства дома.

Дома накрывались в этой области вымощенной вручную соломой ржи — «жупой». В начале этого столетия начали покрывать дома также гонтами. В 30—40 годы появляется на деревенских домах и черепица.

Стены сруба обмазывались глиной. Жить в таком доме становилось теплее и безопаснее в случае пожара.

Пол в жилых помещениях трамбовали глиной. Чердак покрывали также сильным слоем глины.

Одним из самых значительных составных частей народного жилища является очаг. В исследованной области сбереглись очень интересные архаические формы печей, описываемые автором в данной статье.

В следующей части статьи автор дает характеристику отдельных жилых помещений, сеней и каморки. Коротко описывает ход жизни в этих пространствах.

Автор констатирует, что характер народного жилища в этой области был детерминирован прежде всего природными и имущественными условиями жизни населения. Размеры жилищных пространств, их внутренняя и внешняя оформленность, оборудование и др. были детерминированы самими необходимыми принадлежностями человека и принципами целесообразности и ловкости.

Подобные жизненные условия были причиной того, что многие характерные черты локального народного строительства являются общими и для других областей в Карпатах. И вопреки тому встречаются здесь определенные моменты. Специфичность в народном строительстве в исследуемой области видна в горизонтальном планировании, однако и в некоторой строительной технике и особенно в народной терминологии. Оригинальные явления наблюдает также в способе обработки материалов, в оформлении здания, оборудования жилища и т. д. В конце автор отмечает, что в последние времена произошли большие изменения в этих областях, что естественно, отразилось и в народном строительстве.

Д-р Ю. Панько

RESUMEE

Miroslav Sopoliga, DIE TRADITIONELLE VOLKSWOHNUNG IM RAUM SNINA
(IN DER UMGEBUNG DER OBEREN CIROCHA).

Der Beitrag hat zum Ziel, die Volksbewohnung in den ukrainischen Gemeinden Starina, Dara, Ruské, Veľká Poľana, Smolník, Zvala und Ostružnica einer Analyse zu unterziehen und zwar im Zusammenhang mit dem Bau eines Wasserwerks in der Gegend der oberen Cirocha, demzufolge werden diese Dörfer ausgesiedelt.

Diese erforschten Lokalitäten als Folge der Politik der vorigen Gesellschaftsordnung bis zur letzten Zeit gehörten zu den rückständigsten Gebieten in der Tschechoslowakei. Deshalb erhielten sich hier traditionelle und in vielen Fällen bis archaische Formen der Volksstruktur, inklusive der Wohnkultur. Diese Problematik war Gegenstand der Forschung.

Das ganze Leben, die Form der Beschäftigung, wie auch der Charakter der Volksarchitektur in dem untersuchten Revon waren vor allem von den geographischen, klimatischen und Naturbedingungen abhängig. Das Ausmaß, die innere Gliederung der wirtschaftlichen und Wohnbedingungen waren im großen Maß auch von der sozial-ökonomischen Stellung der Eigentümer abhängig. Zu den ärmsten Wohnstätten gehörten die sog. »dymňanky« eine zweiteilige, einzeln auch einteilige Wohnung, ein Herd mit einer Lücke im Dach anstatt eines Rauchfangs.

Was die horizontale Planung der Wohnbauten an der Wende der zwei letzten Jahrhunderte anbelangt, am häufigsten waren es zweiteilige (Zimmer, Vorhaus) und dreiteilige Häuser (Zimmer, Vorhaus, Kammer). Ein Übergangsvariant waren Häuser, in denen nach nachträglicher Adaptierung der hintere Teil des Vorhauses als Lagerraum abgeteilt wurde. Dieser Raum erfüllte die Funktion einer Kammer und wurde »komurčina« (Kämmerlein) genannt.

In den Gemeinden Smolník und Zvala waren in einigen Fällen in der Vergangenheit auch Häuser, der sog. Lemkovský Typ, zu finden, in denen sich die Kammer in dem Hauptwohnraum längs des Baues befand.

Das Hauptbaumaterial war am Ende des vorigen und anfangs unseres Jahrhunderts in dieser Gegend Holz, hauptsächlich Buchenholz. Wohlhabendere Bauern kauften sich Tannenmaterial. Es wurde her aus Gegenden befördert, die der VRP (Tisna) und der UdSSR (Luta, Zabruď) gehören. Als Hilfsmaterial wurde Lehm, Weide- und Haselnußruten und Stein gebraucht.

Zum Bau von gemauerten Häusern kam es in größerem Maß nach dem ersten Weltkrieg. Beiläufig in dieser Zeit begann man vorwiegend als Hauptbaumaterial auch Lehm zu gebrauchen.

Das Haus war so orientiert, daß die dominanten Wände des Wohnhauses nach Süden gerichtet waren. Den Bau leiteten Zimmerleute Laien.

Die Balken verbanden sie mittels Balkentechnik. Das Ausmaß der einzelnen Räumlichkeiten richtete sich nach der Länge der Balken und hing auch von der Größe der Familie ab. Die Breite wurde gewöhnlich auf 5—6 m bestimmt, die Länge des Wohnraumes betrug 4—5 m, des Vorhauses 1,8—2 m, der Kammer 2,5—3 m, die Wandhöhe im Inneren des Baues 2,2—2,5 m.

Ein großes Gewicht wurde auf die Qualität des Dachstuls gelegt, der in der Volksarchitektur eine sehr wichtige Bedeutung hatte, nämlich die Wohn- und Wirtschaftsräume.

lichkeiten vor dem ungünstigen Wetter zu schützen. Der Verfasser beschreibt ausführlich die Dachkonstruktion, wie auch den ganzen Verlauf des Baues.

Grunddachdeckung im untersuchten Gebiet war das handgedroschene Kornstroh »Zupac«. Anfangs unseres Jahrhunderts wurden als Dachdeckungsmaterial Schindeln benutzt. In den 30—40 Jahren findet man auf den Dorfhäusern Flachziegeln.

Die Balkanwände wurden mit Lehm verschmiert. So ein Haus war wärmer und mehr Feuersicher.

In den Wohnräumen wurde der Boden mit einer dicken Lehmschichte belegt.

Zu den wichtigsten Teilen der Wohnung gehört zweifelsohne der Ofen. Im untersuchten Gebiet erhielten sich bis in die letzte Zeit sehr interessante archaische Formen von Ofen, die der Verfasser ausführlich beschreibt.

Im weiteren Teil des Beitrages gibt der Verfasser eine Charakteristik der einzelnen Wohnräumlichkeiten – des Wohnzimmers, des Vorraumes und der Kammer und beschreibt kurz den Tagesverlauf in diesen Räumlichkeiten.

Abschließend konstatiert der Verfasser, daß der Charakter des Volkswohnhauses in diesem Rayon vor allem die Natur und die materialen Bedingungen des Lebens der Bewohner determinierten. Das Ausmaß der Wohnräumlichkeiten, ihre interne und äußere Gestaltung, Entwicklung usw. entsprachen den allernötigsten Bedürfnissen des Menschen und dem Prinzip der Zweckmäßigkeit und Handfertigkeit.

Die ähnlichen Lebensbedingungen waren Ursache dessen, daß viele charakteristische Anzeichen der Volksarchitektur in dem untersuchten Gebiet gemeinsam auch für andere Gebiete der Karpaten sind. Trotzdem kommen da auch besondere abweichende und originelle Momente vor. Das Spezifische in der Volksarchitektur o dem untersuchten Gebiet ist sichtbar so in der Planung des Grundrisses, wie auch in einigen Bautechniken und Besonders in der Volksterminologie. Originelle Erscheinungen sind bemerkbar auch in der Art der Bearbeitung des Materials, in der Ausstattung des Hauses, in der Einrichtung der Wohnung usw. Abschließend bemerkt der Verfasser, daß es in letzter Zeit zu großen Änderungen in diesem Rayon kann, was sich selbstverständlich auch an der Volksarchitektur widerspiegelt.

dr. E. Lazar.

ЕТНОГРАФІЯ

ДЕЯКІ АРХАЇЧНІ ФОРМИ ОБРОБІТКУ ЗЕМЛІ В РАЙОНІ ВЕРХНЬОЇ ЦИРОХИ

ЯН ПОДОЛАК, ІНСТИТУТ ЕТНОГРАФІЇ БРАТІСЛАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМ. КОМЕНСЬКОГО

Існуюче етнографічне дослідження традиційних форм сільського господарства на Словаччині доводить, що в деяких гірських регіонах дійшла до нашої доби ще прадавня техніка та робоче знаряддя, пережиток яких до самих початків соціалістичного періоду пояснюється передусім відставанням загального економічного розвитку відповідної області. До таких регіонів належав у період капіталізму також Верхній Земплин. Всупереч тому, що соціалізм вивів із сторічної ізоляції також цей край і штовхнув його на шлях повного економічного та культурного розвитку, в сільському господарстві — передусім у селах, де залишилось приватне власництво на землю — ще заховалися (частіше в спогадах, ніж у виробничій практиці) певні архаїзми, що сягають до глибшої давнини розвитку обробітку землі. Ми висунули перед собою мету з'ясувати це явище, відтворити його, і таким чином поглибити наші знання з економічного і культурного минулого краю.

Метою цього внеску є вказати на деякі прадавні форми обробітку землі у східній частині Верхнього Земплина, а саме на території верхньої Цирохи та далі на схід — аж до самого кордону. Оскільки з погляду історії сільського господарства цей регіон досі не було грунтовно досліджувано, то й немає наукового дослідження. В існуючій етнографічній літературі зустрічаємося із зображенням сільського господарства у Верхньому Земплині дуже рідкісно і тільки як з чимось другорядним. Тому свої спостереження будемо будувати на даних, добутих власною працею на місці — в селах Старина, Ялова, Дара, Велика Поляна, Руське, Смольник, Остружниця, Звала, Паригузівці, Присліп, Тополя, Руський Potік, Улич-Криве, Нова Седлиця. Корінне населення цих сіл — українці-руси. Цей факт знаходить відповідне відзображення в діалекті досліджуваних сіл. Дослідження зосередило свою увагу передусім на села в долині верхньої Цирохи, де проблематику сільського господарства було дослі-

джене докладно; в решті згаданих сіл дослідження провадилося задля добуття порівняльних даних.¹ Вибір місцевостей для нашого дослідження не був диктований випадковістю. У цьому регіоні, передусім в сільському господарстві, трапляються деякі явища, які в інших районах Словаччини (а також в інших районах Словацьких Карпат) знаходимо тільки вряди-годи. Цей район з погляду аграрної етнографії притягає, крім іншого, також своїм етнічним характером, як і розташуванням поблизу українсько-словацького етнічного розмежжя. Це уможливлює використати здобутки дослідження в плані порівняльного вивчення міжетнічних взаємин народних культур в області сільського господарства. В даному випадку йдеється про народні культури українців та словаків. Врешті-решт, у останні роки етнографічне дослідження українських сіл на території верхньої Цирохи набуло переваги над іншими регіонами з українським населенням передусім завдяки планований побудові гідротехнічної споруди біля села Старика. Внаслідок цієї побудови населення семи сіл затоплюваної місцевості буде переміщено, а це на практиці означає обірвання процесу сільськогосподарського виробництва в цьому районі, а тим і в дотеперішньому вигляді. З погляду останньої з наведених причин наше дослідження мало виключно рятівний характер.

Типовим для більшості верхньоземплинських сіл з погляду їхнього розташування є той факт, що вони туляться під південними схилами головного карпатського гребеня — в глибоких долинах рік Цирохи, Улички та Збійського потоку (частковий басейн Ублі). Клімат тут вологий, холодний, з частими проливними дощами. Порівняно короткий літній вегетаційний період не сприяє вирощуванню більш вимогливих сільськогосподарських культур. В умовах приватновласницького господарювання вирощувались передусім ячмінь (ярець), овес, просо (передусім його різновид — «бор») та гречка (татарка), меншою мірою — жито; з решти культурних рослин — капуста, бобові, конопля, льон, а з початку 19 стор. також картопля (бандурки). Весь досліджуваний район визначається сприятливими умовами для розведення домашніх тварин; в досоціалістичний період ці умови проявилися у формі приватновласницького розведення рогатої худоби, а також кіз; до 40-х рр. нашого сторіччя — овець, з першої світової війни — коней, з другої світової війни — свиней. Орієнтація сільськогосподарського виробництва на розведення домашніх тварин вимагала вирощування кормових; тому ця спрямованість ставила значні вимоги на виробництво сіна, а, починаючи з міжвоєнним періодом, також на виробництво конюшини (команиці).

Більшість територій східної частини Верхнього Земплина вкривають ліси. Решту площі взято під пасовиська, луки, перелоги, а порівняно невеличку частину представляє орна земля. Оскільки наше сільськогосподарське дослідження зосереджує свою увагу передусім на область верхньої Цирохи, в інтересах порівняння наводимо з цієї області наочну таблицю, яка містить дані про площу сільськогосподарської землі і окремо дані щодо орної землі за період від 1961 до 1970 рр. (завжди стан на 1 січня).²

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ЗЕМЛЯ В ГА

СЕЛА РОКИ	1961	1963	1965	1967	1968	1969	1970
Дара	359	354	355	355	355	355	352
Острожниця	173	173	168	168	168	168	168
Руське	1083	1082	1082	1082	1122	1122	1122
Смольник	625	625	650	650	650	650	650
Старина	1110	1032	1026	1026	880	872	934
Велика Поляна	1134	1158	1150	1150	1150	1150	1150
Звала	804	749	742	741	741	742	742

ОРНА ЗЕМЛЯ В ГА

РОКИ СЕЛА	1961	1963	1965	1967	1968	1969	1970
Дара	83	79	80	80	80	80	79
Острожниця	56	55	52	52	52	52	53
Руське	310	308	309	309	271	271	271
Смольник	200	196	194	194	194	194	194
Старина	228	265	262	262	243	240	250
Велика Поляна	236	253	250	250	251	251	251
Звала	262	233	241	241	241	241	241

З цієї наочної статистичної таблиці випливає, що орна земля в шістдесятіх роках представляла в районі порівняно незначну частину загальної сільськогосподарської площини. У зв'язку з високою популяцією і тривалою нестачею сільськогосподарської землі, в затоплюваній області верхньої Цирохи при капіталізмі стало характерним добувати засоби на прожиття поза сільське господарство а саме працею в місцевих лісах, а теж виїздом під час сезонних сільськогосподарських робіт у врожайні райони Нижнього Земплина, як і тимчасовою чи тривалою еміграцією в країни Західної Європи (Бельгію, Францію) та Америку. Голод на орну землю тут існував безперервно аж до колективізації сільського господарства. До 1977 р., коли наше дослідження на місці перейшло у останній етап, сектор приватного властництва в сільському господарстві тут залишався ще в селах Велика Поляна, Смольник та Руське; дальші чотири села затоплюваного регіону були вже переважно колективизовані. (На землі господарювали Державні маєтки та Лісосільськогосподарський завод в Уличі).

Оскільки наша розвідка не має метою подати загальну характеристику сільського господарства в затоплюваному районі верхньої Цирохи,

а прагне надати належної уваги певним архаїзамам у плетиві традиційних форм сільського господарства, в дальшому ми розглянемо залишки ви-рубно-вогневого способу господарювання — способу удобрювання ґрунту і чесрівування посівних культур.

ВИРУБНО-ВОГНЕВЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Розведення домашніх тварин в районі верхньої Цирохи стало при капіталізмі головною галуззю сільськогосподарського виробництва; воно вимагало заготівлі достатньої кількості сіна та інших кормів на зимовий період, забезпечення відповідної площі пасовиськ на літній період. Пере-дусім у цьому полягає причина того факту, що в досліджуваному районі значна частина сільськогосподарської землі виділялась під вирощування кормових. Так, наприклад, для виробництва сіна забирались землі, що належним удобрюванням можна було використати також для вирощування збіжжя. Іншу причину браку орної землі для сівби зернових культур вбачаємо в низькому рівні підвищування родючості ґрунту механічними та хімічними засобами. Також устаріле робоче знаряддя, нестача фінансових засобів, потрібних для придбання штучних добрив, як і неприступність полів з погляду транспорту гною — все це спричинилося до того, що однососібник-хлібороб був спроможний обробити для вирощування хліба тільки невеличку площу землі. Брак хліба, однаке, не можна було надолужити ані щорічною працею в інших південних місцевостях, звідки сільськогосподарські робітники повертали із скромним заробітком збіжжя, потрібного на зимові місяці.

У цих умовах рільники намагалися використати для хліборобства кожний клаптик необробленої землі. Досягали цього навіть ціною застосування прадавньої сільськогосподарської техніки, причому досягнений ефект зовсім не відповідав витраченій виснажливій праці.

Ідеться тут про поширювання площині сільськогосподарської землі шляхом т. зв. ви-рубно-вогневого хліборобства. Воно полягає у ви-рубуванні молодого лісового поросту та дерев на пасовиськах, де деревину спалюють і добутий попіл використують як добриво зараз же на порубі, який певний недовгий час обробляють мотиками і засівають спеціальними сільськогосподарськими культурами, не вивозячи вже сюди стаєнного гною. Після того, як на порубі вже нестало живильних речовин, ділянку перестають оброблювати, і вона перетворюється знову в пасовисько чи заростає лісовим молодняком. Оскількі ця техніка в досліджуваному районі утрималась до половини нашого сторіччя, займемось нею більш ґрунтовно.³

Підготовка землі до сівби шляхом ви-рубки і спалювання деревини відома в усьому регіоні під назвою палити пасіку, в Новій Седлиці також як пасічиння.⁴ Під пасіки звичайно обирали ділянки з кількарічними деревами та чагарником. Найчастіше ви-рубували лісовий поріст на площині пасовиськ та занедбаних лук. Рідше ви-рубували пасіки на місці лісу; в цьому випадку більш вартісне дерево вивозили, залишаючи на порубі одні тільки гілляки, молодняк, кущі. В деяких селах це робили на власних приватних луках, що іх на довший час було обернуто в пасовисько, а теж на багаторічних, порослих вже чагарником перелогах. З погляду

власницьких відносин важливо підкреслити, що у зв'язку з пасічнням надавали переваги площам поза індивідуальнє власництво.

Захоплювали для пасіки передусім землі лісозаводів («панська земля»); в цих випадках власники землі, вивізши з неї ділову деревину та дерево для опалювання, дозволяли селянам створювати на порубах сільськогосподарську землю з умовою, що по двох-трьох роках її покинутуть для нового заліснення. Це мало місце теж у зв'язку з вирубуванням пасік у лісі, що належав місцевому попові. До першої світової війни було завждано віддавати власникам такої землі частину врожаю. (Висота оренди визначалась договором, напр., за одну десятину врожаю). Якщо власник мав намір перетворити пасіку в лук, то на таку пасіку домовлявся оренду зараз аж на чотири роки. Після першої світової війни вийшло з ужитку брати оренду за згадувані панські та попівські пасіки. Проте цю оренду знову стали вимагати під час другої світової війни, внаслідок чого вирубування пасік на панській землі зовсім зникло.

Крім цих випадків, в деяких селах вирубно-вогневе господарювання мало місце також на землю, яка була колективним власництвом громади колишніх урбарників.* У цьому випадку пасіки випалювались як на місцях урбаріальних лісів, так і на урбаріальних пасовиськах та луках. Різниця полягала тільки в тому, що коли під пасіку брали лісову землю, то оброблювання тривало рік-два (потім знову висаджували ліс), а коли забирали під пасіку пасовисько чи луку, то оброблювання пасіки тривало значно довше. До цієї категорії землі (з погляду колективного власництва) належали також сільські пасовиська та луки («валаська земля» — Руське).

Нарешті пасіки виникали також на землі окремих господарів («газдівська земля»). Оскільки ця земля знаходилась у приватному власництві окремих громадян, то засновувати на ній пасіку міг тільки її власник, який, правда, міг надати право на користання земельною ділянкою також комусь іншому. В межах цієї категорії власництва використовувались під пасіки здебільшого луки або стари перелоги. Пасіки на місці первісних лук створювались не тільки з метою обробітку землі і вирощування типових пасічних культур, але й остаточного перетворення землі після її оброблення в лук чи пасовисько. Вибір ґрунту під вирубку і випалювання пасік не керувався в усіх селах якимось єдиним принципом. В одному селі, наприклад, заборонялась вирубка лісу під пасіку, в іншому надавався дозвіл, правда, з умовою, що буде дотримано певні домовленості. В деяких селах в часі другої світової війни вирубку і спалювання дерева під пасіки на площі сільських чи урбаріальних пасовиськ робили в межах чищення пасовиськ; в Тополі, наприклад, таке чищення входило в обов'язки урбаріальної громади. Той, хто приділену ділянку таким чином вичистив, отримував, зрозуміло, право на обробіток її протягом кількох років — право мати з неї господарську користь. Після такої господарської експлуатації пасіка згодом знову набувала своє первісне призначення; ставала окультуреним пасовиськом.

* Урбарій — земельні угіддя кріпосного поміщика в бувшій Угорщині, які після скасування кріпосного права перейшли в користання селян.

Якщо в житті мало місце масове вирубування пасік, то землю під вирубку та випалювання розподіляли відповідні місцеві органи самоврядування (якщо йшлося про сільську чи урбаріальну землю) або власники (якщо була мова про панські ліси чи попівські ґрунти). Метою цього регулювання не було обмежувати потяг до обробітку пасік, але йшлося про те, щоб поруб після кількарічного сільськогосподарського використання знову слугував своєму первісному призначенню — був заліснений, став спільною лукою, окультуреним пасовиськом тощо.

Якщо селянин вибрав під пасіку місце на власний розсуд (ухилившись від колективного договору чи загальної згоди власника землі), йому не ставили перешкод для економічної експлуатації культивованої ним землі, а вимагалось тільки, щоб пасіку обвів плотом — щоб худоба не могла заподіяти збитків на врожаї. З погляду власницьких взаємин привертає увагу той факт, що органи сільського самоврядування терпіли не тільки індивідуальний вибір ділянки під пасіку в межах загальної площини пасовиська, але часто й тривале користання цією землею — як сільськогосподарським ґрунтом — членом сільської громади, який пасіку обробив. Ця тенденція виникла передусім серед господарів, індивідуальна чи власна земля яких (наприклад, луки) прилягали до панського лісу чи сільського пасовиська. Селянинові не перешкоджалося, коли площу своєї приватної землі поширював за рахунок пасіки — сільського чи панського ґрунту. Всупереч тому, що в поземельній книзі ця земля й надалі велась як «панська» чи «сільська» власність, нсю тривало користувався селянин, який пасіку культивував. Сільські господарі тут виходили з переконання, що після довгорічного користування чужою землею вони стають її власниками. У селі Руське площа лук поширилась шляхом пасік у таких частинах земельного кадастра села («хотаря»), як Сагановець, Яворинки, Шимова долина, Чертеж і Бузники.

Якість землі на місці пасік в значній мірі залежала від видів вирубаного і спаленого поросту. За найбільш якісний з цього погляду поріст вважають букове дерево — бучину. Таким чином при виборі пасіки надавалась перевага місцям з буковим поростом; це тому, бо залишалось на місці гілляччя з обрубаних і відвзсзених стовбурів, різний хмиз, але ще більше через шар гнилого листя, яке забезпечує якісний перегній — гумус. Задля доброї якості пасічної землі вищукувались також ділянки землі з терновими кущами (Велика Поляна). Вирубували поріст, який на даному місці ріс. На місці порубів найчастіше росла береза, ліска і вульха, менш тополя, іва та бучина. Якщо поріст був дворічний чи трирічний, залишали вирубування на пізніший час. Для пасіки найбільш підходила гущава — 8-12-річний поріст. Стовбури дерев мали досягати гакої товщини, щоб їх можна було колоти, бо тільки з такого галуззя та ріща буває багато попелу. Якщо на місці пасіки височили старші дерева, під час першої вирубки їх залишали на корені, але злуплювали зі стовбура кору, щоб дерева висохли, а потім при повторному вирубуванні пасіки їх спалювали з рештою поросту. Це стосується, зрозуміло, тільки меншвартісної деревини, що не була придатна для інших цілей.

У вирубці пасік брали участь передусім дорослі чоловіки. Участь решти членів сім'ї (жінок і старших дітей) залежала від посильності праці. Коли йшлося про вирубку старого лісу і товсті колоди візвозились

додому, полишаючи на порубі тільки покидь, вирубку провадили одні чоловіки (часто наймані лісоруби). У цих випадках решта членів родини приходили працювати на пасіку тільки згодом — на дальншому етапі формування пасіки. Коли вирубували молодняк, то допомагала ціла родина — в тому числі й підростки. Під час вирубки такої пасіки була зайнята вся сім'я. Все інше тоді відсувалося на другий план. Виходячи на пасіку, брали з собою полотняну торбу («кобилку») з харчами, до складу яких входила передусім бриндза з хлібом чи картоплею (яку на пасіці пекли на вогнищі), або інший сир. З робочого реманенту брали з собою сокири (голор — Старина, сокирка — Тополя), корчувалку (вортовка — Дара), граблі та корзини на ноціння каміння.

Пору вирубування пасік не було точно встановлено (за винятком спільноги чищення пасовиськ, в рамках якого вирубку організувало громадське самоврядування). Вирубка мала місце восени, рідше — весною, а за потребою і протягом цілого періоду — з весни до осені. Обирали таку добу, як правило, коли вирубка не могла перешкоджати перебігу інших праць сільського господарського року. Найбільш підходила осінь — за змогою це до опадання листя з дерев. Рубане восени дерево сохло протягом зими, а весною його запалювали і воно ліпше горіло. Коли вирубувалась значна площа, то праця на вирубці відбувалася в кількох етапах. Таким чином виходили на пасіку протягом літа і восени кілька разів; як правило, в часі, коли не наполягали інші сільськогосподарські роботи. Вряди-годи пасіки вирубувались також навесні. Весною приступали до вирубки зараз після снігу, щоб під час піляння деревина не була зовсім сира. Осіння вирубка мала ту невигоду, що залишенні на зиму пні весною виганяли пагіння.

Щодо самого вирубування, то заховався традиційний порядок, який дотримував весь район. Якщо вирубували старий ліс, власник лісу відвозив ділову деревину, а «поруб залишав для дальншого формування пасіки». Кожен селянин сам знаходив для себе ділянку під пасіку. Коли поряд було більше пасік, то господарі визначали свої порубки кілками. Після цього приступали до основної роботи. Товстіші гілляки розрубували на патичча довжиною в 50-80 см, тонше гілляччя залишали довшим. Товсті колоди кололи на поліна. Деревину розкладали рівномірно по всій площині поруби. Якщо дерева було мало, вирубували поріст на інших місцях і привозили його на пасіку.

На пасовиську та на «луках» вирубували пасіку інакше. Спершу вирубували дерева та рослий чагарник. Вирубуючи дерева, залишали пні — подекуди аж 1 м заввишки. Тонші деревця витинали вприкорінь, а іноді корчувалкою виривали із землі також міцніше коріння. Менші кущі викопували з корінням, після чого їх рубали і розкидали по землі. Надто міцні стовбури не підрубували; залишали їх на корені, проте кору з них відлуплювали, щоб до дальншого вирубування пасіки висохли. Цей порядок дотримувався передусім при вирубці пасіки на пасовиськах.⁵ На майбутній луці намагалися залишити чим менше дерев. Залишування дерев і пнів на крутих схилах мало метою перешкодити зсуванню ґрунту під час дощів. Крім того, залишування пнів обґрунттовується в народі ще й тим, що поміж пнів, які стирчать, легше обробляти землю пасіки, і тому пні тут не стинали при землі. Деято полишивав вирубані дерева та

чагарі на купі поки не висохли, інші, вирубуючи деревину, розкидали хмиз по всьому порубі і в цей спосіб готували площу пасіки на попеління.

Робочий ефект вирубки пасіки був залежний від характеру поросту. Коли вирубували молодший поріст — без старших дерев — три дорослі чоловіки вирубували в день площу в 10 арів. Крім цього, дехто вже разом з вирубуванням викопував також коріння, що стирчало над землею, і в цей спосіб більш докладно готував пасіку на обробіток. Інші заспокоювалися одною вирубкою поросту, відкладаючи докладніше впорядковування пасіки на пізніше. Процес вирубування пасіки називають словами *рубати пасіку, рубаті пасіку, пасічти*.

Вирубану деревину розкидали рівномірно по всьому порубі (*устеляли по землі* — В. Поляна). Тонше ріща та гілля клали на спід, товстіше та колоті поліна (*щілане* — Тополя) накладали наверх. Час сушіння дерева на порубі не було визначено. Дехто запалював дерево на пасіці вже три-четири тижні після вирубки. Якщо пасіку вирубували кінцем осені, то до весіннього палення минало 4—6 місяців. Якщо вирубка проходила поступово, з весни, і тривала протягом усього літнього сезону, то деревина висихала цілий рік. Після того, як хмиз висох, підготували пасіку до випалення. Поруби здебільшого знаходились на схилястій землі. Гілляччя розкладалося на вирубаній площі так, що товстішу деревину розміщали близче до верхньої окраїни поруби. Вона горіла протягом усього палення пасіки.

Перед самим паленням вирубаного дерева верхню окраїну порубу впорядкували в той спосіб, що поперек всієї пасіки навершили високу копицю хмизу. Цю копицю вшир верхньої окраїни пасіки називали по-різному: *креса* (Велика Поляна), *роспал* (Ялова), *запал* (Старина). На спід під копицю клали сухе ріща і приносили з дому солому, після чого запалювали верхній край вистеленого хмизу по всій його ширині. Найстарші інформатори пригадують, що наприкінці 19 сторіччя добували вогонь при допомозі *кресала*. У запалюванні пасіки брала участь вся сім'я: чоловіки і жінки спрямовували вогонь, діти приносили відрами воду для зволожування кочерг та зрошування деревини, яке звичайно горіло швидше, ніж це було потрібно.

Одиноким робочим знаряддям під час палення була кочерга, яку майстрували тут таки на порубі. Кочергу набивали на довгий ліщиновий держак. Запаливши ріща, два-три чоловіки розділили між собою всю пасіку і кочергами регулювали вогонь. Коли копиця хмизу згоріла до самого ґрунту, кочергами зgrabували палаючі головні та жар (вугля — Руське) в напрямі до нижньої окраїни пасіки. Отак «тягали огень» (дриляли — Ялова) весь час, поки не вигоріла вся пасіка. Довші деревини було розташовано на схилі по горизонталі. В цей спосіб зручніше було зсувати горюче дерево униз, а теж краще на ньому утримувався пломінь, бо вітер завжди дув збоку. Для палення пасіки (*пасіку паліти* — Тополя, *паліти пасіки* — Звала, *палити пасіки* — Руське) обирали завжди день, коли дув мирний вітер і не було дощу. Само палення тривало звичайно цілий день, а коли випалювали більшу площу, то й цілу ніч; нерідко палення затягувалися й до наступного дня. Процес палення ніколи не обривався — вся площа випалювалася зразу. Оскільки палення

пасік звичайно мало місце в березні (перед початком сівби), то в ту добу всі долини було оповито димом, що створювало своєрідну атмосферу, пов'язану з початками весінніх польових робіт.

Після випалення пасіки залишався на площі порубу попіл (попіль — Руське, попель — Шмиговець), який кочергами рівномірно розграбували по всій площі пасіки. В процесі розграбування очищали площу від головешок та вцілілої деревини, яка вже далі б тільки перешкоджала при обробітку землі. У такий спосіб випалені поруби мають назву пасіка, *пас'їка*.

Як тільки паленище вихололо, обробіток пасіки далі продовжувався. На другий-третій день після випалювання пасіки починалась сівба. Посівний матеріал приносили на пасіку в мішках (*mix*). Крім посівного матеріалу захоплюють з собою в поле мотики та корчувалки — щоб колати, сокиру — щоб вирубати коріння та пеньки, які залишались ще невипаленими і стирчали із землі, як і корзинку на ношіння камінеччя. Саму сівбу здійснює, як правило, чоловік. До решти праць, пов'язаних з обробітком пасіки, втягаються всі працездатні члени сім'ї.

Сіяли зерно вручну; господар ніс мішок з посівним матеріалом на лівому плечі, насіння діставав звідти жменями — правою рукою, і, кро-куючи, розсіав його по всій пасіці знизу догори. На менший пасіці висіювали зерно в один день, але коли поруб являв значну площу, сіяв на такій площі, яку встигав обробити в той самий день. Зерно сіяли у вихололий попіл. Слілом за сіячем площу пасіки прокопували мотиками, чим водночас вкривали землею посіяне зерно. Цей прадавній спосіб сівби загрібуванням зерна в землю належить до системи мотичного обробітку землі.⁶ У деяких селах було помічено таку відмінність: спершу випалену пасіку прокопували, внаслідок чого попіл вкривався легким шаром ґрунту, а після сіяли зерно, яке нарешті дерев'яними граблями загрібували в землю. Вся ця праця відбувалася поміж обгорілих пнів вирубаних дерев, що стояли сторчаком.

Оброблену пасіку звикли бути обносити плотом. Якщо поряд було більше пасік, то, як правило, пліт вели краєм тих пасік, що межували з лісом, пасовиськом чи дорогою. Пліт ставили задля дичини, яка без опложення могла робити збитки на врожаї, але теж через худобу, яку виганяли на навколоїшні пасовиська чи луки. Пасіку обгорожували (за-городили — Ялова, обгородили — Руське) плотом (*городил са плут* — Тополя), якого ставили так, що залізним ломом (*кул*) робили в землі діри на метр одна від одної, забивали в них коли (*колики*), які зміцнювали в землі клинами та камінням, і, нарешті, сплітали з галуззя (*голузина* — Тополя) пліт висотою в 120-140 см. Якщо поблизу пасіки не було іншого лісового поросту, використовували на коли та на пліт дерево з порубу, яке задля цього в добі палення пасіки було покладене осторонь. Дехто з господарів вже під час цих робіт зводив на обочині пасіки дерев'яну повітку (*покрівельку* на чотирьох колах з гілляччя — *колибу*), в якій просиджували під час нічних вартувань у пору дозрівання врожаю.

Випалену пасіку використовували для сільськогосподарських потреб 1—3 роки, залежно від волі власника землі (якщо йшлося про лісосіку) і планування дальнішої експлуатації. Перший рік, як правило, сіяли на пасіці посівний матеріал, що його звали бор (*Setaria italicica*, *Panicum*,

italicum L.). Рідше сіяли на пасіці в перший рік просо і ячмінь. В другому році сіяли переважно гречку (*татарка*) або овес, а теж дворічне жито. Якщо власники лісу дозволяли сіяти на пасіках тільки один рік, наступного року тут висаджували деревця. А коли добу хліборобства на пасіці не визначали, то пасіка оброблювалася звичайно два роки. Значно рідше вирощували на пасіці збіжжя три роки; до цього доходило тоді, коли натрапляли на пасіці на якісний ґрунт. Вирощування на пасіці сільськогосподарських культур аж чотири роки було винятковим явищем. Коли в дальші роки пасіку було плановано обернути в луку чи пасовисько, то останній рік, водночас із зерном, сіяли також конюшину чи траву, щоб пришвидшити затравнювання пасовиськ. Крім згадуваних сільськогосподарських культур сіяли на пасіках льон, садили картоплю. Перед тим, як садовити картоплю (після зібрання жнива в першому році по випаленні пасіки) дехто новопридбану ділянку ще придбровав. Там, де ґрунт виявився якісний, угноювали його під картоплю тільки в третьому-четвертому році експлуатації.

Роботи, пов'язані на пасіці з розлущуванням землі, виконувались вручну — мотиками. Вперше площа прокопувалася мотиками після випалення пасіки, коли водночас зерно загорталося в землю. Вдруге пасіка прокопувалася наступного року, коли сіяли дальше зерно. Рівночасно з прокопуванням, на пасіці продовжували корчувати дрібний чорист та коріння, яке залишалося після випалення чи дало нове пагіння. У цей спосіб земля оброблювалася дотоді, поки не була належно підготована до сієби на три — найбільше на чотири роки. Крім копання під сівбу, на пасіці виконувались дальші праці — у зв'язку зі збиранням врожаю. Збіжжя на пасіках збирали тільки вручну — серпом. Одним словом, на пасіках — тимчасово оброблюваних порубах — не застосовували плуга та коси. Мотичне хліборобство на цих випалених сільськогосподарських ділянках мало місце так довго, поки зовсім не щезли пні як залишки вирубки лісового поросту. Пні, як відомо, не вдавалось усунути довший час (5—10 років), а поруб виконував функцію пасіки коротко — 1—3 роки. Якщо якісь ділянки землі на місці колишніх пасік набували характеру тривалого поля і стали на них застосовувати орне знаряддя, то в цих випадках вже не можна говорити про пасіки в точному значенні слова.

Справжні пасіки було оброблювано тільки тимчасово. Сільськогосподарські культури вирощувалися на них дотоді, поки попіл зі спаленого на порубі поросту функціонував як добриво. Коли попіл перестав нести цю функцію, пасіку або зовсім занедбували, або в цей спосіб набута земля свідомо перетворювалася у луки чи пасовиська, а в деяких випадках стали її удобрювати стаєнним гноем чи кошаруванням овець. Якіснішого розпушування ґрунту досягали також т. зв. угорінням (*вугорити, вугоріна*), під чим в цьому районі слід розуміти подвійну оранку, або, коли йдеється про пасіки, подвійне прокопування землі. Спершу пасіку прокопували (*зугорили*) восени після зібрання врожаю, вдруге — на весні, коли прикопували новий посівний матеріал. Проте пасіка ані з застосуванням цього способу «угоріння» не оброблювалася довше як чотири роки.

У районі Верхнього Земплина слід розглядати відтворений нами спосіб випалювання лісового поросту як систему господарювання, а не як просте поширювання площі сільськогосподарської землі — з призначенням для тривалого обробітку чи для заселення.⁷ Попелінням удобрена земля давала при мотичному хліборобстві врожай так довго, поки функцію добрива виконував придбаній за допомоги спалювання дерсвini попіл. Коли живильні речовини вичерпувались, вирубно-вогневе господарювання переносилося на інше місце, де були для цього відповідні умови. Якщо пасіку не переставали оброблювати і регулярно її удобрювали, вирощуючи на ній сільськогосподарські культури як і на будь-якому іншому сільськогосподарському ґрунті, то в цих випадках вже не дово-диться вести мову про вирубно-вогневе хліборобство, а слід говорити тільки про мотичне хліборобство (згодом також просто про один обро-біток землі) на викорчованій високогірній землі.⁸

Вирубування та випалювання пасік у районі Верхнього Земплина по-ширювалося в основному до 30-х років нашого стіріччя, а подекуди мало місце ще й до кінця другої світової війни. Після війни в еслях верхньої Цирохи вже стало рідкісним явищем. Побудова соціалізму дала цьому краю нові вигідніші можливості заробітку, внаслідок чого посту-пово зникли всі форми екстенсивного господарювання. Випалювання пасік нині існує вже тільки в спогадах старшої генерації хліборобів. Явище вирубно-вогневого хліборобства в районі Верхнього Земплина у всяком разі доводить існування тут ще в ХХ сторіччі системи обро-бітку землі, типової для карпатських слов'ян до другої половини I-ого тисячоріччя.⁹ У зв'язку з цим виникає проблема, чи у Верхньому Земп-лині ця система базується на традиції, що веде свій початок ще з первіс-ного слов'янського заселення області Карпатських гір, або цей спосіб господарювання тут зник давно, але був відновлений знову у зв'язку з хвилю нової колонізації на т. зв. волоському праві, про яку відомо, що її людність була — в порівнянні з населенням нашої території — на нижчому ступені економічного розвитку.

ТРАДИЦІЙНІ СПОСОБИ УДОБРЮВАННЯ ЗЕМЛІ

У районі верхньої Цирохи доховалися прадавні способи удобрювання землі української людності Східної Словаччини. У своїй розвідці ми зупинимось передусім на тих формах угноювання, що можуть слугувати основою відтворення давніх способів обробітку землі на території Сло-ваччини, а теж на тих із них, що вже зникли і в регіоні верхньої Цирохи, але потрібні для реконструкції загальної картини розвитку сіль-ського господарства в цьому краї. Виходячи з цього, ми узагальнимо зібрани дани про способи удобрювання землі за період до регуляризга заліснення штучних добрив.

Важливим добривом був передусім попіл, який з цією метою забезп-чували різними способами. Основним видом використання почелу для удобрювання землі стало випалювання пасік. Система вирубно-вогневого хліборобства мала метою придбання попелу безпосередньо на ділянці землі, що її в цей спосіб угноювали. На пасіках попіл добували як спа-люванням дерев та чагарника, тут же вирубаных, так і спалюванням

іншого дерева, що його на пасіку привозили. Способи палення деревини та використання на пасіках попелу ми відтворили в потередньому розділі.¹⁰

Удобрювали попелом не тільки пасіки, але й орну землю. Було завждано привозити дерево з лісу та близьких гаїв безпосередньо на ріллю; тут це дерево звалювали, щоб висохло, потім його розпиляли, кололи і, разом з іншим хмизом, тут таки спалювали. Добутий попіл розкидали по ріллі і приорювали. В цей спосіб удобрено землю засіювали, як правило, татаркою (Звала). Подібним способом спалювали також березину — березове гілляччя, яке влітку зрубували з берез на корм для овець. Це гілляччя спершу сушили — листя з галуззя обгризали вівці, а голе сухе галуззя кидали на вози і вивозили на поле, де його спалювали. У цей спосіб вироблений попіл використовували для удобрювання ґрунтів, у які сіяли чи садили більш вимогливі культури, наприклад, татарку чи картоплю (Смольник).

Задля попелу спалювали також стару солому, яку вивозили в поле і там підпалювали (Велика Поляна). Дехто випалював на ріллі старі стерні, що робилося напередодні сівби. На луках стало звичкою випалювати стару суху траву.¹¹

Врешті-решт, для удобрювання землі використовували також домашній попіл. І донині завживають відкладати домашній попіл на окреме місце і в сліщний час виносити його мішками на отавні луки, розсіювати. Дехто з господарів зсибує попіл у гнойові ями і вивозить в поле разом із стаєнним гноєм.

Уякіснювання землі попелом слід вважати за найдавніший спосіб удобрювання землі в сільському господарстві. Початки цієї техніки сягають ще в період спільноти слов'янської прабатьківщини. Всупереч тому, що на переважній більшості території Словаччини цей спосіб удобрювання землі поступився місцем більш досконалим методам угноювання ще в ранньому середньовіччі, в деяких гірських регіонах Карпат залишки цієї прадавньої техніки дійшли навіть до половини 20 сторіччя.¹²

У досоціалістичний період найбільш поширений спосіб удобрювання землі в районі Верхнього Земплина базувався на стаєнному гною. У селах, де сільське господарство розвивалось далі на приватновласницьких відносинах, переважає угноювання землі стаєнним гноєм до сьогодні.

Якість стаєнного гною зумовлена передусім видом підстилки під домашні тварини. Найбільш якісною підстилкою вважається солома, яка забезпечує, з одного боку, вимоги гігієни в стайні, з другого, підвищення якості гною. В минулому відчувалася нестача соломи як корму. Тому підстилання соломою було умовлене запасом соломи в цьому чи іншому господарстві. Брак соломи частково надолужували її купуванням у більш врожайних краях Нижнього Земплина. Якість гною забезпечувало також сіна як підстилка. Воно перегнівало швидше, ніж солома. Для підстилки використовували тільки менш якісне сіно, зокрема те, що його худобина під час кормління висмікує під себе.

Брак соломи на підстилання часто компенсували іншим матеріалом, передусім листям та папороттю. Листя заготовлювали грабанням в букових лісах та в ліщиновому порості, рідше — біля потоків, де росте вільшина, і завжди восени — після закінчення польових робіт. Вико-

ристовували для цього, ясна річ, передусім листя із садів при обійсті. Награбане в лісі листя звозили драбиняками, а теж зносили у великих міхах в село власною силою. Дома це листя зваливали в різних господарських закамарках поблизу стайні. Листяне підстелювання не мало метою добуття гною, бо цей гній не був якісний, йшлося скоріше про просте утримування мінімальної гігієни в стайні. Всупереч цьому, однаке, листя для підстилки використовували далі як гній: потрібно було тільки залишити його в гноїщі далі перегнівати якийсь довший час. *Папороть* (Дара, чи папорть — Ялова) вживали як матеріал на підстилку значно рідше, ніж листя. Восени папороть косили косою чи вижинали серпом у лісах, на вирубах; після цього переносили його на поле, де матеріал сушили і сухий на возах звозили додому. Папороть підстилали під свиней (Дара), але коли не було іншої підстилки — стелили також під всяку худобину.

Якщо розглядати гній з погляду підстилки, то найбільш якісний гній, як вже було сказано, добували з сіна, а теж з м'якої соломи (ячмінної, вівсяної) та з сухого ліщинового листя.

На якість стаєнного гною впливали також способи його утримування в гноїщі, а втім і саме впорядкування гноїща. У міжвоєнному періоді переважало утримування гною на купі поблизу стайні. Тільки згодом для гноїськ стали копати ями; на деяких подвір'ях й досі немає гноїщих ям. Будівництво бетонних споруджень під гній започаткувалось аж після другої світової війни. Цей спосіб утримування гною ще й нині є скоріш винятком, ніж правилом. Водночас з побудовою бетонних гноїськ стали будувати також ями на гноївку, яка й по сьогодні не знаходить тут належного застосування в сільському господарстві.

Не в останній мірі якість гною залежить також від тварин, які дають кал. За найбільш якісний вважають гній з рештків перетравленої іжі овець, найменш якісним гноєм вважається кінський гній. Якісним вважається також гній з-під свиней та рогатої худоби. На гноїщс виносять всякий гній, без огляду на ту чи іншу категорію домашніх тварин. Господарі з більшою кількістю худоби подекуди дбали про те, щоб не змішувати кал від окремих домашніх тварин, і різний кал збирали окремо. Потім, вивозячи гній на поле, такі господарі мали змогу удобрювати землю під окремі сільськогосподарські культури спеціалізованим стаєнним добривом. За традицією, наприклад, свинячий гній годився на удобрювання землі під капусту; для цього потрібно було його змішувати з іншим гноєм, бо в чистому вигляді давав негативний ефект. Послідом, гобто пташиними екскрементами гноїли землю під коноплі, а теж під городину. Козячий гній вивозили на луки. Також гноївку вивозили на трав'яні площині (отавні луки, перелоги). Мішаний гній дають, як правило, під картоплю, кукурудзу, пшеницю та ячмінь. Якщо різні гної не складають окремо, то такий мішаний гній взятий також для гноїння землі під коноплі та городину. Найменш якісним є кінський гній, і його використовують на удобрювання мокрих ґрунтів.

Стаєнний гній вивозять тільки на більче поле в долинах.

Для транспорту гною використовують або цілий віз, або тільки піввозу. Цілий віз (вуз на гнуй — Руське, вуз на гнойниці — Старина) складається з передньої і задньої частини (теліга, заніня теліга). Верх

— це гнійні дошки — гнійниці (*гнойницы*). Піввозом називається передок возу; його використовували для вивозу гною навесні, коли гній розвозили по всій ріллі. Впродовж усього року використовували передок воза в одній тільки Яловій. Тут з цією метою на передок воза (*переніня теліга*) вмощували плетений з пруття кіш (*кошик*), у якого накидали гній. В останні роки замість коша збивають з дощок ящик (ладичка — Смольник; у Яловій дощаний ящик називали теж *кошиком — кліче на кошик*).

В умовах стрімкосхилого рельєфу району верхньої Цирохи для транспорту гною найбільш придатні були сани (*копаніці* — Руське, санки — Руське, санки — Ялова, санки на гній — Старина). Вживались тільки прості сани — без копаниць (причепних полозів). На сани вмощували домашній ящик — у той самий спосіб, як на віз. Залежно від характеру терену, вивозили на санях заразом 3-5 купок гною.

Коли вивозили гній возом, то на ріллі скидали його купками (колка у Яловій — *громадка*), а перед оранкою розкидали по ріллі. У зв'язку з транспортом санями гній на полі скидали на одну купу (*громада*) на кінці ріллі, а перед оранкою навесні передком воза розвозили його по ріллі і складали купками.

Після скинення гною на велику купу господар, як правило, прикривав купу снігом, щоб гній не вимерз і щоб надто не висихав. Перед оранкою розкидають (*розмітують*) гній з купок по ріллі. У Звалі називають це словами *гній розмітовати*. Розкидання гною по ріллі стало завданням чоловіків і жінок. Роблять це *вилами*. Виходячи з досвіду хліборобів, за найякісніший гній вважається той, що добре прогнів і просяк гноївкою; тільки гній в такому стані рекомендують вивозити в поле. З другого боку, не рекомендується надто вологий гній заорювати в землю, бо земля від такого гною звикла затвердіти (*земля закаменіє* — Ялова); тому, коли розкидають в полі занадто мокрий гній, то не квапляться із заорюванням, вичікують, щоб спершу просох. Так само у Звалі було звичкою не заорювати гній зараз після розкинення, а почекати хоч одну добу (але й тиждень), щоб просох.

У зв'язку з транспортом гною на поле не можна не згадати також його ношіння на спині. В кого не було тягла і брачувало грошей, щоб найняти фуру, виносили гній на спині. Дома наповнювали гноем мішок (*mix*) і виносили із села на ріллю на спині (без коша і без плахти). Цей спосіб мав місце в Руському, Смольнику, та в Руському Потоці. Взимку в родин без тягла було завживано вивозити гній у поле легкими санями. До першої світової війни цей спосіб транспорту гною на поле був дуже частий.

В часі, коли штучні добрива були мало поширені, росту рівня хліборобства значно допомагало просте кошарування овець на сільськогосподарській землі за допомоги пересувних обор. У районі Верхнього Земплина переважала система індивідуального розведення і пасіння овець, внаслідок чого кожний власник пас свою худобу окремо. Тут не було, власне, умов для зосереджування більшої отари овець у одній оборі; проте кошарування було в цьому районі більш поширене, ніж можна було гадати. Кошарування увійшло в обіг передусім на господарствах, де влітку пасли більшу кількість овець (по 30-40 голів). До цієї категорії власників належали передусім окремі сільські попи, корчмарі та м'ясни-

ки, але й деякі трудящі селяни, зокрема ті, які орієнтували своє господарство на вівчарство. Було звичаєм також, що кілька господарів з меншою кількістю овець (двоє-тroe) об'єднувались і створювали спільну отару овець та кіз. Вони переміщали пересувну обору на своїх земельних угіддях. У цих випадках кожен учасник спільної обори (кошари) мав у отарі однакову кількість овець. Обору щотижня переносили на об'єднані земельні угіддя. Кошарування на об'єднаних земельних угіддях (в деякі роки тільки лук і пасовиськ) як система колективного пасіння овець (наприклад, у Дарі) було і донині є зовсім звичним явищем.

Ця система вимагає зігнання овець до пересувної загороди (кошара, кошарка, в Дарі — огороження), яка складалась з кількох плетених ліс (ліса). Коло загороди знаходився притулок для пастуха, що являв собою скісну покрівельку на колах (колиба). Кошарування тривало з Петра до осені. Якщо в отарі були вівці кількох господарів (наприклад, двох — чотирьох вдень ніс дежурство і пас овець пастух із родини, в якої кошара стояла). Вночі несли службу тільки чоловіки. Якщо йшлося про колективні кошари з найманим пастухом, то обору переносилася на землі окремих власників овець за домовленим порядком. Система утвоювання кошаруванням овець зникла в період між двома світовими війнами. У селах з системою колективного кошарування, як і в селах, де сільське господарство розвивається в межах соціалістичного сектору, кошарування доховалося попині (хоча воно досить нерегулярне). Кошарування втратило своє значення після зникнення оранки під пар.

Традиційні способи удобрювання землі стали занепадати прямо пропорціонально з розповсюджуванням штучних добрив. Перші штучні добрива знайшли застосування в сільському господарстві верхньої Цирохи в міжвоєнний період; першими стали їх тут застосовувати т. зв. «американі» — заробітчани в Америці, що наприкінці свого життя повернули назад у рідне село. Про загальне використовування штучних добрив доводиться, однаке, говорити тільки у зв'язку з соціалістичним будівництвом, коли революційно зросли можливості заробітку поза сільське господарство і було створено матеріальні умови для його закупівлі в більшому розсязі.

У селах з господарством на базі соціалістичного сектору удобрювання землі керуються зasadами найновішої агротехніки. У трьох селах (Руське, Велика Поляна, Смольник), де життя далі розвивається на приватновласницькій основі, донині преважає гноїння землі стаєнним гноєм. У зв'язку з цим, заслуговує на увагу той факт, що землю під картоплю тут надалі угноюють стаєнним гноєм, обґрунтуючи все тим, що врожай на таких полях кращий, а сама картопля здоровіша. Стало звичкою, що земля під картоплю для власної потреби (передусім для власної кухні) удобрюється виключно стаєнним гноєм, а земля під картоплю для худоби, а теж на продаж, уякіснюється штучними добривами. Часто тут мішують стаєнний гній зі штучним добривом. Штучним добривам надається перевага передусім при вирощуванні конюшини, удобрюванні лук та перелогів, а теж землі під зернові культури.

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ СИСТЕМИ ТА СІВОЗМІНИ

У зв'язку з вирубно-вогневим хліборобством ми пояснили процес обробітку землі, який доводить існування прадавньої системи вирощування сільськогосподарських культур у карпатській області Верхнього Земплина. Суть цієї системи полягає в тому, що поле, придбане вирубкою лісового поросту і удобрене попелом добутим спаленням на місці деревини, потім оброблене мотикою, було використовуване для сільського господарства кілька років підряд без застосування дальших добрив. Після вичерпання поживних речовин, що було залежне від врожайності ґрунту і вимогливості сільськогосподарських культур, землю перестали оброблювати, і ділянка далі слугувала якщо не лукою, то пасовиськом; або просто ставала пусткою і заростала новим лісовим поростом. Новий періст через кілька років знову вирубували і цикл вирубно-вогневого хліборобства знову повторювався. З погляду розвитку агротехнічних систем цей спосіб вирубно-вигнісного господарювання слід вважати за найдавнішу сільськогосподарську систему на території нашої республіки.¹³ Цим, однаке, не хочемо сказати, що на території Верхнього Земплина цю систему вважаємо найдавнішою сільськогосподарською практикою. Власне, навряд чи можна виключити й таке, що перші рільники, оселившись в цьому краї і викорчувавши потрібну площа землі для вирощування сільськогосподарських культур, не були змушені зараз халатись за вигоди цієї системи і землю оброблювали спочатку якимось іншим способом; це значить, що за вирубно-вогневе хліборобство бралися тільки згодом, коли до цього їх примусили обставини. Відповідь на це питання, яке полягає у відновлюванні давніших сільськогосподарських технік в період більш розвинених форм агротехніки, може дати тільки спільне дослідження зацікавлених наукових дисциплін. (Окрім етнографії, передусім історії економіки, як і археології та мовознавства).¹⁴

З вирубно-вогневим хліборобством безпосередньо пов'язана система полішання перелогів. У районі Верхнього Земплина під поняттям перелогу (загалом перелух, переліх) розуміють поле — звичайно ораницю, що її після вичерпання в землі живильних речовин перестають оброблювати і в подальші роки використали як луки чи поперемінно — луки і пасовисько. Перелогом лишали землю як господарі, які мали багато поля і не були примушувані чи навіть здатні повністю його обробити, так і ті, що не мали потрібного тягла для обробітку своєї орної землі. З подібними випадками зустрічаємось також в інших гірських районах Словаччини.¹⁵ Результати етнографічного дослідження тут по суті тотожні з добутками істориків феодалізму.¹⁶

Послідовне використовування перелогів для вирощування трави частково обмежувалось єдиною сівозміною, яка в районі Верхньої Цирохи була представлена двопіллям. В цих умовах перелоги можна було користити тільки кожного другого року, правда, за винятком тих, що були розташовані в окрайніх частинах хотаря.* Більш віддалені перелоги, полішенні в смузі лук, пасовиськ, а теж на лісових галевинах, могли виконувати функцію луки під косу тільки з умовою, що ділянку було обго-

* Хотарь — земельний кадастру села.

рожено і таким чином було збережено траву від випасу. Добу полішання орної землі під переліг не було точно вимежено; її було зумовлено економічним становищем власника чи орендаря землі. Звичайно перелоги не полішались на коротшу добу, ніж 10—12 років. Після цього — «коли вже земля відпочила» — їх знову орали і засівали сільськогосподарськими культурами. Після другої світової війни «перелоги» вже не можна вважати операцією в межах сільськогосподарської системи: йдеться вже про звичайне занедбання чи покидання землі внаслідок нових можливостей прожиття. Тому й сьогодні знаходимо тут значну площу «перелогів» — передусім в більш віддалених і важкодоступних закутинах хотаря. Йдеться, власне, про землю, що натривало стала пасовиськом або просто залиснюється.

На окрему увагу заслуговує система двопілля, рештки якої дійшли до нас у районі верхньої Цирохи. Суть цієї системи полягає в тому, що по-перемінно оброблюються дві частини хотаря: одного року сіяли сільськогосподарські культури в одній частині земельного кадастру села, а друга частина тим часом виконувала функцію пасовиська; а в наступному році було навпаки. Частину хотаря, що її в тому чи іншому році оброблювали, називали цариною, а ту частину, де випасали худобу, — толокою. Поділ хотаря на дві частини відбувався залежно від того, на котрому боці долини знаходилась сільськогосподарська земля; одним словом, один бік долини представляв царину, другий — толоку.

У межі двопільної системи не входили всі ріллі в хотарі. Поля, розташовані найнижче і безпосередньо коло річки чи потічка, оброблювались щорічно. Тут висаджували городину. Понад них простягалася смуга нижчерозташованої орної землі, яка теж засівалася щороку. Це було уможливлене вигідним місценаходженням цих ріль і порівняно доброю приступністю, що було важливе зокрема з погляду вивозу стаеного гною. Над смugoю більш врожайної орної землі простягалася смуга менш родючої орної землі, яка з погляду розташування важче піддавалася обробітку — передусім гноєнню. У першу чергу ріллі в цій смузі, які вже входили в двопільну систему, удобряювались кошаруванням овець і кіз. Оскільки кошарування не розв'язувало остаточно справи, а з вивозом сюди стаеного гною теж були ускладнення, то ці частини хотаря оброблювались і засівались поперемінно як царина, значить, кожного другого року. Оскільки в цій смузі земель не знаходилась тільки орна земля, але й перелоги та луки, то під час царини площу під травою не випасали худобою, але косили на сіно. У наступному році торічна царина залишалася під толоку — площу, яку використовували на пасіння худоби. В цій частині хотаря того року не вирощували жодних сільськогосподарських культур і ріллі лежали перелогами (подекуди робили на них обори — кошарування). Луки та перелоги ставали пасовиськом.

Понад ті частини хотаря, які входили до системи двопілля, простягалися пасовиська, де щороку паслась худоба. Посеред пасовиська могли виникати й луки, але треба було їх обносити плотом, як площі під лісовим поростом. Однак лука серед пасовиська була рідкісним явищем.

З поділу хотаря на царину та толоку випливали для економічного життя села певні вигоди, через що сільська громада ставилась до цього позитивно. Внаслідок цього поділу створювались для пасіння худоби

великі вигони (до складу яких входили не одні тільки пасовиська, але й луки та перелоги, а у відповідний рік також необроблювана орна земля), що стимулювало підвищування поголів'я домашніх тварин у період літнього пасіння худоби. Найбільш це проявлялось при розведенні овець; протягом літніх місяців у деяких господарів помічався навіть кількакратний стан поголів'я овець супроти зимового періоду. Навесні селяни звичайно іздили у центри вівчарства в Українських Карпатах, де купували гурти овець (маток з ягнятами), влітку іх пасли на толоці, а восени відгодовані вівці продавали чи використовували для м'ясних запасів. Взимку годували стільки голів овець, скільки дозволяли запаси сіна. Після заникнення двопілля (нині існують вже тільки його залишки), тобто в часі другої світової війни, вівчарство в цьому регіоні перестало існувати.

У період до застосування штучних добрив толоки уможливлювали кошарування як спосіб удобрювання орної землі. Залишання толоки було обов'язковим для всіх власників землі в певній частині хотаря, інакше до кошарювання б не могло дійти, бо поміж засіяні ріллі не можна гнати отари овець чи іншої худоби.

Спільна сівба сільськогосподарських культур в одній місцевості хотаря була вигідною передусім тому, бо вибір частини хотаря під царину організував провід сільської громади, і не могло бути небезпеки індивідуального втручання до цієї єдиної системи. Внаслідок цього, оберігання ріль і врожаю на цих землях стало справою цілої сільської громади. Невигоди виникали зокрема для тих господарів, яких економічні умови не змушували відступати перелоги для пасіння худоби. Проте вони не мали іншого виходу, як тільки підпорядкувати свої справи інтересам більшості. Ясна річ, що єдина система сівби в межах дворічного циклу (зерно — переліт) забороняла на площі царини сіяти, наприклад, конюшину чи інші дворічні сільськогосподарські культури. Для цього використовували однак пасіки, а теж орну землю, яку оброблювали щороку.

Важливс значення мала система загороджування засіяного поля. Толоку випасала худоба цілий рік, на царині ж дозволялося пасти тільки навесні — до загородження, та восени — після зібрання врожаю. День весіннього загороджування традиційно припадав на Юр'я (6 травня). У цей день заборонялося виганяти худобину на царину (запере ся царина). Для паші після цього терміну залишалось пасовисько, але й поля та луки толоки. Сільська сторожа зобов'язувалася дбати про дотримування цієї заборони аж до зібрання врожаю восени.

Двопільну систему стали обмежувати в міжвоєнний період тим, що поступово зменшувалась площа царини та толоки. По другій світовій війні двопілля стрічається рідше й рідше — аж до соціалістичної колективізації сільського господарства, проте вряди-годи не чіпали його й у межах соціалістичного сектору. Сьогодні слова царина та толока є надалі у вживку, однаке, іхнє значення значно інше. Царину нині називають сільськогосподарську землю, яку влітку заборонено випасати. На практиці це означає все загорожене поле — де сіють зерно. Толокою називають землю, яка випасається впродовж усього року, хоч раніше так не було. Належать сюди передусім перелоги (переліх, перелух) і луки, які не призначенні під косу, а тільки для випасу худоби. Від толоки відрізнюють пашков — пасовисько, якого раніше ніколи не косили. Одним

словом, на пасіння худоби нині призначено як пасовиська і толоки, так на певний недовгий час весінньої і осінньої пори (поза період загороджування поля) також площі царини. Від первісного двопілля, таким чином, дійшли до нас тільки назви царина та толока, сільськогосподарське значення яких вже не відповідає первісному значенню.

У зв'язку з цим потрібно торкнутися також значення слів *п а р і переліг*. Полицання землі під пар (угоріння) в точному значенні слова мало тут місце тільки у зв'язку з описаним вже двопіллям. У системі двопільногого хліборобства орна земля кожного другого року залишалася без оранки, як толока. В районі Верхнього Земплина слово *угор* (пар) виступало в іншому значенні. Під словом *вугор* (вугорина) тут розуміли осіннє лущення стерні, після чого слідували весіння оранка та сівба зернових культур. Оранка під пар (вугоріння) тут означає землю, орану дівчі підряд під сівбу сільськогосподарської культури, причому власне «вугоріння» — перша з цих двох оранок. Слово *переліг* (*перелух, переліх*) означає як первісну орну землю, що її довший час залишають під пашу (первісне значення *перелогу*), так і один-два роки необрблювану орну землю (одно-дворічний *угор*). Це друге значення поширилось тут тільки у зв'язку з останніми приватновласницькими *перелогами*, коли вже двопілля відходило у минуле.

Посівні системи в районі Верхнього Земплина визначаються великою шкалою варіантів. Їхнє застосування було залежне від багатьох чинників, а передусім від системи господарювання, вибору сільськогосподарських культур, родючості землі та міри удобрювання. Загалом діє засада, що в якісно оброблену і удобрену землю сіяли вимогливіші культури, а до виснаженої землі, де вже бракувало живильних речови (пісна земля, пусна земля), сіяли культури менш вимогливі.

У зв'язку з описом вирубно-вогневого хліборобства ми говорили також про посіви сільськогосподарських культур на пасіках, де вирощували передусім *«бор»*, просо, гречку (*татарка*), овес, ячмінь, *«святоянське жито»*, льон, конюшину і, меншою мірою, картоплю. *«Святоянське жито»* (як і конюшина) — культура дворічна. Сіяли його завжди в передостанньому році обробітку пасіки разом з іншою сільськогосподарською культурою. Безпосередньо по сівбі збирали врожай іншого збіжжя, а в наступному році збирали врожай жита (*святоянської жито, саскої жито, польської жито*). По цій культурі (подібно як і по конюшині) пасіку залишали під луку або на пасовисько. Якщо культури вирощували на пасіці в трирічному циклі, то іх сіяли приблизно в такій послідовності:

1-ий рік — *«б о р»*, 2-ий рік — ячмінь, 3-ій рік — овес або гречка;
1-ий рік — просо, 2-ий рік — ячмінь + святоянське жито, 3-ій рік святоянське жито;

1-ий рік — просо, 2-ий рік — гречка, 3-ій рік — овес;

1-ий рік — просо, 2-ий рік — ячмінь з конюшиною, 3-ій рік — конюшина;

1-ий рік — просо, 2-ий рік — картопля, 3-ій рік — ячмінь;

1-ий рік — ячмінь, 2-ий рік — овес (+ святоянське жито), 3-ій рік святоянське жито;

1-ий рік — ячмінь, 2-ий рік — гречка, 3-ій рік — овес з насінням трав. Цим, однаке, не вичерпуються всі комбінації. З наведених прикладів

випливає, що існувала значна варіантність щодо посівної практики; вона зазнавала змін внаслідок пристосування до характеру ґрунту, а частково теж у зв'язку з традицією в тому чи іншому селі та навіть на тому чи іншому господарстві. Перший рік, як правило, сіяли «бор», просо, рідше ячмінь. Овес та гречку сіяли аж другого чи третього року; зокрема гречка не полюбляла надто удобреної землі. Так само і картопля, і якщо її садили на пасіці, то аж у другому році. Якщо пасіку оброблювали тільки два роки, то в першому році сіяли крім проса, «бору» чи ячменю, також «святоянське жито» (правда, тільки в поєднанні з насінням іншої зернової культури чи комбікорому).

У межах двопільної системи обробітку орної землі сіяли на площі царини, як правило, тільки ячмінь, овес, гречку або льон. Всупереч тому, що поля засівались завжди через рік, на тій самій ріллі вирощували не одну і ту саму сільськогосподарську культуру (яка чергувалася з перелогом), але чергувалися всі з наведених сільськогосподарських культур.

Гідні уваги нарешті посівні сівозміни на полях, які не входили до двопільної системи, але оброблювались індивідуально окремими господарями. Ці ріллі угноювались, як правило, стаєнним гноем, що уможливлювало чергування культур без перелогування. На цих полях сіяли в значному розсязі також озимину, передусім жито. Наперекір тому, що сівозміни виглядали дуже різноманітно, в одному не розходились — земля під картоплю вимагала якісного угноювання. В меншій мірі удобрявалася земля під сівбу жита.

У Смольнику ми відмітили такі найбільш завживані сівозміни: 1-ий рік — до угноєної землі садять картоплю (бандурки), 2-ий рік — у картоплюні ріллю (бандур'янку) сіють ячмінь (ярець), причому в останні роки вимагалось землю трохи припорошити штучним добривом; 3-ий рік — ячмінне поле (ярчанку) засівали вівсом, а 4-ий рік — вівсянище (овсянку) засівали гречкою; однаке, перед тим оріть стерню (поугоряте) — значить, двічі оріть (вперше восени або ранньою весною, вдруге — безпосередньо перед сівбою, наприкінці травня); 5-ий рік — землю після гречки (татарчанку) засівають житом, проте, перед тим її удобрюють стаєнним гноем або штучним добривом; 6-ий рік — в землю, з якої торік зібрали врожай жита (житнянку), сіють овес, правда, якщо ріллю не відводять на кілька років під переліг (перелух); 7-рік — у вівсянище (вівсянку) садять картоплю, погноївши його якісним стаєнним гноем. З цього видно, що після шести років цикл знову повторюється. Видатніше угноювання вимагається хочаб раз протягом шести років. Між тим угноюють землю скромніше. Якщо в господаря немає стільки гною, скілько потрібно, 6-ий рік у землю, з якої було зібрано жито (житнянку), не сіє овес, але залишає ріллю під переліг — довгорічний (айдеться, власне, про пар), після чого на переліг без дальшого удобрювання сіє овес, а після вівса, в угноєну вже землю, садовит картоплю. Якщо сіяли конюшину, то тільки в ріллю, де торік вирощували жито (у житнянку) чи ячмінь (ярчанку); конюшину ніколи не сіяли там, де торік косили овес (овсянка), бо земля з-під «увуса» була дуже виснажена. Супроти цього земля з-під конюшини вважалася якісною, тому її гноїли і сіяли в неї пшеницю (рідкі випадки) або садовили картоплю.

У інших селах району Верхньої Цирохи та його навколошності доходилися більш-менш однакові сівозміни. Повсюди сільськогосподарські культури чергувались впродовж шестиричного циклу, причому вимагалось угноювати землю кожних три роки. Після видатнішого удобрювання садовилася картопля; писля наступного меншвидатного удобрювання сіяли озимину. Виходячи з цього, шестиричний цикл базувався приблизно на такому чергуванні культур: ЗВАЛА: 1-ий рік — картопля (добре угноєна земля), 2-ий рік — ячмінь (або жито), 3-ий рік — овес (або у «житнянку» — ячмінь), 4-ий рік — озимина (жито, рідко коли пшениця), іправда, в не дуже міцно угноєну землю; 5-ий рік — ячмінь (або ячмінь з конюшиною), 6-ий рік — овес (або конюшину); 2-ий рік — пшениця, або жито, 3-ий рік — овес, 4-ий рік — жито або пшениця (гній), 5-ий рік — ячмінь з конюшиною, 6-ий рік — конюшина, 7-ий рік — картопля (гній), і т. д. У ШМИГОВЦІ (Ублянська долина) ми знайшли подібне чергування: 1-ий рік — пшениця (гній), 2-ий рік жито, 3-ий рік — овес, 4-ий рік — картопля (гній), 5-ий рік — жито або ячмінь, 6-ий рік — ячмінь або овес (у «ярчанку»). І тут вимагалося удобрювання кожних три роки.

Окрему групу представляють землі, що безпосередньо прилягають до села і на яких щороку вирощують різну городину та кукурудзу. На цих, долинкових полях, які представляють в кожному селі найбільш врожайну частину земельного кадастру, вирощують окремі види городини без певної закономірності чергування. Землю в таких випадках вимагається завжди якісно обробити і щороку угноювати найкращими добривами. Чергування тут має місце тільки у зв'язку з вирощуванням культур на значних площах; хтось, наприклад, висаджує на одній ріллі одного року кормові буряки, другого капусту чи кукурудзу. У зв'язку з городним оброблюванням цих полів якась правильність чергування сільськогосподарських культур не має місця.

Вже з цього стислого викладу традиційних систем господарювання і сівозмін випливає, що на території верхньої Цирохи дійшли до нас деякі давні форми обробітку землі, які в інших регіонах у такій мірі не знаходимо. Аналогії цих архаїзмів мають місце також в сусідніх карпатських регіонах Польщі та України.¹⁷ Ясна річ, що також там ці форми більш інтенсивно доживали головне на початку 20 сторіччя. Пережиток цих архаїзмів у сільському господарстві Полонинських Карпат пояснюється природними і суспільними умовами в цій області.¹⁸

На закінчення розвідки про архаїчні форми в сільському господарстві району верхньої Цирохи вважаємо ще потрібним вказати на те, що застосування давніх робочих методів та сільськогосподарської техніки обробітку землі не обов'язково завжди є проявом відсталості хліборобського населення, ані не відзеркалює незнання технічного прогресу. В деяких місцевостях — а це стосується також сіл верхньої Цирохи — застосування прадавніх сільськогосподарських технік було економічною вимушенністю. Місцеве населення поверталося до давніх способів господарювання в періоди соціального животіння, коли економічні умови примушували його використовувати всі місцеві ресурси для утримання життя. Все це мало тут місце всупереч тому, що екстенсивне господарювання не давало ефекту відповідно до витраченої праці. Після ство-

рення сприятливих соціальних умов, завдяки соціалістичного будівництва, ці пережитки стали щезати. Більшість із них вже зовсім відійшла в минуле, надавши широкого простору застосуванню найінтенсивніших форм господарювання, що є типовим для сільського господарства нашої епохи.

ПРИМІТКИ

- ¹ Перше дослідження сільського господарства в терені району верхнього Земплина я провадив у 1956 та 1958 рр., конкретно в селах Присліп, Улич, Убля, Шмиговець та Руський Грабовець. Дальші дані для порівняння набув 1964 р. дослідницькою працею в селах Сташківці, Радвань-на-Лабіріці та Збійне. Це давніше дослідження розвивав далі в 1974—1975 рр. в рамках комплексного дослідження затоплюваної області у зв'язку з побудовою гідротехнічної споруди «Старина», а саме в селах Старина, Ялова, Дара, Велика Поляна, Руське, Смольник, Остружниця та Звала, як і в більш східних селах — Прислопі, Тополі, Руському Потоці, Улич-Кривому та Новій Седлиці. Природним населенням цих сіл є українці — русини.
- ² Статистичні дані перевезто з рукописного елаборату М. Дудашової, »Základné údaje o oblasti hornéj Cirochy«, що є доробком дослідження на місці в 1974 р. Елаборат зберігається в Етнографічному архіві Братиславського університету ім. Коменського піс. ном. 461.
- ³ На цей спосіб оброблювання землі у Верхньому Земплині звернули увагу деякі чехословакські етнографи в таких працях: K. Chotek, »Kopanicový a žďárový způsob přípravy pudy v československých Karpatech«, (Archeologické rozhledy XIII, 1961) V. Urbancová : »Příčiny pretrvania archaických polnohospodárskych forem v niektorých oblastiach Slovenska«, (»Slovenský národopis VIII«, 1960, стор. 255 та дальші) та J. Podolák : »Klčovanie a žiarové hospodárenie na Slovensku« (»Národopisný věstník československý I (XXXIV)«, 1966, стор. 151 і дальші). Підсумки проблематики містить праця Яна Подолака »Alte Rodungsverfahren und Brandwirtschaft in der Slowakei« (»Getreidebau in Ost – und Mitteleuropa«, Budapest 1972, стор. 143—177).
- ⁴ У Верхньому Земплині на захід від долини Цирохи побутує термін поларене (»Materiály z etnografického prieskumu okolia Sniny z roku 1960« — Колектив авторів: »Sborník SNM LV«, 1961, стор. 99 та дальші).
- ⁵ Луплення кори з кількарічних дерев завживане у зв'язку з корчуванням також в районі Погроння (див. працю J. Podolák: »Pasienkové a lúcne hospodárenie na hornom Pohroní«, »Slovenský národopis IX«, 1961, стор. 549 та дальші).
- ⁶ Оскільки справа стосується інших областей Словаччини, то цю прадавню техніку виявлено передусім в районах Горегроння та Кисуць.
- ⁷ J. Podolák: »Klčovanie a žiarové hospodárenie na Slovensku«, цит. праця, стор. 40.
- ⁸ Щодо розрізнювання між корчуванням і вирубно-когневим господарюванням, то див працю J. Podolák: »Klčovanie a žiarové hospodárenie na Slovensku«; цит. праця, стор. 40 та дальші; M. Kučega : »Slovensko po páde Veľkej Moravy«, Bratislava 1974, стор. 152 та дальші.
- ⁹ M. Kučega : цит. праця, стор. 153.
- ¹⁰ Проблематику вирубно-вогневого господарювання у слов'ян містять праці L. Niedere: »Život starých Slovanů«, diel III, zv. 1, str. 30, та K. Moszyński : »Kultura ludowa Słowian«, I, Warszawa 1967, стор. 153 та дальші.
- ¹¹ K. Мошинські (ц. п., стор. 257) вказує на цей прадавній спосіб у східних слов'ян, які шляхом випалювання трави та стерні добували попіл для обробітку землі; з цього виводить також етимологію слова «угор» (»ugor«).
- ¹² Більш детальний опис подають праці: J. Podolák : »Poľnohospodárstvo a pastierstvo (na Horehroní)« — в колективній праці »Horehronie I«, Bratislava 1969, стор. 31; того ж автора »Tradičné spôsoby ziskávania obživy (na Zamaguri)« — в кол. праці »Zamagurie — Národopisná monografia oblasti«, Košice 1972, стор. 31 та дальші; V. Urbancová : цит. праця, стор. 265 та дальші.

- ¹³ Щодо інших слов'янських областей, то див. цит. працю К. Мошинського, стор. 156 та далішні.
- ¹⁴ Потребу ширшої співпраці при вивченні цієї проблематики підкреслює в останньому часі передусім М. Кучера (на кількох місцях у своїй праці »Slovensko po páde Veľkej Moravy«, Bratislava 1974).
- ¹⁵ До проблематики пару та перелогів на Словаччині див. працю J. Podolák : »Die Bedeutung Der Wörter «uhor» und «pricloh» auf dem Gebiet des slowakischen Ethnukums« (»Ethnologia slavica VII«, 1975).
- ¹⁶ М. Кісега : цит. праця, стор. 164.
- ¹⁷ Цінний матеріал з різних районів Словаччини подає V. Učebnica hospodárenie v slovenskom polnohospodárstve 19.–20. storocia«, »Slovenský národnopis XIII«, 1965, стор. 3 та далішні.
- ¹⁸ Найцінніші дані про сільське господарство в районі Верхнього Земплина я добув під час дослідження на місці в цих інформаторів: Старина — Василь Басош (кар. 1911), Ян Немець (1916); Велика Поляна — Ян Мінчич (1904); Руське — Павсл Кирчак (1908), Михал Боднар (1920). Петро Пирош (1897); Ялова — Василь Білик (1899), Смолиник — Ян Лампель (1904), Андрій Кучала (1896); Звала — Петро Грозанич (1909); Нова Седлиця — Василь Зимувчак (1897); Руський Потік — Деметер Кочан (1902–1976), Ян Топольянчин (1896); Присліп — Михал Сидор (1908); Тополя — Іван Ляльо (1900). Всім наведеним, як і решті ненаведеним громадянам досліджуваних сіл, висловлюю за їхню інформацію цириу подяку.

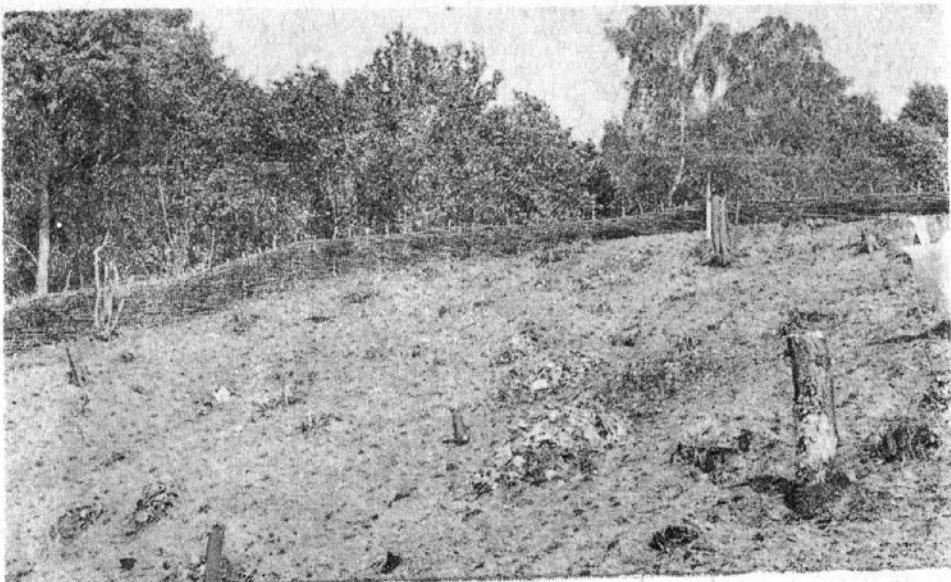
1. Вирубка молодого поросту на місцині майбутньої пасіки, Улич-Криве. Фото М. Гвізда — 1977, фотоархів МУК.
2. Деталь ліси на пасіці в земельному кадастрі села Збій. Фото М. Гвізда — 1977, фотоархів МУК.

4. Пасіка в земельному кадастрі села Збій. Купки каміння, зібраного з пасіки. Фото М. Гвізда — 1977, фотоархів МУК.

↓

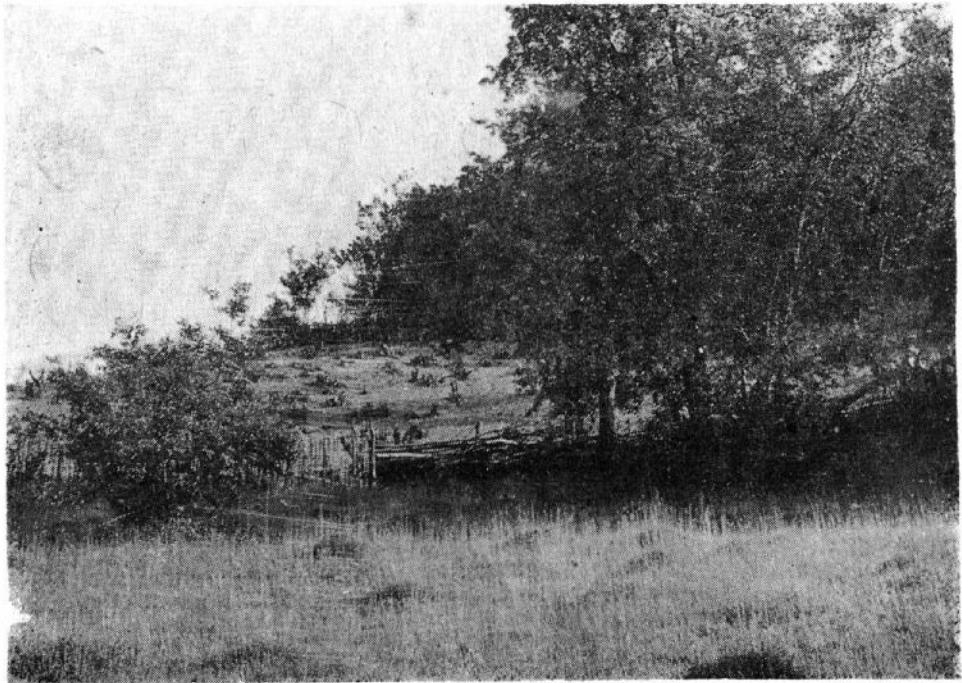

3. Вхід на пасіку в земельному кадастрі села Збій. Фото М. Гвізда — 1977, фотоархів МУК.

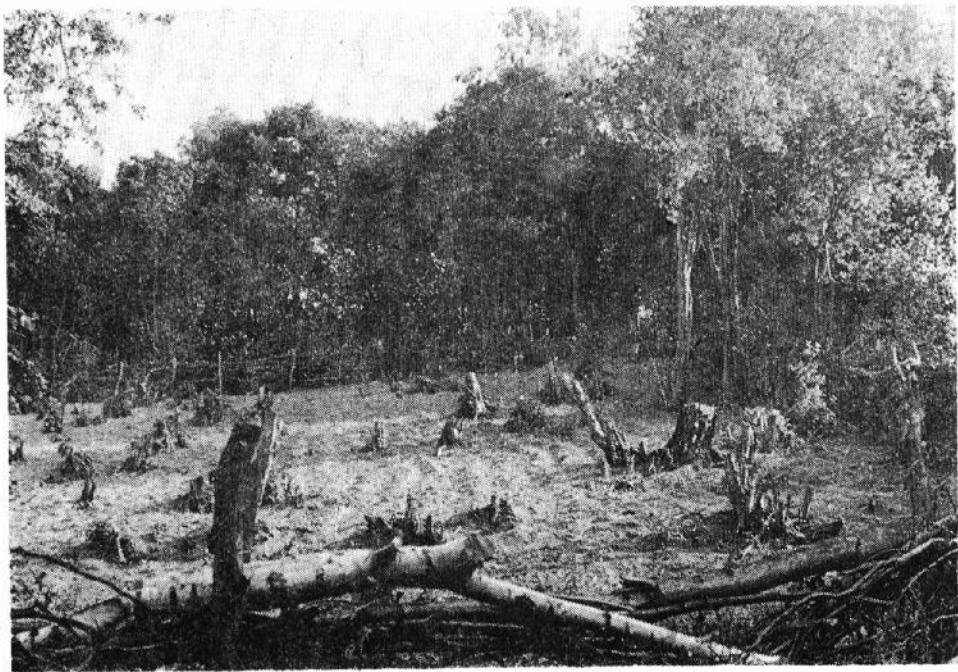
5. Деталь одної з купок. Фото М. Гвізда — 1977, фотоархів МУК.

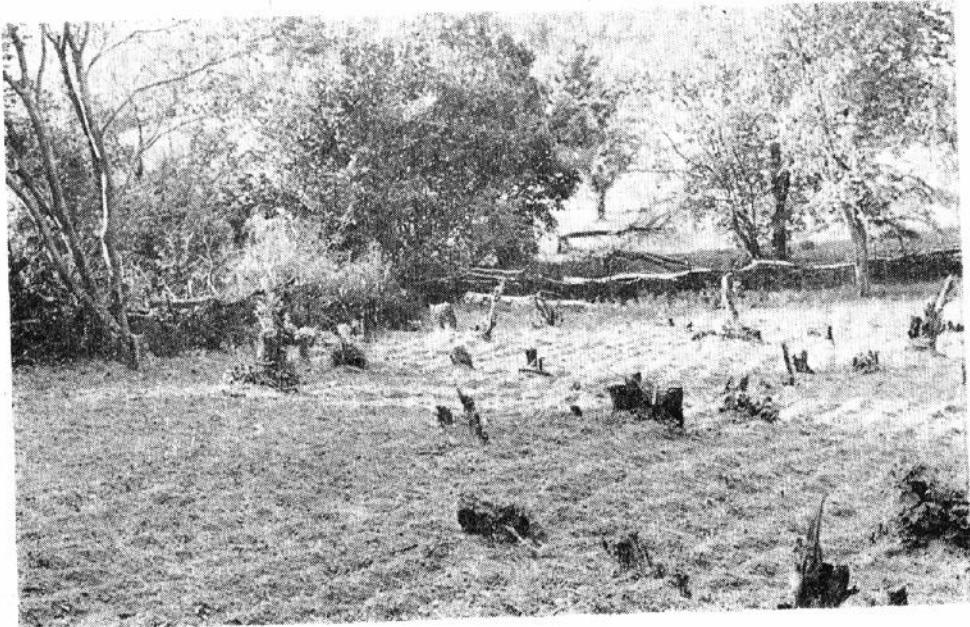

6.—7. Вид на одну з пасік у земельному кадастрі села Збій. Фото М. Гвізда — 1977
фотоархів МУК.

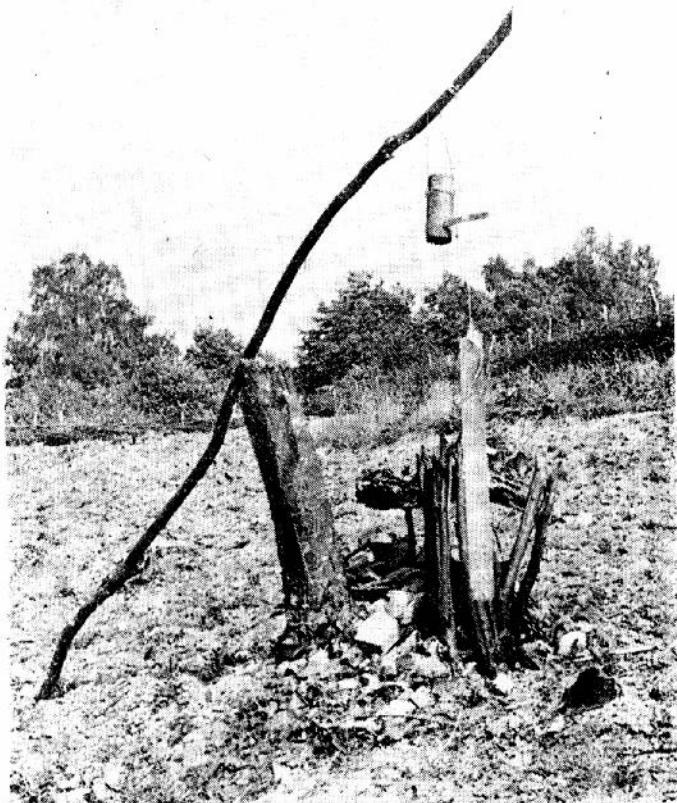
8. — 9. Пасіка в земельному кадастрі села Збій під картоплею. Фото М. Гвізда — 1977
фотоархів МУК.

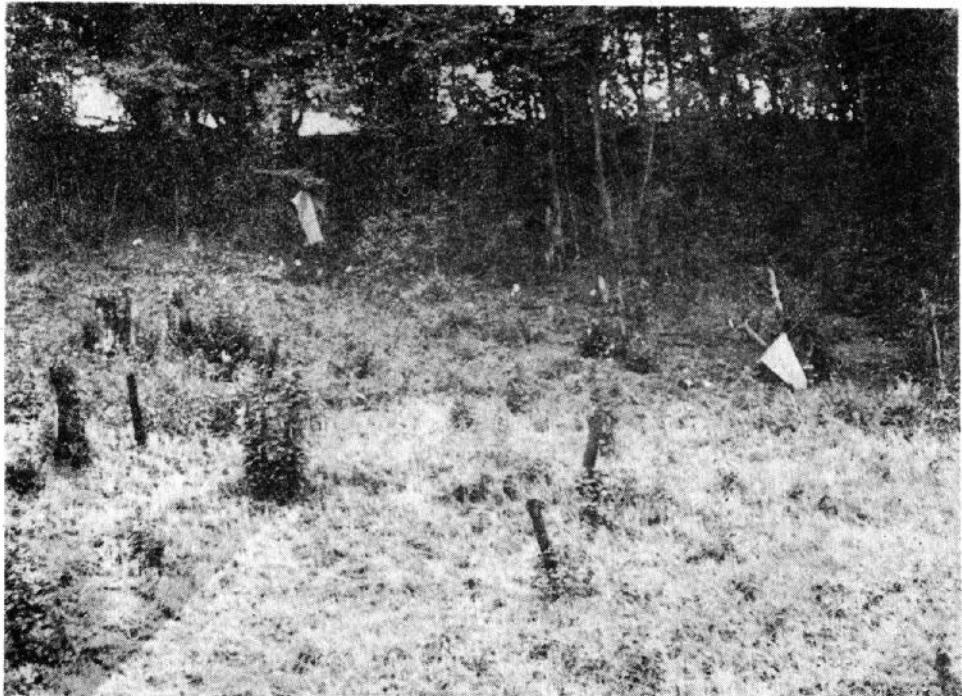

← 10. – 11.

10. — 12. Пасіка в земельному кадастрі села Збій. Опудало як оборона посіву від птахів та звірини. Фото М. Гвізда — 1977, фотоархів МУК.

12.

13. Пасіка в земельному кадастрі села Улич-Криве. Фото М. Гвізда — 1977, фотоархів МУК.

14. Просушування снопів збіжжя на пасіці в земельному кадастрі села Улич-Криве. Снопи «бору» складені на кіл — «в кул.» Фото М. Гвізда — 1977, фотоархів МУК.

15. Весінне розвожування стаєнного гною з кути на кінці ріллі. Фото М. Сополиги — 1968, фотоархів МУК. (Село Тополя).
16. Розкидання гною з купок напередодні весінньої оранки. Фото Нанії Шуркали — 1968, фотоархів МУК. (Село Старина).

R E S U M É

Ján Podolák, NIEKTORÉ ARCHAICKÉ SPÓSOBY OBRÁBANIA PÔDY V OBLASTIACH HORNEJ CIROCHY

Cieľom tohto príspevku je opísať niektoré prastaré spôsoby pestovania poľnohospodárskych plodín a najmä obrábania pôdy vo východnej časti horného Zemplína, konkrétnie v zátopovej oblasti hornej Cirochy. Pre potreby tohto príspevku boli vykonané terénné výskumy v ukrajinských obciach Statiná, Jalová, Dara, Veľká Poľana, Ruské, Smolník, Ostrožnica a Zvala; mimo územia hornej Cirochy sa vykonal porovnávací prieskum v ukrajinských obciach Parihuzovce, Prislop, Topoľa, Ruský Potok, Uličské Krivé a Nová Sedlica.

V tradičnom poľnohospodárstve týchto dedín sa vyskytujú niektoré javy, s ktorými sa v iných regiónoch slovenských Karpát v takomto rozsahu už nestretávame. Získané údaje o starých formách obrábania pôdy možno preto použiť jednak na rekonštrukciu prastarých techník v poľnohospodárstve karpatských regiónov, jednak ich možno použiť pre cieľ komparatívneho štúdia ľudovej kultúry v horských regionoch vôbec a napokon získané poznatky môžu tvoriť podklad pre štúdium medzietnických slovensko-ukrajinských vzťahov v oblasti bývalej Zemplínskej župy.

Zo starých poľnohospodárskych techník sa v tejto práci venuje pozornosť predovšetkým opisu pálenia pasík. Táto forma žiarového hospodárenia sa tu vyskytovala hojne až do druhej svetovej vojny; po r. 1945 sa zachovali už iba zvyšky tohto javu. Okrem vlastných technologických opisov práce sa podáva obraz o celom systéme tejto formy hospodárenia, teda o pestovaní plodín na vypálených pasekách a o ďalšom využívaní takejto pôdy.

Z iných javov tradičného poľnohospodárstva sú spracované problémky hnojenia pôdy a osevné postupy. Aj na úseku tejto problematiky doznievajú v tejto oblasti viaceré archaizmy, ktorých etnografické preskúmanie je prinosom k poznaniu archaických form poľnohospodárstva v oblasti Karpát.

РЕЗЮМЕ

Ян Подолак, НЕКОТОРЫЕ АРХАИЧЕСКИЕ СПОСОБЫ ОБРАБОТКИ ПОЧВЫ В ОБЛАСТИ ВЕРХНЕЙ ЦИРОХИ

В данной статье автор описывает некоторые старинные способы разведения сельскохозяйственных культур, особенно обработку почвы в восточной части верхнего Земплина, конкретнее в затопленной области верхней Цирохи. Совершились местные исследования в этих украинских селах: Старина, Ялова, Дара, Велька Поляна, Руске, Смолник, Острожница и Звала; кроме территории верхней Цирохи провелось сопоставительное исследование в этих украинских селах: Паригузовце, Прислоп, Тополя, Руски Поток, Уличске Криве и Нова Седлица.

В традиционном сельском хозяйстве данных сел встречаются некоторые явления, с которыми в других областях словацких Карпат в таком размере уже не встречаемся. Приобретенные данные о старых формах обработки почвы можно применить на реконструкцию старинной техники в сельском хозяйстве карпатских областей, можно тоже их применить с целью сопоставительного изучения народной культуры в горных областях вообще и, наконец, приобретенные сведения могут составлять основу для изучения междуэтнических словацко-украинских отношений в области бывшего Земплинского комитата.

Из старой сельскохозяйственной техники автор в данной статье большое внимание уделяет прежде всего описанию выжигания прогалин. Эта форма выжигания в сельском хозяйстве встречалась в значительной мере вплоть до второй мировой войны. После Великой Отечественной войны (1945 г.) сбереглись только остатки этого явления. Кроме собственных технологических описаний работы в статье дается облик о всей системе данной формы ведения хозяйства, значит о разведении культур на выжигаемых прогалинах и о следующем использовании такой почвы.

Из иных явлений традиционного ведения хозяйства в статье описываются проблемы удобрения почвы и севооборот. И в отрасли этой проблематики умоляют многие архаизмы, этнографическое исследование которых является ценным вкладом в познание архаических форм ведения сельского хозяйства в области Карпат.

Д-р Ю. Панько

RESÜMEE

Ján Podolák. ÜBER EINIGE ARCHAISTISCHE ART DES ACKERBAUES IM GEBIET DER OBEREN IM CIROCHA

Das Ziel des Beitrages ist, die Art des uralten Anbaues einiger landwirtschaftlichen Pflanzen zu beschreiben, besonders die Feldbestellung im östlichen Teil des oberen Zemplin, konkret im Inundationsgebiet der oberen Cirocha. Als Grundlage des Beitrages wurden Forschungen im Terrain in den ukrainischen Dörfern: Stariná, Jalová, Dára, Veľká Polana, Ruské, Smolník, Ostrožnica und Zvala unternommen. Außerhalb dieses Gebietes wurden vergleichende Forschungen in den ukrainischen Dörfern Parihužovce, Príslip, Topoľa, Ruský Potok, Uličské Krivé a Nová Sedlica durchgeführt.

In der traditionellen Landwirtschaft in diesen Dörfern finden wir einige Erscheinungen, denen wir uns in anderen Regionen der slowakischen Karpaten in so einem Umfang nicht begegnen. Die gewonnenen Belege über die alten Formen der Feldbestellung können teils zur Rekonstruktion der alten Technik in der Landwirtschaft der Karpatoregionen verwendet werden, teils können sie für die Ziele des komparatistischen Studiums der Volkskultur in den Berglandschaften überhaupt benutzt werden und schließlich können die gewonnenen Ergebnisse als Grundlage für das Studium der zwischenethnischen slowakisch-ukrainischen Beziehungen im Gebiet des einstigen Zempliner Komitats dienen.

Von der alten landwirtschaftlichen Technik widmet der Verfasser vor allem Aufmerksamkeit der Beschreibung des Ausbrennens von Kahlflächen. Diese Form der Brandwirtschaft trat hier öfters bis zum zweiten Weltkrieg auf. Nach 1945 kommt diese Art nur einzeln vor. Außer der eigenen technologischen Beschreibung dieses Arbeitsvorganges gibt der Beitrag ein Bild vom ganzen System dieser Form der Landwirtschaft, d. h. vom Anbau von Feldfrüchten auf den ausgebrannten Kahlflächen und vom weiteren Ausnutzen dieses Ackerlandes.

Von den anderen Erscheinungen der traditionellen Landwirtschaft behandelt der Verfasser die Art der Düngung und den Anbauverlauf. Auch diesbezüglich gehen in dieser Gegend manche Archaismen ihrem Ende zu. Diese ethnographische Untersuchung soll ein Beitrag zur Kenntnis der archaistischen Formen der Landwirtschaft in diesem Karpatenraum sein.

dr. E. Lazar

ЕТНОГРАФІЯ

ПЕРЕЖИТКИ ПРИВАТНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ СОЦІАЛІСТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

МАРТА ДУДАШОВА, МАРТИНСЬКИЙ СЛОВАЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ
— ІНСТИТУТ ЕТНОГРАФІЇ

На сучасному етапі суспільного розвитку відбувається революційний процес переходу від капіталізму до соціалізму, кінцевою метою якого є ліквідація експлуатації людини людиною. Економічна суть соціалізму полягає в усуненні засобів виробництва в усіх галузях господарства.

Заміна приватного власництва суспільним є основою перехідного періоду. Усунення всіх форм приватного власництва — це не одноразове завдання. Першим кроком на цій дорозі є усунення основних засобів виробництва. Здійснюється це націоналізацією промислових підприємств і великих сільськогосподарських маєтків. В деяких галузях економіки, особливо в сільському господарстві, частково залишається ще далі приватне власництво, зокрема дрібних господарств.¹ В. І. Ленін передбачав, що в процесі будування соціалістичного суспільства виникнуть проблеми навколо подолання залишків дрібного виробництва, передусім внаслідок величезної сили навиків та інертностей, що пов'язане з цими залишками.²

В нашій країні соціалістичну перебудову сільського господарства було започатковано виданням 23 лютого 1949 р. закону про єдині сільсько-господарські артілі (№ 69).³ Роозрізне дрібне виробництво поступово переходило на базу соціалістичного сільськогосподарського виробництва. В половині шістдесятих років у нашему сільському господарстві перемогли соціалістичні виробничі відносини, і матеріально-технічна база соціалістичного сільськогосподарського крупного виробництва була в основному побудована. Соціалістичний сектор охопив на території ЧССР вже 90 % сільськогосподарської землі.⁴

І коли соціалізація сіл проходила інтенсивно, на території Словаччини все ще залишилось кілька районів, в яких колективізацію землі до цього часу не було перетворено в життя всупереч тому, що надлишок робочих сил було забезпечене працею в промисловості чи інших позасіль-

ськогосподарських галузях виробництва. Рештки дрібного виробництва на базі приватної власності зберігаються зокрема в гірських районах мотичного землеробства, куди належать також розрізнені гірські господарства з крутим рельєфом землі низької родючості (передусім «копані-чарські двори» і гірські хутори біля Тренчина та на Мияві). На базу колективного господарювання не можна було спочатку перевести також деякі гірські місцевості в північній частині таких прикордонних округів Словаччини, як, наприклад, Чадца, Дольний Кубин, Попрад, Бардів та Гуменне, і тому в цих районах приватне сільське господарство ще якийсь час залишалось чи залишається.

Вивчення народної культури та способу життя в період переходу до соціалізму і в умовах розвиненого соціалістичного ладу стало одним з першочергових завдань та обов'язків сучасної словацької етнографії⁶. Тому у своїй розвідці ми висунули завдання описати способи приватного господарювання в період соціалістичного ладу, викрити його специфічні риси і прояви, а теж порівняти з формами приватного господарювання в умовах капіталізму, правда, в тих випадках, де, на наш погляд, цього вимагає наукове зацікавлення.

Вивчаючи наведену проблематику, ми виходили передусім з економічно-соціальних взаємин, оскільки вважаємо, що зрозуміти причини видозміни багатьох дальших атрибутів народної культури в соціалістичному суспільстві можна тільки на базі виявлення суті економічно-соціального життя того чи іншого регіону.

Доживання старих форм господарювання ми простежили на конкретному матеріалі, добутому на місці, причому нашим прагненням було викрити суть повільного, хоч і закономірного процесу відмирания приватновласницької ініціативи в області дрібного сільськогосподарського виробництва.

Вивчаючи індивідуальне господарювання, ми зосередили свою увагу на північно-східній частині Гуменського округу, де процес колективізації сільського господарства відбувся, дещо пізніше, в порівнянні з нижнім Земпліном і рештою низовинних областей Словаччини. Варто згадати, що соціалістична перебудова сільського господарства набула в цьому районі специфічний характер. Землю тут було усунуті не тільки відомим способом — формою державних маєтків чи єдиних сільськогосподарських артілей, але також формою лісосільськогосподарського заводу. Лісосільськогосподарський завод з правлінням в Уличі виходить з природних умов наведеного регіону: провадить заліснювальні праці на високих гірських площах, перетворює малородючі місцевини в пасовиська і луки, спеціалізується в межах сільськогосподарського виробництва також на вирощування кормових культур. Завод в основному взяв орієнтацію на лісове господарювання та розведення домашньої худоби. Використовує притому сучасні економічні методи.

Деякі найвище розташовані села північно-східної частини Гуменського округу, зокрема поблизу польського кордону, залишились по сьогодні неколективізованими, передусім внаслідок значної висоти над рівнем моря і короткого вегетаційного періоду, типового для цієї місцевості. Улицький лісосільськогосподарський завод обробляє тут тільки лісний

грунт. Решта землі, майже половина земельних угідь, це дрібна приватна власність.

Предметом вивчення індивідуального господарювання ми вибрали із числа всіх неколективізованих сіл такі села, як Смольник, Руське та Велику Поляну. Цей вибір було зумовлено головне тим фактом, що в найближчі роки іх буде затоплено у зв'язку з побудовою гідротехнічної споруди «Старина».

Одноосібники в наведених місцевостях не живуть виключно з домашнього виробництва. Виключно сільськогосподарських родин в даній області немає. На базі сільського господарства, доповненого розведенням домашніх тварин, тут не можна прожити передусім внаслідок кліматичних умов. У зв'язку з цим селяни повинні своє рільницьке зайняття поєднувати з іншими — позасільськогосподарськими роботами. В минулому побічних заробіткових можливостей у досліджуваному районі було мало, а ті, що траплялися, мали характер сезонних робіт. Тільки соціалістичний лад уможливив, завдяки розвитку промисловості краю, побудові доріг та запровадженню державного автобусного зв'язку, тривалі заробіткові можливості для тутешніх жителів.

Характер приватного господарювання в районі, де використовуються і позагосподарські робочі можливості заробітку, не будемо в своїй розділі розглядати глобально та в усіх місцевостях. Ми обрали інший підхід. Спосіб особистого господарювання проілюструємо на одній родині. Щоб зупинитися на цій родині, ми насамперед вивчали кілька особисто господарюючих родин в усіх трьох селах. Набуті відомості нам допомогли відтворити загальну картину сучасного життя і характер приватного господарювання в досліджуваній області.

Господарські сім'ї в усіх трьох вибраних місцевостях можна розподілити до чотирьох категорій, а саме на основі способу добування засобів прожиття та характеру позасільського заробітку.

До першої категорії належать сім'ї, які, поряд із сільським господарством, працюють також у промисловості. До цієї категорії належать родини переважно середньої генерації, для яких сільське господарство не представляло ані в минулому головного джерела добування засобів на існування і від самого початку набуло характеру додаткового зайняття.

Господарські сім'ї, які залишились на традиційному способі добування засобів на прожиття, ми віднесли до другої категорії. Цю досить сильну групу створюють передусім представники старшої генерації. Ці сім'ї перевісно жили з сільського господарства, причому мужчини взимку часом ставали лісорубами, займались фурманкою. Нині ці мужчини постійно працюють на лісорозробках, причому й надалі не поривають ані з приватним сільським господарством.

До третьої категорії відносимо сім'ї, які, поряд із сільським господарством, займаються виробництвом дерев'яного посуду. До цієї групи належать сім'ї різної вікової категорії її членів і незалежно від основного способу добування засобів для існування.

Виробництво дерев'яного посуду для продажу в більшій кількості не має в досліджуваній області довгу традицію і тому не вважаємо його типовим явищем, хоч воно тут значно поширене. Це виробництво було тут започатковане в половині шістдесятих років з ініціативи Місцевих

Національних Комітетів, які, виходячи з домашніх запасів сировини, намагались забезпечити постійний додатковий заробіток жителям власного села. Виробництво дерев'яного начиння, особливо віників і держаків для робочих інструментів, дуже розширило в селі Смольник; у Руському і Великій Поляні ми зустрілись із ним спорадично.

До останньої категорії ми зараховуємо найстаршу генерацію — людей понад 65 років, які живуть на пенсії і сільським господарством займаються біль-менш по інерції, яка базується на закоріненій традиції.

Виходячи з результатів проведеного дослідження в усіх трьох вибраних місцевостях, ми дійшли висновку, що найчастіше трапляються тут сім'ї першої і другої категорій, де позарільницьким заняттям є праця чоловіків у промислових підприємствах чи місцевих лісах. Оскільки поєднання рільництва з працею металіста в досліджуваному районі є пізнім явищем, то ми для свого дослідження вибрали сім'ю другої категорії, яка, на наш погляд, дає найповнішу картину традиційного добування засобів існування на території досліджуваного регіону.

Після всебічного обдумання проблематики ми нарешті зупинились на одній сільськогосподарській сім'ї у Великій Поляні. Хазяїн сім'ї народився в 1904 а його жінка в 1911 роках. Вигодували разом двох синів і одну дочку. Сини мають свої власні сім'ї, працюють поза територією села. Дочка незаміжня, теж працює поза селом, але в кінці тижня приїжджає додому і допомагає в домашньому як і в сільському господарстві. Оскільки досі ще не стала самостійною господаркою, батьки підтримують її продуктами і фінансово.

Хозяїн і його жінка зроду-віку української національності, хоч нині вважають себе словаками: але розмовляють «на руському діалекті» української мови. За віруванням вони грекокатолики. Українське чи русинське походження, як і грекокатолицька віра, тут типові для цілої досліджуваної області.

Під час нашого дослідження село Велика Поляна, де живе сім'я, нараховувало 147 обійст. Із загальної кількості 664 жителів було, за статистичними зведеннями з 1970 р., економічно активних 307 осіб, з чого 30 % жінок. Безпосередньо в селі було зайнято 40 % жителів, до яких належав і наш господар. Він працював в Улицькому лісосільськогосподарському заводі — його великополянській філії.

В машинобудівельному заводі «Вигорлат» у Снині, як і в інших підприємствах Гуменського округу, працювало 36 % жителів села. Поза територією округу працювало 23 % жителів, які були зайняті переважно в Східнословачькому металургійному комбінаті в Кошицях та на різних монтажних роботах по цілій республіці.

Всі ці робочі можливості дав місцевим жителям соціалістичний лад. Село Велика Поляна, подібно як і ціла область, було до соціалістичної індустриалізації і колективізації відносно перенаселене (з погляду місцевого сільського господарства), що мало за наслідок низький рівень продуктивних сил та відсталість сільськогосподарської техніки.⁷ На протязі останніх 10 років (1961—1970) кількість людей, тривало зайнятих в сільському господарстві, тут значно понизилась: у Великій Поляні — на 10 %. Нині жителі села вже не змушені добувати засоби на існування одною

тільки працею в домашньому виробництві і знаходять інші, вигідніші можливості заробітку.

Наш х�яїн, поряд з працею на лісозаготівлях, займався також приватним хліборобством. На 1 січня 1975 р., за даними МНК, його господарство складалося із 4,30 га сільськогосподарської землі, одного коня, 2 корів і 9 курок. Попробуємо вказати, що дані числа собою представляють і який конкретний вигляд має нині приватне господарювання сім'ї.

Простежуючи майново-правові відносини досліджуваної сім'ї, ми виявили, що дані про власництво землі мають тільки формальне значення; вони вже давно не відповідають дійсності. В поточному часі сім'я обробляє всього близько 1/3 тої площи землі, що їй належить. Решта землі лежить необробленою. Хозяїна це не турбує, а навпаки, каже, що обробіток великої площи землі — це суща мука, бо земля тут малородюча, а механізація в горах неможлива.

Супроти того в часі, коли приватне господарювання було всім і земля була одним з основних критеріїв майнового стану господаря, наш х�яїн намагався площу своєї орної землі і лук далі поширювати. В перші роки свого господарювання він всі збереження витрачав на купування землі. В добі заснування сім'ї в 1929 р. він мав всього 2 га землі. Частину цієї землі він успадкував від батьків, бо як найстарший син залишився газдувати на дідівському маєтку. Другу частину дістала в придане жінка. У 1931 р. сім'я прикупила ще 2 га землі і стала зараховуватись на селі до ліпше забезпечених родин.

У період найбільшого розмаху господарства (в 1938—1940 рр.) 3/4 всієї землі було виділено під сівбу, а решта землі, площею в 1 га, залишилась під сінокос. Тодішня домашня продукція сіна не покривала потреби корів, бо стан поголів'я домашньої худоби був значний. Внаслідок цього, господар був змушений орендувати сільські луки. Для годівлі худоби вживалась і солома. Нині для забезпечення господарства йому вистачає косити траву в саду та на близьких перелогах. Гірські луки він давно перестав косити. Загальна продукція сіна на годування меншої кількості худоби в досліджуваній сім'ї істотно скоротилася у порівнянні з минулим.

Подібну картину знаходимо також на ділянці господарювання з орною землею. Сім'я використовує для обробіту тільки 1/3 орної землі. Посівні площи всіх видів сільськогосподарських культур щороку скорочуються. Технічні культури — коноплі і льон — на цьому газдівстві зовсім перестали вирощувати. Члени сім'ї нині купляють готові текстильні вироби, бо заробляють гроші.

Велике зниження ми зазначили у сівбері вирощування зернових культур. У 1974 р. х�яїн обмежив колишній сортимент зернових культур, сіяв один тільки ячмінь, який був йому необхідний для годівлі курок. Через низький рівень врожайності був змушений ще прикупити пшениці. Овес не сіяв, бо залишився в нього ще з минулого року. Жито і пшеницю, які раніше представляли основний хліб, перестав сіяти зараз після війни, бо набагато вигіднішим стало купляти готовий хліб і булки.

Для порівняння наводимо розсяг вирощування зернових у цьому господарстві в період його найбільшого розвитку. Воно було тоді спрямоване передусім на виробництво хліба, і х�яїн сіяв 7—8 мішків вівса, 1—2 мішки жита, 1 мішок ячменю, 1 мішок пшениці і коло 20 кг гречки.

Якщо пшениці вродило мало, виїжджав на сезонні сільськогосподарські роботи у низовинні області Словаччини, звідки привозив пшеничну муку. Нестачу зернових доповнював вирощуванням «бору» на викорчованих лісових площах.

З цього випливає, що в минулому у досліджуваній сім'ї вирощували зернові культури тільки для домашніх потреб як хліб для сім'ї. Кормових вирощували мало і худобу більшість року пасли в полі. Із зернових культур на корм для худоби виділяли лише незначну частину ячменю і вівса. Наприкінці тридцятих і на початку сорокових років, коли хозяїн заробляв на життя сезонною працею з кіньми, овес для коней був змушений докуповувати. Тепер зерновими культурами кормить домашніх тварин. Це доводять і його слова: «Спочатку я обробляв землю задля своєї сім'ї, тепер — задля худоби». Для власної потреби вирощує ще капусту, квасолю і трохи картоплі.

Також площа під корнеплоди значно зменшилась у порівнянні з колишнім станом. У 1974 р. хозяїн зібрав тільки 1/4 колишнього врожаю картоплі. Наступного року картоплі садив ще менше. Переконався, що вигідніше піти на картопляну бригаду. Заради цікавості наводимо, що за два тижні бригадної праці на Державних маєтках у Спиському Подграді заробив 13 центнерів картоплі, що представляє на половину більше, ніж вродилося дома. Крім того, привезена картопля була набагато якісніша, ніж домашня. Картоплю, вирощену вдома, використав для годування худоби, а привезену з бригади мав для харчування сім'ї.

З кормових, які хозяїн нині вирощує, найбільшу вартість має конюшна. Сієї на меншій площі, ніж раніше, бо крім ячменю, інших зернових не сіє. Кукурудзу, так само, як і буряки, перестав вирощувати з п'ять років тому назад.

Наведені факти свідчать про постійне скорочування посівної площи під сільськогосподарські культури в досліджуваному господарстві. В післявоєнні роки господар пристосував своє сільськогосподарське виробництво до змінених життєвих умов і перейшов на вирощування кормових культур та лучне господарювання. Таким чином, центр ваги рослинного виробництва (з колишнього виробництва зернових культур) перейшов на довироблювання кормових. Однаке, всупереч тому, що дійшло до істотного покращання умов для розведення домашньої худоби (передусім завдяки підвищенню рівня якості кормових культур), на ділянці домашнього тваринництва ми констатували низхідну тенденцію.

Постійне знижування кількості всіх видів домашніх тварин зумовлено економічними причинами. Виявилось, що хозяїн обмежує розведення худоби залежно від того, яка від того чи іншого виду тварини користь в нових умовах. Зараз після другої світової війни він перестав розводити вівці. В добі найвищого рівня свого приватного господарства мав іх коло 10 голів, передусім заради шерсті, яку хояїнка оброблювала. Із шерсті ткала покривала і в'язала рукавиці, але найбільше використовувала її на виготовлення частин одягу. Овець розводили ще й задля молока, з якого виробляли сичужний сир, який хояїнка відкладала на зиму, бо в зимовий період було мало молока і молочних продуктів. У теперішніх умовах сім'я не змушені виробляти молоко чи шерсть.

За першої Чехословацької Республіки, коли було мало заробіткових

можливостей, а сім'ї були потрібні гроші для придбання хочаб таких основних товарів, як цукор, сіль та нафта для освітлення, годували свиней на продаж. В п'ятдесятих роках, у зв'язку з покращенням фінансової ситуації (козяїн знайшов постійну роботу на лісозаготівлях), в сім'ї стали щороку годувати дві свині — одну на м'ясо для власної потреби, а другу на контигент.

Відгодівля свиней у цій сім'ї згодом стала занепадати, а в останні два роки сім'я свиней не відгодовує. Скорочення сільськогосподарського виробництва не покриває потребу кормів. Спочатку хояїн докупляє корм. Потім зробив підрахунок, і виявилось, що відгодівля свиней не дає сподіваного прибутку, а навпаки — сім'ї вона обходиться дуже дорого.

Водночас з розведенням свиней заникло і розведення кіз. Кіз у більшій кількості розводили до другої світової війни, поки козяче молоко, в умовах недостачі коров'ячого молока, використовували на виробництво сичужного сира. В останні роки хояїн тримав тільки дві кози. Годував іх, як сам про це говорив, задля свиней. Козяче молоко використовував на відгодівлю свиней. Йшлося про порівняно дешевий корм, бо кози можна було виганяти у ліс навіть взимку; вони не вимагали якогось окремого догляду.

В системі розведення господарських тварин значне місце ще мала тягловая худоба. До половини тридцятих років хояїн тримав двох тяглових волів. Воловий запряг використовував під час польових робіт, а саме при весняній підготовці ґрунту на сівбу, звожуванні сіна і рєшти врожаю з поля, а також і при вивожуванні гною на поле. Після вичерпання їхньої тягової сили, він продав воли на ярмарку в Снині, Великому Березному, або євреям, які скуповували худобу по селях. В перші роки господарювання сім'я не могла обйтись без грошового заробітку, який давала праця з воловим тяглом. Хояїн, правда, сезонно заробляв у лісі, але цей заробіток не був постійним.

У 1934 р. хояїн купив два коні на гроші, виторговані за волі. Головною причиною переходу з волів на коні було поширення лісорозробок в місцевих лісах і створення умов для візницького промислу, який вимагав коней, а не волів. Хояїн використовував коні не тільки для польових праць на власному господарстві, але й для транспорту дерсва та деревного вугілля на желізодорожну станцію в Стасчин. Однаке, не фінансова сторона була головною причиною переходу на волів як тягла. Мати власних коней в період розмаху приватного господарювання було на селі справою престижу. Хто мав коней, той у свідомості селян стояв на вищій щабліні імагінарної драбини вартостей. Купивши коней, селянин ніби зростав у очах односельчан, чим і в нього самого значно зростало самопочуття як людини і господаря. Саме з цього виходив і наш господар коли купував коней.

У довоєнний період, під час розвитку приватного господарювання, кінський запряг відіграв істотну роль також у приватній господарській ініціативі досліджуваної сім'ї. Під час індустриалізації краю коні, тягловая сила, візникування, поступилися місцем механізованим засобам транспорту. Економічне значення кінського запрягу міцно занепало.

Тепер коней використовують тільки в сільському господарстві. Наш хояїн після другої світової війни має тільки одного коня. Другого бере

в сусіда в рамках сусідської взаємодопомоги. В дійсності господар на утримання коня доплачує, бо кінь споживає багато кормів і після короткого періоду польових робіт стоїть у стайні. Один тільки гонор газди перешкоджає досі господареві продати коня.

Виходячи з цієї складності приватного господарювання наведеної сім'ї, ми дійшли висновку, що все приватне господарювання нині базується передусім на відгодівлі дійних корів, бо корова з економічного погляду є все ще вигідною худобиною і дає прибуток.

Статистичні дані доводять, що нинішнє розведення корів, у порівнянні з минулим, теж пішло на убиток. У період, коли наша родина найбільш наблизилась до доброї сільськогосподарської одиниці, вона утримувала 4 дійні корови. Цей стан корів утримала, за винятком перехідного періоду під час другої світової війни, аж до 1969 р. Тепер, зокрема після того, як молодші члени сім'ї стали жити самостійно, нашому господареві вистачить годувати одну дійну корову і одну ялівку. Щодо стану дійних корів у сучасній економіці села, то істотну роль тут відіграє та дійсність, що молоко та молочні продукти в селянському житті утримали первісне значення навіть в умовах занепаду приватного хліборобства. Порівнюючи сучасний стан з минулим, нам доводиться констатувати, однаке, що сьогоднішній сортимент молочних виробів на селі, всупереч усьому сказаному, вже не такий різноманітний, як колись.

В ту добу, коли сільське господарство було головним і єдиним засобом існування сім'ї, коли сім'я жила «при молоці і хлібі круглий рік», як казав хозяїн, все, що з молока вироблялося, в тому числі й побічні продукти (напр., сироватка), дома також було спожито. З молока хаяйка регулярно збирала масло, робила творог і сичуговий сир. На зиму, (коли корови дають менше молока) вона відкладала топлене масло, діжки наповнювали соленим сичуговим сиром, перемішуючи його з творогом.

Нині хаяйка молочні виробки не змушена відкладати на зиму, бо сім'я має змогу своє меню будь коли поширити харчовими продуктами, добутими на гроши, які хозяїн заробляє на лісозаготовках. З колишнього багатого сортименту молочних виробів виробляється вже тільки творог, який (поряд із свіжим молоком, кислим молоком і сметаною) і надалі залишається невід'ємною частиною домашнього харчування сім'ї.

Виходячи із матеріалу, добутого вивченням господарської ситуації селянської сім'ї у Великій Поляні, а теж на підставі загального обслідування південносхідної частини Гуменського округу, ми доходимо такого висновку, що і коли в умовах соціалізму ще трапляються в невеликій кількості різні типи приватнохліборобських сімей, в основному спосіб господарювання і вартісні критерії зводять їх до одного цілого із спільними чи дуже подібними рисами. З погляду загальної користі для родини (без огляду на характер головного заняття) сільськогосподарське виробництво в умовах розвиненого соціалістичного ладу в наведеному районі є тільки додатковим джерелом добування засобів на існування всупереч тому, що в рідкісних випадках воно й досі є релятивно стабільним джерелом прожитку, передусім у зв'язку з розведенням молочних корів.

Сільськогосподарське дрібне виробництво в основному не здатне ви-

користати досягнення науково-технічної революції і внаслідок цього закономірно поступається місцем соціалістичному крупному виробництву.⁸

Соціалістична політика активного перетворення в життя об'єктивних законностей розвитку людського суспільства має вплив також на село, де селяни усвідомлюють собі неухильність занiku приватного дрібного виробництва.

Стосується це також дрібних хліборобів досліджуваного нами району. Досліджуючи згадуване явище на місці, ми нерідко надибували на прагнення місцевих громадян колективізувати землю і започаткувати її спільний обробіток. Таким чином і тут стверджується вислів В. І. Леніна, що перехід на артільне господарювання відбудеться на базі добровільності і поштовхом до нього буде власне переконання про переваги колективного господарювання.⁹

ПРИМІТКИ

- ¹ »Politické ekonómia«. Nakladateľstvo Pravda, Bratislava 1972, s. 143—144.
- ² Lenin, Vladimír Iljič: Spisy, zv. 29. Bratislava 1954, stor. 374.
- ³ Mjartan, Ján: Niektoré otázky národopisného výskumu družstevnej dediny. — In: Národopisný sborník Slovenskej akadémie vied a umenia XI, Bratislava 1952, stor. 5.
- ⁴ Rezolúcia XIII. zjazdu Komunistickej strany Československa, 31. 5. — 5. 6. 1966, VPL Bratislava 1966, stor. 474—475.
- ⁵ Mruškovič, Štefan: Štvrtstoročie socialistickej prestavby dediny v kultúre bývania (K 25. výročiu socialistického združstevnenia dediny v ČSSR.) — In: Zborník Slovenského národného múzea LXVIII, Etnografia 15, Martin 1974, člen. 20.
- ⁶ Mjartan, Ján: cit. praca, stor. 9; Podolák, Ján: K doterajším výsledkom národopisného výskumu družstevnej dediny. Slovenský národopis 3, 1955, stor. 268.
- ⁷ Mruškovič, Štefan: cit. praca, stor. 11.
- ⁸ Politická ekonómia. Nakladateľstvo Pravda, Bratislava 1972, stor. 147.
- ⁹ Politická ekonómia. Nakladateľstvo Pravda, Bratislava 1972, stor. 147.

R E S U M É

Marta Dudášová, SURVIVALY SÚKROMNÉHO HOSPODÁREŇA V PODMIENKACH SOCIALISTICKEJ SPOLOČNOSTI

V súlade s intenciami marxstický orientovanej národopisnej vedy obrátila autorka svoju pozornosť na súčasný spôsob života i kultúry pracujúcich vrstiev obyvateľstva. V štúdii sa zamerala na charakter poľnohospodárskej malovýroby v podmienkach rozvinutého socialistického zriadenia. Sledovala staré formy hospodárenia bezprostredne pred ich zákonnémy zánikom. Proces dožívania súkromného gazdovania sa snažila zachytiť na konkrétnom materiáli priamo v teréne. Vychádzala pritom z ekonomickeo-sociálnych podmienok daného regiónu, čo je v etnografii pristup dosť netradičný.

Spôsob súkromného hospodárenia autorka sledovala v severovýchodnej časti okresu Humenné, ktorá z veľkej časti nie je dosiaľ skolektivizovaná. Túto oblasť obývanú ukrajinským (rusínskym) obyvateľstvom uprednostnila preto, že je to oblasť zátopová.

Súkromne hospodáriaci roľníci v zátopových lokalitách nežijú výlučne z domácej produkcie. Na základe spôsobu obživy, respektive podľa charakteru mimoroľníckeho zamestnania zadeľila autorka malorolnícke rodiny do štyroch základných kategórií. Do prvej dala rodiny, kde je mimoroľníckym zamestnaním práca v priemyselných podnikoch a kde sa poľnohospodárstvo od začiatku formovalo ako doplnkové zamestnanie. Rolnícke rodiny, ktoré žili oddávna z poľnohospodárstva a priležitostne si privyrábali drevorubačtvom a povozníctvom, boli zadeľené do druhej kategórie. Tretiu kategóriu utvorili rodiny, ktoré si privyrábajú výrobou dreveného riadu určeného na predaj. Tento spôsob obživy nemá v skúmanej oblasti napriek značnej rozšírenosti dlhú tradíciu, a preto nie je možné považovať ho za charakteristický jav. Do poslednej kategórie boli začlenení príslušníci najstaršej vekovej kategórie, ktorí žijú z dôchodkov a poľnohospodárstvom sa zaoberajú viac-menej zo zvyku a zakorenenej zotrvačnosti.

Po dôkladnom zvážení sa autorka rozhodla ilustrovať spôsob poľnohospodárskej malovýroby v zátopovej oblasti na príklade rodiny z druhej kategórie pochádzajúcej z Veľkej Poľany. Reprezentatívnym spôsobom vybraná rodina v globále najlepšie odrážala charakter obživy v skúmanom regióne v podmienkach socializmu i kapitalizmu.

Do socialistickej industrializácie kraja žila rodina z poľnohospodárstva a sčasti s peňazi, ktoré gazda sezónne zarobil v lese. Teraz je stalým zamestnancom Lesopoľnohospodárskeho závodu v Uliči a popri tom dosiaľ privátne gazduje. V čase výskumu obhospodarovala rodina tretinu celkovej plošnej výmery. Pôda pomaly stráca pre gazdu svoju niekdajšiu hodnotu. Je neúrodná, nevypláca sa do nej investovať. V prvých rokoch gazdovania vložila rodina všetky peniaze do prikúpenia poľa, lebo z neho žila z existenčných dôvodov.

Osevné plochy hospodárskych plodín gazda z ekonomických príčin rapidne znižuje. Technické plodiny prestal pestovať ešte začiatkom päťdesiatych rokov. Pôvodné chleboviny používa na kŕmenie úžitkových zvierat. Okopaniny kupuje. Vo všeobecnosti sa zameral na dobytkařstvo. Po zistení nerentabilnosti chovu niektorých druhov zvierat, ako napríklad chov oviec, kôz a sčasti ošípaných, znižil produkciu aj v rámci živočisnej výroby. Chov dojnych kráv a v menšom meradle koni sa gazdovi aj v podmienkach rozvinutého socialistického zriadenia do istej miery vypláca.

Na základe prieskumu vo vybranej lokalite dospela autorka k záveru, že v súčasnosti žije skúmaná rodina v podstate s peňazi, ktoré gazda zarobi pri lesných práciach v Lesopoľnohospodárskom závode. Poľnohospodárska malovýroba je evidentne doplnkovým zdrojom obživy a speje k pozvoľnému ale zákonnému zániku.

Z hľadiska etnografic bolo štúdium danej problematiky prinosné nielen pre rozšírenie faktografických poznátkov z dejín poľnohospodárstva, ale najmä preto, že cez objasnenie hospodársko-sociálnych zákonitostí spôsobu obživy bude možné lepšie pochopíť príčiny modifikácie ďalších, nadstavbových javov ľudovej kultúry skúmanej oblasti v procese radikálnych zmien determinovaných novým, kvalitatívne vyšším socialistickým zriadením.

РЕЗЮМЕ

Марта Дудашова, ПЕРЕЖИТКИ ЕДИНОЛИЧНОГО ВЕДЕНИЯ ХОЗЯЙСТВА В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА

В согласии с намерением марксистски ориентированной этнографической науки, автор обратила свое внимание на современный быт и культуру трудящихся слоев населения. В статье обратила внимание на характер сельскохозяйственного мелкотоварного производства в условиях развернутого социалистического общества. Усматривала старые формы ведения хозяйства непосредственно перед их закономерным отмиранием. Процесс доживания единоличного ведения хозяйства автор стремилась уловить на конкретном материале прямо в местности. Исходила при этом из социально-экономических условий данной области, что такой подход в этнографии малотрадиционный.

Способ единоличного ведения хозяйства автор исследовала в северо-восточной части Гуменского округа, в котором до сих пор не произошла коллективизация. Этой области, заселенной украинским (русинским) населением, дала предпочтение потому, что эта область в настоящее время подлежит затоплению.

Единоличные крестьяне, в местности подвергающей затоплению, не живут только из домашнего производства. Исходя из способа пропитания, характера внесельскохозяйственного занятия автор разделила семьи малоземельных крестьян на четырех основные категории. К первой категории относит семьи, где занятием малоземельных крестьян является работа в промышленных предприятиях, где сельское хозяйство от начала формировалось как дополнительное занятие. Крестьянские семьи, которых основным занятием было сельское хозяйство, а случайным заработком было лесорубство и работа в качестве извозчика — относит к второй категории. Третью категорию составляли семьи, которых случайным заработком является производство деревянной посуды предназначенной для продажи. Этот способ пропитания в исследованной области не имеет и при своей распространенности долгую традицию, потому нельзя его считать типичным явлением. К последней категории относятся члены самой пожилой возрастной категории, живущих из пенсии, а сельским хозяйством занимаются только по привычке и укорененной инерции.

По тщательном взвешивании автор решила иллюстрировать способ сельскохозяйственного мелкого производства в затапливаемой области на примере семьи из второй категории родом из Велькой Поляны. Избранная семья своей презентацией глобально лучше всего отражала характер пропитания в исследованной области в условиях социализма и капитализма.

До социалистической индустриализации области семья жила из сельского хозяйства и отчасти с денег, которые хозяин сезонно заработал в лесу. Сейчас он является постоянным работником Лесохозяйственного завода в Уличе и при том до сих пор приватно занимается хозяйством. Во время исследования обрабатывала семья одну треть всей поделенной площади. Почва постепенно теряет для хозяина свою прежнюю цену. Она неплодородная и не стоит в нее инвестировать. В первые годы хозяйственная вкладывала семья все деньги, чтобы купить землю, потому что с ней жила, чтобы просуществовать.

Посевные площади сельскохозяйственных культур хозяин из-за экономических причин редко понижает. Он перестал разводить технические культуры еще в начале пятидесятых годов. Первоначальные хлеба употребляет для корма полезных животных. Окучиваемые культуры он покупает. Вообще он ориентировался на скотоводс-

тво. Когда заметил о нерентабельности разведения некоторых видов животных, как например, овец, коз и частично свиней, понизил производство и в рамках животноводства. Разведение дойных коров и в меньшей мере коней хозяину и в условиях развитого социалистического общества до некоторой степени оплачивается.

На основе исследования избранной местности автор пришла к заключению, что сегодня живет данная семья в сущности из денег, заработанных хозяином на лесных работах в лесохозяйственном заводе. Сельскохозяйственное мелкотоварное производство является учётно дополнительным источником пропитания и ведет к постепенному, но необходимому отмиранию.

С точки зрения этнографии изучение данной проблематики является вкладом не только ради разширения фактографических знаний по истории сельского хозяйства, но и потому, что объяснением экономико-социальных закономерностей способа питания возможно будет лучше, понять причины модификаций других явлений народной культуры исследованной области в процессе радикальных изменений, детерминированных новым, качественно высшим социалистическим строем.

Д-р Ю. Панько

RESUME

M. Dudášová. SURVIVALS DER LANDWIRTSCHAFTLICHEN PRIVATWIRTSCHAFT UNTER DEN BEDINGUNGEN DER SOZIALISTISCHEN GESELLSCHAFT

Im Einklang mit den Intentionen der marxistisch orientierten Ethnographie wandte die Verfasserin ihre Aufmerksamkeit auf die gegenwärtige Lebensart und Kultur der werktätigen Schichten der Bevölkerung zu. In der Studie richtete sie ihr Augenmerk auf den Charakter der landwirtschaftlichen Kleinproduktion unter den Bedingungen der entwickelten sozialistischen Ordnung. Sie verfolgte die alten Formen der Landwirtschaft unmittelbar vor dem gesetzmäßigen Untergang. Sie war bestrebt, den Prozeß des Unterganges der Privatwirtschaft auf konkreten Material direkt im Terrain zu erfassen. Sie ging aus den ökonomisch-sozialen Bedingungen des Rayons aus, was in der Ethnographie einen etwas untraditionellen Zutritt bedeutet.

Die Art der Privatwirtschaft untersucht die Verfasserin im nordöstlichen Gebiet des Kreises, Humenné, der bis jetzt fast nicht kollektivisiert ist. Sie bevorzugte dieses Gebiet, das von Ukrainer bewohnt ist, aus dem Grunde, weil es ein Inundationsgebiet ist.

Die Bauern, die privat wirtschaften, leben in den Inundationslokalitäten nicht ausschließlich von der heimischen Produktion. Nach der Lebensart, resp. nach dem Charakter der Beschäftigung der Kleinbauern teilte die Verfasserin die Kleinbauernfamilien in vier Grundkategorien. In die erste Kategorie rechnet sie die Familien, deren Beschäftigung Arbeit im Industriebetrieb ist und die Landwirtschaft galt von Anfang an als Ergänzungsbeschäftigung. In die zweite Kategorie teilt sie Bauernfamilien ein, die langber von der Landwirtschaft lebten und die nur gelegentlich als Holzhauer und Fuhrleute sich etwas zum Unterhalt verdienen. Die dritte Kategorie bildeten Familien, die Holzgeschirr zum Verkauf fertigten. Diese Lebensunterhaltsart hat im untersuchten Gebiet trotz der Verbreitung keine lange Tradition, weshalb man dies nicht als charakteristische Erscheinung betrachten kann. In die vierte Kategorie wurden Angehörige der ältern Jahrgänge, Rentner eingereiht, die sich in der Landwirtschaft meistens nur aus Gewohnheit und Beharrlichkeit beschäftigen.

Nach gründlichen Erwägungen entschloß sich die Verfasserin, die landwirtschaftliche Kleinwirtschaft in diesem Inundationsgebiet am Beispiel der Familie aus der zweiten Kategorie aus Veltká Polana zu illustrieren. Die auf Grund maßgeblicher Kriterien ausgewählte Familie widerspiegelt global am besten den Charakter des Lebensunterhaltes in untersuchten Gebiet unter den Bedingungen des Sozialismus und Kapitalismus.

Bis zur sozialistischen Industrialisierung des Gebietes lebte die Familie teils von der Landwirtschaft, teils vom Erlös, den der Landwirt in der Saison im Wald verdiente. Jetzt ist er ständiger Arbeiter des Wald- und landwirtschaftlichen Betriebs in Ulič und nebenbei wirtschaftet er privat. Zur Zeit der Forschung bewirtschaftete die Familie ein Drittel der Gesamtfläche, der Boden verliert aber langsam für den Landwirt seinen einstigen Wert. Er ist unfruchtbar und es lohnt sich nicht, etwas hinein zu investieren. In den ersten Jahren des Wirtschaftens legte die Familie ihr Geld aus Existenzgründen, in den Ankauf von Ackerland an, denn die Familie lebte aus dem Erlös der Feldarbeit.

Die Anbaufläche der landwirtschaftlichen Pflanzen verringerte der Landwirt aus ökonomischen Gründen rapid. Von Anbau technischer Pflanzen ließ er bereits anfangs der fünfziger Jahre ab. Das ursprüngliche Brotgetreide benutzte er zum Füttern der Nutztiere, Hackfrüchte kaufte er. Im allgemeinen befaßte er sich mit Viehzucht. Nachdem

sich die Zucht manöher Tierarten unrentabel zeigte, wie z. B. Schafe, Ziegen und teilweise auch Schweine, verringerte er die Produktion auch im Rahmen der Tierproduktion. Die Zucht von Milchkühen und im kleineren Maß von Pferden rentierte sich dem Landwirt auch in den Bedingungen der entwickelten sozialistischen Ordnung.

Auf Grund der Forschung in der erwähnten Lokalität gelang die Verfasserin zum Schluß, daß gegenwärtig die untersuchte Familie wesentlich von Ertrag lebt, den der Landwirt bei Walddarbeiten im Betrieb für Wald- und landwirtschaftliche Wirtschaft verdient. Die Kleinvirtschaft ist evident eine ergänzende Quelle des Lebensunterhaltes und geht dem langsamem, aber gesetzlichen Untergang entgegen.

Vom Standpunkt der Ethnographie brachte das Studium dieser Problematik nicht nur neue faktographische Erkenntnisse aus der Geschichte der Landwirtschaft, sondern durch die Erklärung der wirtschaftlichsozialen Gesetzlichkeit des Lebensunterhaltes wird es möglich sein, besser die Gründe der Erscheinungen des Überbaus der Volkskultur des untersuchten Gebietes im Prozeß der radikalen Änderungen zu verstehen, die die neue, qualitativ höhere sozialistische Ordnung determiniert.

dr. E. Lazar

ЕТНОГРАФІЯ

ТРАДИЦІЙНЕ ЗНАРЯДДЯ ЗБИРАННЯ ТА ПЕРЕРОБКИ ВРОЖАЮ В ПІВНІЧНО-СХІДНІЙ ЧАСТИНІ СНИНЩИНИ

МИХАЙЛО ГВІЗД, МУЗЕЙ УКРАЇНСКОЇ КУЛЬТУРИ У СВІДНИКУ

Традиційним зайняттям маси українського населення Східної Словаччини від непам'яті було сільське господарство та тваринництво. Все сільське господарство своєю основною вагою спиралось на продукцію зернових та картоплі. Згадувана продукція залишилась важливим компонентом сільськогосподарського виробництва навіть після соціалістичної індустриалізації регіону.

Область північно-східної частини Снинщини в минулому належала до найвідсталіших країв. Низький соціально-економічний рівень, застаріла землеробська техніка та обмежені зв'язки з більш розвиненими районами привели до того, що в цьому регіоні збереглось у значному поширенні традиційне знаряддя, яке в сучасному вже відносимо до архаїчної давнини. У зв'язку з цим архаїчні також назви цього знаряддя.

Свое дослідження знаряддя збирання та обмолоту зернових ми проводили в місцевостях сіл Руське, Смольник та Дара. Метою даної розвідки є дати загальний огляд сільськогосподарського знаряддя в період від кінця XIX до половини ХХ століття на території Снинщини, зокрема в згадуваному регіоні. Опис окремих видів знаряддя архаїчного збирання та переробки врожаю є важливим компонентом цієї розвідки, в якій використано матеріал, добутий під час досліджень в терені, проведених автором в 1974—1975 рр. Окремі групи знарядь розглядаємо за порядком їхнього практичного вживання.

Перший етап польових робіт сільськогосподарського циклу завершився посівом зерна. Сіяли зерно традиційним способом — вручну, і сівба була виключно чоловічою справою. Вона вимагала зручності. Зерно вимагалось розсіювати рівномірно.

У поле приносила зерно звичайно жінка. Значно пізніше, вже в 20-х роках, зерно для посіву привозили вже разом з реманентом — на возі. Зерно відсипували з мішка до плахти — прямокутної або поздовжної домотканної тканини, до кінців якої було нашито «трамбії», якими зав'я-

зували плахту для сівби. Проте «трамбії» не доконче повинні були бути на такій плахті: часто плахту зав'язували двома кінцями. Таку, зав'язану плахту накладали на сівача через плече або через шию. Вільний кінець тканини сівач притримував лівою рукою, а правою набирав у жменю зерно і, крокуючи, розкидав його праворуч і ліворуч. Були й випадки, що для кращої орієнтації сіяча краї ріллі позначалися гілками.

Найпоширенішим хлібним злаком було тут жито, ячмінь — «ярець», овес, гречка — «татарка», та «бор». З 30-х років де-не-де починають сіяти також пшеницю, яку для посіву приносять з «мадярів» — нижчих, південних рівнинних країв, куди тутешні люди ходили на сезонні сільсько-господарські праці.

Жито — найбільш поширену зернову культуру, а пізніше й пшеницю, висівали переважно восени — як озимину, а решту — й навесні, як ярину. Зерно намагались засіти до свіжоборонованої ріллі і звичайно вранці, поки земля не висохла. Після посіву зерно пригрібували бороною. Вже в добі, коли для збору зернових знайшла масового пристосування коса, бороною прикрите зерно пригладжували — обернутою бороною — для більшого вирівнання ріллі.

Переважна більшість наведених робіт мала місце навесні. Початок оранки та сівби був зумовлений погодою. Як не трапилось нічого позачергового, то цей початок припадав на кінець березня.

З сівбою зернових в цій області пов'язані певні аграрні звичаї. Так, наприклад, коли посівний матеріал у мішках поклали з воза на землю, то на мішки клали груду землі, що мало означати пов'язаність зерна з землею. У ріжки плахти, призначеної для сівби, зав'язували зеренця з різдв'яного столу. А розсіючи зерно, сівач весь час мав через плече перекинуту торбину — «кобілку», у якій мав хліб, свячену воду та проскурку. Під час сівби до нього ніхто не заговорював — щоб пташата не видзьобали зерно. А як повернувся з поля, то розв'язував торбину і її зміст розділював поміж членів сім'ї — щоб ніхто протягом року не знав голоду.

ЗБИРАННЯ ВРОЖАЮ

Щоб врожай збирати, треба його весь час після посіву оберігати від різних напастей.

Вже навесні — на Юр'я (6 травня) — поля «загаїли». Це значить, що сільський бубнар виголосив, що з такого-то дня «заборонено пасти худобу на царинах і робити на чужому шкоду». Господарі визначали своє «віткою» — верхівкою берізки, верхній кінець якої скручували у вигляді вінка, а спідній втикали до ріллі.

Оберігання власного посіву полягало передусім в тому, що поле очищали від осету та бур'янів. Бур'яни вижинали серпом і давали істи худобі. Осет витинали «стиком» — металевим лезом, прикріпленим до дерев'яного держака. Одним із широко розповсюджених способів охорони посіву від штаства та звірини (сарн, оленів, диків тощо) було настановлювання опудал перед ріллі.

Початок жниварських робіт був залежний від дозрівання збіжжя.

Твердість зерна, його колір, вигляд та зігнутість колосся — це ознаки, на підставі яких встановлювали стиглість хлібних культур. Напередодні жнив господар майже щодня виходив у поле і дивився на свою ниву, чи вже не пора жати. Він порівнював свій хліб із сусідським, прикидав, коли найкраще взятись за косу. Початок жнив мав неабияке значення для цілого господарства і продиктовувався практичним досвідом, а цей був гонором кожного справжнього господаря.

Початок жнив, крім наведеного, залежав передусім від погоди. З нею пов'язувалось закінчення сінокосів, а передусім повернення сезонних сільськогосподарських заробітчан з південних рівнинних районів, де зерно визрівало набагато раніше.

Термін жнив, крім згадуваного, зумовляла й погода, а з нею пов'язане закінчення сінокосів та повернення членів сім'ї — заробітчан з південних районів. Жнивні роботи — «жниво» в згадуваній області розпочинались в першій половині серпня, а сприятливі кліматичні умови були поштовхом до іхнього розпочаття.

З двох основних знарядь праці, вживаних в минулому для збирання зернових, найпоширенішим був серп. За словами інформаторів, найкращими для праці були серпи виготовлені в майстерні Йосифа Приммера в Гуменному. Серпи фабричної продукції, півкруглої форми, які купували переважно в Снині, були незавжди зручними і місцеві ковалі переворуванням видовжували їх до напівовальної форми. Ручку виготовляли з м'якого дерева, переважно ліщини, серп до неї прикріпляли так, що розжарену, поздовжню, конусоподібну задню частину серпа, встремлювали до дерев'яної руків'яті. Серп на відміну від коси не підбрушували і не клепали, тільки після зникнення насічки — зубців приносили до кovalя, який знаряддя підбрусив і «нарубив» нових зубців. Працюючи серпом у переважній мірі виконували жінки — «жниці». Працюючи серпом, жница підрізуvalа стебла, які oxопила в жменю, а «помітки» укладала на повересло. Хоч в тому часі, в 20-тих роках, косу вживали для косіння трав та поодиноко і косіння вівса, але все ж таки спосіб збирання зернових серпом для більшості селян був вигіднішим із-за менших втрат врожаю.

Коса в 30-х роках остаточно витиснула серп як жниварське знаряддя, хоч в окремих випадках серпами користались ще в 40 рр. для збирання врожаю на пасіках, де нерівності терену пасік не дозволяли вживати коси.

Найпоширенішими з кіс були австрійська — «ракошинка» та німецька — «штийрська». Коси переважно купували від «косарув», які мандруючи перед жнивами, продавали коси та інший реманент. Пізніше купували в крамниці або на ярмарку в Снині і найважливішим актом при купівлі було випробування якості коси за голосом. Як найякініша вважалась «тверда» коса, яка після легенького удару об камінь «давала тонької, короткої голос». Куповані коси були фабричної продукції і відрізнялися тільки розміром, визначеним на п'ятці коси (7; 7,5; 8). Частини сталеної коси: «полотно, жало — вустря, прут, дзоб, п'ятка покінчена вушком».

Після вдалої купівлі коси, важливим було виготовлення зручного кісся та грабків. Кісся — «кусся» переважно виготовлював кожний господар сам. Значне робоче навантаження кісся вимагало певного матеріалу.

тому для його виготовлення вживали переважно явір, ясен. Щоб кісся було легке, його опрацювали до стрункої форми, крім гранчастих поширень для п'ятки та ручки, а задню частину стоншували до загострення. Цією частиною кісся опирали до землі при гострінні брусом — «вослою». Ручку вставлювали приблизно в середину довжини, виготовлювали її із зігнутого куска дерева берези або груші. При виготовлюванні кісся дбали, щоб його довжина не перевищувала висоту косаря а ручка, довжина якої неперевищує 15—18 см., була прикріплена у висоті пояса косаря. Така конструкція вимагала нахилятись при роботі, а нахил посилював долання опору при стинанні стебла і допомагав регулювати ритм поступу. Косіння вважалось найвідповідальнішою роботою на господарстві, яка вимагала спритність, силу, а головне майстерність володіти знаряддям та пристосовувати свій ритм до дії цілого колективу.

П'ятка — місце, в якому прикріплена стальна коса, поширене і скісно зрізане для того, щоб коса закріплювалась під прямим кутом до кісся. Для кріплення коси до кісся вживали металеве кільце — «обручку», в яку вставляють дерев'яний клинок. Клинком притискають п'ятку стальної коси до кісся. В частині між ручкою та п'яткою кісся прикріплювали грабки — «воблук». Найпоширенішим типом грабків була міцна лозина зігнута у вигляді півкола. Грабки — «воблук» обшивали домашнім полотном, або тільки поясом полотна у верхній частині. Це допоміжне знаряддя вживалось тільки для косіння низьких зернових, щоб виходив рівний покіс. Для косіння трав вживалось це саме кісся тільки без грабків.

Особливе значення для косаря мало знаряддя для клепання та гостріння коси. Лезо — «вустря» коси клепали на бабці за допомоги молотка — «клепача». Бабки виготовлювали місцеві ковалі, пізніше їх купували в магазині. Переважно вживали тупу бабку, яка не вимагала великої зручності та концентрації зору. Інколи замість бабки вживали і обух сокири. На господарстві бабку вставляли в масивний стояк — «колоду», до якого інколи приладнували стільчик з двома ніжками. Косу в часі клепання знімали з кісся.

Крім бабки та клепача, для гостріння потрібен був брусок — «восла», який носили в кущі — «курчачці». Кущка — «курчачка» це посудина, в яку набирали воду і носили брусок до поля. Посудини були виготовлені видовбанням з м'якого дерева, з рогу худоби, а пізніше куповані — бляшані. У верхній частині посудини був крючок для кріплення посудини до пояса косаря.

Древ'яні граблі виготовлювали самі або замовлювали їх у більш досвідчених селян-ремісників. Найбільш поширені були «сінні» граблі вживались майже для всіх сільськогосподарських робіт. Крім заграбування сіна вживали їх на обертання покосів в часі сушіння, але і на заграбування колосків на стерні. Найважливішою частиною грабель є валок із зубками. Валок звичайно виготовляли з дерева, яке не тріскає. Вживали явір, ясен або осику. Опрацьоване дерево до гранчастої видовжені форми просвердлювали рядом вертикальних отворів. У валок, шириною 50—70 см. вставляли 18—20 зубків, зроблених з явора, клена або акації. Зубки, висотою 10—12 см., вставляли валок зі споду, укріпляли клинком який вбивали до розкіпу верхньої частини зубка.

Для роботи на току вживали «вошабні» граблі з довгими, рідко осадженими зубами. Довжина валка була 50-60 см., а в отворах укріплювали 8-10 гранчастих зубів, кінці яких вгнуті. Згадувані граблі вживали для вигрібування соломи в часі молотіння зернових.

Валок до граблиця кріпляли під прямим кутом. Граблице — «вочап» виготовили з рівної гіляки, звичайно ліщини, яка в кінці неходить у природну розвилку. Бувало і так, що розвилку виготовляли штучно, розколюючи кінець гіляки вздовж. Щоб граблице більше не тріскало, за розколом його скріпили, стискували металевим кільцем або дротом. Кінці розвилки — «вилок» граблиця укріплюли до скісно висвердлених отворів валка. Кріплення валка з граблицем повинно бути міцним, тому до розколених кінців розвилки після насунення до отворів валка, спереду вбивали дерев'яні клинки. Довжина граблиця — «вочапу» становить 180-200 см., довжина «вошабних» грабель 150-170 см.

Спорідненим з граблями дерев'яним знаряддям, яким користались селяни у польових роботах, були вила. Дерев'яні, саморослі дво- або трирігі вила з 30-тих роках замінили металеві — фабричні. За спогадом інформаторів, дерев'яні вила були зручними в праці на току, але металеві були вигіднішими в решті робіт.

ЗНАРЯДДЯ ОБМОЛОТУ ТА ЧИЩЕННЯ ЗЕРНА

Скошене зерно в'язали повереслами в снопи. Для повересел використовували відкладені стебла жита, які приносили на поле або повересла виготовляли з березини. При нестачі принесених повересел, використали щойно скошені стебла, які скручували прямо на полі. Спідню частину снопа називали «гузір», верхню «колоття», «колосся». З'язані снопи зносили в «марадики». В одному «марадику» підсихало 18 снопів. Снопи зложені в «марадик» зверху накривають снопом, який називали «шапка, пуп». У вологу погоду снопи настромлювали на вертикальні жердини. Так розміщені снопи називали «лапки, островки» і в них просушувалось 18—36 снопів. Зложені снопи цінять як первинну одиницю багатства, вони визначають якість землі та практичний досвід господаря. Підсохлі в полі снопи в господарство звозили на возах і укладали на «подрю» — горище над стодолою.

Молотити розпочинали після скінчення осінніх робіт, приблизно кінцем листопада. Зерно молотили на добре утрамбованому глинняному току. Спеціальної назви для току не було, загально його називали «пслевня». Найпростішим знаряддям ручного обмолоту були ціп. Ціп складався з бича — «бияка», довжиною 60—80 см., та держака — «ди-пильні» довжини 150—180 см. Розміри поодиноких частин ціпа зумовлювали зрист працівника. Держак переважно вирізували з ліщини, у верхній частині держака вирізували дві кільцеві пази, в яких вільно оберталась «капиця». Бич — «бilenь», ударну частину знаряддя, підбирали з міцного, важкого дерева — буку, дуба. Капиця бича закріплювалась переважно непорушно. Важливою деталлю було і з'єднання бича з держаком ремінним кільцем — «уз'язкою» так, щоб під час молотіння не розв'язувалась, не розірвалась.

Деякі інформатори наводять, що в перші роки ХХ ст. капиці ціпа були дерев'яні, тільки пізніше почали їх заміняти за шкіряні.

Ціпи в 30-тих роках почали замінити ручні, пізніше кінні молотарки. Ціп, як просте знаряддя ручного обмолоту, затримався на господарстві довше, зокрема там, де було необхідно вимолочувати жито на «жупу» для покрівлі стріх.

Після вимолоту певної кількості зерна приступали до його очистки. Зерно звільнялось від сміття та полови в тих же просторах стодоли, де і молотили. Основним знаряддям була «віячка, віялка, вячка», дерев'яна лопата з довгим держаком та заглибиною. Віялку затовчував переважно кожний господар сам для власної потреби з одного куска м'якого дерева — верби. Робочу частину віялки видовбували до поздовжньої овальної форми, довжини 50—60 см., висоти 10—15 см., а ширини не більше 20—25 см. Передня частина віялки буда відкрита вертикальним різом, а робоча — в кінці переходила до овального держака довжини 50—60 см.

Віялкою набирали зерно і кидали в напрямі дальнього працівника, який плахтою або мішком «робив вітер». Найкінішим зерном вважали те, яке упало найдальше. Називали його «передньої, першокласної» і вживали його переважно для дальнього посіву. Частину цього зерна й розмелювали на борошно. Останнє — «позадній» зерно вживали так само для розмелювання, а решту для годівлі птиць, худоби. Для очистки найкінішого зерна же застосували дерев'яні решета, якими кружляли — «скружували» зерно. Крім згадуваних знарядь праці, в часі очистки зерна ще вживали «вошабні граблі та вошабну мітлу». Віяння зерна віялкою називали ручним віянням. Ручне віяння зерна в 30-тих роках зникає внаслідок широкого застосування фабричних млинків для очистки зерна.

ЗНАРЯДДЯ РОЗДРІБЛЮВАННЯ ТА РОЗМОЛУ ЗЕРНА

Ручним знаряддям користались лише заготівлі невеличкої кількості борошна. Для такого роздріблювання застосували ступу, якою подрібнювали зерно на крупи. Ступу — «товчку» виготовляли з вертикально поставленої колоди черешні, берези, висотою 70—80 см, діаметром 30—40 см. Зверху такої колоди випалювали заглиблення, яке довбанням опрацювали до циліндричної заглибини 30—40 см а діаметром 20—30 см. Для скріплення стін на ступці залишали природну кору.

Робочою частиною служив дерев'яний товкач — «товк, ступір». Товкач виготовлювали з твердого дуба, буки довжиною 80—120 см., діаметром 10—15 см. Товкач був обіручний з роздвоєнням для кожної руки окремо. Спідня — робоча частина була окована металевими цв'яхами. Оковка товкача знизу робилась для того, щоб зерно при роздріблюванні зовсім не розбивалось.

Близьким за призначенням, хоч різним за конструкцією, були жорна. Жорна — «млинець», знаряддя вживане в домашньому господарстві для ручного розмелювання зерна. Його основну частину творила суцільна колода, до поверхні якої видовбали дві заглибини. В одну плоску, циліндричну, вкладали кругоподібні плоскі камені — «верхняк та спудняк». На право від неї знаходилася мископодібна заглибина із скісними стінами, в яку насипали зерно, щоб було під рукою. Ніжки, вставлені в спідню частину колоди, з'єднували перекладиною, на яку вертикально поміщали металевий стержень — «веретено». Верхній кінець веретена

переходить серединою спіднього каменя і опирається до «порплиці» верхнього каменя. Вертикальним посувом веретена регулювали якість розмолу борошна. У передній частині колоди видобано отвір — «гrottik», яким борошно висипувалось в підставлену посудину. Жорна приводились в дію горизонтальним рухом рук через ручку — «млинчівку», вставлену до краю верхнього каменя. Зверху ручка упиралась в перекладину на бокових стояках — «керосенках», «бантах», або аж в стелю сіней. Зерно підсипали до отвору верхнього каменя — «дучай».

Знаряддям для ручного роздріблювання та розмолу зерна користались лише на господарстві. В разі більшої потреби, або переважну більшість зерна розмелювали у водяних млинах, розміщених на потоках навколо сіл (Звала, Остружниця, Старина, Колбасів). Ручне розмелювання зерна на борошно остаточно зникло в 40-их роках, а війною зруйновані водяні млини вже не відремонтувались і в 40—50-их роках народне млинарство зникає.

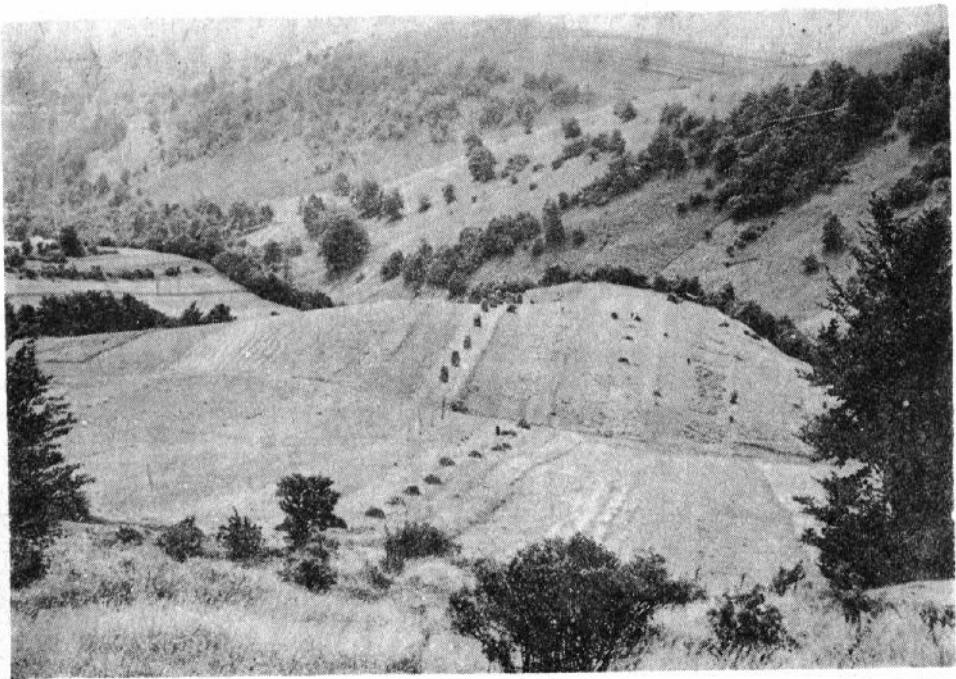
В період капіталізму культура землеробства великою мірою залежала від соціально-економічного рівня селян та іхньої землеробської техніки. В перших роках нового суспільного ладу зміни сільськогосподарської техніки ішли шляхом удосконалювання існуючих типів знарядь. Поступово, протягом кількох років, традиційне знаряддя вийшло остаточно з вживку. Наявність складнішої техніки, розвиток легкої промисловості, дали можливість майже повністю механізувати роботи навколо збору, вимолоту та очистки зернових. Такі знаряддя, як решета, віялки, ступи, жорна зараз майже зовсім зникли і стають музейною рідкістю. Ручні знаряддя, як серп, ціпи, ще поодиноко використовуються людьми похилого віку або зберігають їх як пережиток минулого. Повністю ще не втратили свого значення в ролі допоміжних такі ручні знаряддя, як коса, вила, граблі, хоча ступінь іхнього застосування набагато знизився і іхня функція стала іншою в порівнянні іхнім попереднім застосуванням.

СПИСОК ІНФОРМАТОРІВ

1. Федор Бутала, 85-річний, Смольник № 23
2. Андрій Гринко, 66-річний, Смольник № 43
3. Іван Кокош, 76-річний, Дара № 38
4. Михайло Коцьо, 78-річний, Руське № 130
5. Андрій Кучала, 79-річний, Смольник № 37
6. Юрій Лабанц, 74-річний, Дара № 25
7. Петро Лавровський, 73-річний, Руське № 18
8. Іван Лемпель, 81-річний, Смольник № 28
9. Марія Подяк, 78-річна, Дара № 39
10. Іван Суринчак, 81-річний, Дара № 36
11. Юрій Чорнанич, 77-річний, Руське № 145
12. Михайло Шамулка, 79-річний, Руське № 41

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

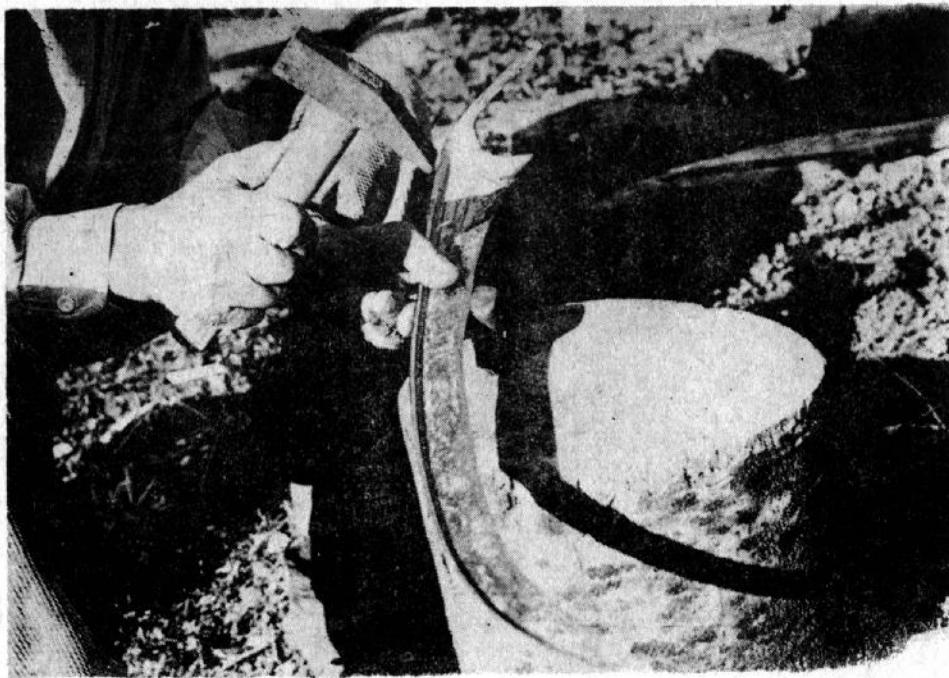
1. В. Ф. Горленко, І. Д. Бойко, О. С. Куницький: Народна землеробська техніка українців, Київ 1971.
2. J. Hýčko: Žatevné a mlatobné náradie, Martin 1973.
3. J. Podolák: Poľnohospodárstvo, Banícka dedina Žakarovce, Bratislava 1956.
4. J. Podolák: Poľnohospodárstvo a pastierstvo, Horehronie, Bratislava 1969.
5. V. Urbancová: Príčiny pretrvávania archaických poľnohospodárskych foriem v niektorých oblastiach Slovenska, Slovenský národopis č. 2, Bratislava 1960.

1. Хотар села Руське. Фото І. Голент, Руське, 1974 р. Фотоархів МУК.

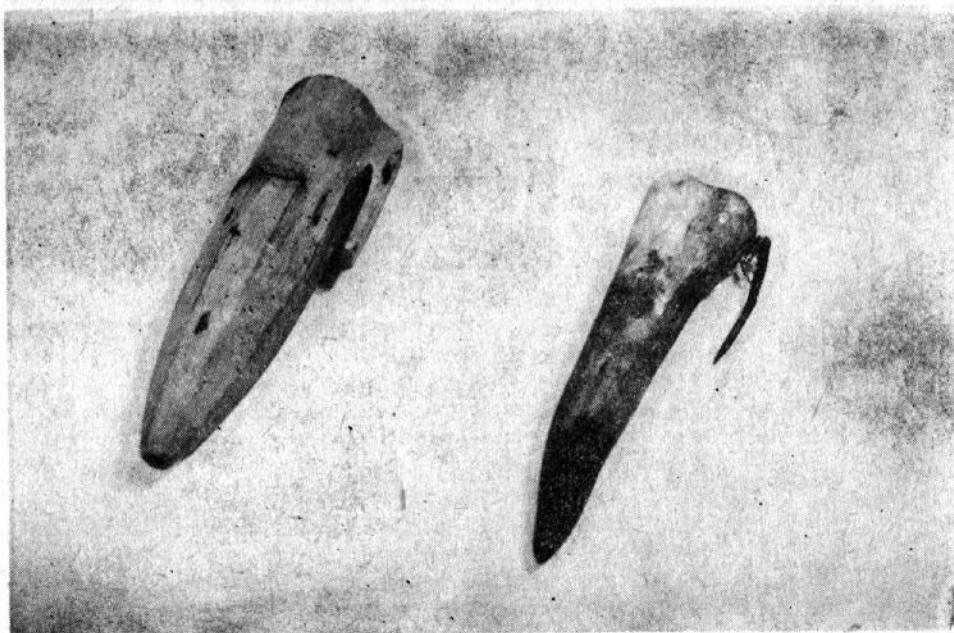

2. Кріплення грабок — «воблуга». Фото М. Гвізд, Смольник 1975 р. Фотоархів МУК.

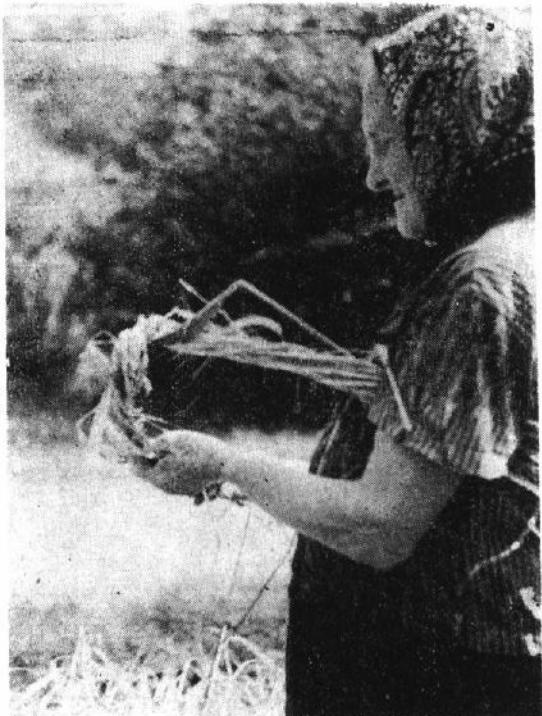
3. Клепання коси. Фото М. Гвізд, Смольник 1975 р. Фотоархів МУК.

4 Різновиди кушок. Фото М. Гвізд, експонати музею.

5. Косіння зерна за допомоги
грабок — «воблуга». Фото М.
Гвізд. 1975 р. Фотоархів
МУК.

6. Виготовлення повересел із
скошених стебел зерна.
Фото М. Гвізд. Руське 1975 р.
Фотоархів МУК.

7. В'язання зерна в снопи. Фото М. Гвізд, Руське 1975. Фотоархів МУК.

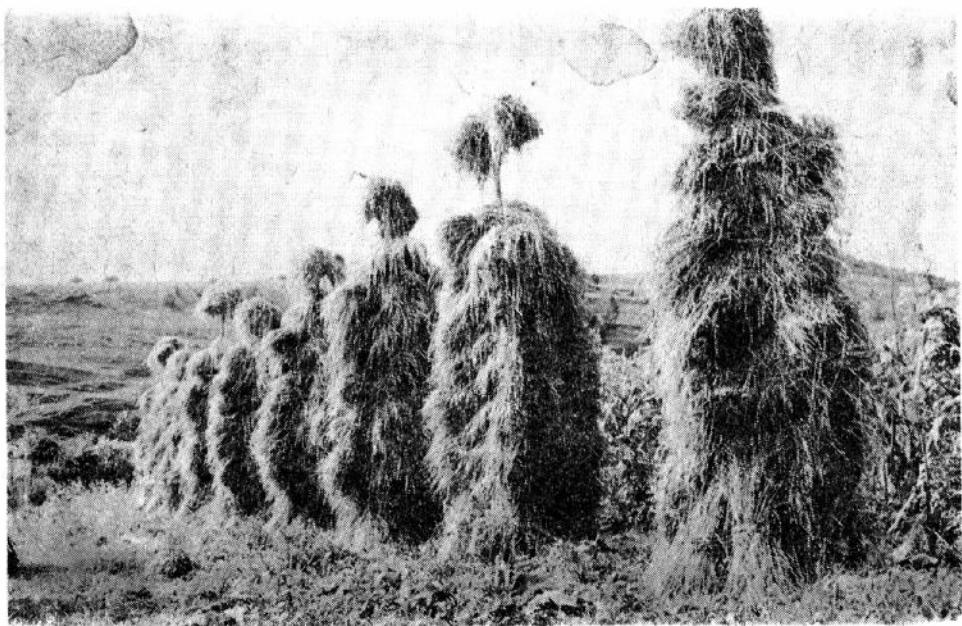

8. Укріплення жердини — «островки». Фото М. Гвізд, Руське 1975 р. Фотоархів МУК.

9. Кладення снопів на жердину — «островку». Фото М. Гвізд, Руське 1975 р. Фотоархів МУК.

10. Кладення снопів зерна до жердин. Фото М. Сувак, Руське 1970 р. Фотоархів МУК.

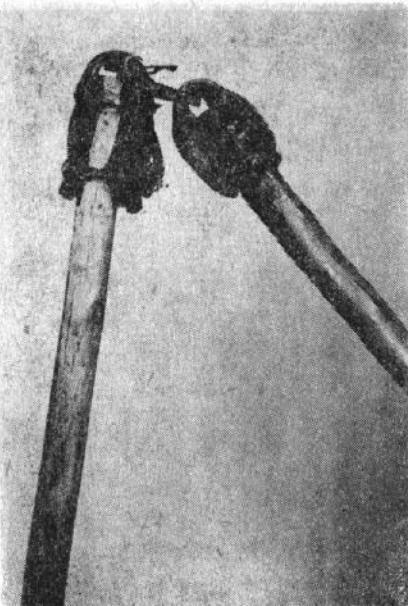

11. Ручне молотіння зерна ціпами. Фото М. Сувак, Руське 1970 р. Фотоархів МУК.

12. Спосіб кріплення частин ціпа. Фото М. Гвізд, експонат музею.

13. Ручне розмелювання зерна жорнами. Фото М. Сусак, Стак. Ростока 1970 р. Фотоархів МУК.

R E S U M É

Michal Hvizd, TRADIČNÉ ŽATEVNÉ A MLÁTEBNÉ NÁRADIE V SEVEROVÝCHODNOM OKOLÍ SNINY

Priemetom výskumu uvedeného prispevku je tradičné náradie zberovej a pozberovej úpravy obilia v uvedenej oblasti od konca 19. do polovice 20. storočia.

Výskum bol prevedený v severovýchodnom okoli Sniny – v oblasti, ktorá v minulosti patrila k najmenej vývinutým oblastiam republiky. Zlý ekonomicko-hospodársky stav obyvateľov, archaické formy poľnohospodárskej výroby a obmedzené styky so susednými vyspelejšími oblasťami sú príčinou toho, že tradičné náradie sa tu zachovalo dlhšie ako v iných oblastiach republiky.

Príspevok je rozdelený do troch časti, v ktorých sú stručne opisané pracovné náradia a pracovné postupy. Zavŕšením prvej etapy poľných prác bola sejba obilia a v jej súvislosti je spomenutá aj agrárna magia. Vývrcholením týchto prác bola žatva, ktorá až do 30. rokov sa výkonávala pomocou srpa a až v tomto čase bola nahradená progresívnejšou formou zberu — kosením ručnými kosami.

Druhá časť príspevku je venovaná stručnému opisu pracovného náradia používaného pri mlátení a viati obilia a v závere je opis náradia používaného pri drvení a mletí zrna. Jednotlivé druhy náradia sú uvádzané v poradí ako sa pri práci na hospodárstve potreživali.

V konfrontácii s tradičným náradím, používanom v iných oblastiach, tieto predmety zachovajúc svoju archaickosť umožňujú hlbšie poznať a vytvoriť si ucelenejšiu predstavu o pracovných postupoch a tradičnom náradi v jeho širšom aspekte.

РЕЗЮМЕ

Михаил Гвозд, ТРАДИЦИОННЫЕ УБОРОЧНЫЕ И МОЛОТИЛЬНЫЕ ОРУДИЯ В СЕВЕРО-ВОСТОЧНОЙ ОКРЕСТНОСТИ СНИНЫ

Предметом исследования данной статьи являются традиционные орудия уборочного и послеуборочного упорядочения зерна в приведенной области от конца XIX до половины XX ст.

Исследование провелось в северо-восточной окрестности Снины — в области, которая в прошлом принадлежала к менее развитым областям республики. Плохое экономико-хозяйственное состояние жителей, архаические формы сельскохозяйственного производства и ограниченное общение с соседними более развитыми областями стали причиной того, что традиционное орудие здесь сбереглось дольше, чем в других областях республики.

Статья состоит из трех частей, в которых в сжатой форме описаны рабочие инструменты и ход работ. Завершением первого этапа полевых работ был посев зерновых. В связи с этим упоминается и аграрная магия. Вершиной этих работ была уборка урожая, которая вплоть до 30-х годов проводилась с помощью серпа, только в указанное время серп был заменен прогрессивной формой уборки — покос проводился ручной косой.

Во второй части статьи автор в сжатой форме описывает рабочие инструменты, которые употребляются при молотьбе и вязании зерновых. В конце статьи автор описывает орудия, употребляемые при дроблении и помоле зерна. Поодинокие виды орудия приводятся в порядке употребления при работе в сельском хозяйстве.

При сопоставлении с традиционными орудиями, употребляемыми в других областях, эти предметы, сохраняя свою архаичность, дают возможность глубже понять и создать ценное понятие о ходе работ и о традиционных орудиях в более широком понимании.

Д-р Ю. Панько

RESÜMEE

Mychajlo Hvizd, TRADITIONELLE ERNTE- UND DRESCHGERÄTE IN DER NARDÖSTLICHEN UMGEBUNG VON SNINA

Der Beitrag hat zum Forschungsobjekt die traditionellen Erntegeräte und die Zubereitung des Getreides im Raum um Snina seit Ende des 19. bis zur Hälfte des 20. Jahrhunderts.

Die Forschung erstreckte sich auf die nordöstliche Umgebung von Snina, auf ein Gebiet, das in der Vergangenheit zu den unentwickelten Gebieten der Republik gehörte. Der schlechte ökonomischwirtschaftliche Stand der Bevölkerung, die archaische Form der landwirtschaftlichen Produktion und die beschränkten Kontakte mit den nachbarlichen entwickelteren Gebieten ist die Ursache dessen, daß sich hier die traditionellen Geräte länger erhielten als in anderen Teilen der Republik.

Der Beitrag besteht aus 3 Teilen, in denen kurz die Arbeitsgeräte und Arbeitsweise beschrieben wird. Abschluß der ersten Etappe der Feldarbeiten war die Aussat und in diesem Zusammenhang berührt der Verfasser die Sitte der Agrarmagic. Der Höhepunkt aller Arbeiten war die Ernte, die bis in die 30-er Jahre mittels Sichel durchgeführt wurde und erst von diesen Jahren an wurde die Ernte durch progressivere Form ersetzt – durch das Handmähen mittels Sensen.

Der zweite Teil des Beitrags behandelt die Beschreibung der Arbeitsgeräte beim Dreschen und Reinigen (Wehen) des Getreides. Abschließend beschreibt der Verfasser die Geräte, die beim Zerstoßen und Mahlen benutzt wurden. Die einzelnen Gerätearten werden in der Reihenfolge angeführt, wie sie bei den Feldarbeiten gebraucht wurden.

Die Konfrontation mit den traditionellen Geräten in anderen Gegenden zeigt, daß diese Geräte ihre archaische Art erhalten hatten und die zugleich ermöglichten, sich eine besseres Bild von Arbeitsgang dieser traditionellen Geräten zu machen.

dr. E. Lazar

ЕТНОГРАФІЯ

ТРАДИЦІЙНІ ВІДИ ЗИМОВОГО ТРАНСПОРТУ В РАЙОНІ ВЕРХНЬОЇ ЦИРОХИ

МАГДАЛЕНА ПАРІКОВА, КАБІНЕТ ЕТНОЛОГІЇ ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ
БРАТІСЛАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. КОМЕНЬСЬКОГО

Проблематиці традиційних видів транспорту та засобів сполучення досі в словацькій етнографічній літературі не надавалось відповідної уваги, на яку, без сумніву, це явище в житті і культурі народу заслуговує. З існуючої етнографічної літератури, яка стосується проблематики транспорту та сполучення, вважаємо потрібним навести праці Р. Беднаріка,¹ Яна Подолака,² Б. Гунди³, Л. Варана⁴ і Яна М'яртана; з мовознавців передусім К. Палкович⁶ звертає увагу на значення цієї проблематики. Я тої думки, що традиційні види транспорту та сполучення являють собою один із важливих компонентів етнографічного аспекту матеріальної культури. Вивчення цих явищ у їхньому відношенні до сільського господарства та окремих видів зайнять, функціонування в економічному і соціальному житті окремих верств населення — все це може істотно вплинути на поширення нашої освідомленості у сфері деяких інших областей народної культури — передусім аграрної етнографії. Крім наведених дійсностей та у зв'язку з іншими явищами матеріальної культури, потрібно спрямувати свою увагу теж до питань типології, термінології, територіального поширення, а не в останній мірі також існуючих своєбутностей в окремих районах Словаччини. Нарешті не можна обминути ані потребу вивчення цих явищ в плані інтеретнічних взаємин.

У цій своїй розвідці ми зосередили увагу на одне з явищ традиційного транспорту та сполучення — на види зимового транспорту. Пояснюємо це явище на матеріалі східного покуття Верхнього Земплина — сіл, що розташовані під гребенем найсхіднішої частини Карпат на території Чехословаччини.⁷ Вибір цього регіону було зумовлено передусім двома дійсностями. По-перше, в районі Карпат на Східній Словаччині дійшло до нас чимало архаїчних форм народної культури, дослідження яких важливе передусім з погляду порівняльного вивчення; по-друге, в долині

верхньої Цирохи доходить, внаслідок планованої побудови гідротехнічної споруди в Старині, до переміщення населення, що є істотним втручанням до структури людності цього регіону. Тому своє дослідження транспорту та сполучення ми вимежили районам семи сіл на верхній течії Цирохи, притягнувши до них деякі дальші села на схід від цього регіону.

Район верхньої Цирохи, завдяки планованої гідротехнічної споруди інтенсивно досліджується етнографами та мовознавцями від 1974 року. Цей наш внесок побудовано як на даних, добутих власним дослідженням, так і на досягненнях інших етнографів. Маємо на увазі передусім працю М. Маркуша — К. Андела,⁸ присвячену проблематиці транспорту та сполучення у відношенні до верхнього Земплина, як і Звіт про колективне дослідження народної культури в цьому районі, виконане працівниками Мартинського словацького національного музею.⁹

Перед тим, як займатися конкретно окремими засобами транспорту в цьому регіоні в зимовий період, вважаємо доцільним подати загальну характеристику самого району верхньої Цирохи — його економічних, культурних і природних умов, які значною мірою позначають виникнення, розвиток і тривання, а в останні роки також зник деяких видів транспорту вантажів.

Район верхньої Цирохи являє собою північну частину колишньої Земплинської жупи, що нині адміністративно входить до складу Гуменського округу. З погляду фізичної географії йдеться про край з гірським тереном, північна частина якого розташована на відрогах Полонинських Карпат, південна — на північних схилах гірського масиву Вигорлату, вкритих переважно листяними буковими лісами. При капіталізмі цей район економічно і соціально належав до найвідсталіших на Словаччині. Цій дійсності, як також іншим чинникам, значною мірою слід завдячувати пережитки в традиційній народній культурі та формах життя народу.

На всій території цього району живе українське етнічне населення. Це визначає характер культури тутешнього населення. Район безпосередньо сусідує зі словацькою (на півдні), і польською (на півночі) людностями, і в процесі формування культури на цій території брали участь також течії неукраїнського походження. На території, де схрещуються впливи трьох сусідуючих людностей, наслідки міжетнічних взаємовіливів очевидні.*

Оскільки досліджувані нами явища є складовою частиною економічного життя і пов'язані з традиційними формами сільського господарства, то вимагається кількома словами відтворити традиційні форми сільськогосподарського виробництва в цьому районі.

На форми господарювання тут впливало кілька чинників. У першу чергу йдеться про окремішні природні умови. Клімат тут значно несприятливий — з великою кількістю опадів і довгим зимовим періодом. З дальших чинників наведемо нестачу орної землі та її низьку родючість, що пов'язане також в недовготривалим вегетаційним періодом. Відмітимо також значну віддаленість району від важливіших центрів. Ці ре-

* На сусідньому польському боці до 1946—47 рр. суцільною смugoю жили ті самі українці (лемки), що населяють також гірську смуту Сх. Словаччини. (Прим. редакції).

альності мали за наслідок, що в цьому районі порівняно довго утримувались певні сільськогосподарські техніки, що в інших регіонах Словаччини стали вже зовсім рідкісним явищем. Дуже довго, наприклад, в цих селах утримувались способи поширювання площа землі шляхом вирубки та корчування лісу, а теж мотична техніка обробітку та пущення землі. Низька родючість землі та високий популяційний приріст примушували місцеве населення шукати засоби на існування поза район. Значна частина населення таким чином обирала шлях тимчасової або тривалої еміграції; решта дорослого населення регулярно виїжджала на сезонні сільськогосподарські роботи в Південний Земплин (Требишів, Михалівці). До 1918 р. ходили також на зарібки у врожайні області Угорщини. Okрім цих можливостей, використували також заробіткові можливості в більш розвинених промислових центрах Чехословаччини. До корінних змін дійшло тут тільки після 1945 р., а передусім у період будівництва соціалізму, коли відкривалися можливості заробітку в новооббудованих промислових центрах та лісних заводах.

Вибір сільськогосподарських культур для вирощування теж було тут зумовлено наведеними дійсностями. Привертали увагу менш вимогливі культури: «бор», гречка, овес та ячмінь; значну роль у традиційному народному харчуванні відіграли бобові, картопля та капуста. Крім вирощування зернових культур та корнеплодів насеслення орієнтувалося також на лучне господарювання (виробництво кормів), що було першою передумовою інтенсивного розведення худоби. Орна земля та луки знаходяться тут на різній відстані від населених пунктів — на навколошніх схилах, а почасті розташовані навіть далеко від села.

Наведені економічні чинники відіграли важливу роль у розвиткові традиційних засобів транспорту та сполучення. На іхнє, порівняно довге існування вплинула також дійсність, що три села на верхній течії Цирохи (Велика Поляна, Руське та Смольник) донині ще господарюють одноосібно. Таким чином, можна констатувати, що в цьому районі в основному сам характер сільського господарства вимагав застосування тих засобів транспорту, про які піде мова. Цього вимагали передусім вивозування гною та звожування врожаю. Традиційні види засобів транспорту як пережиток минулого побутують тут по сьогодні, зокрема в таких селах, де приватне господарювання існує далі.

У зв'язку з транспортом у сфері сільського господарства треба присвятити належну увагу також розведення худоби та сільськогосподарських тварин. У цьому регіоні тваринництво виходить не тільки з традиційної користності (молоко, м'ясо, гній), але й з потреб транспорту та сполучення. Тому не дивує, що до 20-х років нашого сторіччя тут було дуже розвинуте розведення волів для запрягу (сільськогосподарські роботи, візникування у зв'язку зі звожуванням врожаю тощо), яке, починаючи з 30-ими роками, поступалося місцем розведенню коней. Коні як тяглові сила ще й сьогодні в деяких селах переважають над сучасними засобами транспорту — трактором, вантажними машинами.

Якщо мова про розведення коней як тяглової сили, то це розведення пов'язане не тільки з роботами у сфері сільськогосподарського виробництва, але також із діяльністю, основою якої був саме транспорт вантажів кінською тяговою силою. До такої діяльності належить візнику-

вання у зв'язку з лісозаготівлею та транспортом деревини з навколоишніх лісів, як і візництво поза територією власного села. Врешті-решт, у до-соціалістичний період, коли район існував ніби відокремлено від навколоишнього світу, тут майже єдиним засобом особового сполучення влітку були вози, а взимку — сани з традиційним запрягом рогатої худоби та коней. Так тут іздили на ярмарки та торги (у Сину, Гуменне, а до 1939 р. також у Великий Березний). Це сполучення використовували також у зв'язку з хворобами, коли хворого везли до лікаря, як і при урочистих нагодах, якою є, наприклад, весілля. Фурманки поза власне село майже зникли при соціалізмі, бо до кожного села було прокладено якісну дорогу і запроваджено регулярне автобусне сполучення. Однак, заробітки, пов'язані з візництвом, ще залишились в межах лісорозробок — для звожування дерева з важкодоступних лісних масивів до торованих доріг, а теж у зв'язку з виконуванням деяких інших діяльностей, які не пов'язані безпосередньо із сільським господарством.

Традиційні види транспорту розглядаємо як складову частину всієї структури народної культури та економічного і соціального життя даного району. Правильне тлумачення проблематики традиційних видів транспорту і сполучення можливе тільки в контексті всього економічного та соціального устрою, куди входять також досліджувані нами явища. Розгляд окремих видів зимового транспорту можливий тільки у зв'язку з іхньою функцією в межах окремих галузей економічної та виробничої діяльності. Одна типологічна характеристика окремих знарядь та способу їх вживання — без близького пояснення іхньої ролі в житті народу — суперечить методології марксистської етнографії. У зв'язку з тим, описуючи далі традиційні засоби транспорту зимового, ми поступово розповімо передусім про засоби зимового транспорту в сільському господарстві, потім у зв'язку зі звожуванням дерева, а нарешті не обмінемо ані решту нагод.

Засоби зимового транспорту цієї карпатської частини Словаччини представлені санями, які тягнуть люди, а теж санями для тваринної тяглової сили. Використовували їх для переміщення менших вантажів (дрова, корми, різні предмети щоденного вжитку тощо), під час сільськогосподарських робіт (возіння гною), для транспорту деревини з лісу, а нарешті також, як засіб особистого сполучення.

Основу будови простих саней створюють два одинакові полози (санки). У кожний полоз задуцено два стовпчики (страми), на яких лежать насади — перекладини. Насади виконують дві функції: поєднують полоззя і несуть вантаж. На них приладжують інші частини — люшні (кланиці), драбини, дошки, кіш. Посередництвом додавання цих частин сани виконують різну роль передусім у сфері перевозу різних вантажів. Насади бувають — або обидві стабільні, нерухомі, або — якщо сани складені з двох частин — задня з них рухома і уможливлює повороткість саней, іхнє рухання вужчими і менш впорядкованими лісовими дорогами. В практичному житті має місце також використування саней у найвужчому смислі слова — «голих саней» — без драбин, бічних дощок, саниць тощо. Просто до передньої частини полозів, загнутих догори, приладнується дишло (дишель). У тому місці, де дишло прикріплена до саней за допомоги поперечного шворня (своринь), воно роздвоюється

у вигляді вил і ту частину дишка називають сниц. Оскільки в сани запрягали часто й рогату худобу, то на кінці дишка буває також невеличкий дерев'яний, здебільша саморослий стрижень (своринь).

Основний кістяк саней, якими користаються взимку, не міняється. Зміни було помічено нами тільки у зв'язку з впорядкуванням верхньої частини саней. Форму цієї верхньої частини пристосовували згідно вантажу для транспорту. Йдеться про окремі частини, які припасовують до задньої, несучої частини саней. Це, наприклад, бортові дошки — при транспорту гною, драбини — при транспорту дерева, а також кіш та інше, про що буде мова при наступному описі окремих видів саней.

По суті знаходимо в цьому районі сани одинарні, що являють собою тільки одну — основну частину, і сани двочастинні, коли до основної частини прилаштовується ще друга частина — т. зв. саници (волоцни). Ці сани знаходимо також в інших регіонах карпатської області Словаччини, наприклад, на Ораві, у Замагурі, Липтові та Кисуцях. В центрі уваги нашої розвідки є тільки зимові засоби транспорту в районі згадуваних вже сіл Верхнього Земплина.

Традиційні засоби транспорту побутують сьогодні передусім у сфері сільського господарства. Якщо не мати на увазі використання сучасної техніки транспорту сільськогосподарськими заводами соціалістичного сектору (передусім Лісосільськогосподарським заводом в Уличі), то традиційні засоби зимового транспорту тут найбільше використовуються для вивозування гною, меншою мірою — для звожування паші та кормів з поля, а теж матеріалу для підстилки (наприклад, гілляччя хвойних дерев). Інші види зимового транспорту в сільському господарстві, що їх звичайно зустрічаємо в інших регіонах Словаччини, в районі верхньої Цирохи нами не було помічено.

У зв'язку з вивозуванням гною, треба крім саней із запрягом худоби, навести також малі санки (малі санчата, сані) з людським запрягом. Вони в цьому районі значно поширені. Йдеться про легкі саночки, в основі яких є два паралельні полозки (санки), з'єднані двома міцними насадами. До передньої частини прикріплено линву (мотуз), з допомогою якого санки тягли. Крім того, що ці санки використовували для вивозування гною на розташовані на значній висоті важкодоступні місця, користалися ними також для переміщування найрізноманітніших вантажів. До таких, наприклад, належить також підвожування кормів з місця ускладнення близче до стайні. Ними підвозять також дерево, і використовують для прання білизни на потоці тощо. Взимку ними користаються дуже часто і вони стали складником доброго оснащення господарства в такій мірі, що знаходимо їх ще сьогодні в кожному обійсті.

Одним з видів удобрювання землі в цьому районі є також вивозування стаєнного гною в поле, а саме взимку на санях (сані, санки на гнуй, копаниці). Йдеться про одинарні сани приблизно в 2 чи 2,5 м довжини. Вони ковзають на двох полозах. Колись для виробництва цієї частини саней знаходили відповідної форми дикорослі стовбури, які з цією метою далі опрацьовували. Спід саниць в деяких випадках оковували залізною шиною (р'яф), виготовлюваною ковалем. На полози вставлювали два міцні насади, посередництвом яких полози з'єднували в одне ціле. Насади з полозами з'єднували двома бічними стовпчиками (страми).

Верхню частину саней пристосовано до возіння гною по-різному. Звичайно клали на основний кістяк бічні і спідні дошки (*гнуйниці*), які спиралися на стояки (*кланиці*). Стояки базуються на насадах — з кожного боку по два. Інакше впорядковано верхню частину саней за допомоги дощаної скриньки, що її вмощують на сани. Це вже новіший спосіб ладнання, і скринька тут замінила колишній плетений кіш. Дишло приладжується в той спосіб, який ми описали вище у зв'язку з саньми-основою.

Гній вивозять взимку (*гной розвожовати*), і скидають його на поле купками (*копки*), залишаючи отак до весни. Потім його розкидають (*гній размітувати*) вилами, які до першої світової війни робили з дерева. Цей спосіб вивожування гною існує по сьогодні навіть в тих селах, де вже заникли форми одноосібного господарювання. Залишився він передусім у зв'язку з гноїнням присадибних ділянок.

Впорядкуванням верхньої частини саней — доданням до них драбинки (*лютри*) — досягається також того, що такими саньми можна перевозити також матеріали на підстилку, передусім різне клечання. На відміну від інших регіонів Словаччини, тут взимку не вживають саней для транспорту сіна, бо корми в цьому регіоні після кісби та сушення негайно звозять у село на драбиняках (*люстраник*). Сіно на зиму складали поблизу обійстя і не споруджували сінників поза село.

Іншою природною сферою застосування традиційного зимового транспорту в навесному регіоні є лісове господарство. Тут йдеться про зважування лісоматеріалу до доріг. Як ми вже наводили, в досоціалістичний період згадувані засоби транспорту знаходили тут значно ширше застосування, бо лісоматеріал возили навіть поза власне село. В умовах соціалістичного лісогосподарства використовуються традиційні засоби транспорту в цьому районі тільки для тягання лісу ближче до комунікативних доріг, звідки матеріал везуть далі засобами сучасної техніки.

Лісозаготовля тут провадиться протягом усього року, але взимку, після підготовки землі до оранки, сівби і жнив, набуває найбільшої інтенсивності. У згаданому регіоні лісорозробки відбувалися передусім у листяних лісах. Не всю деревину відвозили зараз. Певну частину дерева опрацювали на місці на топливо тощо. Інші звозили — наближували до села чи лісопунктів — цілими колодами.

З лісопромисловістю пов'язанс нарешті також виробництво деревного вугілля, яке в деяких селах мало глибоку традицію. Місцеве населення, однаке, брало участь у виробництві деревного вугілля тільки дуже не-значною мірою. Вугларі приходили здебільшого з Гамрів та Білої-на-Циросі. Деревне вугілля звозили до залізничної станції у Staціїні, звідки доставляли його поїздом до інших областей; до другої світової війни вивозили навіть за кордон. До початку другої світової війни возили деревину двома напрямками: із східної частини у Великий Березний, а із західної в Staціїн та Снину.

Транспорт деревини з лісів поза власне село забезпечувався тут у зимовий період виключно саньми. У зв'язку з цим, ми під час дослідження надібали два види саней: одинарні (*курти корчоли, корчоли*) і складені з двох частин — коли до основної частини приєднують саници (*сані з волоцнями, волочни*).

Прості одинарні сани використовувались для звожування з лісу довгого дерева. Йдеться про короткі масивні сани 1—1,5 м довжини. Їхню основу, якою ковзають по снігу, становлять два положи (санки), підсилені дерев'яним підбиттям або залізним окованням (р'яф). Кування полегшувало рух по снігу, і захищало положя від швидкого псування. Такі сани відрізняються від саней на возіння гною тим, що мають тільки один стабільний насад, на якому за допомоги дерев'яного кілка чи залізного шворня (своринь) прикріплено другий рухомий насад. Цей насад уможливлював більшу зручність транспортування на вузьких лісових дорогах, як і завертання саней. У передній загнутій частині положів вміщено по-перечну дерев'яну жердину, якою положи з'єднано. З її допомогою прилаштоване також дишло. Деревина, яку переправляють санями, прикріпляється до насади ланцюгом (ланц). До транспортуваної колоди вбивають два залізні клини (шосфлинки), на які почіпляють ланцюг. Другий кінець колоди тягнеться поповзом. В цей спосіб можна було на один раз перемістити на значну відстань дві-три довгі колоди. Якщо на головних дорогах під лісом було мало снігу, то далі деревину тягли возами.

Для звожування деревини, розпиляної і шоколотої на саженні дрова (сяговина) чи просто на короткі колоди, використовували сани, складені з двох частин (сані з волоцнями, волоцни). Передня частина саней, побудова яких (і термінологія) та сама, як і побудова (теж термінологія) саней на звожування довгих колод, називаються корчоли. До неї приєднують 2—2,5 м довгі саници (волоцни). Причелені вони до рухомого насаду на передніх санях. Задня частина до ковзкого руху пристосована малими саницями (санки). Саници теж мають на кінцях насади, що лежать на дерев'яних стовпчиках (стрями). Насад основної та приєднаної частини цих саней має стояки (кланиці), що виконують двояку роль. Передусім є опорою під час вантаження дерева — якщо дерево возять на простих санях — основі. По-друге, тримають інші складові частини саней, як, наприклад, драбину тощо.

Інший спосіб транспорту деревини на цих складених з двох частин санях вимагає окремого пристосування верхньої частини — покладення на них драбинок (лютири). Воно відповідає верхній частині фурманського повозу. Всупереч тому, що сьогодні для праці в лісових умовах використовується сучасна техніка транспорту, сани й надалі залишаються в цьому районі потрібним робочим засобом зокрема на лісорозробках. За зразком традиційних саней і сьогодні майструють тут ці засоби транспорту, використовуючи їх передусім для наближування деревини до торінських доріг. Наведені сани ми задокументували також при обслідуванні села Звали.

Як вже було сказано, сани слід вважати основним засобом транспорту під час зимових лісорозробок в минулому. Окрім звожування деревини санями, тут мали місце також інші види транспорту дерева. З ними під час дослідження ми теж мали змогу познайомитися. Досі ми говорили про звожування деревини за допомоги тваринної тягової сили. Але часто звозили чи наближували дерево до доріг також вручну — волоком з допомогою ланцюга, що тут називають за ланцом.

Найчастіше в цих випадках запрягали коней. Колоди до кінської упряжки почіпляли ланцюгом приєднуючи ланцюг до орчика (вага).

Про це прикріплювання деревини ланцюгом до орчика казали, що дріво ся запарутило.

У цьому способі деревина наближувалася до саней — на менші відстані, а теж на місця, де стовбури пилили на менші колоди і кололи їх (*сяговина*). Йдеться про розробку дров на топливо. Коли це не було курних доріг, то в цей спосіб звозили деревину до самого села. Пізніше цей спосіб зник внаслідок побудови сучасних доріг, якими заборонялося звозити волоком цілі обрубані стовбури заради утримання комунікацій у найкращому стані. Взимку ж колоди наближували поповзом до самої дороги, тут їх укладали, а далі відвозили на возах (*піший вуз*). В гущавині лісу часто дерево тягли поповзом вручну, правда, за допомоги ланцюга; тягли до дороги (за ланцем).

Інший спосіб наближування деревини до доріг представляє наближування з допомогою різni. Різні виготовлювали з колотої деревини, ладнали їх на стрімких схилах, де вирубували з цією метою цілі паси лісового поросту. Цей спосіб застосовували для спуску деревини з високих і неприступних місць, використовуючи для цього характер терену.

Цим видом традиційного транспорту користались не тільки в області сільського господарства та лісової промисловості, але й у домашньому виробництві. Домашнє виробництво в описаному регіоні було колись розсягло виробничою діяльністю, нині залишились з неї тільки одні рештки — передусім виробництво вінників. В останні роки ця галузь домашнього виробництва набула такого поширення, що забезпечує засобами прожиття частини сільського населення, яке не зайняте в промисловості; домашнє виробництво подекуди стало другим найбільшим джерелом заробітку і посідає місце зараз після сільського господарства. Виробництво вінників провадиться завжди в зимові місяці, коли немає сільськогосподарської польової роботи. Саме тоді їй використовується згадуваний традиційний зимовий транспорт — передусім для привезення з лісу пруття та іншого матеріалу. Використовують для цього сани прості, верхню частину яких пристосовують так, що приладжують на неї драбинки чи дошки. Будова таких саней та назви окремих складових частин відповідає тому, що вже було сказано про сани для возіння гною.

Як вже було сказано, сани виконують в області сільського і лісового господарства, як і домашнього виробництва, функцію засобу транспорту. Є вони рівночасно й засобом особового сполучення. Взимку сани не тащ давно уможливлювали зв'язок з містом (Снина, Гуменне, Великий Березний, Стасчин), куди селяни виїжджали за покупками, чи на ярмарки та торги. Сани, як засіб сполучення (*сані, парадні санки*) були дещо більші і більш масивні в порівнянні з робочими санями. Проте їхній каркас був однаковий з санями в найпростішому смислі слова (*голи сані*). Сани для особового сполучення теж одинарні і посугаються на двох полозах, мають стабільні насади спереду і ззаду. Верхня частина під加以на для людей у такий спосіб: з боку до стояків (клиници) прикладали дошки, але частіше драбинки, бо між них зручніше було вмощувати кіш (*куш*). Кіш був виплетений з пруття і складався з двох частин, які на стиках одна одну перекривали, створюючи таким чином суцільний короб. До саней найчастіше запрягали коней, головне тоді, коли виїжджали кудись дальше. Сани були, поряд з возом, основним засобом

особового сполучення. Використовували іх також у зв'язку з обрядовими традиціями, зокрема весілям (*парадні сані*). Регулярне автобусне сполучення в цих віддалених селах Північного Земплина мало за наслідок, що сани, як засіб особового сполучення, остаточно вийшли із ужитку.

Займаючись засобами традиційного зимового транспорту, вважаємо потрібним порушити також деякі інші питання. Йдеться передусім про способи виробництва, набування та зберігання саней як предмета приватної власності, а теж про догляд за ними. Сані майстрували самі господарі, але теж набували іх купівлею від майстрів-самоуків, які у вільний час виробляли сани. Залізні деталі замовляли в коваля (*коваль*). Позначка власника саней викарбонувалась на певні металеві частини, зокрема ті, які були на дишлі: позначалося формою початкових букв імені і прізвища власника, проте форми позначення були — різноманітні, за бажанням власника саней. Матеріал на виробництво саней був зумовлений передусім тими видами деревини, якої в навколишніх лісах не бракувало. Для виготовлення основної частини — полозів та насадів, обирали важкі деревини, здебільша ясен та бук. Драбинки виробляли з березового дерева. В кожному господарстві було, як правило, двоє саней і вони виконували всю працю у зв'язку з транспортуванням найрізноманітніших вантажів передусім тим, що по-різому впорядкувалась їхня верхня частина. Догляд за санями вимежувався вільним від роботи часом, а цього було найбільше в переддень весняних сільськогосподарських робіт та в період пізньої осені. Звичайно міняли обношенні і зіпсовані частини, дехто замовляв їхнє виготовлення в майстрів-самоуків. Відкладали сани навесні розібраними на окремі частини (так само, як відкладали пізньої осені також вози). Основні, найбільші частини саней влітку висили на зрубах господарських будівель, коло амбарів (*сипанець*) чи на задньому зрубі житлового будинку. Йшлося про охорону саней від розсихання, тобто від шкідливого впливу сонця та дощу. Таке перекочування традиційних засобів транспорту знаходимо також в інших регіонах Словаччини.

Традиційні форми запрягу, про які буде мова, зумовлено загальною проблематикою традиційного транспорту. Запряг був потрібний передусім для сільськогосподарських робіт (оранка, боронування, вивозування гною, звожування врожаю). Для цього найбільш доцільно було запрягти волів. Розведення волів мало місце до тих пір, поки не було створено умови для візникування — фурманки. У період, коли в цих місцях значного розвитку набули лісорозробки (від першої до другої світової війни) — в традиційному транспорті широкого застосування набув кінський запряг. У зв'язку з цим доводиться констатувати, що розведення коней було зовсім зумовлене потребами кінного запрягу у зв'язку з візникуванням.

Рогату худобу запрягали посередництвом дерев'яної упряжки — ярма. Оскільки в цьому районі запрягали завжди пару рогатої худоби, то знаходимо тут тільки двоупряжне ярмо. Верхню частину ярма визначають тим самим словом що й ціле, а виробляють її з яворової деревини. Нижню частину (*пудгорля, пудгорлиця*) з'єднують з верхньою посередництвом двох дощечок (*дочечки* — Р. Потік, скалки — Дара, заноски, — Велика Поляна). Дощечками можна регулювати ширину ярма відповідно до шкі

худобини. На обох боках ярма влаштовано дерев'яні занози (заноска, заниска), які згодом замінили залізними. Всередині верхньої частини вміщено отвір, для залізного швореня (своринь), яким прикріплюють яро до дишла.

Для прикріплювання ярма до дишла існують два способи.

Перший полягає в тому, що яро насаджують на дишло спереду, задля чого на ньому прикріплено залізну заковку; крізь заковку та яро встремляють своринь. Другий спосіб, на наш погляд, передував першому і полягає в тому, що яро прикріплюється до дишла за допомоги дощечки (нащека), приєднаної до дишла посередництвом пута чи обідка. Обидві наведені форми прикріплювання ярма до дишла знаходимо також в інших районах Словаччини.

Для запрягу коней використовують упряжку, що складається з двох частин: дерев'яної (кунсько ярмо) та шкіряної штверт, шлія); далі до цієї збрui належать також ремені, що другим кінцем причеплені до орчика (вага). В цьому районі хомут використовують для запрягу дуже рідко, хоч в інших регіонах він дуже поширеній.

Візникували завжди чоловіки. Вони іздили до Станиця, Гуменної, Великого Бerezного та Ужгороду. До складу заробіткового візництва входило, поряд із возінням лісу (сяговини, дощок, шпал на залізницю) та деревного вугілля, також візникування (фурманка) під час збору цукрових буряків, а в південних областях (Мукачево) також під час збору кукурудзи. Нерідко ця справа була організована так, що на фурманку йшлося на заздалегідь домовлені господарства. Фурманка відбувалася влітку возами, взимку санями. Візникування в ширшому смислі слова зникло внаслідок впровадження сучасної техніки транспорту, побудови сучасних комунікацій, залізниці, але й у зв'язку з новими вигідними можливостями заробітку (завод «Вигорлат», як і дальші промислові підприємства на околиці). Нині візництво ще утримується в межах самого села як щось сезонне, передусім у зв'язку зі звожуванням врожаю — картоплі, сіна, збіжжя.

У цьому районі завжди відчувалася нестача тяглових тварин, що мало своє коріння в економічній вбогості більшості селянських родин, і тому селяни під час невідкладних робіт допомагали собі всіляко: позичали коней чи волів, поєднували при дишлі свою і сусідську тяглову худобину. Цю взаємодопомогу називають спряганням (спрігатися).

Під терміном спрягання слід розуміти взаємодопомогу в кількох випадках. Найчастіше спрягалися ті, що мали тільки одного коня; допомогу вертали тим самим при найближчій нагоді. Інакше виглядало спрягання на роботах в лісу чи при візникуванні. Нарешті, відома також форма самодопомоги, коли один з партнерів не мав жодної тяглової сили, до чого, правда, доходило нечасто. При всіх наведених випадках було заваживано вертати допомогу працею. Виняток становить спрягання в межах заробіткового візникування, зокрема у зв'язку з візникуванням лісу, коли заробіток між собою ділили власники запрягу.

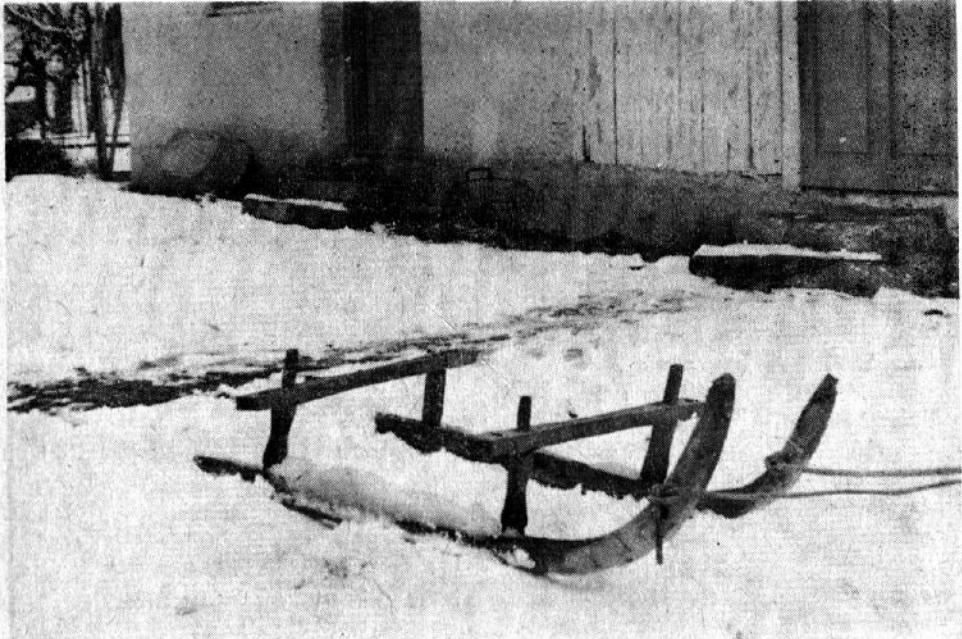
Проблематика взаємної допомоги формою спрягання є соціальною стороною народної культури, проте має відношення також до проблематики традиційних засобів транспорту, що є предметом нашої наукової розвідки.

Із засобів зимового транспорту, без огляду на характер транспортуваних вантажів, не можна виключити ані використання традиційних колісних засобів. Маємо на увазі різні типи возів (двоколісні, чотириколісні, тачки тощо).

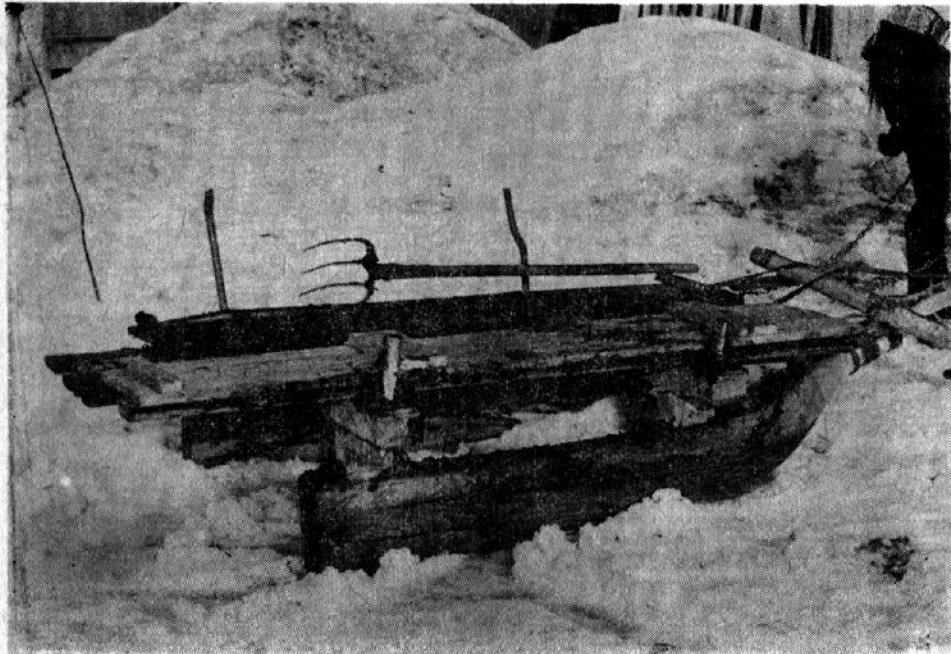
Оскільки нашою метою було обслідування тільки типових для зимового періоду традиційних засобів транспорту, то в цій розвідці ми не вважали доцільним грунтовніше займатися рештою транспорту. Займаючись тут способом і засобами традиційного зимового транспорту в районі верхньої Цирохи, ми висунули перед собою завдання відтворити ті засоби у зв'язку з економічним і соціальним аспектом народної культури, а теж зібрати в цій області матеріал, потрібний для наступного ширшого опрацювання теми, як також і для написання порівняльної праці про традиційні форми транспорту та сполучення взагалі.

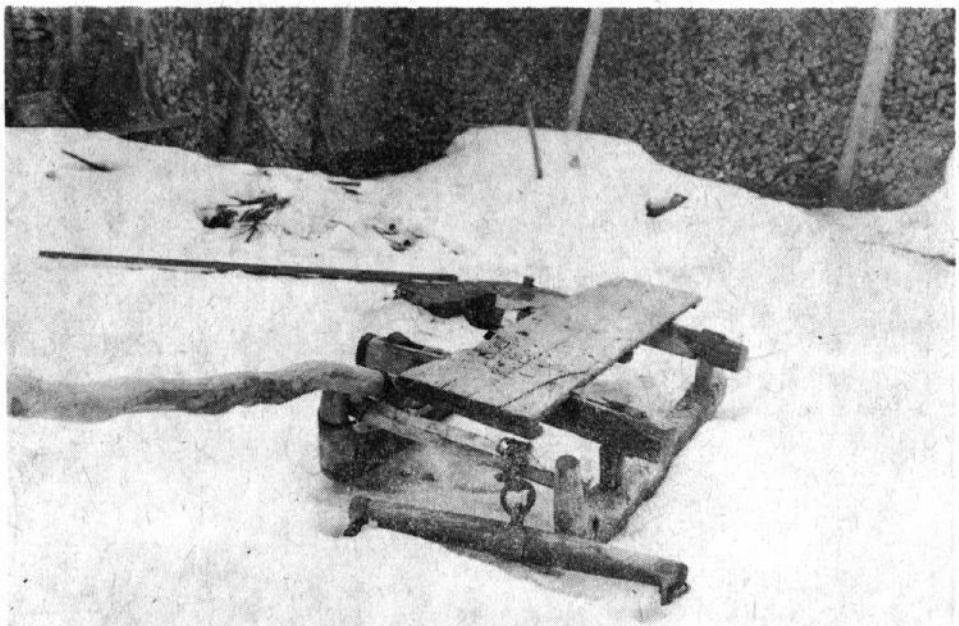
ПРИМІТКИ

- ¹ R. Bednárik, Problematika prvých dopravných prostriedkov a bývania. Národopisný zborník SAV – Musaica roč.XVII, 1967.
- ² J. Podolák, Zimná doprava sena z horských lúk na západnej strane Malej Fatry SN 1962. — Beiträge zur Rinderanspannung in der Slowakei (Príspevok k štúdiu dobytčieho záprahu na Slovensku). Národopisný věstník československý, r. 3—4, 1968—69.
- ³ B. Gunda, Ľudový transport v Žakarovciach. SN 1955.
- ⁴ L. Baran, Sanč a smyky v zemích českých a na Slovensku. Československá etnografie 1957, roč. V. — Způsob dopravy při senách na Horchoni. ČL 1952 roč. 39.
- ⁵ J. Mjartan, Dvojkolesové vozidlo v ľudovom transporte na Slovensku. SN 1974.
- ⁶ K. Palkovič, Nárečová terminológia saní a ich časti. ZSNM LXVII – Etnografia, č. 14 (1973).
- ⁷ Дослідження відбулося в селах Старина, Велика Поляна, Руське, Дара, Звала, Руський Потік, Смольник, Нова Седлиця.
- ⁸ K. Andel – M. Markuš, Ľudový transport v strednom Zemplíne, SN 1971.
- ⁹ Správa o národopisnom výskume v oblasti severného Zemplína, ZSNM – Etnografia, 1961.

1. Ручні сани, Звала. Архів етнології Філософського факультету Братіславського університету ім. Коменського (далі АЕ БУК), Фото М. Парікова, 1977 р.
2. Сани на гній, Звала, АЕ БУК, Фото Ян Подолак, 1977 р.

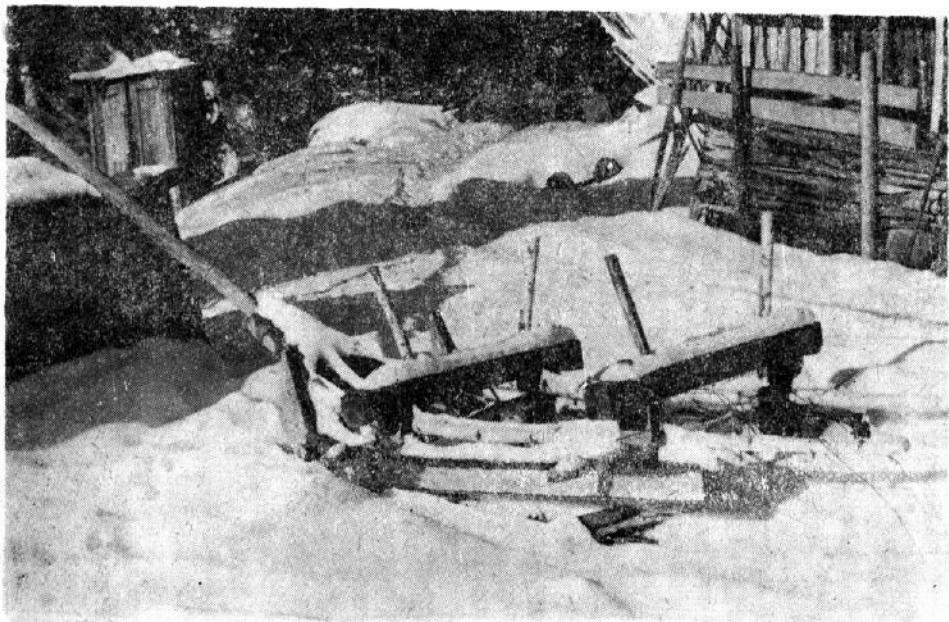

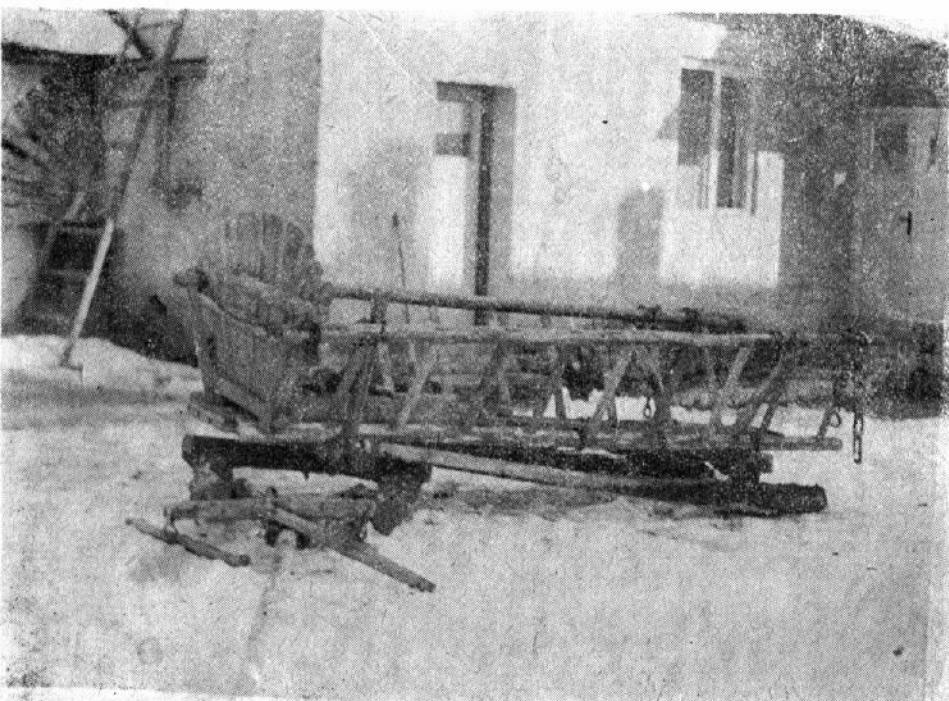
3. Передок саней на гній, Нова Седлиця. АЕ БУК, Фото М. Парікова, 1977 р.

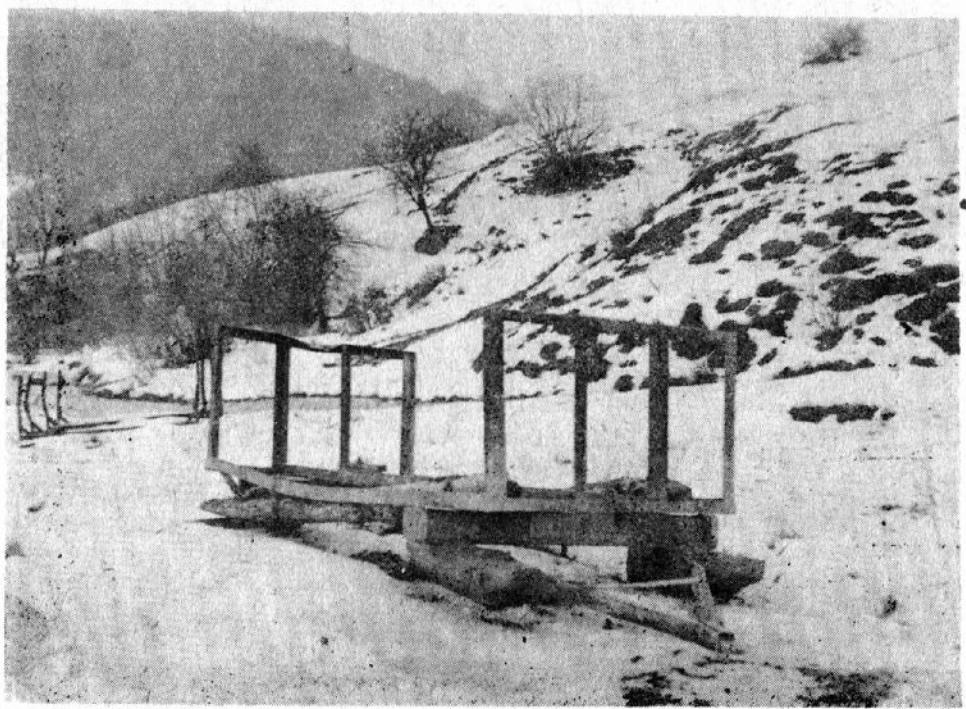
4. Коні в санному запрязі, Звала. АЕ БУК, Фото Ян Подолак 1975 р.

5. Одинарні сани для возіння деревини, Смольник, АЕ БУК, Фото Ян Подолак 1975 р.
6. Сани з саницями для возіння деревини, Велика Поляна, АЕ БУК, Фото Ян Подолак, 1975 р.

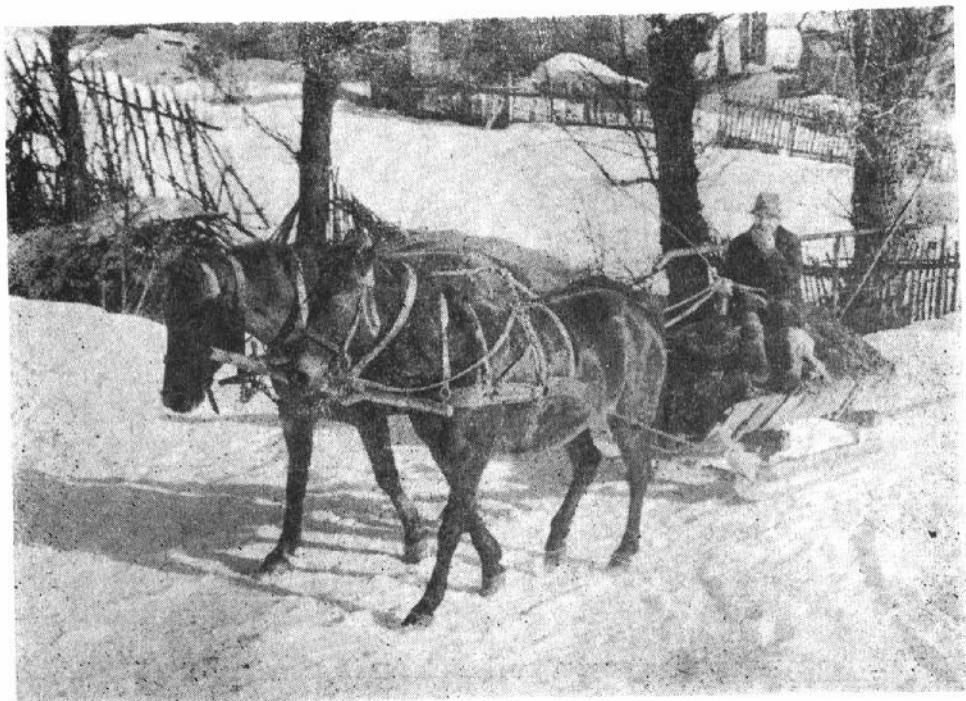

7. Сучасні сани для возіння деревини, Звала. АЕ БУК, Фото М. Парікова, 1977 р.

8. Кінний запряг, Смольник. АЕ БУК, Фото М. Парікова, 1977 р.

9. Традиційний транспорт гною в зумову пору, Смольник. АЕ БУК, Фото Ян Подолак, 1975 р.

R E S U M E

Magdaléna Paríková, TRADIČNÉ SPÔSOBY ZIMNEJ DOPRAVY V OBLASTI HORNEJ CIROCHY

Ludový transport a doprava predstavuje jeden z významných komponentov úseku agrárnej etnografie. V tomto príspevku sú spracované výsledky etnografického výskumu tradičných spôsobov zimnej dopravy v niektorých vybraných lokalitách ležiacich v oblasti horného toku rieky Cirochy (Stariná, Veľká Poľana, Ruské, Zvala, Dara, Ruský Potok, Nová Sedlica). Zimnú dopravu charakterizujú jednotlivé typy saní na dobytčí záprah ako aj na sane ťahané ľudskou silou. Na základe výsledkov terénnego výskumu rozlišujeme dva typy saní: 1. jednodielne, 2. sane pozostávajúce z dvoch časti. Úpravou vrchnej časti sani (pridávaním drabin, bočníc, košíny) sa menila ich funkcia pri dopravovaní rozličných nákladov.

Autorka pri výskume a objasňovaní týchto javov mala na zreteli ich funkciu v poľnohospodárstve (vývoz hnoja), v lesnom hospodárstve (tažba dreva, jeho približovanie a oprava), na úseku domáckej výroby (zhotovenie metiel) ako aj v osobnej doprave a zárobkovom povozníctve. V súvislosti s problematikou zimnej dopravy sa venovala pozornosť aj otázke tradičných foriem záprahu. Napokon sa v príspevku uvádzajú aj typológia a terdinológia jednotlivých prostriedkov a spôsobov zimnej dopravy.

V tejto oblasti – kde žije obyvateľstvo ukrajinského etnického pôvodu – pomerne dlho pretrvávalo používanie saní v zimnej doprave. Na túto skutočnosť vplývalo niekoľko faktorov. Z hľadiska ekonomickej a sociálneho vývoja patrila táto oblasť v období kapitalizmu k najzaostalejším na Slovensku. Okrem toho sú tu osobitné prírodné a geografické podmienky ako aj spôsob hospodárenia (pretrvávanie niektorých archaickejších poľnohospodárskych techník, ktoré bolí v iných regiónoch Slovenska už ojedineľ).

Príspevok o tradičných spôsoboch zimnej dopravy poskytuje materiál k ďalšiemu spracovaniu a porovnávaciemu štúdiu úseku ľudového transportu a dopravy na Slovensku.

РЕЗЮМЕ

Магдалена Парикова, ТРАДИЦИОННЫЕ СПОСОБЫ ЗИМНЕЙ ПЕРЕВОЗКИ
В ОБЛАСТИ ВЕРХНЕЙ ЦИРОХИ

Народный транспорт и перевозка представляют собой один из знаменательных компонентов в области аграрной этнографии. В данной статье разработаны итоги этнографического исследования традиционных способов зимней перевозки в некоторых избранных местностях, находящихся в верхнем течении реки Цирохи (Стари-на, Велька Поляна, Рускс, Звала, Дара, Руски Поток, Нова Седлица). Зимнюю перевозку характеризуют отдельные типы саней с упряжкой скота и сани, которые тянет человек. На основе результатов местного исследования различаются два типа саней: 1. сани, состоящие из одной части; 2. сани, состоящие из двух частей. Оформлением верхней части саней (прибавлением решётки, борта, плетенного кузова) изменялась их функция при перевозке различных грузов.

Автор имела ввиду при исследовании и объяснении этих явлений их функцию в сельском хозяйстве (вывоз навоза), в лесном хозяйстве (вывоз дерева, его приближение и транспорт), в области кустарного производства (изготовление метёл), также в личном транспорте и извозчиком заработка. В связи с проблематикой зимней перевозки автор уделяла внимание и вопросу традиционных форм упряжки. В статье приводится типология и терминология отдельных средств и способов зимней перевозки.

В этой области, где живет население украинского этнического происхождения, довольно долго употреблялись сани в зимней перевозке. На эту действительность влияло несколько факторов. С точки зрения экономического и социального развития принадлежала эта область при капитализме к самым отсталым областям в Словакии. Кроме того, здесь существуют особые природные и географические условия как и способ ведения хозяйства, жизненность некоторой архаической сельскохозяйственной техники, которая была в других местностях Словакии уже единичной.

Статья предоставляет материал дальнейшего исследования и сопоставительного изучения в области народного транспорта и перевозки в Словакии.

Д-р Ю. Панько

RESUME

Magdaléna Paríková, TRADITIONELLE ART DES VERKEHRS IM WINTER IM GEBIET DER OBEREN CIROCHA.

Der Volkstransport und Verkehr stellt einen der bedeutendsten Komponenten aus dem Bereich der Agrarethnographie. In diesem Beitrag sind die Ergebnisse der ethnographischen Forschung der traditionellen Art des Verkehrs im Winter in einigen erwähnten Lokalitäten, die im Gebiet der oberen Cirocha (Stariná, Veská Polana, Ruské, Zvala, Dara, Ruský Potok, Nová Sedlica) liegen, bearbeitet. Für den Verkehr im Winter sind charakteristisch einzelne Schlittentypen für Viehbespannung, wie auch Schlitten, die Menschen ziehen. Auf Grund der Forschungsergebnisse im Terrain unterscheiden wir zwei Schlittentypen: 1. einteilige, 2. zweiteilige. Durch die Zurichtung des oberen Teiles am Schlitten (Leiter, Seitenbretter, Korb) verändert sich seine Funktion für den Transport verschiedener Güter.

Die Verfasserin berücksichtigte bei der Forschung und Erklärung dieser Frage ihre Funktion in der Landwirtschaft (Ausfuhr von Dünger), in der Waldwirtschaft (Holzung, Holzbeförderung), auf dem Gebiet der häuslichen Erzeugung (Verfertigung von Besen), wie auch in der persönlichen Beförderung und im erwerbsmäßigen Fuhrwesen. Im Zusammenhang mit dem Wintertransport widmete die Verfasserin auch der Frage der traditionellen Bespannung Aufmerksamkeit. Schließlich wird im Beitrag auch die Typologie und Terminologie der einzelnen Mittel und Art des Wintertransports behandelt.

In dieser Gegend, von Ukrainern bewohnt, war im Winterverkehr lange der Gebrauch von Schlitten üblich. Diesen Umstand beeinflußten einige Faktoren. Vom ökonomischen und sozialen Gesichtspunkt der Entwicklung gehörte dieses Gebiet zur Zeit des Kapitalismus zu den rückständigsten in der Slowakei. Außerdem zeichnet sich dieses Gebiet durch besondere Natur- und geographische Bedingungen aus, wie auch durch die Art der Wirtschaft, durch das Überdauern der einstigen archaistischen landwirtschaftlichen Technik, die in anderen Teilen des Staates selten waren.

Der Beitrag über die traditionelle Art des Winterverkehrs gibt Material für weitere Bearbeitung und ist geeignet zum vergleichenden Studium des Volkstransports und Verkehrs in der Slowakei.

dr. E. Lazar

ЕТНОГРАФІЯ ТА ФОЛЬКЛОРІСТИКА

ОБ'ЄКТИ ПИТНОЇ ВОДИ В РАЙОНІ ВЕРХНЬОЇ ЦИРОХИ

ГАБРІЄЛА ЄСЕНСЬКА-ГОРВАТОВА, МАРТИНСЬКИЙ СЛОВАЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ

Протягом наступної п'ятирічки в районі верхньої Цирохи буде побудовано величезне водоймище (за проектом «Старина»), потреба якого викликана розвитком економічного життя Північно-Східної Словаччини. Під поверхнею водоймища назавжди щезнуть явища традиційної народної культури. Виходячи з цих обставин, ми спробували задокументувати хоча б деякі з існуючих явищ, які пов'язані з проблематикою питної води в районі верхньої Цирохи.

Предки сьогоднішнього населення полонинської області, що тут поселилися, жили хліборобсько-пастушачим життям. До пастушення протягом минулого сторіччя приєдналися ще деревозаготівля і сезонні сільськогосподарські праці. Засобами питної води ще наприкінці XIX ст. були неврегульовані потічки і некриті, простенько впорядковані поверхові джерела. Копані криниці в половині минулого сторіччя були тут рідкісним явищем — майже вимогою одних тільки найбагатших мешканців села — попа, шинкаря або багатія. Такий стан тривав до кінця першої світової війни.

Після 1920 р. вже селяни починають копати і будувати власні криниці. До їхнього масового поширення однакож доходить аж після другої світової війни. Поряд з набиранням у відра текучої води з потоку, в досліджуваному районі здавна за питну воду вважалася й вода в непокритих поверхових джерельцях. Ці джерельця частково пристосовувались і впорядкувались. Впорядковування мало, як правило, індивідуальний харак-

* Ця розвідка є результатом теренного дослідження працівників Мартинського Словакського національного музею — Г. Єсенської, Д. Гичкової та Яна Дерера взимні 1976 р.

тер. Для стікання води у джерело звичайно вставляли товсту кору з дерева, ввігнуту в формі жолобка, а пізніше видовбували дерев'яний жолобок. З нововідкритого джерела спершу напивалася якась домашня тварина — вівця, ялівка чи пес. Більш обережний селянин насамперед споглядав, який вчинок має вода на тваринний організм, і коли вода не викликала в організмі тварини небажаних наслідків (проносу, нехіті до іди тощо), то її вважали питною. Якщо вода витікала на рівній місцянці, то на тому місці викопували неглибоку виїмку, яку обкладали кам'яними брилами, щоб воду можна було набирати відром чи дзбаном. Перед обкладене брилами джерельце приладнували великий плоский камінь, на який, набираючи чи п'ючи воду, ставали на коліна. Камінь забезпечував, що ґрунт під час набирання води не ссунеться в джерело. У такий спосіб облицьовані камінням джерела захищали покривкою з кам'яних плит, дощок, а в останньому часі також із бляхи. Більш зручні селяни майстрували односхилі прикриття з дощок, що іх прикріплювали з фронтального боку до двох стовпчиків. Під час літньої спеки рівень води в такий спосіб упорядкованих джерелах значно понижався і набирати воду було важче. Тому стали поглиблювати ямку, з dna якої вода витікала. Поглиблену яму знову обкладали камінням. У цей спосіб впорядковані джерела досягали глибини 80 см. Знаходимо їх на луках, поблизу кошар, а подекуди й прямо в селі. Якщо містяться далі від оселі, то ними користуються влітку — у жнива.

Копані криниці, що в минулому сторіччі траплялися дуже рідко, сьогодні в досліджуваному районі набули поширення. Криницю копали біля жилого будинку — в передній частині подвір'я, біжче до дороги. Глибина криниць досягала від двох до шести метрів. Для копання сільських, шкільних і парафіальних криниць, але й криниць заможних селян тощо, наймали циган. Їх оплачували натурою. Ми не зустрічали випадку, щоб криницю помагали копати або копали жінки. Але першу воду із щойно викопаної криниці, дно якої густо посыпали сіллю (витрачували аж 3 кг солі), витягала завжди жінка, Жінка, так належить до криниці, на погляд старших інформаторів, як і до печі. Вогонь у печі був ознакою хазяйновитості обійстя, а вода — символом чистоти, а це значить жіночої праці.

Викопане водоймище криниці мало циліндричний вигляд. Стінки криниці було викладено річковим камінням. Каміння різної величини навершалося тісно один біля одного і злегка втискувалось до ґрунту. Під час кладки циліндричного кам'яного муру не вживали жодного матеріалу для скріплювання. Природний тиск води на стінки сам утримував муриво.

Наземну частину криниці — «зарубу» — вивершують зрубовою конструкцією. В останній період будують її також із заліза або бетону. Зрубове цямриння було майстровано з грубо опрацьованого кругляка, який на рогах виступав. Цямриння робили також з дощок, які накладали вертикально одну на одну. В останні роки існування домюнхенської Республіки сільські та шкільні криниці в деяких місцевостях досліджуваного району було обведено вгорі залізними фігуральними гратами. У п'ятдесятих роках деякі господарі внутрішні стіни криниці не обкладали камінням, а бетонували. Селяни того погляду, що в криницях з кам'яним обкладенням стін вода смачніша.

Криниці досліджуваного району можна розподілити за різними критеріями в різні групи.

A. ЗА ГЛИБИНОЮ ВОДИ:

1. поверхові криниці — до 0,50 см глибини;
2. неглибокі криниці — від 0,50 см до 2,00 м глибини;
3. глибокі криниці — понад 2,00 м глибини.

B. ЗА СПОСОБОМ НАБИРАННЯ ТА ВИТЯГАННЯ ВОДИ:

1. криниці з безпосереднім набиранням води до цебра або відра, які тримають у руці;
2. криниці, вода з яких набирається і витягається догори за допомоги довшої жердини, закінченої гаком;
3. валикові криниці;
4. важільні криниці;
5. блокові криниці.

Види криниць, що їх поділено за глибиною води, не вимагають близького пояснення. Проте вважаємо потрібним детальніше зупинитися на криницях, що їх поділяємо за способом набирання і витягання води.

1. Криниці з безпосереднім набиранням води до цебра, відра чи дзбана, що їх тримають у руці коли набирають воду, по сьогодні знаходимо передусім на полянах. У селі трапляються вже дуже рідко.¹

2. За допомоги довшої жердини, закінченої гаком, витягається вода з **неглибоких криниць**. Буває кілька типів гаків, які за допомоги втулки прикріплено до міцної жердини. Ті жердини, які нам вдалося бачити, було вироблено з грабового, ліщинового та грушевого дерева. Гаки, які до нас в досліджуваній області дійшли, датуються на початок 20 стол. і є зразками доброго ковальського мистецтва та винахідливості. За ними можна простежити процес їх удосконалювання — від самих простих гаків, через спиралевидні, формовані у двобічне латинське «S», аж до гаків, які пристосовано до замкнення цебра чи відра ключем. Ключ має равликоподібну металічну ручку.

3. Найчастіше трапляються в досліджуваному районі **валикові криниці**. Валик зроблено з дубового дерева, так, щоб він за допомоги залізної ручки чи колеса обертається. На валик накручується ланцюг, на вільному кінці якого прикріплено відро, хоч дескільки тут є тільки гак, на якого вішають відро, що його замикають при допомозі ключа.

Усі валикові криниці вкрито дашком. Висота цямриння мала вплив на вміщення криничних дверцят. Якщо зрубове цямриння було низьке, то дверцята були складовою частиною сідлоподібного даху і відкривалися догори чи в котрийсь із двох боків. В рідкісних випадках на валикових криницях знаходимо двостулькові дверцята на одному з двох боків сідлоподібного дашку. Коли дашок односхилий, то фронтальна сторона криниці частково відкрита.

Якщо цямриння високе (найчастіше будується вертикально кладкою дощок на ребро), то валикова криниця має дверцята на одній з чотирьох стін — звичайно на тій, що обернена до двору. Дверці одностулькові. Дащок на валикових криницях звищим цямринням має піраміdalну форму чи навіть форму шестигранної піраміди. Колесо чи ручку, що ними валик приводиться в рух, після набрання води закріплюють гач-

ком чи ланцюжком. У переважної більшості валикових криниць вмайстровано всередині на боку змістовний дощаний жолоб, посередництвом якого стікає вода у корито внизу на зовнішньому боці криниці — для напування худоби. Дерев'яні жолоби колись були довбані, нині переважають збивані з дощок. Деякі з цих криниць мають дверцята, що замикаються на замок чи засув.

4. Під час дослідження ми натрапили в наведених місцевостях також на важільні криниці, які тут стали входити до вжитку ще в добі домюнхенської республіки. Жителі Північно-Східної Словаччини вперше познайомились із важільними криницями під час сезонних сільськогосподарських праць у Михалівецькому, Воронівському та Требішівському округах, де ці криниці поширені. Той факт, що криниці цього типу уможливлюють набирання води при меншій затраті енергії, спричинився до їх поширення також в цьому районі. Саморослі розсохи всаджувались глибоко в землю за допомоги дерев'яних колів-опір. Часто для цього використовують також дерево на корені, в якого відрізують гілляки в той спосіб, що залишається стирчати міцний стовбур-розсоха. На таку розсоху за допомоги залізного бруска прикріпляють важіль, який, якщо потрібно, виважують шматом заліза, прикріпленим на товстіший кінець. З близчого кінця важеля опускають за допомоги ланцюга жердину, яка внизу закінчується гаком, що замикається, або ланцюгом. На гак чи ланцюг прикріпляють відро для набирання води. Розсоха, на якій рухається важіль, стоїть у городі, криниця міститься у дворі. Важільні криниці теж подекуди вкрито дашком. Важіль називають «журавом».

5. У шістдесятих роках тут-там будували також блокові криниці. На несучому стовпі у формі букви Г, зміцненому вгорі косим кріплениям, встановлено блок з міцним кабелем. Цей тип криниці не знає покриття і для набирання води витрачається значна сила. Тому, мабуть, він і не знайшов у досліджуваному районі скільки-небудь помітного поширення.

Із всіх наведених типів криниць найбільшого поширення в досліджуваному районі за останніх 50 років набули два типи криниць: вкрита валикова криниця на колесі та важільна криниці. Вони не є типовими тільки для нас: досліджуваних сіл верхньої Цирохи. Знаходимо їх з незначними відмінностями також на території всієї Словаччини, але теж і на Моравії, в Польщі та на Україні.²

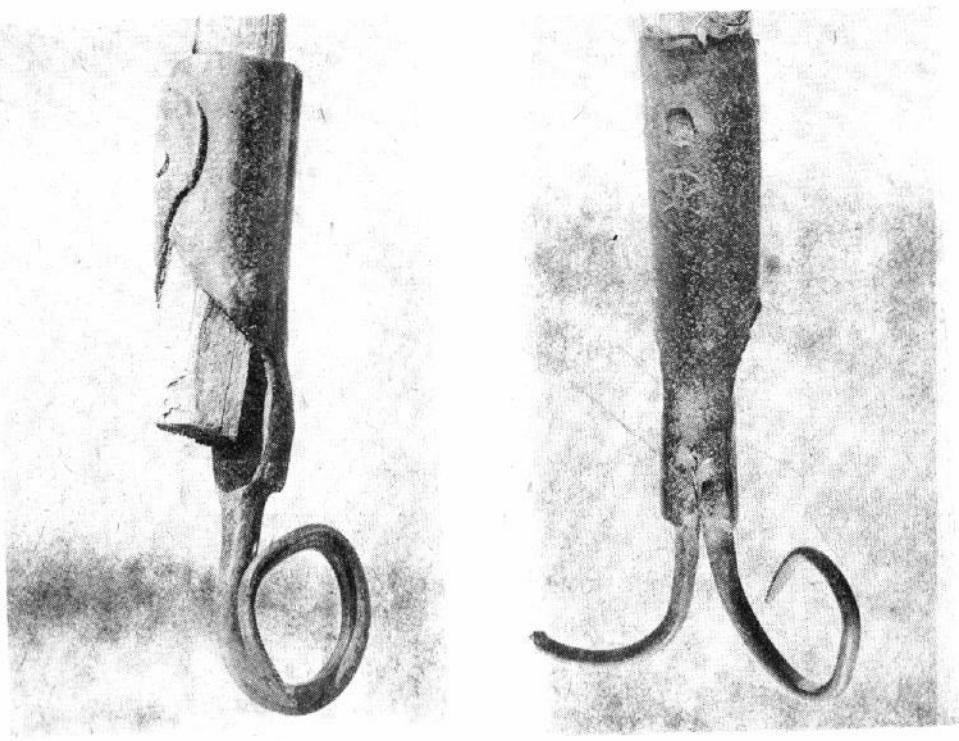
ПРИМІТКИ

- ¹ »Súpis pamiatok na Slovensku«, Zväzok druhý, Bratislava 1968, стор. 439.
- ² »Súpis pamiatok na Slovensku« Zväzok tretí, Bratislava 1969, стор. 132, 373, 175.
- ³ Сюди зараховуємо також набирання води взимку з ополонок, прорубаних у товстій кризі замерзлих потоків, що протікають через села. Ополонки слугують найчастіше для напування великої рогатої худоби.
- ⁴ Sem zahrňujeme aj nabieranie vody z otvorov vysekaných do hrubého ľadu na potokoch, ktoré tečú cez dediny. Otvory v ľade slúžia ponajviac na napájanie väčších hospodárskych zvierat.
- ⁵ V. Frolec: »Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku«, Brno 1974, crop. 208—211; E. Jeřábek: »Starší způsoby získávání vody a úprava vodních zřídel na Valašsku«, Český lid, Ročník 45, číslo 4, 1958, стор. 163—170;
- O. Gajkova: »Kultura ludowa okolic hor«, »Práce i materiały etnograficzne«, Lublin 1947, VI, стор. 46—47.

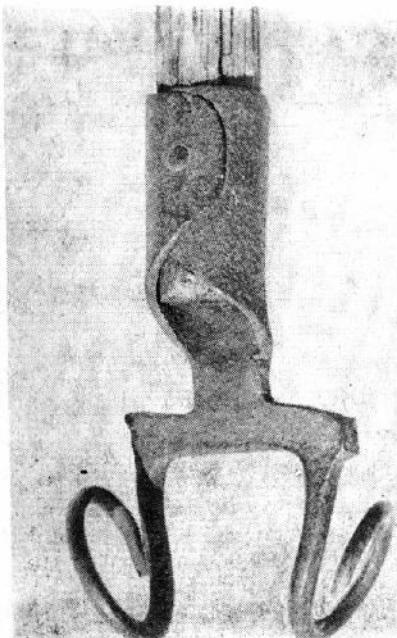

1. Наземне джерело в селі Ялова. Фотоархів Мартинського Словацького національного музею — Інституту етнографії (далі МСНМ-ІЕ); фото Ян Дерер.
2. Джерело в березі — село Ялова. Фотоархів МСНМ-ІЕ — фото Ян Дерер.

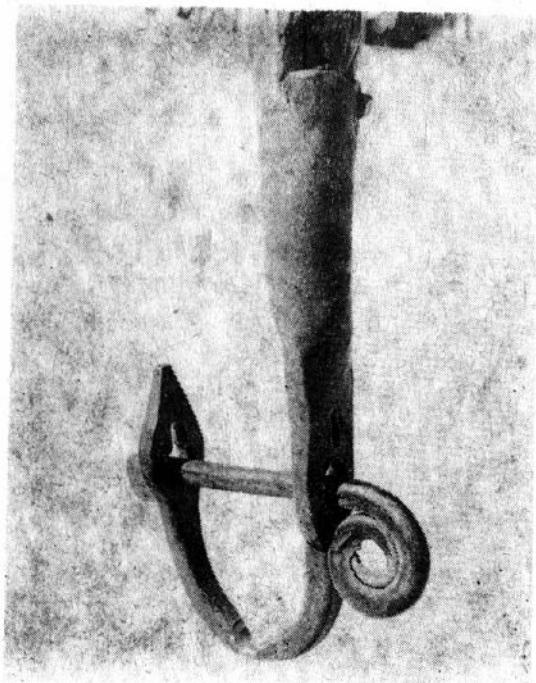
↑
3. Гак для витягання із
криниці відра з водою.
Фотоархів МСНМ-ІЕ —
фото Ян Дерер.

←
5. Подвійний гак у фор-
мі букви »S« для витя-
гання з криниці відра
з водою. Фотоархів
МСНМ-ІЕ — фото Ян
Дерер.

↑
4. Гак для витягання із
криниці відра з водою.
Фотоархів МСНМ-ІЕ —
фото Ян Дерер.

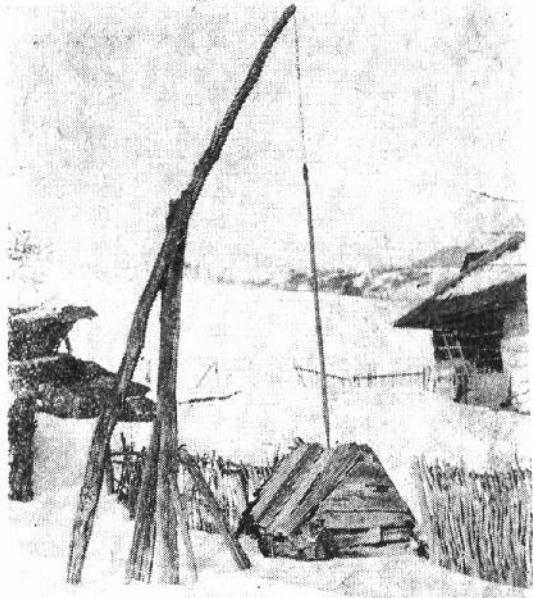
6. Гак, пристосований
для замикання клю-
чом. Фотоархів МСНМ-
ІЕ — фото Ян Дерер.

7. Валикова криниця в селі Смоль-
ник. Фотоархів МСНМ-ІЕ —
Фото Ян Дерер.

8. Валикова криниця в селі Велика Поляна. Фотоархів МСНМ-ІЕ — фото Ян Дерер.

9. Важільна криниця в селі Старина. Фотоархів МСНМ-ІЕ — фото Ян Дерер.

R E S U M Ě

Gabriela Jesenská — Horváthová, K PROBLEMATIKE ZDROJOV PITNEJ VODY

Predložená materiálová štúdia vznikla na základe terénnych výskumov urobených pracovníkmi Slovenského národného múzea — Etnografického ústavu v Martine s G. Jesenskou, D. Hyčkovou a J. Dérerom na jar roku 1976. Výskum bol realizovaný v lokalitách, ktoré v priebehu budúcej päťročnice zmiznú pod hladinu vodnej nádrže (projekt Starina). Pretože obyvatelia obcí Zvala, Veľká Pošana, Dara, Jalová, Ostrožnica, Ruské Stariny a Smolník zatrátko opustia svoje dnešné domovy a budú sa sťahovať do nových sídlisk, snažili sa menovaní pracovníci múzea zdokumentovať čo najviac archaickejších javov z ľudovej kultúry v tejto oblasti.

Predkovia dnešných obyvateľov, ktorí sa usadili pod hrebeňmi Karpát žili rolnicko-pastierskym životom, ku ktorému sa v minulom storočí pridružilo drevorubačstvo a sezónne poľnohospodárske zamestnania. Zdrojmi pitnej vody ešte koncom minulého storočia boli nezregulované potoky a nekryté, jednoducho upravené povrchové prameňe. Kopané studne v polovici minulého storočia boli tu zriedkavosťou, takmer privilégiom najbohatších obyvateľov obce. Po roku 1920 začinajú si gázdovia budovať kopané studne. V práci sú podrobne opísané zvyky spojené s objavovaním a úpravou prameňov, ochutnávaním a pod., ktoré sú cenným prinosom pre zvykoslovný materiál z územia Slovenska.

Kopané studne, ktoré sa v minulom storočí vyskytovali ako vzácnosť, sú dnes v skúmanej oblasti značne rozšírené. Autorka sa zmieňuje o situovaní studni vo vztahu k usadlosti, vlastníckych právach, technikách hlbenia studní, najímaní občanov cigánskeho pôvodu na tieto práce, i o podielu ženskej práce pri prvom výťahovaní vody a pod. Zdroje pitnej vody v skúmanej oblasti delia podľa viacerých hľadisk:

A — podľa hlbky vody: Povrchové, plytké, hlboké

B — podľa spôsobu naberania či výťahovania vody

- a) voľné naberanie priamo do putne alebo vedra, ktoré sa držia v ruke
- b) pomocou háka na dlhšej žrdi
- c) hriadeľové studne
- d) váhadlové studne
- e) kladkové studne

Časť práce je tiež venovaná kováčsky zhotoveným ozdobným hákom a kľúčom na upevnenie vedier.

Z opisaných a roztriedených typov studní autorka za najrozširenejšie preskúmanú oblasť za posledných 50 rokov považuje zastrešené hriadeľové studne s kolesom a studne váhadlové, s ktorými sa stretávame v menších obmenách na celom území Slovenska, ale tiež na Morave, Poľsku a Ukrajine. Zdroje pitnej vody sa v širšom zmysle javia ako jeden z prameňov pre štúdium hospodárskych pomerov skúmanej oblasti.

РЕЗЮМЕ

Габриела Есенска-Хорватова, К ПРОБЛЕМАТИКЕ ИСТОЧНИКОВ ПИТЬЕВОЙ ВОДЫ

Предъявленная статья возникла на основе терренного исследования местности работниками Словацкого национального музея — Этнографического института в Мартине (Г. Есенска, Д. Гичкова и Я. Дерер) весной 1976 года. Исследование осуществлялось в местностях, которые на протяжении будущей пятилетки исчезнут под поверхностью водоёма (проект Старины). Поскольку жители сёл Звала, Великая Поляна, Дара, Ялова, Остружница, Руске, Старица и Смольник через короткое время покинут свои сегодняшние родительские дома и будут переселяться в новые кварталы, стремились приведенные работники музея документировать чем больше архаических явлений народной культуры в этой области.

Предки сегодняшних жителей, которые осели под гребнем Карпат, жили земледельческо-пастушьей жизнью, к которому в прошлом веке присоединились рубка леса и сезонные сельскохозяйственные занятия. Источником питьевой воды еще в конце прошлого столетия были несрегулированные ручьи и неприкрытые — просто регулированные поверхностные источники. В половине прошлого столетия выкопанные колодцы были здесь редкостью, почти привилегией зажиточных жителей села. После 1920 года начинают хозяева строить каменные колодцы. В статье подробно описаны привычки, связанные с обнаружением и оформлением источников, дегустацией и т. п., которое является ценным вкладом для материала обычая на территории Словакии.

Выкопанные колодцы, которые в прошлом столетии встречаются как редкость, сегодня они в исследованной области значительно распространены. Автор упоминает о обеспечении колодца по отношению к усадьбе, о владельческих правах, технике выкалывания колодца, нанимании граждан цыганского происхождения для этих работ, роль женской работы при первом вытягивании воды и т. п.

При делении источников питьевой воды автор исходит из нескольких аспектов. Их делит:

- А. по глубине воды: поверхностные, мелкие, глубокие;
- Б. по способу набирания или вытягивания воды:
  - а) свободное набирание прямо в посудинку или ведро, которое держится в руке,
  - б) с помощью крючка на длинной жерди,
  - в) колодцы с валом,
  - г) колодцы с журавлем,
  - д) колодцы с блоком.

В статье уделяется внимание и украшенным ключам и крючкам, предназначенным для укрепления ведер, изготовленным кузнецами.

Из описанных и разделенных на типы колодцов автор считает самыми распространенными для исследованной области за последние 50 лет колодцы с валом и колесиком и колодцы с журавлем, с которыми встречаемся реже по всей территории Словакии, даже в Моравии, Польше и на Украине. Источники питьевой воды в широком смысле представляются как один из источников для изучения экономических отношений исследуемой области.

Д-р Ю. Панько

RESÜMEE

Gabriela Jesenská – Horváthová, ZUR PROBLEMATIK DER TRINKWASSERQUELLEN

Die vorgelegte Materialstudie entstand auf Grund der Forschungen im Terrain, die die Schaffenden des Slowakischen Nationalmuseums, des Ethnographischen Instituts in Martin: G. Jesenská, D. Hyčková und J. Dérer im Frühjahr 1976 unternommen hatten. Die Forschung wurde in den Lokalitäten realisiert, die im Laufe des nächsten Fünfjahrsplanes unter der Wasserfläche des Staubeckens (Projekt Stariná) verschwinden sollen. Weil die Bewohner der Gemeinden Zvala, Veľká Poľana, Dara, Jalová, Ostrožnica, Ruské, Stariná und Smolník binnen kurzer Zeit ihre heutigen Wohnsitze verlassen und in neue Siedlungen umziehen werden, versuchten die obengenannten Schaffenden, je mehr archaistische Erscheinungen der Volkskultur in dieser Gegend zu sammeln zu dokumentieren.

Die Vorfahren der jetzigen Bewohner, die sich unter den Gebirgskämmen der Karpaten niedergelassen halten, lebten hier als Bauern und Hirten und seit dem vergangenen Jahrhundert ergänzend als Waldarbeiter und landwirtschaftliche Saisonarbeiter.

Trinkwasserquellen waren noch zu Ende des vorigen Jahrhunderts die nicht regulierten Bäche und die einfach hergerichteten Oberflächenquellen. Eine Seltenheit waren hier Brunnen noch in der Hälfte des vorigen Jahrhunderts, es war fast ein Privilegium der wohlhabendsten Bewohner des Dorfes. Nach 1920 begannen hier Bauern tiefe Brunnen zu graben. Im Beitrag werden genau die Gebräuche beschrieben, die mit der Auffindung, Instandsetzung und Abschmecken der Quelle (des Wassers) verbunden sind, es sind wertvolle Ergebnisse für das Material über Gebräuche in der Slowakei.

Die Brunnen gehören heutzutage im untersuchten Gebiet zu verbreiteten Trinkwasserquellen. Die Verfasserin erklärt viele Fragen, die mit dem Brunnen zusammenhängen: die Situierung des Brunnens in Beziehung zum Anwesen, das Eigentumsrecht, die Technik des Grabens, das Anwerben von Zigeunern für diese Arbeit, den Anteil der Frauenarbeit beim ersten Wasserschöpfen usw.

Der Verfasser teilt die Trinkwasserquellen im untersuchten Gebiet nach mehreren Standpunkten:

- A. Nach der Tiefe des Oberflächenwassers – seicht, tief.
- B. Nach der Art des Schöpfens:
  - a) freies Schöpfen direkt in eine Wasserbütte oder in einen Eimer, gehalten in der Hand,
  - b) mittels eines Hackens auf langer Stange,
  - c) Wellenbrunnen,
  - d) Ziehbrunnen,
  - e) Rollenbrunnen.

Einen Teil der Arbeit widmet die Verfasserin den Erzeugnissen des Schmiedehandwerks: den Hacken und Schlüsseln, zum Festhalten der Eimer am Brunnen.

Von den beschriebenen und klassifizierten Brunnentypen zählt die Verfasserin in der untersuchten Gegend seit 50 Jahren zu den verbreitesten Typen den Wellenbrunnen mit Dachbedeckung, die mit kleineren Änderungen in der ganzen Slowakei vorkommen, sogar auch in Mähren, Polen und in der Ukraine.

Die Trinkwasserquellen zeigen sich im breiteren Sinne als eine der Unterlage für das Studium der ökonomisch-sozialen Verhältnissen im untersuchten Rayon.

dr. E. Lazar

ЕТНОГРАФІЯ

ТРАДИЦІЙНІ НАГОДИ СУСПІЛЬНИХ ЗУСТРІЧЕЙ СЕРЕД УКРАЇНЦІВ ВЕРХНЬОЇ ЦИРОХИ

ЗІТА ШКОВ'ЕРОВА, КАБІНЕТ ЕТНОЛОГІЇ ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. КОМЕНСЬКОГО.

Вивчення проблематики громадського життя в ставленні до народної культури не спирається на такі багаті традиції і здобутки, як це має місце у деяких інших відгалужень наукового дослідження. Про важливість і актуальність згадуваної проблематики свідчить зростаючий інтерес до соціальної структури та способу життя нашого народу не тільки з боку етнографії, але й інших суспільно-наукових дисциплін. Однаке, всупереч цьому, з жалем доводиться констатувати, що літератури на цю тему ще сьогодні є велика нестача.

Не інакше виглядає справа ані по відношенні до людності району верхньої Цирохи. Літературні джерела, які стосуються цієї території, дають дуже мало скрупі і неповних інформацій.¹ Тому, працюючи над власним внеском до наведеної проблематики, ми виходили передусім з матеріалу, добутого також власним дослідженням на місці.²

Досліджуваний район 7 сіл у верхньому басейні ріки Цирохи (Звала, Острожниця, Смольник, Руське, Велика Поляна, Дара та Старина, що стало центральним селом згадуваної території) заселена українським (русинським)³ населенням. Традиційним заняттям цього населення було розведення господарської худоби в межах сільського господарства.⁴ Оскільки цей засіб прожитку тут був недостатнім, люди хапалися також за інші, додаткові, здебільшого сезонні заняття (лісорозробка, фурманка, випалювання деревного вугілля, жниварство і т. п.). Господарський, культурний і життєвий рівень населення був на дуже низькому рівні. В 50-их роках у цих краях стала розвиватися також промисловість, яка, на жаль, не набула такого розсяту, щоб робітники сьогодні вже не були змушені ходити за працею за межі Гуменського округу.⁵ Нинішнє життя цього району розвивається під знаком побудови гідротехнічної споруди «Старина». Внаслідок цього вищезгадані села буде виселено, а частину затоплено водою.

Наша розвідка ставить перед собою мету розглянути матеріал традиційних зустрічей населення цього району. Щоб обминути можливої неточності чи навіть помилок, ми вирішили не поділяти нагоди суспільних зустрічей за їх характером — на робочі та розважальні, а, навпаки, спробували класифікувати добуті дані за місцем і розмірами суспільної зустрічі.

Таким чином, перша частина нашої розвідки охоплює ті зустрічі, до яких доходило в окремих домах чи обійстях. Сюди належать передусім різні відвідини з нагоди річниць і ювілеїв чи просто родинних святкувань, але й робочі зібрання, які мали також суспільно-розважальний характер (вечорниці чи досвітки, на яких пряли, скубли пір'я).

Друга частина охоплює стихійні зустрічі громадян у межах сільської громади як такої (у крамниці, корчмі тощо), а також зустрічі, які не піддаються точній локалізації (пасіння худоби, нічне вартування, гулянки з музикою і т. д.).

У третю частину увійшли випадки тих суспільних зустрічей, які відбувалися на базі громадян кількох сіл (храмові свята, ярмарки тощо).

Важаємо доцільним підкреслити, що в дослідженні ми не претендуємо ані на вичерпність, ані на пропорційність окремих частин. Оскільки наше дослідження в решті-решт мало рятівний характер, то проходило під знаком поспішного збирання матеріалу, і якщо нам вдалось зібрати рясніші інформації, то, згідно з матеріалом, деяким формам суспільних зустрічей приділяємо більше уваги.

I.

Відвідини. Відвідини на селі мали місце передусім у неділю і найчастіше відбувалися в межах сусідських взаємин. Якщо міжусідські взаємини визначалися приятелюванням, то сусідство ставилось на рівень спорідненості.

Великим днем взаємних відвідин і побажань став перший день різдвяних свят («ріство»).⁷ У цей день відвідували одні одних рідня, сусіди і добрі приятели. Тоді обходили господи також представники місцевої церкви («куратори»), які вибирали гроші на церкву («ходили по коляді»). На весь район славились вертепники із Старини, які на різдво обходили навколоїшні села з своїм вертепом. Цей звичай доховався тут до 50-х років. У неділю ввечері на масляну в господах варили яйця і м'ясо, бо вже на другий день починався великий піст. З цієї нагоди взаємно запрошували одні одних у гості — сусіди, куми, близька і дальша рідня, і всі разом розважались.

Народження дитини. Народження дитини вважалось визначеною сімейною подією, яку використовували передусім жінки для відвідин породіллі в перші щість тижнів. Приходили передусім ті жінки, які були з породілею в родинних, сусідських чи товариських стосунках, і вони мало коли приходили з порожніми руками. Кожна з них приносила до дарунку якусь їжу (т. зв. «спастра», «понуди»). Ці перші відвідини називались «спастра», «спастрини». Кума вважала справою честі принести породіллі («положниці») найвибагливішу їжу.⁸ За куму батьки обирали

здебільшого сусідку або товаришку, завжди дівчину, а не заміжню жінку. Однак при хрещенні дитина мала більше хрещених матерів і батьків — завжди незаміжні і нежонатих молодих людей, які не були між собою в родинних зв'язках. Але згадувана кума була між ними першою. Далі діти в родині мали вже інших хрещених батьків. Значення цього звичаю вже громадяні не були спроможні пояснити. Сьогодні залишаються вже при одній кумі, бо, мовляв, кумівство «багато коштує».⁹

На хрестини («крестини»), що відбувалися найближчої неділі по народженні, батьки дитини скликували близьку родину (власних батьків, братів і сестер), повитуху («валалську бабу», «обецну бабу»), кумів та сусідів. Для повитухи — в Синіському родильному будинкові родять лише від 1950 р. — це, разом з грошима (які клали до першої купелі), було формою нагороди. Інші приходили тільки заради гостини та щоб добре розважитись.

Весілля. Набагато виразнішою нагодою засвідчення суспільної специфіки села було весілля. Вжс задовго до весілля приходила до невісти («молода») жіноча половина рідні, як і сусідки та невістині подруги, щоб допомогти їй при готованні приданого (скубли пір'я на перини, вишивали нарукавники, рушники для дружбів тощо). Після обіду в день останніх оголошень зійшлися у молодого хлопці і дівчата, щоб урочисто відзначити його прощання з парубоцтвом. Молодь розважалася, танцювала під музику, а молодий пригощав усіх горілкою — «відступним» від гурту товарищів.¹⁰ За кілька день до весілля приходили до весільної матері сусіди та рідня, щоб допомогти пекти і варити до весільного столу. Весільна гостина відбувалася в молодої і жениха. В день весілля вранці було запрошено чоловіків усього села на ранкове частвуання («фриштик»). У домі молодої зійшла жіноча частина весільчан, і жінки тут, співаючи пісень, вили вінки для дружбів та дружок. Після обіду, коли повернулись зі шлюбу, всі гості разом гостилися та веселилися в домі молодої.

Похорони. Визначною, хоч і смутною подією в житті сільської громади була смерть людини. До самого похорону небіжчик лежав вдома і вечорами сходилися до його тіла сусіди і товарищи, жінки і чоловіки, молилися («на лопатки ходили»). Правда, не всі. Поки дорослі молилися під читання дяком біблійних текстів, молодь в сусідній кімнаті розважалася грами «на ярмарок», «на цілування», тощо. По півночі залишалася при мертвому тільки рідня і сусіди; вони грали в карти, розмовляли. В селах верхньої Цирохи не мали окремих сільських гробокопателів. Яму для померлого копали по черзі («за очердю») мужчини з 2—4 будинків (число копачів було зумовлене віком небіжчика).

Після похорону було завживано організовувати посмертну гостину — поминки («комашні»). Перше на гостину кликали лише рідню, сусідів («сусідове суть найперші») та тих з громадян, що виконували під час похоронного обряду якусь службу. Але вже коло 30 років родина покійного кличе на поминки всіх учасників похорону. Відтоді її частвуання на поминках значно багатше — страви більш різноманітні, і готовяться в домі сусідів. Також споживається більше спиртного. В Дарі, наприклад, повіряли когось із рідні померлого окремим завданням обходити учас-

ників поминок з горілкою в руках («чопнарь»). Поминки сьогодні набувають розважальний характер і щодо характеру наближаються до гостини на хрестинах — до того ще й перевершують їх рівнем популярності, бо не пов'язані з приношенням подарунків.

Вечірки. В зимовий час, приблизно від листопада до лютого, групи жінок і дівчат, що живуть в одній частині села, сходяться для прядіння на вечорниці. Такі вечорниці («вечурки», «прятки») відбувалися звичайно в бідніших людей, яким не заважав гамір розваг та спів жінок. Бідніші сім'ї в цей спосіб забезпечували собі отоплення та освітлення на значну частину зими, бо прялі по черзі приносили дрова. Завжди інша приносила також мірку гасу. Якщо не знаходився відповідний для вечірок будинок, то ходили прясти по черзі («за рядом», «за широм») завжди до іншої учасниці. Пряли на більше місцях і звичайно на трьох місцях у селі: на верхньому і нижньому кінцях та всередині.¹¹

Удень жінки пряли кожна окремо, а докупи сходилися аж по вечері — біля 18-ої години. Дещо пізніше парубки почали обходити хати і там, де ім найбільше подобалось, залишалися і забавлялися з дівчатами. Часто приходили переодягнені в страховиська («страшки»), або бодай у масках, видовбаніх з динь. Все товариство на вечорницах веселилося, співало, жінки пліткували, хлопці грали в карти або залишались до дівчат. Вечорниці, де відбувалось прядіння, були також місцем, де дівчата, правда, у відсутність парубків, виконували різні обряди, зокрема ворожили на любов і нареченого. Дуже завживаним було, між іншим, в день святого Андрія віщувати одруження чи властивості жениха.

Одружені чоловіки на вечорниці не ходили. До вечері працювали на газдівствах, потім відпочивали, спали, заходили «до сусіда» чи до корчми. Вранці першими вставали до праці, бо жінки пряли аж до півночі.

Вечорниці мали місце до лютого, і на їх закінчення («на остаток») за традицією організували вечір з танцями (бал). На вечорницах, як правило, не робились гостини, але на закінчення вечорниць гостину організували. Парубки приносили горілку, а дівчата страву — печиво («колачі»), або все потрібне для його приготування. Багатші дівки приносили й курку на суп. У Дарі і Старині забезпечували й музикантів, в інших селах танцювалось під спів. По другій світовій війні вечорниці з прядінням як такі зникли.

Скубання пір'я. 30 років тому в цьому районі не було завживано скубти пір'я в гурті. Замість перин накривалися тут шматком теплої матерії. Нині, внаслідок значного покращення життевого рівня, увійшло в практику місцевого населення групове скубання пір'я, а саме в рамках готовування приданого для дівчат на виданні. Проте групове скубання пір'я тут ніколи не досягало рівня і розсягу вечорниць, що були пов'язані з прядінням.

Господиня скликала до себе для скубання пір'я сусідів, рідних та приятельок. Якщо скубання мало місце в межах підготовки до весілля, то скубли пір'я в обійті невісти, куди приходили її подруги — майбутні дружки. Жінки сходились в господині кілька вечорів підряд і часто розходилися тільки після півночі. За веселими розвагами в приємної господині, добре товариство і не помічало, як швидко плинув час. Учасників

щовечора пригощали хлібом, сиром, картоплею, капустою, фруктами тощо. У Руському господиня на закінчення скубання пір'я влаштовувала гостину («гостина»), під час якої вже традиційно іли голубці («голубки»), печиво («колачі»), пили палінку.

Частування з приводу забивання свині. Так само як скубання пір'я, також і забивання свині в цьому районі належить до пізніших явищ. До 50-их років забивати свиню для власного спожитку могли собі дозволити тільки «американи», для решти населення м'ясо було рідкісним розкошем. Сьогодні вже забивання свині для власного родинного вжитку стало звичайним явищем і м'ясо входить у щоденне харчування населення. На свіжину сходиться в одній хаті коло десять людей, передусім чоловіки, серед яких повинні бути куми та сусіди. Участь на такій гостині не базується на якійсь допомозі при забиванні свині; проте випивається і 5—6 літрів горілки. У Звалі, наприклад, ця гостина ще має своє продовжування в корчмі.

Зустрічаючись щодня, селяни не звики вітатись. Однак, не проходять одні біля одних байдуже; завжди обмінялися словом-двома. Звичайно питаютъ «Де съте ходили, бабо?», «Што будеш робити?», «Десь была, Ганко?» тощо. До старших жінок звертаються словом «бабо», до чоловіків «вуйку», «стрику», в розмові ім викають. До ровесників і до молодих людей звертаються по імені. Юнаків називають «парібці», «хлопці», дівок — «дівки», а дитину — «дітвак».

Людину, яку стріли за працею, вітають словами «Дай, боже шестя!», на що відповідається «Дай, боже, і вам». Офіційним святковим привітанням при вступі в хату було церковне «Слава Ісусу Христу!», на що відповідалось: «Слава му навіки». Приятелі віталися побажанням «Дай, боже, вам здрав'я», нащо відповідалось: «Дай же і вам».

ІІ.

Ходіння по воду. Важливим місцем щоденних зустрічей жінок був спільній колодязь. Аж до впровадження водопроводу (60 роки) було в селах району верхньої Цирохи здебільшого лише кілька колодязів, до яких ходили по питну воду жінки з навколошньої частини села.¹² Якщо тут зустрічались з відрами в руках, то нерідко сідали на траву, відпочивали та плескотіли язиками («поречовали собі»).

Купування. Місцем найживавіших щоденних зустрічей селян була крамниця. В кожному селі є крамниця з харчовими продуктами та бакалійним товаром, а теж корчма. До другої світової війни власниками крамниць і корчми були в основному євреї, які ще займалися перепродуванням («тентльовали») — найчастіше торгували свійськими тваринами. Селяни продавали за гроши свої сільськогосподарські надлишки, правда, в обмежений мірі, бо вироблені ними продукти ледве вистачали для прожиття родини. Гроші добувались здебільшого продажем корів, коней, свиней та овець. Зустрічі в крамниці обмінювались новинами, інформували одні одних про щоденні справи; від крамарів довідувались про місця і точний час найближчих ярмарків, як і про можливості продажу худобини тощо.

Відвідування корчми. Корчма була визначним центром сусільного життя села. Тут відбувалися важливі сільські зібрания, збори сільського проводу, організувалися тут танці, забави тощо. Для чоловіків корчма була місцем, де можна було довідатись про громадські і політичні новини: тут обговорювались важливі господарські питання; чоловіки за склянкою горілки нерідко полагоджували взаємні справи. У звязку з цими справами, а життя їх висувало дуже часто, відвідували корчму також жінки.¹³

Селяни твердять, що колись до корчми ходилося значно рідше, ніж в останні 20 років. Раніше люди коротили свій вільний час, наприклад, в полі — при пасінні худоби, де могли вволю поговорити та обмінятися досвідом.

Сільські збори. Загальносільські збори («вална громада», «обецна громада», «громада») відбувались здебільшого в неділю після церковних відправ. На збори скликував бубнар («бубнаш») за наказом старости і, як правило, напередодні самих зборів.

Найбільш визначними вважалися збори, на яких обирали старосту («представлянка»). На них були присутні також нотар із Старини та представник окружного уряду. Ці збори відбувалися кожних чотири роки. Жінки в цих справах не брали участі, бо не мали права голосу навіть коли були головою сім'ї (вдовиці). Проте могли приходити на збори як пасивні спостерігачі — після обрання голови, і брати участь в частуванні. Після виборів і закінчення всіх формальностей (перевезення сільської каси, вивіски, старостівського костура) чоловіки піднімали нового старосту («биро», «биров»)¹⁴ на плечі, кілька разів підкидали його вгору, після чого він платив для всіх «олдомаш» — 10—12 літрів горілки. Пригощування супроводжувалось жвавими бесідами і веселими розвагами присутніх.

При цій нагоді було обрано також дальших 4 членів правління села («присяжніці», «присяжници», «вирят»). Вони потім виконували ролі підстарости («подбиров», «совсолов»), бубнаря,¹⁵ а теж, наприклад, нічного сторожа чи сільського доглядача полів («гайника»).

Вибори старости відбувалися звичайно в корчмі, школі, будинку нотаря (Старина), чи в якійсь більшій хаті («хижі»). Коло нового року тут обирали звичайно також нічного сторожа села («бахтар»). Сільські збори, метою яких було обрання доглядачів полів («гайник»), відбувалися на переломі квітня і травня на площі перед церквою; в Дарі — просто серед дороги («на пути»). Кандидати на ці посади перегукувались на зібранні, повідомляючи плату, за которую були охочі взяти на себе службу «гайника» («набиялися»). Виходячи з цієї конкурсні, сільська громада, чи її представники, обирали доглядачем полів звичайно найдешевішого. Подібно до цього виглядала також картина здавання до оренди сільських лук, правда, з тією різницею, що «орендошем» ставав той, хто давав найбільш.

У цей відкритий спосіб селяни домовляли також, в якій частині кадастру («хотаря») в тому чи іншому році буде пасовисько, і которую частину хотаря буде взято під орну землю, та луки («царина»).

Інші загальні сільські питання, як, наприклад, встановлення терміну та

способу спільногого чищення лук, утримування доріг і т. п., розв'язувало представництво села на своїх окремих зборах теж у корчмі — а громадян про все повідомляв бубнар.¹⁵

Всі ці випадки загальних сільських зборів, як і форми розв'язування спільніх справ, утрималися аж до кінця другої світової війни.

Сільське вартування. До суспільних зустрічей в інтересах цілого села належала також громадська дощомога у зв'язку з вартуванням майна громади та його доглядку на території земельного кадастру села.

У Дарі до 1918 року не було посади сільського сторожа; на цьому посту чергувалося завжди двоє мужчин («варт») за порядком будинків («за числом», «за очередь»). Допомогу селян було організовано головним чином під час жнів. У Звалі нічне вартування під час жнів залишилось до сьогодні: звичайно двоє сусідів ходять вночі селом і доглядають, щоб десь між будинками та в полі не виникла пожежа. Доглядаючи, розмовляють між собою, зустрічаються з перехожими, ведуть з ними бесіди, а часом заглядають і до корчми.

Церква. Селяни цього краю в основному грекокатолицького віросповідання. В минулому важливим місцем зустрічей селян була також церква. Тут селяни сходилися регулярно на відправи («служби»), зокрема в неділю та святкові дні. Після відправи, вийшовши із церкви, вони підходили одне до одного і заводили розмови про все, що іх турбувало. В церкві селяни від священика офіційно довідувались різні сільські новини (наприклад, «огляники» та інше).¹⁶ До 1914 року, поки в цьому районі ще мали місце церковні побори та підданська робота, священик оголошував з амвону також терміни та кількість роботи, що входила у обов'язки селян. В деяких місцевостях цю службу виконував церковний слуга («куратор»).¹⁷

Церковні функціонери були маєтними людьми і через ненаситність люди їх недолюблювали. Проте функціонери користувались серед селян великим авторитетом, що не було наслідком природної пошани з боку селян, але страху з можливого переслідування. Сьогодні регулярні відвідини церкви стосуються найстаршої генерації, в якої вірування веде свій початок з дитинства.

Пасіння домашньої худоби. Ці суспільні зустрічі селян, до певної міри відрізнялися від вже згадуваних. Селяни в цьому випадку зустрічалися поза село, проте в межах території села. Пасіння худоби давало селянам змогу щоденно провести разом кілька годин удень, а подекуди й цілі дні чи навіть ночі. Пору пасіння худоби використовували для збирання лісових плодів, як і на довгі і різноманітні розмови. Молодь коротала свій час іграми, забавами та жартами, що, крім іншого, сприяло кращим знайомствам та тіснішому зближенню молодих людей.

Найпоширенішою традиційною формою пасіння домашньої худоби з районі верхньої Цирохи було індивідуальне пасіння. Розведення домашньої худоби нерідко було єдиним джерелом прибутку, тому приділяли йому багато часу. Численний стан сімей дозволяв пасти окрім кожен вид домашньої худоби в межах окремого господарства. Протягом

року пасіння худоби було організовано у такий спосіб: традиційним днем першого вигону худоби на весну було 6 травня («на Юр'я»); тоді орну землю, виділену для сівби, загорджували, і пліт стояв аж до зібрання врожаю; під час цього періоду пасли худобу виключно на домовлених вигонах — пасовиськах. Однаке, до наведеного дня — як тільки зазеленіло — селяни попасали свою худобу будь-де поблизу села. Так само робили весни — після неофіційного терміну кінця пасіння, який припадав на 14-е жовтня.

Корови з одного господарства пас хтось із членів родини, але були й випадки, що разом з своєю чередою, такий пастух доглядав також сусідську худобину («і сусіду заходив»). Проте родини, де з певної причини нікому було виходити з коровами в поле, наймали пастухами 12—13-річних дітей. Пасіння домовляли вже коло Нового року. У обов'язок найманих пастушків входило пасти худобу від 6 год. ранку до 12 години дня та після обідньшнього дойння — від 14-ої, найпізніше 15-ої години аж до смерку. Платою за це було харчування та домовлене вбрانня чи взуття, або грошова нагорода. У Старині, Дарі, а деякий час і в Руському, утримували сільського пастуха. У Дарі за пастуха настановляли якусь бідну людину, що в цей спосіб мала забезпечене прожиття. Якщо не знаходили підходящого чоловіка, то кілька кращих газдів виходило шукати пастуха аж до Руського Потоку. Договір з пастухом укладав нотар у Старині.

Пастух виганяв худобу на пашу о пів на п'яту вранці. Виганяння оповіщав хлясканням батога («бантух») на верхньому кінці, в середині та на нижньому кінці села. На це господині виганяли свою худобу на дорогу. Пастухові помагав при пасінні якийсь помічник із селян. Помічниками звичайно були по черзі самі господарі; за кожну голову рогатої худоби вимагалось відробити в підручних пастуха один день. Про харчування для пастуха дбав його помічник чи жінка помічника.¹⁸ Найнятій пастух мав нічліг у обійті господаря. Пастух одержував платню натурою — 1 корець жита або пшеници від корови.¹⁹ Зерно вибирал сам весни по молотінні. Але якщо жив у нужді, то деякі родини оплачували його вже при першому пасінні худоби. Від нотаря пастух одержував грубі черевики або відповідні гроши.

Оскільки в нашу добу стан поголів'я рогатої худоби на окремих приватних господарствах значно понизився (сільські громади наймали пастухів лише до другої світової війни, то індивідуальне пасіння худоби занепало). Нині у зв'язку з пасінням домашньої худоби існує форма взаємодопомоги: господарі по одній вулиці зганяють худобу докуни і всю череду пасуть по черзі всі учасники цієї взаємної допомоги.

Коні і воли, розведення яких до 1940 р. в цьому районі переважало, вдень були під запрягом. Тому пасли їх здебільшого вночі, а вранці приганяли додому на працю. В літній період, у вільний від сільськогосподарської роботи час пастухи залишались з кіньми та волами часто й 1—2 тижні підряд. З поля приходили в село поїсти, або приносили ім харчі парубки, дівчата чи старі люди. Волів пасли окремо і інші пастухи («воловері», «воловарі») мали багато часу для спільніх забав. Співали, розповідали різні страшні пригоди, обмінювались поглядами — хлопці на дівчат і навпаки. Нічне пасіння («ночування») дозволяло зустрічі не

тільки в межах села, але й виходило за ці межі.²⁰ Коли пасли воли самі господарі, то об'єднувалось 5—6 сімей, залежно від того, як групувались їхні поля. Часто пастухи прилягали до вогнища і розмовляли, бувало, до самого ранку. Принесену іжу, за неписаним законом, споживали разом. Пасіння коней вже не надавало таких можливостей для розваг, як нічне пасіння волів. Справа в тому, що коні, за досвідом селян, не вимагають постійного догляду, вони розумніші, незалежніші і вміють оборонитись від хижої звірини й самі. Було завживано їх лише спутати до пари, а одному коневі дати пута хоча б на передні ноги, щоб не віддалювалися. Потім вистачало час від часу комусь із господарів перевірити коней. Молодь, однак, радо проводила біля коней ніч із суботи на неділю.²¹ Після цього коней знову залишали без догляду.

Для пасіння овець у Дарі до другої світової війни мали сільського пастуха («югас»), договір з яким в Руському Потоці заключав, як правило, власник найбільшого гурту овець (30-60 голів). Пастухами бували бідні люди, які в Дарі з цієї служби жили не лише під час пасіння, але й всю зиму. За свою роботу отримували зерно (від 5 овець один корець зерна) та іжу, що було зумовлене кількісним станом овець навесні.

По другій світовій війні спершу пасли вівці по черзі («очередьовали») власники і кількість днів була зумовлена кількістю овець у спільній отарі. Від 1973 року свої вівці вже пасуть кожен господар сам. Також в інших селах (Руське, Велика Поляна) для пасіння овець об'єднувались господарі завулицею. Вівці пасли звичайні люди, які не здатні були виконувати тяжку роботу. Якщо корови якогось господарства не паслись у спільному стаді, а пасли їх індивідуально, то разом з ними паслись і вівці; ялівки та телята паслись разом з волами.

Розваги з музикою. Забаву з танцями організовувала молодь звичайно в неділю, але в основному з нагоди більших традиційних свят (масниця, храмове свято тощо). Двоє-троє хлопців замовило музикантів («гудаків»). Для менших гулянок вистачала й гармошка. У Звалі приміщенням для танців служила хата якоїсь бідної жінки, за що молодь давала й трохи грошей. Проте часто танцюлька відбувалася на виметеному току («пелевень») чи зразу у дворі («насеред двора»). Плата за вхід йшла на розрахунок з музикантами. Платили лише хлопці. В обов'язок дівчат входило подбати про харчі для музикантів. Гулянка починалася в неділю по обіді. Приходили також старші люди, але танцюлька належала передусім молоді. Батьки молоді не втручалися до танців, ані до залишань, проте при виборі подружнього партнера відіграли, як правило, вирішальну роль.

На танцюльках виступали — хлопці від 15-16²², дівчата від 14 років, а подекуди й молодіші. До танцю хлопці запрошували дівчат словами «Подь танцювати!» Якщо дівчина не хотіла танцювати з хлопцем, то відмовляла йому, правда, ризикуючи, що хлопець нанесе їй образу чи підіймє на сміх. В перерви між танцями люди жваво розмовляли, співали. Коли дівчата вдавались «до карічки» — під власний спів, то хлопці тимчасом подавалися до корчми. Безпосередньо на танцюльках не подавали жодних спиртних напоїв.

У танцюльках брали участь також хлопці із навколоишніх сіл; най-

частіше приходили на танці з нагоди храмових свят. Дівчата не ходили на танці за межі свого села, бо це вважалося неслушним і вони боялися, що через це їх свої хлопці будуть ігнорувати. На танцюльках часто доходило до конфліктів — звичайно через дівчат та прояви симпатій інших хлопців до них. До таких конфліктів доходило не тільки між хлопцями з різних сіл, але нерідко й між домашніми хлопцями.²³ Непорозуміння кінчалося часто бійкою, до якої нерідко були змушені втрутитися органи порядкової служби. У звязку з цим, до сьогодні в цьому районі згадують т. зв. «мадярських жандармів», які на їхній погляд визначалися строгою послідовністю в таких випадках.

Молодь із Звали мала можливості стрічатися на танцюльках також із громадянами іншої — сусідньої держави. Йдеться про випадки, коли влітку по обіді молоді люди гуртом виходили на північні горбки збирати чорниці («яфурки»), і тут вони стрічалися з молоддю з польського боку. Там потім разом всі розважалися і танцювали під гармошку.*

III.

Ярмарки. До безпосередніх суспільних стосунків жителів Старини та навколоїшніх сіл з населенням віддаленіших місцевостей доходило передусім на ярмарках. Участь на ярмарці відбувалась на базі економічного зацікавлення: продажу домашніх тварин та купівлі речей, потрібних для домашності — одягу чи взуття тощо, проте ці зустрічі мали також глибоке суспільне та культурне значення.

З околиці Старини селяни ходили передусім до Синини, де ярмарки відбувалися кожний другий четвер. Більші ярмарки («річний ярмарок») відбувалися у Воронові, Гуменному, Кошицях та Великому Березному (нині УРСР).²⁴ Коли продавали корову чи коня, то йшли на ярмарок пішки. У зв'язку з цим, нерідко по дорозі зупинялись на ночліг у знайомих господарів, або просто біля лісу. Якщо йшли продавати свиней або телят, то приїжджали на возі. Якщо на возі було місце, то брали з собою також сусіда чи когось із знайомих, з яким уже на ярмарку господар заходив також до корчми вихилити чарчину.

Майстерні ремісників. Частим місцем зустрічі селян були ремісничі майстерні, де під час замовлення та ремонту було часу поговорити про актуальні господарські справи та довідатись про новини. В кожному селі працював якийсь ремісник, проте осередком ремісництва досліджуваних сіл була Старина. Тут були представлені всі потрібні види ремесла: коваль, колісник, кравець, швець, («шустер»), бондар («богнар»), муляр («мурник») і т. п. Старинських ремісників вишукували й господарі із сусідніх сіл, де якогось фахівця не мали. Місцеві ремісники забезпечували собі життя також приватним сільським господарством і від решти селян нічим не відрізнювались.

У робочі дні господарі зустрічалися також у млині, куди возили молоти зерно. По другій світовій війні, коли місцеві млини були по-

* До 1946—1947 рр. на польському боці були лемківські — українські села. (Прим. редакції).

шкоджені, зерно мололи у водяних млинах в Камениці, Білій чи в паровому млині у Стакчині. Туди привозили зерно часто двоє господарів на одному возі.²⁵

Храмове свято. Храмове свято відбувалося в кожному селі з народи і в день висвячення церкви. На вранішню церковну відправу приходили процесією також люди з навколоїшніх сіл, яких потім домашні запрошували на святковий обід («гостину»). По обіді гості розходились по домівках, але молодь ввечері поверталась на танці. Ходіння на храмове свято («отпуст»), в поєднанні з традиційними гостинами, дуже завживане і стало улюбленим звичаєм в минулому передусім тому, бо кожен, навіть чужа випадкова людина, могла тут досита наїтися. Відтоді, як цей поштовх став відходити на задній план (30 років тому), на храмове свято приїздить лише рідня та знайомі. З процесією не ходять уже з кінця 60-их років. Святковий післяобідняшній час як колись, так і нині, присвячено дружнім розмовам, обміну новинами, розвагам.

Прощі. До другої світової війни населення верхньої Цирохи ходило на прощі («процесії») в дуже віддалені місцевості. Найулюбленішим місцем паломництва і богомілля був монастир у Великому Березному (нині УРСР), куди йшли процесії «на трійцю» («русалля»). Із села прочани відходили пішки у четвер-п'ятницю і поверталися аж у понеділок. Оскільки дорога була дуже втомлива, на прощу ходили лише дорослі; з дітей брали тільки хворих («кедъ ім дашто хибувало»). Люди ще вірили в лікувальні властивості місця, де прощі відбувалися. Свячена вода («свячена вода»), яку прочани приносили додому в пляшках, була призначена теж на лікування різних недугів і шкіряних захворювань. Крім цього, на процах люди купували посвячені свічки — свічки проти навроочування («врок») і на окаджування хворих («перлово свічки»), медівники для дітей, ікони, календарі.

Визначним і дуже відвідуваним місцем прощі були теж Луцина та Марія-Повч в Угорщині.

ПРИМІТКИ

- ¹ Дивись «Materiály z etnografického prieskumu okolia Stariny z roku 1960» («Sborník Slovenského národného múzea», LV, Martin 1961), стор. 99—118; P. Zatko: »Domácka výroba pajmá na Slovensku a na Podkarpatskej Rusi«, Bratislava 1931 a pod.
- ² Дослідження на місці відбувалось початком 1975 року, і крім працівників Кабінету етнології, взяли в ньому участь також члени відповідного гуртка при Кабінеті етнографії ФФ Братіславського університету ім. Коменського, які зобов'язалися провести рятіване етнографічне дослідження в затоплюваному районі Старини.
- ³ Про межу українських етнічних груп лемків і бойків в Західних Карпатах дивись працю Р. Райнфуса «Народная архитектура Лемков». (Карпатский сборник «Ethnographia Carpathica», Издательство «Наука», Москва 1972, стор. 46—47).
- ⁴ В Руському, Смольнику та Великій Поляні до сьогодні доховалася індивідуальна форма сільського господарства.
- ⁵ Більшість жителів працює в заводі «Вигорлат» у Снині, однак велика частина чоловіків їздить щотижня на працю в Східнословачький металургійний комбінат в Кесицях, а також у «Вітковицькі металургійні заводи в Остраві», як і на монтажні роботи по цілій Словаччині та Чехії.
- ⁶ Щодо систематизації подібного матеріалу, то дивись працю M. Hopoal: *Egy falu költüménykációs rendszere*, Budapest 1970, 56—66.
- ⁷ Діалектні терміни, поставлені в лапки, подані, оскільки це було можливе, в називному відмінкові одники чи у формі множини, і наведено їх у фонетичному звучанні. Фонетично наведені також деякі діалектні фрази.
- ⁸ Належали сюди суп із курятини, калачі із киснутого тіста («дирвачки»), пончики («криплі»), горілка і вино — все покладено до святкового кошика, якого берегли тільки для посвячення паски. У зв'язку з першою дитинкою кума принесла і живу курку — щоб дитина вижила.
- ⁹ В останні дводцять років увійшло у хресних батьків до обігу підносити хрещеникам коштовні подарунки зокрема при народженні дитини, а ще більше у зв'язку з весіллям; такі радунки досягають вартості і кілька тисяч крон (наприклад, пральну машину тощо).
- ¹⁰ Дивись M. Šygundová: »Spoločenský život mládeže v oblasti hornéj Čiachy«, Етнографічний архів філософського факультету Братіславського університету ім. Коменського, Братіслава — 1975, 20.
- ¹¹ В Старині, яка є найбільшим із досліджуваних сіл (в 1970 р. село мало 898 жителів), вечорниці відбувалися аж на 7 місцях. Дивись М. Зігмундова — цитована праця, стор. 22.
- ¹² Для інших потреб вживали воду з потока, яку щодо чистоти не можна ані прийняти з річковою («із потучка чищча вода як у ріці»).
- ¹³ Якщо вдовиця наймала косарів на свої луки чи фурманів на привезіння дров на зиму, то приходила до корчми, замовляла чоловікам горілку, і вони наступного дня працювали для неї від світу до «фриштика» — коли ім господиня приносила коло 8—9 години поїсти. Після цього чоловіки розходилися за своєю роботою. Така допомога обходилася дешевіше, як коли б вдовиця наймала подінного робітника чи фурмана.
- ¹⁴ Сільським старостою звичайно бував заможніший з поміж жителів. Його маєток ставав для селян запорукою на випадок ро зтрати громадського майна. Крім цього, багатший господар користався більшим авторитетом.

¹⁵ у Дарі до 1918 року не було власного бубнаря; повідомлення селяни самі передавали — «ішли попод хижі і заказали». Потім це завдання виконував заступник старости. Да да найменше досліджуване село; у 1970 році мало 184 жителів.

¹⁶ Старинський священик до 1918 року був посередником між селянами і землевласниками при закупівлі земельних ділянок.

¹⁷ у Звалі віруючі були зобов'язані протягом року відпрацювати на церковних земельних угіддях 3 дні. Взимку кожне обійстя привозило на попівський двір одну фуру дров. Хто не мав запрягу, повинен був дерево пилити і колоти. Влітку церковні землі косили, жали, грабали. За працею доглядав церковний сторож. Кожну сільськогосподарську роботу селяни виконували передусім на церковних землях, а аж потім на своїх власних. Після молотьби кожне обійстя відносило на попівський двір свою мірку («сипка», «роковина») — 1 корець (25 кг) вівса і 1 корець жита. Хрещення і вінчання оплачували куркою, сповідь і посвячення паски («паска») — яйцями.

¹⁸ Вранішню їжу («убіт») виносила пастухом на пасовисько господиня — в мисці або банці («у каньті»). Була це локшина, їжа з картоплі, ячмінна або гречана страва. На обід («полуденок») іли в домі господині круп'яну кащу або борошняну на молоці. На підвечір («лоуранок») давали хліб із сиром, яйцем, а дуже рідко також із салом; підвечір для обох виносив у торбинці («кобилка») поміщик.

¹⁹ Якщо під час літніх канікул пасли худобу діти шкільного віку з котрогось обійстя, то одержували лише половину плати.

²⁰ Хлопці з Дари вночі заходили, наприклад, до хлопців, які пасли воли у Прислоні і Старині. Разом з ними розважалися, пекли крадену картоплю та кукурудзу.

²¹ Існувало наявіть і приймання парубка до товариства пастухів коней («коняр», «конькар»). Коли хлопець вперше виходить пасти коней, то його спершу «випробували», після чого приймали до себе. «Ночування з кіньми» було завживано до шістдесятіх років.

²² Хлопець міг ходити на танці тоді, коли вже «приступив за паробка». Приймання за парубка відбувалось на перших танцях, у яких хлопець брав активну участь. У зв'язку з цим, він був змушений заплатити решті хлопцям літру горілки, а ті його кілька разів підкидали догори («подвигли го») і замовляли для нього танець. Новоприйнятий хлопець («паробок») танцював з котримсь із дівчат соло, чим набув те право, яке вже мали всі інші парубки. Свого «старосту» чи «хрещених батьків» хлопці не мали. Стосовно дівчат чогось подібного не було.

²³ В Старині хлопці поділялись на вищій і нижній кінець, причому за межу правив міст через Цироху. Згідно цьому поділові і танці відбувались окремо на кожному кінці. Між такими двома групами доходило нерідкий до конфліктів.

²⁴ Цей ярмарок відвідували жителі верхньої Цирохи особливо під час т. зв. Словачької держави, коли кордон з Угорщиною проходив через Стакчин, внаслідок чого Снина перестала бути торговельним центром для території далі на північ.

²⁵ Для кухні зерно мололи а почасті й сьогодні мелють на жорнах («млинки»). До першої світової війни зерно мололи тільки в цей спосіб; в кого власного жорна не було, мололи своє зерно в сусідів, де такий «млинок» був.

R E S U M É

Zita Škovierová, TRADIČNÉ PRÍLEŽITOSTI K SPOLOČENSKÉMU STYKU UKRAJINCOV V OBLASTI HORNEJ CIROCHY

Práca je príspevkom ku štúdiu spoločenského života ľudu žijúceho v povodi horného toku rieky Cirochy, konkrétnie ku štúdiu príležitostí pre spoločenský styk.

Materiál príspevku je rozdelený do troch častí. V prvej sú popísané stretnutia dedinčanov, ku ktorým dochádzalo v domoch: vzájomné návštevy pri výročných svätkoch a rodinných oslavách, ale aj pracovné stretnutia so spoločenskou funkciou (priadky, páračky, atď.). V druhej časti sa spomína vzájomný styk občanov v rámci dediny (pri studni, v krčme, obchode, na obecných zhromaždeniach) a tiež stretnutia, ktoré sa nedali presne lokalizovať (pasenie zvierat, zábavy s muzikou a pod.). Tretia časť príspevku je venovaná príležitosťiam, pri ktorých sa stýkali navzájom obyvatelia viacerých dedín (návštevy remeselnických dielní, jarmok, hody a púte).

Kedže materiál sa týka obyvateľstva ukrajinskej národnosti, je práca zároveň tiež príspevkom ku štúdiu etnických menšíns žijúcich na Slovensku.

РЕЗЮМЕ

Эрига Шковьерова, ТРАДИЦИОННЫЕ СЛУЧАИ ОБЩЕНИЯ В ОБЛАСТИ
ВЕРХНЕЙ ЦИРОХИ

Работа способствует изучению общения людей, живущих у верхнего течения реки Цирохи, конкретно изучает случаи общения.

Материал статьи разделен на три части. В первой части описаны встречи деревенских жителей в домах: взаимные посещения при годовщинах и семейных торжествах, но и рабочие встречи с общественной функцией (прядение, порка перья и т. д.). Вторая часть говорит о взаимном общении граждан в рамках деревни (у колодца, в кабаке, магазине, на муниципальных митингах), а также встречи, которые нельзя было локализовать (выпас скота, вечеринки с музыкой и т. п.). Третья часть статьи занимается случаями, при которых взаимно общались жители нескольких деревень (посещения ремесленнических мастерских, ярмарки, пиршества и паломничество).

Поскольку материал касается жителей украинской национальности, работа одновременно является толчком к изучению этнических меньшинств живущих в Словакии.

Д-р Ю. Панько

R E S U M E E

Zita Škovierová, TRADITIONELLE GELEGENHEITEN ZUM GESELLSCHAFTLICHEN VERKEHR DER UKRAINER IN DEM GEBIET DER OBEREN CIROCHA.

Die Arbeit ist ein Beitrag zum Studium des gesellschaftlichen Lebens des Volkes, das im Flußgebiet des oberen Flußlaufes der Cirocha lebt, konkret zum Studium der Gelegenheiten für gesellschaftlichen Verkehr.

Das Thema behandelt die Verfasserin in drei Kapiteln. Im ersten Teil beschreibt sie die Begegnungen der Dorfbewohner, wozu es in den Häusern kommt. Es sind gegenseitige Besuche anlässlich der Jahresfeiertage und Familienfeiern, ferner Arbeitstreffen gesellschaftlicher Funktion – Spinnabende, Federschleissen usw. Im zweiten Teil zeigt die Verfasserin den gegenseitigen Verkehr der Bewohner im Dorf – am Brunnen, in der Gaststätte, im Laden, auf öffentlichen Versammlungen, wie auch Treffen, die man nicht genau lokalisieren kann (bei der Viehweide, auf Unterhaltungen usw.). Der dritte Teil behandelt Treffen bei verschiedenen Gelegenheiten, bei denen Bewohner mehrerer Gemeinden zusammenkommen – in den Werkstätten der Handwerker, auf Jahrmarkten, Kirchweihfesten und Wallfahrten.

Da das Material die Bewohner ukrainischer Nationalität betrifft, klärt der Beitrag zugleich eine ethnographische Frage der ukrainischen Minderheit in der Ostslowakei.

dr. E. Lazar

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

КОЛИСКОВА ПІСНЯ СЕЛА ДАРИ В РАЙОНІ ВЕРХНОЇ ЦИРОХИ НА СНИНЩИНІ

ЮРІЙ КОСТЮК, ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ ПРЯШІВСЬКОГО ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ ІМ. П. Й. ШАФАРИКА.

На верхній течії ріки Цирохи, в районі сіл Старина, Дара, Велика Поляна, Руське, Смольник, Остружниця і Звала, будується велике водоймище питної води. У зв'язку з цим, наведені села заникнуть. Тому словацька наукова думка мобілізувала значну кількість дослідників, щоб зберегти для майбутнього основні досягнення матеріальної та духовної культури тамтешнього українського населення.

Авторові цих рядків, разом з іншими фольклористами, випало на долю досліджувати тут музичний фольклор. Його увагу привернули передусім колискові пісні, зібрани поки що в селі Дара. Немає сумніву, що дарські колискові пісні подібні до колискових пісень решти згаданих сіл Старицької долини, як деколи називають район верхньої Цирохи, а, мабуть, і всієї Снинщини. Це передусім тому, бо село Дара не являє собою ніякої окремої енклави в східнословачькому українському регіоні Снинщини.¹

У Дарі вдалось комплектно — з текстом та мелодією — записати 60 колискових пісень, з чого від Катарини Гельо 22, Анастасії Пайдич 6, Олени Ситар 20, Зузані Ленько 11, а від Олени Галабурко 1 пісню. У числі текстів записаних пісень є значна варіантність, не бракують ані повторення, які в цих записах наводяться тому, бо наведена пісня привернула увагу з мелодійного боку.

Вважаємо ще потрібним сказати, що українську колискову пісню досліджуваного регіону можна розглядати тільки в контексті закарпатської української колискової пісні взагалі, до якої українська пісня Пряшівщини належить. Закарпатська українська пісня як така в свою чергу входить до складу цілого українського пісennого фольклору. Це стосується як мелодики, так і вокальної сторони закарпатських українських пісень. Проте українські пісні Східної Словаччини споріднені та-кож з піснями сусідніх народів. Це сусідування в свою чергу виходить з глибоких традицій спільногого життя передусім зі словацьким народом.

Елементи цієї спорідненості несуть в собі також записані нами українські колискові пісні села Дари.

Визначний чеський художник-фотограф, фольклорист і музикознавець професор Карел Пліцка з цього приводу написав, що іхня (колискова пісня — Ю. К.) «Стародавність стверджується також неймовірною поширеністю схожих типів, чи дуже близьких, не тільки в усіх кутах Словаччини, але й у ширшому слов'янському світі».²

У першій частині своєї розвідки ми приділимо увагу словесній поезії української колискової пісні як такої. Заздалегідь скажемо, що вона належить до західноукраїнського типу колискових пісень і відбиває побут, який мав спільні риси з побутом і соціальною проблематикою українського населення усього Закарпаття, Галичини та Буковини. Проте кількома словами наведемо також зразки цілого кола тематичності українських колискових пісень, бо тільки в цей спосіб можна зрозуміти місце українських колискових пісень Східної Словаччини (чи навіть Снинщини) в плетиві українських народних пісень взагалі.

Щож до музичного боку колискових пісень села Дари, то тут не збирамося застосувати до них порівняльний метод з тієї простої причини, що цього не дозволяють рамки розвідки. До речі, це тема навіть окремої монографії. Крім того, збираємося порушити цю тему з наведеного аспекту в готованому нами окремому виданні українських народних колискових пісень Східної Словаччини. Тому в другій частині цієї розвідки ми обмежили завдання на одне тільки розкриття власної музичної природи колискових пісень села Дари. Якщо це нам вдалось, то розвідка може стати добрим початком до більш розсяглої праці, про що була мова вище.

I.

Колискова пісня — «пісня якою заколисують дитину»,³ це «народна пісня, що співається тоді, коли заколисують дітей, присипляють їх».⁴ «Колискові пісні оспівують любов матері до дитини, її піклування про дитину, яку в умовах феодального і буржуазного суспільства було «тяжче згодувати, аніж камінь глотати»;⁵ «До лірики про подружнє життя належать також колискові пісні, що оспівують любов матері до дитини і її піклування про дитину, думи матері над нерозгаданою майбутністю дитини, над її долею»;⁶ «Усі перипетії родинного життя від народження до могили з величним душевним хвилюванням відображені в піснях. Уж над колискою дитини мати замислюється над її майбутнім і свої мрії та сподівання вкладає в пісню».⁷

Так або повібно визначається колискова пісня також по-чеськи («ukolébavka»), по-словацьки («usprávanka») чи по-російськи («коло́бельная песня»). Всі ці назви, зрозуміло, народного походження. Поки в чеській та словацькій мовах вони походять від діеслова «уколо́сати» (ukolebatí) та «усипити» (uspäť), то в українській та російській мовах назва колискової пісні пов'язана з іменником «колиска» чи «коло́бель». Таким чином, українська назва цих пісень прикріплена до засобу колисання — колиски. Одним словом, маємо справу з піснею, що співається над колискою — «невеличким ліжечком для спання і колисання дитини»⁸ чи «качаючоюся кровати, лульки для младенца».⁹

Заколисувати дитину можна і на руках, але навряд чи селянка-мати вдавнину мала змогу частіше заколисувати немовля на натужених руках; навряд чи ще була хіть при такому заколисуванні сивати. Отже, колискові пісні взагалі сягають глибокої давнини. Чимало іх доховалося ще від спохи феодалізму, що визначалася панчиною, і лягала на долю сільської жінки-трудівниці неабияким тягарем. Народну колискову пісню ми визначимо просто як **пісню над колискою**, в якій усипляють дитинку приблизно до трьох років. Сама колиска, від якої назва цього жанру народної пісенної творчості походить, має в текстах колискових пісень майже постійне місце.

У змісті колискових пісень часто згадується мати. Вона є здебільшого авторкою колискових пісень, і ці пісні, ясна річ, «оспівують любов матері до дитини» тощо. Проте цього не може бути заперечення, бо це дійсно так. Проте в умовах непосильного феодалізму, коли «єдину неділенку сина породила, другу неділенку на панське ю гнали — на панське ю гнали, спокою не дали»,¹⁰ колисали дітинку найчастіше ті в родині, хто **вже** чи ще не були придатні для господарської праці: старші — фізично хворі члени сім'ї, діти. «Ця сфера впливів (на немовля — Ю. К.) чи дбання належать переважно матері, але разом з цим допускають до участі в піклуванні немовлятами й старших дітей, здебільш підлітків (рідше молодь), керуючись при цьому практичними міркуваннями: використати слабшу робочу силу до праці н я н ч с н я, а тим самим не відтягати більшу силу (молодь) від господарських робіт».¹¹ Свідчення про колисальницю чи колисальника немовляті (а теж про анонімного автора пісні) часто містить в собі сам текст колискової пісні. Однаке, серед відомих нам народних колискових пісень ми не знайшли свідчення про старшу дитинку як колисальницю чи колисальника (а тим і анонімного автора колискової пісні). Це пояснюється тим, що діти могли тільки переспівувати відомі ім колискові пісні.

Про інших, крім матері, колисальників, а тим і авторів колискових пісень, теж є свідоцтва в самих текстах пісень, а в тому числі також в тих, які записано нами у Дарі і публікуються в цій розвідці. Так, наприклад, автор колискової пісні «Пищаючко моя зо дванадцять дірок» є мужчина і пісня за змістом змальовує чоловічу долю:

Пищаючко моя зо дванадцять дірок,
запискай лем ти мі до багацьких дівок.
Я собі подумав ю, totu подобну,
а ти записала ю, totu худобну.

Такі й деякі інші тексти колискових пісень:

Гаю, сину, гаю, не задавай жалю,
бо я мав доста, рибко моя красна.

— —

Діти мої дрібні, што я вас вельо мав,
як лісовий крячик орінків у полі.

На пецу четверо, за пецом пятеро,
Боже муй любсінький, шитких девятеро.

А в такій пісні, як «Ать, гаю мій, гаю», натякається на те, що дитину колише інша жінка — не мати:

Ать, гаю мі, гаю, дитиночко моя,
не довго ті буду пестуночка твоя.
Не довго, не довго, вже лем до неділі,
най же нянцьо гледать пестунку дитині.

В іншій українській народній колисковій пісні дитину колише баба чи дід:

Ей спи, дитя, до обіда,
покаль мати з міста прийде.¹²

Складаючи колискову пісню, колисальниця — мати, баба, тітка, найстарша сестра тощо — вкладає до неї всю свою душу.

До повного визначення колискової пісні належать також її найосновніші зовнішні ознаки. «Колисковим пісням» властиві проста мелодія і розмірений ритм, що відповідає гайданню колиски. Виконувалися вони заспокоюючим, монотонним, поволі стихаючим голосом. **Добиралися пестливі і близькі сприйманню дитини слова».**¹³

Саме це поетичне нагромаджування здробнілих і пестливих слів створює із колискових пісень зовсім окремий жанр народної пісні, який ім'я забезпечує окрім місце серед родинно- побутових пісень. У зв'язку з цією лексикою, українська народна колискова пісня має всі ознаки шедеврів. Найкращі зразки записано не на Східній Словаччині, проте пестлива лексика властива всім народним колисковим пісням. Чи не шедеври, наприклад, такі колискові пісні, як:

1. Подаруймо сонки — дрімки,
сонки-дрімки в колисоньки, а-а-а, а-а-а-а!
А ростоньки у костоньки,
добрий розум в головоньки, а-а-а, а-а-а-а!¹⁴
2. «Ходи, соньку, в колисоньку,
приспи мою дитинонку,
Бодай спало — не плакало,
головонька і все тіло — »¹⁵
3. Ой спи, дитя, до обіда,
покаль мати з міста прийде
да принеси три квіточки:
ой первую зросливую,
а другую сонливую,
а треттю щасливую.
Ой щоб спало, щастя знало,
ой щоб росло, не боліло,
на серденько не кволіло,

Соньки-дрімки в колисоньки,
а росточки у кісточки,
здоров'ячко у сердечко,
а в роточок говорунки,
а в піженьки ходусенъки,
а в рученьки ладусенъки.¹⁶

Останній зразок наглядно доводить, що в українській колисковій народній пісні художньо переплітається різна за своєю емоційністю лексика.

Іншим оформленням колискової пісні, яке змінює її пестливість, задушевність і пристрасність, передусім з боку матері, є відомі вступні формули, якими колискова пісня найчастіше починається. Вони пов'язані з самим заколисуванням, успілянням, і побудовані на словах «люлі», «люляй», «гаю», «гаяй», «гайчі», «гайчай», «чучу», «чуч-беле», «гайдикай», «усний» тощо. Сюди належить також просте звертання до маляті на початку пісні на такий зразок:

люлю, рибко, люлю,
де я тебе стулю.

Може, це безпосереднє звертання до дитинки має свою функцію; адже пізніше мала якесь слівце й розуміє.

Так само, як вступну формулу, колискові пісні звичали мати також приблизно однакові трафаретні закінчення. Ці вступні та заключні формули обрамлюють по суті дуже різноманітний зміст, про що скажемо далі. Щодо вступної і заключної формул, то трапляється, хоч і рідко, що в деяких українських народних колискових пісень заключною формулою є просте повторення тієї ж таки вступної формулі, як ось:

Ой люлі, люлі,
ой баю, баю
ой люлі, люлечки,
шовкові вервечки,
мальовані бильця,
срібні колокільця
ходім до Кирильця,
що Кирилко поробляє,
черевики починає,
та пісемця пише,
дитинку колише,
ой люлі, люлі.¹⁷

Українська колискова народна пісня майже завжди є поетичною мініатюрою, яка найчастіше вимежується одним-двома куплетами. Це ще в більший мірі стосується української народної колискової пісні Східної Словаччини, а в тому числі й досліджуваного регіону.¹⁸ Проте текст

колискової пісні має свою внутрішню структуру: якщо вступна формула розрахована на те, щоб привернути увагу дитинки до пісні та колисальниці, то заключна формула, як правило, констатує, що дитинка спить:

Воротечка скрип, скрип,
дитя мое спить, спить.

або приликає до дитинки сон (бо дитинка, наприклад, не може заснути):

Ходи, соньку, в колисоньку,
приспи нашу дитиноньку ...

Нерідко висловлюється одне тільки бажання, щоб дитина спала:

А-а, коте! Дитина спать хоче:
ой хоче, хоче, та не спить;
треба кота дубцем бить;

Часто колисальниця ще бажає дитинці, яка вже заснула, чогось доброго:

Дитя буде спати і щастячко мати!

Бувають також колискові пісні без «колискового» закінчення, і вони дуже різноманітні, бо ними просто кінчається якась розповідь. Проте, як правило, в більшості колискових пісень і закінчення колискові, і вони мають характер колискових клише.

Українська народна колискова пісня є дуже давнього походження. Як кожна народна пісня, колискова пісня теж, крім іншого, має пізнавальне значення. В її тексті відзеркалено ті **умови соціального життя**, в яких народжувалися діти. Згадуються в пісні не тільки предмети щоденного вживання (колиска, пищалочки), але й селянська обстановка (вівці, корови, воли, пастухування), родинні звязки, ідеали селянського життя і т. д. і т. д., не виключаючи навіть історичних подій. Життя українського народу на розлогій землі від карпатських дебрів до Слобожанщини зумовило також дуже різноманітний зміст українських народних колискових пісень. За всю цю різноманітність наведемо хоча б одну, за змістом дуже віддалену Східній Словаччині українську народну колискову пісню:

Рости ж, синку, в забаву!
козачеству на славу,
воріжськам в розправу!¹⁹

Порушуючи питання давнини українських народних колискових пісень, ми, на підставі значної кількості збірників, піддали аналізу зміст цих пісень. Передусім доводиться констатувати, що в них відбито виключно життя села і селян. Скільки ми не шукали у відомих виданнях українських народних колискових пісень **сучасної** (за змістом) колискової пісні, ми такої не знайшли. В жодній з них не має ані нових нетрадиційних

реквізитів чи нової лексики; немає й віддзеркалення нових соціалістичних відносин. Чим це пояснити?

Пояснення слід шукати в тих революційних змінах у житті селян, що іх приніс соціалістичний лад. Колективізація сільського господарства та його механізація не тільки відвантажила артільників від найбільш виснажливої фізичної праці на землі, але й усунула такий анахронізм, як ношіння матерями немовлят в поле, куди йшли на роботу. Для немавлят сьогодні є дитячі ясла з фаховим медичним і виховним доглядом, і сільська трудівниця-жінка сьогодні, на відміну від бабусь, нині не знає того, що так часто і з таким болем оспівано в традиційних — з доби панщини і одноосібницького хліборобства — колискових піснях. Навіть сам реквізит — колиска — відійшов у музейні сковища, де стає лише цікавою пам'яткою колишнього побуту нашого села, а подекуди й цінним експонатом народного мистецтва.

Нині в селянському артільному житті колиску замінила дитяча колясочка — на чотирьох колесиках, ресорах, з верхом, що в разі потреби віджидається. В колясці нині й заколисують немовля — здебільшого катають його на чистому повітрі. Раніше мати колисала дитину в колисці — і до її ритму складала пісню. Нині при колясці не складають пісень, бо такої традиції нема, та й, мабуть, незручно, а, може, й нема потреби, бо до того ще слід додати, що немовлята вже знаходяться під регулярним медичним доглядом і менше хворіють, внаслідок чого й легше їх усипити. Та й де ті часи, коли хлібороб із своєю численною сім'єю жив у єдиній кімнаті, яка правила і за кухню, і за спальню; тут усе немовля будило. Ці хати теж стали вже в нас об'єктами музеїв народної архітектури та побуту. Адже нинішнє соціалістичне село істотно не відрізнюється від міста і родинні особняки тут такі, як і в місті.

У тому й полягає причина того, що нам не вдалось вже знайти у досліджуваному районі якусь «сучасну» українську народну колискову пісню. У зв'язку з тим дозволимо собі висловити погляд, що колискова пісня в нас заникає безповоротно разом із колишнім селянським життям. Тому також при цій нагоді вважаємо доречним закликати до збирання колискових пісень, які являють собою величезну художньо-пізнавальну вартість. Остаточний зник колискових пісень у нас вимежується віком двох-трьох генерацій.

Колискові пісні виникли на базі селянського життя епохи феодалізму та капіталізму. Виникали вони й раніше, але в текстах, які до нас дійшли, не збереглось навіть натяку на первісно-суспільний лад, коли теж народжувались діти і теж їх потрібно було усипляти. Залишками тих часів у колискових народних піснях, які до нас дійшли, є, напевно, одні тільки приспівки «люлі, люлю», «гайки же мі, гайки та «чучбелі, чучбелі», що само по собі не має жодного змісту, а тим і жодного пізнавального значення.

Єдність давньої селянської хати і колискової пісні слід мати на увазі також при розгляданні текстів колискових пісень. **Колиска-дуркачка** і та, яка була підвішена до гряди, належали до хатніх меблів. Проте існувала ще й **колиска польова**. В деяких, записаних нами колискових піснях є натяки навіть на те, при якій колисці пісня співалася. Ось, наприклад, пісня, яка співалась при польовій колисці:

Люлікай, люлікай,
д' полю мі привикай,
д' полю мі широму,
вітру холодному.

А в наступній пісні, йдеться, мабуть, про хатню колиску, підвішену на гряди над ліжком:

Колишся, колиско,
од кута до кута;
мала рибко моя,
то-сь моя покута!

Визначаючи природу колискових пісень, слід ще порушити питання місця колискової пісні в дитячому фольклорі взагалі.

Дитячий фольклор, до якого належить колискова пісня, це дуже широке поняття. Якщо фольклор — народна словесна, музична та танцювальна творчість, то дитячий фольклор — народна дитяча словесна, музична та танцювальна творчість. Проте, точніше буде, якщо дитячий фольклор вимежимо як народну словесну музичну та танцювальну творчість дітей і для дітей. Сюди належать колискові пісні, пестушки, дитячі ігри, дитячі пісні, забавки, скоромовки, казочки, дитячі віршики, лічилки тощо. Ясна річ, що, залежно від віку дитини, в її житті один жанр дитячого фольклору занимає або стає займати другорядне чи зовсім підрядне місце, а інший набуває переваги.

Тому не буде на заваду, якщо на хвилинку затримаємось на визначені дитинства та дитини. «Дитинство — період незрілості у людському житті. Під дитинством звичайно мається на увазі вік до початку статевого дозрівання, значить, приблизно до 11 років, а деколи від народження до 15 чи навіть до 18 років. З погляду фізичного розвитку дітей визначає незавершений ріст тіла та всіх його органів, психічну пустотливість, наївність, несталість, лабільність уваги, почуття та волі, поверховість поглядів та живу фантазія.»²⁰ «Дитина — неповнолітня людина. Педагоги та лікарі розрізняють вік немовляті до 1 року, вік повзунка (рачкуючої дитини — Ю. К.) від 1 до 3 року, вік дошкільнят від 3 до 6 років, молодший шкільний вік — від 6 до 11 років, середній шкільний вік — від 11 до 14 років та старший шкільний вік — від 14 до 18 років». ²¹

Для нас в цьому визначенні педагогів (психологів) та лікарів (фізіологів) важливе розрізнявання віку немовляті (грудної дитини — до 1 року, та віку повзунка) рачкуючої дитини — від 1 до 3 рочки, а теж визначення віку дошкільнят — від 3 до 6 року.

З цього визначення випливає, що «колискові пісні та ігри з рачкуючими (повзунками — Ю. К.) вимежені для дітей того віку, коли вони ще нездатні самостійно бавитись». ²²

Тут ми підійшли впритул до визначення колискових пісень як пісень дорослих, спрямованих до немовлят та рачкуючих дітей, які ще нездатні самостійно бавитись.

Чи треба казати, що немовлята та рачкуючі діти ще нездатні сприй-

мати зміст пісні, яку ім найчастіше співала мати? Нездатні, бо все це відбувається ще на початковому етапі набування суспільної свідомості народженим організмом, коли дитина ледве засвоює основи мовної комунікативності. «Колискова пісня аж до віку немовляті (до 6-ого та 12-14-ого місяця) являє собою першу і єдину форму зв'язку дитинки з художнім народним проявом. Якщо новонароджена дитина до 2 місяця свого життя реагує на такі звуки, як шепот чи тихий рівномірно-ритмічний спів, виключно фізіологічним способом — пониженням руху дихання та взагалі руху м'язів, то у віку немовляті та пізніше вже сприймає також емоційність мови і співання колискової пісні, а від 1 до 3 року — також іх значеневу функцію.²³ На наш погляд, вираз «значенева функція» є саме те, що з колискової пісні рачуюча дитина (не немовля!) «може розуміти».

І тому заздалегідь треба відхилити надавання колисковій пісні, яка, як побачимо далі, має часто дуже складний зміст, якогось важливого значення. В кожному разі нічим необґрутоване твердження, що «колискова пісня прищеплює дитині любов до праці, пошану до батька, матері, старших, впливає на вироблення її характеру; в ній знаходимо перші зерна колективізму та патріотизму...». Згодом приходять інші форми морального й естетичного впливу на дитину, але в той час колискові пісні є єдиною лектурою, яку з молоком матері вбирає в себе дитя. У них для дитини (Ю. К.) людський світ з його печалями й радощами, в них рідний край з його прекрасною природою, в них минуле, сучасне і майбутнє рідного краю, в них, нарешті, чарівні поезії рідної мови, пильно вслухаючись у яку, дитя, незабаром скаже своє перше слово — мама.²⁴ Що таких мотивів у текстах колискових пісень нема — цього не можна заперечити, бо вони є і дуже часто. Проте вони не для дитини, бо дитинка, яку колишуть, ще нездатна ці складні узагальнення дорослих сприймати.

Колискова пісня належить до дитячого фольклору. Туди ще належать, як вже було сказано, інші пісні, пестушки, загадки, скормовки, лічилки, казочки, ігри та забавки. В цій складній жанровості дитячого фольклору є твори самих дітей і твори дорослих, як також і творчість дорослих, дотворювана далі фантазією самих дітей.

На початку всього є, зрозуміло, колискова пісня. Не є нашим завданням займатися поділом дитячого фольклору, що можна робити з різних поглядів. Вкажемо тільки на те, що в немовлят, рачуючих (повзунків) та дошкільнят, тобто в дітей до 6 років, розрізняємо в основному періоди **нянчення і виховання**. (Цим не нахтуємо певними виховними моментами нянчення).

Нянчить в основному дітей, які ще нездатні самостійно бавитись. До періоду нянчення спадає також застосування колискової пісні. Це період від народження до 3 року. Після першого року, коли дитинка вже рачкує і дibaє, до колискової пісні, як засобу, приєднуються також найпростіші іграшки, пестушки та простенькі ігри. Чи тексти наступних колискової пісні та пестушки (віршика для руху ручками) не подібні один до одного?

Колискова пісня:

Ой люлю, люлю-лю,
ти, синочку мій,
котрий хлопець гарний,
то синочок мій.¹⁵

Пестушка:

Тапці руці, тапці,
підеме до бабці,
від бабці до діда —
дідо нам дасть хліба.¹⁶

Різниця для рабочої дитинки тут тільки в тому, що колискову пісню співають, коли дитинку уклади до колиски і коли колишуть (щоб заснула), а пестушку проказують дитинці (що сидить або стоїть) в правильному ритмі, і воно плескає ручками та сміється. У першому випадку присипляють, в другому — пестять. У обох випадках йдеться про творчість дорослих для дітей.

Одним словом, колискова пісня є творчістю дорослих для дітей.

І тому один з основних поділів дитячого фольклору є поділ на творчість дорослих для дітей і власну дитячу творчість.

До творчості дорослих для дітей в найменшому віці, крім колискових пісень, належать також дитячі ігри (які, починаючи пестушками, теж поділяються за віком і фізичною та розумовою здатністю дитинки виконувати їх).

Визначення колискових «пісень як пісень дорослих для дітей-немовлят та рабочих» важливе для аналізу змісту колискових пісень. Про те, що зміст цих пісень дитина ще нездатна сприймати, ми вже говорили і навели для прикладу навіть козацьку колискову пісню «Понад морем-Дунаєм», яка містить високу ідею національно-визвольної боротьби. Тут її ще поширимо:

Понад морем-Дунаєм
вітер явір хитає,
мати сина питає:
«Ой, сину мій Іване,
дитя мое кохане!
А чи тебе оженить,
чи у військо урядить?...
Як я тебе колихала,
усю ніченку не спала;
як я тебе зrostила,
сама себе звеселила;
як я тебе оженою,
всю родину звеселю;
як я тебе в військо дам,
собі жалю я завдам!»
«Мати ж моя рідная,
порадонько вірная!
Ісправ мені три труби,
да й усі три мідяні;
а четвертую трубу
ісправ мені золоту!
У одну трубу заграю,
як коника сідлаю;

а в другую заграю,
на коника сідаю;
а в третюю заграю,
з твого двору з'їжджаю,
а в четверту затрублю,
серед війська стоячи,
щоб зачула матуся,
до утrenі йдучи,
як голубка гудучи!» —
«Ой, сину ж мій Іване,
дитя мое кохане!
Ой, коли б же я зозуля,
я б до тебе полинула!» —
«Якби, мати, я сокіл,
я б до тебе прилетів!» —
«Рости ж, синку, в забаву,
козацтву на славу,
вороженькам в розправу!»²⁷

Одним словом, колискова пісня мала метою голосом та засобами ритмічного колисання немовляті чи повзунка прикувати увагу дитинки до співачки — відволокти увагу дитинки від усього іншого і розміреним погайдуванням колиски усипити її. Але в тій пісні мати виспівувала свої власні болі і жалі, найчастіше обмірковувала свою долю чи прикидала собі майбутню долю дитинки.

На цьому місці колискові пісні, зібрани нами в селі Дара, розглянемо за іхнім змістом.

1) **Найпростіші** з погляду поетичного слова це ті колискові пісні, в яких говориться тільки про те, що «дитину колишуть». Такі, наприклад:

Колиш лем ся, колиш, колиско новенька,
в тобі ся колише дитина маленька;
— . —
Ей, колисочко нова з жовтого явора,
і я в тобі колишу білого сокола;
— . —
Ять, люлю мі, люлю, шию ті копулю.
тоненьку, тоненьку, на тіло легенку.²⁸

2) В інших мати просто просить дитину заснути чи висловлює побажання, щоб не вмерло:

Ять, усни мі, усни, сину муй недобрий,
колисала би-м тя, кибись мі бив добрий;
— . —
Колиш ся мі, колиш, лем ся не виколиш
з колиски нової до землі чорної.

3) Деколи у пісні говориться про майбутнє зайняття дитини — традиційне, хліборобське, і з тексту випливає, що мати колише дитину в полі — серед роботи, де й виникла пісня:

Люлькай, люлькай, 'д полю мі привикай,
'д полю мі широму, вітру холодному.

4) Дальша велика група колискових пісень вишлює для дитини долі:

А люлі мі, люлі, я тебе колишу,
од бога милого серенчу ті прошу.

— . —
Усний лсм мі, усний, великий виросни,
росту великого, розуму доброго.

5) Матір над колискою осідають також сумніви щодо дитини, яку колише: мабуть, на підставі негативних прикладів, що мали місце серед людей, вона співає:

Рада би-м тя, рада, дітя колисала,
кідь би я ся з тебе радості дождала;
але я (к) ся дожду мого банування,
шкода, божс, буде мого колисання.

6) Таким чином у тексти колискових пісень проникають різні материнські турботи. Передусім проникає момент виснажливої праці.

Маті-трудівниця зморена працею, а тут ще й дитинка вимагає материнського піклування; матір просто чекає невідкладна польова праця, а дитинка не дає відірватися від колиски:

Усни ти мі, сину, холем на годину,
закля я вижену волочки в долину.
Волочки в долину, овечки на лучки,
як ся верну назад, возьму тя на ручки.

— . —
Колиши ся, колиско, від кута до кута,
маленька дитина велика покута.

— . —
Колисала би-м тя, лем же немам коли,
бо мі приозостала роботиця в полі.

— . —
Ать, сину мій, сину, то за тобов гину,
ни водни, ни вночи, нигда не спочину
Ей водни не спочину перед роботочков,
вночи ани тулько перед дитиночков.

— . —
Ей, колисочко нова, колищ лем ся сама,
бо я тя не буду, бо-сь мі привновала.

7) Ясна річ, батьки ї сподіваються на дитину, зокрема на сина, який вважався в умовах одиничного сільського господарства бажаною робочою силою; дівчина — навлаки — зайвою турботою, бо їй ще приданс треба було готовувати:

Ей, люлю, рибко, люлю, шию ті кошулю
з трьома дірочками, пуйдеш з овечками.

— . —
Ать, гаю мі, гаю, спи лем, муй соколе,
ци скоро мі займеш овечки на поле?
Займу я іх, займу, як буде світати,
не треба вам, мамко, пастушка глядати.

8) У колисковій пісні мати чи інша колисальниця розповідає часто про себе саму, своє життя. І з пісні, яка співається над колискою, ми нерідко довідуємося щось про індивідуальну долю жінки-колисальниці:

Колисочко нова з жовтого явора,
х'о мі тя ісправиз, пушов до табора.
По таборі ходить нэ сивум конічку,
шопри собі водить свою фрайрочку.

— . —
Чуч, белю, чуч, белю, нянцьо ти в Ерделю,
по Ерделю ходить, лем дівчатка зводить.

— . —
Спали би мі, спали, мої чорні очі,
бо ся не виспали тамтой другої ночі.
Учка не виспали, милого чекали,
а мілій не пришов, на біду би зишов.

— . —
Не плач, серце, не плач, то ти в тум добре знаш,
жс ти в тум валалі поцешіння не маш.
Ани поцешіння, ани потіхочки,
ани на неділю білої кошулочки.

— . —
Ать, гаю, мі, гаю, дитоночко моя,
іс довго ті буду пестуночка твоя.
Не довго, не довго, вже лем до неділі
най лем нянцьо глядати пестунку дитині.

— . —
Усний лем мі, усний, добре тобі спати,
коли тя колишє твоя власна мати.
Як тя, рибко, буде чужа колисати,
буде вна тя, буде гурко проклинати.

* Ердель — Трансільванія в Румунії, що колись входила до складу Угорщини.

Нерідко в народній колисковій пісні розкривається й **чоловіча доля** — значить, колисав і склав колискову пісню чоловік — батько чи дід. Таку колискову пісню ми вже навели на стор. 218.

9) Вище ми вказали на тексти колискових пісень, в яких мати бажає дитині добра; слід вказати також на ті тексти, в яких мати не тільки висловлює сумніви відносно добра від дитини, але подекуди й не радіє дитині, а нерідко прямо накликає на дитинку смерть як розради для себе:

Ать, люлю, мі люлю, де я тебе стулю?
Та я тебе стулю під зелену дулю.
Дуля буде цвисти, а ти будеш гнити.
По дулі, дулечки, по тобі — хробачки.

— . —

Усний лем мі, усний, муй білій голубе,
Як ти мі вироснеш, не подам мі води.
Перше ся, мамочко, слизочками вмиеш,
так ся з моїх ручок водиньки напиеш!

10) Колисковим пісням відомі також складніші сюжети. Жінка, коли-шучи власне дитинча, уявно веде, наприклад, розмову з своєю власною матір'ю, що найчастіше вже не живе:

— Мамко моя, мамко, чом долі-м не мала?
— Зато, рибко, зато, бось ня не слухала.
— Не слухала я тя покля-м мала кого,
тепер мушу слухать дябла хоть-якого!

— . —

Мамко моя, мамко треба би вас бити,
же съте ня не вчили маленьку робити.

11) За своїм змістом колискові пісні села Дари сягають також соціальних глибин. І колискові пісні, зразки яких наводимо тут, вже, власне, **соціальні пісні**:

Коби-сь, мамко знала, як я зголодніла,
то би-сь мі загнала (з) вороночков хліба.
(з) вороночков хліба, а (з) потятком масла:
«Наїч ся мі, наїч, рибко моя красна!»

— . —

— Соколе, голубе, што робиш на дубі?
— Пищаючи стружку, за мамочков тужу.
Ать тужу я, тужу, мам за ким тужити —
людські діти дома, я мушу служити;
людські діти дома, коло свої мамочки,
а мені на службі киряві слизочки.

І в одній, і в другій колискових піснях явно йдеться про наймитування дівчини і хлопця (служниця і слуга).

12) Є в публікованих колискових піснях села Дари також пісні, значення яких важко близьче конкретизувати. До таких, наприклад, належать:

Ять, усни мі, юсни, маленька дитино,
не дала би я тя за токайской вино.
Бо токайской вино в Токаю точеної,
Твос красной менце ю церкви сверченой.

— . —

Гайдучки, гайдучки, ніт дома мамочки,
пушла мамка в поле, де там нянько воре.
Ать воре він, воре, воре прс невісту,
воре прс невісту на яру ішеницю.

Деколи текст колискової пісні заплутано пізнішим співаком. Розплутати такий текст можна тільки посередництвом зібрання дальших варіантів пісні. А варіантність у колискових пісень значна. Плутаниця сама пояснюється тим, що текст колискової пісні давно втратив свою побутову базу, на якій пісня виросла, і далі живе в пам'яті людей відірвано від реальної дійсності. Співачки таку пісню співають зовсім механічно, як давнину, без огляду на логічність змісту пісні. Цю логічність співачки часто не в силі вже відтворити.

Цікаві і дуже поетичні українські колискові пісні про кота, які для повноти тематики не можна тут обминути. Не менш цікава та дійсність, що колискових пісень з цією тематикою на Східній Словаччині дуже мало, а в Дарі ми й зовсім не наткнулися на таку колискову пісню.

Колискові пісні про кота в українському народі займають дуже помітне місце, іх велика кількість і велика різноманітність. Це короткі чотиривірші-розповіді, але й дещо більш розгорнені ліроепічні сюжети на зразок:

Ой ну люлі, люлі, кітку,
вкрає у баби квітку.
Ой ну люлі, коточок,
вкрає у баби клубочок
тільки видно хвосточок
та лапочки кусочек.
Треба котика піймати,
та й хвостика надрубати,
і шубочку з нього зняти —
дитиночку укривати,
щоб тепленко було
і велике росло.²⁹

Цим, однаке, тип української колискової пісні про кота не вичерпуються, бо відомі й значно більш розгорнені сюжети, як ось в колисковій пісні «Ой ти, коте-рябку»!

Ой ти, коте-рябку,
та вимети хатку,
а ти, коте сірий,
та вимети сіни,
а ти, котку-рудю,
та вимети грубу,
а ти, кішко, не ворчи,
ніди сміття одімчи.
А ти, волохатий,
біжи кругом хаги.
Тільки, котку, не мурчи,
дитиночки не збуди.
А ти, коте мургий,
прийди до нас у друге,
до нашої хати
дитя колихати.
А ти, коте чорний,
та сідай у човен,
та й поїдеш на лужок,
наламаєш квіточок
забавляти діточок.
Поїдеш ти в долину
по червону калину —
забавляти дитину.³⁰

Ми вже наводили, що матеріальний світ пісні запозичено завжди із середовища, в якому пісня виникла. А вона виникла або в полі, або в хаті. Кіт чи киця — єдина хатня свійська тварина. Із котом чи кицею вперше із свійських тварин дитина приходила до стосунків. З котом дитина бавилася, як із живою іграшкою. І місце кота чи киці в колисковій пісні, яка є по суті творчістю села, зовсім закономірне і скоріш дивувало б, як би кота чи киці в колискових піснях не було. Дивує й те, що тих пісень серед закарпатоукраїнських колискових пісень є мало, а в Дарі нам і зовсім не вдалось таку пісню записати.

II.

Пісения творчість українського населення Східної Словаччини пройшла шляхом багатовікового розвитку. Якщо минуле та майже вся іслівина цього сторіччя, в тому числі й період домюнхенської республіки, не створили оптимальних умов для культурного розвитку цього населення, то соціалістична Чехословаччина відкрила в цьому відношенні несподівані можливості. Стосується це також науково-дослідницької діяльності, зокрема дослідження народної творчості українського населення Східної Словаччини. Доказом цього піклування соціалістичного ладу про українське населення Східної Словаччини є тут вже цілий ряд наукових досягнень на цій ділянці, зокрема тих, які було забезпеченено Кабінетом україністики при Пряшівському Філософському факультеті Кошицького університету ім. П. Й. Шафарика.

Цей Кабінет, покликаний, крім іншого, досліджувати й українську словесну народну творчість. На жаль, при кабінеті ще не створено умов для дослідження музичного фольклору, який часто є невід'ємним складником словесної народної творчості — зокрема коли йдеться про народні пісні. В цьому напрямі дослідження в нас значно відстає за усною словесною народною творчістю.

Однакож й на цій ділянці вже досягнено помітних успіхів. Після визволення, в області музичної фольклористики вийшов між іншим цілий ряд публікацій, які містили розсяглий пісенний матеріал для колективів народної творчості, одним словом, для практичного вжитку. Проте ґрунтовніші з цих видань заслуговують також на увагу музичних фольклористів. До таких належать передусім «Українські народні пісні Пряшівського краю» та два томи «Українських народних пісень Східної Словаччини».³¹ На важливість цих видань вказує вже той факт, що всі три томи містять разом 1214 пісень. Недоліком видання є те, що воно не оснащено музично-структуральним аналізом публікованих народних пісень українців Східної Словаччини, з другого боку, уможливлює зробити таке наукове дослідження на більш розсяглій базі. Ця праця чекає на свого автора.

У згаданих виданнях значною кількістю записів представлено також колискові пісні. Матеріал географічно охоплює увесь район української етнічної області Східної Словаччини, і всіх колискових пісень у цілому виданні.

Старовинне походження цих пісень доводить ладотональна структура їхніх мелодій, побудованих в дорійських, іонійських та інших тональностях з тетрахордальним, пентахордальним, гексахордальним і гептахордальним діапазонами (амбітами).

З того, що вже було сказано про це тідне на увагу видання, випливає, що не зроблено ще нічого ані для теоретичного осмислення природи колискових пісень українського населення Східної Словаччини.

Таким чином, наша спроба цього аналізу на матеріалі колискових пісень села Дари, що розташоване в районі верхньої течії Цирохи, є першим кроком у цьому напрямку.

В Дарі ми записували не одні тільки колискові пісні, а пісенний фольклор взагалі. В основі записаних нами дарянських народних пісень лежить репертуар кількох сімей як осередків і носіїв музичного фольклору села. 20 інфэрматорів (15 співачок і 5 співаків) для такого невеличкого гірського села представляє солідне число. З цього п'ять співачок проспівали для запису 60 текстових варіантів. Записані нами колискові варіанти з мелодійного боку близькі до себе варіанти одного наспіву, а співачки якщо не споріднені, то близькі сусідки. З них від Катерини Геля записано 22, Олени Ситар 20, Зузани Ленько 11, Анастазії Пайдич 6 та від Олени Галабурко один варіант колискової пісні. Разом 60 споріднених варіантів одного спільногого наспіву. Співачки за віком (від 45 до 65 рр.) (в 1974 р.!) і все життя працюють на сільськогосподарському ґрунті в своєму хотарі. Походять із бідняцьких сімей і не так ще давно їхні сім'ї гнули спини на панській землі. Самі співачки здебільшого вже господарювали на власній гірській маловрожайній землиці, якої в цьому краї завжди бракувало, а до того ще нерідко не вродило вівса чи кар-

топлі ані на півзими, що примушувало людей шукати також побічного заробітку, а задля цього доводилося подаватися на цілі місяці у більш врожайні південні райони Словаччини чи навіть Угорщини.

Голос у всіх жінок гарний, дзвінкий, має широкий діапазон. Наведені нами дарянські співачки володіють великою кількістю пісень свого села і пісні утримуються в іх пам'яті як щось, що становить органічну складову частину їхнього життя.

Розповідаючи про народні пісні свого села, вони наголошували на тому, що без пісні важко собі уявити життя, а діувати чи парубчити без пісні й зовсім вже не можна. Вони просто все життя любили співати і співають дотепер. Зі співом ім якось легше жилося. Пісня прикрашала щоденне життя — заганяла жалі, вгамовувала болі. В ній все знаходило своє місце — дитячі роки, і пізня жіноча доля. Висловлювалися, що пісня завжди була одною чи єдиною розрадою серед тих нестатків, які доводилось виносити до самого кінця другої світової війни. А пісні вони й самі складали, але здебільшого переймали від мами чи старшої сестри, але й від інших дівчат. Зокрема пісні про кохання. А колискові пісні наші співачки не тільки від власної мами, але й ще від своєї бабусі знають. Пісня належить селу, а село — пісні!

Оскільки справа стосується колискових пісень, то дарянські співачки виконували їх тихенько, зосереджено, задушевно; співали ніби для самих себе, так, як співають ті пісні над колискою, щоб дитинча заснуло.

В колискових піснях немає, ясна річ, більшолосового матеріалу, бо при колисці співає завжди тільки одна особа — найчастіше мати, і метою пісні є накликати на дитину сон. У зв'язку з колисковою піснею йдеться виключно про сольний спів. Мелодії цих пісень у свою чергу відзначаються багатством гетерофонічних відхилень, великою варіантністю, що є доказом імпровізаційної вільності і творчої наснаги співачки-матері.

Варіантність виникла на базі внутрішніх переживань матері-співачки, на базі її ставлення до дитини. Заколисування дитини відбувалось завжди в інших обставинах, при іншому настрою матері, і воно породжувало в неї щоразу якийсь інший задушевний зміст колискової пісні.

Мелодії та тексти вкупі взагалі вірно представляють естетичний смак села, як і його найближчої околиці; однак, вони є також виразником індивідуальних даних співачок, як і їхніх внутрішніх диспозицій, що відбувається на настрої пісні. Найчастіше йдеться про журліву, сумну мелодію дарянської колискової пісні. Її меланхолійний настрій випливає з важкої долі селянки-матері в тих умовах, при яких колискові пісні виникали, а це значить, що при феодалізмі та капіталізмі, про що вже була мова.

Спільною ознакою всіх записаних нами в Дарі колискових пісень є протяжність мелодій, які виникали без допомоги музичного інструменту. Місцеве виконання такої мелодії визначається повільністю, провадиться в свободному ритмі — говірком (парландо). Виконуючи репертуар колискових пісень свого села, співачки залюбки вдавались до різних мелодійних прикрас. Йдеться про орнаментацію основних звуків мелодії засобами мордента, форшлагу, групето, трелі тощо. Ці засоби, як відомо, властиві передусім поліфонічній, барокко та класичній музиці.

Наведені нами дарянські виконавиці народних колискових пісень стихійно, а теж в дусі інтерпретаційних традицій рідного села, застосовували передусім форму простого і складного форшлагу (переднотка), а саме перед-, поміж- і після основного тону мелодії.

Дарянські співачки співали для запису охочі — з повним розумінням значення і важливості справи. За їхню допомогу при записах музичного фольклору затоплюваного району висловлюємо ім щиру подяку також цим шляхом.

Коли мова йде про музичний аналіз народної пісні, то маємо на увазі передусім дослідження її елементів як характерних рис даного фольклорного матеріалу. Таким чином на цьому місті розглядаєм ладотональність, форму, метро-ритм, темп та інтерпретаційні особливості мелодій дарянських колискових пісень. Їх мелодії розвиваються секундними ступенями у висхідному та низхідному напрямах. Там, де мелодія пісні робить стрибки на терцію чи й на більший інтервал, співачки села Дара з великим вмінням заповнюють ці віддалі дрібними мелізматичними звуками, типовими для іхнього виконання, як і для інтерпретації протяжного жанру пісень взагалі.

Для аналізу мелодії вирішальне значення мають крайні звуки наспіву, які вимежують діапазон речення чи мелодії в цілому. Це стійкі, стабільні центральні тони мелодії, що обмежують її амбітус.

Ладова структура мелодій колискових пісень Дари побудована на архаїчних натуральних, строго діатонічних дорійських тетрахордах, пентахордах, секстакордах і гептахордах, без вводних тонів та хроматизмів, місцями з приставною субквартгою.

При аналізі музичного твору розглядаємо його також з боку структури, будови мелодії, форми. Форма пісні як найменшого музичного твору є одним з важливих виражальних засобів її мелодії.

Окремі варіанти колискових пісень села Дари побудовані в двочастинній та тричастинній формах. Музична форма тут тісно пов'язана із структурою вірша. Правильному (ізометричному, 6 + 6) віршеві відповідає в мелодії відносно закінчене речення.

Метро-ритмічна структура цих колискових пісень, завдяки речитативному імпровізаційному характеру їх мелодій, досить лабільна. В її перемінному метрі чергуються тридолині такти з дводольними та чотиридольними. Їхній темп повільний, широкий; інтерпретація говіркова — у свободному ритмі (парландо, рубато). Кожне речення цих колискових пісень закінчується десцендентним ритмом з типовою ямбічною (жіночою) каденцією на ненаголосіній частині заключного такту (постикт).

Записані в Дарі 60 варіантів мелодій колискових пісень за своєю ладотональністю, діапазоном, а теж за формальними ознаками побудови, зведено у чотири варіантні (№№ 1, 2, 3, 4) і чотири субваріантні групи (№№ 1а, 2а, 3а і 3б).

Розглядаючи ці колискові мелодії передусім з боку їхньої ладотональності, музичної форми та метро-ритму, приходимо до висновку, що:

а) Мелодії перших речень варіантів і субваріантів №№ 1, 1а, 2 і 2а побудовані висхідно-низхідним порядком у пентахордальному звукоряді.

поки наспіви других речень мають тетрахордальну структуру. Обидва речення цих варіантів і субваріантів повторюються з усією багатою мелізматичною орнаментикою та дрібними імпровізаційними гетерофонічними відхиленнями. Деякі з них місцями зверху поширино натуральною секстою, а знизу порожньою приставною субкварттою (№№ 1, 2a). Ці варіанти і субваріанти побудовані в двочастинній формі. Іхні другі речення в окремих випадках повторюються повністю, або з незначними мелодійними відхиленнями.

1

Parlando

Ко - лы - соч - ко но - ваз хов - то - го я - во - ра ,

Dara

Bap.

я в то - бі ко - лы - шу   бі - ло - го со - ко - ла. .

Dara

1a

Parlando

Ко - лыш лем - ся, ко - лыш, ко - лыш - хо но - вень - ка ,

Dara

A musical score for two voices. The top staff is in G major, 2/4 time, with lyrics 'в тобі ся колыше' and 'дітина маленька'. The bottom staff is in C major, 2/4 time, with lyrics 'в тобі ся колыше' and 'дітина маленька'. The music consists of eighth and sixteenth note patterns.

Musical notation for the song 'В тобі ся ко-льше дітина ма-ленька'. The notation consists of two staves. The first staff starts with a treble clef, a key signature of one flat, and a common time signature. It contains six measures of music. The second staff continues the melody with a treble clef, a key signature of one flat, and a common time signature. It contains four measures of music.

2

Parlando

Даре

A musical score for piano, showing two staves. The top staff uses a treble clef and a common time signature, with a key signature of one flat. The bottom staff uses a bass clef and a common time signature, with a key signature of one flat. Measures 11 and 12 are shown, with measure 12 continuing from measure 11.

Ра-да бы я те-бе, рыб-ко, ко-лы- се-ла :

кедъ бы я ся | в те-бе радости дуж- да-ла .

каждь бы я ся | э те -бе | ра-до сти ду | -хда-ла | .

Farlando

Дара

Лю-лю, рыб-ко, лю-лю,
шк-ш ті ко-
шу-ле.

2а

в трьо-ма ді-роч- ка-ми., пуй-деш о-веч- ка-ми
в трьо-ма ді-роч- ка-ми., пуй-деш о-веч- ка-ми

б) Перші речення мелодій варіантів №№ 3 і За дещо відмінні від перших речень попередніх варіантів. В обох випадках їхній діапазон поширино міксолідійською септимою на дорійський гептахорд (десценденто) із кількома гетерофонічними відхиленнями та мелізмами. Другі речення обох варіантів розвиваються дещо лаконічніше у дорійському тетрахорді — також з мелізматичними прикрасами та гетерофонічними відхиленнями. Зокрема друге речення варіанту № 3а при повторенні поширило на пентахордальний амбітус — з метро-рітмічним зображеннями.

A musical score for two voices. The top voice part starts with a treble clef, a key signature of one flat, and a 2/4 time signature. The lyrics are: 'ве-ли-кий як сос-на , ді-ти-на рос- кош-на'. The bottom voice part starts with a bass clef, a key signature of one flat, and a 2/4 time signature. The lyrics are: 'в'е-ли-кий як сос-на , ді-ти-на рос- кош-на'. The vocal parts are separated by a vertical dashed line.

32

Musical notation for the first system of the song 'Пи-ша-лоч-ку'. The notation consists of two staves. The top staff uses a treble clef and a 2/4 time signature, with lyrics 'пи-ша - лоч-ку' and 'истру-ху' underlined by vertical dashed lines. The bottom staff uses a bass clef and a 2/4 time signature, with lyrics 'за мамоч-ков' and 'ту- ху' underlined by vertical dashed lines.

в) Мелодії перших і других речень обох варіантів №№ 3б і 4, щодо структури тотожні з першими і другими реченнями попередніх варіантів №№ 3 і За. Середню частину тут представляє чотири тактина мелодія, яка йде десцендентно від верхньої міксолійської септими дорійського гептакордального звукоряду до основного центрального звуку. Два останні речення варіанта № 3б є тотожні з двома останніми реченнями попереднього субваріанта № За. Останні два речення останнього варіанта № 4 збагачені метроритмічними гетерофонічними відхиленнями та діапазоном натуральної сексти. Обидва варіанти є зразками тричастинної форми мелодії.

36

Parlando

Діти мої друзі, то я вас вельмо мав

A musical score for a children's song. The top part shows a single melodic line on a treble clef staff with a key signature of one flat and a time signature of common time. The notes are primarily eighth and sixteenth notes. Below the staff, the lyrics are written in Russian: "як ліс-ко-вый кря - чок с-рішкув у по- лі". A vertical dashed line connects the note "чок" to a lower staff where three eighth notes are shown.

Parlando

Дара

Ей, на пе- цу чет-ве-ро , за пе-цом п'я- - те-ро

бо-же муй лю- бень-кий , вшыткы^хде-в'я- те-ро

бо-же муй любень- кий , вшыткых де-в'я- те-ро

4

Parlando

Дара

Ей, си-ну муй, си-ну, доб-рі то- бі спа-ти ,

кідь-те-бе ко-ли-ше тво-я власна ма-ти .

Continuation of the musical notation. The key signature changes to A major (no sharps or flats). The lyrics continue from the previous line: 'та вна те- бе бу-де у -се про-кли -на-ти ,'. The music includes a bass line below the treble clef staff.

Final continuation of the musical notation. The lyrics are: 'та вна те- бе бу-де у -се про-кли -на-ти .'. The bass line continues below the treble clef staff.

Висновки.

Піддаючи аналізу тексти колискових пісень, ми дійшли висновку, що у зв'язку з соціалізацією сла зникли ті умови, в яких колискова пісня виникла, а саме внаслідок всебічного піклування соціалістичного суспільства про здоров'я дитини. Висловили також думку, що вступні та заключні приспівки в текстах колискових пісень пережили і феодалізм і капіталізм, а дуже можливо, що і попередню суспільну формацию.

З цього погляду мелодика цих колискових пісень з історико-музичного погляду є, без сумніву, найцікавішим іх компонентом. Як відомо, мелодія так легко не піддається змінам, як сам текст пісні, який завжди має тенденцію відбити конкретну ситуацію та психічний стан співака-співачки.

Дарянська колискова пісня щодо мелодики є явно старовинного походження. На старовинне походження тут вказує ладова структура її мелодії, побудована в натуральних діатонічних дорійських тетрахордальних,

пентахордальних, сексахордальних і гептахордальних автентичних архаїчних звукорядах, що створює її задушевний настрій — неповсякденний, цікавий. Ці, як і інші речитативного характеру протяжні мелодії пісень з вузьким діапазоном, належать до категорії передгармонійного музично-фольклорного стилю.

Чудові наспівами і багаті за змістом, вони є багатством і неповторним скарбом українського населення села Дарі.

ТЕКСТИ КОЛИСКОВИХ ПІСЕНЬ

Колисочко нова з жовтого явора, Я в тобі колышу білого сокола, 2x.	2, 5*
— . — Колисочко нова з жовтого явора, Положила-м до тя білого сокола, 2x.	3
— . — Колисочко нова з жовтого явора, Хто мі тя ісправив, пушов до табора, 2x. По таборі ходить на сивум коничку, Попри собі водить свою фраірочку, 2x.	2
— . — Колыш лем ся, колыш, колыско новенька, В тобі ся колыше дітина маленька,	5
— . — Колисочко нова, поламала бысь ся, Дітиночко моя, годуй лем ты мі ся, 2x.	5
— . — Колисочко нова, колышся лем сама, Бо я тя не буду, бо сь ми привновала, 2x.	2
— . — . Колыш ся колыско вод кута до кута, Маленька дітина велика покута, 2x.	2
— . — Колысала бы-м тя, лем же немам коли, Бо мі презустала роботиця в полі, 2x. Люде поробили, дому повозили, А мое зустало, листічком припало, 2x. Роботочко моя, тось мі презустала, Як бы-м тя, боже муй, робити не знала, 2x.	2, 5
Рада бы я тебе, дітя (рибко), колысала, Кедь бы я ся з тебе радости дуждала, 2x. Але я ся дужду моого бановання, Шкода, боже, буде моого колысання, 2x.	2, 4
Колыш ся мі, колыш, лем ся не выколыш, З колыскы нової до землі чорної, 2x.	2, 4, 5

* Число при тексті пісні позначає народну виконавицю: Галабурко Олена — 1, Геля Катарина — 2, Ленько Зузанна — 3, Пайдич Анастазія — 4, Ситар Олена — 5.

Ять, люлю мі, люлю, шию ті кошулю, Тононьку, тононьку, на тіло легоньку, 2х.	5
Люлю, рыбко, люлю, шию ті кошулю, З трьома дірочками, пуйдеш з овечками, 2х.	2
Люляй, сину, люляй, понесу я тя в гай, Ю гай зелененький, сине муй маленький, 2х.	3
А люлю мі, люлю, я тебе колышу, Од бога милого серенчу ті прошу, 2х.	5
Ей, люлю мі, люлю, дав бы ті бог долю, Доленську добреньку, дітині маленськуй, 2х.	2
Люлікай, люлікай, 'д полю мі привыкай, 'Д полю мі широму, вітру холодному, 2х.	4
Ать, люлю мі, люлю, де я тебе стулю? Дуля буде цвисти, а ты будеш гнити,	
По дулі дулечки, по тобі хробачки, 2х.	3
Люлю, рыбко, люлю, де я тебе стулю? Пуд зелену дулю, там я тебе стулю, 2х.	
Дуля буде цвисти, дитя буде гнити, По дулі дулечки, по рыбці квіточки, 2х.	2
<hr/>	
Гаю мині, гаю, пуйдеме до гаю, Назбирале квітя, забавиме дітя, 2х.	4
Ать, гаю мі, гаю, біленський соколе, Ци скоро мі знаймеш волочки на поле?, 2х.	
Займу я іх, займу, як буде світати, Не треба вам, мамко, пастушка глядати, 2х.	
Пастушкови мамко треба бы платити. А мене, мамочко — й прутиком набити, 2х.	3
<hr/>	
Гаю, сину, гаю, не задавай жалю, Бо я го мав доста, рыбко моя красна, 2х.	3
Ять, гаю мі, гаю, дітиночка моя, Не довго ті буду пестуночка твоя, 2х.	
Не довго, не довго, вже лем до неділі, Няй ті нянько глядять пестунку дітині, 2х.	1
<hr/>	
Чуч белю, чуч белю, няньцю ти в Ерделю, По Ерделю ходить, лем дівчатка зводить, 2х.	5
<hr/>	
Чучу, сину, чучу, на бога тя ручу, На божу мамочку, свою дітиночку, 2х.	2, 3
Буду я ся, буду богочку молити, Буду я про тебе долечку просити, 2х.	2
<hr/>	
Ять, усни мі, юсни, сину муй надобный. Колысала бы-м тя, кибись мі быв добрый, 2х.	3

Усни ле мі, усний, великий выросни, Росту великого, розума доброго, 2х.	5
Усни лем мі, усни, великий выросни, Великий як і я, білый як лелія, 2х.	2, 3
Усний лем мі, усний, пан буг тя мі приспить, Ангелы прилястять, та мі тя зобудять, 2х.	5
Ать, усний мі, усний, чай тя пан бог приспить, Ангелик прилетить, та вун тя зобудить, 2х.	
(Ей), сяде вун ті, сяде, на твой білі ручки, Буде тя збуджати: Встань сыну малючкый , 2х.	3
Ать, усни мі, сину, хоть лем на годину, Я буду думати, же си спало днину, 2х.	2
Усний лем мі, усний на одну годину, Закля я выжену волочки в долину, 2х.	
Волочки в долину, й овечки на лучки, Як ся назад верну, возьму тя на ручки, 2х.	5
<hr/>	
Усний лем мі, усний, добрі тобі спати, Коли тя колыше твоя власна мати, 2х.	
Як тя, рыбко, буде чуджа колысати, Буде вна тя, буде горько проклинати, 2х.	5
<hr/>	
Ей, сыну муй, сыну, добрі тобі спати, Кіль тебе колыше твоя власна мати, 2х.	
Ой, бо як тя буде чуджа колысати, Та вна тебе буде усе проклинати, 2х.	2
<hr/>	
Усний лем мі, усний, муй білый голубе, Як ты мі выростеш, ни подаш мі воды, 2х.	
Перше ся, мамочко, слизочками вмыєш, Так ся з моїх ручок водиньки напєш, 2х.	5
<hr/>	
Ять, усни мі, юсни, маленька дітино, Не дала бы я тя за токайськой вино, 2х.	
Бо токайськой вино в Токаю точеной, Твоє красной менце ю церкви сверченой, 2х.	3
<hr/>	
Спи дитя по волі, повідж, што тя болить?	
Кедь тя дашто болить, та повідж матері, 2х.	5
Кебы сымі дітинко, спало, не плакало, Спало, не плакало, росло, не боліло, 2х.	5
<hr/>	
Дітино-малино, то ты ня в'ялило, Од широго поля ты ня становило, 2х.	
Кебы ты мі, рыбко, спало, неплакало, Здоровенькой было, весело юстало, 2х.	3

- Дітиночко моя, добра нучка твоя,
Моя коли яка, твоя все єднака, 2х. 2, 5
 Ать, сину муй, сину, то за тобов гыну,
Не во дни, ни в ночи, нигда не спочину, 2х.
 (Ей.) Во дни не спочину перед роботочков,
В ночи ани тулько перед дітиночков, 2х. 2
- . —
 Діти мої друблі, то я вас вельо мав,
Як лісковий крячик орішкув у полі, 2х.
 (Ей), На пецу четверо, за пецом п'ятеро,
Боже муй любенъкий, вшетких дев'ятеро, 3
- . —
 Соколе-голубе, што робиш на дубе?
Пишалочку стружу, за мамочков тужу, 2х. 4, 5
 Ать, тужу я, тужу, мав за кым тужити,
Людські діти дома, я мушу служити, 2х.
 Людські діти дома коло свой мамочки,
А мені на службі киряві слизочки, 4
 Мамко моя, мамко, то м долі не мала,
Зато, рыбко моя, бо сь ня не слухала, 2х.
 Не слухала я тя, покля м мала кого,
Теперь мушу слухать дябла хоть якого, 2х. 4
 Мамко моя, мамко, треба бы вас бити,
Же сьте ня не вчили маленьку робити, 5
 Кобы сь мамко знала, як я голодніла,
Та бы сь мі загнала вороночков хліба, 2х.
 Вороночков хліба, а потятком масла:
Наїч лем ся, наїч, рыбко моя красна, 4
- . —
 Ать, боже муй, боже, того рочку тераз,
То у нюм поплаче мой сердечко не раз, 2х.
 Не плач, серце, не плач, то ты в тум добрі знаш,
Же ты в тум валалі поцешіння не маш, 2х.
 Ани поцешіння, ани потіхочки,
Ани на неділю білої кошулочки, 4
- . —
 Спали бы мі, спали, мої чорні очі,
Бо ся не высали там той другой ночи, 2х.
 (Ей), Вучка не высали, милого чекали,
А милый не пришлов, на біду бы зышлов, 2
- . —
 Гайдучки, гайдучки, ніт дома мамочки,
Пушла на малины в глубокі долины, 2х.
 Гайдучки, гайдучки, ніт щи тут мамочки,
Пушла мамка в поле, де там нянъко воре, 2х.
 Ать, воре вун, воре, воре пре невісту,

Воре пре невісту на яру пшеницю, 2х.

3

Пищалочка моя, ю дванадцять дірок,
Запискай лем ты мі до богацьких дівок, 2х.
Я собі подумав ю totu подобну,
А ты запискала ю totu худобну, 2х.

3

ПРИМІТКИ

- ¹ Село Дара в 1974 році нараховувало 42 жилих будинків із загальною кількістю 196 осіб населення.
- ² K. Plícka, »Slovenské uspávanky«, »Slovenské pohľady«, 1927, čís. 6—8, стор. 1.
- ³ «Энциклопедический музыкальный словарь», Государственное научное издательство «Большая советская энциклопедия», Москва — 1959, стор. 112.
- ⁴ В. М. Лесин, О. С. Пулинець, Словник літературознавчих термінів, видання третє, перероблене і доповнене, Видавництво «Радянська школа», Київ — 1971, стор. 191.
- ⁵ «Українська народна поетична творчість», Видавництво «Радянська школа», Київ — 1965, стор. 254.
- ⁶ Українська народна поетична творчість, том I.; Державно учбово-педагогічне видавництво «Радянська школа», Київ — 1958, стор. 626.
- ⁷ Українські народні пісні. Родинно-побутова лірика. Частина 1. (Вступна стаття Г. Сидоренко: «Родинно-побутова лірика в українській народній поетичній творчості»). Видавництво художньої літератури «Дніпро», Київ — 1964, стор. 4.
- ⁸ «Словник української мови», том IV, Видавництво «Наукова думка», Київ — 1973, стор. 222.
- ⁹ «Толковый словарь русского языка», том I, «Государственный институт «Советская энциклопедия» — ОГИЗ, Москва — 1935, стор. 1413.
- ¹⁰ Відома східнословашка українська народна пісня «Коли мурували Білу Маковицю». Журнал «Дружно вперед», 1957, № 8, стор. 25.
- ¹¹ Ніна Заглада, Побут селянської дитини. Матеріали до монографії с. Старосілля, Київ — 1929, стор. 27.
- ¹² «Над колискою» Державне видавництво художньої літератури, Київ — 1963, стор. 56—57.
- ¹³ М. М. Лесин, О. С. Пулинець, Словник літературознавчих термінів, «Радянська школа», Київ — 1971, стор. 192.
- ¹⁴ «Мальовака колисочка, пісенник», В-во «Музична Україна», Київ — 1974, стор. 9.
- ¹⁵ «Над колискою», стор. 49.
- ¹⁶ Там же, стор. 36.
- ¹⁷ Там же, стор. 84.
- ¹⁸ Диви «Українські народні пісні Пряшівського краю», книга перша, Словашке видавництво художньої літератури — 1958; «Українські народні пісні Східної Словаччини» — II, III, Словашке педагогічне видавництво, відділ української літератури в Пряшеві — 1963, 1977.
- ¹⁹ «Над колискою», Державне видавництво художньої літератури, Київ — 1963, стор. 181.
- ²⁰ Příruční slovník naučný, První díl, Nakladatelství ČAV, Praha 1962, str. 541.
- ²¹ Там же, стор. 263—264.
- ²² Františka Svobodová-Goldmanová, Ríkadla a hry slovanských dětí. Uspořádala a zpracovala Olga Hrabalová-Kadlíková. Krajské muzeum v Gottwaldově — 1958, str. 135.
- ²³ Там же. Притому авторка у виносці наголошує на тому, що свої висновки «буде також на періодізації членування новітньої психології, яка спирається на здобутки психофізіологічних досліджень дитини (див. Копилов, А. А. Смирнов, Б. М. Теплов: «Психологія», Прага 1951), а теж на досягненні радянської педагогіки (див. Б. П. Есипов и Н. К. Гончаров: «Педагогика», Прага — 1951). Диви також науковий діаграм в цитованій роботі Корнілова, стор. 61».

- ²⁴ «Над колискою», Державне видавництво художньої літератури, Київ — 1963, стор. 8—9.
- ²⁵ «Мальована колисочка», В-во «Музична Україна», Київ — 1974, стор. 5.
- ²⁶ Записано в Анні Мацинської, 75 років, Межилабірці.
- ²⁷ «Над колискою», стор. 179—181.
- ²⁸ Ми тої думки, що наведені колискові пісні не являють собою цілого тексту пісні, а є тільки одним її куплетом.
- ²⁹ «Над колискою», стор. 110.
- ³⁰ «Мальована колисочка», Вид. «Музична Україна», Київ — 1974, стор. 100—101.
- ³¹ Згадувані вже «Українські народні пісні Пряшівського краю», книга перша, (упорядник Юрій Костюк), Словацьке видавництво художньої літератури в Братіславі (Українська редакція в Пряшеві) — 1958; «Українські народні пісні Східної Словаччини», том II (упорядник Юрій Цимбора), Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі, Відділ української літератури в Пряшеві — 1963; том III (упорядник Андрій Дулеба), там же — 1977. Примітка редакції: йдеться про одне тритомне видання; назва зазнала змін внаслідок внутріодержавної адміністративної територіальної реорганізації; щодо двох видавництв, то тут відбито тодішню реорганізацію української видавничої справи в ЧССР.
- ³² 1. Галабуркова Олена нар. 1929 р., 2. Гельрова Катарина — 1917 р., 3. Ленькова Зузана — 1909 р., 4. Пайдичова Анастазія — 1915 р., 5. Ситава Олена — 1913 р.

R E S U M É

Jurij Kostuk: USPÁVANKY OBCE DARA V OBLASTI HORNEJ CIROCHY PRI SNINE.

V prvej časti článku autor venuje pozornosť textom ukrajinských ľudových uspávaniek obce Dara – dedinky, ktorá sa má v súvislosti s výstavbou vodného diela Stariná vysfahovať spolu s ďalšími dedinami: Veľkou Pošanou, Ruským, Smolníkom, Ostružnicou a Zvalou. Zatiaľ bol zozberaný ľudový folklór v obci Dara. Medzi piesňami bolo zapisaných aj 60 uspávaniek, z toho – od Kataríny Geľovej 22, Oleny Sitarovej 20, Zuzany Leňkovej 11, Anastásie Pajdičovej 6 a Heleny Halaburkovej 1. Konštatuje sa, že z literárnej stránky patria uspávanku obce Dara k západoukrajinskému typu ľudových piesni, ale prelinajú sa v nich aj motívy susedného slovenského etnika, čo je v ľudovej tvorbe zákonitým javom. Autor vymedzuje uspávanku ako pieseň dospelých nad koliskou a polemizuje s názorom, že uspávanka svojim obsahom vplýva na výchovu diefa. Diefa do 3 rokov nemôže rozumieť zložitému obsahu uspávaniek. Analyzuje texty uspávaniek, zapisaných v Dare, ako aj iný publikovaný materiál tohto žánru ľudového folklóru a dokazuje, že pokial ide o obsah týchto piesni, sú výlevom vnútorného života samotnej dospelej autorky, najčastejšie matky, ale niekedy aj autora, čo vypĺýva zo samotného textu niektorých uspávaniek.

Tvorcovia uspávaniek sa najčastejšie zamýšľajú nad ich vlastným osudem a vyslovujú rôzne priania, pokial ide o diefa. Uspávanka má veľmi často obsah sociálnej piesne, od ktorej sa liší len zo stránky hudobnej. Ukrajinské ľudové uspávanky z oblasti Sniny stručne porovnáva s inými uspávkami rozsiahleho územia ukrajinského etnika a zmieňuje sa aj o ich odlišnosti, čo je podmienené odlišnosťou historického vývoja toho-ktoreho ukrajinského územia. Pozastavuje sa pri ukrajinských ľudových uspávankach z územia sovietskej Ukrajiny, medzi ktorými sa vyskytujú aj vlastenecké motívy národnostlobodzovacieho boja Kozákov v XVII. storočí. Zmieňuje sa taktiež o veľmi rozšírených na Ukrajine uspávankách o kocúrovi. Konštatuje, že uspávanku zapisané v Dare, ale aj iné známe uspávanku odzrkadľujú život ukrajinskej dediny v minulosti a že ich dnešná tvorba nevýkazuje taktiež žiadnu produktivitu. Odôvodňuje tento jav tým, že v dôsledku socialistického prerodu starej zaostalej dediny zanikli aj neblahé podmienky výlučnej starostlivosti matky a celej rodiny o diefa. Detské jasle a zdravotnické socialistické zariadenie odbremenilo matku od týchto starostí. Istež ku všetkému prispelo aj dobré materiálne zabezpečenie družstevnej rodiny. Tako aj samotná detská kolíska je dnes na dedine zriedkavým javom, lebo ju zamenil detský kočiarik, ktorý sa málo hodí pre spievanie uspávanky.

Ukrajinské ľudové uspávanky na východnom Slovensku, ako aj uspávanku obce Dara sú nemenej zaujímavé i zo stránky hudobnej. Autor článku pri hudobnej analýze týchto melódii skúma charakteristické prvky, tonalitu, formu, metro-rytmus a tempo ich nápevov, ako aj interpretačné zvláštnosti speváčok.

Struktúra melódii týchto uspávaniek, ich stavba v dorských, ako aj iných archaických módoch pomerne v úzkom tetrachordálnom, pentachordálnom, sextachordálnom a heptachordálnom ambite charakterizuje ich dávny pôvod. Tieto melódie sa vyznačujú dvoj- a trojdielnymi miniatúrnymi fahavými nápevmi, pohybujúcimi sa vo voľnom tempe a metro-rytmie v parlando, obohatené melodickými ozdobami a heterofónickými prvками.

Toto je dôkazom bohatej tvorivej improvizačnej schopnosti, predstavivosti, hudobného

mýslenia, ľudového hudobného vkusu speváčok i celej dediny, zakotveného v texte i melódií týchto uspávaniek.

Táto čiastková práca chce byť podnetným úvodom k celkovému rozboru ukrajinských uspávaniek na širšej územnej platforme, perspektívne i ku výskumu celkového hudobného folklóru ukrajinského etnika na východnom Slovensku.

РЕЗЮМЕ

Юрий Костюк, КОЛЫБЕЛЬНЫЕ ПЕСНИ СЕЛА ДАРА В ОБЛАСТИ ВЕРХНЕЙ ЦИРОХИ У СНИНЫ

В первой части статьи автор уделяет внимание текстам украинских народных колыбельных песен села Дара — деревенки, которая должна выселиться в связи с сооружением гидростанции Старица вместе с селами: Велька Поляна, Руске, Смолник, Остружница и Звала. До сих пор был собран народный фольклор в селе Дара. Между записанными песнями было и 60 колыбельных песен. Песни спели: Катерина Гельова — 22, Олена Ситарова — 20, Зузана Ленькова — 11, Анастазия Пайдичова — 6 и Гелена Галабуркова — 1. Констатируем, что колыбельные песни села Дара принадлежат с литературного аспекта к западноукраинскому типу народных песен, но переплетаются в них мотивы соседней словацкой этнографии. Это явление в народном творчестве является закономерным. Автор характеризует колыбельную песню как песню взрослых над колыбелью и полемизирует с взглядом, что колыбельная песня своим содержанием влияет на воспитание ребенка. Ребенок до 3 лет не может понять сложное содержание колыбельных песен. Автор анализирует текст колыбельных песен, записанных в Даре, как и иной опубликованный материал этого жанра народного творчества и доказывает, что касается содержания этих песен, что они являются излиянием внутренних чувств взрослого автора, чаще всего матери, иногда и автора, что яствует из самого текста некоторых колыбельных песен.

Творцы колыбельных песен чаще всего задумываются над их личной судьбой и высказывают различные желания касающиеся ребенка. Очень часто содержание колыбельной песни имеет характер социальной песни, от которой отличается только музыкальностью. Украинские народные колыбельные песни области Снины автор коротко сопоставляет с другими колыбельными песнями пространной территории украинской этнографии и говорит и о их отличии, что обусловлено отличием исторического развития той или иной украинской территории. Автор останавливается у украинских народных колыбельных песнях территории Советской Украины, среди которых встречаются и патриотические мотивы народно-освободительной борьбы казаков в XVII веке. Упоминает также о очень распространенных на Украине колыбельных песнях про кота. Автор констатирует, что колыбельные песни записанные в Даре, но и другие известные колыбельные песни отражают быт украинского села в прошлом. Сегодняшнее творчество не обнаруживает никакую продуктивность. Это доказывает тем, что в результате социалистического перерождения старого отсталого села отмирали и неблагоприятные условия исключительной заботливости матери и всей семьи о ребенка. Детские ясли и медицинские социалистические учреждения разгрузили матерей от этой заботы. Бессспорно, что всему этому способствовало и хорошее материальное обеспечение семьи членов кооператива. Так и одна детская люлька сегодня является исключительным явлением, потому что ее заменила детская коляска, которая в малой мере годится при пении колыбельной песни.

Украинские народные колыбельные песни в Восточной Словакии как и колыбельные песни села Дара не менее интересны и своей музыкальностью. Автор статьи при музыкальном анализе этих мелодий изучает характерные черты, тональность, форму, размер-ритм и темп их напева, также и интерпретационные особенности певиц.

Структуру мелодий этих колыбельных песен, их строение в дорских как и в дру-

гих архаических стилях, довольно в узком тетрахорdalном, пентахорdalном, секстахорdalном и гептахорdalном ambitus характеризует их давнее происхождение. Эти мелодии характеризуются дву- и трехдольными миниатюрными заунывыми напевами, которые поются в свободном темпе и размере-ритме *parlando*, обогащенные мелодическим тембром и гетерофоническими элементами.

Это является доказательством богатой творческой импровизационной способности, фантазии, музыкального мышления, народного музыкального вкуса певиц и всей деревни, зафиксированной в тексте и мелодии этих колыбельных песен.

Данная частичная работа хочет быть импульсным введением общего анализа украинских колыбельных песен на более широкой территориальной платформе, перспективными к исследованию общего музыкального фольклора украинской этнографии в Восточной Словакии.

Д-р Ю. Панько

R E S Ü M É

Jurij Kostuk, WIEGENLIEDER IN DER GEMEINDE DARA IM GEBIET DER OBEREN CIROCHA BEI SNINA.

Der Verfasser widmet im ersten Teil des Beitrages Beachtung den Texten der ukrainischen Wiegenlieder in der Gemeinde Dara, einem Dorf, dessen Bewohner zusammen mit den Bewohnern anderer Dörfer infolge des Baues des Wasserwerkes Starina ausgesiedelt werden. Es handelt sich um die Bewohner dieser Dörfer: Veľká Polana, Ruské, Smolník, Ostružnica und Zvala. Bis jetzt hat der Verfasser folkloristisches Material in der Gemeinde Dara gesammelt. Die gesammelten Lieder enthalten 60 Wiegenlieder, von denen der Verfasser 22 nach dem Vorsingen von Katarina Gelová, 20 von Olena Siterová, 11 von Zuzana Lešková, 6 von Anastázia Pajdičová und 1 von Helena Halaburková aufgezeichnet hatte. Es steht fest, daß vom literarischen Standpunkt die Wiegenlieder der Gemeinde Dara zu dem westukrainischen Typ der Volkslieder gehören, aber es machen sich auch Motive des nachbarlichen slowakischen Ethnikums geltend, was in der Volkspoesie eine gesetzliche Erscheinung ist. Der Verfasser bezeichnet das Wiegenlied als Lied der Erwachsenen über der Wiege und polemisiert mit der Ansicht, daß das Wiegenlied durch seinen Inhalt auf die Erziehung des Kindes einen Einfluß ausübt. Er vertritt die Ansicht, daß das Kind bis ins 3. Jahr den Inhalt des Liedes nicht verstehen kann. Der Verfasser untersucht und analysiert den Text der Wiegenlieder, jedoch nicht nur diese, die er in Dara aufgezeichnet hatte, sondern auch die bisher publizierten Lieder dieser Gattung der Volkspoesie. Er bringt den Beweis, inwiefern es sich um den Inhalt dieser Lieder handelt, daß sie Ausdruck des inneren Lebens der erwachsenen Autorin, meistens der Mutter, manchmal auch eines anderen Verfassers sind, was aus dem Text einiger Wiegenlieder klar hervorgeht.

Die Schöpfer der Wiegenlieder denken meistens über ihr Schicksal nach und drücken verschiedene Wünsche in bezug auf das Kind aus. Das Wiegenlied gibt oft den Inhalt eines sozialen Liedes wieder, von welchem es sich nur musikalisch unterscheidet. Der Verfasser vergleicht die ukrainischen Wiegenlieder der Umgebung von Snina mit anderen Wiegenliedern des großen ukrainischen Ethnikums und erwähnt auch ihre Verschiedenheit. Diese hat ihren Grund in der historischen Entwicklung der einzelnen ukrainischen Gebiete. Der Verfasser widmet besondere Aufmerksamkeit den ukrainischen Volkswiegenliedern der Sowjet-Ukraine, die auch nationale Motive des Volksbefreiungskampfes der Kosaken im XVII. Jh aufwiesen. Der Verfasser erwähnt auch die in der Ukraine sehr verbreiteten Wiegenlieder vom Kater. Er stellt fest, daß die Wiegenlieder in Dara, aber auch andere bekannte Wiegenlieder, das Leben des ukrainischen Volkes in der Vergangenheit widerspiegeln, jedoch das jetzige Schaffen weist keinen Aufschwung auf. Der Verfasser begründet diese Erscheinung damit, daß infolge der sozialistischen Umwandlung des alten rückständigen Dorfes verfielen auch die ungünstigen Bedingungen der ausschließlichen Fürsorge um das Kind. Kinderkrippen und sozialistische Gesundheitseinrichtungen entlasteten die Mutter von diesen Sorgen. Zweifelsohne hat zu allem die gute materielle Sicherung der Genossenschaftsfamilie beigetragen. Demzufolge ist auch die Wiege im Dorf eine seltene Erscheinung geworden, sie hat der Kinderwagen abgelöst, der zum Singen von Wiegenliedern weniger Gelegenheit bietet.

Die ukrainischen Volkswiegenlieder der Ostslowakei, wie auch die Wiegenlieder in Dara sind auch vom musikalischen Standpunkt nicht uninteressant. Der Verfasser des Beitrages untersucht bei der Analyse der Melodie die charakteristischen Merkmale der

Lieder; die Tonalität, Form, das Metrum, den Rythmus und das Tempo der Melodie, wie auch die Eigentümlichkeit der Interpretation der Sängerinnen.

Die Struktur der Melodie der Wiegenlieder, ihr Aufbau im dorischen, als auch in anderen archaistischen Modi, verhältnismäßig im engen tetrachordalen, pentachordalen, sextachordalen und heptachordalen Ambit, weisen auf ihren alten Ursprung hin. Diese Melodien kennzeichnen zwei- und dreiteilige kurze, langsame Melodien, die sich im freien Tempo und Metrorythmus in parlando bewegen und die melodische Zierden und heterophonische Elemente bereichern.

All dies beweist die reiche schöpferische Fähigkeit, die Vorstellung, das musikalische Denken, den musikalischen Geschmack der Sängerinnen wie auch des ganzen Dorfes. Der entsprechende poetische Text und die Melodie sind in diesen Wiegenliedern verankert.

Dieser Beitrag will nur eine anregende Einleitung zur vollständigen Analyse der ukrainischen Wiegenlieder auf breiter Plattform des ganzen Gebietes sein und soll perspektiv auch zur Forschung der vollständigen musikalischen Folklore des ukrainischen Ethnikums der Ostslowakei anregen.

dr. E. Lazar

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

ДРІБНІ ФОЛЬКЛОРНІ ЖАНРИ В СТАРИНСЬКІЙ ДОЛИНИ

НАДІЯ ВАРЯН, СВИДНИЦЬКИЙ МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

До дрібних фольклорних жанрів належать прислів'я та приказки і загадки. Ці фольклорні жанри українців Східної Словаччини почав записувати Іван Югасевич, дяк в с. Прикра, пізніше в с. Невицьке біля Ужгорода. Ним складений рукописний календар (1809 р.) містить в собі під розділом «Общая присловія» 370 прислів'їв та приказок. Вперше цю збірку прислів'їв та приказок опублікував Іван Панькевич у 1947 році в книжці «Покрайні записи на закарпатсько-українських церковних книгах з додатком 4 монастирських грамот. Збірка закарпатсько-українських народних приповідок Івана Югасевича з р. 1809».¹

В 1828 р. словацький вчений Ян Чаплович записав 18 прислів'їв, які вміщені в студії »Etnografia Rusinov v Uhorsku« (Proverbia).²

Прислів'я та приказки із Маковиці опублікував Олександр Павлович в ужгородському «Месяцослові на 1897 год».³

В «Знадобах для пізнання угорско-руських говорів» галицького вченого І. Верхратського серед багатого фольклорного матеріалу знаходиться й дрібна словесна форма. 15 прислів'їв та 218 загадок надруковано під заголовком «Загадки і прислів'я (пригваркы)» з наведенням місця запису.⁴

Але першим, хто цікавився нацими загадками, був Олександр Духнович, який на підставі народних текстів склав віршовані загадки. Вони вміщені в його рукописному збірнику «Загадки і логографи».⁵

В нашому столітті дрібна словесна форма інтенсивніше почалась з'явуватись після 1945 року на сторінках періодичної української преси: «Пряшівщина», «Колокольчик-Дзвіночок», «Нове життя», «Дружно вперед» та в «Народному календарі».

Велика збірка народних афоризмів «З уст народу» вийшла 1955 року у видавництві КСУТ в Пряшеві. В ній подано прислів'я та приказки записані в XIX—XX ст. на території Закарпаття та Східної Словаччини.⁶

В 1964 році вийшов збірник прислів'їв та приказок «Народ скаже —

як зав'яже». Матеріал із сіл Гуменського округу (в тому числі і села Старини) зібрали Юрій Цигра та Ілля Легдан. Збірник містить в собі понад 4 000 прислів'їв та приказок.⁷

Дрібна словесна форма із Стارинської долини (Дара, Старина) є вміщена також в антології усної народної творчості українців Східної Словаччини «З глибини віків».⁸

В нашій роботі розглядаємо оці фольклорні жанри Старинської долини за їх змістом та художніми засобами.⁹

Крім власних записів в досліджуваних місцевостях ми користались також записами учнів ОДШ у Стариці та Великій Поляні, місцевої хроніки с. Смольник, записами д-р М. Гиряка, кандидата наук, працівника Дослідницького інституту україністики при ФФ УПІЙШ в Пряшеві та записами з періодичної української преси.

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ

Прислів'я та приказки — це короткі словесні вислови створені народом і відшліфовані на протязі віків. І за свою короткість, влучність та глибокий зміст є дуже поширеними та улюбленими.

За своїм характером прислів'я та приказки схожі між собою, вони розглядаються як один жанр народної творчості. На відміну від приказок, прислів'я мають закінчений висновок. Наприклад: «Непозерай високо, бо восліпнеш на око» — прислів'я, «Трафить коса на камінь» — приказка.

В Старинській долині для прислів'їв та приказок прийнята одна назва — «присловки». За змістом вони багаті та різноманітні, що було зумовлено історичним та суспільним розвитком даного краю. Відображається в них віковий досвід народу в різних сферах його життя, природні та суспільні явища. Багато з них мають ознаки класового суспільства з його антагоністичним відношенням: «Богачеві косить, а сам хліба просить», «Їднавуть до телят, а робити — що велять» тощо.

Прототипом багатьох в Старинській долині були євреї-корчмарі. Хоча між місцевим населенням не були улюбленими, все ж таки матеріальна допомога шукалася якраз у них, що зумовляло розвиток лихварства. Цей момент охоплено в прислів'ї: «Як біда та до жыда». Дальшою формою соціального утису був також алкоголізм: «Чия фляшка на столі — того правда у селі», Шахрайство та хитрість євреїв при торговельних відносинах є подано в прислів'ї: «Выросло як на возі жыдовской теля».¹⁰

На формування прислів'їв та приказок впливала також релігія. Такі прислів'я, як: «Божска поміч найліпша», «Без бога ани до порога» були сильною опорою християнської ідеології. Разом з ними виникали прислів'я та приказки протилежного значення: «Як мені бог до саку, так я йому до церкви», «Я са Богу молю, а Бог мені неволю», які конфонтували релігію з реальним життям.

Іронічно говориться й про заклинання та ворожбу, в минулому дуже поширеними: «Ворожыля довго жила, вщуткой знала, нич не мала».

Люди в даній області приходили до контакту із людьми інших національностей. Відношення до них було мотивоване на основі певної суспільної верстви — конокрадів. Це вело до одностороннього оціню-

вання цілої нації: «З поляка і шапку бий». Даліші прислів'я та приказки були зумовлені під негативним впливом — мадяризації: «З мадяром лем са з речов бий, кедъ ей знаш». Але знаходимо тут також самокритику: «З руснака пес і собака». Прислів'я: «Лем кебы скоро Руська свічка та цигане обстануть» (після Руської свічки стає трохи тепліша погода) є специфічне лише для циган-кочівників.

Жителі Старинської долини були хліборобами, іх життя було передусім заміряне на сільське господарство. На основі довгорічного робочого досвіду виникали різні господарські поради та спостереження: «Зеленої пожати — нич не мати», «Посіяне са вернуло, а солома задармо».

До тих прислів'їв та приказок також належать різні спостереження природи та погоди у відношенні до хліборобської праці: «Ях са напас когут на Громниці із коляйнице водиці, так са напасе вул в Юрі травиці.»

Крім сільськогосподарської праці в прислів'ях та приказках говориться ще й про працю взагалі: «Хто не робить, най не ість», «Без роботи не будуть гроши», чим виражається переконання, що людина існує на основі своєї творчої праці.

Прислів'я та приказки даної області критикують і людські вади, як: ледарство, дурість, скрупість, улесливість, нещирість, недбайливість, пиніність, невдачність, пияцтво, шахрайство, хитрість тощо.

Також родинне життя (відносини між дітьми та батьками, між подружжям, між людьми різної статі) тамтешніх людей в минулому відображене в прислів'ях та приказках. Здебільшого це родинне життя було під впливом майнових відносин: «Добре братове са ай з еднов ягодов поділять», через які часто сім'я, яка жила в одному приміщенні, сварилася: «Не хъужа тісна, але челядь злісна». Деякі прислів'я та приказки мають патріархальні ознаки. Передусім йдеться про відношення чоловіка до жінок, відношення членів сім'ї до приймака, чим підчеркувалось їхнє підрядне місце в сім'ї: «Так і в сятум письмі стоить, най са жена мужа боїть», «Приставова табішка за дверями вісить». Відним було й положення завжди голодних сирот: «У сироти два роти».

В інших прислів'ях та приказках є сконцентрована народна мудрість, яка вчить бути чесним («Ліпша честь як волу шесть»), любити свою батьківщину («За морйом бывай, але і свого не забывай»), поважати старших людей («Честуй старших людей — і ти старий будеш»), бути обережним («За чиїм столом сидиш, тому листи пиши»).

Різноманітними та багатими є і художні засоби прислів'їв та приказок в досліджуваному регіоні. Основовою є метафора: «Вовк все лем до ліса позерать» — в переносному значенні мова йде про погану, злу людину.

Крім метафори, вжито й метонімію: «Меджі хлібом треба вмерти», синськоху: «Мудра голова — велика слава», гіперболу: «Повів такої слово, що і на возі є що везти», антитетзу: «Пани са гостять, а коні постять», порівняння: «Муцний як кунь, глупий як вул», омоніми: «Хто са неможе оженити, най іде ро Ровного».¹¹

Прислів'я та приказки в даній області мають будову симетричної двочленності, причому друга частина близьче встановлює першу: «Потішив го як бог рака, дав му очі де срака». Зустрічається також із розгалуженим прислів'ям: «Покля молотив, тай черт колотив. Як домолотив, ціпн

зверг, сусік запер, а сам ліг та вмер» та з формою діалогу: «— Палаго, коли буде благо? — Як буде трич по п'ять, тоді буде благодать». ¹²

Прислів'я та приказки збагачуються постійними епітетами («червена, сивий, надута») та римами. В даній області помітні й такі прислів'я та приказки, в яких нема діеслова: «Де вельо товкачов, там мало кашы».

Джерелом виникнення прислів'їв та приказок були й інші види усної словесності, як казки: «Битый як вовк на свадьбы», легенди: «Верг ним як чорт Снинським каменем», народні пісні: «І я бы випив, випив бым, кобы дахто купив, а сам собі не куплю, бо са дуже скуплю» і т. п.

В деяких прислів'ях та приказках досліджуваного регіону можна знайти паралелі з подібними народними афоризмами, як в українському, так і в інших фольклорах. Наприклад: «На жывані шапка горить» є паралельне українському «На злодії шапка горить»; ¹³ «Один гріх цілу душу спаскудить» — російському: «Паршивая овца все стадо спортит»; ¹⁴ «Научай яня мамко, поки я щі Янчо, бо як буду Янко, не навчиш яня, мамко» — словацькому: »Ohýbaj ma, mamko, zakiaľ som ja Janko, keď ja budem Jano, nezohneš ma, tamo«¹⁵; «Мы на свиню вінець, а свиня все лем у кутець» — чеському: »Strč na svini i zlatochlav, přeče svini zůstane«¹⁶; «Де чорт не може, там баба поможе» — польському: »Gdzie diabeł nie może, tam babcia pośle«¹⁷.

Виникнення місцевих прислів'їв та приказок було зумовлено певною подією, специфічною про дану місцевість: «Утік як Мудьовы пчолы». Вислів, який виник і став стабільним після того, коли єврейові Мудьові із Старини назавжди втекли пчоли.

Народні афоризми збагачують і народні казки Старинської долини. Барвиста мова такої казки посилює думку казкаря. Так, наприклад, народний казкар Ян Гіда із Смольника у казці «Про бідного коваля», для посилення ковалевої багатодітної сім'ї, вжив прислів'я: «Тулько мав дітей як на решеті дірок, а щі єдной вецеї».

Прислів'я та приказки в Старинській долині залишились активними і повсякденно вживаються в розмовній мові. Великим знавцем даного жанру є народний поет, 70 річний Юрко Колинчак із Старини, від якого ми записали біля двохсот прислів'їв та приказок.

Про життєвість прислів'їв та приказок свідчить і той факт, що виникають нові прислів'я та приказки із ознаками нового суспільства, які крім іншого критикують деякі суспільні негативні явища: «Немоцниця задармо, лем дохтори за пінзязы».

ЗАГАДКИ

Близькими до прислів'їв та приказок є народні загадки, в яких є схований алгоритичний опис предмету або явища що потрібно знайти.

В досліджуваному регіоні для загадок вжита назва «гадка», «загадка» і вони посідали важливе місце при різних суспільних подіях та різних обрядах: вечорницях, на весіллі тощо. При весільному обряді староста, як заступник жениха, мусив виявити свою мудрість правильним відгаданням загадок. Між «весільними» загадками були здебільшого такі, в основу яких покладено біблійну тему або особи, однак у комічному контексті: «Де была перша ямка на світі?» — «Там, де господь бог взяв на

Адама глину», «З якими відрами ішла Єва на воду?» — «З порожніма».

Загадки Старинської долини є пов'язані і з народними казками, дс іх звичайно дає представник багатої верстви — судя, король тощо. Правильні відгадки в цих казках є характерні для бідних, а також для багатих, але принижених, особливо жінок. З даною темою зустрічаемось в казці: «Мудра дівка і судца», «Цар і його жена» та в інших.

В досліджуваній області загадки є різноманітні щодо змісту та художніх засобів. Знаходимо в них всесвіт повний зірок, природу, суспільне та родинне життя та абстрактні поняття. Подібно, як загадки українців Східної Словаччини, так і оці за тематикою ділимо до чотирьох основних груп: 1. природа, 2. людина, 3. трудова діяльність людини, 4. духовний світ людини.¹⁸

Перша група охоплює природні явища, небесні тіла, рослинний та тваринний світ. Оці загадки належать до найстарших і багато вчених вважає, що вони були властиві вже первісній людині. В значній мірі в них виступає персоніфікація, яка у небесних тілах є зумовлена характером та способом виробництва від найстаршого періоду. Так місяць називається пастухом, зірки вівцями: «Пастирь нееднаний, вувці нечитані». Подібно тваринам та рослинам є властиві антропоморфні ознаки: «Сидить пані на клатику у червенум кабатику» (Блощиця), «Наша пані у коморі, а волося ей на дворі» (Морква).

Також загадки другої групи є дуже цікаві. Це загадки про людину, її анатомію, про іжу, житло і т. п.: «Попуд стріхи білы міхы» (Зуби), «Шо наймаснішой на світі?» (Сіль), «Сидить пан на дашку, а курить сі табашку» (Комин) тощо. Загадка «В лісі тненой, дома гненой, меджі куньми годуваной, на ярмарку продаваной» в алгоритичному описі подає виробничий процес предмету — решета.

До третьої групи належать різні знаряддя праці та трудова діяльність людини: «Плахта-валахта по полю літала, пришла дому та спочивала» (Борони), «Чотирьоме братове до єдного міха дувуть» (Доїння корови). Також загадки цієї тематичної групи розвивають у людині дотепність та збуджують її уяву.

Дуже поширеними в даній області є загадки четвертої групи — про духовний світ людини, як музику, релігію, головоломки, абстрактні поняття, а особливо різноманітні дотепні запитання, на які даються ще дотепніші відповіді: «Чого пес хвостом махатъ?» (Бо собака не буде махати із хвостом), «Чом пацята коли ссуть, вочі запрутъ?» (Соромляться, із їх маті свінья).

В деяких загадках за еротичним текстом є скований предмет денного вживання, частина одягу або рослини.

Подібно як в прислів'ях та приказках і в загадках основним художнім засобом є метафора: «Летів птах попуд дах, земльов са му мантель тях» (Дим).

Крім того загадки вживають алітерацію: «Од хыжки до хыжки торочатъса кышкы» (Стежки), алегорію: «Штирі рогы, жадні ноги, ходить то, співатъ то» (Двері), паліндром: «Гулько ми року: кулько спереду, гулько взаду, а всередині єднако» (Сімдесять сім), омонімі: «Шо пуп сіє?»

(По пісі є серсть), новоутворення: «Виса висить, хода ходить, виса впаде, хода вхопить» (Яблунь і порося).

Будова загадок Старинської долини часто має форму прямого запитання: «Шо є найсолодшою?» (Сон). Зустрічаємось і з монологом: «Молите ня, просите ня, а як прийду, втікаєте од ня» (Дощ), діалогом: — «Де ідеш, крива, непроста?» — А тобі що до мене, выскублена, хвоста?» (Ріка і лука), та формою прямої мови: «Єдной гварить: «Світай, боже», другой гварить: «Змеркай, боже». (Вікна й двері).

Образність в загадках даної області має дійсно великий художній рівень. Наприклад, дим є зображеній як летючий птах із розтягненим плащем; рік, місяці, тижні та дні представляє одно дерево із 12-ти голузями, чотирьома гніздами й семими пташенятами.

В сучасному загадки Старинської долини не є такими активними як, скажімо, прислів'я та приказки. Скоріше вони зберігаються як пасивний жанр усної словесності у старших інформаторів, в меншій мірі у дітей.

ДИТЯЧІ ПРИМОВКИ

Крім дрібної словесної форми Старинської долини ми ще розглянули дитячі примовки, що входять у склад дитячого фольклору.¹⁹ Дитячі примовки були створені дорослими або самими дітьми для дитячої забавки та втіхи.

В досліджуваній області зустрічаємось із різними видами дитячих примовок, як: утішками, лічилками, скромовками, дразнилками, каламбурами тощо.

Утішки є пов'язані з дитиною в його перших дотиках та зближуванні з навколишнім світом. Їх головною функцією було втішити плач немовляти. До приемного, лагідного слова матері приєднувалась також ігра з ручками та пальчиками дитинки. Утішки відзначаються внутрішньою динамікою: «Горошок, бобошок, тот носив, тот варив, а тот ів». Даний акт показувався на пальчиках дитинки, починаючи від мізинця.

Для більших дітей існували вже присловки трошки складніші щодо вимови. Однак і в них помітні ритміка та рими.

Лічилки, які передують рухливим іграм, часто перебирають іншомовні слова в дуже спотвореній формі без логічного нав'язування або значення: «Еден, беден, ціці бре, абре кабре доміне, ай вай». Лічилка: «Раз, два, три, чотири, пять — ты Бахурув зять» містить в собі сильний суспільний аспект в значенні виключення приймана із сім'ї. Даний момент є адекватний до прислів'я «Пристащова табішка за дверями віситься», про яке ми вже згадували.

Скромовки — їх функція полягає в розвитку та шліфуванні мови у дітей. Задля того підібрано слова важкі на вимову, які швидко повторюються за собою: «Горнець недодрутованый про воловаря».

Дразнилками діти дразнилися, висміюючи один одного. Звичайно дразнилки є пов'язані з власними іменами: «Юрку, Юрку, зів бысь курку, неварену, непечену, лем пуд плотом задушену».

Досить поширеними в Старинській долині є **каламбури**. Ця словна ігра проходить удвох. Один спонукує другого до вимови якогось слова, за що йому дістанеться дотепного констатування, висміюючи його чле-

нів сім'ї: «Повіч пильник». — «Пильник». — «Дідо ті ворожыльник»; «Повіч дуйник», — «Дуйник». — «Твуй нянько розбуйник».

Характерним для каламбура є фонетичне узгодження поодиноких слів: моторка — босорка; грушка — Марушка. Іноді каламбур має форму запитання: «Хочеш планку?». За позитивну відповідь рекомендується виконати певну дію: — «Поцілуй циг'анку».

В приспівках крім пастушої тематики є ще наявність різних тварин, чим збагачується дитяча фантазія. Інші знову містять в собі послідовність наростаючого змісту, побудованого на основі запитань та відповідей.

Деякі приспівки — це комічний заклик до слухання казок: «Ішов заць коло скінця, накосив копку сінця. Хто хоче казку слухати, най іде пса облизати», або просто це комічні віршики-казочки: «Коли було і не було, за старих часу, вытяг чорт стару бабу з кvasу».

Іноді зустрічаємося лише з фрагментом дитячої примовки: «Ішов коник на туржок, купив собі кожушок».

Дитячі примовки Старинської долини поступово заникають, що є зумовлено із сучасним життям, з різними соціальними змінами на селі.

Наприкінці можна констатувати, що багатство й різноманітність дрібної словесної форми Старинської долини, свідчить про велике духовне багатство даного краю. Наявна в ній ономастичка (Палага, Мудьо, Шалайба, Фізер), топоніміка (Карпати, Снинський камінь), страви (киселиця, чир, квас), назви одягу (сорочка, мантель, кабати), речі побуту (боденька, табішка, барилочка) тощо.

Народні афоризми, народні загадки та дитячі примовки Старинської долини — це перлини народної культури українців Східної Словаччини.

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ

1. Соціальна нерівність (пани, багаті, бідні, жебраки, біда, безвихід)

Пани са гостять, а коні постяТЬ.

(16)

З паном задармо спознатися немож.

(9)

Богачеві чорт діти задармо колишє, а худобному за гроші не хоче.

(2)

Богачеві косить, а сам хліба просить.

(1)

Богатий як чорт.

(16)

Богачеві всегда чорт носить.

(16)

Закля була-м богачка, та-м була кождому родачка. А як єм схудобніла.
та м кождому надоїла.

(16)

Гавран гавранові воко не виклював та й не виклює.

(32)

Пес пса спознать.

(32)

Худобному і з горця википить.

(2)

У худобного лише дітей много.

(16)

Худобний ніг'да славы немає.

(16)

Худобный як церковна мыш.

(16)

Дай жебракові палицу, а тебе най зідять псы.

(16)

Їднавуть до телят, а робити — шо велять.

(16)

Вбутого ня видно, босого ня слідно.

(1)

Добрі і на горбі, кедъ є у торбі.

(16)

Чиствуй босый голого.

(29)

Біда з бідою, а крем людей ші все гуршс.

(17)

Крути, верти, жебысь з біды не вышов.

(16)

- Біда з бідою, купив коня і то з дірою.
(16)
- Як біда та до жыда.
(16)
- Крдель по убочі, а біда все перед вочі.
(16)
- Цы вовк, цы не вовк, всегда вовкові біда.
(16)
- Біда не лем мучить, але і вучить.
(1)
- Не глядай біду, вна тя сама найде.
(2)
- Біду не треба другому глядати, бо нам сама прийде.
(21)
- Навчить біда хотіти, як са ис є чого хопити.
(27)
- Хто са топить, тот са і соломы хопить.
(21)
- Як каміньом до головы, так головов до каміня. То все єдно.
(25)
- Як са топиш, то і соломы са вхопиш.
(1)
- Ани так — ани сяк.
(1)
- Ани ня гев — ани ня там.
(1)
- З головою мур не пробеш.
(16)

2. Власницька психолія.

- Чуджый пец не гріє.
(1)
- З чуджого кров не тече.
(16)
- Чуджой рана не болить.
(16)
- Помож боже людским, але свой найлегше.
(16)
- Воду пий лем зо своєй студні.
(16)
- Ани тот пес недобрый, шо са своего двора не тримать.
(1)
- Де са свої псы кусавуть, няй са чуджі не мішавутъ.
(1)

Де тя не просясть, няй тя там дяблы не носять.
(25)

З чуджого коня і насеред пути долов.
(1)

Кажда рука ід собі гребе.
(2)

Доброй чуджой, але ліпшої все свой.
(29)

Добрі з чуджима руками гадину імати.
(1)

З чуджима руками лем вгень добре гребсти.
(2)

3. Індивідуалізм, колективізм.

Веце голов — веце розуму.
(1)

Сто одного споможе.
(13)

Без одной крупы горнец повный буде.
(13)

4. Вина, кара

Невинуватый на шыбені вісить.
(16)

Невиний на шыбені вісить.
(2)

5. Щастя, недоля (доля, щастя, нещастя, втрата, зникнення)

Не каждый в гісторії записаний.
(16)

Не кождому є чорт кумом.
(16)

Кому чорт — тому і вшытки сяті.
(1)

Хто має стрыка у пеклі, тому і там добри.
(1)

Кедъ немаеш щастя дообіду, та пообіді уж го не глядай.
(16)

Каждый є ковачом своего щастя.
(16)

Потішив го як бог рака, дав му вочі, де срака.
(16)

Утік, як Мудьовы пчолы.
(16)

Пропав як Шалайбовы бараны.
(16)

Вшыткой са мине, лем циг'ане не.
(16)

Лем дотоды джбан воду носить, покы са вухо не оторгне.
(1)

Ани восла, ани посла.
(24)
(1)

6. Правда, кривда, брехня

За правду са каждый гнівать.
(16)

Чия фляшка на столі, того правда у селі.
(16)

Хто стул мочить, того са правда точить.
(16)

Правду повів таку, як вош кашле.
(16)

Правда на вогні не згорить, а у воді са не затопить.
(1)

Невшыткой правда, шо на свадьбі співавутъ.
(1)

Правда з кривдов ходить.
(13)

Чиі коні тігавутъ, тому ші помагавутъ.
(1)

Світ на циг'анству стоїть.
(16)

Хто не знає циг'анити, няй му хыжа згорить.

7. Любов до рідного краю.

Всяди добрі, але дома найліпше.
(1)
(16)

Де са вилягне, там го і тягне.
(1)

За морйом бивай, але свого не забывай.
(1)

На новый пень са зберай, а на старый не забывай.
(16)

Хто дома радості немає, дарьмо ей інде глядає.
(1)

Шо правда то не гріх.
(1)

8. Релігія, про бога, чорта, ворожіння

Бог всіх людей однако любить. (16)

Божка поміч найліпша. (16)

Без бога ани до порога. (16)

Невіруючого бог карає.
(16)

Бога са не опущай. (16)

Як бог дастъ, так буде. (16)

Бог дав, бог вэяв, богу дякувати.

Най му бог одпустить.

Бог не прииде з палицов бити. (16)

Бог не каждому однако дає. (16)

Як мы богу, так бог нам. (16)

Все од бога, лем теля од коровы.

Знає панбог з неба, кому що треба.

Як бог мені до саку, так я йому до церкви. (16)

Я са богу молю, а бог мені неволю.

Пуп із дяком жаль не мавуть: люди плачуть — вни співавуть. (17)

Вірти вшелиякі, а попи єднакі.

Пуп з богом говорить, а на чорта позерать.

Вшытки попи єдним міхом мазані.

Кому бог, тому і чорт.

(16)

Ворожкы — порожні ложки.

(15)

Ворожыля довго жила, вшуткой знала, ніч не мала.

(1)

9. Природа, господарська діяльність людей.

У нас одинадцять місяці зими, а решта вшиткої літо.

(16)

Зима велика, зима біла — літо вродить, зима зіла.

(16)

Прийде ярь, санки до берега, плуг до рук.

(25)

На сятого Петра ледва душа тепла, а на сяту Марью, що хочу та зварю.
(16)

Як са напє когут на Громниці із колаяници водиці, так са напасе вул
в Юрія травиці.

(41)

Кедъ са на Громниці напє пташок воды на дорозі, напасе са вул в Юрія
на перелозі.

(2)

До Сятого духа не опущай кожуха, а по Сятум духу, подъ назад, кожуху.
(16)

Ілія пророк уж нашікав до угорок.

(30)

— Палаго, коли буде благо? — Як буде трич по пять, тоды буде благо-
датъ.

(16)

Лем кебы скоро Руська свічка, та циг'ане обстануть.

(16)

Бог дасть дождю, бог дасть хвилю.

(19)

За планов хвильов прийде добра.

(16)

Ід кождому дню прийде вечір.

(1)

Ші са не затмило, бы са не розвіднило.

(1)

При добрум накладі добрі вгснь класти.
(16)

На кожде зіля є своя хвиля.

(1)

Як сіно косять, дождю не просять.

(1)

Не треба од бога дождя просити, вун прийде сам, як будеме косити.

(29)

На крутой дерево крутой клин буть.

(32)

На ярь ліс красніє, люд марніє, а на осінь ліс марніє, а люд красніє.

(16)

Буде са зима просити, десь быв у літі.

(16)

Лука неграбана як дівка нечесана.

(1)

Шо ти в коморі не лежить, най ти са не бажить.

(16)

Як посіеш, так будеш жати.

(13)

Так наг'аздував, шо му і двур зарус.

(16)

Г'азда сам слуга і пан.

(16)

Посіяне насіння са вернуло, а солома задармо.

(16)

Кадыль хлоп махнє, тадыль хлібом пахнє.

(16)

Худобі не додати, а челяді передати.

(16)

Зеленой пожати — нич не мати.

(27)

Землю ниг'да не переплатиш, вна ти сама все щедро обдарує.

(16)

За уродним роком прийде неуродний.

(16)

До трицять року неженач, а по трицять небогач, пак треба умирати, не є коли г'аздувати.

(16)

Покля молотив, тай чорт колотив. Як домолотив, ціпы заверг, сусік запер, а сам ліг та вмер.

(16)

Чия коса перша, того лука шырша.

(1)

Де господар добре робить, там і поле буйно родить.

(11)

Не тот хлоп, шо полює, але тот, шо стриляє.

(16)

10. Праця і досвід людини (праця, заробітки, ремесло, подорожування, різні повчання)

Тот є пан, шо сі зробить вшыткої сам.

(1)

Не сподігай са на другого, що можеш зробити сам.
(2)

Без роботи не будуть гроші.
(13)

Хто хоче їсти, мусить сіяти.
(13)

Хто не робить, най не їсть.
(16)

Хто нич не робить, ани хыбу не робить.
(16)

Хто як робить, так са му водить.
(16)

Павук і плану не має, а красну сіть зробити знає.
(17)

Хто тяжко робить, здравля сі шкодить.
(16)

Робота не заць, не утікне.
(16)

За новов путьов не ходь, лем за старов.
(24)

Языком цілый світ перейдеш.
(13)

Коли давуть то беръ, як буть — тікай!
(1)

Од головы рыба смердить.
(1)

Як са хробак до хріну зарые, та думає, же ліпшого не є.
(1)

Баранові рогы не заваджавуть.
(1)

11. Грошові та торговельні відносини.

Не чудо гроші заробити, але не робити, а гроші мати.
(16)

Ліпше гнеска г'рош, як завтра дукат.
(16)

Школа стоїть пінязы.
(16)

Гроші суть округлі, скоро міняутся.
(16)

Пінязы чортовы образки.
(1)

Добрі бы купити, лем кебы не платити.
(1)

- Немоцница задармо, лем дохтори за пінязы.
(9)
- За єдну коруну купить, а за десять продастъ.
(4)
- Доброго коня і в стайні глядавуть, а пудлого і на ярмарку не хотять.
(2)
- На ярмарку кажда корова тільна.
(1)
- Выросло як на возі жыдовой теля.
(16)

12. Позички та обіцянки

- Позичай — добрий обычай, а як вертай — та недобрий обычай.
(16)
- Коли позичавуть — то величавуть, як вертавуть — то лавуть.
(1)
- Шо жычаной, той недарованой.
(11)
- Од сятих добре жычати, бо ім не треба вертати.
(16)
- Слово робить чоловіка.
(16)
- Масні словця збавлять дівкы вінця.
(16)

13. Розум, вдача людини (розум, мудрість, наука, сила, хоробрість, риск, покірність, жвавість, доброта, честь, совість, сором)

- У хлопов є голова быстра, хлопов давуть за міністра. А жену там не давауть, шкодила бы як у раю.
(16)
- Повів такий слово, що і на возі є шо вести.
(16)
- Мудра голова — велика слава.
(16)
- Розуму не позичай, але свуй май.
(16)
- Оком видиш далеко, а розумом ші дальше.
(13)
- Мудрі глупих выуживаутъ.
(16)
- Сам про себе мудрый.
(30)
- Якы рокы, такой розум.
(30)

- Ніхто ші світ не вимудрував.
(16)
- Яйце мудрішої як курка.
(27)
- Хто са школує, не побанує.
(16)
- Який ученик — така книжка; порядний ученик — порядна книжка.
(2)
- Кедъ ём са глупый народив, най мудрый вмераву.
(30)
- І когут на свойому смітю наймудріший.
(16)
- Кедъ пушла корова, най іде і теля.
(1)
- Не така мі чкода як невилагода.
(32)
- Ласкавой теля дві коровы выссе, сердитой ани одну.
(16)
- Скромный як ягня.
(16)
- Хто до тебс каміньом, ты до того хлібом.
(16)
- Тиха вода берег мие.
(16)
- Каждый добрый може бути ліпшим.
(13)
- Душевнима вочима найдалей видно.
(16)
- І курка серце має.
(16)
- Хто другому добрый, собі є планый.
(16)
- Зроб другому добрі, а собі зле.
(16)
- Добро скоро забудеш, злой ниг'да.
(16)
- За добре ниг'да добре не чекай.
(16)
- Так са світ одплачую: за злой — добрі, а за доброй — та зле.
(31)
- Честі все старшому давай.
(16)
- Ліпша честь як волу шесть.
(1)

Хто немать честь, ани му єй не укувуть циг'ане. (16)

Десять раз міряй, а раз стрігай. (2)

Богові свічку паль, а чортові не вередь. (26)

Треба са бояти і вогня і воды. (39)

За чийим столом сидиш, тому листи пиш. (16)

Піколи не забывай на задні колеса. (13)

С тупов бритовлю скоріше са поріжеш. (1)

Хто не знає плавати, най до воды не йде. (2)

Кунь на чотирьох лабох са пошпотить. (16)

Поле має вочі, а ліс вуха. (1)

Не кождый всяды вочі отворені має. (16)

14. Пороки і вади характеру людей (злі, безсовісні, нахабні, уперті, вередливі, неширі, улесливі, злодії, хитрі, дурні, ледарі, скупі, ненажерливі, недотепи, непотрібні, забудьки, розязви, недбайливі, безтурботні, боягузи, пишні, хвальки, п'яниці, невдячні)

Вовк все лем до ліса позерать. (1)

З поляка і шапку бий. (16)

Ізів коцур сало, ші кричить «мало!» (1)

Дай псові палець — вун ти хопить руку. (2)

Пусть пса пуд стул, вун выйде на стул. (2)

Мы на свиню вінець, а свиня все лем у кутецы. (32)

Іші са тот не народив, бы кождому выгодив. (16)

Ани му тот не порадить, що в пеклі піпку курить. (16)

Кому не є рады, тому не є ани помочі. (39)

- Кому пуп, кому попадя, а кому попова дівка. (1)
- До вочей брат, а поза вочі кат. (1)
- На языку мед, а на серці лед. (1)
- Коли коня їмавуть, шапку перед ним знімавуть. (1)
- Хто на кого яму копле, сам до неї льопне. (26)
- Хто чуджой краде, ани своє не буде мати. (16)
- Рука руку мие, та білі суть обі. (16)
- На жывані шапка горить, а жыван са тогды за голову вхопить. (32)
- Хто не краде, ани не замикае. (16)
- Каждый злодій пса тримає. (16)
- Красти не є заказаной, лем бы не імили. (2)
- Жыван жыванові вірить. (32)
- Дармо злодій до злодія пуйде красти. (5)
- І я быв хытер, та зо мннов чорт куты вытер. (16)
- З руснака пес і собака. (16)
- Муцный як кунь, глупый як вул. (16)
- Волиш з мудрим стратити, як з глупим найти. (1)
- Довгой волося, куртый розум. (1)
- Не давай розуму другому, кедъ сам го не маш. (2)
- І кум мав по ярмарку розум. (1)
- Вуч са од кума розума. (1)
- Глупі са буть с колами, а мудрі са буть с перами. (16)

З смоловым са не наїш, а з глупим са не навадиш. (2)

Казав пан — мусив сам.

(1)

Лінівый два раз робить, скупый два раз платить. (1)

До ідіня першый, до роботы послідний.

(16)

І я бы летів, кобы кунь хотів.

(16)

Йому са так хоче робити, як псові воду хлептати.

(39)

Я псові — пес хвостові.

(27)

Шо маю — то затаю, а шо немаю — з радою душою даю. (16)

Як будеш раповати сыр, масло, не будуть пирогы. (2)

Хто велько кусать — задавитьсяса.

(2)

Богачеві миши желізо зіли.

(16)

Скоріше выпросиш од бувака молока, як од богача колача. (1)

Коня глядав, на ним быв.

(16)

Непотрібный і на гладкій дорозі ногу зломить.

(16)

— Втікай, голый, село горить! — Най горить, я готовый. (16)

Махнув руков як Христос на Карпаты.

(1)

Так на нього платить як кедь бы до стіни горох метав, а на гуску воду ляв.

(24)

Кото укусила гадина, той са і глисты боить.

(1)

Ани чорт не є такий страшний, який є намальований.

(16)

Не позерай високо, бо восліпнеш на воко.

(1)

Не позерай горі, бо забеш ногу.

(2)

Хто високо скаче, низко впаде.

(2)

- Летів як ангел, упав як чорт.
(16)
- Лем кебы із жебрака не быв пан.
(16)
- Порожній колос горі стойть, а повный са долов хылить.
(16)
- Най са цідило не пхає до міха.
(16)
- Кажда лишка свый хвуст хвалить.
(1)
- Не хваль сам себе, най людс похвалять тебе.
(1)
- На хвалені ягоды не треба йти, бо іх не е.
(25)
- Ксбы свиня рогы мала, та бы світ побозла.
(32)
- Небояного псы кусавуть.
(27)
- Палінка голову веселить.
(16)
- Пьяный у воду не скаче.
(16)
- Пила бы і вош, кобы ій мож.
(1)
- Пьяный щаленому брат.
(1)
- Пиякові все горло сухой.
(2)
- Я бы випив, випив бым, випив, кобы дахто купив, а сам собі не куплю,
бо са дуже скуплю.
(18)
- За мое жыто ші ня бито.
(32)
- Корова забыла, коли телятом была.
(38)

15. Вік людини (життя, молодість, старість, смерть)

- Ші му свічка не догоріла.
(40)
- Будс жити, покы му свічка не догорить.
(40)
- Лем молоді грибы са зберавутъ, а до старих лем са копать.
(30)
- Честуй старших людей — і ты старый будеш.
(16)

16. Зовнішність людини

- Парадна як пава (16)
Красна як ягода (16)
Червена як ружа (16)
Надута як сова (16)
Хмурова як Магура (16)
Сивий як голуб (30)
Мала грудка, але самий сыр. (1)
Кажда корова вночі чорна. (1)
Красою страву не омастиш. (16)

17. Іжа, страви, голод

- Пан поливку, а циган мясо. (1)
Хто поїв мясо, няй грызе кустя. (1)
Пушло доньго як до циганки квасної молоко. (1)
Дітячий хліб молячий. (29)
Цы клоча, цы вовна, лем бы кышка повна. (24)
З немитого горця все дашо одkipить. (32)
Чир са сам уварить, кить са не доварить. (32)
Од киселиці нема силици. (32)
І мачка сокачка, кить є чому. (16)
Де вельо товкачов, там мало каши. (16)
Де вельо худобы, там мало пашы. (16)
Де вул пасе, там і трясе. (1)

- Ліпша муха як поза вуха. (1)
 Ситий голодному не вірить. (24)
 Хто годен, тот неголоден. (1)
 Голодній кумі лем хліб на думі. (1)
 Голод найбульший злодій. (16)

18. Родинні стосунки (діти, виховання, парубки, дівчата, любов, весілля, жінка, чоловік, сім'я, батько, сироти, приймак, рідня, куми, баба)

- Тулько мав дітей як на решеті дірок, а щі єдной веци. (10)
 Малі діти — мала жура, а великі діти — велика жура. (16)
 Добрі діти — вінець, а злі діти конець. (16)
 Малой дітя мамину ціцку ссе, а великой маминой серце рве. (16)
 Недобрі тоти діти, шо оцовський маєток легковажні розмарнять. (16)
 Хто не слухатъ оца, матку, тот упадать до упадку. (16)
 Планка вуд планки далеко не впаде. (1)
 Научай ня мамко, покы я щі Янчо, бо як буду Янко, не навчиш ня мамко. (32)
 Хто кого не телить, тот того не лиже. (32)
 Бык на шо звык, тай за тим все гимчить. (32)
 Не бажай сынові багатства, а бажай розуму. (11)
 Який-такий лем бы був, лем бы хліба роздобув. (16)
 Добра дівка хотъ на свадьбу не пуйде, та мужа найде. (2)
 Тельо мать хлопів як на небі звіздох. (21)
 Біда біду найде, як сонце зайде. (16)

- Яка непридана хустка ід міхові, така непридана Анця д'Іванові. (27)
- Де двоє лігавуть, там третє буде. (16)
- Ішли бы мої вочі там, де були сночі. (32)
- Шо вочі не видяť, серце не болить. (16)
- Хто кого любить, той му на сон ходить. (16)
- Полюбила пана, стратила Івана. (1)
- Не глядай жену при танці, лем глядай при праці, бо в танці хоть-яка пудскочить, але у праці са ледва волочить. (2)
- Свадьба сорочку найде. (1)
- Хто са не може оженити, най іде до Ровного. (16)
- Хто свадьбує, того никто не санує. (1)
- Так і в сятум письмі стоїть, най са жена мужа боїть. (16)
- Гроші числені, а жена бита. (16)
- Хто нашов добру жену, нашов златый поклад. (16)
- Хоть у пекло, лем бы з красною жінкою. (16)
- Жені нігда не віруй. (16)
- Хто яку жену вибере, таку буде мати. (16)
- Горе тому дворові, дє розказує корова волові. (16)
- Який-такий турлачище, все лем за ним затісніше. (16)
- Пані са показить, китъ пан по нюй не лазить. (2)
- Де дві газдыні, там хыжа неметена. (16)
- Який отець, такий хлопець. (29)
- Яка матка, така Катка. (16)

- Сироті тоды великснь, кить єй яйце дадуть. (16)
- У сироти два роти. (29)
- Панбог бы то розрішив, жесь сироту потішив. (16)
- Приstashova табішка за дверями вісить. (1)
- Добрі братове са ай з єднов ягодов поділять. (39)
- Брат собі рад, а сестра собі дар принесла. (13)
- Кум не кум, ід жінці мі не ходь. (16)
- Де чорт не може, там баба поможе. (16)
- Баба і чорта звела. (16)
- Баба з воза — возові легше. (16)
- Не мала баба роботы, нашла собі клопоты. (1)

19. Дружба, гостювання, незгоди (друзі, поради, оточення, гості, частування, незгоди, сварки, бійки)

- Повіч ми, з ким са камаратиш, повім ти, який ты. (29)
- В корчмі приятеля найдеш. (16)
- I в пеклі треба мати приятелю. (16)
- Добрий сусід найліпша родина. (1)
- Хто до кого пристає, таким і стає. (11)
- Добра рада стоїть гроши. (16)
- Лем гора з горою са не зыйде, а людина з людиною гей. (16)
- Ранього гостя са не треба бояти, а вечурнішый густь хоче ночувати. (16)
- Пришли гості непрошенні, та й одишли негощені. (16)

- Яка днина, така гостина. (16)
- Дай мі боже, гостя в дум — і я са погощу попри нюм. (18)
- Як гостум весело, газдові смутно. (2)
- Нехотяча кума ціле паця ізїла. (1)
- Зарічна попадя проскуры поїла. (32)
- Хто кого ненавидить, того і вночі видить. (16)
- Не хыжа тісна, але челядь злісна. (1)
- Псові і на бога мож брехати. (16)
- Перший гнів найлішний. (38)
- З мадяром лем са з речов бий, китъ єй знаш. (30)
- Верг ним як чорт Снинським каменем. (16)
- Битый як вовк на свадьбы. (16)
- Будеш битый як квасна планка. (21)
- Де пьють, там са і блють. (1)
- Помож боже, хто кого зможе. (36)

20. Плітки, поговори, обмови

- Недожене золото болотові, але болото золотові. (29)
- Доганяла торба торбі, а єднакі обі. (1)
- Нихто о тум нич не знає, хто шо пуд калапом має. Аж тогды са укаже, як са язык му розвяже. (16)
- Язык найгурше зло на світі. (16)
- Языком людей хвалиме, языком людей ганиме. (16)
- Мовчи языкчуку, будеш істи кашу. (16)

Чужой видить пуд лісом, свой не видить пуд носом.
(16)

З мовчаньом найдалі зайдеш.
(16)

Вельо люда, вельо чуда.
(1)

21. ПОСПІШНІСТЬ, НЕДОРЕЧНІСТЬ

Час платить, час тратить.
(16)

Помалы далі зайдеш.
(16)

Шо понаглі, то подяблі.
(1)

Не крич гоп, поки не перескочиш.
(27)

Ші вовка не імили, а вже на нього пили.
(1)

Ші скора на барані, уже варга пие на ню.
(16)

Дякую за спіх, не робте з мене сміх.
(13)

Ідуть як цигане по плацу.
(16)

Хто пуздно ходить, тот собі сам шкодить.
(24)

22. ДОЗВІЛЛЯ

Танець не робота, хто не знає та клопота.
(16)

І в пеклі раз забава в році є.
(6)

Знав добре брехати, та мав що хлентати. (Мова йде про старосту на весіллі).

30

ЛАЙКИ, ПРОКЛЯТТЯ, ПОГРОЗИ, ГНІВАЧІ ПОБАЖАННЯ

Біда бы тя побила!
(5)

Жебысь пропав до скал!
(5)

Бог бы тебе не жегнав!
(3)

Бодай есь так пушов як Фізеровы качата!
(38)

- Бодай ім голова повисихала! (30)
- Няй тя шляк трафить! (30)
- Няй чорт іде з ним! (30)
- Тебе Марія скаре! (20)
- Бодай тя гута забила! (9)
- Іди до чорта! (9)
- Фрас тя триме! (9)
- Бог бы тя скарав! (35)
- Взни мсне в ріц! (36)
- Мати лаяла сина: «Бодай тя поразило, жебы тя поразило! Бодай єсь замлів! Збуйнику, ты ня выкрадеш!» (34)

ЗАГАДКИ

1. Природа (небо, земля, явища природи, рослинний та тваринний світ)
Через ліс переліс, через воду не замочивса. (*Місяць*) (42)
- Іде лісом — не шелестить, іде водов — не шлопотить. (*Сонце*) (2)
- Пастирь неєднаний, вувці нечитані. (*Місяць і зірки*) (13)
- Шо є найбогатшої? (*Земля*) (9)
- Іде, іде, день і нуч, а нигда спочивку немає. (*Ріка*) (28)
- Де ідеш, крива, непроста?
— А тобі шо до того, выскублена, хвоста? (*Ріка і лука*) (28)
- Є у нас така курка, що по плоті білі яйця несе. (*Сніг*) (23)
- Хто робить мости через ріку без начіння? (*Мороз*) (24)
- Є у нас такий вул, що зарычить на сто гур, на сто тисяч потоку. (*Грім*) (2)

- Молите ня, просите ня, як прийду, втікаєте од ня. (Дощ) (2)

Выйди на ня, выдриляй ня, мені буде легше, а тобі хосен. (Яблунь) (42)

Білой цвіте, зсленой стане, червеной одпаде. (Яблуко) (13)

Не має нуг, а на плут вийде. (Гарбуз) (2)

Наша пані у коморі, а волося ей на дворі. (Морква) (19)

Шо пече, а не є вгень? (Кропива) (2)

Чорненької, маленької, тіла са му бажить. (Колячка) (19)

Штири тики, два патики, семе помахайло. (Корова) (37)

Чотири чотирници, два лопужники, а семый керельов. (Корова) (30)

Хто стукать, а нич то не болить? (Порося) (2)

Є пані, має сто кабату, вийде на плут, рицею блищить. (Курка) (2)

Шо са двараз родить, а раз вмерать? (Курята) (2)

Шо то за птах, шо мать білый предок, а чорный зад? (Лелека) (9)

Не має нич: ани пильника, ани топора, ани пілки, ани молотка, але хышку собі зробить. (Ластівка) (24)

Хто на собі хижу носить? (Слимак) (13)

Чорненької, маленької, а колодов рушить. (Блоха) (39)

Сидить пані ка клатику у червенум кабатику. (Блощиця) (23)

2. Людина (будова тіла, їжа, одяг, житло, речі домашнього вжитку)

Я маву такий студничок, шо в нюм білый пісочок. (Зуби) (27)

Пуд стрішкою білы мішки стоять. (Зуби) (13)

Попуд стріхи біллы міхи. (Зуби) (38)

Який язык найлекший? (У роті) (2)

Два брати через єден веръх са видіти негодні. (Очи)
(42)

Таку барилку маємє: ни чупка, ни дірка, а в нюй повно паленки. Але
як з пода впаде, никто не позберать. (Яйце)
(35)

(23)

Є така бочка, а на нюй не є ани обруча, ани споду, ани веръха, а повна
з вином. (Яйце)

У єднум суді є двоякой вино. (Яйце)
(39)

Шо наймаснішой на світі? (Сіль)

(12)

Не затом тя купував, жебым с тобов спав, але затом, бым до тя жывої
тіло пхав. (Рукавиця)

(20)

Десять брату два міхы горі Пердійовом загородом везуть. (Десять паль-
ців штані надівають)

(42)

Єдной гварить: «Світай, боже», другой гварить: «Змеркай, боже». (Двері
i вікна)

(39)

Штири рогы, жадні ноги, ходить то, співать то. (Двері)
(39)

Кадыль іду, тадыль, іду, бабу за пупок веду. (Двері)
(16)

Шо курить, а піпки не має? (Комин)
(2)

Сидить пан на дашку, а курить сі табашку. (Комин)
(37)

Крем рук, крем нут, на пуд выйде. (Дим)
(20)

Іде вгору, а вочі не має. (Дим)
(28)

Нянько ші са лем родить, а сын уже по світі ходить. (Вогонь i дим)
(26)

Летів птах попуд дах, земльов са му мантель тях. (Дим)
(26)

Четирьоме братове єдну шапку носять. (Стіл)
(27)

Пані сидить на звишку, а пан до ней пхає кышку. (Колотка i ключ)
(35)

Хто насамый перед іде до хыжы? (Ключ)
(2)

Наша діра заплісніла, бо са довго не гонила. (Масничка)
(19)

- Выдты гора, выдты гора, а всередині дик лежить. (*Тисто в діжі*) (38)
Хто бігать: кулько вперед, тулько назад? (*Човник у ткачському верстаті*) (9)
- Коли найвецей дір до неба? (*В жнива*) (9)
Коли бабі добрі стойть? (*Коли росаду садить*) (2)
- Не мать душки, ани тіла, а каждый день до неба волать. (*Фабричний гудок*) (19)
- Чотирьоме братя пуд одним калапом стоять. (*Оборог*) (13)
- Гадка при гадці, в середині ягодка, вийми, пооблизуй, а назад волхай. (*Язык і пописар люльки*) (19)
- Брюх до брюха, серсть до серсті, меджі нима колок вертить. (*Запрягнуті коні*) (35)
- Чотирьоме братя навікі імавутса, а нігда не імлятса. (*Колеса на возі*) (13)
- Шість колю, самі у полю, цілый світ обходять, а на конец са згамлять. (*Спиці в колесі*) (13)
- Дві бабы ідуть, несуть в зайді білого хліба, а єдна другой не може подати. (*Полозки в санях і сніг*) (19)
- Од хышки до хышки волочаться кышки. (*Стежки*) (38)
- Кулько кышок до валалу? (*Скільки є стежок до села*) (28)
- Шо є найдовшой? (*Дорога*) (9)
- Фурт лежу, а кобым устала, та до неба бым дустала. (*Дорога*) (2)
- 4. Духовний світ людини** (музика, звичаї та обряди, абстрактні та збірні поняття, головоломки, різноманітні запитання)
- В лісі росте, на полю са пасе, прийде до валалу, дівкам кабатами трясе. (*Гуслі*) (2)
- На горі дуба тешуть, до валалу тріски падавуть. (*Дзвін*) (2)
- В лісі рубавуть, а до валалу тріски падавуть. (*Дзвін*) (26)
- Шо є найрихлішой? (*Думка*) (9)

- Шо є найсолідшої? (Сон)
(2)
- Хто біжить без нуг? (Час)
(13)
- Шо росте без води? (Проценти на гроши)
(23)
- Єден стром, дванацять конарю, на кождум конари штири гнізда, в кождум гнізді сім потят. (Рік, місяці, тижні, дні)
(22)
- Вырус дуб, на дубі дванадцять конарю, на конарьох чотири гнізда, в гніздах по сім яєць. (Рік, місяці, тижні, дні)
(38)
- Виса висить, ходаходить. Виса впаде, хода вхопить.
- Перший варіант: Яблуко і чоловік.
(39)
- Другий варіант: Яблуко і порося.
(23)
- Висить висяте, а пуд ним ховпате. (Солонина і кішка)
(12)
- Є п'ядесять метровий острів, на середині трицять метровий стром, а так то треба зрізати, жебы не впав у воду. Як то треба зробити? (Почекати, поки вода не змерзне.)
(23)
- Быв в літадлі словак, німець і рус. Словак мав прилбу, німець падак, а рус плахту. Хто быв перший на землі? (Адам і Єва)
(19)
- Была негола, невболочена. В чум была? (У саку)
(9)
- Бывам ту з господом богом, з пресвятым богоородицом і єдним коцуром! (Сам)
(30)
- Тулько ми року: кулько спереду, тулько назад, а всередині єднако. (Сімдесять сім)
(30)
- Тулько року маву: кулько горі тулько долов. (69)
(9)
- Шо поп сіє? (Поп сіє шерсть)
(9)
- Хто є найслабший на світі? (Жаба)
(33)
- Перевзято із казки «Про Зайця і Жабу».
- Де била перша ямка на світі? (Там, звідки бог взяв на Адама глину)
(2)
- Шо бог кожду суботу робить? (Ставить драбини: одну вгору, другу вдолину)
(38)

- Шо бог робить, коли дождь падать? (*Болото*) (9)
- Шо чоловік має, а бог не має? (*Брата, батька*) (2)
- Коли Христос стояв на єдиний нозі? (*Коли сідав на осла такого, як ти*) (16)
- Шо іде по Отченашу? (*Іже еси*) (2)
- З якими відрами ішла Єва на воду? (*З порожніма*) (9)
- З яким плугом перший раз Адам орав? (*З новим*) (30)
- Шо має Адам на переді, а Єва на заді? (*Букву «а»*) (9)
- Який найліпший язык? (*Свинський*) (2)
- Який язык найлекший? (*Материнський*) (2)
- Де є простредок світа? (*Де стою. Переміряйте, чи не правда*) (2)
- Де вмирає найбульше людей? (*На постелі*) (13)
- Коли цигане суть людьми? (*Коли вони далеко*) (9)
- Якого найвеце дерева в лісі? (*Округлого*) (2)
- За чим ворона летить? (*Просто за дзъобом*) (9)
- Прошто живе пес з чоловіком? (*Бо чоловік найміцніший*) (33)
- Чого пес хвостом махат? (*Бо хвіст з ним не буде*) (9)
- Чий когут у валалі насамперед заспіват? (*Курячий*) (9)
- Чого когут очі закриває, кидь співат? (*Хвалиться куркам, що вміє наспам'ять*) (12)
- Як іде курка до зерна? (*Так як півень*) (12)
- Як іде кунь через воду? (*Так як кобила*) (9)
- Чого є на світі вецей: кони цы кобил? (*Коней*) (9)
- Коли є кунь найтяшний? (*Коли ступить на ногу*) (24)
- Чом пацята, коли ссуть вочі запрутуть? (*Соромляться, що їх мати свиня*) (9)

ДИТЯЧІ ПРИМОВКИ

Утішки

Тяпи ручки, тяпи
Пуйдеме до бабы.
Од бабы до діда
Дасть нам фалат хліба.

(39)

Гаю, гаю, гаюшки,
Ішли мачки на грушки,
Подрапали кожушкі,
Гаю, гаю, гаюшки.

(13)

Горошок, бобошок, тот носив, тов варив, а тот ів.

(Показується на пальчикох дитинки, починаючи від мізинця)

(19)

Лічилки

— Де ты ідеш, баране?
— До Krakova, муй пане.
— Шо там роблять панове?
— Кури блють по столе.
Сліпий Янко коні кує,
Златим батушчіком пошмігує,
А на тебе старый пшічку,
Прииде велький джмур.

(19)

— На чум стоїш?
— На камінку.
— А чийой мелс?
— Млинарьовой.
— Шо ті дасть млинарь?
— Яічко.
— А млинарька?
— Бухточки.
— Ай я ті дам бухточку, а втікайме!

(38)

Єден, два, три,
Сліпа патри.
Є ту меджі нами,
Шо са фарбить калинами,
Тот або тот, то є веру тот.

(24)

Ердум, бердум, кіш мадяром,
Здала кішка, кішка каром.
Ен дур, префендур,
Тобі мено старый кунь.

(2)

Егеден, бегеден, фіфіме,
Абрі, фабрі, доміне,
Азбров, тинтаров,
Аявая, кутимске вискоч вон.

(13)

Еден, беден, ціщбре,
Абре, кабре, доміне,
Ай, вай.

(14)

Раз, два, три, чотири, пять,
Ты — Бахурув зять.

(26)

Скоромовки

Не є пса пуд столом.

(8)

Тхур гребе ямку.

(8)

Пушка на стіні.

(8)

Гриб прилип.

(13)

Чорной куря крупы клює.

(13)

Ваш пес на пецу са змерз.

(13)

Горнец недодрутованый про воловаря.

(13)

Ковав ковалъ Карольову кобылу, Карольова кобыла коваля копла, ковалъ Карольовій кобилі кляв Кріста.

(13)

Не несте го коло плота, бо са схопить, кулю вхопить, та вас вшытых помолотить.

(13)

Дразнилки

Юрку, Юрку, зів бысь курку,
Неварену, непечену,
Лем пуд плотом задущену.

(24)

Федоре, Федоре, жень козы за море.

(38)

Анця, впала до сыпанця.

(26)

Іванко, ішов швидко, тай потратив вішитко.

(39)

Коромгаз, козы пас.

(13)

Каламбури

Повіч сливка. — Твоя мати дрисливка.

Повіч грушка. — Твоя мати Марушка.

Повіч планка. — Твоя мати циганка.

Повіч моторка. — Твоя мати босорка.

Повіч лопата. — Твоя мати горбата.

Повіч ігла. — Мати ті злягла.

Повіч брыла. — Мати ті кобыла.

Повіч дуйник. — Твуй нянько розбуйник.

Хочеш планку? — Поцілуй циганку.

Хочеш грушку? — Поцілуй Марушку.

(27)

Повіч циганка. — Мати ті годуванка.

Повіч склянка. — Твоя мати подолянка.

Повіч прутик. — Твуй нянько когутик.

Повіч диван. — Твуй нянько жыван.

Повіч шість. — Коза тя зість.

(13)

Повіч пильник. — Дідо ті ворожильник.

(19)

Приспівки

Мамко моя любенька,

Пусте ня до школы,

Бо я іші маленъка,

Гонити коровы.

(2)

Вовк, хліба натовк,

Пришла мишка,

Повна миска,

Пришов заць,

Хліба бац.

{8}

Ішов коник на туржок,

Купив собі кожушок.

(21)

— Де ты був баране?

— У Пряшеві, муй пане.

— Шо там роблять панове?

— Гравуть карти на столе.

— А чом ты не грав, баране?

— Били бы ня, муй панс.
— Было втікати баране.
— Не було де, муй пане.
— До мишачої дірочки.
— Заставали ружочки.

(21)

Ішов заць коло скінця,
Накосив колку сінця.
Хто хоче казку слухати,
Най іде пса облизати.

(19)

Коли было і небыло,
За старих часу,
Вытяг чорт стару бабу з квасу.

(13)

ПОКАЖЧИК ЗАПИСУ

1. Випис із місцевої хроніки села Смольник. Записав Юліус Хира в 1968—69 рр.
2. Ганна Гамара (1919) Смольник.
3. Ганна Гамара (1919) Смольник. Із казки: «Про діда, бабу і козу». Архів МУК.
4. І. Гамар-Попик (1909) Смольник. Записав М. Гиряк. Із казки «Пригоди вояка, що вертався додому». Укр. нар. казки Схід. Словаччини, том 3.
5. І. Гамар-Попик (1909) Смольник. Записав М. Гиряк. Із казки: «Бідний дзвінник і його сини». Укр. нар. казки Схід. Словаччини, том 3.
6. І. Гамар-Попик (1909) Смольник. Записав М. Гиряк. Із казки: «Музиканти в леклі». Укр. нар. казки Схід. Словаччини, том 3.
7. Ганна Гачкулич (1890) Велика Поляна.
8. Іван Гачкулич (1960) Велика Поляна.
9. Ян Гіда (1903) Смольник.
10. Ян Гіда (1903) Смольник. Із казки: «Про бідного коваля», Архів МУК.
11. Записав М. Гиряк, Ялова.
12. Записав Юрій Палащак від свого діда, Велика Поляна. Нове життя 1961/18.
13. Записали учні ОДШ у Старині.
14. Марія Кацко, Звала. Записали учні ОДШ із Старини.
15. Юрій Капко, (1903), Звала.
16. Юрко Колінчак (1909) Старина.
17. Юрко Колінчак (1909) Старина. Нове життя 1967/14.
18. Юрко Колінчак (1909) Старина. Записав М. Гиряк.
19. Ганна Корибанич (1913) Смольник.
20. Ганна Корибанич (1913) Смольник. З анекдота: «Як ішла баба на сповідь». Архів МУК.
21. Юрій Костюн (1911) Ялова.
22. Юрій Костюн (1911) Ялова. Записав І. Калиняк.
23. Гелена Коцьо (1930). Руське.
24. Зузана Коцьо. Руське. Записали учні ОДШ у Великій Поляні.
25. Марія Коцьо (1924) Руське:
26. Марія Крішко, Велика Поляна. Записали учні ОДШ у Великій Поляні.
27. Зузана Лемпель, Руське. Записали учні ОДШ у Великій Поляні.
28. Юлія Лемпель (1908) Смольник.
29. Іван Масич (1919). Старина. Записали учні ОДШ у Старині.
30. Юрій Павцю (1899) Руське.
31. Юрій Павцю (1899) Руське. Із казки: «Чоловік і лишка». Архів МУК.
32. Марія Пірош. Руське. Записав М. Гиряк. Дружно вперед 1962/12, стор. 29.
33. Андрій Попович (1900) Звала.
34. Принагідний запис.. Дара.
35. Василь Смоляр (1902) Ялова.
36. Василь Смоляр (1902) Ялова. Із переказу про татарів. Архів МУК.
37. Марія Сорінчак (1905) Дара.
38. Олена Томан. Руське. Записали учні ОДШ у Великій Поляні.
39. Марія Фундак. Руське. Записали учні ОДШ у Великій Поляні.
40. Марія Хавцю (1919) Велика Поляна. Із казки: «Про куму-смерть». Архів МУК.
41. Юлія Цицанич (1901) Велика Поляна. Записав В. Лаката.
42. Юлія Чорнанич (1898) Руське.

СЛОВНИК

батушкік — батіжок
 бритовля — бритва
 брюх — живот
 бувак — бугай
 бухточка — булочка

валал — село
 варга — шкіряник, чинбар
 веру — дійсно
 вірти — віросповідання
 видти — звідси

гавран — гайворон
 гадка — загадка

джбан — дзбан
 джмур — жмурки
 дик — дикий кабан
 дохтор — лікар

жебы — щоб
 жыван — розбійник
 жыд — єврей

заставали — перешкоджали
 заць — заець
 здравля — здоров'я
 злягла — породила

ід — до
 іші — ще

кабат — спідниця
 калап — капелюх
 клоча — клоччя
 когут — півень
 корнаэ — кабан
 крдель — зграя

лем — тільки
 літадло — літак
 лъопнє — впаде

мадяр — угорець
 мантель — плащ
 мур — стіна

найрихлішой — найшвидше
 начіння — знаряддя
 нашікав — намочив
 немоцница — лікарня
 нігда — ніколи
 ня — мене
 няй, наї — нехай
 нянько — батько

обичай — звичай
 падак — парашут
 пес — собака
 піпка — лялька
 планый — поганий

планка — яблуко
 плаца — заробіток
 потята — птахи
 пошмігує — плескає
 прилба — каска
 присташ — приймак
 простедок — середина
 пудлый — недобрий, поганий
 путь — дорога
 пушка — рушниця
 пшічок — песик

ружочки — ріжки, роги

свадьба — весілля
 смолявый — сопливий
 сокачка — кухарка, жінка, що приготовляла обрядну іжу
 сполігатися — покладатися
 стром — дерево
 студни — криниця, колодязь
 стукати — стогнати
 табішка — тайстріна
 туржок — ярмарок
 туршачище — людина огидного, бридкого вигляду
 тучний — товстий

фалат — кусень
 фурт — завжди

хвиля — погода
хыба — помилка
хыжа — хата
хлєйтати — пити
хлоп — чоловік
хосен — користь
хробак — жук
циганство — брехня

челядь — сім'я
чого — чому
шыбень — шибениця
ші — ще
шо — що
ярь — весна

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бібліографія фольклору Пряшівщини 1945—1969. Уклад М. Гиряк. Видав ЦК КСУТ, Пряшів — 1970 р.
2. František Ladislav Čelákovský, *Přísloví — napoví*. Albatros, Praha 1976.
3. Михайло Гиряк: Прислів'я та приказки в казках. Нове життя 1974/30, стор. 5.
4. Михайло Гиряк: Про деякі фольклорні жанри в казках. Нове життя 1974/29, стор. 5.
5. Дружно вперед. 1962/12.
6. Загадки. Упорядкував І. П. Березовський. Видавництво АН УРСР, Київ — 1962 р.
7. З глибини віков. СПН, Пряшів — 1967 р.
8. З уст народу. Склад Евгеній Недзельський. Видавництво КСУТ, Пряшів — 1955 р.
9. В. М. Лесин, О. С. Пулинець: Словник літературознавчих термінів. Видавництво «Радянська школа», Київ — 1965 р.
10. Jozef Mistrík, *Slovenská štatistika*. Bratislava 1965.
11. Мудрість народна. Вірменські прислів'я та приказки. Видавництво художньої літератури «Дніпро». Київ — 1976.
12. Мудрість народна. Польські прислів'я та приказки. Видавництво художньої літератури «Дніпро». Київ — 1970 р.
13. Мудрість народна. Українські прислів'я та приказки. Видавництво художньої літератури «Дніпро». Київ — 1976 р.
14. Мудрість народна. Чеські та словацькі прислів'я та приказки. Видавництво художньої літератури «Дніпро», Київ — 1975 р.
15. Народ скаже — як зав'яже. СПН, Пряшів — 1964 р.
16. Нове життя. 1961/18, 1967/14.
17. Скарби народної мудрості. Закарпатські українські прислів'я та приказки. Закарпатське обласне видавництво, Ужгород — 1959 р.
18. Slovensko, Ľud — II. časť. Obzor, Bratislava 1975.
19. Українська народна поетична творчість. Видавництво «Радянська школа», Київ — 1965 р.
20. Українські народні казки Східної Словаччини. Упорядкував М. Гиряк, СПН, Пряшів — 1969 р.
21. Українські народні прислів'я та приказки. Державне видавництво художньої літератури. Київ — 1963 р.
22. Adolf Peter Záturecký, *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia. Slovenské vydavatelstvo krásnej literatúry*, Bratislava 1965.

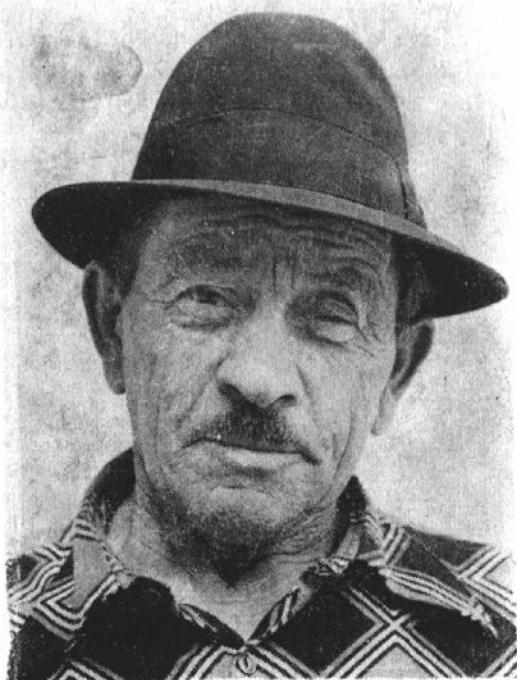
ПРИМІТКИ

- ¹ З уст народу. Склав Є. Недзельський, КСУТ, Пряшів — 1955 р., стор. 34.
- ² Viera Urbancová, Počiatky slovenskej etnografie, Bratislava SAV, 1970, s. 344—345.
- ³ Народ скаже — як зав'яже. СПВ Пряшів — 1964 р., стор. 287.
- ⁴ Записки Наукового товариства ім. Шевченка, 1901, т. XLIV кн. VI, стор. 171—182.
- ⁵ Микола Мушинка, З глибини віків. Антологія усної народної творчості українців Східної Словаччини. СПВ, Пряшів — 1967 р., стор. 247.
- ⁶ З уст народу. Прислів'я, приказки, заклинання, примовки, загадки і пріповідки. Склав Євген Недзельський. Видавництво КСУТ, Пряшів — 1955 р.
- ⁷ Народ скаже — як зав'яже. Впорядкував Юрій Цигра. СПВ, Пряшів — 1964 р.
- ⁸ З глибини віків. Антологія усної народної творчості українців Східної Словаччини. СПВ, Пряшів — 1967 р.
- ⁹ Розходиться про вісім сіл: Велика Поляна, Дара, Звала, Остружниця, Смольник, Старина, Руське, Ялова.
- ¹⁰ Єврей купитъ теля, але продає його вже як ялівку.
- ¹¹ Ровне — село в Гуменському окрузі, в якому ніби кожний чоловік знайде жінку для себе рівну.
- ¹² На запитання, коли буде тепліша погода, баба Палага відповідає, що після 15-ти тижнів від Ріства.
- ¹³ Українська народна поетична творчість. Видавництво «Радянська школа», Київ — 1965 р., стор. 138.
- ¹⁴ Мудрість народна. Вірменські прислів'я та приказки. Видавництво художньої літератури «Дніпро», Київ — 1976 р., стор. 9.
- ¹⁵ Adolf Peter Záturecký, Slovenské príslavia, porekádla a úslovia. Slovenské vydavatelstvo krásnej literatúry. Bratislava 1965, стор. 47.
- ¹⁶ František Ladislav Čelákovský, Příslovi — napoví. Albatros, Praha 1976, s. 85.
- ¹⁷ Słownik folkloru polskiego. Pod redakcją Juliana Krzyżanowskiego. Wiedza dowszechna — 1965, s. 335.
- ¹⁸ Загадки. Упорядкував І. П. Березовський. Видавництво АН УРСР, Київ — 1962 р.
- ¹⁹ Slovensko. Ľud — II. časť. Obzor. Bratislava, 1975. Detský folklór, s. 1066.

1. Інформаторка Ганна Гамара (1919),
Смольник.
Фото М. Гвізд, 1977 р. Фотоархів
МУК.

2. Народний казкар Ян Гіда (1903),
Смольник.
Фото М. Гвізд, 1977 р. Фотоархів
МУК.

3. Народний поет Юрко Колинчак (1909), Старина.
Фото М. Гвізд, 1977 р. Фотоархів МУК.
4. Інформаторка Ганна Корибанич, (1913), Смольник.
Фото М. Гвізд, 1977 р. Фотоархів МУК.
5. Народний оповідач Юрій Павцьо (1899), Руське.
Фото М. Гвізд, 1977 р. Фотоархів МУК.

R E S U M É

Nadija Varjanová, DROBNÉ DRUHY ÚSTNEJ SLOVESNOSTI V OBLASTI STARINY.

Drobné druhy ústnej slovesnosti (príslovia, porekadlá a hádanky) v oblasti Stariny sú z tematickej a poetickej stránky bohaté a rôznorodé. Vytvorili ich ľud a po stáročia sa dotvorovali. Odzrkadľuje sa v nich veková skúsenosť v rôznych sférach života, ako aj prírodné a spoločenské javy. Tieto folklórne žánre boli podmienené historickým a spoločenským vývinom tohto kraja. Okrem sociálnych momentov sú v nich obsiahnuté momenty psychologické a národnostné.

Tieto druhy ústnej slovesnosti v minulosti boli významnou zložkou pri rôznych spoločenských príležitostiach. Prameňom ich vzniku boli aj Ľudové rozprávky, legendy, Ľudové piesne a iné. Na druhej strane, drobné druhy ústnej slovesnosti obohacovali Ľudové rozprávky a iné žánre Ľudovej prózy.

Príslovia, porekadlá a hádanky používajú rôzne básnické prostriedky, ako metafóru, metonýmiu, synekdochu, antitézu, prirovnanie, aliteráciu a iné. Z kompozičného aspektu majú formu symetrickej dvojčlennosti, formu monológu, dialógu, priamej reči, priamej otázky a pod.

V súčasnosti z drobných druhov ústnej slovesnosti svoju životnosť najviac si zachovali príslovia a porekadlá, užívajúce sa v bežnej reči dodnes.

Detské riekančky, ktoré sú súčasťou detského folklóru, sú v práci taktiež tematicky rozčlenené. V živote dieťaťa zohrávali veľkú úlohu – rozvíjali detskú fantáziu, cibrili reč dieťaťa. V niektorých badať silný spoločenský moment adekvátny prísloviam a porekadlám. V súčasnosti detské riekančky v skúmanej oblasti pomaľy zanikajú, mnohé z nich sa zachovali iba fragmentálne.

Drobné druhy ústnej slovesnosti ako aj detské riekančky v skúmanom mikroregióne sú formálne a obsahovo veľmi bohaté, čo je výrazom veľkého duchovného bohatstva tamojšieho Ľudu. Sú skvostom Ľudovej kultúry Ukrajincov východného Slovenska.

РЕЗЮМЕ

Надежда Варян, МАЛЕНЬКИЕ ВИДЫ УСТНОЙ СЛОВЕСНОСТИ В ОБЛАСТИ СТАРИНЫ

Маленькие виды устной словесности (пословицы, поговорки и загадки) в области Старины с тематической и поэтической стороны богаты и разнородны. Созданы они народом и доделывались столетиями. Отражаются в них эпохальный опыт в различных сферах жизни, также природные и общественные явления. Эти жанры фольклора были обусловлены историческим и общественным развитием этого района. Кроме социальных моментов содержатся в них моменты психологические и национальные.

Эти виды устной словесности имели в прошлом большое значение при различных общительных ситуациях. Источником их возникновения были и народные сказки, легенды, народные песни и др. С другой стороны, маленькие виды устной словесности обогащали народные сказки и другие жанры народной прозы.

Пословицы, поговорки и загадки употребляют различные стихотворные средства, например, метафору, метонимию, синекдоху, аантитезис, сравнение, аллитерацию и др. С точки зрения композиции они имеют форму симметричной двучленности, форму монолога, диалога, прямой речи, прямого вопроса и т. п.

В настоящее время с маленьких видов устной словесности свою жизненность сберегли пословицы и поговорки, употребляющиеся в разговорной речи до сегодня.

Детские скороговорки, являющиеся составной частью детского фольклора, в работе также тематически расчленены. В жизни ребенка они сыграли большое значение — развивали детскую фантазию, очищали речь ребенка. У некоторых видно сильный общительный момент — адекватный пословицам и поговоркам. Сегодня детские скороговорки в исследованной области постепенно отмирают, многие из них сбереглись только фрагментарно.

Маленькие виды устной словесности как и детские скороговорки в исследованном микрорегионе являются с точки зрения формы и содержания богаты, что является проявлением большого духовного богатства тамошнего народа. Они являются сокровищем украинской народной культуры Восточной Словакии.

Д-р Ю. Панько

R E S Ü M E E

Nadija Varjanová, KLEINFORMEN DER FOLKLORE IM STARINÁ TAL.

Die Kleinformen der mündlichen Literatur (Sprüche, Sprichwörter, Rätsel) im Raum von Stariná sind thematisch und poetisch reich- und verschiedenartig. Es schuf sie das Volk und im Laufe der Jahrhunderte wurden sie festgebildet. Sie widerspiegeln Alterserfahrungen des Volkes, wie auch Natur- und gesellschaftliche Erscheinungen. Diese folkloristischen Genres waren durch die historische und gesellschaftliche Entwicklung dieser Gegend bedingt. Außer den sozialen Momenten enthalten sie auch psychologische und nationale Momente.

Diese Formen der mündlichen Literatur bildeten in der Vergangenheit ein bedeutendes Glied bei verschiedenen gesellschaftlichen Gelegenheiten. Die Entstehungsquellen waren Volkserzählungen, Legenden, Volkslieder u. a. Anderseits bereicherten diese Kleinformen der mündlichen Literatur die Volkserzählungen und andere Genres der Volksprosa.

Sprüche, Sprichwörter und Rätsel gebrauchen verschiedene dichterische Stilmittel, wie die Metapher, Metonymic, Synekdoche, Antithese, Alliteration, den Tropus, u. a. Vom Kompositionaspekt aus zeigen sie die Form der symmetrischen Zweigliedrigkeit, die Form des Monologs, Dialogs, der direkten Rede, Frage usgl. Zur Zeit haben von diesen Kleinformen der mündlichen Literatur ihre Lebenskraft die Sprüche und Sprichwörter bewahrt, die in der Gebrauchssprache bis heute lebendig sind.

Die Kindersprüche, die einen Teil der Kinderfolkloren bilden, gliedert die Verfasserin auch thematisch. Im Leben des Kindes spielen sie eine große Rolle – sie entwickelten die Phantasie des Kindes und kultivierten ihre Sprache. In manchen kommt deutlich – adäquat den Sprüchen und Sprichwörtern – der gesellschaftliche Moment zum Ausdruck. Gegenwärtig gehen die Kindersprüche im untersuchten Raum langsam ein, manche von ihnen erhalten sich nur fragmentarisch.

Die Kleinformen der mündlichen Literatur als auch die Kindersprüche im untersuchten Mikrorayon sind formell und inhaltlich reich, was auf den großen geistigen Reichtum des dortigen Volkes hinweist. Es sind wirkliche Schätze der Volkskultur der Ukrainer in der Ostslowakei.

dr. E. Lazar

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

НАРОДНА ПРОЗА СТАРИНСЬКОЇ ДОЛИНИ

МИХАЙЛО ГИРЯК, ДОСЛІДНИЙ КАБІНЕТ УКРАЇНСТИКИ ПРЯШІВСЬКОГО ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ КОШИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. П. Й. ШАФАРИКА

Народна проза семи сіл Старинської долини (Старина, Дара, Велика Поляна, Руське, Смулник, Остружниця та Звала) досі в науці не була вивчена, хоч не можна твердити, що вчені зовсім не цікавились нею.

З першим записом народної прози Старинської долини зустрічаємось в монографії І. Панькевича «Українські говори Підкарпатської Руї і сумежних областей». Вчений-діалектолог 1927 р. в с. Звала записав казку-анекдот «За поляку»¹. В 30-х та в першій половині 40-х рр. ц. ст. в Старинській долині не було зазначено жодного зразка народної прози. В 1948 р. етнографічно-фольклорна експедиція, організована Культурно-освітньою радою Української народної ради Пряшівщини, провела дослідження народної культури і серед населення Сининщини. Казки, як відомо, під час цієї експедиції записував Ю. Геровський. Учасники експедиції відвідали і села Старинської долини. В сс. Остружниця та Смулник народна проза досліджувалась 22-го липня 1948 р., а в с. Звала — 23-го липня того ж року.² Результати цього дослідження не були публіковані. Зібраний матеріал залишився на приватних руках і дальша доля його нам не відома.

На третій загальнодержавний трудовій конференції чехословацьких етнографів було прийнято постанову, в пункті 2/5 якої говориться: «Конференція ухвалює дослідження культури та способу життя українців Східної Словаччини, почате ц. р. (1953 р. — М. Г.) Педагогічним факультетом Словашького університету в Пряшеві. Керівництву Етнографічного кабінету САН доручається нав'язати стосунки з Культурною спілкою українських трудящих в Пряшеві, взяти на себе організацію цього дослідження, зосередити зібраний матеріал у своєму архіві й піклуватись про його опрацювання і поступове публікування. За виконання відповідає ЕК САН в Братиславі»³. Про потребу дослідження народної духовної та матеріальної культури українців Східної Словаччини в ті роки не раз говорилось устами Ю. Геровського⁴. Цього питання доторкнувся і Ф. С.

Лазорик⁵, і автор статті «Українська комплексна експедиція і результати її етнографічної праці», де, крім іншого, наголошується: «Одним з важливих завдань сучасної чехословацької етнографії, крім вивчення культури і побуту чеських і словацьких селян та робітників, є також вивчення культури національних меншин в нашій країні. Отже, праця в області, яка була досі порівняно занедбана»⁶. Таким чином Празький інститут російської мови та літератури і Етнографічний кабінет САН в Братіславі організували на липень 1954 р. двотижневу фольклорну експедицію. Дослідження проходило в селах: Улич, Улич-Криве, Прислоп, Дара, Новоселиця, Старина, Велика Поляна, Руське, Збой, Руський Потік, Колбасов та Тополя. Мелодії пісень записував В. Любимов та Й. Церемуга. Експедицію керувала Є. Врабцова⁷. Як бачимо, дослідження проходило і в чотирьох селах Старинської долини (Старина, Дара, Велика Поляна та Руське). Матеріал, зібраний під час цієї експедиції, досі не було опубліковано. Зразки народної прози знаходяться в особистому архіві Є. Врабцової, а частина їх зберігається у формі копії в Етнографічному інституті САН в Братіславі.

Через два роки (1956) Центральний комітет Культурного союзу українських трудящих в Пряшеві та Пряшівський філософський факультет організували фольклорну експедицію в селах бувшого Снинського та Гуменського округів: Гостовиці, Осадне, Чукалівці, Вишня Яблінка, Нижня Яблінка, Колониця та Остружниця. В експедиції взяли участь празькі та пряшівські студенти-філологи. Експедицію керувала Є. Врабцова. Вона та кілька студентів записували словесний фольклор. Мелодії пісень записував Ю. Цимбора. В цій названих селах тоді було записано 160 народних пісень. Кількість зразків словесного фольклору, зібраного під час даної експедиції, нам не відомий, оскільки не було опубліковано навіть наукового звіту про експедицію. З деякими зразками народних казок, записаними у вищеперечиснених селах, можна зустрітися на сторінках ж. «Дружно вперед». Ці зразки записав і літературною мовою опрацював Ю. Железник⁸. Тут ідеться про такі зразки народної прози, як: «Ліпше пізно, як ніколи»⁹, «Коли ще старий дід до школи ходив»¹⁰, «Як Іван гроши заробив»¹¹ та «Циган чорта обдурив»¹². Нині важко встановити, чи котрася із цих казок була записана в с. Остружниця, яке входить в Старинську долину та в якому дана експедиція працювала. Оброблені казки не втратили колорит народних творів. Правда, подекуди стерся їх науковий аспект.

В архіві Дослідного кабінету україністики при Кафедрі української мови та літератури Пряшівського філософського факультету Кошицького університету ім. П. Й. Шафарика зберігається розповідь Василя Смоляка про свою подорож у Бельгію¹³. З жанрового боку ідеться про оповідь із життя, в якому оповідач¹⁴ нарислює соціальний стан у с. Старина в 30-х р. ц. ст. і соціальне становище зубожілого селянина-заробітчанина в Бельгії. Запис цієї оповіді відноситься до 60-х років. З даною оповіддю контактует «Розповідь про Бельгію»¹⁵, записана в тому ж часі від І. Капраля із с. Старина Гуменського округу. Яким заробітчанство було для українського селянина, підказують нам реалістичні міркування І. Капраля, який, крім іншого, згадує, що у Франції в ті роки він ходив під міст спати.

В архіві Дослідного кабінету україністики зберігаються ще й інші записи зразків народної прози Старинської долини. Так, наприклад, в с. Да-ра збирач зазначив фантастично-пригодницьку казку «Як отець дітині кума глядав»¹⁶. Казка записана спрощеною фонетичною транскрипцією і становить один з варіантів сюжету, який побутує по всій українській етнічній області Східної Словаччини. Авторство цього тексту слід віднести Марії Филип, від якої в тому ж часі було записано ще й контаміновану фантастично-пригодницьку казку «Попеляшник»¹⁷, демонологічну казку «Пріповідка без правди»¹⁸ та соціально-побутову казку «Багатий і бідний»¹⁹. І дані казкові сюжети становлять варіанти відомих казок, записаних в українській етнічній області Східної Словаччини іншими дослідниками. Тут немає потреби оцінювати художній рівень казкового стилю М. Филип. Однак, скажемо таке, що казки цієї оповідачки зазнали значного спрощення і з боку композиції, і з боку стилю. Як такі, вони стверджують думку про те, що в останніх кількох десятиріччях і в українській етнічній області Східної Словаччини дійшло до значної редукції казкового стилю. Це явище особливо виразно помітне в репертуарі посередніх казкарів, до яких відносимо і М. Филип.

Якщо зразки народної прози, про які йшла мова вище, відержують критерії наукового запису, то казки, про які будемо говорити нижче, були опубліковані в плані їх культурно-освітнього споживання. Такий підхід до збирання, оброблювання та публікування зразків народної прози і фольклору взагалі характерний для місцевих фольклористів-аматорів. До них зараховуємо таких любителів фольклору, як, наприклад: М. Васька, Ю. Гриба, М. Томана та М. Білянську. М. Васько в такому плані опублікував соціально-побутові казки: «Чоловік, суддя і циган»²⁰, «Як циган і кантор корову вкрали»²¹ і «Циган та піп на ярмарку»²². І в даному випадку ідеться про казкові сюжети, які спостерігаються по всьому українському регіоні Східної Словаччини. Ю. Гриб із с. Руське опублікував варіант «Казки про бідну дівчину»²³. М. Білянська із с. Велика Поляна записала соціально-побутову казку «... про худобного хлопця»²⁴. Окремо згадаймо М. Томана, народного поета та письменника, який з особливою любов'ю прислухався до фольклору рідного села, записував і публікував його. До ним записаних фольклорних текстів відносимо і соціально-побутову казку «Як багатий хлопець стратив грощі»²⁵. Варіант цієї казки через два роки М. Томан оповів авторові цих рядків і його опубліковано у відомій серії українських народних казок Східної Словаччини²⁶. Іншу соціально-побутову казку М. Томан опублікував під назвою «Багата шапка»²⁷. З повторним опублікуванням цієї ж казки зустрічаемось на сторінках колективного збірника творів народних авторів «Зелений віночок — червоні квіточки»²⁸. До народної прози слід віднести й інші твори М. Томана, опубліковані в даному виданні («Попівська панщина»²⁹, «Піп і паця»³⁰ та «Іван дроворуб»³¹). Всі ці тексти зразків народної прози підпорядковані критеріям популярного видання. В певному розумінні на них може спиратися і наука. Але більшу вагу в цьому відношенні мають ті тексти народних казок, які М. Томан сповістив нам у серпні 1962 р. та які мають автентичний характер. Про них і будемо говорити нижче.

У 1962 р. Марія Біндзар із с. Руське оповіла нам анекdot «Стара баба», який того ж року опублікувала г. «Нове життя»³². Крім цього зразка, оповідачка володіла ще низькою казок, та несприятливі обставини не дозволили їй оповісти їх.

З 1962 р. зв'язане наше зацікавлення народною прозою українців Східної Словаччини. Воно було започатковане саме в с. Руське. Там було виявлено таких казкарів, як: Юрко Шамулка, Марія Пірош, Олена Дем'ян та Олена Гриб. Казковий репертуар кожного із цих оповідачів становить неабияку цінність для науки, але найвищої оцінки заслуговує репертуар Ю. Шамулки. З жанрового боку його репертуар народної прози неоднорідний. Руцанський казкар культивував фантастично-пригодницькі, соціально-побутові, демонологічні та кумулятивні казки. До фантастично-пригодницьких казок відносимо такі тексти, записані від нього: «Заклята гора»³³, «Король і його сини»³⁴, «Гордий король»³⁵, «Хлопчик-пальчик»³⁶ та «Попеляшник»³⁷. Ю. Шамулку не можна віднести казкарем-«фантастом»³⁸. Близько до фантастично-пригодницьких казок Ю. Шамулки стоїть його демонологічна казка «Дідуся і чорт»³⁹. В його репертуарі переважають соціально-побутові казки. Серед них виділяються тексти: «Смерть, дяк і вояк»⁴⁰, «Пишна принцеса»⁴¹, «Три дукати»⁴², «Як служив Янко у пана»⁴³, «Бідняк на суді»⁴⁴, «Кантор, циган і піп»⁴⁵, «За панову доньку і слугу Янка»⁴⁶, «Бідняк і смерть»⁴⁷, «Білі курчата»⁴⁸, «Як батьки сина оженили»⁴⁹, «Жінка, її чоловік і коханець»⁵⁰, «Як слуга став газдою»⁵¹ та «Як колись було в Польщі»⁵². Кумулятивні казки в українській етнічній області Східної Словаччини побутують у малій кількості. Одну з таких казок оповів нам Ю. Шамулка: Опубліковано цю казку під назвою — «Пан і його пес»⁵³. Отже, усіх казкових текстів у репертуарі народної прози Ю. Шамулки нараховується 21. Крім казок, Ю. Шамулка оповідав ще легенди, перекази та оповіді із життя. Як в інших етнічних одиницях, так і в українському регіоні Східної Словаччини побутує відомий сюжет про великого грішника. Один з варіантів «Легенди про Мадея»⁵⁵ на Старолюбовнянщині наприкінці останнього десятиріччя минулого століття записав західноукраїнський вчений-фольклорист — В. Гнатюк. Другий варіант оповів нам Ю. Шамулка в жовтні 1962 р.⁵⁶ З переказів руцанського оповідача було зазначено текст «Лист з Америки»⁵⁷. Окремих оповідей із життя, записаних від Ю. Шамулки, не зазначено. Однак, про майстерне володіння цим видом народної прози свідчить оповідь про власне життя — про службу в пана-багатія, про подорож у Бельгію на заробітки, про події другої світової війни тощо⁵⁸.

Не вдаючись у вичерпну оцінку репертуару народної прози Ю. Шамулки, зазначимо, що його ім'я як казкаря стоїть чи не в одному ряді із збуйським казкарем М. Пустаем, якого 1896 р. виявив В. Гнатюк та якого відніс до своїх найкращих казкарів.

Порівняно тривке місце в казковій традиції с. Руське на Сининщині займає репертуар народної прози, записаний нами в 1962—1963 рр. від тамтешньої оповідачки М. Пірош. Вона вже кілька десятиліть культивує фантастично-пригодницькі та соціально-побутові казки, анекdotи та перекази. «З уст» М. Пірош була записана одна з найбільш поширеніх серед українців Східної Словаччини фантастично-пригодницька казка «Три брати і їх сестричка»⁵⁹. Перший варіант цього сюжету на Сининщині

наприкінці минулого століття записав В. Гнатюк⁶⁰. Але М. Пірош в основному оповідає соціально-побутові казки. Згадаймо хоч би такі тексти даного виду народної прози, записані від неї, як: «Казка про дурну жену»⁶¹, «Слуга і Мошко»⁶², «Піп, дяк і дзвінник-неборак»⁶³, «Як чоловік зустрічав дурних людей»⁶⁴, «Іванові пригоди»⁶⁵, «Немоторний Іван»⁶⁶, «Як хлопець носив жито до млина»⁶⁷, «Іван і його жінка»⁶⁸, «Як святі сметану іли»⁶⁹, «Про кума й куму»⁷⁰, «Піп-залицяльник»⁷¹, «Винахідливий циган»⁷², «Іван, чижем, жид і баран»⁷³, «Як Михайло віз мастив»⁷⁴ та «Як чоловік жінку провчив»⁷⁵. З-поміж анекdotів рушанської оповідачки згадаймо такі: «Як служив Іван у пана»⁷⁶, «Як кума місила квас»⁷⁷, «Як ся Федор сповідав»⁷⁸, «Захаплива кума»⁷⁹ та «Циган хотів»⁸⁰. До переказів відносимо такі тексти, записані від М. Піроша: «Як Іван колов дрова»⁸¹ та «Як вмирали люди»⁸². В цілому народна проза рушанської оповідачки займає погану позицію в казковій традиції с. Руське і всієї Старинської долини. Як така, вона є позитивним вкладом і в казкову традицію українського населення Східної Словаччини.

Олена Дем'ян належить до казкарів середнього віку. Фантастично-пригодницьких казок не оповідає. В 1962 р. нам оповіла чотири соціально-побутові казки: «Як жінка пряла»⁸³, «Жінка, її чоловік і продавці»⁸⁴, «Чоловік, жінка і горшки»⁸⁵ та «Як жив чоловік з жінкою»⁸⁶. Як можна спостерегти, О. Дем'ян у своїх казках показує відносини між чоловіком і жінкою. В ширші казкові полотна вона не вдається. Це характерне майже для всіх казкарів молодшого і середнього віку. І в даному випадку стверджується відоме положення, що фантастично-пригодницькі казки в більшій мірі оповідають казкарі з багатим житевим досвідом.

З іменем Ганни Дуркот зв'язана одна фантастично-пригодницька казка — «Дванадцять місяців і дівчина-сирітка»⁸⁷, дві соціально-побутові казки — «Іван і його біда»⁸⁸ та «Як нянько оддавав доњьки»⁸⁹ і два анекdoti — «Як Іван поїв калачі»⁹⁰ та «Як жебрак молився»⁹¹. Текст фантастично-пригодницької казки, записаної від Г. Дуркот, надто зредукований і для фольклористики може бути цікавий в двоякому плані: по-перше, в плані показу процесу уніфікації народної фантастично-пригодницької казки в часі науково-технічного прогресу і, подруге, в плані демонстрації казкового стилю окремих казкарів. Соціально-побутові казки та анекdoti Г. Дуркот подані з далеко витонченішим стилем. Авторство щойно наведених анекdotів належить і Івану Дуркоту. Він, власне, підказав дані сюжети своїй жінці, яка іх подала в такій формі, як були опубліковані. І. Дуркот ще нам оповів анекdot «Як син будував хижі»⁹², відомий і в інших місцевостях Східної Словаччини.

Микола Томан, крім вищеперечислених зразків народної прози, записаних ним сами, 1962 р. оповів нам дві соціально-побутові казки — «Іван і Мошко»⁹³ та «Як Іван коня міняв»⁹⁴. Соціально-побутова казка «Купець і учень»⁹⁵ становить варіант казки «Як багатий хлопець стратив гроші», про яку йшла мова вище.

До 1962 р. відноситься і запис соціально-побутової казки «Три дукати»⁹⁶ та легенди «Як Довбуш обдаровував бідних»⁹⁷. Оба тексти подала Олена Гриб. На особливу увагу заслуговує легенда про О. Довбуша. Даний текст стверджує факт, що ім'я цього народного месника є відомим і казковій традиції українців Східної Словаччини. У випадку О. Гриб

зустрічаємось ще й з таким явищем, як переказування окремих пісень про О. Довбуша. Правда, переказ, записаний від неї, не досягає належного художнього рівня, і він не був публікований.

Федір Силанич, батько М. Пірош, 1963 р. представився нам однією казкою — «Петро і його кінь»⁹⁸. Це фантастично-пригодницька казка, витриманий стиль якої наближує нам її автора як казкаря-«фантаста». Ф. Силанич мав безпосередній вплив на свою доньку Марію, в казках якої той вплив наявний. Шкода, що об'єктивні умови не дозволили записати весь репертуар Ф. Силанича.

Із вищесказаного випливає, що казкова традиція с. Руське, незважаючи на порівняно несприятливі умови, ще й сьогодні має тривкі позиції. Кількістю казкарів, кількістю і художньою якістю оповідувань ними творів народної прози — це чи не найбагатша казкова традиція сіл Старинської долини.

Фольклор українського населення Східної Словаччини збрали також науковці Етнографічного інституту Словацької академії наук в Братиславі. В лютому 1963 р. В. Гашпарикова, С. Бурласова та Я. Кантар здійснили двотижневу фольклорно-етнографічну експедицію на Синину, Меджилабірщину та Бардівщину. В цій експедиції брав участь і автор цих рядків, В. Гашпарикова записувала народні казки, С. Бурласова — сучасну народну пісенну творчість, а Я. Кантар вивчав прояви матеріальної культури населення вказаних місцевостей.⁹⁹ Під час цієї експедиції дослідники цікавилися і народною прозою с. Руське.

В с. Смулник на Синині до 1967 р. не було зазначено жодного народного прозового твору. Тільки в наведений рік Іван Гамар-Попик М. Гиряку оповів дев'ять текстів народної прози. З них один становить фантастично-пригодницьку казку — «Музиканти в пеклі»¹⁰⁰, сім — соціально-побутові казки — «Бідний дзвінник і його сини»¹⁰¹, «Пригоди вояка, що вертався додому»¹⁰², «Пастух і принцеса»¹⁰³, «Серенча і Несеренча»¹⁰⁴, «Смерть і злодій»¹⁰⁵, «Як чоловік шукав дурних людей»¹⁰⁶ та «Як бідняк шукав долю»¹⁰⁷ і один — історичну казку — «Казка про короля Матяша»¹⁰⁸. І в казковому репертуарі І. Гамара-Попика переважають соціально-побутові сюжети. Фантастично-пригодницькі казки не були доменою смулнянського казкаря. «Казкою про короля Матяша» І. Гамар-Попик стверджив, що народна оповідацька традиція про ідеалізованого угорського короля відома і сучасному українському середовищу Східної Словаччини¹⁰⁹.

В 60-х роках ц. ст. в Старинській долині, головним чином, у с. Руське, було записано низьку апокрифічних легенд, які досі не були публіковані і знаходяться в архіві Дослідного кабінету україністики при Кафедрі української мови та літератури Пряшівського філософського факультету Кошицького університету ім. П. Й. Шафарика. На даному місці не будемо наводити, про які саме легенди розходиться, та зауважимо, що цей вид творчості народу культчує майже кожний місцевий казкар. Основна кількість легенд апокрифічного характеру в селах Старинської долини в'яжеться з темою подорожування Ісуса Христа із св. Петром по землі. Народні митці в цих легендах по-своєму трактують вчинки біблійних мандрівників. Не бракує там ні критичний погляд на святих.

Дослідження народних казок Старинської долини в 70-х роках ц. ст.

було поширене на вивчення всієї народної прози тамтешньої етнічної області. Приводом для цього послужив факт перспективної побудови греблі в с. Старина¹¹⁹ для просторого водоймища, внаслідок чого думалось переселити жителів всіх семи сіл Старинської долини. Якщо дослідження народних казок в 60-х роках ц. ст. проходило тільки в сс. Руське та Смулник, то в 1975—1977 рр. наші розшуки народної прози щойно згаданої долини були поширені на дальших п'ять сіл — Старину, Велику Поляну, Острожницю, Звалу та Дару. Майже 400-сторінковий матеріал народної прози, придбаний під час додаткового дослідження, разом з казковим матеріалом, про який ішла мова вище, послужить основою для цілковитої характеристики народної оповідацької традиції українського населення Старинської долини. Вже заздалегідь слід вказати на те, що народна казкова традиція с. Старина не досягає рівня жодного із навколишніх сіл. В цьому селі з казкарем класичного типу, іправду кажучи, ми не зустрілись. Цим, однак, не хочемо твердити, що в минулому таких казкарів там не було. Вони й нині ще живуть, та, на жаль, казок не оповідають. Низку зразків оповідацького жанру нам переказав Юрко Колинчак¹²⁰, тамтешній народний поет. Серед 18 текстів, записаних від нього, знаходимо 1 казку — «Про батька і три прути», 3 легенди — «Легенда про Христа і Петра», «Про Газдораню і Синський камінь» та «Про три води», 4 перекази — «Про Старину», «Про панщину в Старині», «Про Андрія Мацка, як бився з вовками», 8 оповідей із життя — «Про першу світову войну», «Про другу світову войну», «Як Андрій Мацко робив на панщині», «Як двоє селян пішли на роботу в Америку», «Про народного лікаря», «Як казки говорили в Старині», «Духнович і Павлович о палінці» та «Про життя Юрка Колинчака» і 2 анекdotи — «Як батько посылав синів хижі будувати» та «Як бив пуп календарь». Всі ці зразки заповнюють прогалину відсутності активного казкаря-класика в с. Старина в останньому одному-двох десятиліттях ц. ст. Юркові Кушниру 77 років і казок уже не оповідає. Подібно й Андрій Мацко в процес оповідання казок уже не включається. А репертуар Олени Кузьми відповідає даному стану. З її іменем в'яжеться одна легенда — «О Газдорані» і 6 оповідей із життя — «О тифі», «О селянинові, як було колись», «О першій світовій войні», «Як Старина війну запам'ятала», «Як руського вояка забило»¹²¹ та «Як прийшли німці шмыгню розбирати». В с. Старина було записано і оповідь «Як я Людвигові Свободі коня пудкуває», подану Степаном Кузьмою. Отже, не роблячи глибший аналіз вищенаведених прозових творів, зауважимо, що казкова традиція в своему класичному вигляді в с. Старина в сучасному значно послаблена. В більшій мірі там побутують легенди (апокрифічні та героїчні). Щодо побутування з легендами там контактують перекази. Але найчайстіше в репертуарі старинських казкарів виступають оповіді із життя. Серед них окреме місце займають оповіді про події першої та другої світової війни. Це і зрозуміло, адже тамтешнє населення було свідком обох страхіть.

Казкова традиція в с. Велика Поляна в повоєнний період зв'язана з іменем Юрія Чорнанича, Юрія Юрцака, Миколи Галицького, Петра Буши, Зузани Черевки, Івана Янка, Марії Хаутур, Івана Питлянич та Ганни Мартяк. Правда, не всі з цих казкарів представилися нам своїм казковим репертуаром. Того ж 1975 р. народні казки та інші види народ-

ної прози нам оповідали: І. Питлянич, М. Хаутур та Г. Мартяк. Раніше у Великій Поляні казки активно оповідав П. Буша та З. Черевка. П. Буша помер, а З. Черевка тим часом живе біля доньки в м. Пряшів. Вона, крім казок, є носієм численних замовлянь, про що повідомив нас її заты — Юрій Муличак.

І. Питлянич належить до казкарів середніх років. Культивує фантастично-пригодницькі казки («О млинаря і безручку») та соціально-побутові казки («Розум і Серенча», «О трьох сину і одного дзвунника» та «О трьох попів-полюбовників»). Всі ці тексти з художнього боку порівняно витримані. Фольклорна поетика в них майже порущена. Поряд з казками І. Питлянич оповідає оповіді із життя («Вечурки у Великій Поляні»).

М. Хаутур народилася і до виходу заміж жила в с. Ялова, що межує із Стариною. Кількістю і художнім рівнем свого репертуару народної прози належить до найталановитіших східнословачьких українських казкарів-жінок. 5 березня 1975 р. М. Хаутур оповіла нам 23 народні прозові твори. З них — 20 казок і 3 оповіді із життя. Казки: «За жебрака», «О сина і матір», «О одного попа»¹¹³, «Піп-полюбовник», «Про худобних людей, що мали много дітей», «Про мельника і його кума», «За сироту», «Про бискупа, що був хворий», «Про музикантів у пеклі», «Як ходили на прядки», «Шо були двої, а хотіли мудру куму», «За слугу», «За шарканів», «За одну стару бабу», «Про дівку і хлопця», «За одну бабу стару, худобну», «Як ся двої поженили, а чоловік пушов на войну», «Пачускі», «Ге-ле-ле», «Про попа, що мав фраірку». Оповіді із життя: «За босоркі», «Як муй нянько вмер» та «Як мы партизану почестували». Порівняно об'ємний репертуар М. Хаутур в основному становлять соціально-побутові казки. Характерною ознакою багатьох із цих казок є їх сатирично-гумористичне зафарблення. Фантастично-пригодницьких казок великополянська оповідачка не культтивує. В цілому — М. Хаутур слід вважати одним з найбільш талановитих казкарів Старицької долини. Її ім'я сміло можна поставити в один ряд з такими казкарями, як Ю. Шамулка, М. Пірощ, І. Гамар-Попик тощо. А в с. Велика Поляна вона займає примарну позицію в оповіданні казок.

Дві соціально-побутові казки («Вояк і мрець» та «Про попа і слугу Івана») було записано від великополянського казкаря-жінки Ганни Мартяк.

Репертуар Юрія Чорнанича було записано в с. Велика Поляна 8-го травня 1976 р. Літній дідусь володів порівняно об'ємним числом казкових сюжетів. В сучасному він оповідає 3 казки («Король і його три доньки», «Брати», «Вдячний хлопець»), 1 етимологічну легенду («Багна»), 3 перекази («У червених ногавичках», «Красна Долина», «Пісня про Красну Долину») і 2 оповіді із життя («Коли-м коні водив», «Видіння»). На всіх цих зразках, але, головне, на казках, Ю. Чорнанича позначився його похилий вік. Композиція і стиль його казок не витримані, внаслідок чого твори, як такі, не досягають і посереднього художнього рівня. Однак, ці зразки можуть нам послужити як автентичний докладовий матеріал, виствітлюючи питання руйнування фольклорної казки, а подекуди і в випадку аналізу стану народної казкової традиції в межах української етнічної області Східної Словаччини в сучасному.

Із с. Остружниця досі не було опубліковано жодної казки, чи якогось

зразка народної прози. Казкова традиція в останніх двох-трьох десятиліттях групувалася навколо оповідачів: Ганни Харитун, Юлії Врані, Юрія Сентелика та Андрія Галаша. Нам пощастило записати репертуар тільки двох з них — Г. Харитун та Ю. Врані. Г. Харитун належить до казкарів середніх років. Вона оповідає фантастично-пригодницькі казки, соціально-побутові казки та оповіді із життя. Її фантастично-пригодницькі казки: «Дівчина-сирота і дванадцять місячків», «Король і його три дівочки» та «Принцеса і бридкий принц». Соціально-побутові казки Г. Харитун: «Як святі сметану іли» та «Млинарь і слуга». А її оповіді із життя: «Дівчата-партизанки» та «Як ішли партизани поза границю». З фантастично-пригодницьких казок Г. Харитун найбільш витримано розказано казку «Дівчина-сирота і дванадцять місячків». Казку «Король і його три дівочки» оповідачка не оповіла до кінця, зауваживши: «Далі не знаву». А казка «Принцеса і бридкий принц» зазначена в згущеному плані. Соціально-побутова казка «Як святі сметану іли» становить один з двох варіантів даного сюжету, записаних в українській етнічній області Східної Словаччини. Оба вони зв'язані із Сининчиною. Перший оповіда М. Пірош. У зв'язку з соціально-побутовою казкою «Млинарь і його слуга» Г. Харитун зауважила: «Я totу приповідку вчара (6-го березня 1976 р. — М. Г.) чула од одного діда в Кежмарку». Цей факт вказує на те, що українські казкарі живо контактували і контактують із словацькими казкарями, що переймали від них або й передавали їм свої казкові сюжети. Подібних випадків можна було б навести далеко більше. Оповіді із життя, подані Г. Харитун, свідчать про те, що цей вид творчості народу живий і заслуговує відповідну увагу з боку дослідників-фольклористів.

Ю. Врана (мати Г. Харитун) відома як народна співачка¹¹⁴. Але вона представилася і як казкар. З її репертуару ми записали одну фантастично-пригодницьку казку («Попеляшник») і одну оповідь із життя («Мати і син»). Ю. Врані був відомий і казковий репертуар Г. Харитун, що свідчить про те, що обі вони казки оповідають у домашній обстановці.

В с. Звала 6-го березня 1975 р. казкар Андрій Попович оповів нам 3 фантастично-пригодницькі казки («Про короля і його трьох синів», «Золота країна» та «Заклята гора»). Раніше репертуар його казок був далеко ширший.

Одною фантастично-пригодницькою казкою в с. Звала представилася нам ще Марія Попович. Казка «Як дівчина хотіла вийти заміж» підказує нам, що звальська оповідачка займає пасивну позицію в тамтешній казковій традиції.

Оповідач Михайло Габушта із с. Руське належить до типу казкарів, в репертуарі яких переважає елемент гумору. 9-го травня 1976 р. він представився нам двома соціально-побутовими казками — «Двоми кумове» та «Як ся жена ходила молити», п'яти легендами, із яких одна героїчна — «Рущанські розбійники» і чотири етимологічні — «Могилиця», «За перелазком», «Ясеники», «Млачки», чотирима переказами — «Про Марію Терезію», «Руський цинтерь», «Кучалата» та «Як мадяри в нас були — гортівці» і шести анекdotами — «Сто златых», «Циган на сповіді», «Як ся циган словідав», «За газду і газдиню», «Коза». Шостий текст анекdotичного характеру має балагурний характер і тут його не наводимо. На особливу увагу заслуговують перекази М. Габушти, голов-

не, ті, в яких зображуються події, поєднані з першою та другою світовою війною. З художнього боку випуклими виходять у рушанського казкаря ті перекази, в яких зображуються бої та його наслідки на російсько-австрійському фронті напередодні і в дні Великої Жовтневої соціалістичної революції, що відбулися в околиці сіл Руське та Велика Поляна.

Село Ялова безпосередньо не входить у Старинську долину. З півдня воно межує із с. Стацин, а з півночі — із с. Старина. Казкова традиція цього села багатьма своїми компонентами контактує з казковою традицією щойно наведених сіл. Саме тому, розглядаючи народну прозу Старинської долини, ми й вважали доцільним дослідити казкову традицію с. Ялова. 12-го жовтня 1975 р. в цьому селі свій репертуар нам сповістив казкар Василь Смоляк. В склад цього репертуару входить: 7 фантастично-пригодницьких казок — «Сліпий король і його сини», «Борнів Янко», «Чарівні гуслі», «Дядів син», «Як брат братові не був братом», «Трьоми братове», «Як чоловік ішов до бога по волі»; 1 демонологічну казку — «За єдного худобного чоловіка»; 6 соціально- побутових казок — «Золота ложка», «Спритний хлопець», «Еден грацарь», «Чоловік і жінка», «Чорна й біла пасха», «Томчів Янчі» і 1 апокрифічну легенду — «На вожні і вимолоті». Як можна збагнути, в репертуарі В. Смоляка переважають фантастично-пригодницькі сюжети. Міцну позицію там займають і соціально-побутові казки. Як у цілого ряду інших казкарів, так і в випадку В. Смоляка спостерігаємо явище уніфікації казкового стилю. Незважаючи на це, репертуар народної прози яловського казкаря багато чим може сприяти пізнанню оповідацької традиції Старинської долини.

Вище ви розглянули проблему збирання народної прози в межах Старинської долини. Можна констатувати, що дана місцевість в цьому відношенні найбільш досліджена. В жодній іншій місцевості української етнічної області Східної Словаччини не було записано стільки зразків народної прози. Наголосимо й те, що значна кількість зібраного там матеріалу була опублікована, що в позитивному плані сприяє самій оповідацькій традиції і науці, яка піддає такий матеріал відповідній інтерпретації.

Проблема теоретичного осмислення народної прози Старинської долини в науці досі не розглядалась. Парціальні проблеми цього питання порушувались в окремих статтях та розвідках автора цих рядків. Про них і піде мова нижче. З деякими історіографічними даними стосовно нашої теми зустрічаемось у статті «З історії збирання та дослідження української народної казки в Східній Словаччині»¹¹⁵, де, крім іншого, вказано на вивчення народних казок с. Руське. З казковою традицією названого села поєднані і портрети казкарів: Ю. Шамулки, М. Пірош та О. Дем'ян. Тут маємо на увазі такі статті, як, наприклад: «Казкар і його творчість»¹¹⁶, «Талановита жінка-казкар»¹¹⁷, «Казки Олени Дем'яни»¹¹⁸, «Казкар Юрко Шамулка»¹¹⁹ та «З життя інтерпрета народних казок»¹²⁰. Деякі історіографічні відомості про казкову традицію с. Руське знаходимо і в післямові до збірника «Українські народні казки Східної Словаччини»¹²¹. В післямові до другого тому «Українських народних казок Східної Словаччини»¹²² подаються вже більш конкретні відомості про казкарів с. Руське та їх казковий репертуар. Подібно й третій том

«Українських народних казок Східної Словаччини»¹²³ спонукає нам певні інформації про казкову традицію двох сіл (Руське та Дара) Старинської долини. З певними штрихами про казкову традицію Сининщини (в тому і Старинської долини) зустрічаємося і в післямові до збірника літературизованих казок українців Східної Словаччини — «Гора до неба»¹²⁴, виданому 1968 р. у видавництві «Карпати» в Ужгороді. Публікація «Бібліографія фольклору Пряшівщини (1945—1969)»¹²⁵ спонукає читачеві певні дані і про народну прозу сіл Старинської долини.

Проблеми народної прози нами досліджуваної етнічної одиниці торкаються і такі праці М. Гиряка, як, наприклад: «Заключні формули українських народних казок Східної Словаччини»¹²⁶, «Про суб'єкт оновідача в казках»¹²⁷, «Вступні формули українських народних казок Східної Словаччини»¹²⁸, «Фольклористичні намагання українців Східної Словаччини за післявоєнний період»¹²⁹, «Казки і казкарі»¹³⁰, «Про деякі фольклорні жанри в казках»¹³¹, «Середовище побутування казки»¹³², «Прислів'я та приказки в казках»¹³³, «Шляхи поширювання фольклорної казки в сучасному»¹³⁴, «Аудиторія казкарів»¹³⁵, «Наші казкарі — наші митці»¹³⁶, «З історії вивчення українських народних казок Східної Словаччини»¹³⁷, «Старинська долина»¹³⁸ та ін.

Всі вищеперелічені праці та розвідки в основному можна розділити до трьох груп. До першої відносимо ті, в яких говориться про історію вивчення казкової традиції українців Східної Словаччини, в тому числі і казкової традиції Старинської долини. До другої групи відносимо праці, які висвітлюють той чи інший аспект місцевої фольклорної казки. В такій чи інакшій мірі тут порушуються і питання народної прози нами досліджуваної місцевості. І, нарешті, до третьої групи включаємо ті роботи, які висвітлюють такі питання казкової традиції українців Східної Словаччини (і населення щойно наведених семи сіл Старинської долини), як, наприклад: суб'єкт оповідача, казкарі як народні митці, середовище побутування казки, шляхи поширювання фольклорної казки в сучасному тощо. Розроблення даної проблематики ведеться з аспекту всієї української етнічної області Східної Словаччини. Тривке місце в контексті цього висвітлювання мають і дані, взяті з казкової традиції Сининщини, в яку входить і Старинська долина. Цілий ряд положень, висловлених у кожній із щойно наведених робіт, мають відповідну діючість і у відношенні до народної прози Старинської долини. Але ці положення не дають вичерпної картини про народну оповідацьку традицію тамтешнього населення в минулому і в сучасному. Грунтovne висвітлення проблеми стану оповідання казок і оповідацької традиції взагалі порівняно малого регіону вимагає окремої роботи. На такий підхід до фольклорних явищ вже не раз вказувалось в наукі (наприклад, В. Гашпарикова). Цій меті було підпорядковане і наше вивчення давніших записів народної прози згаданої долини. Цій меті мали сприяти і наші нові розшуки народної прози в с. Старина, Дара, Велика Поляна, Руське, Смулник, Остружниця, Звала та Ялова. Висвітленню питання народної оповідацької традиції цих сіл сприяє порівняно об'ємний матеріал. І в минулому, і в сучасному він був записаний фонетичною (І. Панькевич) та спрощеною фонетичною транскрипцією (М. Гиряк). Придбаний матеріал таким чином зберіг свою автентичність. Інші фольклорні зразки, головне, ті, що піддалися з мов-

ного боку літературній обробці, при роз'яснюванні проблеми стану оповідацької традиції Старинської долини в сучасному зажмутть допоміжну позицію. Вивченю цього питання сприяють і автентичні дані про життя казкарів та казкової (оповідацької) традиції тамтешньої долини. Найновіші записи зразків народної прози с. Старина та навколенініх населених пунктів публікуємо в приложені до даної монографії. окремі тексти, головне, казки, легенди та анекdoti, належно паспортизовані і заведені до системи каталогу типів казкових сюжетів за Аарне-Томпсоном. Вказано і на місцеві варіанти того чи іншого сюжету, а також наведено російські (за П. Андреевим), українські (за П. Андреевим), польські (за Ю. Кржижановським) та словацькі (за І. Полівкою) паралелі. Словник вузьколокальних слів та діалектизмів наведено наприкінці монографії.

Отже, метою даної монографії є: по-перше, в порівнянно вичерпному плані подати відомості про оповідацьку традицію семи сіл Старинської долини і, по-друге, зафіксувати народний прозовий матеріал, записаний у тамтешніх селах тісно перед переселенням іх мешканців. В першому випадку висвітлюватимуться питання: 1. з історії збройного, публікування та вивчення народної прози Старинської долини (що було зроблене вище), 2. жанрова характеристика народної прози Старинської долини, 3. стиль народної прози Старинської долини і 4. умови побутування народної прози Старинської долини в сучасному. В другому випадку, крім традиційних видів казок та легенд, серед жителів сіл Старинської долини ми намагались записати і опублікувати й нетрадиційні види народної прози (наприклад, оповіді із життя). Показом зразків народної прози та їх аналізом в якомога вичерпному плані ми намагались засвідчити стан оповідацької традиції семи українських сіл Старинської долини кілька років перед переселенням жителів цих сіл внаслідок відомої об'єктивної причини.

I. ЖАНРОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НАРОДНОЇ ПРОЗИ СТАРИНСЬКОЇ ДОЛИНИ

Питанню жанрового визначення народної прози сіл Старинської долини досі не приділялась спеціальна увага. В. Гнатюк, як відомо, через село Старину тільки проїджав і тамтешньою народною прозою не цікавився. Не відомі нам ні його висловлювання про духовну культуру тамтешнього населення. І. Панькевич, який півстоліття тому в с. Звала записав зразок народної прози («За поляку»), теж не висловлювався про народну епіку сіл Старинської долини. Учасники фольклорно-етнографічних експедицій, які здійснилися у даній місцевості в 50-х роках ц. ст., теж не залишили за собою якісь (хоч би куці) міркування про жанрову різновидність народної прози сіл Старинської долини. І в 60-х роках ц. ст., коли розпочалось наше дослідження народних казок с. Руське та Смулник, не надибуємо на роботу, яка б ґрунтовно висвітлила дане питання. Парціальні питання висвітлюються в таких роботах М. Гиряка, як, наприклад: «Характеристика життя казкарів та їх творчості»¹, «До проблеми характеристики життя і творчості казкаря»², «Бібліографія фольклору Пряшівщини (1945—1969)»³, «Заключні формули українських народних казок Східної Словаччини»⁴, «Вступні формули українських народних казок Східної Словаччини»⁵, «З історії трьох казок»⁶, «З дослідження наших казок»⁷, «Фольклористичні намагання українців Східної Словаччини за післявоєнний період»⁸, «Казки і казкарі»⁹, «Шляхи побутування фольклорної казки в сучасному»¹⁰, «З історії вивчення українських народних казок Східної Словаччини»¹¹ тощо. В усіх цих та інших роботах автор засвідчує існування таких видів народних казок в межах Старинської долини (зокрема, в двох селах — Руське та Смулник), як: фантастично-пригодницькі казки, демонологічні казки, соціально-побутові казки, казки-анекdoti та кумулятивні казки. Зразки стіологічних казок в межах досліджуваної нами області в минулому не фіксувались. Однак, не можна твердити, що даний вид народної казки не відомий тамтешнім казкарям. Вищезгадані розвідки та роботи присвятили увагу і іншим жанрам народної прози Старинської долини. Таким, як, наприклад: легенди, оповіді із життя, анекdoti та народні оповідання. В цілому міркування про жанрове розмежування народної прози с. Руське та Смулник, висловлені автором вищеперелічених робіт, не викликають заперечення і в сучасному, коли дане питання намагаємося висвітлити в дешо ширшому плані. Навпаки, матеріал народної прози, записаний в 70-х роках ц. ст. в досліджуваному регіоні, стверджує наші спостереження стосовно народної прози сіл Старинської долини, висловлені раніше.

Отже, в сучасному в селах — Руське, Звала, Велика Поляна, Дара, Смулник, Остружниця та Ялова відомо шість жанрових одиниць народної прози: 1. казки, 2. легенди, 3. перекази, 4. оповіді із життя, 5. анекdoti і 6. народні оповідання. Нижче по черзі розглянемо кожний із цих жанрів (видів) народної прози Старинської долини. Цим думається дати цілковиту уяву про визначене нами вище питання.

Найбільш об'ємним і найбільш поширеним жанром народної прози Старинської долини є казки. Серед них розрізняємо такі види: 1. фан-

тастично-пригодницькі казки, 2. демонологічні казки, 3. соціально-побутові казки, 4. кумулятивні казки і 5. казки-анекdotи.

Усіх текстів фантастично-пригодницьких казок у досліджуваній області досі було записано 35. Ідеться про такі казки, як: «Як отець дитині кума глядав»¹², «Про одного царя»¹³ (М. Філіп, с. Дара), «Заклята гора»¹⁴, «Король і його сини»¹⁵, «Гордий король»¹⁶, «Хлопчик-пальчик»¹⁷, «Пишна принцеса»¹⁸, «Попеляшник»¹⁹, «Дідус і чорт»²⁰ (Ю. Шамулка, с. Руське), «Петро і його кінь»²¹ (Ф. Силанич, с. Руське), «Три брати і їх сестричка»²² (М. Пірош, с. Руське), «Дванадцять місяців і дівчина-сирітка»²³ (Г. Дуркот, с. Руське), «Пригоди вояка, що вертався додому»²⁴, «Серенча і Несеренча»²⁵, «Смерть і злодій»²⁶, «Як бідняк шукав долю»²⁷ (І. Гамар-Попик, с. Смулник). Всі вищеперелічені тексти фантастично-пригодницьких казок були записані в 60-х роках ц. ст. Крім перших двох, всі інші були опубліковані у відомій серії «Українські народні казки Східної Словаччини». В 70-х роках ц. ст. в досліджуваному регіоні збирання казок та народної прози взагалі цілеспрямовано було поширене на дальших шість сіл — Старину, Велику Поляну, Острожницю, Звалу, Дару та Ялову. В той час, крім інших видів народної прози, були записані й такі фантастично-пригодницькі казки: «Король і його три дівки»²⁸, «Брати»²⁹, «Вдячний хлопець»³⁰ (Ю. Чорнанич, с. Велика Поляна), «Розум і Серенча»³¹, «Млинарева донька»³² (І. Питлянич, с. Велика Поляна), «Шо були двоє, а хотіли мудру куму»³³, «За шарканів»³⁴ (М. Хаутур, с. Велика Поляна), «Король і його трьоми синове»³⁵, «Заклята країна»³⁶, «Заклята гора»³⁷ (А. Попович, с. Звала), «Попеляшник»³⁸ (Ю. Врана, с. Острожниця), «Дівчина-сирітка і дванадцять місячків»³⁹, «Принцеса і бридкий принц»⁴⁰ (Г. Харитун, с. Острожниця), «Сліпий король і його сини»⁴¹, «Борнюв Янко»⁴², «Чарівні гуслі»⁴³, «Золота ложка»⁴⁴, «Дядків син»⁴⁵, «Як брат братові не був братом»⁴⁶, «Трьоми братове»⁴⁷ та «Як чоловік ішов до бога по волы»⁴⁸ (В. Смоляк, с. Ялова). В інтересі повнішої уяви про народну прозу, зокрема, про народну казкову традицію Старинської долини, ми записали і казковий репертуар В. Смоляка із с. Ялова, яке географічно вимикається із Старинської долини. Думалось записати і казки с. Дара та Прислоп, які межують із Старинською долиною, та об'єктивні причини не дозволили нам здійснити планований намір. Останній із казкарів с. Дара (дідусь Гриб) зненацька помер, не сповістивши нам ні свій казковий репертуар. А в с. Прислоп нам не пощастило знайти відповідного казкаря.

Із вищесказаного випливає, що фантастично-пригодницька казка як вид народної прози відома казкарям Старинської долини. В останніх двох десятиліттях ц. ст. культивувало їх 12 казкарів: Ю. Шамулка, М. Пірош, Ф. Силанич, Г. Дуркот, І. Гамар-Попик, І. Питлянич, Ю. Чорнанич, М. Хаутур, М. Попович, Г. Харитун, Ю. Врана, М. Філіп та В. Смоляк. До найбільш талановитих з них заразовуємо Ю. Шамулку, І. Гамара-Попика та В. Смоляка. Наближається до них і казкар І. Питлянич. М. Пірош в більшій мірі культивує соціально-побутові казки. Але й і фантастично-пригодницька казка «Три брати і їх сестричка» зберегла свою художню повноту і, як така, має свою читацьку і наукову цінність. Рівнозначно можна було б оцінювати і фантастично-пригодницькі казки М. Хаутур та Г. Харитун. Обі жінки-казкарі народні казки оповідають

плинно і тільки з мінімальними втручаннями в композицію твору. Ф. Силанич оповів нам одну фантастично-пригодницьку казку — «Петро і його кінь». Текст цієї казки свідчить про те, що Ф. Силанич добре володіє композиційно-стилевими засобами фантастично-пригодницької казки. Таким чином казка «Петро і його кінь» належить до найкращих місцевих казкових текстів. З другого боку, фантастично-пригодницька казка Г. Дуркот («Дванадцять місяців і дівчина-сирітка») з художнього боку не витримана. Композиція казки порушена, внаслідок чого дійшло до значної редукції порівняно широкого фольклорного епічного полотна. Стилеві засоби там використані казкарем у малій мірі. Твір такого характеру набув форму торза. В художньому плані такий зразок не має й мінімальної вартості. Таке явище на сучасному етапі життя фольклору цікаве для науки хіба з боку дослідження процесу руйнування народної казки її окремими носіями та імпровізаторами. До числа таких казкарів відносимо і М. Филип із с. Дара. Казки цієї оповідачки теж втратили композиційну та стилеву витонченість. Окремо згадаймо А. Поповича. Звалський оповідач сповістив нам всього чотири казки. З них — три фантастично-пригодницькі. В цих текстах дотримані всі композиційно-стилеві засоби. Тому то їх відносимо до найбільш витончених місцевих фольклорних казок. Але у зв'язку з казками цього звалського казкаря слід запримітити ще й таке. А. Попович належить до числа тих казкарів, які, респектуючи композиційну будову та стилеві засоби, вносить у фольклорну, зокрема, у фантастично-пригодницьку казку, свої вставки. Саме цими вставками посилюється елемент авторської участі казкаря на поданні фольклорного твору.

Серед щойно наведених фантастично-пригодницьких казок знаходимо й такі, які користуються більшою популярністю. Свідчить про це хоч би такий факт, що в досліджуваному регіоні були записані в кількох варіантах такі тексти: «Заклята гора» (Ю. Шамулка, А. Попович), «Попеляшник» (Ю. Шамулка, Ю. Врана), «Дванадцять місяців і дівчина-сирітка» (Г. Дуркот, Г. Харитун), «Король і його сини» (Ю. Шамулка, В. Смоляк) та «Як бідняк шукав долю» (І. Гамар-Попик, В. Смоляк). Цікаво зазначити, що ці казкові сюжети улюбленими є по всій українській етнічній області Східної Словаччини.

Із щойно сказаного випливає, що в регіоні Старинської долини в останніх двох десятиліттях ц. ст. оповідалося або ще й нині оповідається біля трьох десятків сюжетів фантастично-пригодницьких казок. Всі ці сюжети відомі в міжнародних реляціях. Знає їх і словацька, і польська і східнослов'янська казкова традиція.

Оповідацька традиція Старинської долини, як указувалось вище, знає й вид демонологічних казок. Правда, там були записані тільки три сюжети такого характеру. Ю. Шамулка культивував демонологічну казку «Дідусь і чорт»⁵⁰. М. Хаутур у своєму репертуарі має демонологічну казку «Про музикантів»⁵¹, а В. Смоляк оповідає демонологічний сюжет «За єдного худобного чоловіка»⁵¹. Порівнюючи з фантастично-пригодницькими, це незначна кількість казок даного виду, відомих казкарям Старинської долини. Приблизно таке саме співвідношення одного і другого виду казок спостерігаємо і в умовах всієї української етнічної області Східної Словаччини.

Третю, а разом з цим і найбільшу казок Старинської долини становлять соціально-побутові казки. На протязі двох десятиріч у тамтешніх селах соціально-побутові казки записували: М. Васько, Ю. Гриб, М. Томан, М. Білянська та М. Гиряк. Соціально-побутові казки перших трьох записувачів зазнали літературну обробку і були опубліковані на сторінках післявоєнної східнословашкої української періодичної преси. Тут маємо на уважі такі тексти, як, наприклад: «Чоловік, суддя і циган»⁵², «Як циган і кантор корову вкрали»⁵³, «Циган та піп на ярмарку»⁵⁴ (М. Васько, с. Руське), «Казка про бідну дівчину»⁵⁵ (Ю. Гриб, с. Руське), «Казка про худобного хлопця»⁵⁶, «Багата шапка»⁵⁷, «Як багатий купець стратив гроші»⁵⁸, «Піп і палиця»⁵⁹, «Іван Дроворуб»⁶⁰ (М. Томан, с. Руське). Ці казки зазнали значного втручання в мову та стиль казки. Таким чином ці казки втратили свою автентичність. Як такі, вони є певним свідченням зацікавлення народними казками фольклористами-любителями, але для науки вони цікаві хіба фактам іх опублікування.

Всі інші тексти соціально-побутових казок витримують критерії наукового запису та публікування фольклорних зразків. До таких належать: «Приповідка без правди»⁶¹, «Про худобного і бідного брата»⁶² (М. Філіп, с. Дара), «Три дукати»⁶³, «Смерть, як і вояк»⁶⁴, «Як служив Янко у пана»⁶⁵, «Бідняк на суді»⁶⁶, «Кантор, циган і піп»⁶⁷, «За панову доньку і слугу Янка»⁶⁸, «Бідняк і смерть»⁶⁹, «Білі курчата»⁷⁰, «Як батьки сина оженилися»⁷¹, «Жінка, її чоловік і коханець»⁷², «Як колись було в Польщі»⁷³ (Ю. Шамулка, с. Руське), «Казка про дурну жену»⁷⁴, «Піп, як і давінник-неборак»⁷⁵, «Як чоловік зустрічав дурних людей»⁷⁶, «Іванові пригоди»⁷⁷, «Немоторний Іван»⁷⁸, «Як хлопець носив жито до млина»⁷⁹, «Іван і його жінка»⁸⁰, «Як святі сметану ілия»⁸¹, «Про кума й куму»⁸², «Піп-залицяльник»⁸³, «Винахідливий циган»⁸⁴, «Іван, чижем, жид і баран»⁸⁵, «Як Михайло віз мастив»⁸⁶, «Як чоловік жінку провчив»⁸⁷ (М. Пірош, с. Руське), «Як жив чоловік з жінкою»⁸⁸, «Чоловік, жінка і горшки»⁸⁹, «Жінка, її чоловік і продавці»⁹⁰, «Як жінка пряла»⁹¹ (О. Дем'ян, с. Руське), «Три брати»⁹² (О. Гриб, с. Руське), «Іван і його біда»⁹³, «Як нянько оддавав доньки»⁹⁴ (Г. Дуркот, с. Руське), «Як Іван коня міняв»⁹⁵, «Купець і учень»⁹⁶, «Іван і Мошко»⁹⁷ (М. Томан, с. Руське), «Бідний давінник і його сини»⁹⁸, «Пастух і принцеса»⁹⁹, «Музиканти в пеклі»¹⁰⁰, «Як чоловік шукав дурних людей»¹⁰¹ (І. Гамар-Попик, с. Смулинок), «Про Несеренчу»¹⁰², «Про двох братів»¹⁰³, «О трьох сину і одного дзвонаря»¹⁰⁴, «О трьох попів-полюбовників»¹⁰⁵ (І. Питлянич, с. Велика Поляна), «За жебрака»¹⁰⁶, «О сина і матері»¹⁰⁷, «О одного попа»¹⁰⁸, «Піп-полюбовник»¹⁰⁹, «Про мельника і його кума»¹¹⁰, «За сироту»¹¹¹, «Жінка, бочка і пачуски»¹¹², «Ге-ле-ле»¹¹³, «Про попа, що мав фрайрку»¹¹⁴ (М. Хаутур, с. Велика Поляна), «Вояк і мрець»¹¹⁵, «Про кума і слугу Івана»¹¹⁶ (Г. Мартяк, с. Велика Поляна), «Як дівчина хотіла вийти заміж»¹¹⁷ (М. Попович, с. Звала), «Як святі сметану іли»¹¹⁸, «Сирота»¹¹⁹, «Млинарь і слуга»¹²⁰, «Король і його три дівочки»¹²¹ (Г. Харитун, с. Остружниця), «Спритний хлопець»¹²², «Єден грацарь»¹²³, «Чоловік і жінка»¹²⁴, «Чорна й біла пасха»¹²⁵, «Томчів Янчо»¹²⁶ (В. Смоляк, с. Ялоза), «Двоми кумове»¹²⁷ та «Як жена ся ходила молити»¹²⁸ (М. Габушта, с. Руське).

Із вищесказаного бачимо, що соціально-побутова казка займає тривку позицію в казковій традиції Старинської долини. Біля шістдесяти само-

стійних сюжетів посугає даний вид фольклорної казки в тамтешній народній прозі на перше місце. Соціально-побутову казку знаходимо в репертуарі майже кожного казкаря регіону, про який тут іде мова. Цим стверджується факт, що соціально-побутова казка в більшій мірі, ніж будь-котрий інший вид народної прози, зображує соціальні протиріччя попередніх антагоністичних супільніх відносин; що даний вид казки правдиво і високохудожньо показував і показує найрізноманітніші побутові явища, вади в поведінці та характері людей. Соціально-побутові казки не розв'язували і не розв'язують ту чи іншу життєву проблему, не давали і не дають конкретну відповідь на те чи інше життєве питання. Але ідея цих казок була і залишається близькою іх творцеві, носієві та імпровізаторові — народові і, зокрема, народним майстрам художнього слова — казкарям. В Старинській долині до найбільш активних казкарів соціального спрямування належать: Ю. Шамулка, М. Пірош, І. Гамар-Попик, М. Хаутур, Г. Харитун, М. Томан, В. Смоляк та О. Дем'ян. З-поміж них треба виділити ім'я М. Пірош, яка 1962—1963 рр. оповіла авторові цих рядків 14 соціально-побутових сюжетів, та Ю. Шамулку, який в тому ж часі оповів нам 12 казок даного виду. М. Хаутур у своєму репертуарі має 9 соціально-побутових казок, М. Томан — 8, І. Гамар-Попик — 7, В. Смоляк — 5, Г. Харитун — 4, М. Филип — 4, О. Дем'ян — 4, І. Пітлянич — 2, Г. Дуркот — 2, Г. Мартяк — 2, М. Габушта — 2, М. Попович — 1 і О. Гриб — 1. Не піддаючи глибшому аналізові казки окремих казкарів (зробимо це на іншому місці), запримітимо, що не кожний із тут цитованих текстів досягає належного художнього рівня. Казкарі, які володіють поетикою фольклорної казки, показали себе майстрами і у випадку фантастично-пригодницької казки, і у випадку соціально-побутової казки. Менш витонченими здаються нам казки О. Гриб, М. Томана та М. Филип. Саме в цих казкарів не засвідчено ні один текст, який би уникав порушенням композиційної будови казки. Стилева широковатись казок цих казкарів теж наявна. Отже, цілком впевнено можна сказати, що такий факт негативно відбився на художньому рівніві їх соціально-побутових казок.

Як у випадку фантастично-пригодницьких, так і у випадку соціально-побутових казок Старинської долини зустрічаємося з явищем варіантності окремих сюжетів. Як правило, найбільше варіантів мають ті казки, які в народі користуються особливою улюбленистю. В межах Старинської долини до таких сюжетів належать: «Жінка, її чоловік і коханець» (Ю. Шамулка, О. Дем'ян, І. Пітлянич), «Як святі сметану іли» (М. Пірош, Г. Харитун), «Як жінка пряла» (О. Дем'ян, М. Хаутур), «Як чоловік шукав дурних людей» (М. Пірош, І. Гамар-Попик), «Бідний дзвінник і його сини» (М. Пірош, І. Гамар-Попик, І. Пітлянич), «Жінка, її чоловік і коханець» (Ю. Шамулка, М. Габушта). Ці та декотрі інші соціально-побутові казки улюбленими бувають по вої Українській етнічній області Східної Словаччини.

Говорячи про соціально-побутові казки Старинської долини, запримітимо, що в с. Старина в сучасному не має активного оповідача, який би культивував соціально-побутові казки. Цим не хочемо твердити, що даний вид народної прози там не відомий, що його раніше, кілька десятиліть тому, не оповідали тамтешні казкарі (А. Мацко та Ю. Кушнір). Тут

же додаймо, що з явищем відмирання казок взагалі і, зокрема, соціально-побутових казок, зустрічаємось і в інших селах української етнічної області Східної Словаччини.

Четверту групу казок Старинської долини становлять історичні казки. Одна з казок даного виду («Казка про короля Матяша»¹²⁹) була записана 1964 р. в с. Смулник від І. Гамара-Попика. Другу («Як кральovala Марія Терезія»¹³⁰) оповів нам 1976 р. М. Габушта із с. Руське. Раніше історичні казки про цього угорського короля, як указувалось вище, на Сининці (в сс. Улич та Убля) записав В. Гнатюк¹³¹. Друга казка має гумористичний характер. Гумор цієї казки місцями персростає в натуралізм. Ця художня особливість казкаря відповідає оповідацькій манері М. Габушти, який, як небагато східнословакьких українських казкарів, улюблєє гумористичні казки та анекdotи.

Народний прозовий текст, відомий під назвою «Пан і його пси»¹³², було записано від Ю. Шамулки. Це одинокий зразок кумулятивної казки, зазначений в с. Руське. Даний зразок і становить п'ятий вид народних казок, культівований казкарем досліджуваної області. Цей випадок свідчить, крім іншого, про те, що кумулятивні казки слабо представлені в казковій традиції Старинської долини. Рідко зустрічаємо такі казки і в інших районах Східної Словаччини.

Легенди як окремий жанр народної прози відомий казкарям Старинської долини. Засвідчено його в селах: В. Поляна, Руське, Старина та Ялове. Однак, це не означає, що легенди не побутували або не побутують і в інших навколоишніх селах. Так, наприклад, в с. Остружниця апокрифічні легенди оповідає селянин А. Галгаш. На жаль, внаслідок несприятливих умов нам не вдалось записати його репертуар народної прози.

Зібрани зразки легенд із Старинської долини поділяємо на чотири види. До першого відносимо міфологічні легенди: «Про дівчину і хлопця»¹³³ та «У червених ногавичках»¹³⁴. Першу з них оповіла М. Хаутур із с. Велика Поляна, а другу — Ю. Чорнанич із того ж села. До другого виду легенд відносимо апокрифічні тексти: «Легенда про Мадея»¹³⁵ (Ю. Шамулка), «Легенда про Христа і Петра»¹³⁶ (Ю. Колинчак), «Про худобних людей, що мали много дітей»¹³⁷ (М. Хаутур), «На вижні і на вимолоті»¹³⁸ (В. Смоляк). До третього виду легенд заражовуємо геройні легенди: «Як Довбуш обдаровував бідних»¹³⁹ (О. Гриб) та «Рущанські розбуйники»¹⁴⁰ (М. Габушта). Четвертий вид даного жанру становлять етимологічні легенди: «Слово о трьох водах»¹⁴¹ (Ю. Колинчак), «Наша Газдораня»¹⁴² (О. Кузьма), «Багна»¹⁴³ (Ю. Чорнанич), «Могилиця»¹⁴⁴, «Млачки»¹⁴⁵, «За переліском»¹⁴⁶, «Ясеники»¹⁴⁷ (М. Габушта). До цих шіснадцяти легенд можна було б залучити ще кілька апокрифічних легенд, які були записані в першій половині 60-х р. ц. ст. та які досі не були публіковані, хоч заслуговують цього (про це вже говорилось вище). На увагу заслуговують і етимологічні легенди, які, як можна переконатись, можуть немало цікавого сказати про природу, історію сіл Старинської долини та життя їх жителів. Запис таких легенд необхідно провести в ці дні, коли населення Старинської долини готується до переселення.

Третю жанрово самостійну групу народної прози Старинської долини становлять перекази. В цій місцевості останнім часом було записано

12 текстів такого характеру: «Як вмирали люди»¹⁴⁸ (М. Пірош), «Попівська панщина»¹⁴⁹ (М. Томан), «Про Старину»¹⁵⁰, «Про панщину в Старині»¹⁵¹, «Про холеру в Старині»¹⁵² (Ю. Колинчак), «Красна долина»¹⁵³, «Пісня про Красну долину»¹⁵⁴ (Ю. Чорнанич), «За одну стару бабу»¹⁵⁵ (М. Хаутур), «Кучалата»¹⁵⁶, «Руський цінтер»¹⁵⁷, «Як мадяри в нас били — гортівці»¹⁵⁸ (М. Габушта), «Переказ про село Ялову»¹⁵⁹ (І. Зубаль). Тут жс зазначимо, що цими текстами не вичерpuється вся кількість переказів регіону, про який тут говоримо. Вищеперелічені тексти були записані тільки в чотирьох населених пунктах Старинської долини: Руське, Старина, Велика Поляна та Ялова. Дослідження цього жанру не проводилось у с. Смулник, Остружниця, Звала та Дара. Можна здогатуватись, що, як інде, так і в цих селах побутує і даний жанр народної прози.

Близькі до легенд та переказів є оповіді із життя. Особливо з переказами вони широко контактиують. Записуючи народну прозу Старинської долини, дослідники присвятили увагу і цьому виду прозової творчості народу. Ними було записано 33 оповіді із життя. Ці оповіді умовно поділяємо на 7 тематичних груп. Першу з них становлять оповіді, в яких зображується соціальний стан населення досліджуваного регіону. Сюди зараховуємо такі тексти: «Про панщину»¹⁶⁰, «Як двоми братове пушли на роботу в Америку»¹⁶¹ (Ю. Колинчак), «Лист з Америки»¹⁶² (Ю. Шамулка), «Розповідь про подорож у Белгію»¹⁶³ (В. Смоляк), та «Розповідь про Белгію»¹⁶⁴ (І. Каираль). До другої групи оповідей із життя Старинської долини входять ті, в яких відбито народний побут. Сюди відносимо такі зразки, як: «Народний лікар»¹⁶⁵ (Ю. Колинчак), «О тифі»¹⁶⁶ та «Як колись по жебрах ходили»¹⁶⁷ (О. Кузьма). В третю групу входять оповіді, в яких накреслюється життєвий шлях народних митців або подається інформації про визначних діячів минулого: «Про життя Юрка Колинчака»¹⁶⁸, «Юрко Кушнір»¹⁶⁹, «Духнович, Павлович, о палінці»¹⁷⁰ (Ю. Колинчак). Четверту групу оповідей із життя Старинської долини становлять тексти, в яких говориться про відносини між людьми. Тут згадаємо такі оповіді, як: «Про бискупа»¹⁷¹, «За слугу»¹⁷², «За одну стару бабу»¹⁷³ (М. Хаутур). П'ята група оповідей розповідає про деякі звичаї сіл Старинської долини та про окремі життєві пригоди. Сюди відносимо тексти: «Три прути»¹⁷⁴, «Як Андрій Мацко бився з вовком»¹⁷⁵, «Як давно приповідki говорили в Старині»¹⁷⁶ (Ю. Колинчак), «Коли-м коні водив»¹⁷⁷, «Видіння»¹⁷⁸ (Ю. Чорнанич), «Як ходили на прядки»¹⁷⁹ (М. Хаутур) та «Вечурки у Великій Поляні»¹⁸⁰ (І. Питлянич). Оповіді про участь у першій світовій війні виділяємо в шосту групу. Як інде в українській етнічній області Східної Словаччини, так і в селах Старинської долини ці оповіді дуже часте явище. Раніше такі оповіді мали масовий характер. Так було і в селах Старинської долини. В сучасному там іх, крім інших, оповідають: Ю. Чорнанич, Ю. Колинчак, О. Кузьма тощо. Ю. Чорнанич у своєму похилому віці майстерно оповідав про свої пригоди під час першої світової війни. Його оповідь названо: «Як я быв на войні»¹⁸¹. В цій же оповіді великополянський казкар переконливо демонстрував своє негативне ставлення до війни як пороку експлуататорського суспільного ладу. В цій оповіді казкар запрезентував себе, як людина, яка і в найтяжких хвилинах життя здатна боротись за правду, за справедливість. Ю. Чорнанич у цій оповіді стверджив, що, незважаючи на кривду,

заподіювану йому шовіністично орієнтованим офіцером австрійсько-угорської армії, у своїй душі приховує повагу до культури кожної нації, включно до культури угорського народу, панівний клас якого в той час доказував свою привелейовану позицію важким соціальним, політичним, національним та культурним тягарем і у відношенні до закарпатського українського населення.

З першою світовою війною в'яжеться і оповідь Ю. Колинчака «Про першу світovу войну»¹⁸², оповідь «О першій світовій войні»¹⁸³, записана «з уст» О. Кузьми.

Сьому тематичну групу становлять оповіді, в яких зображені ті чи інші події, ситуації та випадки другої світової війни. До цієї групи залучаємо оповідь С. Кузьми «Як я Людвигові Свободі коня пудкував»¹⁸⁴. Далі сюди ще відносимо оповіді: «Як Старина війну запам'ятала»¹⁸⁵, «Як руського вояка забило»¹⁸⁶, «Як прийшли німці шмытню нашу работати»¹⁸⁷ (О. Кузьма), «Як муй нянько вмер»¹⁸⁸, «Як я війну виділа»¹⁸⁹ (М. Хаутур), «Мати і син»¹⁹⁰, «Як ішли партизани за границю»¹⁹¹ та «Дівчата-партизанки»¹⁹² (Г. Харитун).

Безперечно, оповіді, які тут згадуємо, мають вузьколокальний характер, але, незважаючи на це, для науки вони є цінним фольклорним явищем. Перш за все своєю точною визначеностію ідеюю, але й формою, яка, як відомо, проходить процесом шліфування.

Важко собі уявити народну прозу без народних анекdotів. Так воно і у випадку народної прози Старинської долини. Цим видом творчості народу в даній місцевості дослідники цікавилися вже в 20-х роках ц. ст. Вже І. Панькевич, як указувалось вище, у с. Звала записав анекdot «За поляку»¹⁹³. Дальші записи народних анекdotів тамтешніх сіл в'яжуться із 60-и та 70-и роками ц. ст. Оповідав їх і М. Томан. Йому і належить запис анекdotу «Побожна жена»¹⁹⁴. З наших записів згадаємо такі анекdotи, як, наприклад: «Як служив Іван у пана»¹⁹⁵ (М. Пірош), «Як син будував хижі»¹⁹⁶ (І. Дуркот), «Як ся Федір сповідав»¹⁹⁷, «Захалива кума»¹⁹⁸, «Циган хотів»¹⁹⁹ (М. Пірош), «Стара баба»²⁰⁰ (Г. Дуркот), «Як кума місила квас»²⁰¹ (М. Пірош), «Як Іван поїв калачі»²⁰², «Як жебрак молився»²⁰³ (І. та Г. Дуркот), «Як баба корову продавала»²⁰⁴, «За мадяра»²⁰⁵ (Ю. Габушта), «Як Іван колов дрова»²⁰⁶ (М. Пірош), «Як бив пуп календарь»²⁰⁷ (Ю. Колинчак), «Сто златих»²⁰⁸, «Циган на сповіді»²⁰⁹, «Як ся циган сповідав»²¹⁰ та «За газду і газдиню»²¹¹ (М. Габушта). Анекdotи становлять п'яту групу жанрів народної прози Старинської долини.

Останнюю, шосту групу прозової творчості українського населення Старинської долини представляють народні оповідання. Досі було записано одинокий текст цього виду народної прози в тамтешньому регіоні. Ідеється про оповідання «Як слуга став газдою»²¹². Оповів нам його в 60-х р. ц. ст. Ю. Шамулка. Тематика цього оповідання в'яжеться з таким суспільним явищем кінця минулого і першої половини цього століття, як міграція українського населення в заокенські країни. Оповідання такого характеру зустрічаємо і в інших районах Східної Словаччини, заселених українцями. Так, наприклад, М. Прибеш із с. Якуб'яни Старолюбовнянського округу 29 лютого 1963 р. оповів нам народне оповідання «Мати, батько і син»²¹³. Слід зазначити, що народні оповідання беруть свій початок із конкретних життєвих випадків, ситуацій, подій тощо. Ці

випадки, ситуації та події майстри народного художнього слова засобами фольклорної поетики узагальнюють і таким чином створюють твір, який, відбиваючи погляди народних мас на дане явище, набуває широку популярність. Твори такого характеру виникали зразу після тієї чи іншої суспільної події. Незважаючи на це, формалістичними фотознімками цих подій їх вважати не можна. Поряд з заробітчанськими піснями, на які в українській фольклористиці вперше звернув увагу В. Гнатюк, народні оповідання з такою ж тематикою є переконливим свідченням творчості спролетаризованої частини українського населення Східної Словаччини.

Отже, із вищесказаного бачимо, що населення семи сіл Старинської долини культувало всі відомі фольклорні жанри народної прози. Де-котрі із цих жанрів генетично сягають до найдавнішого періоду історії людства. Інші в'яжуться з пізнішими періодами розвитку фольклору. А засвідчені й такі місцеві фольклорні жанри, в яких відбито найновіший сегмент історії українського населення Східної Словаччини.

II. ХАРАКТЕРИСТИКА СТИЛЮ НАРОДНОЇ ПРОЗИ СТАРИНСЬКОЇ ДОЛИНИ

Проблемі стилю народної прози Старинської долини досі присвятилась мінімальна увага. З деякими міркуваннями на дану тему зустрічаемось в окремих статтях та розвідках М. Гиряка.¹ Принагідні висловлювання про те чи інше питання стилю народних казок, записаних в селах Старинської долини в 60-х р. ц. ст., не дають цілковиту картину про стиль народної прози Старинської долини. Нині, коли відомий матеріал (в своїй основі казковий) було поповнено новими записами (і не тільки казковими), будемо намагатись питання стилю народної прози Старинської долини висвітлити в якомога вичерпному плані. Зрозуміла річ, основний акцент поставимо на аналіз стилю тамтешніх народних казок, оскільки даний жанр народної прози в цьому регіоні найчастіше виступає. Аналізуючи і висвітлюючи тут поставлене питання, подекуди будемо спиратись на наші висновки, висловлені до проблеми стилю українських народних казок Східної Словаччини раніше.

Вивченням можна було встановити, що народні казки Старинської долини, як і казки взагалі, мають відповідний стиль. Складовими частинами, точніше — складовими елементами цього стилю є: 1. перехідні формулі та типові місця, 2. вступні формулі, 3. заключні формулі, 4. синтаксичні повторення, 5. інші фольклорні жанри у казках, 6. епітети, 7. чарівні посередники, 8. епічні числа, 9. герой казок — їх імена-прізвища, 10. топоніміка, 11. етнографізми, побут та спостережене в житті, 1. природа і 13. мова казок — слова з пом'якшувальними суфіксами, чужомовний діалог, римована мова, вчені та іншомовні слова тощо. Нижче розглянемо кожне з цих явищ стилю народних казок Старинської долини окремо.

1. Перехідні формулі та типові місця

Л. Г. Бараг, подаючи характеристику перехідних стилістичних формул та типових місць, сказав: «Перехідні стилістичні формулі і типові місця допомагають казкареві робити переходи від одного епізоду до другого, передавати найбільш ефективні епізоди, які в казках часто повторюються. Коли в билинах типові місця з'являються в основному тривалими сюжетними ланками, то в казках вони служать засобом для надання твору відповідного колориту, «казковості» і своєрідного іntonаційного ладу, який підкреслює фантастику та епічну гармонійність казкового сюжету».² Цю саму функцію перехідні формулі та типові місця виконують і в казках Старинської долини. Правда, тамтешні казки не дають нам якийсь багатий матеріал такого характеру. Знаходимо перехідні формулі та типові місця в казках кожного із казкарів-фантастів Старинської долини. Ю. Шамулка формулу даного типу використав у казці «Король і його сини». Ця формула звучить: «Шабльо, стуй, ту є пан твуй!»³ В даній казці ця формула виступає двічі. Той же казкар використав і таку перехідну формулу: «Такий красный кунь, вун ці такого шувного коня не видів, як тот кунь. Такий, що не є такого коня чей на світі, як тот пришов. Кантарь на нюм так са блискать!..»⁴ Ця фор-

мула виступає в казці Ю. Шамулки «Попеляшник»⁵ і вжита для характеристики посередника казкового героя — його чарівного коня. Тут же запримітимо, що дана формула Ю. Шамулки подекуди розгорнута — складається з більше, як однієї, мовностилістичних одиниць. Це явище можна пояснити тим, що Ю. Шамулка як казкар внаслідок певних об'єктивних причин подекуди спрощував стиль фантастичної казки, чим місцями порушував або й не дотримував поетичне кліше казки. В тому відношенні більш послідовним був бодружалський казкар П. Ілько, казковий стиль якого витриманий від початку до кінця казки.⁶

Ту ж формулу, правда, в подекуди іншому звучанні, вжив і Ф. Силанич у казці «Петро і його кінь».⁷ Ця формула звучить: «Пуйдуть ушытки, выйдуть і братя його, і нянько, і мати, пуйдуть до стайні, позиравуть — красні коні такі, що таких у республіці нігде не було».⁸ В П. Ілько ця формула має в собі сильніший емоційний заряд, даний вищою мірою гіперболізації. В його казці «Король, стрілець і його жінка» читаемо: «І зачали ся гладити, гладити, гладити, та й ся зробив з неї кінь. Як ся зробив з неї кінь, але такий кінь — на півдруга нещастя, же око не чуло, ухо не виділо такого коня».⁹ Вжиттям словосполучення «у цілій республіці» Ф. Силанич «осучаснив» казку, чим не сприяв її «казковості». Переконливіше подана ним переходна формула такого типу: «Цыт, бідо, не плач. Сідай на мене, мы роботу найдеме. Робити будеме і живитися будеме, й добре нам буде».¹⁰ З дсякими змінами ця формула в казці виступає кілька разів. Наприклад: «Цыт, бідо, не плач, не журъса нич. Мы гуслі найдеме. Сідай на мене, і мы гуслі принесеме»,¹¹ «Цыт, бідо, не плач. Сідай на мене, подъ. Мы квітки найдеме, мы квітки принесеме»,¹² «Цыт, бідо, не плач. Мы такі коровы найдеме, лем ты сідай на мене»,¹³ «Цыт, бідо, не подоіш? Ойой, не буйса нич!»,¹⁴ «Цыт, бідо, не плач».¹⁵ Перша частина цієї формули в основному має сталий характер. Тоді як друга її частина варіюється в залежності від відповідних умов.

Усталеною є й така переходна формула: «Шо ты ту, дітино, робиш? Як ты ту зашла, кедъ ані птачка, ані звіринки, ані жывой души нігда не було видно, ані чути, а ты ту зашла». Цю формулу використала М. Пірош у своїй казці «Три брати і їх сестричка».¹⁶ На іншому місці ця формула звучить так: «Дівочко, та як са ты ту взала, кедъ ту ши нігда в світі ніхто не быв? Аж ты ту перша зашла».¹⁷

Із вищесказаного випливає: 1. що переходні формули та типові місця в казках Старинської долини знаходимо як залишки колишнього тривожного засобу стилю фантастично-пригодницьких казок; 2. що даний засіб стилю фантастично-пригодницької казки не зустрічається в кожного з казкарів; 3. що переходні формули та типові місця мають позицію і в описі, і в діалозі казки і 4. що відносна тривкість переходних формул та типових місць тут обумовлена сучасними, порівняно несприятливими умовами оповідання казок та індивідуальними художніми задатками того чи іншого казкаря.

2. Вступні формули

Вступні формули українських народних казок Старинської долини в окремій розвідці досі не розглядалися. Вони послужили цінним мате-

ріалом, вивчаючи даний прийом стилю східнословакьких українських народних казок взагалі. Тут перш за все маємо на увазі статтю М. Гиряка «Вступні формули українських народних казок Східної Словаччини»,¹⁸ де це питання висвітлюється в ширшому плані. Нижче подамо характеристику цього явища в дещо меншому регіоні — в сесії слах Старинської долини та в примикаючому до ніс с. Ялова.

Вступні формули народних казок вказаного вище регіону становлять цікавий і різноманітний прийом казкового стилю. Цікавий тому, бо даний стилевий прийом характерний тільки для народної казки. В жодному іншому фольклорному жанрові фактично його не знаходимо. Не знає його ні один із прозових жанрів штучної літератури. Різноманітність вступних формул народних казок взагалі і казок Старинської долини дана висловленнями в них нестереотичними думками, які мали одне-одиноке призначення — сприяти атмосфері оповідання й слухання казок. На цю функцію вступних формул у казках не раз вже вказувалось у наукі. Тому ми не будемо поширюватись тотожними міркуваннями про це явище і на цій площині. Гадаємо, що доцільніше буде провести аналіз неоднотипного і неоднорідного матеріалу, що й буде метою нашого дальнього викладу даної проблематики.

Як в усій українській етнічній області Східної Словаччини, так і на Снинщині, зокрема, в Старинській долині, зустрічаемо більше типів (груп) вступних формул. До найпоширеніших з них належать формули, які починаються дієсловом «быв», «была»; «Быв еден газда»¹⁹, «Быв еден краль...»²⁰, «Быв еден хлоп, паробок...»²¹, «Быв еден пуп із кантром»²², «Быв еден газда такий худобный, а мав трьох сыну»²³, «Были двоми братове»²⁴, «Быв еден чоловік худобный»²⁵, «Быв еден пан»²⁶, «Быв еден газда, а мав єдного сына»²⁷, «Быв еден газда, а вун добрий газда быв»²⁸ (Ю. Шамулка), «Быв еден нинько, а мав сына»²⁹ (М. Пірош), «Быв худобный чоловік...»³⁰ (О. Гриб), «Быв еден богатый купец»³¹ (М. Томан), «Быв еден сын у нинька»³², «Быв еден краль»³³, «Быв еден куратор»³⁴ (В. Смоляк), «Быв еден краль...»³⁵, «Быв еден млинарь»³⁶, «Быв еден нянько»³⁷, «Быв еден пуп...»³⁸ (А. Харитун), «Быв еден хлопчикско вусімнадцятьрочний»³⁹ (Ю. Врана), «Быв еден царь»⁴⁰, «Быв еден царь мочный»⁴¹ (А. Попович), «Быв еден пан»⁴², «Быв еден пан...»⁴³ (А. Мартяк), «Быв еден пуп...»⁴⁴, «Быв еден хлопчикско...»⁴⁵, «Быв еден нянько»⁴⁶, «Быв еден пуп...»⁴⁷ (М. Хаутур), «Быв еден краль»⁴⁸ (А. Попович), «Быв еден худобный чоловік»⁴⁹ (М. Хаутур), «Быв еден хлопчикско-сирота»⁵⁰ (І. Пітлянич), «Быв еден газда, дуже великий богач»⁵¹, «Быв еден младенець»⁵² (Ю. Чорнанич); «Была сдна невіста шумна...»⁵³, «Была єдна мати, а мала сына»⁵⁴, «Была єнна така шувна невіста»⁵⁵ (М. Пірош), «Была єдна жына...»⁵⁶, «Была єдна баба стара, худобна»⁵⁷, «Была єдна бабка стара»⁵⁸, «Была єдна баба»⁵⁹ (М. Хаутур).

Даний вид вступної формули має порівняно широке поширення і в словацьких народних казках. Так, наприклад, в „Súpis slovenských rozprávok“, укладеному І. Полівкою, читаемо такі вступні формули з дієсловом „bol“: „Bou jeden mocný král...”⁶⁰, „Bul jeden princ a bulo mi dvacet rokí“⁶¹, „Bul jeden král a mal dvoch synov“⁶², „Bol jeden vdovec“⁶³, „Bol jeden hajník...“⁶⁴, „Bou edom veľmo chudobný Mlinár...“⁶⁵, „Boli

jedni chudobní rodičia . . .⁶⁶, „Bou jeden chudobný človek”⁶⁷, „Bou jeden mesiar . . .⁶⁸ тощо.

Із вищенаведених прикладів бачимо, що в даного типу формулі, в її українському і словацькому звучанні, повідомляється про існування певного («єдного», „jedného”) короля, газди, чоловіка і под. Та ж вступна формула інколи містить у собі й характеристику казкового героя (короля, принца, мельника, газди, братів тощо). Ця характеристика, як правило, буває лаконічною. Нерідко зводиться до одного-двох слів, як ось у казці І. Питлянича «О трьох сину і одного дзвонаря»: «Та быв де не быв, быв еден худобный чоловік»⁶⁹. Тут функцію характеристики казкового героя виконує прикметник-означення «худобний» («бідний»). Таким чином бачимо, що вступна формула інколи буває носієм подвійної функції. Одна з цих функцій зводиться до підготовки або введення слухача до слухання казки, а друга несе до того ж слухача стислу, але переконливу інформацію про казкового героя. Звичайно ця інформація показує нам казкового героя з соціального боку, наближує нам його місце в класово розшарованому суспільстві.

Близько до цього виду вступної формули стоїть вступна формула, в якій повідомляється про існування чоловіка і жінки, що «мали много дітей»: «Были двое людей худобні дуже, а мали много дітей»⁷⁰, «Были двое худобны люди, а мали дуже много дітей»⁷¹ (М. Хаутур). Трапляються випадки, коли прикметник-означення випадає із вступної формули. В такому випадку вступна формула перестає бути носієм двох функцій. Вона тільки вводить слухача в атмосферу оповідання казки. Такими формулами є: «Были дві кумы»⁷² (М. Хаутур), «Были двоми братовех»⁷³, «Были двоми братя»⁷⁴ (В. Смоляк), «Были двоми кумове»⁷⁵, «Были двой — газда а газдыньов»⁷⁶, «Быв газда з газдыньов собі»⁷⁷ (М. Габушта), «Быв нянько з матірьев»⁷⁸, «Были двой»⁷⁹ (М. Хаутур).

Дальша підгрупа вступної формули звучить так: «Быв газда на выжні і на вымолоті»⁸⁰, «Быв Томчів Яично . . .»⁸¹, «Быв єдной бабы хлопчиско»⁸², «Быв Борнов Янко . . .»⁸³, «Быв краль сліпый ай старый . . .»⁸⁴ (В. Смоляк), «Быв қраль . . .»⁸⁵ (А. Харитун), «Были музыканты»⁸⁶, «Бискуп быв, а быв хворый дуже»⁸⁷, «Была мати, а мала єдного сына»⁸⁸ (М. Хаутур), «Быв такий чоловік . . .»⁸⁹ (В. Смоляк).

Вище ми могли спостерегти, що окремі казкарі володіють котримось одним видом вступної формули і цю використовують під час оповідання всіх казок свого репертуару. Мало котрий східнословашкий український казкар володіє низкою видів вступної формули. Таким хіба можна вважати П. Ілька із с. Бодруджал на Свидниччині. В його випадку характеристичне те, що він вільною, невимушену імпровізацією досягав різноманітне звучання двох-трьох вступних формул. Цим казкар уникав стереотипності. Його вступні формули стали більш живими, більш цікавими. Цілком на іншій площині в цьому відношенні знаходяться казкарі, вступні формули яких ми тут наводимо. Ні М. Хаутур, ні В. Смоляк, ні А. Харитун, ні багато інших казкарів Старинської долини не намагається видозмінити вступну формулу. Міра імпровізації в цьому відношенні в них нульова. Всі вони вступні формули передають в такій формі, в якій засвоili їх від своїх казкарів-учителів.

Казки Старинської долини знають і такий вид вступної формули, в якій

визначається загальний, приблизний та точний час дії казки. До цього типу вступної формули відносимо такі зразки, як, наприклад: «Было то давно»⁹⁰ (Ю. Колинчак). Загальний час дії того, про що говориться в оповіді із життя, визначається прислівником часу «давно». Більш точно визначається час дії казки чи легенди у формулах такого підтипу: «Раз, кедъ ходили іші Христос зоз Петром по селах...»⁹¹ (Ю. Колинчак). Вступна формула починається загальним визначенням часу дії, про яку говориться в легенді, казці тощо. В дальшому ж загальний час уточнюється поєднанням дії апокрифічної легенди (інколи і казки) з життям конкретних осіб. Формула з загально визначенням часом за допомогою прислівника часу «раз» порівняно часто зустрічається і в словацьких народних казках. Для показу наведемо кілька таких вступних формул: „Boj raz na svete jedon král...”⁹², „Raz bul jeden sedlak...”⁹³, „Išou raz Janko-palček na ceste...”⁹⁴, „Bol raz jeden kráľ a jedna kráľovná”⁹⁵, „Bou raz jeden chudobný otec...”⁹⁶, „Išli raz dvaja braťja do sveta...”⁹⁷, „Boľ raz jedni rodičia...”⁹⁸, „Bou ráz jeden chudobní človek...”⁹⁹, „Bou raz jeden starí mlinár...”¹⁰⁰, „Bul raz jeden kral”¹⁰¹.

І даний вид вступної формули в місцевій українській та словацькій казковій традиціях по суті тотожний. Різняться хіба мовними засобами, за допомогою яких побудовані.

Ю. Колинчак свій переказ починає такою формулою: «Коли я щі быв молодый, малый хлопчикъ...»¹⁰². І ця формула несе до слухача неточно визначений час дії пересказу. Більш точно визначено час дії в оповіді із життя Ю. Чорнаниця «Видіння»: «Было то рук перед першов світовов войнов»¹⁰³.

Трапляється, що казкар у вступній формулі повідомляє свою аудиторію про те, від кого засвоїв казку, легенду, оповідь із життя, переказ тощо. З однією такою формулою можна зустрітися в репертуарі Ю. Чорнаниця. Його легенда «У червених ногавичках» починається такою думкою: «Тулько знов, же моя баба, небіжка, та й другі там бабы бісідували, — а я щі дітвак быв, та-м слухав, же то было недалеко, такой у сусіды»¹⁰⁴. До цієї групи відносимо і вступну формулу, використану Ю. Колинчаком в оповіді із життя «Про панщину»: «Розповідав нам той старий чоловік — Андрій Мацко...»¹⁰⁵. Це один із багатьох випадків, коли казковий стилевий засіб перенесений казкарем в інший фольклорний прозовий жанр. Дане явище цікаве і вимагає більш грунтовного вивчення.

Народні казки нерідко обрамлюють вступні формули, в яких визначається місце дії, про яку говориться в казці. Як час, так і місце дії в казковій вступній формулі наводиться загально, напівточно або й зовсім конкретно. До вступних формул із загально визначенням місцем дії відносимо думку: «Было десь де не было, за високими горами, за глибокими долинами, быв такий худобный газда»¹⁰⁶. З цією вступниною формулою контактиують такі вступні формули словацьких народних казок, як, наприклад: „Za horami, za dołami, až hen za červeným morom býval jeden kráľ...”¹⁰⁷, „De bolo, ta bolo, v sedemdesiatej siedmej krajine, za červeným morom, za platenou pecou, tam robili z palicu britve a zo slame srpe. Tam bou edon slamanej stíp, tam bolo za vreče vode obesenô, tam sa voda sepala a pisok sa liau, de to bolo zválanô pri tom zrucanom, bou

edon král¹⁰⁸, „De bula, tam bula za severním morom, za drevenou skalou pri sklenanom vrchu v kompi královej krajiňi edna mala chudobna ďedinka . . .”¹⁰⁹, „De bolo, tu bolo, v sedemdesiatej siedmej krajiňe, voda sa sypala, piesok sa liau, bou jeden král . . .”¹¹⁰, „Kde bolo, tam bolo, v sedemdesiatej siedmej krajiňe pri cklenom vrchu a pri olovenom zámku bou jeden študent”¹¹¹. Слід додати, що словацька казкова традиція багата вступними формулами даного виду. Вони, власне, належать до найбільш улюблених вступних формул.

Більш конкретними щодо місця дії казки вважаємо вступні формули типу: «Быв на єдnum селі еден млинаръ»¹¹². В словацьких казках вступна формула цього виду звучить так: „V istom meste bývau jeden král . . .”¹¹³, „V jednom kraji . . .”¹¹⁴.

Трапляються й такі вступні формули, в яких визначається точне місце дії казки: «Жыв ту, в селі Старині, Андрій Мацко, старый чоловік»¹¹⁵. Тут казкар Ю. Колинчак вступну формулу вжив в оповіді із життя.

Серед казок Старинської долини знаходимо низку таких, що мають новелістичний зачин. Це явище зустрічаємо в казках М. Хаутур («Як ся двой поженили, а чоловік пушов на войну», «Ге-лес-ле»), М. Габушти («Як жена ся ходила молити»), В. Смоляка («Як ішов чоловік до бога по волы», «Еден грацарь»), Ю. Врані («Попеляшник»), А. Мартяк («Вояк і мрець») та ін. А соціально-побутова казка М. Хаутур «За жебрака» починається із синтаксичного повторення: «Іде жебрак та й іде, та й іде, та й собі думатъ . . .»¹¹⁶. Це досить незвичне явище, якщо не одиноче в цілій казковій традиції українського населення Східної Словаччини.

Як можна було спостерегти, вступні формули казок Старинської долини вказують-називають: героя, місце та час дії казкової ситуації і від кого почuto казку чи якусь іншу оповідь. У відношенні до різноманітності вступних формул, відомих із всієї української етнічної області Східної Словаччини, це порівняно мала шкала зачинів. Складніші вступні формули, розгорнуті до самостійних оповідань, в тамтешніх казках майже не з'являються.

3. Заключні формули

Заключні формули українських народних казок Старинської долини знають дванадцять різноманітних варіацій. Однією такою формулою є дұмка-кінцівка, висловлена І. Питляничем у фантастично-пригодницькій казці «Розум і Серенч»: «Посвадьбовали, ай мене там кликали на свадьбу. Было істи,, пити, а як зъме танцовали, я знов чардаша так файно песчи, веселого, як-им собі раз так файно дупнув, діля ся пудомнов проломило, я ся пробуджу, а я спав. Та й з тым конець. Вни зустали жити аж до днесъка, кедъ ші не померли»¹¹⁷. На відміну від вступних формул казок Старинської долини заключні формули бувають більш податливі. В іх рамки інколи вміщається окреме, незалежне від сюжету казки мініатюрне оповідання. Такі оповідання, як правило, показують самого оповідача, ніби як участника казкової дії. Цей показ ведеться в гумористичному плані. Призначення гумору заключної формули одноке — розвеселити слухачів казки і таким чином приготувати їх до слухання нової казки.

Із подібною заключною формулою зустрічаємося і в словацьких народних казках. Як ілюстрацію наведемо таку заключну формулу: „Boz že ti to pekní párik. Nikdaj som ja také neviđeū, aňi kie ſiu životom buđem, takú pannu a takjeho kráľa viđjet nebuđem, iba vari keď zase tam puojdem. Lebo som sa ti to i ja bou na tú svađbu nadau, že už azdaj na veki tam zostaňem, a tu ti ma domou dopravili po svadbe na dreveňom koňi, s ktorí ſevjem keď, ako som sa staviu, iba keď zmienu v popod mňa a ja som doma na peci ſedeū”¹¹⁸. Або: „Mali jasc i pic — a ja som tješ tam bul. Jak som ſiel domov, ta mi dali jedného koňa, čo mal paličkovo nohi, ocelovo potkoví, hvost s kopopoch a hlavu s tekvici. Ucekal som dul jedním breškom: potkoví skresali ohna, hvost ſe zapalil, hlava pukla a ruciľa me z Koterbaha až na Hnilec”¹¹⁹.

Для процитованої вступної формули І. Питляничі характерно те, що вона складена з трьох самостійних формул. Перша — та, що має мініатюрний сюжет; друга — та, в якій казкар повідомляє закінчення казки, а третя — та, що повідомляє про долю казкових героїв після славного і щасливого подорожування. Контаміновані заключні формули в українській казковій традиції Східної Словаччини порівняно часте явище. Зустрічаємося з ним в казках багатьох оповідачів. Його існування, гадаємо, можна пояснити намаганням казкаря сказати все, що знає із заключних формул. Насправді ж казка такої контамінації не вимагає. Вона, її конструкція вимагає якусь одну заключну формулу. В процитованих словацьких заключних формулах з явищем контамінованої заключної формули не зустрічаємося.

Явище контамінації знаходимо і в таких формулах, як, наприклад: «І я там быв, мед-вино пив, по бороді текло, а до рота не дуйшло. Так ся казка скончила»¹²⁰ (А. Попович), «Та їй сталося так, же в краля была велика гостина. На туй гостині і я быв, мед-вино пив, по бороді ми текло, а врот не дуйшло. Та їй жыла принцеса з кральом щасливо, а, може, і днесь ші жыть, кедъ не повмирали»¹²¹ (Ю. Чорнанич). Обі ці заключні формули своєю першою складовою частиною збігаються з такою ж заключною формулою, характерною для східнослов'янської казкової традиції. Можна здогатуватись, що і А. Попович, і Ю. Чорнанич дану формулу засвоїли від українських або російських казкарів. Оба вони були на фронтах першої світової війни, проходили українськими землями, діс тут могли бути учасниками оповідання народних казок. В казках інших східнослов'янських українських казкарів дана заключна формула виступає дуже рідко. Не знає її ні словацька народна казка.

А. Попович вжив і таку заключну формулу: «І я там быв за міхом воды. Міх ся розпук, а я — бум!»¹²². В східнослов'янських казкарів дану заключну формулу ще знав А. Кимак із с. Осадне на Сининщині. Поширення цієї формули серед українського населення Східної Словаччини обмежене.

У фантастично-пригодницькій казці «Млинарева доњка» читаємо таку заключну формулу: «Прив'язали зад коня, а пустили, та ші, може, і днеська бігать, кедъ ші фалатки з неї суть там. Та з тым бы быз ко-нець»¹²³. Близькою за змістом до цієї заключної формули є заключна формула В. Смоляка, використана в казці «Чарівні гуслі»: «Поженилися

принцеза з принцом та й живуть і до днесь, кедъ не повмирали»¹²⁴. Або: «Пушли до присяги та й присягли, та й живуть ші й днесь, кедъ не повмирали»¹²⁵, «Ші й днесь жые, кедъ ім ся жылы... не пурвали»¹²⁶, (В. Смоляк), «Но та й живуть, кедъ не повмирали, як тот Індек гварив»¹²⁷ (М. Попович), «Та й живуть там ші й днеська, покы не померли. Та уж бы быв конец»¹²⁸, «Та й так: тот вояк по страшку ім поодносив, а теперька вже нич не пуджать там, і вни си красно живуть там, газдувуть, кедъ ші не померли дотеперька»¹²⁹ (І. Питлянич).

Як В. Смоляк, так і І. Питлянич та інші східнословакькі українські казкарі володіють однією-двою заключними формулами і ними обрамлюють майже всі казки свого репертуару. Більш показовим це у випадку В. Смоляка, який, як було сказано вище, оповів нам порівняно об'ємний казковий матеріал.

В іншій заключній формулі казкар припускає можливість королювання, життя казкового героя і в сучасному. Таку формулу нам сказала Ю. Врана у казці «Попеляшник»: «Но та потум го уж забрали дэ кральства. Там кралює, може, й 'ниська»¹³⁰. «Поженив іх. Та й вун зустав там кральовать»¹³¹, — так закінчує свою казку «Дяків сын» В. Смоляк. А. Харитун заключну формулу даного виду вжила в казці «Принцезна і брыдкій принц»: «І так живуть до днеська»¹³².

Даний вид заключної формули відомий і словацькій казковій традиції. Ось кілька зразків цієї формули: «... a Mlinár kraluje dosjal v pokoji — ak nezomreuu»¹³³, „Fošikoval ju, dze bival, a žijú, keď nezomreli”¹³⁴, „A žije so svojej ženičkou a svojima děti štastně až podnes, ak nezomrev”¹³⁵, „... a kralovau, ak nezomreu, až dosjal”¹³⁶, „... a žijú zo svojima zvjeratmi aj posíal, ak nēumrel”¹³⁷, „... a tam zas’ bulo ves’elé, chtore nēmalo konca a azda ves’ela s’e i teraz, keď nēpomreli”¹³⁸, „... po smrti královej mäsiar sám královal a žil šťastlive so svojou ženou i psima, dokiaľ nezomreuu”¹⁴⁰, „Malo zdarilje děti a žijú šťastlive i teraz, keď nepomreli”¹⁴¹, „A tak potom spolu kralovali aj kralujú, ak ešte dosjal nezomreli”¹⁴², „A žijú, až peromreli”¹⁴³. Суть всіх цих зразків заключної формули одна і та ж. Відмінною є лише їх стилістична форма. Вона, як знаємо, обумовлена усністю побутування фольклорної казки в минулому.

Окремим видом заключної формули вважаємо думку. «І так: узяли єдину корову. На корові був дзвончик, а тій казці кончик»¹⁴⁴ (А. Попович). І ця заключна формула відома більшій кількості східнословакьких українських казкарів. Засвідчуємо її і в словацьких народних казках: „Potom robili svatbu bohatu, zabili na ni kravu rohatu, a na tej krave bou zvoñec, už je tejto prípovidki koniec”¹⁴⁵, „A na tej svadbe vo dvore bola aj jedna krava pekná a tučná a tá mala zvoñec, už je téjto hadki koñjec”¹⁴⁶, „Potom toho krála jeden sluha mau jednú kravičku, tá kravička zvoñec — už je tejto rozpravočki koñjec”¹⁴⁷, „... a mau jednu kravičku, ktorá mala zvoñec, už je tejto rozpávký konjec”¹⁴⁸.

Окремо згадаймо і тозі факти, що українські казкарі Східної Словаччини, в тому числі і казкарі Старинської долини, свої казки завершують простим повідомленням: «І з тым ся скончило»¹⁴⁹, «Та й з тым ся скончило»¹⁵⁰, «Но так з тым ся скончило»¹⁵¹. До цього виду заключних формул відносимо й такі думки: «Та й так ся скончило»¹⁵², «Та й такий було»¹⁵³ (А. Харитун). Інколи казкар, повідомляючи кінець казки, висловлює

своє ставлення до оповідуваного, як, наприклад, А. Харитун у заключній формулі: «Та й так ся скончило. Та непослушни люди так пуйдуть»¹⁵⁴, Або: «Но і так ся того потум скончило, і сяты ся вернули назад»¹⁵⁵ (А. Харитун), «Но та й так ся скончило»¹⁵⁶, «Та й конець»¹⁵⁷ (В. Смоляк), «Но конець»¹⁵⁸, «Конець»¹⁵⁹, «Но та так. Конець»¹⁶⁰, «А конець»¹⁶¹ (М. Хаутур), «Но та дос тота»¹⁶² (А. Мартяк).

Додаймо, що ставлення казкаря до оповідуваного висловлене ще і в таких заключних формулах: «Не треба му було пінзей»¹⁶³ (В. Смоляк). «Та тоды-м ся пересвідчив, же не є страшка, але же чоловік сам себе страшить»¹⁶⁴ (Ю. Чорнанич). Слід зазначити, що підсумкова думка такого характеру рівнозначно може висловлюватись і в казці, і в переказі, і в оповіді із життя. Імпровізація казкаря, як переконуємось, не є скованою якимось трафаретним клише. Таке розуміння композиції народного прозового твору в казкаря самого і в його слухачів не викликає заперечення.

Ю. Колинчак в оповіді із життя «Народний лікар» виступив з такою підсумковою думкою: «Такий быв наш лікарь в селі Старині, Андрій Мацко, перед дев'ядесят роками»¹⁶⁵. Цією думкою казкар уточнює сказане на початку оповіді із життя. До такого характеру думок зараховуємо і такі вислови: «І так пуп зустав з рогами, і так умер»¹⁶⁶ (М. Хаутур), «Та й так богатий брат походив із пасков»¹⁶⁷, «А уж потум пані шустровій добре было. А діти ся вучили, і юй было добре»¹⁶⁸ (В. Смоляк), «Та так іх окламали партизани»¹⁶⁹ (А. Харитун), «Но, видите, что то фраірка може»¹⁷⁰ (М. Харитун). Спостеріганням можна було збагнути, що фантастично-пригодницька казка в східнослов'янських українських казкарів може і не мати відповідну їй заключну формулу; може завершуватись певною підсумковою думкою. І знов-таки твори інших народних прозових жанрів не виносять заключної формулі, характерної для фантастично-пригодницької казки.

В науці відомо, коли від якогось фольклорного прозового твору відщепиться висновкова афористична думка і, як така, стає прислів'ям або приказкою. У випадку народної прози Старинської долини спостерігаємо явище, коли соціально-побутова казка завершується прислів'ям. Прикладом тут нам може послужити соціально-побутова казка М. Хаутур «О сына і матір», де висновковою думкою виступає прислів'я: «Хто на кого яму копле — сам до неї впаде»¹⁷¹.

Як випливає із тут та інде опублікованого матеріалу, казка не обов'язково повинна закінчуватися заключною формулою. Головне, соціально-побутові казки цього не вимагають. Даний вид казки припускає і закінчення діалогом, як от казка М. Хаутур «Ге-ле-ле». Таких випадків в українській казковій традиції Східної Словаччини можна було б знайти більше. З подібним явищем зустрічаємося і в казках інших народів.

Реальним є й новелістичне закінчення народних казок Старинської долини. Воно однаково стосується як фантастично-пригодницьких, соціально-побутових, демонологічних казок, так і легенд та оповідей із життя. В. Смоляк в новелістичному тоні закінчує свою фантастично-пригодницьку казку «Як ішов чоловік ді бота по волы»¹⁷² та чотири соціально-побутові казки: «Томчів Янчо»¹⁷³, «За єдного худобного чоловіка»¹⁷⁴, «Чоловік і жінка»¹⁷⁵ та «Єден грацарь»¹⁷⁶. У випадку А. Мартяк

сказане стосується її соціально-побутової казки «Про попа і слугу Івана»¹⁷⁷ М. Хаутур новелістичне закінчення застосувала до соціально-побутової казки «За жебрака»¹⁷⁸, до легенди «Про дівчину і хлопця»¹⁷⁹, до переказу «За єдну стару бабу»¹⁸⁰ та до оповіді із життя «Як ся двой поженили»¹⁸¹. Ю. Чорнанич прийомом новелістичного закінчення засвідчив у фантастично-пригодницьких казках «Вдячний хлопець»¹⁸² та «Брати»¹⁸³.

Отже, із сказаного довідуємося, що заключні формули як засіб стилю, а разом з цим і композиції народної казки відомий і сучасній народно-прозовій традиції Старинської долини. Цей прийом поетики місцевої народної прози, зокрема, казки, контактує і з відповідним йому прийомом словацьких народних казок, і з прийомом-кінцівкою східнослов'янських народних казок. Вживання його в сучасному такс ж різноманітнє, як і в «класичний» період побутування фольклорної казки.

4. Синтаксичні повторення

На колорит казкового стилю значною мірою впливає таке мовно-стилістичне явище, як синтаксичні посторення. Якщо вчитуємось в штучні або літературизовані казки, даний прийом там виступає в обмеженій кількості. В народних казках, записаних «з уст» казкарів, синтаксичні повторення засвідчуємо дуже часто. З формального боку вони представлені там у найрізноманітніших варіаціях. Не інакше бачимо це явище і в народній прозі, зокрема, в народних казках Старинської долини.

Синтаксичними повтореннями досягається протяжкість «спічного часу»¹⁸⁴. Основним мовно-лексичним засобом синтаксичного повторення служить дієслово «іти» в його найрізноманітніших морфологічних формах та синтаксичних зв'язках. Однією з таких форм дієслова «іти» є форма 3-ї особи однини — «іде». Казкарі в своїй усній оповіді порівняно часто вживають цей прийом повтору. Між таких оповідачів належить і В. Смоляк із с. Ялова. В його казці «Борнів Янко» читаємо таку мовно-синтаксичну конструкцію: «Іде, іде, а раз позерать...»¹⁸⁵. Кількаразовим повторенням дієслова «іде» досягається відповідна протяжність оповіді, без якої важко собі уявити фольклорну казку. Цей прийом використовує і І. Гамар-Попик. Він каже: «Іде, іде, прийшов вун ід єднуй воді»¹⁸⁶. Дане явище спостерігаємо і в казках інших казкарів Старинської долини: «Йде, йде, видить там тых людей»¹⁸⁷ (Г. Дуркот), «Іде вун, іде, іде, іде, іде, іде, іде, так далеко вже зайшов, я не знаву вже як, та й іде»¹⁸⁸ (М. Хаутур), «Іде, іде, а лоснов тов драгов, кады ішли вни»¹⁸⁹, «Іде, іде єдним дубовим лісом, дубовы колоды поперевертаны»¹⁹⁰, «Іде, іде, прийшов до третьої країны»¹⁹¹ (А. Попович). Рівносильна протяжність «спічного часу» досягається і повторенням форми 3-ї особи однини минулого часу дієслова «іти»: «Зась ішов, ішов, прийшов до такої країни, що люди нігда не косили, лем рвали руками траву»¹⁹² (О. Гриб), «Ішов, ішов, лем всяди ліс быв, так са вєрнув вже назад»¹⁹³, «Ішов, ішов, лем всяди ліс быв, так са вєрнув вже назад»¹⁹⁴ (Ю. Шамулка). Николи повторювані діssлівні форми об'єднані єдальним сполучником «і». Наприклад: «Іде і іде лісом, стрітить вовка»¹⁹⁵ (А. Попович). В конструкцію синтаксичного повторення входить і форма 3-ї особи множини

теперішнього часу дієслова «іти»: «Ідуть, ідуть, ідуть, далеко йдуть, прийдуть ід лісові»¹⁹⁶, «Ідуть, ідуть, далеко йдуть, а нараз позерають — там угень»¹⁹⁷ (А. Харитун), «Так ідуть, ідуть, а йдуть...»¹⁹⁸ (А. Мартяк), «Но але ідуть, ідуть вище»¹⁹⁹.

Синтаксичне повторення досягається і повторенням форми 3-ї особи множини минулого часу дієслова «іти»: «Но і ходили, ходили до того часу, поки пінязі мали»²⁰⁰ (А. Попович). Той самий оповідацький ефект досягається і у випадку повторювання інших форм дієслова «іти». Наприклад: «Дівка са зобрала й пушла. Ішла, ішла, пришла аж під туту гору, позераться — там три гавраны так із са тіло рвуть, так дзубазутъ єден до другого, такі скырвавені»²⁰¹, «Но й так дівочка йшла, йшла, йшла, дуже далеко зашла, — аж гет до чуджої країни»²⁰³ (М. Пірош).

Інколи протяжність оповіді досягається і таким синтаксичним повторенням, в якому між повторюваними дієсловами відповідної морфологічної форми знаходиться інше слово або словосполучення. Наприклад: «Ідуть далі, ідуть, ідуть»²⁰⁴ (М. Хаутур), (Іде лісом, іде, видить там вгень»²⁰⁵ (Г. Дуркот), «Ходить по світі, ходить дакі роботы глядати»²⁰⁶, «Пушлов, іде дали, йде, та й баба не так по дворі ходить, а са на решето позерать»²⁰⁷ (О. Дем'ян), «Іде далі, йде, стрітить го третій жобрак»²⁰⁸, «Іде вун за путьов, іде, нараз здугонив вун єдного жобрака»²⁰⁹ (І. Гамар-Попик), «Но та вже йдуть, вже йдуть в'єдно»²¹⁰ (Ю. Шамулка), «Іде вун, іде, пришов до єдного дому»²¹¹, «Іде вун, іде, пришов до єдної корчмы»²¹², «Ідуть вни, ідуть, прийшли до єдного міста»²¹³ (І. Гамар-Попик), «Йде принц, іде...»²¹⁴ (В. Смоляк), «Іде вун, іде, але вун вже ся бояв»²¹⁵ (М. Хаутур).

Типовим є таке синтаксичне повторення, в якому повторювані дієслова об'єднані складеним єднальним сполучником «та й»: «Кулько лем знат, тулько си пінязей набрав, та й іде, та й іде, та й іде тов лоснов драгов, кады ішов перший брат»²¹⁶ (А. Попович), «Вна, сигінятко, пушла, та й іде, та й іде, та й іде лісом, іде...»²¹⁷ (А. Харитун). Тотожну функцію в синтаксичному повторенні займає і сполучник «а» («і»): «Усідлав доброго коня старший брат, а іде, а іде, а прийшов ід златуй дразі»²¹⁸ (А. Попович). Складений сполучник «та й» вживають чи не всі казкарі. Але особливо улюбленим він є в казкарі А. Поповича. В одній його казці («Злата країна») можна зустріти п'ять таких випадків. Даний засіб виступає і в інших казках звалського казкарія. А. Мартяк із с. Велика Поляна використала цей сполучник в такій синтаксичній конструкції: «Но та й вни йшли, та й ішли, зайшла іх нуч»²¹⁹; Ю. Шамулка — в такій: «Tot єден іде та й іде, та й пришов за добров путьов»²²⁰; М. Пірош — в такій: «Жыд ходить та й ходить, глядатъ, глядатъ, глядатъ чижмы...»²²¹; М. Хаутур — в такій: «Вун іде та й іде з дівчатьом»²²².

Для казок Старинської долини, як і для казок української етнічної області Східної Словаччини взагалі, характерне ланцюжкове синтаксичне повторення. Один із елементів такого синтаксичного повторення знаходиться в попередньому реченні, а другий — в наступному. Причому повторюваний елемент у наступному реченні може виступати раз і більше разів. Наприклад: «Та й як накупив овець, та й жене дому. Жене дому та іс покус»²²³, «А зобразвся та й іде гет. Іде, іде...»²²⁴, «Та й ідуть вже двоми. Ідуть далі, ідуть...»²²⁵, «Та й наймолодший сын собі взяв

коня, сів собі на нього та й іде. Іде, іде, прийде до той країни, де живла принцезна»²²⁶ (В. Смоляк). Тут же зазначимо, що в народних казках Старинської долини знаходимо й таке явище, коли повторювані елементи ланцюжкового синтаксичного повторення з формального боку різняться. Перший елемент подається у формі 3-ї особи однини минулого часу, а другий (повторюваний) — у формі 3-ї особи однини теперішнього часу. Наприклад: «Тот третій син пушов до світа нянькові по лікі. Іде, іде...»²²⁶ (В. Смоляк). Але можливі й інші варіації. Перший елемент ланцюжкового синтаксичного повторення може мати інфінітивну форму, а другий (повторюваний) може виступати у формі 3-ї особи однини минулого часу. Наприклад: «Ta й принц пустився далі йти. Ішов, ішов...»²²⁷ (В. Смоляк). Або: «Але вун матір не слухав, лем пушов. Ішов, ішов, зайшов там до єдної палаты»²²⁸, «Ішов дале. Іде дале, іде дале...»²²⁹ (А. Попович).

Конструкцію ланцюжкового синтаксичного повторення можуть становити і цілі словосполучення: «Прийшов до царя, царь ся зажурив. Царь ся страшно зажурив, бо вже того третього сына не мав»²³⁰, «Довго йшов та й ліг собі. Ліг собі та й заспав»²³¹, «А йшли далі. А йшли далі, а йшли далі...»²³², «Ta як ся вертав назад, та надыйшов коло той корчмы, де його братя были. Надыйшов коло той корчмы, а дораз перед нього выбігли»²³³ (А. Попович). Різноманітність синтаксичних повторень стверджує і такий приклад: «Выбраўся, а іде. Іде, іде ід третій країні. Іде ід третій країні»²³⁵. Казкар окремо повторює другу половину ланцюжкового синтаксичного повторення з елементами, які примикають до нього, чим досягає більшої складності явища, про яке тут іде мова. Безперечно, казка не вимагає такого ускладнення стилю. Ця ускладненість, гадаємо, випливає з індивідуального оповідацького хисту казкаря.

Повторювані елементи ланцюжкового синтаксичного повторення можуть бути на стику. Наприклад: «Рано зобраўся, пушов. Пушов і того дракона знищив»²³⁶. Повторюваним елементом закінчується попередня думка, і відкривається наступна. Таке явище спостерігаємо і у випадку повторювання словосполучень: «Прийдеш до першої комнаты, там найдеш буханок хліба. Там найдеш буханок хліба, а тот си буханок хліба возмий, а си водлом»²³⁷, «Сидять там такы три дівки. Три дівки уже п'ять рокув там сидять»²³⁸ (А. Попович). Зазначено й випадок, коли порядок слів повторюваного словосполучення в наступному реченні подкуди змінений: «... а коло той скалы ходить. Ходить коло той скалы, а нигде не годен двері найти»²³⁹ (А. Попович).

Повторювані елементи можуть і не бути на стику. Їх можуть відокремлювати неповторювані мовні одиниці. Наприклад: «Пушов, походив по морю, бо авкурат не зінав, же де. Походив, походив, а раз сабля ся заблищаала»²⁴⁰ (А. Попович).

Окремо згадаймо таке ланцюжкове синтаксичне повторення, коли до повторюваного словосполучення долучається просте повторення якогось одного елементу: «... дав му, що му потрібно там було, і забрався, і пушов. Забрався і пушов, і іде, іде, іде...»²⁴¹ (А. Попович).

М. Хаутур у легенді «Про дівчину і хлопця» вжила таке ланцюжкове синтаксичне повторення: «Но і вун прийшов. Вечор прийшов і шокльопкати, та й гварить»²⁴². Уточнюючи елементом тут виступає прислівник

часу «вечор» («ввечері»). Або: «А вна йде та й плаче. Лісом іде та й плаче собі»²⁴³. Уточнюючим елементом в даному випадку виступає слово «лісом».

Повторюваний елемент в обох реченнях знаходиться на початку обох конструкцій: «Прийдуть на таку превелику зелену луку. Прийдуть на туту зелену луку . . .»²⁴⁴ (М. Хаутур).

Ланцюжкове синтаксичне повторення може мати й таку форму, де повторюваному елементові передує сполучник «як»: «Выграв краль войну. А як выграв войну . . .»²⁴⁵ (Ю. Врана), «А як вун на туй войні быв, та там єдного вояка забило. Як забило того вояка, вун свої доклады взяв . . .»²⁴⁶, «Но так, же тата його жына захворіла й умерла. Як умерла, а вун си думать»²⁴⁷ (М. Хаутур), «Дідо взяв та й з хутьюв йзів тот хліб. А як йзів, повідатъ . . .»²⁴⁸ (Ю. Чорнанич), «Вун помаленьки вхопив туту мыш. Як туту мыш вхопив, нашов вун у кишені мотузча, прив'язав на лабу та й за конець тримать, а мыш пустив»²⁴⁹ (Ю. Шамулка), «Вун покосив там вшыткой, не пустили го аж назиму. Як покосив, краль му добрі заплатив, косу водложыв»²⁵⁰, «Но ідуть дали, йдуть, стрітили єдного чоловіка. Як стрітили того чоловіка . . .»²⁵¹, «І порубав того пана на фалатчата. Як пана порубав, забралися і йшли за путьов»²⁵² (О. Гриб), «Но та й вун пришов дому. Як пришов дому, а вна вже са радовала . . .»²⁵³, «А живани вшыткой вхабили — втікли гет. Як втікли, а вна тоды з того бучка зышла . . .»²⁵⁴ (О. Дем'ян), «Пушов вун там ід ньому . . . і вун ньому повів, же з чого туты рукавички. Як вун ньому повів . . .»²⁵⁵, «Но і вун пушов. Як пушов . . .»²⁵⁶ (Ю. Шамулка). Вже із цього переліку прикладів бачимо, що дане явище казкового стилю широко розповсюджене в народних казках Старинської долини.

В оповіді із життя М. Хаутур «За єдну стару бабу худобну» надбуємо на звено синтаксичних повторень, тобто на явище, коли в суцільному тексті виступають різні види синтаксичного повторення: «. . . но і бабка зайшла — вyllila та й заспала. А tot вояк сидів. Як бабка заспала, вун тоды зайшов — взяв фасолю. Наївся, наївся із хлібом. А другов фасолью, шо зустала, та намастив діда. Намастив діда, шо быв у труні, а пак узяв того діда та поставив горі кутом. Поставив діда горі кутом. Вна встала, позератися — діда в ладі не є. Дідо горі кутом намощений з фасолью»²⁵⁷. Тут поряд себе фігурують чотири синтаксичні повторення. Їх безпосередній хід одного за одним надають фольклорному прозвому твору особливий колорит.

В селях Старинської долини засвідчено також явище, коли у функції синтаксичного повторення виступає форма 3-ї особи однини минулого часу допоміжного дієслова «быти»: «Та й добрі, тото так было, было»²⁵⁸ (М. Габушта). У цій же функції виступає форма 3-ї особи множини минулого часу допоміжного дієслова «быти»: «Так ис могли ся вивчити, лем были, были . . .»²⁵⁹ (А. Попович).

Споerідним синтаксичним повторенням є думка, яку в певному розумінні можна вважати і внутрішньою формулою. Цю думку знаходимо у фантастично-пригодницькій казці А. Поповича «Золота країна»: «А всяди глядали, а всяди глядали, а так минув ай рук, минули ай два, минули ай три роки, а молодий принц росте. Минули ай други три роки, а минув ай рук, то уж было сім»²⁵⁹. Сюди відносимо ще такі синтаксичні

конструкції, як, наприклад: «Та й пройшов рук, та й прийшли два, та й чекають, та й чекають, та й брата не є»²⁶⁰ (А. Попович), «Поїднався єден хлопчиско до єдного газди служыти. Служыв єден рук, служыв другій рук»²⁶¹ (М. Хаутур), «Ішли єден день, ішли другий, ішли третій, а всс лем ішли. Як день, так нуч ішли»²⁶² (Ю. Чорнанич). Своєрідність даних синтаксичних повторень дається засобом попарного повторення сполучки відповідної форми діеслова з порядковим числівником та сполучки певної діеслівної форми з кількісним числівником та зв'язаним з ним іменником і допоміжним єднальним сполучником.

На увагу заслуговують і такі синтаксичні повторення, які в казках не з'являються часто, але які окремим народним прозовим творам надають звучання «казковості». Наприклад: «Закрутів вун, шмарив вгору, тото летіло, летіло, на другий день упала кьянка — поламалася»²⁶³, «Взяла си істи та й іде глядати свою дівку. Та й глядати, та й глядати, та й глядати, та й до днесь глядати, бо ся мачоха змерзла»²⁶⁴ (А. Харитун), «Та й ніт сына, та й ніт сына, та й не є»²⁶⁵, «Робив гарадичі, робив, прийшов назад. Прийшов назад, жына му дала вечеряті»²⁶⁶, «Войсько ся розыйшло, та й за нима, та й за нима»²⁶⁷ (А. Попович), «Лесник не встас нияк, лем спить, лем спить. Та спить, та спить»²⁶⁸, «Ліг собі спати. Ліг собі спати і спить до рана»²⁶⁹, «Но а вна там собі візбирала сметанки, та колотить, та колотить, не може сколотити»²⁷⁰, «Но та й вун пушов, та й ковтать, та й ковтать»²⁷¹, «Копле яму, копле, поки не выкопав дополы. Выкопав дополы. Як выкопав, та й чеканом затяв...»²⁷², «Но а жили, жили, аж поки тата мати не встаріла»²⁷³ (М. Хаутур), «А вун за нима, за нима, за нима...»²⁷⁴, «Я позерав, а вно все ближе, а ближе, а ближе ід ним»²⁷⁵, «Та й вна так годовала, годовала того хлопчика, аж доки го не выгодовала — аж до паробка»²⁷⁶, «Мати іх била слаба. Была слаба та й повідать своім сынум...»²⁷⁷, «А дуже худобный быв. Худобный быв, але вженився якосъ»²⁷⁸, «Гостина стояла, але никто не ёсть, никто не ёсть — каждый ся вхабляв»²⁷⁹ (Ю. Чорнанич), «Та й ковтать до дверей, ковтать, квотать, ковтать»²⁸⁰ (О. Кузьма), «І вун ізів із ньев туту рыбу. Зів із ньев туту рыбу, но та й вни жили дали, жили»²⁸¹, «Але раз вун поімав єннов рыбов вецце. Поімав туту рыбу вецце і юшов дому вже»²⁸² (Ю. Шамулка), «Пан здалека вже танцює, пані танцює, той хлопець танцює»²⁸³ (Ф. Силанич), «Вун са з тов мышов бавить та й бавить із мышов, та й сом на нього прийшов»²⁸⁴, «Вартував, вартував, прийшов на нього сон, не муг уж собі рады дати і заспав»²⁸⁵ (Ю. Шамулка), «Но жили вже, жили, поки тути пінязі проїли»²⁸⁶ (О. Гриб), «А свічка горіла, горіла»²⁸⁷, «Но сидить, сидить так, ходить тамтады...»²⁸⁸ (Ю. Шамулка), «Вун чекать, чекать, та й не є них»²⁸⁹, «І летять, і летять, і летять вже аж понад хмары...»²⁹⁰, «Вун са на тото позерать, і позерать, і позерать»²⁹¹ (І. Гамар-Попик), «Пушов і там сів собі, і вартує, і вартує, чекать, чекать, але прийшов на нього сон»²⁹² (Ю. Шамулка), «Гінджібаба, як учула, та за нима, та за нима, та за нима із мечом, але догонити не могла»²⁹³ (Ф. Силанич), «Но та ходить, та ходить, та ходить по світі»²⁹⁴ (Ю. Шамулка), «Та й ходять люди, та й глядавуть, та й глядавуть, та й не годен ніхто згадати»²⁹⁵, «Та й ніс і вун. Та й ніс, ніс...»²⁹⁶, «Та й як почав брати зерно до міха із сыпанця та й бере, та й бере, та й так, же вшиткої зерно забрав із сыпанця, кулько було»²⁹⁷, «Но та й вни чекавуть,

та й чекавутъ»²⁹⁸, «Та й став собі, та й стоїть, та й стоїть, та й позерать, та й вже зухляв, бо йшов напішо, пак щі там стояв...»²⁹⁹, «А другий лем ішов та йшов, та лем фурт лісом. Фурт лісом. Фурт лем лісом ішов»³⁰⁰ (Ю. Шамулка), «Але там такий, у дворі, була ай плуковна коварня. Плуковна коварня там была...»³⁰¹ (С. Кузьма), «Так й вун зышов з пода долу драбинов, та й глядять горня, та й глядять, в потемку не найти»³⁰² (І. Питлянич).

Багато з тут перерахованих синтаксичних повторень в суцільному тексті народної казки не викликають заперечення. Вони лагодять, «оформляють» стиль казки того чи іншого казкаря. Але трапляються випадки, коли казкар вдається до надмірого вживання синтаксичних повторень. В такому випадку казка, пересичена одним стилевим елементом, стає тяжкою для слухання, а разом з цим і для плинного сприймання. Особливо шкідливими є такі явища в опублікованому тексті казки. Вони роблять казку нецікавою для персесічно освіченого читача. З таким явищем зустрівся і В. Гнатюк, записуючи і публікуючи казки збуйського казкаря М. Пустатя. У випадку казкарів Старинської долини до подекуди вимушенно вживання синтаксичних повторень вдається Ю. Шамулка.

Синтаксичні повторення виступають і в словацьких народних казках. Наприклад: „A nás Hraščok íde ťím peklom, íde, príde ku zlatimu zámku ...”³⁰³, „... a tak žili, žili v pokoju, až nězomreli”³⁰⁴, „On ako už tam bou, idě, idě, vidí jeden bámon medemní ...”³⁰⁵, „On šou, sadou na ňu a šou”³⁰⁶, „I oňi idu, idu, pridu gu jednej veľkej dzire....”³⁰⁷, „Idú, idú, vída i, starca na skale sedeť ...”³⁰⁸, „Ide, ide dlho, len tu raz ...”³⁰⁹, „Dlho chodil po horách, po horách ...”³¹⁰. З даних прикладів бачимо, що різноманітність синтаксичних повторень характерна і для словацьких народних казок.

Частота вживання синтаксичних повторень казкарями переконує нас в тому, що даний прийом стилю народної казки такий же важливий, як і вступні та заключні формули, як і типові місця та внутрішні формули та інші засоби поетики народної казки. Цей засіб має відповідне місце і в казках Старинської долини. Він в'яжеться із декотрими тамтешніми неказковими жанрами народної прози.

5. Епітети

До традиційних засобів стилю народної казки належать і епітети. Знають їх і фантастично-пригодницькі казки, записані в селах нами тут досліджуваної області.

В. Смоляк у своїй казці «Дяків сын» використав такий епітет: «... йому снило, же його краль з кральовнов мыти буде ... в златум лаворі, а златым рушником буде го втерати»³¹¹, «Взяли го до золотого лавора, вымыли, златым рушником вытерали, дали істі»³¹². Або: «А як прийшов ід тому буркові, видить златый покровець»³¹³, «... дала выстелити покровцами златыма»³¹⁴ (В. Смоляк). В А. Поповича читаємо такий епітет: «Перешов через златый мост»³¹⁵, «... а прийшов ід златуй крайні, ід златуй дразі»³¹⁶, «... не йшов тов златов цестов...»³¹⁷. В казці І. Питляничча читаємо: «Хомоты, колеса — шыткой златой»³¹⁸. Казкар відокремив

означаючий елемент від означуваного елемента епітету. В цій же казці («О трьох сыну...») оповідач вжив інший епітет: «Прийшов на златум кочу, злату корону на голові має вун і його жына»³¹⁹, «Штири коні, златый коч...»³²⁰. Серію спітєтів з означаючим елементом «златый» помножують і інші казкарі Старинської долини: «Так вун сів на того коня, што мав из собі златый кантарь...»³²¹, «Але той хлопець, што мав того коня, што мав из собі златый кантарь, як пушов ід коньові...»³²² (Ф. Силанич), «Лем потряс кантарьом, златый татош ся му появив»³²³, «Краль му дав сто свиней і выправив на злату луку»³²⁴ (В. Смоляк). Трапляються випадки, коли казкар (Ю. Шамулка) замість означаючого елемента «златый» вжив якийсь інший елемент (наприклад, «парадный»). В такому випадку інтенсивність думки в казці послаблюється.

В казках Старинської долини засвідчено також елементи, в яких означаючим елементом є прикметник «стріберний» («срібний»). Наприклад: «Днасто свиней жене на стріберну луку»³²⁵, «Як уже пушли, вун лем потряс кантарьом, стріберний татош прилетів»³²⁷ (В. Смоляк). Частота вживання спітєтів з означаючим елементом «стріберний» в даній місцевості порівняно мала.

В. Смоляк у казці «Чарівні гуслі» вжив думку: «Добрі, лем потрясь кантарьом діамантовым»³²⁸. І спітєти з означаючим словом «діамантовий» виступають в казках Старинської долини порівняно рідко.

В казці В. Смоляка «Борнюв Янко» виступає ще така думка: «Наїлися, наїлися, на олов'яну пелевню носитися»³²⁹. Або: «Три корці олов'яних галушок йому, а три — мені»³³⁰.

Казка В. Смоляка «Чарівні гуслі» фіксує інший епітет: «А перо было шовковою»³³¹.

В діалогі казки зустрічаємося з епітетом «найясніший принцип»: «Найясніший принцип, не обдаровали бы ная з дачим?»³³², «Найясніший принцип, лем погар пива подъ зо мннов выпити»³³³ (В. Смоляк). Або: «Ох, кобы ная наша найясніша кральовна пустила дому!»³³⁴ (М. Габушта), «Я не можу зустати у вас, кралю найясніший, бо я ші молодый»³³⁵, «Кралю найясніший»³³⁶, «Найясніший кралю, вшытки поточки, керниці, шо маеш у своїй країні, запечатуй»³³⁷ (А. Попович), «Ta, найясніша принцезна, я бы вас просив так: кобы съте са ми вказали по коліна»³³⁸ (І. Гамар-Попик).

Словашські народні казки багаті епітетами. Не вдаючись у глибший аналіз цього питання, вкажемо це на таких прикладах. „Zlatý kohút”³³⁹, „Zlatýho koňa mu došíkovau zlatý človek”³⁴⁰, „... a dala mu zlatuo jablko, a zlatý prútik”³⁴¹, „Mala zlaté vlasys”³⁴², „Zlaté studničky”³⁴³, „Tretia princezka dala Jankovi zlaté šaty, črievice a prsteň”³⁴⁴, „Miško si teraz zlati ámok, v zlatom jablku aj so zlatim pručíkom zváu do kapsi ku sebe ...”³⁴⁵, „... a dala mu ... zlati perscen ...”³⁴⁶, „Od princezny dostal zlaté jablko a zlatý prútik”³⁴⁷, „Drak zahodil popredu zlatý kýjak ...”³⁴⁸, „Najmladšia princezna bola v zlatom zámku ...”³⁴⁹, „... Janko po svadbe zahodil medené na tri mile, strieborné na dve a zlaté nechal v tom meste a tam bol pekný zlatý zámok ...”³⁵⁰, „Skočil treti raz, a dostal sa k zlatému mostu”³⁵¹, „zlatá kačka”³⁵², „zlaté vajco”³⁵³, „zlatá hora ...”³⁵⁴, „zlatá šabla”³⁵⁵, „zlaté vlasys”³⁵⁶, „z'atá pŕsť”³⁵⁷, „zlatá rybka”³⁵⁸, „zlatá hruška”³⁵⁹, „zlatá slivka”³⁶⁰ тощо.

Порівняно часто в словацьких народних казках виступають епітети

з означаючим елементом »strieborný«: »... toho striebornýho koňa vezne«³⁶¹, »Za rok prišiel nprinc k striebornému mostu, ... na ktorom rástol strieborný strom«³⁶², »On šou a prišou nej ku striebornému zámku«³⁶³, »Drak so šiestimi hlavami ohlasil sa strieborným kyjakom...«³⁶⁴, »Vošiel a nešiel tam princeznu, od ktorej dostał strieborné jablko«³⁶⁵. Далі в словацьких народних казках читаемо такі епітети з означаючим елементом-прикметником »strieborný«: »strieborný dom«³⁶⁶, »strieborné šaty«³⁶⁷, »strieborný prútik«³⁶⁸, »strieborný zvonček«³⁶⁹, »strieborný konárik«³⁷⁰, »strieborná hora«³⁷¹, »s'triberne kantare«³⁷², »s'triberne zubadla«³⁷³, »s'triberne s'tremena«³⁷⁴, »strieborná srst«³⁷⁵, »strieborná izba«³⁷⁶, »strieborný kľuč«³⁷⁷ тощо.

В словацьких, як і в східнословашських українських народних казках виступають епітети з означаючим прикметником »олов'яний« (»olovený«): »Žena doňesla olovenje halušky«³⁷⁸, »Ona doňeje olovení chlieb a olovený nôž«³⁸⁰, »... od princezny dostał olovený prútik a olovené jablko«³⁸¹, »Drak sa ohlásil oloveným kyjakom...«³⁸², »Princezna pohostila hrdinu oloveným chlebom«³⁸³, »Prišiel k domu olovenemu...«³⁸⁴, »K olovranku doniesol drak olovený chlieb a olovený nôž«³⁸⁵ тощо. Як відхилення від означаючого прикметника »olovený« треба розуміти означаючий елемент »oceľový«, який у казках, як правило, не виступає: »Princezna doniesla drakovi oceľový chlieb...«³⁸⁶.

Окремої згадки заслуговує означаючий елемент »medený«: »Tátošík sa potrasie a je z neho kôň medený, strieborný, zlatý«³⁸⁷, »... dostał medené jablčko a prútik«³⁸⁸, »... potriasol medený kantárik a naraz prišiel medený tátos...«³⁸⁹, »Šol som k medenému mostu a prišiel som domov«³⁹⁰, »Medená větvica«³⁹¹, »Tu je medená hora...«³⁹² тощо.

В казках Старинської долини виступає означаючий елемент «шовковий». В словацьких народних казках на цьому місці зазначаємо »hodvábný«: »Oheň ... zahasil hodvabnou šatôčkou, čo dostał od princezny.«³⁹³.

Як в українських народних казках Східної Словаччини, так і в словацьких народних казках епітети зустрічаються і в діалозі. Означаючим елементом тут виступає прикметник »найясніший« (»najjasnejší«). Сам епітет звучить так, як у слідуючих прикладах: »Keď je tak, najjasnejší kráľ, kech že sa staňe vaša vuola«³⁹⁴, »Najjasnejší kráľu!..«³⁹⁵, »Najjasnejšia královná, ja sa opovážim osloboodiť vás«³⁹⁶. Поруч з означаючим елементом »najjasnejší« в словацьких народних казках ще виступає означаючий елемент »najosvetenejší«. Наприклад: »... čo rozkážete, najosvetenejší kráľ?«³⁹⁷. Сюди відносимо й епітет такого звучання: »Krásna princezna!«³⁹⁸.

Вже із цього стислого викладу бачимо, яким великим багатством епітетів відзначається словацька народна казка. Перечень цих цікавих явищ в даній праці не може бути повний, хоч, на нашу думку, заслуговує ґрунтовного аналізу і теоретичного осмислення.

Частота вживання епітетів у народних казках Старинської долини порівняно обмежена. Це обмеження обумовлене малою кількістю фантастично-пригодницьких казок, відомих тамтешнім казкарям. Спорідненість епітетів казок Старинської долини з епітетами словацьких народних казок наявна. Правда, спостерігаємо тут і деякі відмінності.

6. Чарівні посередники

Казкова традиція Старинської долини знає й вид казки,, якій інколи говоримо — чарівна. Позитивний та негативний герой такої казки користується допомогою своїх чарівних посередників, яких поділяємо на: чарівні речі та чарівних помічників.

До чарівних речей заражовуємо: «жыву воду», «зрослячу масть», «трирочні молодники», «квіти», «туслі», «шапку», «палицю Барлу», «жыву шаблю», «чижем», «квіточку», «керници», «мішок», «ножычки», «іглу», «сокырку», «кантарь» тощо. Ю. Шамулка у своїй казці каже: «Но бігайте на жыву воду, а на зрослячу масть»³⁹, «Ці вун знов, де тута жыва вода є, а тута зросляча масть, або не знов, а йшов глядати»⁴⁰, «... несе жыву воду ай зрослячу масть»⁴¹. Вслід за Ю. Шамулкою з терміном «жыви вода» зустрічаемось і в казці М. Пірош. В неї читаемо: «А пуд тов скалов є еден студник, а в тум студнику є жыви вода. А вни йдуть до того студника і тов жывов водов са масть, мувутсья, і тогди са тіло гоїть»⁴². Поряд з поняттям «жыви вода» в казках досліджуваної місцевості відомі ще й такі поняття: «здрава вода», «зросла вода» та «сильна вода». А. Попович у своїй казці «Злата країна» висловив таку думку: «... взяли вод нього жыву воду, зрослу, здраву, сильну...»⁴³. В. Смоляк цілющу воду наближує слухачеві в описовій формі. В казці «Сліпий король і його сини» він говорить: «... десь у Гінджібаби є така вода: як ся вмые — буде молодий, як ся вмые — буде видіти»⁴⁴. Казка А. Поповича «Злата країна» знайомить слухача із криницею, в якій є «злата вода», «зросляча вода» та «молодільна вода». Поняття «злата вода» тут виступає як анахронізм. Героєві вистачило напитися такої води, і він відчув «престрашну силу». Квітуюмо всі вищенаведені поняття, поєднані з цілющою водою. Але найбільш фреквентованим в казках Старинської долини є поняття «жыви вода». Приблизно таку фреквенцію спостерігаємо і в поняття «зросла масть».

Рущанський казкар Ю. Шамулка, як чарівні речі, в свою казку залучив «трирочні молодники». Він каже: «Вылом ты собі з того корча трирочні молодники... А прийдеш пуд тути скалу, а єдним молодником ударъ по туй скалі, скала ти са розтворить, а ты пуйдеш удину»⁴⁵. Функцію чарівного посередника пруттик виконує і в казці А. Поповича «Заклята гора». Там читаемо: «На, ту маєш мої чоботы, а выйдій на того дуба, а возмий тот пруттик, пошыбай звіру і братат»⁴⁶. В казці Ф. Силанича сказано думку, з якої довідусемось про чарівність квітів: «Петьо, та ты гварив коло хлопця, же ты знаєш в таких квітках; де-який запах на світі, а вни вшытко пахнуть»⁴⁷. На іншому місці Ф. Силанич каже: «Петьо, ты гварив коло мого хлопця, же ты знаєш в таких гуслях; де-який голос на світі, та вни самі гравуть»⁴⁸. І. Гамар-Попик засвідчия чарівність іншої речі: «... маву таку шапку, що кедь здойме, а прийде д' шуфладці, д' барі, а повіс: «Несправодливі пінязі, скачте до шапки!» — то шытки тоты пінязі ішли до шапки»⁴⁹. В даному, як і в ряді інших випадків чарівна річ входить в дію за допомогою висловленої героем магічної формули. Тут такою формулою є: «Несправедливі пінязі, скачте до шапки!» В казці І. Гамара-Попика зустрічаемось і з чарівною палицею, яка теж діє після імпульсу, даного висловленням певної магічної формули. Каз-

кар каже: «Взяв собі палицю, але юй було мено Барла. — Бы съте повіли: «Барла, бий!» — а уж буде бити вшыткої»¹¹⁰. Герой казки Ю. Шамулки користується чарівною шаблею. В його казці засвідчена думка: «Бо вна має таку шаблю, кличуть і — жива шабля, Вна сама рубать, тута шабля»¹¹¹.

Ю. Чорнанич посередництвом фантастично-пригодницької казки «Вдячний хлопець» наближує слухачеві чарівність квіточки: «Ту маєш квіточку. . . Ты лем квіточку на нього версь, та вун буде гу тобі мілый»¹¹².

Чарівність мішка стверджує така думка В. Смоляка: «А вун мав мішок такий, що кедь ним потряс, та все повный пінязей мав»¹¹³. В того ж казкаря чарівністю наділено й такі речі, як «ігла» та «ножички» («ножиці»): «А Бріюв Янко собі видалам набрав і іглы, і ножички. І лем повів: «Вы, ножички, крайте, а ты, ігло, шый!» Чарівність скрипки загальновідома в казках. Таку функцію скрипка («гуслі») виконує і в казці В. Смоляка та декторих інших східнословашких українських казкарів. Казку В. Смоляка так і названо — «Чарівні гуслі»: «А гуслі такі: як заграєш, а як повіш, же що чує, жебы шытко танцювало, і потя — вшытко буде танцювати»¹¹⁴. Текст цієї казки наближує нам чарівність «сокирки»: «Тота сокира така, же як прийдеш до ліса, а повіш: «Рубай, сокирко!» — шыток ліс зрубати»¹¹⁵. Загальновідомою є і чарівність «кантаря» («вуздечки»). Кінь як царівний помічник звертається до казкового героя з такими словами: «Дай ми вуса! Дай ми води! Ту маєш кантарь. А як мене буде тобі треба, то лем потрясещ, а я прилечу»¹¹⁶.

Зрозуміла річ, це порівняно вузька шкала чарівних посередників — неживих предметів та речовин. Виправдоює це хіба той факт, що йдеться про репертуар фантастично-пригодницьких казок, культівованих оповідачами невеликої місцевості.

Чарівними помічниками позитивного героя в казках Старинської долини виступають: «кінь», «вовк», «медвідь», «лев», «мышка» та «муха». У Ф. Силанича, як і в інших казкарів, кінь розмовляє людською мовою¹¹⁷. У Ю. Шамулки казковий герой листить на коні¹¹⁸. Кінь радить, допомагає, як у казці А. Поповича «Про короля і його трьох синів»: «Та й тот третій брат так робив, як му кунь розказовав. Бо кунь таков речов бісідовав, як вун»¹¹⁹. На допомогу героеві приходять вдячні звірі: «Стрітив вовка, зацільовав пушку»¹²⁰. Герой не вбиває звіра. Той іде з героем і в разі потреби допомагає йому. Герой ще зустрів «медвідя» («ведмедя»)¹²¹ та «лева» («льва»)¹²². І їх не пристрелив позитивний герой. І вони йдуть із героем і допомагають йому в разі потреби. Чарівним помічником показано і «лищку» («лісисію»). Ю. Врана зобразила її такою в казці «Попеляшнику»¹²³. А. Попович у казці «Про короля і його трьох синів» перевтілює казкового героя на муху. Будучи такою, він досягає бажане.

Чарівним помічником негативного героя виступає «когут» («півень»).

Чарівних помічників у словацькій народній казці стверджують, наприклад, такі думки: »Vrátili sa k pánovi, položili mu na krk odfatý hlavu, potreli zelinkou a odviazali ho«¹²⁴, »... a výčaroval si s ním flintu; ta vraj všetko pobije a zámok bude jeho«¹²⁵, »... dali mu po pišťalke, ktorou sa ich môže zavolať na pomoc «¹²⁶, . . . на ти тута pišťalku, kedikoľvek на неj za-

piskaš, ja ti prídem na pomoc«⁴²⁸, »... ale ony od toho prútika skamenely«⁴²⁹. »... keď ma buděš potrebovať, potras s tím kantárom, ja som hned tu«⁴³⁰, »... a šablu si od otca takú dostal, ktorá, keď jej povieš: »Šablička rubaj!« ta bude samô seba rúbať, až všetko neporúbe«⁴³¹, »... a dal mu za to ihlu, ktorá sama bede šit, čo jej rozkáže, nožnice, ktoré samy budú strihať, čo chce, medený a zlatý kantárik, ktorými keď potrasie, príde mu medený a zlatý tátos...«⁴³², »... starec dal prútik, ktorý mu otvoril zámky princezien«⁴³³, »Má tri vlasy veľké, v tých záleží jeho sila«⁴³⁴, »Dala mu jeden prsteň, že ho nenechá nikdy, či v šesti, či v neštести...«⁴³⁵, »V tej pravej ma vodu taku, že keď sa jej človek napije, velmi silným zostane, a v lavej sklienke ale je taká voda, že keď sa jej napije, hned načisto zemdle a zaspí«⁴³⁶, »... napíte sa z oho vina a budete mať za 100 chlapov moci«⁴³⁷, »... druhému (dal) pohár, ktorý keď skútkou, nikto sa dookola hnút nemožou, a tretiemu palicu, ktorou koho začahou, hned padou«⁴³⁸, »Potom im daju ešte prvju chlp zo srsti medveďej, druhjemu zo lvovej, tretjemu z orla piero, čo keď si za sáru každi položí, hned sa na to premení«⁴³⁹, »... a kde je oživujúca mast...«⁴⁴⁰, »Keď si kto na to sedlo sadol a pošíbal bičíkom, hned ho ta zanieslo, kde si pomyslel; a boty také, keď si v nich stúpil, hned bol na miu ďaleko«⁴⁴¹. Z citovaných príkladov bачимо, що словацька казкова традиція багата найрізноманітнішими чарівними речами. Основна кількість цих засобів збігається із східнословацькими українськими засобами. Більш вичерпним дослідженням, напевно, можна було б дійти до цікавих висновків. В даній праці, однак, обмежимось тільки констатацією загального характеру.

Немало спільногоміж східнословацькою українською та словацькою народною казкою можна знайти і у випадку чарівних помічників. За всі прикладади такої спільноти наведено два: »Staršemu, keď išiel horou, pripojili sa medveď, vlk a lev za to, že ich nakrmil chlebom«⁴⁴², »Chudobný človek kúpil si koňa, ako sa mi snívalo, koňa, ktorý mohol lietať popod oblaky«⁴⁴³.

Чарівний помічник і в одній, і в дугій казковій традиції займає примарну позицію. Успіх позитивного героя казки завдачує саме чарівному посередникові — чарівній речі і чарівному помічникові.

7. Епічні числа

Тривку позицію в народних казках Старинської долини займають епічні числа. Цей засіб стилю народної казки знають всі казкарі. Одним із найбільш фреквентованих епічних чисел в тамтешніх казках є число 3 (три). Ю. Шамулка у своїй казці каже: «Пушов вун до войська, а в войську служыв за три рокы. I вун за три рокы собі заслужыв три дукаты»⁴⁴⁴, «Пушов там, а краль выголосив, же до трьох раз са мало скакати там»⁴⁴⁵, «На третій завуд, як уж пришли скакати ...»⁴⁴⁶. Елічне число 3 зустрічаємо і в казці В. Смоляка «Трьоми братове»: «Была една баба. Мала трьох сыну»⁴⁴⁷. Це число використано казкарем і в казці «Як брат братові не був братом»: «Ta й краль дав три возы пінязей»⁴⁴⁸. А в його ж фантастично-пригодницькій казці читаемо таку думку з епічним числом 3: «А краль мав три дівкы»⁴⁴⁹. Фантастично-пригодницька казка В. Смоляка «Борніюв Янко» спонукає нам таку думку: «А кральовы принцезы были

три закляти пуд шарканьом»⁴⁵⁰. Це епічне число зустрічаємо і в таких випадках: «Быв ёден краль, а мав три дівкы»⁴⁵¹ (А. Харитун), «... минули три рокы»⁴⁵², «Ту, на кунцу валала, выходить дракон з трьома головами»⁴⁵³ (А. Попович).

Другим найчастіше вживаним епічним числом в казках Старинської долини є число 7. Проілюструємо це на таких прикладах: «А краль сім року там лежав»⁴⁵⁴, «А вун має сім дівок»⁴⁵⁵, «Ты до своєй країни прийдеш аж о сім року»⁴⁵⁶, «... а други сім року зась перейдуть, поки ты перейдеш туту злату країну»⁴⁵⁷, «Ta й як минуло сім рокув, настали други сім рокув»⁴⁵⁸ (А. Попович), «Перейдеш сім гор, а сім долин, а перейдеш через єдну воду, там а там найдеш го»⁴⁵⁹ (І. Гамар-Полик).

Дальшим епічним числом в народних казках щойно згаданої місцевості є число 12: «Дайте ми дванадцять возув закусок...»⁴⁶⁰, «... і так му дали дванадцять возув коштовных закусок, цукриків, колачув, ай дванадцять плукув войська»⁴⁶¹ (А. Попович).

Відомим є й епічне число 24: «А них там было двадцять штирі, тых злодію»⁴⁶² (М. Габушта).

Окремо згадаймо явище зображення Шарканя (Змія) в народних казках Старинської долини. Вище ми навели приклад, який показує, що казкарі даної місцевості Шарканя зображують триголовим. Змій ще виступає шестиголовим: «А дракон із шістьома головами вийде вон»⁴⁶³ (А. Попович); дванадцятиголовим: «Шаркань прилетить — дванадцять голов»⁴⁶⁴ (В. Смоляк), «А так запором дванадцять голов постинав»⁴⁶⁵ (А. Харитун), «... а вун за tot час вшитких дванадцять голов йому стяв»⁴⁶⁷. Дванадцятичириголовий Змій в казках Старинської долини не виступає.

Відхиленням від традиційного зображення є дев'ятиголовий Змій: «Та ту выходить такий і такий дракон із дев'ятьма головами»⁴⁶⁸ (А. Попович).

Епічне число ту ж саму функцію виконує і в словацьких народних казках. Продемонструємо це на таких прикладах: »Janiček prišiel s troma vlký do zámku ...«⁴⁶⁹, »... tri šarkáni ...«⁴⁷⁰, »Ludvík pustil sa s ním v zápas, postínal mu deväť hláv, každú musel tri roky rúbať ...«⁴⁷¹, »Tak tam boli tri roky«⁴⁷², »Prešlo päť tižňov a zúfalcova žena porodila na mesto ďjetok tri štěnce«⁴⁷³, »Keď už chceli odísť, priskočil Cigán, ktorý tam už tri roky na šarkane šabľu brúsil ...«⁴⁷⁴, »Princ žiadal od kráľa, aby mu dal do voza tri sedla a i dcéru«⁴⁷⁵; »Drak sa osvedčil, že si pre ňu pride o sedem týždňov, o sedem dni a o sedem hodín«⁴⁷⁶, »... pán sám išiel ta a povedal kráľovi, že on princeznú oslobovil, a ukázal sedem dračích jazykov«⁴⁷⁷, »Bratku, ja som teba za sedem rokov darmo choval, teraz ťa už zabíjem, vývoľ si akú chceš smrť«⁴⁷⁸, »... dnu sa prihodili tí 12-ti zbojníci ...«⁴⁷⁹, »... vyžiadal si dvoch chlapov na pomoc, 12 rohov, 12 kýl kaše a 12 peci chleba«⁴⁸⁰, »V zámku našiel jedenásť krásnych izieb, dvanasta bola pustá«⁴⁸¹. Відхиленням тут є число 13: »... a len čo sa toto maso dovari, prijde trinásť zbojníkov a tí vás na isto zabijú«⁴⁸².

Як в українських, так і в словацьких народних казках Змія показано триголовим: »... rozjedovaný šarkan vystrčil tri hlavy a šoptil oheň, že hrdenia zomidlel«⁴⁸³; шестиголовим: »Mal ten drak sedem hláv«⁴⁸⁴ (тут відхилення — мало б бути: »šesť hláv«); дванадцятиголовим: »... dal jej

dvanásť hláv, žeby ich jedla za dvanásť rokov, a položil k nej »bočku« (sud), že by ho naplnila slzami⁴⁸⁵; двадцятичотириголовим: »... ale drak mal ešte šesť hláv, lebo ich mal štyriadvadsať⁴⁸⁶, »synku, tu je veľký smútok, lebo je tu drak za mestom zo štyriadvadsiatimi hlavami⁴⁸⁷. Epíčne číslo 24 môže vystupovať i v ľiných vypadkach: »... ukázal jej 24 šarkanových jazykov⁴⁸⁸, »Tretiu bránu strážili štyriadvadsiat...«⁴⁸⁹. Vídchileniem vďačí tradičnému zobražovaniu ē semigоловý a dev'atiголовý Zmij: »... nedaleko mesta v jednej zápole jesto sedemhlaví drak⁴⁹⁰, »Zo všetkých deviatich dračích hláv povýrezával si jazyky a ustatý i so zvermi zaspal⁴⁹¹.

Z epíčnem číslo 3 tisíco kontaktuje základovou domou v narodných kászach trojčinnosť díj. Dané javište odnako predstavleno i v súdno-slovačských ukrajinčských, i v slovačských narodných kászach. Trojčinnosť díj je charakteristická pre kások Starinskej doliny. Pravda, v každomu z tých javišť narodnej prózy spôsberíame i pěvne vídchilenia. Porušenie poeitickeho klíše má mísce osoblivovo v takých kásaríkach, ktorí nedosiahli naľehkého rívnia opovídaciajkej mäisternosti. Inkolik negatívnu roľu tu mogli vidiť grati i ľinšti ob'ektívni príčini (počas pôdučne opovídania kásky, návymysne skorochuvanía opovídidi točo).

V celomu možna sказati, že epíčne čísla v narodných kászach Starinskej doliny vystupujú ako mísce vžite poeitickej klíše. Takimi sú i slovačka, i ľinšta káskova tradícia.

8. Imena-prízvišcia káskowychгероїв

Pitánia obrazov narodných kások Starinskej doliny cikavé, po-čierne, z pohľadu īch hudočného zobraženia, jak nosíci dobra (v pozitívnych heroív) a jak nosíci zla (v negatívnych heroív), i, po-druhe, z pohľadu najmenovania tých heroív výpovídanim īmenom a prízviščom. Problematika hudočného zobraženia pozitívneho a negatívneho heroív u narodných kászach porovňano široka a vymagač okremoi práci.⁴⁹² Tому na danomu mísce ne budemo rozглядati ī. Prisvetimo svoju uvgu drugomu pitánju — najmenovaniu heroív narodných kások Starinskej doliny výpovídanim īmenom a prízviščom.

V Starinskej doline nesie zasvídčeno kásku pro tvarin. Tому ne možna nazvati ní īhoto heroja īľo vidu kások.

Do grupy heroív bez īh bližčego vyznačenija v kászach Starinskej doliny naľehajú: čigán, parubok, nevista, kum, kuma, chlovík, brat, »otec« (»batyko«), gázdinia, gázda, točo. Gólovničiheroj narodnej kásky zгадuetecky u výstupnej formule, jak, napríklad: »Býv īeden parubok...«⁴⁹³ (I. Gamár-Popík), »Býla īenna taká šuvna nevista«⁴⁹⁴, »Býv īeden bogatý gázda...«⁴⁹⁵, »Býv raz īeden gázda«⁴⁹⁶, »Býv raz īeden chlovík«⁴⁹⁷, »Býli īdumi bratové«⁴⁹⁸, »Īeden otet, kedy хотіv pomirati, sklikav svojich synu i īm говоритъ«⁴⁹⁹. Poriad z najmenovaniem heroya v záťalynomu plani nerôdko stôrty īhoto stisla charakteristika, jak u výpadku īčiastočne nazvanih heroív-bratov. V kászi говориться: »Īeden býv hudočnyi, a druhý býv dužne bogatý«. Abo: »Býv īeden chlovík, ktorý živ sobi taký, ši až ne tak starý, iz žyinov«⁵⁰⁰ (I. Kich). Rôzne znaходимo taku charakteristiku heroya: »... lichka rūm'yaní, molodoy, nevinnoj, shumnoj«⁵⁰¹ (I. Pitljanich).

Казкарі Старинської долини знайомлять слухача із казковими героями, називаючи їх, як виконувачів певної професії: (Быв еден паstryръ . . .)⁵⁰², «Быв еден дзвунник старый»⁵⁰³, «Позерать — там голас рыбы імавуть»⁵⁰⁴, «Прийшла служниця ід Іванові та й гварить»⁵⁰⁵ (А. Харитун).

До групи антропоморфних образів відносимо імена: Серенча і Несеренча (Доля й Недоля). Казкар І. Гамар-Попик говорить: «Та я твоя Несеренча»⁵⁰⁶, «. . . та я його Серенча»⁵⁰⁷. Інші образи антропоморфного характеру в казках Старинської долини не знаходимо.

Позитивного героя в казках Старинської долини названо власним іменем: Іван, Михайлло, Янчо, Янко, Маря, Петро, Миколай, Гелена та Мар'єнка. Вкажемо це на таких прикладах: «Мали єдного сина, а то му було meno Іван»⁵⁰⁸, «Та еден брат быв Іван»⁵⁰⁹, «Янчу, оле, йди пудойми свому няньчові ногу горі»⁵¹⁰, «Ей, Михайлє, Михайлє . . .»⁵¹¹ (І. Питлянич), «А тот Іван дурний з Марьов пушли десь, фрас іх знає де»⁵¹² (М. Пірош), «Прийде Петро д' коньові, плаче коло коня та плаче . . .»⁵¹³ (Ф. Силанич) «. . . а сятий Миколай найгурше быв намашеный»⁵¹⁴, «Мав дівочку Геленку»⁵¹⁵ (А. Харитун), «Мар'єнко, Мар'єнко, подь ня перенесь»⁵¹⁶ (І. Гамар-Попик), «Небо Мар'ю, я такий голоден, я бы так дашо ів»⁵¹⁷ (М. Пірош).

Окрему групу становлять найменування героїв, які інклінують до прізвищ. Сюди відносимо такі прізвища, як, наприклад: Попеляш, Попеляшник, Кривойдерево, Потрискал, Валибук тощо. Ю. Врана прізвище «Попеляш» засвідчила такою думкою: «Двоми были ясучі, а третій быв такий Попеляш, шо лем сидів все за кафльома»⁵¹⁸. В. Смоляк у своїй казці згадує: «Я є Кривойдерево»⁵¹⁹, «Я є Потрискал»⁵²⁰; А. Харитун у казці «Король і його три дівочки» наводить: «Прийшов вун до коваля, шо Валибук ся кликав»⁵²¹.

Герої, що мають і ім'я, і прізвище: Борнів Янко, Томчів Янко («Быв Борнів Янко»⁵²², «А Томчів Янчо що зробив?»⁵²³ (В. Смоляк).

Перекази та оповіді із життя наближують нам історичні імена та прізвища: Довбуш, цар Николай, Мартяк (офіцер), Грицига (відчим Ю. Колинчака), Янига (словак із Лійтова), Андрій Мацко (казкар с. Старина), Юліус Сатмарі (начальник полку в Ужгороді), Циріл Брезік, Юрко Колинчак, Олександр Духнович, Олександр Павлович, Марія Терезія, Юрко Наці Мелникові (Юрко Колинчак). Всі ці імена та прізвища знайдено в раніше опублікованих матеріалах (наприклад, прізвище Довбуш) та в зразках народної прози Старинської долини, які публікуються як прикладення до даної монографії.

До героїв з іменами космогонічного походження відносимо: Вітер, Сонце, Місячик, Сонцьова мати, Місячкова мати та Вітрова мати. М. Пірош каже: «Але буде знати за ні Вітор, бо Вітор ай тамды дус, кады я не годен світити»⁵²³, «Але буде знати за ні Сонце найскорей, бо то я слабый»⁵²⁴, «Але, може, бы дашо муй сын знат, Місячик»⁵²⁵, «Але прийшла вдень там, до Сонцової матері»⁵²⁶, «А то была Місячкова мати»⁵²⁷.

Це в основному всі імена-прізвища позитивних героїв, з якими зустрічаємося у народній прозі Старинської долини.

Негативні казкові герої теж мають свої імена та прізвища. Але значна кількість героїв фігурує в казках із загальним визначенням: «велькоможный пан», «судця» («суддя»), «отець духовный», «пуп» («піп»), «дяк»,

«дзвунник», «царь», «краль» («король»), «крайовна» («королева»), «мачоха», «купець», «жыван» («злодій»), М. Пірош у своїй казці згадує великоможного пана⁵²⁸. В інших казкарів читаемо: «Быв раз еден пан, мав двух ису»⁵²⁹ (Ю. Шамулка), «Ой, отче духовный, кобы вы знали, яку я радусь маву»⁵³⁰ (І. Питлянич), «Пуп юй так гварив . . .»⁵³¹, «Была єдна невіста така шумна, а ходили за ньюв трьоми, мала трьох фраіру: пуп і дяк, і дзвунник-неборак»⁵³² (М. Пірош), «Та и царь ей там замок»⁵³³ (М. Попович), «Кедъ-исъ ня высльодив, та ня приведъ д' нянькові, царькові»⁵³⁴ (І. Пилянич), «А крайовна, а краль вже лем сиділи, а чекали, що буде»⁵³⁵ (О. Гриб), «Мала мачоху, ай нянька мала»⁵³⁶, «Быв еден богатый купець»⁵³⁷ (М. Томан), «Быв еден жыван»⁵³⁸ (І. Гамар-Попик).

У фантастично-пригодницьких казках зустрічаємося з негативним героєм, відомим під ім'ям — Гінджибаба (Баба-яга): «. . . десь у Гінджибабы є така вода»⁵³⁹ (В. Смоляк), «Тот наклав вгень, пече сало, а Гінджибаба на дубі сидить»⁵⁴⁰ (А. Попович), «Мене закляла Гінджибаба . . .»⁵⁴¹, «А там буде така й така Гінджибаба сидіти»⁵⁴² (Ю. Чорнанич), «Вна была злый дух, то была Гінджибаба»⁵⁴³ (Ф. Силанич).

Дальшим негативним героєм казок Старинської долини є Локтибрада (у казці з Лабірщини — чорт): «А Локтибрада знов, же де на тамтот світ діра»⁵⁴⁴ (В. Смоляк). Сюди відносимо й казкового героя, якого знаємо під іменем Мирский принц: «То ся писав Мирский принц»⁵⁴⁵ (А. Харитун). Із імені обох цих героїв можна встановити, що вони перейняті із словацької казкової традиції.

В одній з легенд згадується ім'я Мадей: «А вун мав хыжу, тот Мадей, а чистыми человеческими головами была покрыта»⁵⁴⁶ (Ю. Шамулка). Демонологічні істоти в казках фігурують, як Луцифер, Смерть та чорт: «То мусить іти ід тому Луциферьові, ід тому найстаршому»⁵⁴⁷ (Ю. Шамулка), «Та я Смерть»⁵⁴⁸ (І. Гамар-Попик), «Надышов чорт»⁵⁴⁹ (Ю. Шамулка).

Негативні герої мають і конкретні імена: Мошко, Берко та Файга. М. Томан каже: «. . . видиш, Мошку, теперь ты в середині, а я скраю»⁵⁵⁰ (М. Томан), «Берку, вуз-им помастив . . .»⁵⁵¹, «Но няй же Файга знає, як ся рубає»⁵⁵² (М. Пірош).

В апокрифічних легендах виступають імена: Христос та Петро. Ю. Колинчак говорить: «Зайшли Христос з Петром до корчмы»⁵⁵³.

Із сказаного бачимо, що шкала імен та прізвищ негативних героїв народних казок Старинської долини невелика. Найчастіше негативного героя тамтешні казкарі називають загальним поняттям. Імена та прізвища казкових героїв цікаві і як інтеретніче явище. Процитовані приклади переконливо вказують на безпосереднє контактування української і словацької казкової традицій. Це контактування проявлялось на протязі всієї історії співжиття двох братніх слов'янських народів на південних схилах Карпат. Як можна було бачити, декотрі імена героїв повністю збігаються. Певний вплив тут відчувається і з боку угорської казкової традиції. Стверджує це хоч би ім'я — Гінджибаба (угор. — Indzsibaba). Казкова традиція Старинської долини засвідчила і цілий ряд імен, характерних для даної місцевості. Із них найбільш типовим є ім'я — Іван.

9. Фольклор у казках

Народна казка не є імунною у відношенні до інших фольклорних жанрів. Такими бачимо і народні казки Старицької долини. Найчастіше в казку проникають прислів'я та приказки. Особливо соціально-побутова казка є носієм цього виду народної поетичної творчості. І. Питлянич у своїй казці «О трьох сину і одного дзвонаря» використав таку приказку: «... злодій — все злодійом»⁵⁵⁴. В тій же казці читаємо прислів'я з прямим значенням: «Злодій од злодія няй не краде»⁵⁵⁵. Соціально-побутова казка М. Хаутур спонукає читачеві таку афористичну думку: «Та й то так: «Хто на кого яму копле — сам до неї впаде»⁵⁵⁶. У зв'язку з цим прислів'ям зазначимо, що соціально-побутові казки тут-там завершуються тумкою підсумкового характеру. Така думка несе з собою елементи морального висновку. В ній непрямо зафіксоване і ставлення казкаря до оповідуваного в казці.

Оповіді із життя та перекази, як і соціально-побутові казки, з боку композиції більш податливі. Тому в їх структуру легше проникають прислів'я та приказки. В оповіді із життя Ю. Колинчака знаходимо таку думку: «Зато тоту паленочку паны наварили, жебы мудрі продавали, а глупі бы ей пили»⁵⁵⁷. Або: «Ремесло є злате дно»⁵⁵⁸, «Хто робить — нігда зло не походить»⁵⁵⁹, «Працьовиті руки докажуть вельо зробити»⁵⁶⁰. М. Хаутур в переказі «За єдину бабу стару» використала таку думку афористичного характеру: «Кто чо робі — кождый собі»⁵⁶¹. Тут же запримітимо, що дане прислів'я запозичене із словацького фольклору. На підставі цього можна здогадуватись, що і сам переказ запозичений. Та ж жінка-казкар в оповіді із життя «За єдину стару бабу худобну» має приказку — «Худобного ніхто не позерать»⁵⁶². Прикладом залишків забобонних вірувань, що мали місце в свідомості частини населення Старицької долини може нам послужити така думка: «Поты жые — поки му свічка не доторить»⁵⁶³ (М. Хаутур). Прислів'я та приказки інколи в народних казках звучать неточно, як, наприклад: «До млина кедъ прийде, та хто наперед прийде, тот мелс»⁵⁶⁴ (А. Попович). Дане прислів'я мало б звучати так: «Хто скоріше до млина прийде — тот скоріше меле». В. Смоляк у фантастично-пригодницькій казці «Чарівні гуслі» спонукає слухачеві приказку: «... мати скорей за дівков, як за сином»⁵⁶⁵.

Прислів'я та приказки як окремий фольклорний жанр не засмічують народну казку. Навпаки, є свідченням освіченості казкаря. І саму казку, її ідею доповнюють та поглиблюють.

В народних казках знаходимо зразки й такого фольклорного жанру, як загадки. М. Томан в текст своєї казки вмонтував таку загадку: «Кедъ ты вучитель, ты — мудрый, та повіч ми, шо бог кажду суботу робить». Відгадання цієї загадки таке: «Богажду суботу ставлять драбини: одну горі, другу долов»⁵⁶⁶. І в цій загадці знаходимо афористичну думку, хоч в цілому загадка звучить в гумористичкій тональності. Із загадками контактує і такий загальновідомий прийом, як відгадування певного знаку принцеси. І. Гамар-Попик, наприклад, у своїй казці каже: «...дав розгласити по цілум штаті, же кто одгадне, який вна знак має, тот буде її» («Пастух і принцеса»).

Народні казки Старицької долини засвідчують і відповідні дані про

весільний обряд. Цікавою з цього боку є термінологія народного весілля тамтешнього населення. Ось кілька весільних термінів, взятих із народних казок досліджуваної місцевості: «свадьба»⁵⁶⁷, «зять»⁵⁶⁸, «плешіни»⁵⁶⁹, «староста»⁵⁷⁰, «молодий»⁵⁷¹, «молода»⁵⁷², «обручка»⁵⁷³ тощо. Народні казки вказують і на деякі звичаї, поєднані з народним весіллям. Наприклад, М. Пірош у казці «Іван і його жінка» каже: «Но та й пушли вни на пуд спати, закрили са рябов плахтов...»⁵⁷⁴, «Но та й як вже було по свадьбі, першу нуч, та тоды, хоць були ай не хотіли йти на пуд спати, хоць була яка зима була, но але то було мусай іти на пуд спати. Ай то вже було так в звичку, же першу нуч — на пуд спати»⁵⁷⁵. Або: «Мняса молодым даколи не давали, бо гварли, же кедъ будуть істи молоді мнясо тоды, тот день, та ім са худоба не буде годовати»⁵⁷⁶.

Всі ці дані можуть сприяти вивченню народного весілля Старинської долини⁵⁷⁷ і української етнічної області Східної Словаччини.

Казка Ю. Шамулки «Дівчина і чорт» засвідчує звичай ходіння на «прядки» («вечорниці»): «Но а ходили дівки на прядки, як то даколи ходили»⁵⁷⁸. Цією думкою казка стверджує і зникання традиційних звичаїв у умовах розвиненого соціалістичного суспільства.

Поряд з прислів'ями та приказками, загадками та даними про народне весілля в казках виступають і порівняння. Знає їх і народна казка Старинської долини. М. Пірош у казці «Іван і його жінка» використала таке порівняння: «... але же вун такий быв яксь непотрібний, такий, як дерево»⁵⁷⁹. А Ю. Шамулка каже: «... а іде на коню такий, як шаркань»⁵⁸⁰, «Вун скочив, коня вбернув та й пушов, як вітор»⁵⁸¹. В цілому можна констатувати, що народні казки Старинської долини не знають багато випадків таких порівнянь.

Тканина автентичної народної казки, як переконуємося, вбирає до себе і інші фольклорні жанри, або дані про народні звичаї. Казкар, вплітаючи неказкові елементи в казку, намагається передати сучасному слухачеві не лише дію твору, але спонукає йому і широку шкалу відомостей. Трапляється й такке, коли оповідач посередництвом казки спонукає аудиторії слухачів свій багатий життєвий досвід. Чим більш таких даних у казці, тим віддаленішою вона є від загальновідомої композиції цієї казки.

10. Топоніміка

Казки Старинської долини спонукають нам багатий топонімічний матеріал. Той групується навколо найменувань населених пунктів близької та віддаленішої околиці, навколо назв місцевості, річок, країн (дійсних та вигаданих).

Назви населених пунктів близької околиці згадуються в таких мовно-сintаксичних конструкціях казок Старинської долини: «А жына в Кобасові похована»⁵⁸², «Фронта далі не пушла, лем до полян»⁵⁸³ (М. Габушта), «А вни так попуд ліс мали вести того бувака, якби із Стасцина до Сини»⁵⁸⁴ (В. Смоляк), «... та зъме носили выдты до Паризовець цукерь ай муку»⁵⁸⁵ (А. Харитун), «Ади з Сини аж, з другого валалу, з другого міста»⁵⁸⁶, «З Великих Полян»⁵⁸⁷ (Ю. Чорнанич), «Но і я пушов до Сини, до окресного міста»⁵⁸⁸ (С. Кузьма), «Та возили зъме до Стасцина на во-

зах»⁵⁸⁹ (О. Кузьма), «Старина, як Стацин, старша, як Снина»⁵⁹⁰, «... а жінку собі найшов у Пчолиному»⁵⁹¹, «А в Старині били мадярські войська, а в Полянох били руські войська»⁵⁹² (Ю. Колинчак), «... та так з тым возом пушти до Березного на шпірітус»⁵⁹³, «В сусіднім валалі, то єсь у Великій Поляні...»⁵⁹⁴ (М. Пірош), «Но та як вже пришли до того, та', як до Сники, на ярмарок...»⁵⁹⁵ (Ю. Шамулка).

Назви віддаленіших населених пунктів, взятих із народних казок Старицької долини, зустрічаються в таких мовносинтаксичних конструкціях: «... а з Сянока до Krakova»⁵⁹⁶, «А потому нас забрали на Богумін, на Брно, на Віден...»⁵⁹⁷, «... водправили нас до Тісной...»⁵⁹⁸, «Во два дни нас повели до Сянока»⁵⁹⁹, «... в Кошицьох водсидів шість місяцю...»⁶⁰⁰, «Но але вдарили на Лаборець, ударили на Ужок...»⁶⁰¹, «... нушили бы зъме аж до Вена, а то до Відня»⁶⁰² (М. Габушта), «Але потум вун ходив до Гуменного, до немоцниці, так ся там вздравив»⁶⁰³, «... пущла до Ужгороду, до ворожылі»⁶⁰⁴, «Бойовав і прийшов аж до Берліна»⁶⁰⁵ (Ю. Врана), «А тот сусіда муй ішов із жыдом до Березного»⁶⁰⁶ (І. Питлянич), «Выдтам нас вернули, а прийшли зъме до Любліны»⁶⁰⁷, «Выдтам зъме прийшли ід Варшаві»⁶⁰⁸, «Там били Кошиці»⁶⁰⁹, «Потум еден быв із Берегсазу»⁶¹⁰, «Пришли зъме до Галича, до єдной хыжы»⁶¹¹ (Ю. Чорнанич), «За мадярської монархії меновали Унгвар»⁶¹², «... і наруковав-им до Ужгороду до шість а тридцятого плуга»⁶¹³ (С. Кузьма), «Зубной, Зубной, Зубной...»⁶¹⁴, «Бо вже в Гуменнум была фронта...»⁶¹⁵, «Вун ішов пішо на Унгвар»⁶¹⁶, «Та й муй газда прийшов із Філякова дому»⁶¹⁷, «Але аж до Рейфев на дерево ходили...»⁶¹⁸, «Руські до Гуменного дуйшли...»⁶¹⁹ (О. Кузьма), «Іде, іде, прийшов так, як кедь бы принаймі до Мигаловець»⁶²⁰.

Назви місцевості знаходимо в таких мовно-синтаксичних конструкціях народних казок Старицької долини: «Генераль погынув у вас, у Карпатах»⁶²¹, «Є у нас такий місто, що ся называть Красна долина»⁶²² (Ю. Чорнанич), «А на кунці той воды суть Три воды, бо там ся три поточки сходили»⁶²³ (Ю. Колинчак), «... а на ні стріляли з ного Горба»⁶²⁴, «А найвсеце іх ішло до Кучалаты»⁶²⁵, «... там, у Деберках, злодії жили...»⁶²⁶, «Ясенники зато ся прозывавутъ, же там было много ясеню»⁶²⁷, «І зато ся зве За переліском»⁶²⁸, «І зато ся прозывавутъ Млачки, бо то много тых млак было»⁶²⁹, «Ту в нас є такий місто, що ся зве Моглиця»⁶³⁰ (М. Габушта), «Втікали так, якби там дагде, на Магуру»⁶³¹ (В. Смоляк), «А мы маємо там землю, выше валалу, а то ся кличе Цинтеръ»⁶³² (А. Харитун), «... взяли го аж на Кавказ»⁶³³ (Ю. Врана), «У нас є ту єдной місто, що ся называть Багна»⁶³⁴, «А у нас є ту такий хотарь, що ся называть Кучалата»⁶³⁵, «На Козалаті»⁶³⁶ (або — «Кучалаті») (Ю. Чорнанич), «Прийдуть так, якби там, на Веръх»⁶³⁷ (В. Смоляк), «Над Старинов стойть велика гора, Газдорань ся кличе»⁶³⁸ (Ю. Колинчак).

Назви рік, річок та морів знаходимо в таких мовно-синтаксичних конструкціях народних казок Старицької долини: «А дідо быв за Тисов на вымолот»⁶³⁹ (Ю. Чорнанич), «Пониже села Старина тече так звана Березувчана вода»⁶⁴⁰ (Ю. Колинчак), «... а Буг-вода»⁶⁴¹ (Ю. Чорнанич), «Але як ішли, та прийшли ід Чорному морьові»⁶⁴² (А. Попович).

Назви країв та країн зустрічаємо в таких мовно-синтаксичних конструкціях народної прози Старицької долини: «Та утікали зъме до

Руська»⁶⁴³, «Но і як водступили, пушли ту до Польші, на Галичину»⁶⁴⁴ (М. Габушта), «Прийшли зъме до Таліянська коло Дебердова, коло Тресту»⁶⁴⁵, «А потум выдтам зъме пушли до Таліянська»⁶⁴⁶, «Із Словенська»⁶⁴⁷ (Ю. Чорнанич), «То є на Пудкарпатськай Русі»⁶⁴⁸ (С. Кузьма), «І пушли ту двоми братове до Америки»⁶⁴⁹ (Ю. Колинчак), «А быв там єден з Липтовської . . .»⁶⁵⁰ (Ю. Чорнанич), «. . . або розповідав ім з Америки даку пригоду»⁶⁵¹ (Ю. Колинчак), «Так го водтягли до Польської, до Krakova, до немоцниці»⁶⁵² (Ю. Врана).

Вигадані назви казок та інших прозових видів Старинської долини: «З Курівароша»⁶⁵³ (В. Смоляк), «Ta вун повів кральові, же вун є з Курниквароша»⁶⁵⁴ (Ю. Шамулка).

Народна казка, як переконуємось, несе з собою і цікавий топонімічний матеріал. Цей матеріал разом з іншими елементами (наприклад, побутовими даними, описом природи тощо) створюють колорит національного обличчя казки. Саме тому всім цим явищам необхідно приділяти увагу. Тут же додамо, що топонімічні дані народних казок можуть бути цікавими і для інших галузей науки (наприклад, для діалектології).

11. Побут

Народна проза Старинської долини переконливо відбиває і побут тамтешнього населення. Колорит цього побуту створюють: 1. дані про матеріальну культуру і 2. дані про життя широких народних мас. В даних про матеріальну культуру знаходимо відомості про:

— сільськогосподарські будівлі: «Там сусідній такий хлопчико быв, жына вже стара была, щі як туты стародавні хыжы были, такі з западками; бо вы не пам'ятаєте, такі туты двері были, що й з трісков розомок»⁶⁵⁵, «Пробудиться в пелевні (а палевня была не так, як ту в нас, же коло хыж, а та', як там долов — дали кус вод хыжы); вна са пробудить — ани вояка, ани дітины»⁶⁵⁶ (Ю. Шамулка), «А тото з комина піношу, а ты не вставай із постелі, лем леж»⁶⁵⁷, «Пушли до стайні, худобу поспущали му, вгняли по вулиці»⁶⁵⁸, «А вни увишли до хыж, на облак выметали шовдры, солонину зобрали, пушли»⁶⁵⁹, «Ta й тот молодый царь, як понаганяв худобу, поприв'язовав до стайні . . .»⁶⁶⁰, «Коч дали до шопкы»⁶⁶¹, «А родичум моім носили нафту за того, хыжу побілили, эмащували, бо діля не было так, як теперька є. Мастили глинов, попразили, що выдерли»⁶⁶² (І. Питлянич);

— сільськогосподарські знаряддя: «Хомоты, колеса — вшыткой златой»⁶⁶³, «Коч парадный, хомоты, коні красні»⁶⁶⁴, «Пушла, коня одв'язала, вивела до загородки, прив'язала д' сливи, принесла до стайні терлицю»⁶⁶⁵, «Там, де вояк тримав за кантарь, там дав позверслю. А там, де быв хвуст, кус соломы дав, впхав до терлиці і дав воякові солому тримати місто хвоста»⁶⁶⁶, «Але загнав вун на ярмарок жыну, жебы купила коні, вуз, плуг, бороны, плужнята, ай слугу, ай щі жебы на пачку догану, жебы му зустало»⁶⁶⁷, «Выбрали си коні парадні, штварті на ні, вуз, плуг, бороны, плужнята, слугу»⁶⁶⁸ (І. Питлянич), «Всяк та й сдного сгражного посадив на терлицю, на того, на чому коноплі втінавуть»⁶⁶⁹, «Іди, повіч панові, жебы таку телігу зріхтовав . . .»⁶⁷⁰, «. . . панова й газдова

вшытка фамелія сіла на задню телюгу. А ты сам — на передню»⁶⁷¹, «... та жебы-сь сворінь вихопив»⁶⁷² (В. Смоляк);

— народну страву: «А даколи люди не звали, кедъ била поливка з мняса, та не гварли, же поливка, лем юха»⁶⁷³, «... а в пивниці било молоко: — бо то так било вліті, та до пивниці молоко носили, жебы так сасідало, жебы веце сметанки било»⁶⁷⁴ (М. Пірош), «Но але вун перед свадьбов забив паця дома. Та шо потребував на свадьбу, на повжиття, того варилося, а другой дав до комина, жебы ся завудило»⁶⁷⁵, «Я маву в комині одну свиню»⁶⁷⁶ (І. Питлянич), «Мала так хліб за столом, як даколи били положені»⁶⁷⁷ (М. Хаутур), «... пані зварила пирогу, а дала Іванові»⁶⁷⁸ (А. Мартяк), «... найшла жабу, взяла на рожен, прийшла ід вогніві та й пече. А тот солонину пече»⁶⁷⁹ (А. Попович), «Вна мусила — з попілю вшіпки пекла»⁶⁸⁰ (А. Харитун);

— кухонний посуд: «Я куплю горці, та будеш горці продавати. (Такі, як шо даколи туты стародавні, такі глиняні, палені, шо на молоко били)»⁶⁸¹ (Ю. Шамулка);

— види і знаряддя праці: «... дали юй такий прайнік до рота, ай розвалку юй дали...»⁶⁸² (А. Харитун), «Мое щі скорей буде вшыткою; як тых, шо вже мытки перуть»⁶⁸³, «Жено та другі жены вже понапрядували, вже помотали, вже перуть, а твого нігде нічого не є»⁶⁸⁴, «А на поді мали таку велику бочку, а вна там дала тоты пачуски, того прядиво до той бочкы»⁶⁸⁵ (М. Хаутур), «Найшов у мочилах жабы, в потоках — ракы»⁶⁸⁶ (І. Питлянич), «А вна на вечурки ходила»⁶⁸⁷ (М. Хаутур), «А то даколи люди ходили на вимолот»⁶⁸⁸ (Ю. Шамулка);

— предмети хатнього вжитку: «Як то даколи тото колетовча било в боденці»⁶⁸⁹, «... як хоче колотити, шмарить до той боденки, а раз, двараз рушить — вже повна боденка масла»⁶⁹⁰, «Як то даколи били старі пеци, щі били кутачі, ватральки, тото попуд куты»⁶⁹¹ (М. Хаутур);

— народну ношу: «... а такі били чапов'ята, знаєте, шо то били трачки, а такої з вовни било, такої з поставу...»⁶⁹² (Г. Дуркот), «Подала му води, напивса, позерать горі ним, долі ним — та такої вбраної в холошнях, в сіраку, як то давно ходили»⁶⁹⁴ (І. Гамар-Попик), «Вун собі впхав до гачей до своїх, до гайшника»⁶⁹⁵ (Ю. Врана), «Шмаття з ся зметав чистої і взяя старої, злодійської шмаття, калап такий старий на бук...»⁶⁹⁶, «А так наклали на дванадцять коп кошулі, на дванадцять коп анцуги, на дванадцять коп полотна, а на дванадцять коп штромфлі, на дванадцять коп злато — шыткої, шо било накрадженой»⁶⁹⁷ (І. Питлянич), «А вна му дала рушник вышываний»⁶⁹⁸ (А. Харитун) та

— інше: «А то така лавка била через воду»⁶⁹⁹ (М. Хаутур).

В дані про життя широких народних мас відносимо казковий матеріал, який стверджує:

— залишки міфологічних уявлень. В переказі М. Пірош «Як вмирали люди»⁷⁰⁰ та Ю. Колинчака «Про холеру в Старині» холера виступає персоніфікованою. Це явище відносимо до часу, коли людина внаслідок об'єктивних причин одухтволяла явища навколошнього світу;

— залишки забобонних вірувань відсталої групи населення Старинської долини. Так, наприклад, в казці М. Пірош «Три брати і їх сестричка»⁷⁰¹ знаходимо залишки віри колишньої людини в магічну силу слова. Мати, щоб покарати своїх синів за провину, кинула на них прокляття:

«А закляли бы съте са і такі діти, та бы съте са закляли! Бодай съте із са тіло іли!» Після цього прокляття сини стали гавранами. Нам не довелося досліджувати, наскільки тривким є таке вірування в мисленні населення Старинської долини. Але в тамтешньому регіоні ще й сьогодні зустрічаємося із найрізноманітнішими проявами забобонності. Саме з нею часто контактувало народне лікування. Ю. Колинчак у своїй оповіді із життя «Народний лікар»⁷⁰² згадує старинського народного лікаря Андрія Мацка. Такий лікар в народі нерідко користався повагою та пошаною. Слід додати, що соціалістична дійсність і в цьому кутку Словаччини пустила міщне коріння, і такий прояв відсталого минулого, як забобонність, втрачає будь-який ґрунт для дальнього «прогресування»;

— певні історичні факти: «Та й даколи лем tot са добрі мав, хто поле мав. Но та й вни поле не мали та й худобні били»⁷⁰³ (Ю. Шамулка), «А юй якось такий став жаль, же вна таку хуть собі робила на тото мясо, же буде хоць лем раз у році, же в неділю йзіс мясяса»⁷⁰⁴ (М. Пірош). Ю. Колинчак в оповіді із життя «Про панщину»⁷⁰⁵ засвідчує: жнива під час панщини, працю найманіх робітників і покарання за «провину» — бійку в двадцять п'ять палиць. Інша оповідь Ю. Колинчака («Про першу світову войну»)⁷⁰⁶ говорить про Юрка Куцера, страченого австро-угорськими солдатами під час першої світової війни за те, що підпалив «пасіку», що дало підставу твердити, що він — москофіл. Оповідь того ж казкаря «Юрко Кушнір»⁷⁰⁷ показує старинського селянина, який пройшов фронтами першої і другої світових війн. Боротьба проти фашизму його вела від Бузулука аж в Прагу. О. Кузьма в оповіді «О тифі»⁷⁰⁸ вказує на тиф, який в Старині поширився під час першої світової війни. Та ж оповідачка стверджує, що соціально найбідніші селяни «по жебрах ходили»⁷⁰⁹. Здilenнє життя старинчан показано в оповіді О. Кузьми «Наша Газдораня»⁷¹⁰. Селяни орали стрімкі скилі гори, та користь з цього була мала. Страхіття війни наближує нам оповідь «Як прийшли імці шмыгнью нашу розбивати»⁷¹¹ (О. Кузьма). З накресленням соціального стану селян під час першої світової війни і після неї наближує нам оповідь С. Кузьми «Як я Людвігові Свободі коня пудкував»⁷¹². Єднання слов'ян під час першої світової війни зображує казкар Ю. Чорнанич («Пригоди Юрія Чорнанича»)⁷¹³. Скрутне становище українського населення Східної Словаччини і, зокрема, Старинської долини, наголошує така думка І. Питляничі: «А тот злодій, хлопчишко, зробився за жебрачку стару, за бабу. Довге волося взяв си, зробився такий біднельський та й ходить по валалі з хыжы до хыжы, дашо жебы му дали. А шо му дась такий бідний народ? Не має самнич. Та де яйце, де шо?»⁷¹⁴ («О трьох сину...»). Або: «Може, пан велькоможный го переноочує коло худобы десь, або пуд стайньев, хоць-де»⁷¹⁵, «Але, отче духовный, та вы — спаситель души. Та хто же ня прийме, кедъ не вы?»⁷¹⁶ (І. Питлянич). Під не хотів прийняти бідняка на нічліг, але згодом дозволив йому заночувати під хатою. Наявність таких та подібних явищ в умовах експлуататорського ладу на Словаччині підтверджують і інші фольклорні матеріали (наприклад, оповідь Ю. Шамулки про своє життя в багатія на Земплинській

низовині)⁷¹⁷. М. Хаутур в оповіді «Як ся двой поженили...» засвідчує інший історичний факт: «За вісімнадцять або дев'ятнадцять року вун на туй войні быв»⁷¹⁸. Зрозуміло, як в даному, так і в кількох дальших випадках натрапляємо на анахронізм⁷¹⁹;

— колишню відсталість і технічний прогрес сучасного: «То не было так, як днес, що ташки суть, кабелки. Лем зайдки»⁷²⁰ (М. Хаутур), «Як раз на св'ятый вечер, хотів зайти до жінки молодої, та ішов через ліс, через верх, бо автобусу тогди не было, ані машини»⁷²¹ (Ю. Колинчак), «Приходить до тої Гінджибабы, квітки били на облаку, обычайно, як і в нас є звик, що квітки на облак кладеме»⁷²² (Ф. Силанич), «Ходив по світі — не так, як днеська: літадлами, машинами, автобусами ходять, а тогди лем напішо»⁷²³, «Пушли — дорог не было таких, як днеська суть дороги, автобусу не было...»⁷²⁴ (М. Томан), «...люди не мали так шо істи, як теперъка, лем з таким са живили: даякой коріння, йшли до ліса, копали, даякой зілля збирали. Та туту сушыли, терли та з того вшіпок пекли; а бандурок ім са лем тулько вродило, що як брав цілый день, а вечор приніс на плечох дому. Та не сипали до пивниці, бо тогди пивниц ани не было, лем іх сипали до бочки»⁷²⁵ (М. Пірош), «...сісти не было де, та', як ади в нас»⁷²⁶ (Ю. Шамулка), «Не мав де жити, так поміджи людей ходив, сем-там, ту-не-ту са валах, бо то не было сиротинцю так, як днесъ»⁷²⁷ (І. Гамар-Полик);

— міграцію за працею: «Но та й вун са забрав та й собі думать: ше вун буде (тогди до Америки пушяли), та вун пуйде до Америки. Жыну вхабив, а вун пушов до Америки. Пушов до Америки. Пушов до Америки, там за даякий час быв в Америці; но і вун выдтам вышов дому...»⁷²⁸, «Дакели йшли люди до Америки. Йшли такі, що ани писати не знали, ани читати»⁷²⁹ (Ю. Шамулка). Сюди відносимо й оповідь із життя Ю. Колинчака «Як двоми братове пушки в Америку»⁷³⁰.

Розрущеність цього цікавого матеріалу по казках, переказах, легендах та оповідях із життя не дає цілковитої картини про побут та соціальний стан населення Старинської долини. Однак, віднайденням і осмисленням його можна укласти реалістичну картину-характеристику життя цього населення. Характерною ознакою цієї картини є позитивне зображення соціалістичної дійсності в ній. Даний факт, крім іншого, вказує на те, що народна казка, як і народна проза взагалі, не замикається від сучасної дійсності, що вона живо реагує на те чи інше суспільне явище.

12. Природа

Як відомо, казка чи якийсь інший жанр народної прози не дає простір для широкого зображення природи. Однак, відбиття окремих природних явищ в народній прозі — наявне. В народну прозу Старинської долини вміло вкомпоноване її зображення тамтешньої природи.

Найчастіше в народних казках згадується ліс, правда, без точнішого визначення цього природного явища. Як от: «Іде — лес лежыть у лісі»⁷³¹, «Прийшов до ліса — роса му впала до рота»⁷³², «Выйшли до ліса, ідути лісом, та й хлопчико гварить»⁷³³ (В. Смоляк), «Вна, сигінятко, пушла та й іде, та й іде, та й іде лісом, іде, а так вийшла на єдну гору, а там

волінь быв»⁷³⁴, «Пушли до ліса, там зачали дрыва рубати»⁷³⁵ (А. Харитун), «Взяв си смер подля того світла та й іде лісом, через скалы, через долины, через вивратини, по гущаві, бодраный, мокрый, сніжица впала, холодно»⁷³⁶ (І. Питлянич). Інколи казкар визначає вид лісу: «Іде, іде єдным дубовим лісом, дубовы колоды поперевертаны»⁷³⁷ (А. Попович). З дерев у казках Старинської долини згадуються — бук, дуб, береза, груша, яблуня, смерека («яліца»): «Якый найгрубшый бук у лісі...»⁷³⁸, «Пушов до ліса, імив бучка, та вытяг так, же ані нечув, же дашо тігав»⁷³⁹ (В. Смоляк), «Зайшли, пушли пуд того дуба»⁷⁴⁰ (А. Попович), «Шаркань імив дуба — вытяг»⁷⁴¹, «Де найгрубшого дуба найдеш, а принесъ»⁷⁴², «Шаркань танцює, лем дуб фирмить коло нього»⁷⁴³, «А тот заїшов, ріж березові гужовки, круть»⁷⁴⁴ (В. Смоляк), «Вни пушли — грушку зрізали»⁷⁴⁵ (Ю. Врана), «... а там буде єдна грушка...»⁷⁴⁶, «А там буде друга яблоня»⁷⁴⁷ (А. Попович), «Рідкий ліс, та й так поза яліци, поза яліци приближилися д' ним»⁷⁴⁸ (І. Питлянич).

Картину про природу Старинської долини докреслюють ще й такі деталі, як, наприклад, згадка про скелі: «І вун прийшов ід єднуй скалі, а коло той скалы ходить»⁷⁴⁹ (А. Попович); про вогонь серед луки: «Прийшов на туто луку і наклав собі вгень»⁷⁵⁰ (Ю. Врана); про гадюк: «... прийдете на єдину луку, а там, на туй луці, не будуть лем самы гады»⁷⁵¹; про поляну: «Теперька прийдеме на єдину поляну...»⁷⁵²; про криницю: «А то не є криниця, то є ведьма»⁷⁵³ (А. Попович); про печеру («яскыню»): «А прийшов вун д' яскыні єднуй»⁷⁵⁴; про урвища: «... там, у ярку, єден суче скалы»⁷⁵⁵; про мочила: «Найшов у мочилах жабі, в потоках — ракы»⁷⁵⁶ (І. Питлянич); про зиму: «Така велика зима»⁷⁵⁷ (А. Харитун) тощо.

Із щойно сказаного бачимо, що казкари Старинської долини в цілому подають вірну картину навколої природи. Цю картину не знаходимо в якомусь одному творі (казці, легенді чи переказі), а укладемо собі її, познайомившись з народною прозою в якомога вичерпному плані.

13. Мова

Мову народної прози Старинської долини, зокрема, народних казок, презентують українські говорки бойківського діалекту. В цій мові, крім іншого, знаходимо такі цікаві явища: як: 1. пом'якшувальні суфікси: «Мамочко моя родненъка, мамочко моя солоденька, повічте, та я не мала нігда ані брата, ані сестрички?»⁷⁵⁸ (М. Пірош), 2. чужомовний діалог: «Відза, велькоможни пан. Та... вноці так ня бочкалі, а... а теперъка вже ані пипку мі не хотять дати мою»⁷⁵⁹ (Ю. Шамулка), «Вар'я! Стуй!»⁷⁶⁰ (Ю. Чорнанич), «А божічко святий би це скарав за мое цело!»⁷⁶¹, «Кто чо робі — кождый собі»⁷⁶² (М. Хаутур), «Пан сабов: ми ся видить, же вы вночі шыли. Най попатря»⁷⁶³, «Правду маш, сину. Я уже старый, та-м запомнул»⁷⁶⁴, «Пан сабов, легніте си»⁷⁶⁵, «Пан кондас, не далі би мне? — найстарша. А кондас повідатъ: — Буду єдну иощ зо мнов спац, та ім дам. — А вна повідатъ: — Воліла бы-м ше обещиць»⁷⁶⁶, «По келе-м церквях походзіл, але ші-м таких не відел. Я му одрежем. — Не рушай святих, святы тинич не роблять... Лем тото, чо ти треба, тото глядай»⁷⁶⁷ (В. Смоляк); «Но, найясніша кральовна,

колік то тых...»⁷⁶⁸, «Йой, божічку, та щі ми будеш тых п'ять корун дужен»⁷⁶⁹ (М. Габушта).

Українські говірки досліджуваної місцевості на протязі довгих століть контактували із сotaцькими говірками східнословакського діалекту. Проникання словакизмів у мову народної прози Старинської долини слід розуміти як результат такого контактування. Дане явище зустрічаємо і в оповіді казкаря, і в діалозі його казки. Крім вищеперечислених прикладів, словакизми виступають і на багатьох інших місцях матеріалу, який публікуємо в прикладенні. Всі ці випадки зведені в словник і пояснені українським літературним відповідником.

Крім словакизмів, в мові казок Старинської долини натрапляємо ще на мадяризми, богемізми, русизми тощо. І цим явищам відведено увагу в словнику, який публікуємо нижче.

Випадки римованої мови в народній прозі Старинської долини не так часті. О. Гриб у своїй легенді про О. Довбуша використала відому в народній поезії діеслівну риму: «Кедъ я не буду булше газдувати, але пан не буде булше пановати»⁷⁷⁰. О. Дем'ян каже: «Ре-ре, хто мотовило готовить — тот умре»⁷⁷⁰. А в соціально-побутовій казці М. Пірош читаемо:

«Кума, кума, кумасенька ты моя,
Червена ягодочка ты моя.
Пунон мілый на лікы.
Не вернув бы ся навікы.
Тихо в міху, тихо,
Бо то ші не лихो,
А як будеш давше,
Та щі буде гурще»⁷⁷¹.

Або в іншій її казці говориться:

«А я в шопі стоявше
І на тебе чекавше.»
«А я, грішна, не знала,
Та была-м тя чекала»⁷⁷².

Опонідач Ю. Колінчак в переказ «Про холеру в Старині» включив вірш:

«Кобы не тот тедлич,
Не тата діндява,
Та шытка старинська
Была бы моя молодважа»⁷⁷³.

М. Хаутур у легенді «Про дівчину і хлопця» використала такий римований діалог:

«Боже, боже, як ясно». . . .
«Боже, боже, як ти не страшно»⁷⁷⁴.

Або:

«А мыкус чуска до пачуска»⁷⁷⁵,
«Мотовило, ге-ле-ле, хто тя справить — тот умре»⁷⁷⁶.

На увагу заслуговує і такий двовірш, записаний від М. Габушти:

«Тікай, Гортай, з жебраками,
Бо йде Сталін з козаками»⁷⁷⁷.

Як в народних казках взагалі, так і в народних казках Старинської долини колір має відповідну функцію. В казках найчастіше зустрічаемо чорний колір, який символізує неспокій, тривогу, нещастя. Ю. Шамулка у своїй казці каже: «Пришов до одного міста, позераться — місто великої, але чорним сукном обтягненої»⁷⁷⁸. Або: «Та зато тот краль дав місто чорним вінцьом обтягнути»⁷⁷⁹. Інколи королівське місто обведене червоним сукном: «... а туто місто вже червеним полотном, вінцьом обтягненої»⁷⁸⁰. Червоний колір тут символізує радість, яка прийшла на зміну неспокою, тривозі, нещастю. Чорний колір ту ж саму функцію виконує і в казці А. Половича «Злата країна».

Інші кольори в казках Старинської долини в символічному плані не згадуються.

Вище було сказано, що народна казка не є імунною у відношенні до сучасного. Можна це документувати і таким явищем, як вчені слова. Ю. Шамулка каже: «Но і вна такий гнедъ сіла і написала єден телеграм»⁷⁸¹. Або: «Ох... та ты — механік»⁷⁸² (І. Гамар-Попик), «Прийшли вни на погріб, позеравуть, але вболочені, як інтелеігенты»⁷⁸³ (І. Питлянич).

Окреме місце в народних казках, записаних «з уст» того чи іншого казкаря, займають ремарки. Саме це явище вважаємо певним відхиленням від сюжету казки. Ф. Силаніч та інші казкарі вдаються до висвітлювання окремих явищ, згадуваних у казці. Так, наприклад, у казці рущанського казкаря «Петро і його кінь» знаходимо такі міркування: «Іскры — то есть вгень, пекучость»⁷⁸⁴, «Кунь обычайно має такий звык — форкати»⁷⁸⁵. А І. Гамар-Попик у своїй казці вжив таку ремарку: «Де то было, то я не знаву»⁷⁸⁶. Ю. Шамулка знов каже: «Но та ту суть кантарі (як мы гвариме, дагде повідають — катафі), та... возьмий а йдій, коні там суть на пашкові, а возьмий та приведь»⁷⁸⁷.

Гумор як стилістичний засіб виступає в соціально-побутових казках, в оповідях із життя та в анекдотах. Даним стилістичним засобом в селях Старинської долини користуються казкарі: М. Пірош, Ю. Колинчак, М. Габушта та ін. Особливо в Ю. Колинчака народний гумор застосовано сміло і переконливо. В цьому відношенні показовою є його оповідь із життя «Народний лікар». М. Пірош народний гумор використала в соціально-побутових казках, а М. Габушта — в анекдотах.

В оповідацькій традиції Старинської долини натрапляємо й на таке явище, як висловлення ставлення казкаря до оповідуваного. Ю. Чорнанич таким показав себе в легенді «У червеньх ногавичках»: «Ци правда то є, або неправда, не знав, але там ся все лем звезе»⁷⁸⁸.

В автентичному записі народної прози Старинської долини спостерігаємо і явище слів-паразитів. Найчастіше таким словом є дієслово третьої особи однини «гварить». Вживав його і такий казкар, як Ю. Шамулка. В такій функції спостерігаємо його і в казках інших казкарів (М. Пірош, О. Гриб, О. Дем'ян, Г. Дуркот).

В цілому мова народної прози Старинської долини в художньому плані презентує стан українських говірок Сининчини на даному етапі їх розвитку.

ІІІ. УМОВИ ПОБУТУВАННЯ НАРОДНОЇ ПРОЗИ СТАРИНСЬКОЇ ДОЛИНИ

Перш ніж приступимо до висвітлення тут визначені проблематики, розглянемо собі такі поняття, як «казка» та «казкар». Зрозуміла річ, в обох випадках з погляду Старинської долини.

Поняття «казка» в тамтешній місцевості виступає рідко. Користується ним небагато казкарів. В оповіді Ю. Колинчака зустрічаємо поруч себе і поняття «приповідка», і поняття «казка». Він каже: «А діти любили приповідки, казки»¹. На поняття «казка» надибуємо ще в оповіді І. Питлянича «Вечурки у Великій Поляні». Казкар, між іншим, зауважив: «Казок було много»². Крім поняття «казка», в народі живим ще є термін «приповідка». Це бачимо і з щойно наведеного прикладу, і з таких думок Ю. Колинчака: «Приповідки ся не читали, як днеська з книжок. Але приповідав іх дакий старший чоловік» («Як даколи приповідки повідали в Старині»³). Поняття «приповідка» засвідчив і І. Питлянич: «Но а при тум (на вечорницях). — М. Г.) все хлопці приповідки повідали, старі хлопі ту ходили, та вни приповідки повідали»⁴. Або: «Старші хлопі приходили, баби, та приповідки повідали, але (я) вже тут так не пам'ятував відьтакою, бо то давно було, перед двадцятьма або двадцятьма п'ятьма роками. Та вни знали громада приповідок»⁵. Тут, як і інде в українській етнічній області Східної Словаччини, можна чути і такі поняття, як, наприклад, «байка», «гадка» та «розправка». Із цих трьох понять найбільше поширене поняття «розправка». Немає сумніву, що це слово запозичене із словацької казкової традиції, і воно щодо частоти вживання в Старинській долині стоїть майже на рівні із вживаним там поняттям «приповідка». Старша генерація частіше користується поняттям «приповідка», а молодша — поняттям «розправка». І цей факт вказує на безпосередній вплив словацької казкової літератури на місцеву казкову традицію. М. Габушта належить до генерації старших казкарів, але в нього читаємо: «Я йому (наглядачеві. — М. Г.) в басі через нуч розповідав розправки»⁶. Поняття «сказка» в цьому районі відоме з відповідної роїйської літератури. Тут же слід додати, що в місцевій казковій традиції поняття «приповідка» та «розправка» вживаються на визначення казки як фольклорного жанру. Тоді як поняття «байка» та «гадка» там вбирають до себе всі фольклорні прозові твори.

На визначення людини, яка оповідає казки («приповідки», «розправки», «байки», «гадки»), серед населення Старинської долини не знайдено відповідного терміну, який би дорівнював українському поняттю «казкар» («оповідач»), російському — «сказочник» та словацькому — «rozprávkár». В такому плані тут найчастіше можна зустрітись з описовими поняттями. Наприклад: «тот, що знає приповідки», «дідо, що знає приповідки», «баба, що знає приповідки» тощо. Рідше можна чути визначення казкаря, як «приповідкар» та «розправкар». Українське поняття на визначення людини, яка оповідає казки («казкар»), в Старинській долині відоме з нефольклорних джерел. Те саме можна сказати і про російське поняття «сказочник». Оба ці поняття потрапили в середовище Старинської долини книжковим шляхом. Активне вживання цих термінів в межах досліджуваного регіону не засвідчено.

Однією з умов побутування будь-якого фольклорного твору, в тому числі і зразків народної прози, є наявність казкаря в тому чи іншому середовищі. Суб'єкт казкаря становить важливу ланку безперервного процесу, яким вважаємо оповідання народних казок, а то й народної прози взагалі. Активність цього суб'єкту, дана через оповідання свого казкового репертуару, становить сегмент біології казки, легенди, передказу тощо. Таку саму функцію суб'єкту казкаря (оповідача) виконує і в казковій традиції Старинської долини.

Як у минулому був, так і в сучасному колектив казкарів є неоднорідний. В семи селах Старинської долини та в примикаючому до неї с. Ялова в останні два десятиріччя ц. стол. було виявлено 22 казкарів. В с. Руське казки та інші народні прозові твори оповідало 8 відомих нам казкарів: Ю. Шамулка, М. Пірош, Ф. Силанич, О. Дем'ян, О. Гриб, М. Томан, Г. Дуркот та М. Габушта; в с. Велика Поляна — 4 казкарі: М. Хаутур, І. Питлянич, Ю. Чорнанич та М. Мартяк; в с. Смулинік — 1 казкар: І. Гамар-Попик; в с. Остружниця — 2 казкарів: А. Харитун та Ю. Врана; в с. Звала — 2 казкарів: А. Попович та М. Попович і, нарешті, в с. Ялова — 1 казкар: В. Смоляк. В даний колектив входять казкарі старшого і середнього віку. Найбільш вагому ланку цієї сім'ї місцевих казкарів представляють оповідачі від 50 років вище. Казкарі середніх років щодо кількості поступаються генерації казкарів старшого віку. Конкретніше про це скажемо нижче, подаючи стислу характеристику кожного із тут названих казкарів.

Юрко Шамулка народився 27-го січня 1910 р. в с. Руське Гуменського округу. Сім'я Шамулків жила дуже бідно. Юрків батько був дрібним хліборобом. Обробляв сім восьмине родючого ґрунту. Скупість землі, нестача грошей змусила стурбованого батька лишити жінку з дітьми й поїхати далеко в чужі краї. Він зупинився аж в Америці. Скривдженого долею батька там не чекало легке життя, навпаки — важка праця, сумування за Краєм, за жінкою і дітьми. Далекий світ Америка... Як пішов батько Ю. Шамулки, більше не повернувся. І листів не писав. «Лем едной, — загадував Ю. Шамулка, — дустали мати од нянька письмо»⁷. Мати овдовіла, а діти осиротіли. Юркові тоді минув рік, а його брати — Михайло та Іван — також були неповнолітні. Бідне господарство залишилось на материних плечах. Мати обробляла поле, піклувалась про дітей. Однак, відсутність батька в сім'ї не проходила без знаку. Діти ходили босі, в довгих сорочках, траплялося, що й нічого було в рот покласти. Маленького Юрка спровадили овець пасти, а істи майже не дали. І, будучи голодним, він не відходив далеко від хати. Плентався по городі. Зазирає, що

робить мати. А мати дробила сир, до «гелетки» клала. Юрко часто приходив до хати і дивився на сир. А мати до нього: «Хлопче, де ягнята?» А Юрко, сподіваючись, що мати змилується, чесно відповів: «Та там суть, пуд Шалгувцом, там пасуть». «Лем дозираї ягнята, — наказувала мати, — бо я ти сыра не дам, бо 'ниська пуст». Дарма Юрка кортіло істи... Він відповів: «Та я не хочу істи сыр. Я лем хочу позирати, як ви дробите». В піст не можна було істи сиру, ні масла, ні молока напитись. «Лем пусну капусту, бандурки на лупу або давлені. Та й фасольку мож було зварити, заколотити та й того істи», — пригадував Ю. Шамулка. «Таке то було наше газдовання. А ші знали зварити бандурки на лупу. Тоті бандурки потім полупили, всыпали до них води, розколотили, взяли чорного хліба і зъме мачали до тих пусних колочсных бандурок. Та так зъме жили».

Як Ю. Шамулці минув сьомий рік, його записали в школу. Школа була, та не було вчителя, тому діти не вчилися. Вже й чотирнадцять років мали, а читати й писати не вміли. Не вмів ні Ю. Шамулка. Але людям це не дуже подобалось і попросили сільського дяка вчити дітей читати й писати. І дяк учив. Так і Ю. Шамулка навчився підписати своє ім'я. Його брати (Михайло та Іван) зовсім не відвідували школу.

Юрко, щоб якось вийти з біди, пасе сусідські корови. А заробіток був такий: десь з'єсти і одні «ногавиці» на рік. «То була радусь, як-им дустав перші ногавиці! Бо до того часу я не знав, що то ногавиці. Як дітвак, та-м ходив у довгуй подолянці, пузніше — гачок або в ногавках. А ногавиці... Про них я і не думав», — пригадував Ю. Шамулка.

Після першої світової війни Юрко пішов у військо. Служив в Оломовці на Моравії. Там навчився трохи по-чеськи. Розумів і говорив по-слов'яцьки, по-угорськи, а недалекою йому була і польська мова. «Вышов-им дому з войська, но та й треба ся женити, — говорив Ю. Шамулка. — Але кедь не было на чум ся женити. Но то 'ниська із поля втікають, 'ниська поле ніхто не хоче, а тогді кождый лем за польом ішов». Не було ні землі, ні грошей, ні можливостей заробити іх десь поблизу. І так Юрко пішов шляхом батька — на чужину на заробітки. Спинився аж в Белгії. Але Белгія теж непривітною була. Працю не можна було знайти, і Ю. Шамулка повернувся додому з нічим. Дома не легше було, і Юрко пішов шукати якусь службу. Зупинився в с. Крашок біля Михайлівців в одного пана. Через якийсь час пан прийняв рущанського бідняка на службу. Робота знайшлася така: доглядати стайню (головне, коней), запрягати коней і їздити з паном скуповувати зерно й возити в Михайлівці. Істи варитиме пані, а нічліг — у стайні, в яслах. Важко було жити, але Юрка не міг не прийняти такі умови.⁶ Бідний Юрко не виносив панського знущання і справедливо обурювався проти нього. Але від протесту не могло діаметрально покращати життя Ю. Шамулки. Пан вийшов йому назустріч на короткий час, але в основі своїй залишився паном, експлуататором. Юрко ненавидів це. Втік із Крашка, лишив пана. Повернувся в рідне село. А вдома його чекали одні злідні. І він знову подався на службу до пана, та на цей раз у с. Велика Поляна. Тут теж тяжко жилося Юркові. Про це він говорить у своїх мініатюрних оповідях-оповіданнях. Взагалі то Ю. Шамулка був майстер розказувати пригоди з власного життя. У всіх цих пригодах стільки художньої краси

та соціально загостреного змісту, що іх слід вважати окремими творами-оповіданнями.

Так минали молоді казкареві роки. Життя кидало його то в один, то в другий бік, і всюди гірко обходилося слузі. Белгія привітала його тим же, що й рідний край — безробіттям, кращанський пан — квасолею і ліжком у стайні, а великополянський пан нічим не відрізнявся від попереднього. Рущанський селянин обурювався, протестував проти панської сваволі, однак, один не міг порвати тоді ще сильні ланцюги капіталістичного ладу. І так, повний гніву на все огидне, панське, багацьке, він прожив роки кризи під час першої, буржуазної Чехословацької республіки. Таким же він прожив і час хортиського фашистського ладу⁹. В умовах фашистської Угорщини життя рушан, як і всього трудового населення Закарпаття, погіршало. До соціального утису закарпатців з боку панівного класу хортиського фашистського ладу приєднався ще й національний утиск. Протягом шести років українців Закарпаття звали «бідош-русинами». Закарпатське трудове населення не мирилося із соціальним утиском та з великою образою. Воно боролося, висловлювало свій гнів, своє обурення проти безмежної фашистської сваволі. Будучи переслідуваними, закарпатці втікали за межі Угорщини — в Радянський Союз, на Словаччину, в Польщу тощо. Про волю в Країні Рад дізнався і Ю. Шамулка, і однієї ночі ще з двома товаришами перейшов угорсько-польський кордон. Однак, на польському боці його зловили німецькі фашисти, передали якомусь штабові, а цей спровадив рущанських втікачів в тюрму в Санок. Тут Ю. Шамулка просидів місяць. В тюрмі він познайомився із закарпатцем Василем Глебою з Липецької Поляни, від якого засвоїв чи не всі казки свого репертуару. За свідченням Ю. Шамулки, В. Глеба знав дуже багато казок. Він розказував казки цілими вечорами, а нерідко, не встигши розказати казку в один вечір, переносив розповідь на наступний день.

Із саноцької тюрми Ю. Шамулку і його товаришів повела дорога до німецького табору, де пробув рік. Щасливою нагодою йому вдалось втекти з табору і через Австрію та всю північну Угорщину добирається додому, де його кілька разів арештують хортиські поспілаки.

Армію-визволительку Ю. Шамулка зустрів у рідному селі з підломленим здоров'ям. З перших днів визволення він вступив в органи народної міліції і в рідному селі організував національний комітет, якого був членом.

Після війни Ю. Шамулка оженився на Марії Сирканич. Став присташем. На новому місці життя талановитого казкаря лише в дечому покращало. Вже не треба було слухати образи, які на нього сипалися з уст панів та хортиських прислужників. У визволеній Чехословаччині, головне, після Лютого 1948 р., йому, як і всім трудящим, стало жити всселіше. Він почував себе вільним між вільними, рівним між рівними. Однак, кілька гектарів малородючого ґрунту зв'язали йому руки, і, будучи хворим, він швидко постарів. Хвороба дедалі більше давала себе візуали. Помер Ю. Шамулка 10-го червня 1970 р. Похоронено його на цвинтарі с. Руське.

Часом звикли прийти до Ю. Шамулки сусіди, і шанований казкар охоче розказував казки, легенди, перекази та оповіді із життя. Слухачі

уважно слухали його розповідь, час від часу вибухали сміхом. Ю. Шамулка знов і «смішні приповідки», як інколи казкарі називають сатиричні казки про глупу жінку, про попа-залицьника, про цигана та попа тощо.

Ю. Шамулка розказував свої казки у себе вдома, в сусідів або на полі. Певний селянин на його адресу зауважив: «Є кого слухати». Правда, на полі казки розказував тільки тоді, коли він був «пастухом». В такому випадку його «польовою» аудиторією були діти-пастухи. Як казкар він користався певними «привсліями». Про череду турбувалися діти, а казкар, оточений молоддю, розказував казки.

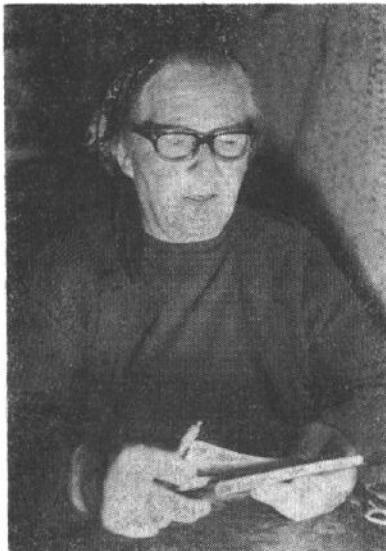
Щодо пори року, то Ю. Шамулка казки розказував влітку на пасовиську, але в основному — восени та взимку. Взимку найчастіше розказував казки, коли хтось прийшов до нього посидіти «до вечері», після вечері, або в неділю, коли на селі найбільше дозвілля. Коли казкар пішов кудись «надовечері», або коли до нього хтось завітав, то не розказував казки хтось один, а інші слухали. В с. Руське, як і інде, звичкою було і є, що під час оповідання казок кожний з учасників хотів (хоче) слово мати, щось розказати, деколи будь-яку пригоду із життя. В такому випадку казкарі нав'язують один на одного і говорять поперемінно. Цікаво запримітити, що мало котрий з місцевих казкарів оголошує заголовки казок та оповідей. А якщо й зустрінемось з певним заголовком казки, чи якогось іншого фольклорного прозового твору, то тільки в описовій формі. Тамтешні казкарі об'єднують сюжети казок в одну суцільну оповідь, наприклад, такими словами: «То так, як тот краль, що го лице боліло», або — «Так, як totы двоми братя, що еден быв богатый, а другий худобный», або — «То тыж так була дурна баба» і под. Отже, в такому випадку не доводиться бути оповідачем одній людині, а ще комусь одному, двом і більше одиницям з аудиторії дорослих. Ю. Шамулка і майже всі казкарі, з якими ми зустрілись, любив аудиторію. Казкарів часто доводилося повторювати оповідь казки, однак, він не завжди одинаково швидко пригадував давно розказану казку. В такому випадку хтось із старших членів аудиторії казкарів пригадав: «Юрку, повіч тому, що са жена ходила молити під криж», або «Тоту повічте, що святы сметанку поїли» тощо. І казкар почне розказувати нову казку. Потім цього казкаря персхопить інший казкар, і так у розповідях проходить час дозвілля на селі.

Ю. Шамулка володів, як знаємо, не тільки одним жанром усної народної поетичної творчості. Йому, хоч із-за хвороби не співав довгі роки, близькою була і народна пісня, прислів'я, приказки, примовки, легенди, народні оповідання, перекази тощо. Будучи молодим, він брав активну участь у народних грах. Опис кількох ігор («Дупак», «Пущати рушник») ми записали саме від нього. Крім того, Ю. Шамулка добре орієнтувався в народних звичаях, дещо знов із народного лікування. Однак, в забобоні не вірив.

Казковий репертуар Ю. Шамулки неоднорідний. Знаходимо там казки, легенди, перекази та оповіді із життя. Своїми 23 зразками народної прози він помножив казкову традицію українського населення Східної Словаччини і щодо кількості, і щодо якості. Майже всі прозові тексти, записані від нього, опубліковані в збірнику «Українські народні казки Східної Словаччини»¹⁰, де подано їх стислу характеристику¹¹. Крім

того, казку Ю. Шамулки «Смерть, дяк і вояк» приніс ж. «Дружно вперед»¹² та г. «Нове життя»¹³. Життєвий шлях та творчість доробок Ю. Шамулки в дечому докреслює і характеристика-портрет, опублікований з пера автора цих рядків.¹⁴

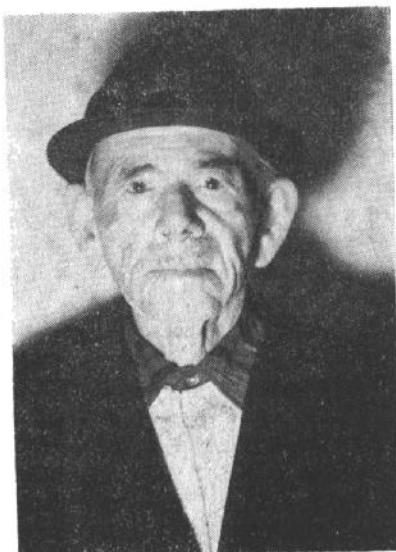
В цілому можна сказати, що репертуар народної прози Ю. Шамулки відігравав позитивну роль не тільки в межах с. Руське, чи Старинської долини, але йому слід визнати важливу функцію і з погляду народної культури всієї української етнічної області Східної Словаччини. В певному розумінні — це помітне явище і з ширшого аспекту.

Оповідачка Марія Пірош народилася 2-го березня 1921 р. в с. Руське Гуменського округу. Її батько Федір Силанич є дрібним хліборобом. Школу почала відвідувати, коли їй минуло шість років. Перший рік майже не вчилася, бо не було вчителя. І в наступні роки навчання не проходило без труднощів. Дев'ятирічною вона вже допомагає батькові на полі; в школу ходила тільки тоді, коли вдома не було для неї праці. На шіснадцятому-сімнадцятому році життя дуже любила співати в хорі та виступати в драмгуртку. В той час із школінькою та позашкільною молоддю

села працював любитель народної культури, натхнений учитель Шинкирик, якого ще й нині в добром згадують рушанці. За його ініціативою в Руському було побудовано будинок культури, де молодь училися співати пісні, вивчала п'еси, з якими потім виступала перед односельчанами. Той драмгурток виступав і в навколишніх селах.

Здавалось би, що з роками приходить краще життя. Однак, це не завжди так. У випадку М. Пірош важкому дитинству прийшла на зміну ще важ-

ча юність. Її, як і багато інших дівчат, віддали служити. Роки служби в попа назавжди запам'яталися їй. Назавжди залишилися в пам'яті і роки хортиського фашистського ладу, який ряснів знущанням над русинами, безробіттям, голодом тощо. Фашисти взяли її чоловіка (він більше не повернувся в село), спалили хату і забрали хліб. Це змусило М. Пірош ходити по жебрах з малою дитиною (Степанком) на руках. Після переходу фронту селянка-вдова захворіла на тиф. Від смерті її і дитину врятували радянські люди. В умовах народно-демократичного ладу в Чехословаччині одна за одною почали виліковуватись рани, заподіяні М. Пірош під час війни. Держава побудувала їй будинок, за чоловіком призначили їй пенсію, а сину була дана можливість учитися в школі. Він нині працює редактором г. «Нове життя». Якийсь час М. Пірош працювала листоношкою в рідному селі.

В особі М. Пірош маємо талановитого казкаря. Про її розповідацькі здібності ми довідалися на початку березня 1962 р., коли в с. Руське на дослідження фольклору завітала група словацьких фольклористів та етнографів (В. Гашпарикова, С. Бурласова та Я. Кантар). Тоді М. Пірош переконала нас, що вона майстер-оповідач народних прозових творів. Записавши від неї одну казку, ми відвідали її вдруге того ж року. Ця друга зустріч з М. Пірош переконала нас в тому, що народна казка на Сининці не віджила свій вік, що вона інтенсивно побутує серед трудящих. І відтоді ми ще кілька раз приїжджали в с. Руське і завжди відходили з чудовими народними казками. М. Пірош розказувала нам їх майже без аудиторії. Від неї записано 12 текстів: десять казок, одну оповідь із життя і один анекдот. Вона культывує вид соціально-побутової казки. Це нам дає підставу вважати її казкарем-«реалістом». Один текст фантастично-пригодницької казки говорить про те, що М. Пірош добре володіє і цим видом казок. Правда, щодо розказування фантастично-пригодницької казки вона не послідовна. М. Пірош або не знає, або під впливом соціально-побутової казки вилишає зачин, а також не приділяє увагу кінцівці казки. З другого боку, казкову обрядність повністю зберігає, і це ставить її на порівнянно високий ступінь оповідацької майстерності.

Але М. Пірош найкраще представилася нам як казкар, який до тонкощів знає побут трудящих, і дивиться на нього очима справжнього народного митця. Вона бачить життя не як щось незмінне, статичне, без боротьби протилежностей. Однак, у казках її не цікавлять усі плюси і мінуси життя, не все, що становить прогрес і регрес того життя. Вона в достатній мірі володіє даром відбору, і з-поміж необмеженої кількості явищ цікавиться тільки тими, які найбільш типові і показувати які вона вважає потрібним. Її, як людину ніжних почуттів, перш за все обурюють недоліки в поведінці людей: дурощі, аморальність, визискування тощо. Казкарські, носіїві мрій і сподівань трудящих, не дають спокою перш за все негативні явища — залицяння кума до куми, нерозсудливість сільського хлопця, сазвідля панів, необміркованість жінки — і тому присвячує найбільше місця у своїй творчості.

В репертуарі М. Пірош знаходимо казки, ідея яких основана на соціальному контрасті, але не бракують там і казки родинно-побутового характеру. Першу групу казок у репертуарі М. Пірош представляють

твори: «Піп, дяк і дзвінник-неборак»¹⁵, «Слуга і Мошко»¹⁶, «Іванові пригоди»¹⁷, «Як святі сметану іли»¹⁸ та «Як Іван колов дрова»¹⁹. Усі казки цієї групи об'єднує одна думка — не примиренність із соціальним злом і віра трудящих у майбутнє. Родинно-побутові казки в репертуарі М. Пірош представлені текстами: «Як чоловік зустрічав дурних людей»²⁰, «Немоторний Іван»²¹, «Як хлопець носив жито до млина»²², «Іван і його жінка»²³ та «Про кума й куму»²⁴. Близьке відношення до цієї групи має переказ «Як вмирали люди»²⁵ та казка «Піп-залицяльник»²⁶.

Репертуар народної прози М. Пірош увійшов в 2 та 3 томи серії «Українські народні казки Східної Словаччини»²⁷. Крім того, її казка «Про дурну жону» була опублікована в ж. «Дружно вперед»²⁸. Ту ж казку принесла і г. «Пове життя»²⁹.

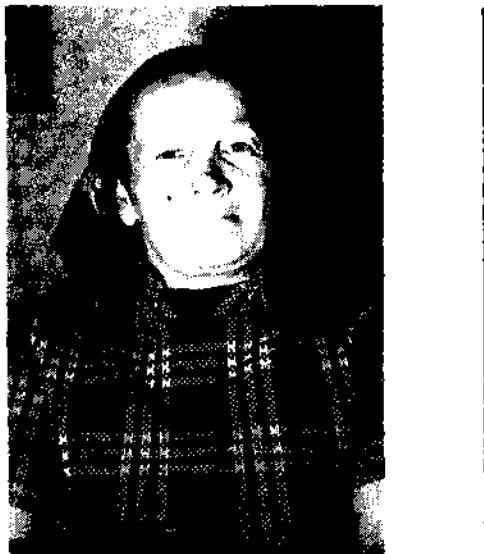
Казкам, як і вмінню оповідати їх, М. Пірош училася спочатку від свого дідуся, а пізніше — від батька та матері, які також любили цей жанр народної прози. Батьки М. Пірош і зараз оповідають казки своїм онукам.

Загалом скажемо, що М. Пірош входить у мережу найкращих жіночо-казкарів Старинської долини. Таке саме місце відводимо їй і в рамках всієї української казкової традиції Східної Словаччини. Її казковий репертуар помітний і в загальноукраїнському контексті³⁰.

Олена Дем'ян (дівочим ім'ям Сірканич) належить до генерації казкарів середніх років. Народилася 1931 р. в с. Руське Гуменського округу в сім'ї бідного хлібороба. Батьки О. Дем'ян були неписьменні. На кількох кляптиках неродючого ґрунту батько шести дітей не міг виростити й стільки хліба, щоб міг прокормити сім'ю. Нестерпними були для Сірканича роки світової кризи і 1931 р., залишивши сім'ю в злиднях, помандрував в Америку. На протязі одинадцяти річної відсутності батька сім'я зазнала багато лиха. Коли батько відійшов в Америку, Олена ще й не народилась. А як побачи-

ла світ, мати поклала дитину на ліжко, прикрила подушкою з курячого пір'я, щоб задушилась, а сама вийшла на двір. Через якийсь час мати увійшла в хату, підняла подушку і побачила живу дитину. В материних очах, охоплених жахом за вбивство дитини, спалахнула іскра радості. Більше не бажала смерті своїй дитині, хоч як тяжко було їй.

Оленина мати була віруючою людиною. Вірила також в забобони, схилялась перед знахарями. І їй довелось піти до знахаря в с. Руський

Потік дізнатись, хто взяв її гроші. Знахар, безперечно, не допоміг зневоленій жінці, однак, на якусь мить її охопила радість. Тоді ж у Руському Потоці підійшла до неї бездітна жінка і благала її продати дитину. «А мати вже мала дяку», — каже О. Дем'ян. «І так них маву много, та продам», — думала мати. Але раптом пригадала: «Та з мене бы в Руськum сміха люди робили, же я тулько дітей маву, шо розпродаву», — і не продала.

Як Олена підросла, поступила в школу. Але в її навчанні не було системи. Навесні та восени вона більше пасла «людську» череду, як ходила в школу. Вже дитиною служила в багатого газди в Смульнику. Служила за харчування. Хоч як це було мало, та Оленина мати раділа, що хоч одна дитина відійшла їй з очей, що не мусила її кормити. Вона сама виконувала і чоловічу роботу. Мусила заробити на коней, щоб хтось їй поорав, посіяв. Цілими вечорами взимку пряла з доньками двом-трьом газдиням, тільки щоб іх чоловіки допомогли їй у польових роботах. І Олена пряла, коли їй минув п'ятий рік.

Очікувалось, що з поверненням батька з Америки життя Сірканичів покращає. Сподівання зубожілої сім'ї не здійснилось. Нестача і далі мучила численну сім'ю.

Після визволення О. Дем'ян іде зі своїм шурином Ю. Шамулкою на «выхід». Там заробляють два центнери пшениці і повертаються додому. Пізніше працює на державному господарстві в Требішеві. Після одруження там працює і її чоловік М. Дем'ян, який з дитячих років служив у багатіїв, попів, панів та інших визискувачів.

Зараз О. Дем'ян живе у власній хаті і працює в рідному селі. Її спіткало велике нещастя: один хлопчик упав з печі на плиту, обпікся і помер, а другий, пасучи корів, трагічно загинув від вибуху гранати, яка залишилась на часовиську від війни.

Репертуар зразків народної прози О. Дем'ян не так великий. Від неї записано всього шість казок, із яких чотири залучено в 2 том «Українських народних казок Східної Словаччини»³¹. Всі опубліковані тексти мають відповідні ознаки соціально- побутових казок, а в рамках них інклінуують до родинно- побутової тематики. Ідеться про такі тексти: «Чоловік, жінка і горшки»³², «Як чоловік жінку провчив»³³, «Жінка, її чоловік і продавці»³⁴ та «Як жінка пряла»³⁵. Фантастично- пригодницькі казки та казки про тварин О. Дем'ян не оповідає. Відсутність цих видів казок у репертуарі О. Дем'ян можна пояснювати кількома причинами: по-перше, тим, що вид фантастично- пригодницької казки — класичний, і в молодості оповідачка не встигла засвоїти його; а зараз він у відношенні до соціально- побутової казки займає слабкі позиції; по-друге, тим, що казки про тварин на Східній Словаччині побутують дуже рідко, і, потрете, тим, що для О. Дем'ян стиль фантастично- пригодницької казки подекуди тяжкий. Про це свідчать і тексти соціально- побутових казок, записаних від неї, де місцями відчувається композиційна невитриманість, стилістична та мовна неточність.

Декотрі казки О. Дем'ян чула від свого учителя- казкаря Ю. Шамулки. Ці казки вона розповідати не змогла. Тоді приходить їй на допомогу сам учитель. Його вільна, невимушена розповідь переконала слухачів,

що він, справді, казкар-майстер. Його оповідь викликала в слухачів внутрішнє задоволення. Інколи на лиці слухачів появлялась усмішка. Ця усмішка тут-там переходила в сміх, або змінювалась уважністю. Цю майстерність Ю. Шамулки визнавала і О. Дем'ян. Такий авторитет руцянський казкар завоював собі перш за все особистою чесністю, серйозним ставленням до праці, повагою до односельчан, винятковою скромністю та багатими знаннями народної поетичної творчості.

Відповідну увагу завоювали собі також розповіді О. Дем'ян. Низька ростом жінка розповідала сидячи. Її повільну оповідь дотворювали такі ж жести руками, міміка, рухи головою тощо. Переплутавши або призабувши декотрі деталі казки, О. Дем'ян перервала свою розповідь, пригадала призабуте і говорила далі. В сучасному, коли казки, навіть соціально-побутові, розказуються значно менше, ніж кілька десятиліть тому, з явищем переплутування деталей казки, чи навіть із забуванням цілих казок зустрічаємося дуже часто. Казкарі в такому випадку говорять: «Таде то не днесъ было». Це означає, що казки в Старинській долині більш інтенсивно розказувалися відносно давно, коли для того були всі передумови: перше за все — талановиті казкарі, патріархальності життя на селі, архаїчність культурного життя та повільне проникання цивілізації в області побутування казок.

Щодо знань інших жанрів фольклору, О. Дем'ян не блиснула майстром. Вона не обдарована талантом народної співачки, що, зрештою, визнала й сама, коли виконала певну народну пісню.

О. Дем'ян як казкаря відносимо до оповідачів, майстерність розповіді яких досягла хіба середній рівень. Незважаючи на це, зразки її казок мають певну пізнавальну цінність та виховне значення³⁶.

Олена Гриб народилася 8-го серпня 1895 р. в с. Руське Гуменського округу. Батьки її були бідні хлібороби. В них було одинадцять дітей. Двоє з них підкосила хвороба, а дев'ять іх жило. Бідне становище батьків змусило бідувати й дітей. Олена згадує, що вона до семи років ходила в «простій сорочці». Перший «кабат» (спідницю) мала, як ішла в школу. Учитель-дяк навчив її читати й писати. І на старості літ охоче читає. Потім прийшли роки, служби в панів: «фошинера», «риндера» та «новтаріша». На сімнадцятому році життя О. Гриб вийшла заміж. Мала дев'ятеро дітей. Шестero дітей підкосила хвороба. Під час першої світової війни чоловіка її взяли у військо. Війна принесла ім великі втрати. Було пограбовано все, на що змоглося молоде подружжя Грибів. Друга світо-

ва війна нанесла їм ще більші рани (згоріла хата, сина взяли фашисти). Після війни О. Гриб щороку ходить на «вижен», а в перші дні після визволення блукає по селях за куском хліба. Руїни рідного села і власної хати були для Грибів поштовхом до того, щоб поїхати в чеське прикордоння, звідки після року повертаються назад в с. Руське. Тут ім держава допомогла побудувати хату, в якій О. Гриб жила до часу, поки не поселилась в хаті своєї доньки, що також живе в с. Руське.

З О. Гриб ми зустрілись влітку 1962 р.³⁷ Відвідавши її кілька разів, ми записали від неї дев'ять соціально-побутових казок. Переважна більшість із них входить в групу казок, ідея яких побудована на соціальному контрасті (сюди відносимо і легенду «Як Довбуш обдаровував бідних»³⁸ та текст «Три брати»³⁹).

О. Гриб не знає так званих класичних казок. Вона скоріше інклінує до реалістичного зображення життя та його ускладнень. Рущанську жінку-казкарія цікавлять: життя і побут трудящих, іх боротьба з класовим ворогом — паном, попом тощо. З-поміж казок соціального спрямування виділяється казка-легенда про те, як Довбуш обдаровував бідних та як завдавав лиха панам, які стратили його брата. Тут О. Довбуша показано в повному свіtlі. О. Гриб свідчить про те, що кілька десятиліть тому в с. Руське ще побутували спогади про Довбуша, як сильну людину, яка захищала бідних і мстила панам. О. Довбуш за спогадами декотрих селян, крім того, що мав надзвичайну силу, був ще й високого росту.

О. Гриб як казкар займає посереднє місце в мережі казкарів Старинської долини. Її репертуар не досягає художнього рівня таких жінок-казкарів, як, наприклад, Ю. Сопира, М. Пірош, О. Салак, але зразки народної прози, записані від неї, можуть послужити, як докладовий матеріал для вивчення естетичного смаку народу в минулому та в сучасному. Казки О. Гриб можуть послужити також автентичним матеріалом для вивчення долі соціально-побутової прози в наші дні. Розв'язуючи проблему зникання умов побутування соціально-побутової казки, чи казок взагалі, та функції фольклорної казки в минулому і сучасному, безсумнівно, можна спертися на репертуар О. Гриб.

До старшої генерації казкарів відносимо і Миколу Томана, уродженця с. Руське Гуменського округу. Читацькій громадськості ім'я М. Томана відоме з прядівської української періодичної преси⁴⁰, де публікував свої записи народної прози та зразки народної пісенної творчості. Він відомий і як народний поет. В колективному збірнику «Зелений вночок — червоні квіточки» читаємо такі його вірші: «Весельтеся!»⁴¹, «Дід зі Сходу»⁴², «Моя мила»⁴³ та «Баба на одпусті»⁴⁴. В тому ж збірнику знаходимо кілька

прозових творів, записаних від М. Томана («Попівська панщина»⁴⁵, «Піп і палиця»⁴⁶, «Багата шапка»⁴⁷ та «Іван-дроворуб»⁴⁸). Як всі інші східнослов'яцькі українські народні поети, так і М. Томан знову фольклор середовища, в якому жив ціле своє життя. Ці знання величими квартами відбулися на його творчості. Спостерігаємо це і з боку форми, і з боку ідеї його поетичних творів. А прозові твори, записані ним, майже повністю збігаються з варіантами, що широко побутують в народі.

Народився М. Томан 26-го листопада 1894 р. в сім'ї бідного хлібороба. Коли хлопцеві було 12 років, батько поїхав в Америку, а мати через якийсь час померла. Малий Микола, як найстарший в сім'ї, змушений був піклуватися про молодших братів і сестер. Батько повернувся з Америки і скоро в хату привів мачуху. Напівсиротам стало ще гірше жити. Микола помагав батькові в лісі, ріс майже неграмотним. Читати навчився у фронтовиків окопах першої світової війни. З того часу з книжками не розлучався аж до своєї смерті⁴⁹ (помер 10-го листопада 1967 р. і похоронено його в рідному селі). В його бібліотеці можна було знайти твори Т. Г. Шевченка, О. Духновича, О. Павловича тощо. Він уважно стежив за повоєнним культурним життям українського населення Східної Словаччини. Живо цікавився працівниками українською періодичною пресою, видавничими справами, окремими культурно-освітніми діячами тощо. І сам доклав немало зусиль до помножування культурних надбань свого народу. Крім власного творчого доробку (хай і скромного!), М. Томан залишив нам кілька соціально-побутових казок. Влітку 1962 р. 68-річний дідусь розповів нам 3 соціально-побутові казки — «Як Іван коня міняв»⁵⁰, «Купець і учень»⁵¹ та «Іван і Мошко»⁵². З ідейного боку ці народні прозові твори не викликають заперечення. Вони побудовані в інтенсіях народної філософії. Однак, з боку форми ці соціально-побутові казки бачимо недовершеними. Таким чином народна проза М. Томана в першу чергу має пізнавальне значення. Тому і була їй присвячена відповідна увага.

Ганна Дуркот (сестра М. Томана) народилася 22-го жовтня 1907 р. в с. Руське Гуменського округу. Батько її, як було сказано вище, поїхав в Америку. Вдома залишилась бідна мати з чотирма дітьми. Важко жилося знедоленій сім'ї. На краю життя залишилась і чотирнадцятимісячна дівчина Ганна. Тоді її померла мати. Про смерть матері вона чула від інших людей. За виховання осиротілих дітей взялася їх бабуся. Пізніше про дрібних дітей «піклувалася» мачуха. Сімнадцтирічна Ганна виходить заміж. Нині усі турботи

лягли на її голову. Кілька кла́тиків землі та дерев'яна хата — це було все майно бідної сім'ї Дуркотів. Ціну хати Г. Дуркот впізнала в часі другої світової війни, коли хортиські фашисти примусом взяли її чоловіка у військо. Тому, що її чоловік вже тоді був комуністом, вона зазнала немало змушення з боку жандармів та інших прислужників фашистського ладу. З приходом фронту в с. Руське стало жити нестерпно тяжко. Німецькі фашисти забрали від знедоленої селянки все, що було в її дворі. І вона лишила хату, рідне село

і з дітьми помандрувала в напрямі до Снини. Зупинилася в лісі вище с. Стасчин, де пережила фронт. Після переходу фронту повернулась додому. Вдома знайшла пусту хату, голі стіни. Істи було нічого. Зовсім не випадкове явище, що кожний казкар згадує важкі роки війни. Казкарі пам'ятають війну, як нещастя нещастя, і тому ненавидять її з усієї душі.

Г. Дуркот не відвідує церкву. Оповідає антипопівські казки. Весела, доброго серця жінка таким чином виконує роль впливного агітатора, яким до певної міри є кожний казкар. Як прогресивна селянка вона виконувала функцію судді з народу.

Від Г. Дуркот залисано тільки дві казки («Іван і його біда»⁵³ та «Як нянько оддавав доньки»⁵⁴). Ці казки уможливлюють нам уклести собі уявлення про індивідуальність жінки-казкарі, яка дає перевагу соціально-побутовим казкам. Вона — казкар-«реаліст». Будучи такою, вона не тільки оповідає «курті» казки, як тут-там казкарі називають соціально-побутові казки та анекdoti, але свідомо робить такими і фантастично-пригодницькі казки. Довге оповідання класичної казки суперечить її оповідацькому хисту, і вона свідомо скорочує його. В цьому і полягає суть її розуміння форми народної казки. Прибіденням форми фольклорного прозового твору рущанська оповідачка не досягає бажаного ефекту своєї оповіді. Це явище типове і для інших східнослов'язьких українських казкарів. Ми вважали доцільним фіксувати його, оскільки без нього важко було б уклести справжню картину побутування фольклорних прозових творів в сучасному.

В с. Руське живе ще один казкар — Михайло Габушта. Вперше ми з ним зустрілись 1963 р. Тоді рущанський селянин працював вартовим на побудові однієї із сининських шкіл. В той час нам не пощастило записати від нього хоч би одну казку. Наша друга зустріч здійснилася 9-го травня 1976 р. в його рідному селі.

Народився М. Габушта 18-го січня 1903 р. в с. Руське Гуменського округу в сім'ї хлібороба-бідняка. Даровитий хлопець не мав змоги відвідувати школу. Зате навчився писати, читати і рахувати. І в сучасному читає газети, книжки, слідкує радіопередачі тощо. Живо цікавиться подіями світу і своєї Батьківщини. Винятковий інтерес проявляє до географії та математики. На сімдесят другому році життя М. Габушта перерахував нам всі країни світу! Свіжий думкою дідусь «склав» екзамен і з «вищої» математики. Його екзаменаторами були інженери на побудові сининського заводу «Вигорлат». Прогресивно орієнтований селянин зазнав немало знущань з боку хортиських фашистів. Його взяли на примусові роботи, де пробув майже чотири роки. Додому повернувся після визволення Чехословаччини Радянською Армією. Його жінка загинула під час війни. Про сина Андрія піклувався місцевий національний комітет. Цими днями йому померла друга жінка. І він, будучи хворий, живе сам. На старості літ допомагає йому донька, яка також в Руському живе.

Вище ми навели, що М. Габушта оповідає соціально-побутові казки («Двоми кумове», «Як ся жена ходила молити»), легенди («Рущанські розбійники», «Могилиця», «За перелазком», «Ясенники», «Млачки»), перекази («Про Марію Терезію», «Руський цінтеръ», «Кучалата», «Як мадяри в нас були — гортіївці») та анекдоти («Сто златых», «Циган на сповіді», «Як ся циган сповідав», «За газду і газдышню», «Коза»). Фантастично-пригодницьких казок М. Габушта не оповідає. Найбільш виразно він показав себе як оповідач, який надає перевагу анекдотам. Але переконливо в нього виходять і твори інших видів народної прози. Чіткими є його перекази.

Своїми 17 зразками народної прози М. Габушта помітно поповнив порівняно багату казкову традицію с. Руське і всієї Старинської долини. В цій традиції знаємо його, як одинокого казкаря — «балатура».

В с. Смулник Гуменського округу кілька десятиліть тому народні казки оповідали селяни — Цоранич та Сивулич. І. Гамар-Попик пам'ятає Цоранича, як дев'яносторічного дідуся, який побував в Америці. Дванадцятирічний хлопець Іван слухав розповідь Цоранича про панщину та про її скасування. Саме цю розповідь І. Гамар-Попик штучно поєднав з історичною казкою про короля Матвія Корвіна. Значну кількість казок свого репертуару І. Гамар-Попик засвоїв саме від Цоранича та Сивулича. Він, як і С. Кресила із с. Сташин, ще недавно знов пінад тридцять казкових сюжетів.

З часом дві третини цих сюжетів забув і 1967 р. пам'ятив та активно оповідав тільки десять казок. Через вісім років, коли ми вдруге зустрілись з І. Гамаром-Попиком, з пам'яті казкаря зникли і ці сюжети. Він сказав: «Я вже того не знаю». Щодо жанру — його казки неоднорідні. Як оповідач інклінує до соціально-побутових казок. Фантастично-пригодницькі сюжети майже повністю зникли з його репертуару. Казкар міг нам оповісти лише окремі епізоди фантастично-пригодницьких казок. Реставрування напівзабутої казки вимагало в нього певної консультації з кимось із його аудиторії. Так було І. Гамар-Попик у своїй пам'яті оповів і казку «Як бідняк шукав долю»⁵⁵. Інші фантастично-пригодницькі казки оповідач так і не міг пригадати.

І. Гамар-Попик культивував історичні казки. Одна з них («Казка про короля Матяша») залучена в 3 том «Українських народних казок Східної Словаччини»⁵⁶. Варіанти цієї казки, або її окремі мотиви, відомі і словацькому народному епосу. І. Полівка в «Súpis slovenských rozprávok»⁵⁷ під номером 152 наводить «історичні перекази». Найближчим до варіantu І. Гамара-Попика є редакція П. Немца із Тесар (в записі С. Цамбеля). В обидвох варіантах знаходимо мотив рубання дерева багатієві та покарання його королем. Мотив обирання короля за допомогою королівської корони (кому впаде на голову) знаходимо в тексті казки, записаної В. Гнатюком у Закарпатті⁵⁸. Кінець варіantu не відповідає історичній правді. Скасування кріпосного права в Австро-Угорщині казкар намагається приписати Матвієві Корвіну, тоді як до того акту дійшло майже на чотири століття пізніше. Штучна кінцівка даної казки була спричинена її штучним зачином.

І. Гамар-Попик, крім цих, оповів нам ще казки: «Бідний дзвінник і його сини»⁵⁹, «Пригоди вояка, що вертався додому»⁶⁰, «Пастух і принцеса»⁶¹, «Серенча і Несеренча»⁶², «Смерть і злодій»⁶³, «Музиканти в пеклі»⁶⁴, «Як чоловік шукав дурних людей»⁶⁵. Серед всіх цих зразків зна-

ходимо: соціально-побутові казки, фантастично-пригодницькі казки та одну історичну казку. Позитивною рисою цих текстів, крім іншого, є їх порівняно уціліла форма. І завдяки цьому І. Гамара-Попика вважаємо одним з кращих казкарів української етнічної області Східної Словаччини.

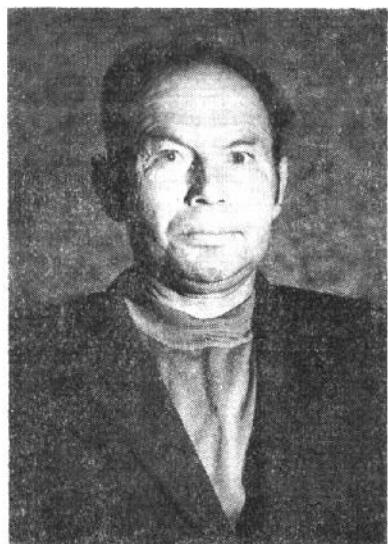
Народився І. Гамар-Попик 1909 р. в с. Смульник на Сининціні. Він відомий у селі як муляр, коваль та тесляр. Як І. Мотика із с. Довгуня на Свидниччині, сам собі побудував хату. Виростав сиротою. В школу не ходив. Старший брат з дитячих років залучав його до сільськогосподарських робіт. В 1937—1938 рр. побував на заробітках у Бельгії. Там зустрівся із сербами, про яких має найкращі спогади. Від них засвоїв кілька казкових сюжетів. Під час буржуазної Чехословацької республіки І. Гамару-Попику жилося дуже тяжко. Цей період переконливо показано в оповіді із життя, в який позитивним героєм виступає сам казкар⁶⁶.

Оповіді із життя окремих казкарів мають індивідуальний характер. Вони не набули належної художньої витонченості, хоч із соціально-побутовими казками об'єднує їх спільна ідея, побудована на соціальному контрасті. Для обох видів народної прози характерна непримеренна боротьба бідняка і багатія. Як в казках, так і тут перемагає добро над злом. Оповіді із життя подекуди нагадують нам і народні оповідання. Різняться від них хіба своїм більш локальним побутуванням. Будучи такими, вони не лише докреслюють особу казкаря, але в певному розумінні і доповнюють його репертуар. Треба погодитись з тим, що оповіді із життя — це одна із можливих форм художнього світосприймання людиною. Як такій личить приділяти належну увагу. Може, і в зв'язку з вивченням особистості того чи іншого казкаря.

В с. Велика Поляна в сучасному народні казки, легенди, перекази, оповіді із життя та анекdoti оповідає четверо казкарів: М. Хаутур, І. Питлянич, Ю. Чорнанич та А. Мартяк. Найбільш об'ємний репертуар народної прози ми записали від Марії Хаутур. Великополянська жінка-казкар народилася 26-го серпня 1919 р. в с. Ялова Гуменського округу. В школу ходила всього один рік. Читати й писати навчилася в процесі життя. Батько оповідачки був дрібним хліборобом. Загинув під час другої світової війни. Марія вийшла заміж за селянина-парубка із с. Велика Поляна, де живе й нині. 22-го березня 1977 р. під час автоаварії загинула їй 27-річна заміжня донька, яка лишила двоє маленьких дітей. Ця подія боляче вплинула на М. Хаутур. Про свій біль великополянська оповідачка нам говорила під час повторної зустрічі з нею 22-го вересня 1977 р.

Казкарському вмінню М. Хаутур училася у свого батька. До їх хати взимку та в часі дозвілля збиралися любителі народної казки і слухали оповіді яловського казкаря. До оповідей батька прислухалась і маленька дівчинка Марія. Казковий репертуар, засвоєний нею в дитячі та юні роки, вона понесла а собою в с. Велика Поляна, де на протязі тридцяти років оповідає казки та очовіді із життя. З-поміж казок надає периність соціально-побутовим сюжетам. 23 пародіями прозовими творами М. Хаутур запрезентувала себе, як одна з кращих східнословашких українських жінок-казкарів. І серед сучасних великополянських казкарів вона займає примарну позицію.

Іван Питлянич народився 1-го січня 1924 р. в с. Велика Поляна Гуменського округу. Батьки його були бідні хлібороби. Хлопець Іван закінчив 8 класів початкової школи. Потім відвідував 7 місяців сільськогосподарську школу в Хусті Закарпатської області. Мешкав у певного пана в стайні. Одночасно вчився мулярському ремеслу. Як багато інших заріканських юнаків, так і І. Питлянича забрали на примусові сільськогосподарські роботи в Угорщину. З табору втік додому, де зустрів Радянську Армію. В 1945 р. разом з іншими юнаками їхнього села добровольцем вступив у Пер-

ший чехословацький армійський корпус. Побував у Попраді на військових вправах, взяв участь у боях за Липтовський Микулаш. Після війни жив у тяжких умовах. Війна знищила їх хату, фашисти пограбували все їхнє майно. В перші повоєнні роки батькам І. Питлянича держава допомогла побудувати хату. Невдовзі Іванів батько помер. І він залишився з матір'ю обробляти кілька клаптиків неродючого ґрунту. Живе холостяком. В сучасному зирається переселитись у Моравську Остраву.

Як у хаті батьків М. Хаутур, так і в хаті батьків І. Питлянича зимовими вечорами оповідалися казки. Казкар про це говорить у своїй оповіді із життя «Вечурки у Великій Поляні». Казки оповідав і його батько. І. Питлянич запам'ятав собі одну фантастично-пригодницьку казку («О млинарі і безручку») і три соціально-побутові казки («Розум і Серенча», «О трьох сину і одного дзвунника», «О трьох попів-полюбовників»). Остання соціально-побутова казка І. Питлянича становить один з кількох варіантів казки, відомої чи не у всіх східнословашких українських районах. Оповідь великополянського казкаря визначалася вільністю, супроводжувана відповідною мімікою та жестикуляцією. В сучасному казкар свої казки оповідає тільки принагідно.

Казкар Юрко Чорнанич народився 21-го квітня 1895 р. Як у випадку всіх інших казкарів, так і у випадку цього казкаря слід сказати, що батьки його були з бідного роду. Тут, власне, чи не все населення було бідне. В школу ходив 6 років. Вчився по-угорськи. На русинській мові викладався хіба катехизис. 14-го серпня 1914 р. Юрка забрали у військо і невдовзі спровадили на фронт. Побував у Росії (на Україні), в Румунії та в Італії. Додому повернувся 25-го листопада 1918 р. Крім того, дальші два роки служив у чехословацькій армії. 1920 р. оженився. Кілька клаптиків малородючого ґрун-

М. Гиряк (праворуч)
з Ю. Чорнаничем.

пець», 1 етимологічної легенди («Багна»), 3 переказів («У червених ногавичках», «Красна долина», «Пісня про Красну долину») і 2 оповідей із життя («Коли-м коні водив», «Видіння»). В похилому віці казкар не зміг оповідати, як кілька років тому. Його казки мають характер уламків. Як такі, вони мають хіба пізнавальну цінність. Найбільш випукло Ю. Чорнанич оповідає перекази та оповіді із життя. Показовою з цього боку є його оповідь про першу світову війну, про окремі події під час неї.

ту не давали надії на добре життя. І Юрко взимку іде на лісові роботи («палитъ вугілля», «шліпарі креше»), а влітку — мурує хати, «верхы ставлять», «колесарством займається», виготовлює сільськогосподарське знаряддя. Під час другої світової війни його було поранено в стацінському лісі. Ще й нині осоколок носить в руці. В подружжя Чорнаничів було п'ятеро дітей. Четверо з них живе.

Похилий вік не дозволив казкареві розповісти нам всі сюжети казок, які раніше вільно оповідав. В сучасному його репертуар складається із 3 казок («Король і його три донъки», «Брати», «Вдячний хлопець»), 1 етимологічної легенди («Багна»), 3 переказів («У червених ногавичках», «Красна долина», «Пісня про Красну долину») і 2 оповідей із життя («Коли-м коні водив», «Видіння»).

Анна Мартяк народилася 1-го грудня 1916 р. в с. Велика Поляна Гуменського округу. Батьки її обробляли кілька кlapтиків малородючого ґрунту. Вона закінчила 8 класів початкової школи. Заміж вийшла 1941 р. В подружжя Мартяків було 5 дітей — чотири доньки і 1 син. Одна з доньок трагічно загинула під час автоаварії в Пряшеві.

А. Мартяк казки оповідає прина гідно. Її оповідь вражала лагідністю, але одночасно і монотоністю. В такому тоні були записані від неї дві соціально-побутові казки («Вояк і мрець» та «Про попа і слугу Івана»).

Із цього сказаного випливає, що казкова традиція в с. Велика Поляна в сучасному вже значно послаблена. Її довготривалість не змогли б забезпечити ні такі казкарі середнього віку, як М. Хаутур та І. Питлянич.

Вище йшла мова про казкову традицію с. Старина. Як знаємо, ця традиція ще більше послаблена, ніж у с. Велика Поляна. В цій традиції з жанрового боку переважають оповіді із життя. Представниками цього виду народної прози в с. Старина є: О. Кузьма, С. Кузьма та Ю. Колинчак. Спільною рисою для всіх них є секундарний інтерес до оповідання народних казок.

Олена Кузьма народилася 9-го травня 1906 р. Виростала в тяжких

соціальних умовах. Вона, як і її ровесники, не мала змогу відвідувати школу. Зазнала страхіття першої і другої світової війни. Зубожле життя старинського селянина та страждання, породжені обома світовими війнами, забражені в таких оповідях із життя О. Кузьми: «О тифі», «О селянинові, як було колись», «О першій світовій войні», «Як Старина війну запам'ятала», «Як руського вояка вбило» та «Як прийшли німці шмытню розбирати». В усіх цих зразках народної прози старинська оповідачка засуджує соціальний утиск та страждання, породжені капіталістичним ладом. О. Кузьма в усіх цих оповідях однозначно на боці справедливого суспільного устрою, на боці життя, помножуючого, а не руйнуючого матеріальні та культурні надбання людини-трударя. В цьому і полягає найбільша ціна оповідей із життя О. Кузьми. Доповненням до цього виду народної прози старинської оповідачки є її легенда «О Газдорані». В ній також накреслюється важке життя селянина за Вигорлатським гірським масивом.

В с. Старина живе народний оповідач Степан Кузьма. Народився 9-го березня 1903 р. Виростав сиротою. Добра ма- чуха сприяла тому, що хлопця- сироту послала на навчання до ковалля в Синину. Як кожному учневі в буржуазних умовах, так і С. Кузьмі довелось зазна- ти немало прикроїв з боку коваля-майстра, приватного власника. Оволодівши коваль- ське ремесло, старинський юнак-коваль повернувся в рід- не село. Тут продовжував пра- цювати в кузні свого батька. На військовій службі в Ужгороді йому довелось бачити ма- йора Людвіга Свободу. Про цю подію та про деякі інші випадки того періоду він згадує в оповіді із життя «Як я Людвигові Свободі коня підкував». Інші види народної прози від С. Кузьми нам не вдалось записати. Він, власне, і не презентував себе, як знавець казок, легенд, переказів тощо. Його оповідь цінна своєю історичністю та де- котрими цікавими життєвими даними.

В сучасному селі Старина найталановитішого оповідача має в особі народного поета⁶⁷ Юрка Колинчака. До вищесказаного додамо, що старинський поет-пісняр своєю творчістю презентував себе в таких колективних збірниках, як «Зелений віночок — червоні квіточки»⁶⁸ та «Карпати піснею вчаровані»⁶⁹. У 1977 р. Ю. Колинчак представився читацькій громадськості власною збіркою поезій «Підигорлатська бистрина»⁷⁰. Говорячи про східнословакських українських народних поетів, критик зауважив: Народні поети «... не просто наподобнюють народу пісню, а й нічого з народно-пісенної творчості не повторюють. Вони є самобутніми талантами, які

далі розвивають народну творчість в новому смислі цього слова. В народі далі існує потяг до народної творчості. Країнами його талантами є саме ці «народні поети», які постійно знаходять нові й нові теми. Вони в дальшому розвиткові навіть не задовольняються одними тільки дрібними ліричними піснями на день насущний, що само по собі є вже позитивним явищем, але переходят і дуже успішно також до жанрів ліро-епічних чи епічних полотен. Чи не чудові, наприклад, балади та баладизовані оповіді Юстини Матяшовської-Кінді? Що з ними поставити поряд в нашій молодій літературі на Східній Словаччині?»⁷¹ Така чітка й правильна характеристика народних поетів-українців Східної Словаччини в повній мірі стосується і Ю. Колинчака. Це вірна оцінка і його творчого доробку. Немає сумніву, що талант Ю. Колинчака зростав на базі народної пісенної і прозової творчості. Це уможливило народному поету-пісняреві досконало опанувати ідею і форму народної пісні. Оволодівши поетичними засобами народної поезії, Ю. Колинчак вміло використовує їх у власному творчому намаганні. При цій нагоді згадаємо ще такі думки із післямови до збірки «Підигорлатська бистрина»: «Читач, якому підноситься в руки дебют Юрка Колинчака... з неменшим зацікавленням прочитає також його «Руську роту», «Юрка Куцера», «Старину» (з підрозділами «Про добрих збойників» і «Про піланих збойників»), але й «Снинський камінь та Газдорань». Це, власне, поеми. З чим іх порівняти в нашій художній літературі? Взяті з хроніки села — а, може, хронікарі навіть забули ці події ввести у хроніку, хто його знає? — історії про Юрка Куцера, народження «Руської роти» в далекім місті Угорщина Ягері, чи навіть події з опришками нас захоплюють та вводять в атмосферу минулих, вже забутих подій, сповнюють нас гордістю за свій на-

род, який віками боровся з експлуататорами та іноземними загарбниками, і таки вижив, щоб сьогодні будувати щасливе соціалістичне життя»⁷². Безперечно, творчість Ю. Колинчака — це та ж народна поезія, правда, піднята на вищий щабель. А контакт старинського поета з народнопісенним джерелом, справді, міцний і конкретний. Ця конкретність проявляється, по-перше, в тому, що Ю. Колинчак довгі десятиліття слідкував за народною поезією в широкому розумінні цього слова, що він цю посію згодом вивчав, засвоював і в кінцевому результаті активно вживав в потоці життя; по-друге, в тому, що народною поезією він став цікавитися, як фольклорист-любитель; тут Ю. Колинчак відомий нашій громадськості, як автор запису «Народного весілля із с. Старина Гуменського округу»⁷³. В його особистому архіві можна знайти опис календарних звичаїв с. Старина. На особливу увагу заслуговує рукописний збірник майже двохсот народних пісень, укладений ним. Всі пісні цього збірника Ю. Колинчак 21-го та 22-го вересня 1977 р. на феромагнітну стрічку проспівав авторові цих рядків. Цю благородну роботу старинський поет хоче продовжувати укомплектуванням збірника пісень та описом предметів матеріальної культури тамтешнього району. Отже, і не дивно, що в хаті Ю. Колинчака часто бувають фольклористи та етнографи-професіонали. І старинський фольклорист-аматор охоче консультує з ними.

Складним і тернистим був життєвий шлях нашого земляка, майстра народного художнього слова. Народився Ю. Колинчак 12-го літого 1909 р. в с. Старина Гуменського округу в сім'ї бідного селянина. Батько його змушений був піти на фронт першої світової війни. Не повернувся звідти додому. Пораненого його привезли в гуменську лікарню, де й помер. Похоронено його на військовому цвинтарі в Гуменному. Діти залишилися сиротами. Мати бідувала з дрібними дітьми. Знедолений хлопець Юрко не ходив у школу. Сам навчився читати й писати. Решта його ровесників залишилися на все життя неписьменними. Талановитий хлопець мав потяг до науки. Любив музику. Дуже хотів мати скрипку. І він гірко-тяжко здобув її. Став членом самодіяльного колективу рідного села. В рідному селі і в близькій околиці відомий і як добрий співак. Згодом засвоїв і ремесло теслярства. В нього ще й нині, на старості літ, як то кажуть, робота горить під руками. Насунулись страшні роки другої світової війни. Ю. Колинчака забрали у військо і послали на фронт. Там його було поранено. Старинський селянин видужав, але втратив здатність грati на скрипці. З болем на серці переносив цей удар Ю. Колинчак. Та не здавався. Він змайстрував собі сопілку і став на ній віртуозно виводити народні мелодії. Ці пісні полонили серце чуйної людини, вони полонили серця старинчан, полянчан, дарчан... Ю. Колинчак на все життя полюбив народну пісню і вже ніколи не розлучався з нею. Старинському селянинові вже лиш крок треба було зробити до збирання народних пісень⁷⁴. І він, як знаємо, той крок зробив. І цілком успішно. Фольклорні та етнографічні записи Ю. Колинчака автентичні, точні. На них з повним довір'ям може спиратися наука, яка вивчає народну духовну та матеріальну культуру.

Якогось виразнішого успіху у власній прозовій творчості Ю. Колинчак не досяг. Хоч треба зазначити, що такі його твори, як, наприклад, «Русь-

ка рота», «Юрко Кушнір» та «Старина» спочатку були написані, як перекази. Такими вони й побутують в народі. Тільки згодом, готовчи збірку «Підвигорлатська бистрина», ці та інші його прозові твори були написані і опубліковані у формі поезій. Отже, можна констатувати, що Ю. Колинчак більше інклінує до народної поезії, зокрема, до народної пісенної творчості. Про це, крім іншого, свідчить і той факт, що він всі свої поезії співає під певну народну мелодію. У рукописному збірнику народних пісень, укладеному Ю. Колинчаком, можна знайти цілий ряд таких випадків. В тому ж збірнику натрапляємо на явище, коли старинський поет-пісняр «осучаснює» народну пісню, чим надає їй нове ідейнезвучання. Доречно зазначити, що праця з народною піснею дается Ю. Колинчаку легко. «Оновлена» пісня таким чином звучить переконливо. Діапазон впливу такої песні широкий.

Від Ю. Колинчака було записано 18 текстів народної прози. Серед них читаємо 1 казку, 3 легенди, 4 перекази, 8 оповідей із життя і 2 анекdotи.⁷⁵ Цими зразками старинський поет запрезентував себе і як добрий оповідач. Казкаrem не можна його вважати, оскільки і він сам не вважає себе таким. Незважаючи на це, його оповідь має відповідну культуру. Тексти, записані від нього, читаються легко. Як такі, мають відповідну фольклористично-філологічну ціну.

Власним поетичним доробком, культурно-освітньою, фольклористичною та етнографічною діяльністю Ю. Колинчак завоював собі тривку позицію в культурі українського населення Східної Словаччини. Ця позиція в цій культурі матиме вагу і в майбутньому.

В с. Остружниця в сучасному казки оповідають дві жінки-казкарі — А. Харитун та Ю. Врана.

Анна Харитун народилася 28-го квітня 1928 р. Виростала в бідній селянській сім'ї. Казки засвоїла в домашній обстановці. Її мати — Ю. Врана — вже кілька десятиліть оповідає казки. Від А. Харитун були записані 3 фантастично-пригодницькі казки, 2 соціально-побутові казки і 2 оповіді із життя.⁷⁶ Остружницька оповідачка належить до казкарів середнього віку. Як така, вона порівняно добре володіє поетикою казки.

Належний художній рівень спостерігаємо і в її фантастично-пригодницьких казках, і в її соціально-побутових казках. Оповіді із життя, записані «з уст» А. Харитун, вражают історичною фактативністю. Форма цих оповідей поки що не витончена. Як можна було зображені, А. Харитун контактує і з словацькими казкарями. Вміло засвоює зразки їх репертуару, які згодом оповідає в нових обставинах, вкладаючи в цю оповідь свій розвинений хист казкаря.

Юлія Врана народилася 3-го травня 1907 р. в с. Остружниця Гуменського округу в сім'ї хлібороба-бідняка. Пройшла важкий життєвий шлях, супроводжуваний соціальною біднотою, визискуванням в умовах Австро-Угорщини, буржуазної Чехословаччини та хортиської Угорщини. Та остружницька жінка не розлучалася з народною піснею і в найтяжчі хвилини свого життя. Як народна співачка, вона відома в близькій і віддаленішій околиці. Низька народних пісень, записаних від неї, не раз вже послужила любителям східнословакького українського фольклору. Тексти її пісень майже систематично публікувались на сторінках працівської української періодичної преси. В останньому часі ми переконалися, що Ю. Врана культивує і народні казки. Від неї 7-го березня 1975 р. було записано 1 фантастично-пригодницьку казку «Попеляшник» і 1 оповідь із життя «Маті і син». Оба ці тексти були розказані в спокійному, помірному тоні. Як казка, так і оповідь зберігають відповіднє поетичне кліше. Будучи такими, вони легко сприймаються, легко читаються. Мова прозових зразків остружницької жінки-казкаря не засмічена інтерференційними явищами, з чим порівняно часто зустрічається у казкарів молодшого віку. І в цьому відношенні казка та оповідь Ю. Врані заслуговує читацької уваги.

На північ від с. Остружниця розташоване с. Звала. В цьому селі ми зустрілись із двома казкарями — А. Поповичем та М. Попович.

Андрій Попович народився 11-го грудня 1900 р. Народився і жив у селянському середовищі. Злигодні чергувались із бідою. Треба було немало витерпіти, щоб вижити. Звалський юнак побував на фронтах першої світової війни. Переїздання на Україні відбилося на стилеві його казок. Від нього було записано 3 фантастично-пригодницькі казки («Про короля і його трьох синів», «Золота країна» та «Заклята гора»). Характерною ознакою цих текстів є, що в них знаходимо і українські, і російські мовні елементи. На казках звалського казкаря помітний і стилевий

вплив українських казок. Показовими, як знаємо, є й ремарки, чи вставки оповідача в казки. Цим прийомом А. Попович подекуди нагадує нам бодружалського казкаря П. Ілька. Соціально- побутові казки казкар нам не оповів, хоч не можна твердити, що серед далеко ширшого казкового репертуару, культывованого ним кілька десятиріч тому, не знаходились зразки і цього виду народної прози.

Звалська жінка-казкар Марія Попович народилася 1-го січня 1907 р. 6-го березня 1975 року оповіла нам одну казку «Як дівчина хотіла вийти заміж». Стиль цієї казки значно порушений. В цілому можна висловити думку, що М. Попович належить до групи пасивних оповідачів.

В с. Ялова народні казки вже кілька десятиліть оповідає Василь Смоляк. Народився він 5-го січня 1902 р. Його батьки, як переважна більшість селян Ялової, визначалися біdnістю. Хлопець Василь в школу майже не ходив. Зате уважно прислухався до розказування казок вдома. Його батько охоче оповідав казки. Довгими зимовими вечорами казки оповідались і в хаті «вуйка» (дяді) В. Смоляка — Миколи Павлишка. Про той період казкар згадує: «Коли-м быв малый, худобу-м пас босый, а лем у таких гачкох із свойой роботы. А хоть было і на терна-м скочив, нога сподом была, як талпа. Терен

не встряв. Ай так-им ходив. Як у же-м быв файнай, вжс-м робив: пасіки рубав, палив, пак городив, копав, ох!.. А як-им рубав, та пальці, руки — шыткой порозпраксовалося. А-м пришов дому, та-м нафтов помастив, а-м прилігав, бо боліло. А нарано уж так гі помнякло, та й зась пушов, рубав. А як вже-м рубав, та хоть кров ішла із нальцей, але уж не боліло. Рубав далі. Я ші мав брата, ай сестра была. Вна пушла до Америки. А брат вженився, а пак умер. Но а я так зустав. Я гнуй сам возив на санчатьох вон, на землю. І нянько. Лен самі зъме возили, що кус погноїли зъме. То криза была, бо мы мало поля мали. Та як нам забрали у войні волы, та другий нам дав поорати. А такый-м голоден быв. А дівка ми винесла киселиці, так-им поїв, ані хвостики, ані хрябки —нич-им не водметав. Лем злопотіло. А вувсяній хліб?.. Йойой, лем кобыв быв! Так ся мали люди старі, так. Хто быв заможный, та ші ся мав добре, а хто быв худобный, та криза была. А я так ся вженив — лем з братовов женов. Лем так присягли зъме. Свідковс били, та й музика была, та й якась гостинка, та й сятый спокуй. Та й я зустав на своєм місті. А за Гортія як то было? Горті Миклюш? О-о, мадяр катона! Та до табору ня взяли, та й там-им робив. А все нам гварли: «А-а, бідош-русин, комунішта, азур іштена. Дуплаш кел, а долгозни немкл?» А в таборі я быв за два роки, «лем» за два. А дос. І по плечох ми танцювали. Ей, як уж виділи, же уж руси у Мадярську: «Русинок — тештвер». Захрань боже му планой слово повісти. Што хоче, того му треба дати. Русин уж быв — тештвер, брат. А никто не знає, на што приайде. Та вни виділи, же Гітлер пушов, та думали, же вшыткої іх, цалый світ. Кобыв не ступив на Росію. А ту быв вучитель у нас, Ганущак ся писав. Як чув, же ступив німець на Росію, гварив: «Уж пруграв Гітлер». Оповіді такого характеру у казкарів старшого віку багато чим збігаються. Перш за все бачимо, що казкарі реалістично змальовують життя селянина-бідняка в минулі часи. В оповідях такого характеру знаходимо немало побутових даних. Як от: «На вечурках пуджаку робили. Наприклад, ту в Пчолиннум. Та зробили пуджака-чорта. А як увошов до хыж — вечуркыні вщытки до кута на єдну копу. А газда сидів так, як перед пецом. А то била ватралька. Вун позерать — чорт. Ах, Mario, як скочив, як раз потяг ватральков — лем са протяг. Готовый, забитий. Розберуть, позерать, няйтя поразить, а то — чоловік. Так, так було. Пуджаки вбириали, приповідки повідали». А обставинах вечорниць В. Смоляк засвоїв усі свої казкові сюжети. З того часу пройшло вже пів століття, як він оповідає казки. Манера його оповіді подекуди від оповідей інших казкарів. Казкар не просто оповідає казки, але в певному розумінні грає іх. Міміка, жест, рухи тілом — ось основні ознаки його «розигрування» народної казки. Важливу функцію в даному випадку виконує вимова казкаря. Оповідь у нього виходить лагідною, а в діалог окремих казок внесено відповідну динаміку. Експресивність типовою є і для його казок, і для його оповідей із життя.

В. Смоляк пригадує дні визволення з-під фашистської Угорщини, як дні світла. Допоміжну руку йому та іншим ув'язненим подали радянські люди-брати. Додому В. Смоляк повернувся 1945 р. Рідне село привітало його відчайдушними руїнами та зарищами. В нових, соціалістичних

умовах, В. Смоляк побудував собі хату, в якій живе з донькою та її сином.

Казкову традицію с. Ялова таким чином представляємо 7 фантастично-пригодницькими казками, 6 соціально- побутовими казками і 1 апокрифічною легендою. Всі ці тексти були записані від В. Смоляка⁷⁷. Репертуар яловського казкаря значною мірою сприяє глибшому вивченням казкової традиції досліджуваного тут нами українського регіону Східної Словаччини. Порівняно об'ємний матеріал, записаний в с. Ялова, сприяє вивчення жанрової різновидності та стилевих особливостей народної прози Старинської долини. Явище уніфікації казкового стилю, помітне в казках яловського оповідача, не вплинуло на поетику його казок настільки, щоб ми не знайшли там всі основні художні казкові засоби. В цьому відношенні В. Смоляк близький казковому стилеві звалського оповідача А. Поповича. Різниця між оповідацьким хистом яловського і звалського казаря полягає в тому, що перший згушує свою розповідь, а другий своїй розповіді дає максимум простору, застосовуючи при цьому прийом залучання до казкового сюжету позасюжетних міркувань. Тут стилеві А. Поповича найбільш відповідає казковий стиль видранського оповідача В. Гуля. На Свидниччині з подібним явищем зустрічаємося у казках П. Ілька, бодруджалського казкаря. Отже, і в даному випадку переконуємося, що оповідацький хист — явище різноманітне. Воно залежить від багатьох чинників. Одним із таких чинників є особистість казкаря, детермінована його інтелектуальними задатками, його психікою, аудиторією та середовищем, в якому той чи інший казкар оповідає свої казки. Зрозуміла річ, що питання далеко складніше, і розв'язання його вимагало б окремої роботи. Нам важливо зазначити, що особистість В. Смоляка як казкаря в цьому відношенні може нам послужити багато чим позитивним.

Про дарську жінку-казкарю Марію Филип знаємо тільки те, що вона народилася десь біля 1888 р. Ціле своє життя жила в с. Дара. В 60-х роках ц. століття дослідник записав від неї 2 фантастично-пригодницькі казки («Як отець дітині кума глядав» та «Попеляшник»), 1 демонологічну казку («Приповідка без правди») і 1 соціально- побутову казку («Богатий і бідний»)⁷⁸. Всі ці тексти свідчать, що в особі М. Филип ми мали казкаря посередніх імпровізаційних задатків.

Другою, не менш важливою умовою побутування народної казки є наявність існує аудиторії казкаря. Нижче попробуємо дане питання розглянути з точки зору казкової традиції Старинської долини.

З явищем аудиторії казкаря зустрічаємося у кожному селі, де є казкар, носій та імпровізатор народної прози.

Життя казки (в смислі її побутування) немислимим без аудиторії слухачів казок.. Аудиторія казкаря, власне, є виразним компонентом цього життя. В недавньому минулому слухачами оповідання казок була і молодь, і дорослі. Інтенсивність сприймання казок перед 40—50 роками в Старинській долині була далеко активнішою, ніж в повоєнні роки. Такий стан був обумовлений обмеженими можливостями обміну духовними цінностями. Народні маси Східної Словаччини, і, зокрема, Старинської долини, майже виключно користались усним шляхом передачі і сприймання духовних надбань. Успіх побутування фольклору взагалі

і казки зокрема була обумовлений суцільною неписьменністю носіїв та інтерпретів народної поетичної творчості. А неписьменність народних мас у свою чергу була стимульована всіляким утиском та безправ'ям. З ліквідацією умов, які породжували соціальний утиск, безправ'я та неписьменність, настали виразні зміни і в житті фольклору. Ці зміни проявилися і в біології казкової традиції Старинської долини. Вони позначилися і на аудиторії казкаря. Якщо раніше в склад аудиторії казкаря входили дорослі і молодь, то в сучасному слухання казок майже виключно стало справою дітей. Правда, трапляються випадки, коли казки слухають і дорослі. Таке явище можна спостерігати і в селах Старинської долини, і за її межами. Сама ж аудиторія в сучасному рідко коли досягає числа 40 присутніх. Таку кількісну аудиторію в Старинській долині ми не спостерегли. Переважна ж більшість сучасних казкарів досліджуваної місцевості свої казки оповідає в домашній обстановці. Тут аудиторією є ім'я власні та сусідські діти, внуки, жінка, знайомі, сусіди тощо. Із спостереженого випливає, що казкарі, як правило, бажають мати свою аудиторію, хоч надибуємо і на явище, коли казкар відкидає такий контакт. Наприклад, Ф. Фондак із с. Збудська Біла Гуменського округу. Це один із таких казкарів. Оповідач, який знає ціну народних казок, охоче передає свої знання співжителям, співробітникам, знайомим тощо. Бути в тісному контакті із слухачами — це внутрішня потреба казкаря-митця. Нині, коли інтенсивність оповідання казок послабилась, казкарі відчувають потребу своєрідної допомоги. А ця полягає в тому, що казкар непрямо закликає до оживлення призабутого або й зовсім втраченого з пам'яті. В такій ситуації опиняються майже всі казкарі, головне, казкарі похилого віку. Не один з них каже: «Та кобы ту было веце людей, та еден бы дашо повів, другый бы дашо повів, та й так бы зъме повідали приповідки, а так... Та то вже роки. Чоловік вже тето позабывав». А казки забиваються і завдяки втраченому контакту із слухачами. Вище ми навели, що А. Попович, Ю. Чорнанич, І. Гамар-Попик, Ф. Силанич та ін. казкарі оповіли нам лише незначну кількість свого колишнього репертуару. Більшість своїх казок вони не в стані були оповідати саме по тій причині. Живими в них залишились тільки ті сюжети, які вони і раніше оповідали з особливою улюбленистю. Аудиторія чи хтось із неї приходить на допомогу казкарів тільки в такому разі, коли в його пам'яті збереглись бодай якісь «уламки» казки. Тут-там засвідчуємо явище, коли казку почне один оповідач (А. Харитун), а продовжує її говорити другий (Ю. Врана). А буває і так, що початок казки належить одному казкарів, звичайно, молодшого віку, а закінчує її інший, як правило, старшого віку. Отже, нагадання призабутої казки або оповідання її заключної частини — це випадки творчого контактування казкаря зі своєю аудиторією.

Але аудиторія казкаря цікава і з іншого боку. Вона не лише сприймає оповідувану казку, але й спонукає казкарів певні елементи для тканини казки. Кожний талановитий казкар творчо використовує таку спонуку, чим процес оповідання казок набуває характер своєрідної фаміліарності. Так, наприклад, Ю. Шамулка в порівнянні, вжитому в казці, згадує ім'я одного з членів своєї аудиторії. Відомо також, що в часі оповідання казок проявиться не тільки талант казкаря-митця, але що

тут повністю відкриється казкар як людина. Присутні таким чином слухають не лише казки, але й мають можливість замислитися над багатим казкарем життевим досвідом та його широкою мережею знань. Оповіді кожного із казкарів, крім іншого, характерні своїм глибокореалістичним спрямуванням. Центральною постаттю цих оповідей, як знаємо, є сам казкар. Такими є оповіді Ю. Шамулки, О. Гриб, О. Дем'ян, Ю. Чорнічика, І. Гамара-Попика, В. Смоляка, М. Пірош та ін. казкарів. Так, наприклад, в оповіді із життя В. Смоляка відкриваємо стільки наявної життєвої правди, що інколи важко її знайти в низці творів відповідного жанру місцевої української шутчної літератури. Ці ж оповіді — то саме життя, прожите самим казкарем. Елемент фальші в такому творі зводиться до нуля. Елемент життєвої і художньої правди досягає найвищої міри. Тому то оповіді із життя аудиторія слухачів слідкує з притаєним диханням. Може, не перебільшимо, коли скажемо, що діючись таких оповідей на свідомість сучасного молодого слухача далеко ефективніша, ніж діючість слухання фантастично-пригодницької казки або соціально-побутової казки. Сприймаючи казку, слухач не може позбутися усвідомлення, що почуте — казка, тільки казка, тоді як прослухану оповідь із життя ніхто із слухачів не відносить в категорію казок. Бо й сам казкар сказане в оповіді із життя стверджує кінцевою думкою: «Так, так то було», «Так ся мали люди стари, так». Стиг двох протилежностей, які виключають одна одну, в оповідях із життя показується не в завуальованій формі, досягненій засобами поетики казки, а прямо — в їх натуральному плані. В цьому і полягає надзвичайна цінність оповідей із життя. Казкарі, що є носіями та імпривізаторами таких фольклорних зрозумінь, користуються повагою і пошаною своєї аудиторії. Слава про них іде й за межі середовища, в якому вони живуть.

Виходячи з оповідей із життя, записаних нами в межах Старинської долини та в інших районах української етнічної області Східної Словаччини, ми попробуємо укласти один загальний портрет місцевого українського казкаря. Казкаря даної місцевості там представлено, як людину, яка виростала в тяжких соціальних умовах. Як правило — це колишній бідняк, якому не доставало ні хліба, ні науки, ні поваги з боку заможних прошарків села. Батько підлітка, майбутнього казкаря, часто мандрує за працею далеко в чужі краї. Трапляється, що й не повертається додому. Гінє від важкої, підневільної праці в американських «майнах». Юнак таким чином іде на службу до багатіїв. Він тут знає «своїх» хазяїв, як експлуататорів. Протестує проти визискуванню, за що хазяїн проганяє його. І він знову вдома. Вдома бідує, але світ сприймає з відкритими очима. Щоб вижити, хапається, за що тільки може. Щоб боротись за кращу долю, вчиться від життя. Сам іде в далекі заокеанські країни, засвоює чужі мови, володіє кількома ремеслами, стає «майстром на всі руки», сам собі побудує хату, розводить бджіл, викорчовує кущі під ґрунт, вирощує сад, оре ниву, косить поляну ... Поряд з цим бере в руки книжку, вчиться читати, писати. Освічується, щоб згодом міг інших освічувати. Потім він відомий, як казкар. Оповідає свій багатий казковий репертуар, засвоєний ще від діда-прадіда, від батька, «вуйка», від близьких і далеких знайомих. Казки його в пере-

важній більшості беруть свій початок в рідній хаті, в рідному селі, в рідному краї, а не обходиться і без сприймання казок від оповідачів інших казкових традицій. Розсудливий, освічений казкар користується глибокою пошаною своєї аудиторії, свого села, а трапляється, що його ім'я відоме й по всій широкій околиці. Він добром іде поміж народ. А в народі про нього говорять скромно — як про людину, яка знає «приповідки». Ця людина-казкар, сто, тисячу разів битий «справедливістю» попередніх експлуататорських ладів, на старість вітає соціалістичний лад, кажучи: «В златій країні жьєме».

Казкарі такого типу діяли і діють в Старинській долині і по всій українській етнічній області Східної Словаччини. Їх позитивна роль в житті, в культурі української національної меншості в Словаччині незаперечна. Оминати таке суспільне явище — означало б нехтувати важомим фактором культури широких народних мас. Якщо ми присвятили бодай скромну увагу парціальному питанню — народній прозі Старинської долини, в рамках неї і тамтешнім казкарям, то цим думалось конкретно, хоч і не вичерпно, вказати, яким було і яким є наше трудове населення під Бескидами.⁷⁸

Складовою частиною казкової традиції Старинської долини є місце та нагоди, під час яких оповідалися казки. Висвітлення цього питання може спиратися лише на спогади сучасних казкарів, оскільки архівних чи якохось інших джерел в нас немає. Отже, щодо цього окремі казкарі засвідчують, що в минулі десятиріччя оповідання народних казок у цій місцевості проходило більш інтенсивно, ніж в сучасному. Причину цього посиленого оповідання народних казок в селянському середовищі в минулому слід шукати у відносній відсталості цього краю. Казки в переважній більшості оповідалися бідними для бідних. Комунікативних засобів, які знає наше сучасне, тут зовсім не було. Ми вже подекуди вказали на те, що одиноким шляхом передачі творів з високим естетичним та ідейним зарядом в них був усний шлях. Інакше й не могло бути, коли і в сучасному ще знаходимо казкарів, які зовсім не ходили в школу. До таких, наприклад, заразовуємо В. Смоляка, Ю. Колинчака та ін. Багато з казкарів (в тому числі і Ю. Колинчак) самі навчилися читати й писати. В сприятливіших умовах вони виросли до рівня народних поетів-піснярів. Нині вже відомі нам їх власні збірки поезії. Тут же зазначимо, що в Старинській долині, як і інде в Східній Словаччині, не засвідчено, щоб казки оповідав хтось із заможніших прошарків села. Отже, можна сказати, що оповідання казок було доменою бідних верств населення.

Час оповідання народних казок у Старинській долині не в'язався і не в'яжеться з якоюсь однією порою року чи з певним відрізком дня. Але знаємо, що повідання казок і в цій місцевості більш характерні для осені й зими, ніж для весни й літа. Слухачі, як знаємо, збирались слухати казки увечері, але засвідчуємо випадки, коли казки оповідались і перед днем.

Слід запримітити, що казкарі, на відміну від знахарів та знахарок («ворожилів» та «ворожиль») не вимагали оплату за оповідання казок слухачам. Одиночною формою «оплати» за оповідання казок казкареї могла бути допомога в праці. Знаємо кілька випадків, коли пастухи

за оповідання казок казкареві доглядали худобу на пасовиську. Так, наприклад, Ю. Шамулка охоче оповідав свої казки пастухам на поляні.

Казки в Старинській долині оповідалися при різних нагодах. Під час вечорниць («на вечурках») майже канонізовано було оповідати народні казки. Стверджують це всі казкарі та їх слухачі. Крім того, стверджує це і І. Питлянич у своїй оповіді, яку публікуємо в прикладенні. З подібними думками щодо цього можна зустрітися і в оповіді із життя Ю. Колинчака та В. Смоляка. Зрозуміла річ, вечорниці в селах Старинської долини служили і іншим формам гри та самоосвіти. Але головна увага на вечорницях присвячувалась праці (наприклад, прядінню). Як засвідчує В. Смоляк, гра на вечорницях інколи мала й трагічний характер. Казки оповідалися ще й під час пороття пір'я, під час сезонних польових робіт увечері в пелевні, де спали женці, в часі відпочинку під час будь-якої колективної праці. Казкарі засвідчують, що казки оповідалися і в колибі лісорубів, в колибі вуглярів, в лікарні, в поїзді, в казармах, у в'язниці, в хаті мерця, в хаті сусіда, куди сходилися селяни «надовечері» тощо. Ю. Шамулка пригадував, що закарпатські казкарі (як, наприклад, В. Глеба) казки оповідали взимку в колибі лісорубів. В умовах Східної Словаччини, її української етнічної області, дане явище засвідчив М. Малатяк із с. Чабини Гуменського округу. Ю. Шамулка ствердив, що казки оповідалися в саноцькій тюрмі. А оповідання казок біля мерця раніше було такою ж потребою присутніх, як, наприклад, гра в ігри — «Пущати рушник», «Лопатки» тощо. В умовах української етнічної області Східної Словаччини (а не інакше воно було і в Старинській долині), як указувалось вище, цьому питанню присвятила увагу словацька дослідниця В. Гашпарикова.

Всебічний розвиток Східної Словаччини, засвідчений за останні три десятиріччя, позначився і на казковій традиції цієї області. За ці роки дійшло до редукції цієї традиції в усіх її напрямках. Перш за все згадаймо, що значно послабилася інтенсивність оповідання казок у селах, як у колишньому примарному середовищі оповідання народних казок. Причину цього явища треба шукати в наслідку соціальних змін, що тут настали, а той полягає в масовій появі на селі таких засобів передачі суспільних цінностей, як, наприклад, кіно, радіо, телебачення, книжки, часописи, газети, місцевий радіовузел тощо. Внаслідок цього відпали, або значно зредукувались певні нагоди, під час яких оповідалися казки. Про вечорниці в Старинській долині нині говоримо тільки, як про історичне явище. І як анахронізм сучасного не засвідчуємо його. Даний факт дає себе візники в далеко ширшому плані, як тільки фольклорному. Обжежилося і ходіння сусіда до сусіда «надовечері». Подібно зредуковано і інші нагоди-випадки, під час яких оповідалися казки. З мерцем також не прощаються оповіданням казок. Відпали й ігри, які виконувались в хаті мерця. Незважаючи на це, народні казки культывуються і в сучасному чи не в кожному селі української етнічної області Східної Словаччини. Не інакше спостерігаємо це явище і в селах Старинської долини. Зрештою, це стверджують і записи зразків народної прози, які публікуємо нижче⁷⁹.

Питання оповідання народних казок тісно поєднане з характером поширювання цього виду народної прози в місцевих умовах. Якщо

раніше для українських народних казок Старинської долини було можливим тільки «усне» поширювання, то в сучасному внаслідок вищепереданих об'єктивних чинників та внаслідок майже суцільної письменності населення відомий і шлях поширювання народних казок на письмі. Ю. Сопира, як 83-річна бабуся, записала свій казковий репертуар в зошити. Декотрі з цих казок вона включила з листи, які надсилала своїй подрузі з дитячих років в Америку. В Старицькій долині з подібною практикою зустрічаємося в рущанській оповідачці М. Пірош. Але тут же додамо, що обидва ці способи поширювання фольклорної казки народними митцями, як всюди інде, так і в Старицькій долині знайшли своїх конкурентів у цойно згаданих комунікативних засобах. Ці виразні чинники не тільки звузили рамки місцевої казкової традиції, але й безпосередньо впливають на цю традицію. Тут-там казкарі відмовляються сповідати казки, які засвоїли в дитинстві, кажучи: «Та totы приповідки чути в радію».

Зазначимо й таке, що на казкову традицію Старицької долини має вплив і казкова література, яка в тамтешні села потрапляє в дедалі більшій кількості. Казкар тяжко подолає в собі потяг до читання. Він бере книжку в руки і засвоює нові і нові сюжети. Декотрі з цих сюжетів потім залишає у свій давніший репертуар, додає або відбирає з нього окремі епізоди, а згодом зовсім забуває про джерело, звідки взято їх. Взагалі то можна спостерегти, що книжковий вплив на казкову традицію Старицької долини з часом сильнішає. Внаслідок цього усний шлях поширювання фольклорної казки там втрачає свою колишню примарну позицію. З точки зору засвоєння казкових сюжетів молодшою генерацією він в сучасному чи не на одинаковому рівні з читанням казок. Можна передбачати, що в майбутньому шлях усного поширювання фольклорної казки буде зредуковано на мінімум, або й зовсім відпаде. Однак, це аж ніяк не означає, що фольклорна казка перестане жити. Ні, напевно, нові форми поширювання сприяють її інтенсивному життю. А якою буде казкова традиція населення Старицької долини на новому місці їх життя, нині важко сказати. Нове середовище, міські умови, напевно, не сприяють її прогресуванню в сучасних інтенціях. В нових обставинах, гадаємо, виникне нове фольклорне явище енклавного характеру, яке в дальшому доцільно буде спостерігати та вивчати.

Окремо стоять питання дотеперішнього контактування казкової традиції Старицької долини із казковими традиціями сусідніх народів. Вище ми побіжно доторкнулись даної проблеми. Тут хочемо додати, що казкова традиція Старицької долини в минулому контактувала із словацькою казковою традицією, з угорською казковою традицією, з польською казковою традицією, з українською казковою традицією сучасної Закарпатської області УРСР та України взагалі. А засвідчено і явище контактування казкарів Старицької долини із південнослов'янською казковою традицією. Наприклад, із сербськими казкарями зустрічався смуллянський казкар І. Гамар-Попик. Наявність такого контактування обумовлена в першу чергу географічним розташуванням досліджуваного регіону. З півдня Старицька долина майже безпосередньо межує із словацьким етносом, з півночі — з польським (хоч раніше північними сусідами населення Старицької долини були лемки-україн-

ці), із сходу — закарпатським українським населенням, а угорський етнос в певному розумінні теж можна вважати безпосереднім. Близькість всіх цих етнічних одиниць закономірно сприяла взаємовпливу в багатьох відношеннях, в тому числі і в відношенні народної казкової традиції. Другим важливим фактором в цьому питанні вважаємо багатовікову спільність населення Старинської долини, словаків, угорців та закарпатських українців в одній державі — Австро-Угорщині. Можна здогадуватись, що в цьому відношенні певний відбиток залишила і спільність цих народів та національних меншостей в рамках буржуазної Чехословацької Республіки, під час так званого Словачького штату. В умовах соціалістичної Чехословаччини теж не могло обійтись без впливових явищ на ділянці казкових традицій окремих народів та національних меншостей. Немалу роль у такому контактуванні відіграв і безпосередній стик українського населення Старинської долини із словаками, угорцями, закарпатськими українцями та поляками під час традиційних ярмарків, сезонних робіт, найрізноманітніших урочистих подій, особистих стосунків, фаміліарних відносин тощо. Адже, загальновідомо, що українське населення з підгірських областей щороку відходило на жниварські сезонні роботи «на ділняки», тобто на Східнословачьку низовину, а то й на низовину, заселену угорським населенням. Немає сумніву, що українські казкарі не принесили звідти почуті сюжети. Випадок Ю. Шамулики, А. Харитун та декотрих інших казкарів в цьому розумінні може нам послужити певним доказом. В останні два-три десятиріччя контактування казкової традиції Старинської долини із словацькою казковою традицією значно посилилось. Фактори цього посилення бачимо в щоденому контактуванні українських і словацьких робітників в заводах та підприємствах, в оволодінні грамотою українським населенням та його казкарями, в освічуванні посередництвом відповідної словацької літератури та згаданих вище комунікативних засобів. Зрозуміло, це зовнішній бік справи, про яку тут говоримо. Його треба мати на увазі. Але явище контактування двох і більше казкових традицій можна було б простежити і на самому матеріалі. Зробивши це, ми б могли дійти до цікавих узагальнень. Правда, в даній роботі розв'язання такої проблеми не було нашою метою. Складність цього питання вимагає ґрунтовного вивчення всіх ційно наведених казкових традицій. Це можна і треба буде зробити в окремій праці монографічного характеру.

ВИСНОВКИ

Народна проза семи українських сіл Старинської долини (Старина, Дара, Велика Поляна, Руське, Смулник, Остружниця, Звала) та примикаючого до неї с. Ялова викликала зацікавлення вчених уже в 30-х роках ц. стол. Одним з перших дослідників цього фольклорного явища в досліджуваній тут місцевості був І. Панькевич. Його інтерес, проявлений в цьому напрямі, мав філологічний характер. В 40-х роках ц. стол. народну прозу в двох селах Старинської долини (Остружниця та Звала) записував пряшівський учений Г. Геровський. На кілька років пізніше в даній місцевості народні казки фіксувала празька дослідниця Є. Врабцова. Як Г. Геровський, так і Є. Врабцова зібраний матеріал не публікували. Із 60-70-х роками ц. стол. в'яжеться збирання народної прози Старинської долини, здійснене М. Гиряком. Народний прозовий матеріал, зібраний ним у двох селах Старинської долини (Руське та Смулник), опублікований в серії «Українські народні казки Східної Словаччини» (тт. 2, 3, Пряшів, 1966, 1969). Матеріал, зібраний на десять років пізніше, публікується нижче. Весь матеріал народної прози, зібраний М. Гиряком в селах Старинської долини, носить науковий характер. Теоретичному осмисленню народної прози Старинської долини досі присвячувалась спорадична увага. З побіжними висловлюваннями про дане фольклорне явище зустрічаємося у деяких місцевих повоєнних роботах. Виниклу тут прогалину хотілось хоч би частково заповнити даною монографією.

Народна проза Старинської долини неоднорідна. Дослідженням було встановлено, що в тамтешньому регіоні були відомі такі жанри народної прози: казки, легенди, перекази, оповіді із життя, анекdotи та народні оповідання. Щодо казок там були записані: фантастично-пригодницькі, соціально-побутові, демонологічні та етіологічні казки. Не засвідчено там казок про тварин. А найбільш фреквентованими там є соціально-побутові казки. Жанр легенд там заступає вид міфологічних, апокрифічних, героїчних та етимологічних легенд. Порівняно часто в Старинській долині зустрічаємося із оповідями із життя. Їх ідея чітка і однозначно позитивна. А форма оповідей із життя проходить стадією кристалізування. Реалістичний елемент цих оповідей сильний і переконливий.

Для народних казок Старинської долини характерні такі поетично-стилеві засоби, як: внутрішні формули та типові місця, вступні формули, заключні формули, синтаксичні повторення, епічні числа, епітети та чарівні посередники. Показовим для тамтешніх казок є їх використання у них зразків інших фольклорних жанрів, відбиття своєрідного побуту та зображення природи. Специфічною національною ознакою народних казок та народної прози Старинської долини взагалі є українські говірки, на яких подані всі тексти. Наявність усіх поетичних засобів у народних казках Старинської долини свідчить про їх порівняно високий художній рівень та про мистецьку даровитість тамтешніх казкарів. В останні два-три десятиріччя стиль народної казки, зокрема, фантастично-пригодницької, зазнав певної редукції. В цьому відношенні помітний процес наближення фантастично-пригодницьких казок до соціально-побутових казок. На певні стилеві особливості, типові для народних казок, надибу-

ємо і в інших жанрах народної прози. Вважаємо це випадковими явищами.

Казкову традицію в широкому розумінні слова в Старинській долині в останніх трьох десятиріччях представляли 22 відомі нам казкарі: Ю. Шамулка, М. Пірош, О. Гриб, О. Дем'ян, М. Томан, Г. Дуркот, Ф. Силанич, М. Габушта (с. Руське), М. Хаутур, І. Питлянич, Ю. Чорнанич, А. Мартяк (с. Велика Поляна), І. Гамар-Попик (с. Смулник), Ю. Колинчак, О. Кузьма, С. Кузьма (с. Старина), А. Харитун, Ю. Врана (с. Остружниця), А. Попович, М. Попович (с. Звала), М. Филип (с. Дара) та В. Смоляк (с. Ялова). З-поміж них художнім рівнем своїх казок виділяються: Ю. Шамулка, М. Пірош, Ф. Силанич, М. Хаутур, І. Питлянич, А. Харитун, А. Попович та В. Смоляк. Аудиторію цих казкарів раніше представляли і молодь, і дорослі. В останньому часі слухачами казок у Старинській долині найчастіше бувають діти. Казки оповідалися в певній хаті, на пасовиську, біля мерця, під час пороння пір'я, в поїзді тощо. В сучасному внаслідок соціальних змін, засвідчених у Старинській долині за останніх 30 років, відпало цілий ряд нагод, під час яких оповідалися казки. Наприклад, в цій місцевості вже не існує така вирішальна нагода оповідання народних казок, як «вечурки» (вечорниці). Це означає, що в Старинській долині значно послабились умови побутування фольклорної казки. Тут же додамо, що соціальний здвиг Старинської долини позначився і на формі поширювання народної прози. Крім усного, натрапляємо там і на письмовий шлях поширювання казки, легенди, переказу тощо. Помітний там і книжковий вплив, головне, в казкарів середньої та молодшої генерації. Щодо контактування казкової традиції Старинської долини помічаємо, що воно найбільш виразне в напрямі до словацької казкової традиції. Але спостерігаємо контактування тамтешньої казкової традиції і з іншими етнічними одиницями (закарпатською-українською, угорською, сорбською тощо). Прояв контактування казкової традиції Старинської долини з казковою традицією інших етнічних одиниць треба буде вивчити окремо.

Народна проза Старинської долини, презентована відомими нам зразками, на протязі багатьох століть була вагомим чинником в системі культури тамтешнього населення. Її долю, обумовлену переселенням основної кількості місцевих жителів у словацьке середовище, доцільно буде спостерігати та вивчати і в наступні десятиріччя.

ПРИМІТКИ

- ¹ Іван Панькевич. Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей. Прага, 1938, стор. 513.
- ² Михайло Гиряк. Фольклористичні намагання українців Східної Словаччини. Педагогічний збірник, 3 (з минулого і сучасного українців Чехословаччини). (Упорядкували: Олена Рудловчак та Михайло Гиряк). СПВ, ВУЛ, Братислава, 1973, стор. 85.
- ³ Rezoluce III. celostátní konference československých etnografů, konané ve dnech 21.—23. října 1953 v Liblicích. Slovenský národopis, roč. II., 1954, č. 1—2, стор. 203.
- ⁴ Див. Георгий Геровский. Народная культура населения Пряшевщины. Пряшевщина (Историко-литературный сборник). (Составил И. Шленецкий). Прага, 1948, стор. 145—163.
- ⁵ «Карпатська звезда» від 3-го січня 1947 р.
- ⁶ Альманах «Дукля», 1965, I. стор. 87.
- ⁷ Михайло Гиряк. Фольклористичні намагання українців Східної Словаччини за післявоєнний період. Педагогічний збірник, 3. Пряшів, 1973, стор. 92.
- ⁸ Сталося так під безпосереднім впливом автора цих рядків, який в той час працював редактором в ж. «Дружно вперед» та який такий матеріал замовляв у Ю. Железника.
- ⁹ Ж. «Дружно вперед», 9, 1959, II, стор. 28.
- ¹⁰ Там же, № 6, стор. 31.
- ¹¹ Там же, № 8, стор. 29.
- ¹² Дану казку записав Ю. Полонинський. Ідеться про псевдонім Ю. Железника, Ж. «Дружно вперед», 9, 1959, 8, стор. 29.
- ¹³ Див. Архів Дослідного кабінету україністики при Кафедрі української мови та літератури Пряшівського філософського факультету Кошицького університету ім. П. Й. Шафарика. (Далі — Архів ДКУ).
- ¹⁴ В період господарської кризи, що давала себе в знаки в 30-х роках, міграція за працею в західноєвропейські країни була характерна для населення української етнічної області Східної Словаччини. Василь Смоляк був одним із шукавчів праці в Західній Європі. Народився він 21-го листопада 1904 р.
- ¹⁵ Архів ДКУ.
- ¹⁶ Там же.
- ¹⁷ Там же. (Друга половина цієї казки своєю основою збігається з відомим сюжетом, який знає більше казкарів-українців Східної Словаччини — Ю. Шамулка, І. Мотика).
- ¹⁸ Там же.
- ¹⁹ Там же.
- ²⁰ Г. «Нове життя», 9, 1959, 52, стор. 6.
- ²¹ Там же, 10, 1960, 14, стор. 4.
- ²² Там же, 11, 1961, 12, стор. 6.
- ²³ Там же, 10, 1960, 7, стор. 3.
- ²⁴ Там же, № 15, стор. 4.
- ²⁵ Там же, № 37, стор. 6.
- ²⁶ Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі Михайла Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, стор. 177—179. (Далі — Гиряк).
- ²⁷ Г. «Нове життя», 12, 1962, 52, стор. 7.

- ²⁸ Зелений віночок — червоні квіточки. (Підготовка текстів, упорядкування та критико-біографічний нарис Олени Рудловчак). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1965, стор. 192—194.
- ²⁹ Там же, стор. 190—191.
- ³⁰ Там же, стор. 192.
- ³¹ Там же, стор. 194—196.
- ³² Г. «Нове життя», 12, 1962, 51, стор. 4.
- ³³ Гиряк, 2, стор. 7—26. Див. літературний варіант: Гора до неба. Українські народні казки Східної Словаччини. (Запис текстів, впорядкування і загальна редакція М. Гиряка). Видавництво «Карпати», Ужгород, 1968, стор. 6—17.
- ³⁴ Там же, стор. 27—43.
- ³⁵ Там же, стор. 44—48.
- ³⁶ Там же, стор. 49—53.
- ³⁷ Там же, 3, стор. 7—20. Див. літературний варіант: Гора до неба, стор. 46—55.
- ³⁸ Там же, 2, стор. 275.
- ³⁹ Там же, 3, стор. 25—30.
- ⁴⁰ Ж. «Дружно вперед», 14, 1964, 2, стор. 26—27. Див. ще передруковані варіанти: «За вояка». Додаток г. «Нове життя», 15, 1965, I та Гиряк, 2, стор. 70—75.
- ⁴¹ Гиряк, 2, стор. 54—58; Гора до неба, стор. 40—41.
- ⁴² Там же, стор. 59—69.
- ⁴³ Там же, стор. 76—82; Гора до неба, стор. 35—39.
- ⁴⁴ Там же, стор. 83—87; Гора до неба, стор. 3—5.
- ⁴⁵ Там же, стор. 88—90; Гора до неба, стор. 56—57.
- ⁴⁶ Там же, стор. 90—93.
- ⁴⁷ Там же, стор. 94—96.
- ⁴⁸ Там же, стор. 97—99.
- ⁴⁹ Там же, стор. 100—102.
- ⁵⁰ Там же, стор. 103—106; Гора до неба, стор. 58—59.
- ⁵¹ Там же, стор. 107—109.
- ⁵² Там же, стор. 110—111.
- ⁵³ Там же, стор. 114.
- ⁵⁴ Там же, стор. 275.
- ⁵⁵ «Етнографічний збірник», т. IX. Львів, 1900, стор. 35—37.
- ⁵⁶ Гиряк, 3, стор. 31—41.
- ⁵⁷ Там же, 2, стор. 112—113.
- ⁵⁸ Див. Гиряк, 2, стор. 273—276.
- ⁵⁹ Гиряк, 3, стор. 51—56.
- ⁶⁰ «Етнографічний збірник», т. IV. Львів, 1898, стор. 112—116.
- ⁶¹ Додаток г. «Нове життя», 13, 1963, 51—52; ж. «Дружно вперед», 14, 1964, 3, стор. 26—27.
- ⁶² Гиряк, 2, стор. 115—120.
- ⁶³ Там же, стор. 121—122.
- ⁶⁴ Там же, стор. 123—126.
- ⁶⁵ Там же, стор. 127—130.
- ⁶⁶ Там же, стор. 131—135.
- ⁶⁷ Там же, стор. 136—138.
- ⁶⁸ Там же, стор. 139—140.
- ⁶⁹ Там же, стор. 141.
- ⁷⁰ Там же, стор. 142—143.

- ⁷¹ Там же, стор. 144.
- ⁷² Там же, стор. 147—149.
- ⁷³ Там же, стор. 150—151.
- ⁷⁴ Там же, стор. 152.
- ⁷⁵ Там же, стор. 158—160.
- ⁷⁶ Г. «Нове життя», 12, 1962, стор. 6.
- ⁷⁷ Там же, № 36, стор. 5.
- ⁷⁸ Там же.
- ⁷⁹ Там же, № 31, стор. 5.
- ⁸⁰ Там же, № 51, стор. 4.
- ⁸¹ Гиряк, 2, стор. 145.
- ⁸² Там же, стор. 146.
- ⁸³ Там же, стор. 164—165.
- ⁸⁴ Там же, стор. 160—163.
- ⁸⁵ Там же, стор. 153—157.
- ⁸⁶ Ж. «Дружно вперед», 14, 1964, 5, стор. 21; Гиряк, 2, стор. 158—160.
- ⁸⁷ Гиряк, 3, стор. 57—58.
- ⁸⁸ Там же, 2, стор. 181—183.
- ⁸⁹ Там же, стор. 184—185.
- ⁹⁰ Г. «Нове життя», 12, 1962, 47, стор. 3.
- ⁹¹ Там же.
- ⁹² Там же, № 32, стор. 6.
- ⁹³ Гиряк, 2, стор. 180.
- ⁹⁴ Там же, стор. 174—176.
- ⁹⁵ Там же, стор. 177—179.
- ⁹⁶ Там же, стор. 171—173.
- ⁹⁷ Там же, 3, стор. 42—50.
- ⁹⁸ Там же, 3, стор. 42—50.
- ⁹⁹ «Педагогічний збірник», 3, стор. 98.
- ¹⁰⁰ Гиряк, 3, стор. 191—192.
- ¹⁰¹ Там же, стор. 164—174.
- ¹⁰² Там же, стор. 175—179.
- ¹⁰³ Там же, стор. 180—181.
- ¹⁰⁴ Там же, стор. 186—188.
- ¹⁰⁵ Там же, стор. 189—190.
- ¹⁰⁶ Там же, стор. 193—195.
- ¹⁰⁷ Там же, стор. 196—199.
- ¹⁰⁸ Там же, стор. 182—185.
- ¹⁰⁹ Грунтовніше про цю традицію писав Є. Перфецький у праці: Padkarpatská a haličsko-ruská tradice o králi Matyášovi Corvinovi. Sborník filozofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, r. 1926, č. 42 (4).
- ¹¹⁰ Див. Михайло Гиряк. Старинська долина. Г. «Нове життя», 24, 1975, 26, стор. 8.
- ¹¹¹ Див. Зелений віночок — червоні квіточки, стор. 445—486 та 430—433; Пером і словом. З української східнословашької преси (1945—1970). Збірник. (Матеріали збірника підготував Федір Іванчов). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1972, стор. 44—47; Карпати піснею вчаровані. (Упорядник Мирослав Немет). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1974, стор. 89—111 та 167—182; Slovenské národné povstanie v ľudovej tvorbe. Vydavateľstvo Obzor a Osvetový ústav, Bratislava, 1974, стор. 151—224; Юрко Колинчак. Підвигорлатська бистрина. СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1977.

- ¹¹² Г. «Нове життя», 24, 1975, 19, стор. 8.
- ¹¹³ Там же, № 21, стор. 8.
- ¹¹⁴ Пісні Ю. Врані знаходимо на сторінках пряшівської української нерідичної преси..
- ¹¹⁵ Ж. «Дружно вперед», 14, 1964, 1, стор. 28.
- ¹¹⁶ Там же, № 2, стор. 27.
- ¹¹⁷ у цій статті розглядається життєвий та творчий шлях М. Пірош. Ж. «Дружно вперед», 14, 1964, 3, стор. 27.
- ¹¹⁸ Ж. «Дружно вперед», 14, 1964, 4, стор. 27.
- ¹¹⁹ Альманах «Дукля», 13, 1964, 2, стор. 103—108.
- ¹²⁰ Г. «Нове життя», 15, 1965, 1 (додаток). У втулі до казки «За вояка» говориться про казкаря Ю. Шамулку.
- ¹²¹ Михайло Гиряк. Про збирання і вивчення українських народних казок на Східній Словаччині. Українські народні казки Східної Словаччини, 1. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1965, стор. 205—216.
- ¹²² Михайло Гиряк. Характеристика життя казкарів та їх творчості. Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Впорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, стор. 273—291.
- ¹²³ Українські народні казки Східної Словаччини, 3. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1969, стор. 5—6, 260—270.
- ¹²⁴ Гора до неба, стор. 134—135.
- ¹²⁵ Бібліографія фольклору Пряшівщини (1945—1949). (Уклад М. Гиряк). Видав ЦК КСУТ, Пряшів, 1970, стор. 45—51.
- ¹²⁶ Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 6.1. Видав МУК у Свиднику у СПВ, ВУЛ в Пряшеві, 1972, стор. 201—226.
- ¹²⁷ Ж. «Дружно вперед», 22, 172, 3, (Школа і життя), 9, 1972, стор. 8.).
- ¹²⁸ А. «Дукля», 20, 1972, 1, стор. 78—80; 2, стор. 78—80; 3, стор. 78—80; 4, стор. 78—80; 5, стор. 78—80; 6, стор. 74—77. Передруковано: Науковий збірник Музею української культури в Свиднику, 7. (Упорядник Іван Русинко). Видав МУК в Свиднику в СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1977, стор. 481—508.
- ¹²⁹ Див. Педагогічний збірник. З минулого і сучасного українців Чехословаччини, 3. (Упорядкували: Олена Рудловчак та Михайло Гиряк). СПВ, ВУЛ, Братислава, 1973, стор. 77—120?
- ¹³⁰ Г. «Нове життя», 24, 1974, 20, стор. 5.
- ¹³¹ Таб же, № 29, стор. 5.
- ¹³² Там же, № 24, стор. 2.
- ¹³³ Там же, № 30, стор. 5.
- ¹³⁴ Там же, 33, стор. 6.
- ¹³⁵ Ж. «Дружно вперед», 24, 1974, 7, стор. 23.
- ¹³⁶ Народний календар 1975. Видало СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1975, стор. 138—139.
- ¹³⁷ А. «Дукля», 23, 1975, 2, стор. 73—79.
- ¹³⁸ Михайло Дубник, Старинська долина. Г. «Нове життя», 25, 1975, 26, стор. 8.

ДО РОЗДІЛУ I. «ЖАНРОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НАРОДНОЇ ПРОЗИ СТАРИНСЬКОЇ ДОЛИНИ»:

¹ Гиряк, 2, стор. 273—291.

² Там же, 3, стор. 260—270.

³ Бібліографія фольклору Пряшівщини (1945—1969). (Уклад Михайло Гиряк). Видав ЦК КСУТ, Пряшів, 1970, стор. 45—51.

⁴ Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 6/1. Видав МУК у Свиднику у СПВ, ВУЛ в Пряшеві, 1972, стор. 201—226.

⁵ А. «Дукля», 20, 1972, № 1—6. Передруковано: Науковий збірник Музею української культури у Свиднику за редакцією Івана Русинка. Видав МУК у Свиднику у СПВ, ВУЛ в Пряшеві, 1976, стор. 481—508.

⁶ Г. «Нове життя», 22, 1972, 33, стор. 5.

⁷ Там же, 23, 1973, 33, стор. 5.

⁸ Педагогічний збірник. З минулого і сучасного українців Чехословаччини, 3. (Упорядники: О. Рудловчак та М. Гиряк). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1973, стор. 77—120.

⁹ Г. «Нове життя», 24, 1974, 20, стор. 5.

¹⁰ Там же, № 33, стор. 6.

¹¹ А. «Дукля», 23, 1975, 2, стор. 73—79.

¹² Архів ДКУ.

¹³ Там же.

¹⁴ Гиряк, 2, стор. 7—26.

¹⁵ Там же, стор. 27—43.

¹⁶ Там же, стор. 44—48.

¹⁷ Там же, стор. 49—53.

¹⁸ Там же, стор. 54—58.

¹⁹ Там же, 3, стор. 7—20.

²⁰ Там же, стор. 21—24.

²¹ Там же, стор. 42—50.

²² Там же, стор. 51—56.

²³ Там же, стор. 57—58.

²⁴ Там же, стор. 175—179.

²⁵ Там же, стор. 186—188.

²⁶ Там же, стор. 189—190.

²⁷ Там же, стор. 196—199.

²⁸ Архів ДКУ.

²⁹ Там же.

³⁰ Там же.

³¹ Там же.

³² Там же.

³³ Там же.

³⁴ Там же.

³⁵ Там же.

³⁶ Там же.

³⁷ Там же.

³⁸ Там же.

³⁹ Там же.

⁴⁰ Там же.

⁴¹ Там же.

- ⁴² Там жс.
- ⁴³ Там же.
- ⁴⁴ Там жс.
- ⁴⁵ Там же.
- ⁴⁶ Там жс.
- ⁴⁷ Там же.
- ⁴⁸ Там же.
- ⁴⁹ Там же, 93, стор. 25—30.
- ⁵⁰ Архів ДКУ.
- ⁵¹ Там же,
- ⁵² Г. «Нове життя», 9, 1959, 52, стор. 6.
- ⁵³ Там же, 10, 1960, 14, стор. 4.
- ⁵⁴ Там же, 11, 1961, 12, стор. 6.
- ⁵⁵ Там же, 10, 1960, 7, стор. 5.
- ⁵⁶ Там же, № 15, стор. 4.
- ⁵⁷ Там же, 12, 1962, 52, стор. 7; Зелений віночок — червоні квіточки, стор. 192—194.
- ⁵⁸ Там же, 10, 1960, 37, стор. 6.
- ⁵⁹ Зелений віночок — червоні квіточки, стор. 192.
- ⁶⁰ Там же, стор. 194—196.
- ⁶¹ Архів ДКУ.
- ⁶² Там же.
- ⁶³ Гиряк, 2, стор. 59—69.
- ⁶⁴ Ж. «Дружно вперед», 14, 1964, 2, стор. 26—7; Гиряк, 2, стор. 70—75.
- ⁶⁵ Гиряк, 2, стор. 76—82.
- ⁶⁶ Там же, стор. 83—87.
- ⁶⁷ Там же, стор. 88—90.
- ⁶⁸ Там же, стор. 90—93.
- ⁶⁹ Там же, стор. 94—96.
- ⁷⁰ Там же, стор. 97—99.
- ⁷¹ Там же, стор. 100—102.
- ⁷² Там же, стор. 103—106.
- ⁷³ Там же, стор. 110—111.
- ⁷⁴ Г. «Нове життя», 13, 1963, 51—52 (додаток); ж. «Дружно вперед», 14, 1964, 3, стор. 26—27.
- ⁷⁵ Гиряк, 2, стор. 121—122.
- ⁷⁶ Там же, стор. 123—126.
- ⁷⁷ Там же, стор. 127—130.
- ⁷⁸ Там же, стор. 131—135.
- ⁷⁹ Там же, стор. 136—138.
- ⁸⁰ Там же, стор. 139—140.
- ⁸¹ Там же, стор. 141.
- ⁸² Там же, стор. 142—143.
- ⁸³ Там же, стор. 144.
- ⁸⁴ Там же, стор. 147—149.
- ⁸⁵ Там же, стор. 147—149.
- ⁸⁶ Там же, стор. 150—151.
- ⁸⁷ Там же, стор. 152.
- ⁸⁸ Там жс, стор. 158—160.
- ⁸⁹ Ж. «Дружно вперед», 14, 1964, 5, стор. 21.

- ⁸⁹ Гиряк, 2, стор. 153—157.
- ⁹⁰ Там же, стор. 160—163.
- ⁹¹ Там же, стор. 164—165.
- ⁹² Там же, стор. 171—173.
- ⁹³ Там же, стор. 184—185.
- ⁹⁵ Там же, стор. 174—176.
- ⁹⁶ Там же, стор. 177—179.
- ⁹⁷ Там же, стор. 180.
- ⁹⁸ Там же, 3, стор. 164—174.
- ⁹⁹ Там же, стор. 180—181.
- ¹⁰⁰ Там же, стор. 191—192.
- ¹⁰¹ Там же, стор. 193—195.
- ¹⁰² Архів ДКУ.
- ¹⁰³ Там же.
- ¹⁰⁴ Там же.
- ¹⁰⁵ Там же.
- ¹⁰⁶ Там же.
- ¹⁰⁷ Там же.
- ¹⁰⁸ Там же.
- ¹⁰⁹ Там же.
- ¹¹⁰ Там же.
- ¹¹¹ Там же.
- ¹¹² Там же.
- ¹¹³ Там же.
- ¹¹⁴ Там же.
- ¹¹⁵ Там же.
- ¹¹⁶ Там же.
- ¹¹⁷ Там же.
- ¹¹⁸ Там же.
- ¹¹⁹ Там же.
- ¹²⁰ Там же.
- ¹²¹ Там же.
- ¹²² Там же.
- ¹²³ Там же.
- ¹²⁴ Там же.
- ¹²⁵ Там же.
- ¹²⁶ Там же.
- ¹²⁷ Там же.
- ¹²⁸ Там же.
- ¹²⁹ Гиряк, 3, стор. 182—185.
- ¹³⁰ Архів ДКУ.
- ¹³¹ «Етнографічний збірник», т. IV, Львів, 1898, стор. 173—176.
- ¹³² Гиряк, 2, стор. 114.
- ¹³³ Архів ДКУ.
- ¹³⁴ Там же.
- ¹³⁵ Гиряк, 3, стор. 31—41.
- ¹³⁶ Архів ДКУ.
- ¹³⁷ Там же.
- ¹³⁸ Там же.

¹³⁹ Гиряк, 2, стор. 166—170.

¹⁴⁰ Архів ДКУ.

¹⁴¹ Там же.

¹⁴² Там же.

¹⁴³ Там же.

¹⁴⁴ Там же.

¹⁴⁵ Там же.

¹⁴⁶ Там же.

¹⁴⁷ Там же.

¹⁴⁸ Гиряк, 2, стор. 146.

¹⁴⁹ Зелений вмночок — червоні квіточки, стор. 190—191.

¹⁵⁰ Архів ДКУ.

¹⁵¹ Там же.

¹⁵² Там же.

¹⁵³ Там же.

¹⁵⁴ Там же.

¹⁵⁵ Там же.

¹⁵⁶ Там же.

¹⁵⁷ Там же.

¹⁵⁸ Там же.

¹⁵⁹ Ж. «Дружно вперед», 11, 1961, 9, стор. 30.

¹⁶⁰ Архів ДКУ.

¹⁶¹ Там же.

¹⁶² Гиряк, 2, стор. 112—113.

¹⁶³ Архів ДКУ.

¹⁶⁴ Там же.

¹⁶⁵ Там же.

¹⁶⁶ Там же.

¹⁶⁷ Там же.

¹⁶⁸ Там же.

¹⁶⁹ Там же.

¹⁷⁰ Там же.

¹⁷¹ Там же.

¹⁷² Там же.

¹⁷³ Там же.

¹⁷⁴ Там же.

¹⁷⁵ Там же.

¹⁷⁶ Там же.

¹⁷⁷ Там же.

¹⁷⁸ Там же.

¹⁷⁹ Там же.

¹⁸⁰ Там же.

¹⁸¹ Там же.

¹⁸² Там же.

¹⁸³ Там же.

¹⁸⁴ Там же.

¹⁸⁵ Там же.

¹⁸⁶ Там же.

¹⁸⁷ Там же.

- ¹⁸⁸ Там же.
- ¹⁸⁹ Там же.
- ¹⁹⁰ Там же.
- ¹⁹¹ Там же.
- ¹⁹² Там же.
- ¹⁹³ Там же.
- ¹⁹⁴ Г. «Нове життя», 10, 1960, 12, стор. 4.
- ¹⁹⁵ Там же, 12, 1962, 32, стор. 6.
- ¹⁹⁶ Там же, № 32, стор. 6. Варіант цього анекдоту оповів нам ще Ю. Колинчак.
- ¹⁹⁷ Там же, № 36, стор. 6.
- ¹⁹⁸ Там же, № 37, стор. 5; № 49, стор. 3.
- ¹⁹⁹ Там же, 12, 1962, 51, стор. 4.
- ²⁰⁰ Там же.
- ²⁰¹ Там же, № 36, стор. 6.
- ²⁰² Там же, № 47, стор. 3.
- ²⁰³ Там же.
- ²⁰⁴ З українського фольклору Східної Словаччини. Видав Східнословачький український музей в Красному Броді. Пряшів, 1963, стор. 54—55.
- ²⁰⁵ Там же.
- ²⁰⁶ Гиряк, 2, стор. 145.
- ²⁰⁷ Архів ДКУ.
- ²⁰⁸ Там же.
- ²⁰⁹ Там же.
- ²¹⁰ Там же.
- ²¹¹ Там же.
- ²¹² Гиряк, 2, стор. 107—109.
- ²¹³ Там же, стор. 271—272

ДО РОЗДІЛУ II. «ХАРАКТЕРИСТИКА СТИЛЮ НАРОДНОЇ ПРОЗИ СТАРИНСЬКОЇ ДОЛИНИ»:

- ¹ Див. вищезгадані статті та розвідки М. Гиряка.
- ² Л. Р. Б а р а г. Беларусская казка. Выдавецтва «Вышэйшая школа», Мінск, 1969, стор. 182.
- ³ Гиряк, 2, стор. 31—32.
- ⁴ Там же, 3, стор. 8.
- ⁵ Там же, стор. 7—20.
- ⁶ Див. Гиряк, 5, стор. 243—254.
- ⁷ Гиряк, 3, стор. 42—50.
- ⁸ Там же, стор. 44.
- ⁹ Там же, 5, стор. 83.
- ¹⁰ Там же 3, стор. 46.
- ¹¹ Там же, стор. 47.
- ¹² Там же, стор. 48.
- ¹³ Там же.
- ¹⁴ Там же, стор. 49.
- ¹⁵ Там же, стор. 50.
- ¹⁶ Там же, стор. 53.
- ¹⁷ Там же, стор. 54.
- ¹⁸ Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. (За редакцією Івана Русинка). Видав МУК у Свиднику в СПВ. ВУЛ, Пряшів, 1976, стор. 481—508.
- ¹⁹ Гиряк, 2, стор. 49.
- ²⁰ Там же, стор. 54.
- ²¹ Там же, стор. 59.
- ²² Там же, стор. 70.
- ²³ Там же, стор. 76.
- ²⁴ Там же, стор. 83.
- ²⁵ Там же, стор. 94.
- ²⁶ Там же, стор. 97.
- ²⁷ Там же, стор. 100.
- ²⁸ Там же, стор. 103.
- ²⁹ Там же, стор. 131.
- ³⁰ Там же, стор. 171.
- ³¹ Там же, стор. 177.
- ³² Там же, стор. 178.
- ³³ Архів ДКУ.
- ³⁴ Там же.
- ³⁵ Там же.
- ³⁶ Там же.
- ³⁷ Там же.
- ³⁸ Там же.
- ³⁹ Там же.
- ⁴⁰ Там же.
- ⁴¹ Там же.
- ⁴² Там же.
- ⁴³ Там же.
- ⁴⁴ Там же.

- ⁴⁵ Там же.
- ⁴⁶ Там же.
- ⁴⁷ Там же.
- ⁴⁸ Там же.
- ⁴⁹ Там же.
- ⁵⁰ Там же.
- ⁵¹ Там же.
- ⁵² Там же.
- ⁵³ Гиряк, 2, стор. 121.
- ⁵⁴ Там же, стор. 136.
- ⁵⁵ Там же, стор. 144.
- ⁵⁶ Там же.
- ⁵⁷ Там же.
- ⁵⁸ Там же,
- ⁵⁹ Там же.
- ⁶⁰ Jiří Polívka, Súpis slovenských rozprávok, I. Turč. Sv. Martin, 1923, стор. 308.,
(Далі — Polívka).
- ⁶¹ Там же, стор. 217.
- ⁶² Там же, стор. 213.
- ⁶³ Там же, стор. 189.
- ⁶⁴ Там же, стор. 188.
- ⁶⁵ Там же, стор. 177.
- ⁶⁶ Там же, стор. 172.
- ⁶⁷ Там же, стор. 171.
- ⁶⁸ Там же, стор. 163.
- ⁶⁹ Архів ДКУ.
- ⁷⁰ Там же.
- ⁷¹ Там же.
- ⁷² Там же.
- ⁷³ Там же.
- ⁷⁴ Там же.
- ⁷⁵ Там же.
- ⁷⁶ Там же.
- ⁷⁷ Там же.
- ⁷⁸ Там же.
- ⁷⁹ Там же,
- ⁸⁰ Там же.
- ⁸¹ Там же.
- ⁸² Там же.
- ⁸³ Там же.
- ⁸⁴ Там же.
- ⁸⁵ Там же.
- ⁸⁶ Там же.
- ⁸⁷ Там же.
- ⁸⁸ Там же.
- ⁸⁹ Там же.
- ⁹⁰ Там же.
- ⁹¹ Там же.
- ⁹² Polívka, 1, стор. 129.

- ⁹³ Там же, стор. 331.
- ⁹⁴ Там же, стор. 325.
- ⁹⁵ Там же, стор. 227.
- ⁹⁶ Там же, стор. 209.
- ⁹⁷ Там же, стор. 208.
- ⁹⁸ Там же, стор. 193.
- ⁹⁹ Там же, стор. 196.
- ¹⁰⁰ Там же, стор. 168.
- ¹⁰¹ Там же, стор. 165.
- ¹⁰² Архів ДКУ.
- ¹⁰³ Там же.
- ¹⁰⁴ Там же.
- ¹⁰⁵ Там же.
- ¹⁰⁶ Там же.
- ¹⁰⁷ Polívka, II, стор. 41.
- ¹⁰⁸ Там же, III, стор. 5.
- ¹⁰⁹ Там же, II, стор. 476.
- ¹¹⁰ Там же, стор. 373.
- ¹¹¹ Там же, стор. 355.
- ¹¹² Архів ДКУ.
- ¹¹³ Polívka, II, стор. 243.
- ¹¹⁴ Там же, стор. 85.
- ¹¹⁵ Архів ДКУ.
- ¹¹⁶ Там же.
- ¹¹⁷ Там же.
- ¹¹⁸ Polívka, II, стор. 339.
- ¹¹⁹ Там же, стор. 261—262.
- ¹²⁰ Архів ДКУ.
- ¹²¹ Там же.
- ¹²² Там же.
- ¹²³ Там же.
- ¹²⁴ Там же.
- ¹²⁵ Там же.
- ¹²⁶ Там же.
- ¹²⁷ Там же.
- ¹²⁸ Там же.
- ¹²⁹ Там же.
- ¹³⁰ Там же.
- ¹³¹ Там же.
- ¹³² Там же.
- ¹³³ Polívka, I, стор. 170.
- ¹³⁴ Там же, стор. 172.
- ¹³⁵ Там же, стор. 177.
- ¹³⁶ Там же, стор. 202.
- ¹³⁷ Там же, стор. 211.
- ¹³⁸ Там же, стор. 218.
- ¹³⁹ Там же, стор. 308.
- ¹⁴⁰ Там же, стор. 162.
- ¹⁴¹ Там же, стор. 162.

- ¹⁴² Там же, стор. 22.
- ¹⁴³ Там же, стор. 158.
- ¹⁴⁴ Архів ДКУ.
- ¹⁴⁵ Polívka, II, стор. 358.
- ¹⁴⁶ Там же, стор. 155.
- ¹⁴⁷ Там же, стор. 8.
- ¹⁴⁸ Там же, стор. 281.
- ¹⁴⁹ Архів ДКУ.
- ¹⁵⁰ Там же.
- ¹⁵¹ Там же.
- ¹⁵² Там же.
- ¹⁵³ Там же.
- ¹⁵⁴ Там же.
- ¹⁵⁵ Там же.
- ¹⁵⁶ Там же.
- ¹⁵⁷ Там же.
- ¹⁵⁸ Там же.
- ¹⁵⁹ Там же.
- ¹⁶⁰ Там же.
- ¹⁶¹ Там же.
- ¹⁶² Там жс.
- ¹⁶³ Там же.
- ¹⁶⁴ Там же.
- ¹⁶⁵ Там же.
- ¹⁶⁶ Там же.
- ¹⁶⁷ Там же.
- ¹⁶⁸ Там же.
- ¹⁶⁹ Там же.
- ¹⁷⁰ Там же.
- ¹⁷¹ Там же.
- ¹⁷² Там же.
- ¹⁷³ Там же.
- ¹⁷⁴ Там же.
- ¹⁷⁵ Там же.
- ¹⁷⁶ Там же.
- ¹⁷⁷ Там жс.
- ¹⁷⁸ Там же.
- ¹⁷⁹ Там же.
- ¹⁸⁰ Там же.
- ¹⁸¹ Там же.
- ¹⁸² Там же.
- ¹⁸³ Там же.
- ¹⁸⁴ Л. Р. Бара г. Цит. праця, стор. 212.
- ¹⁸⁵ Архів ДКУ.
- ¹⁸⁶ Гиряк, З, стор. 196.
- ¹⁸⁷ Там же, стор. 58.
- ¹⁸⁸ Архів ДКУ.
- ¹⁸⁹ Там же.

- ¹⁹⁰ Там же.
¹⁹¹ Там же.
¹⁹² Гиряк, 2, стор. 172.
¹⁹³ Там же, стор. 20.
¹⁹⁴ Там же.
¹⁹⁵ Архів ДКУ.
¹⁹⁶ Там же.
¹⁹⁷ Там же.
¹⁹⁸ Там же.
¹⁹⁹ Гиряк, 3, стор. 188.
²⁰⁰ Архів ДКУ.
²⁰¹ Гиряк, 3, стор. 57.
²⁰² Там же, стор. 55.
²⁰³ Там же, стор. 53.
²⁰⁴ Архів ДКУ.
²⁰⁵ Гидяк, 3, стор. 57.
²⁰⁶ Там же, 2, стор. 177.
²⁰⁷ Там же, стор. 154—155.
²⁰⁸ Там же, 3, стор. 175.
²⁰⁹ Там же.
²¹⁰ Там же, 2, стор. 9.
²¹¹ Там же, 3, стор. 197.
²¹² Там же, стор. 176.
²¹³ Там же, стор. 187.
²¹⁴ Архів ДКУ.
²¹⁵ Там же.
²¹⁶ Там же.
²¹⁷ Там же.
²¹⁸ Там же.
²¹⁹ Там же.
²²⁰ Гиряк, 2, стор. 9.
²²¹ Там же, стор. 150.
²²² Архів ДКУ.
²²³ Там же.
²²⁴ Там же.
²²⁵ Там же.
²²⁶ Там же.
²²⁷ Там же.
²²⁸ Там же.
²²⁹ Там же.
²³⁰ Там же.
²³¹ Там же.
²³² Там же.
²³³ Там же.
²³⁴ Там же.
²³⁵ Там же.
²³⁶ Там же.
²³⁷ Там же.
²³⁸ Там же.

- ²³⁹ Там же.
²⁴⁰ Там же.
²⁴¹ Там же.
²⁴² Там же.
²⁴³ Там же.
²⁴⁴ Там же.
²⁴⁵ Там же.
²⁴⁶ Там же.
²⁴⁷ Там же.
²⁴⁸ Там же.
²⁴⁹ Гиряк, 3, стор. 8.
²⁵⁰ Там же, 2, стор. 173.
²⁵¹ Там же, стор. 168.
²⁵² Там же, стор. 167.
²⁵³ Там же, стор. 164.
²⁵⁴ Там же, стор. 159.
²⁵⁵ Там же, стор. 55.
²⁵⁶ Там же, стор. 38.
²⁵⁷ Архів ДКУ.
²⁵⁸ Там же.
²⁵⁹ Там же.
²⁶⁰ Там же.
²⁶¹ Там же.
²⁶² Там же.
²⁶³ Там же.
²⁶⁴ Там же.
²⁶⁵ Там же.
²⁶⁶ Там же.
²⁶⁷ Там же.
²⁶⁸ Там же.
²⁶⁹ Там же.
²⁷⁰ Там же.
²⁷¹ Там же.
²⁷² Там же.
²⁷³ Там же.
²⁷⁴ Там же.
²⁷⁵ Там же.
²⁷⁶ Там же.
²⁷⁷ Там же.
²⁷⁸ Там же.
²⁷⁹ Там же.
²⁸⁰ Там же.
²⁸¹ Горяк, 2, стор. 7.
²⁸² Там же.
²⁸³ Там же, 3, стор. 47.
²⁸⁴ Там же, стор. 8.
²⁸⁵ Там же, стор. 7.
²⁸⁶ Там же, 2, стор. 171.
²⁸⁷ Там же, стор. 122.

- ²⁸⁸ Там же, стор. 23.
²⁸⁹ Там же, 3, стор. 193.
²⁹⁰ Там же, стор. 191.
²⁹¹ Там же, стор. 186.
²⁹² Там же, стор. 7.
²⁹³ Там же, стор. 47.
²⁹⁴ Там же, стор. 34.
²⁹⁵ Там же, стор. 180.
²⁹⁶ Там же, стор. 174.
²⁹⁷ Там же, стор. 29.
²⁹⁸ Там же, стор. 12.
²⁹⁹ Там же, стор. 85.
³⁰⁰ Там же, стор. 9.
³⁰¹ Архів ДКУ.
³⁰² Гиряк, 2, стор. 132.
³⁰³ Polívka, I, стор. 297.
³⁰⁴ Там же, стор. 305.
³⁰⁵ Там же, стор. 322.
³⁰⁶ Там же, стор. 323.
³⁰⁷ Там же, стор. 332.
³⁰⁸ Там же, стор. 333.
³⁰⁹ Там же, II, стор. 3.
³¹⁰ Там же, II, стор. 3.
³¹⁰ Там же, стор. 147.
³¹¹ Архів ДКУ.
³¹² Там же.
³¹³ Там же.
³¹⁴ Там же.
³¹⁵ Там же.
³¹⁶ Там же.
³¹⁷ Там же.
³¹⁸ Там же.
³¹⁹ Там же.
³²⁰ Там же.
³²¹ Там же.
³²² Там же.
³²³ Там же.
³²⁴ Там же.
³²⁵ Там же.
³²⁶ Там же.
³²⁷ Там же.
³²⁸ Там же.
³²⁹ Там же.
³³⁰ Там же.
³³¹ Там же.
³³² Там же.
³³³ Там же.
³³⁴ Там же.
³³⁵ Там же.

- ³³⁶ Там же.
³³⁷ Там же.
³³⁸ Там же.
³³⁹ Там же, Гиряк, 3, стор. 180.
³⁴⁰ Polívka, II, стор. 377.
³⁴¹ Там же, стор. 299.
³⁴² Там же, стор. 217.
³⁴³ Там же, стор. 182.
³⁴⁴ Там же, I, стор. 311.
³⁴⁵ Там же, стор. 302.
³⁴⁶ Там же, стор. 286.
³⁴⁷ Там же.
³⁴⁸ Там же.
³⁴⁹ Там же.
³⁵⁰ Там же, стор. 285.
³⁵¹ Там же, стор. 261.
³⁵² Там же, стор. 255.
³⁵³ Там же.
³⁵⁴ Там же, стор. 248.
³⁵⁵ Там же, стор. 226.
³⁵⁶ Там же.
³⁵⁷ Там же, стор. 219.
³⁵⁸ Там же, стор. 218.
³⁵⁹ Там же, стор. 172.
³⁶⁰ Там же.
³⁶¹ Там же, I, стор. 249.
³⁶² Там же, стор. 248.
³⁶³ Там же, стор. 219.
³⁶⁴ Там же.
³⁶⁵ Там же.
³⁶⁶ Там же, стор. 201.
³⁶⁷ Там же.
³⁶⁸ Там же, II, стор. 3.
³⁶⁹ Там же, I, стор. 323.
³⁷⁰ Там же, стор. 311.
³⁷¹ Там же, стор. 286.
³⁷² Там же.
³⁷³ Там же.
³⁷⁴ Там же.
³⁷⁵ Там же.
³⁷⁶ Там же, стор. 201.
³⁷⁷ Там же.
³⁷⁸ Там же, II, стор. 3.
³⁷⁹ Там же, I, стор. 323.
³⁸⁰ Там же, стор. 311.
³⁸¹ Там же, стор. 286.
³⁸² Там же.
³⁸³ Там же.
³⁸⁴ Там же.
³⁸⁵ Там же, стор. 272.
³⁸⁶ Там же, стор. 267.
³⁸⁷ Там же, II, стор. 325.
³⁸⁸ Там же, стор. 219.
³⁸⁹ Там же, I, стор. 285.
³⁹⁰ Там же, стор. 260.
³⁹¹ Там же, стор. 249.
³⁹² Там же, стор. 248.

- ³⁹³ Там же, стор. 219.
- ³⁹⁴ Там же, стор. 219.
- ³⁹⁵ Там же, стор. 199.
- ³⁹⁶ Там же, стор. 176.
- ³⁹⁷ Там же, стор. 163.
- ³⁹⁸ Там же, стор. 198.
- ³⁹⁹ Гиряк, 2, стор. 13.
- ⁴⁰⁰ Там же.
- ⁴⁰¹ Там же.
- ⁴⁰² Там же, 3, стор. 55.
- ⁴⁰³ Архів ДКУ.
- ⁴⁰⁴ Там же.
- ⁴⁰⁵ Там же.
- ⁴⁰⁶ Архів ДКУ.
- ⁴⁰⁷ Гиряк, 3, стор. 47.
- ⁴⁰⁸ Там же, стор. 46.
- ⁴⁰⁹ Там же, 3, стор. 176.
- ⁴¹⁰ Там же.
- ⁴¹¹ Там же, 2, стор. 31. На іншому місці в тексті читаемо: «Сабля сама рубала» (стор. 15). Таке найменування чарівної речі правильне. Ю. Шамулка, як і декотрі дальші казкарі, вживав це слово як «сабля», не — «шабля». «Виправлення» в даному випадку зробила тодішня редакція, хоч, на нашу думку, нічого було втрутатись в автентичне звучання фольклорного тексту.
- ⁴¹² Архів ДКУ.
- ⁴¹³ Там же.
- ⁴¹⁴ Там же.
- ⁴¹⁵ Там же.
- ⁴¹⁶ Там же.
- ⁴¹⁷ Гиряк, 3, стор. 45.
- ⁴¹⁸ Там же, стор. 10.
- ⁴¹⁹ Архів ДКУ.
- ⁴²⁰ Там же.
- ⁴²¹ Там же.
- ⁴²² Там же.
- ⁴²³ Там же.
- ⁴²⁴ Polityka I, стор. 167.
- ⁴²⁵ Там же, стор. 173.
- ⁴²⁶ Там же, стор. 174.
- ⁴²⁷ Там же, стор. 175.
- ⁴²⁸ Там же, стор. 184.
- ⁴²⁹ Там же, стор. 204.
- ⁴³⁰ Там же, стор. 241.
- ⁴³¹ Там же, стор. 248.
- ⁴³² Там же, стор. 284.
- ⁴³³ Там же, стор. 289.
- ⁴³⁴ Там же, стор. 311.
- ⁴³⁵ Там же, стор. 312.
- ⁴³⁶ Там же, стор. 315.

- ⁴¹⁷ Там же, стор. 323.
⁴¹⁸ Там же, стор. 326.
⁴¹⁹ Там же.
⁴²⁰ Там же.
⁴²¹ Там же, стор. 141.
⁴²² Там же, I, стор. 208.
⁴²³ Там же, II, стор. 378.
⁴²⁴ Гиряк, 2, стор. 59.
⁴²⁵ Там же, 3, стор. 10.
⁴²⁶ Там же, стор. 11.
⁴²⁷ Архів ДКУ.
⁴²⁸ Там же.
⁴²⁹ Там же.
⁴³⁰ Там же.
⁴³¹ Там же,
⁴³² Там же.
⁴³³ Там же.
⁴³⁴ Там же.
⁴³⁵ Там же.
⁴³⁶ Там же.
⁴³⁷ Там же.
⁴³⁸ Там же.
⁴³⁹ Гиряк, 3, стор. 196.
⁴⁴⁰ Архів ДКУ.
⁴⁴¹ Там же.
⁴⁴² Там же.
⁴⁴³ Там же.
⁴⁴⁴ Там же.
⁴⁴⁵ Там же.
⁴⁴⁶ Там же.
⁴⁴⁷ Гиряк, 2, стор. 12.
⁴⁴⁸ Архів ДКУ.
⁴⁴⁹ Polívka, I, стор. 188.
⁴⁵⁰ Там же, стор. 249.
⁴⁵¹ Там же, стор. 219.
⁴⁵² Там же, стор. 212.
⁴⁵³ Там же, стор. 196.
⁴⁵⁴ Там же, стор. 167.
⁴⁵⁵ Там же.
⁴⁵⁶ Там же, II, стор. 12.
⁴⁵⁷ Там же, I, стор. 162.
⁴⁵⁸ Там же.
⁴⁵⁹ Там же, стор. 320.
⁴⁶⁰ Там же, стор. 279.
⁴⁶¹ Там же, стор. 173.
⁴⁶² Там же, стор. 166.
⁴⁶³ Там же, стор. 207.
⁴⁶⁴ Там же, стор. 161.
⁴⁶⁵ Там же, стор. 172.

- ⁴⁸⁶ Там же, стор. 175.
- ⁴⁸⁷ Там же, стор. 163.
- ⁴⁸⁸ Там же, стор. 175.
- ⁴⁸⁹ Там же, стор. 173.
- ⁴⁹⁰ Там же, стор. 185.
- ⁴⁹¹ Там же, стор. 207.
- ⁴⁹² Див. Н. В. Новиков. Образы восточнославянской волшебной сказки. Издательство «Наука», Ленинград, 1974.
- ⁴⁹³ Гиряк, З, стор. 193.
- ⁴⁹⁴ Там же, 2, стор. 144.
- ⁴⁹⁵ Там же, З, стор. 42.
- ⁴⁹⁶ Там же, стор. 31.
- ⁴⁹⁷ Там же, З, стор. 191.
- ⁴⁹⁸ Там же, стор. 186.
- ⁴⁹⁹ Архів ДКУ.
- ⁵⁰⁰ Гиряк, З, стор. 90.
- ⁵⁰¹ Архів ДКУ.
- ⁵⁰² Гиряк, З, стор. 180.
- ⁵⁰³ Там же, стор. 164.
- ⁵⁰⁴ Там же, стор. 66.
- ⁵⁰⁵ Архів ДКУ.
- ⁵⁰⁶ Гиряк, З, стор. 187.
- ⁵⁰⁷ Там же, стор. 186.
- ⁵⁰⁸ Там же, 2, стор. 271.
- ⁵⁰⁹ Там же, стор. 166.
- ⁵¹⁰ Архів ДКУ.
- ⁵¹¹ Там же.
- ⁵¹² Гиряк, 2, стор. 136.
- ⁵¹³ Там же, З, стор. 46.
- ⁵¹⁴ Там же' 2, стор. 141.
- ⁵¹⁵ Архів ДКУ.
- ⁵¹⁶ иряк, З, стор. 198.
- ⁵¹⁷ Там же, 2, стор. 131.
- ⁵¹⁸ Архів ДКУ.
- ⁵¹⁹ Там же.
- ⁵²⁰ Там же.
- ⁵²¹ Там же.
- ⁵²² Там же.
- ⁵²³ Гиряк, З, стор. 55.
- ⁵²⁴ Там же, стор. 54.
- ⁵²⁵ Там же, стор. 53.
- ⁵²⁶ Там же, стор. 54.
- ⁵²⁷ Там же, стор. 53.
- ⁵²⁸ Там же, 2, стор. 147.
- ⁵²⁹ Там же, стор. 114.
- ⁵³⁰ Архів ДКУ.
- ⁵³¹ Гиряк, 2, стор. 144.
- ⁵³² Там же, стор. 121.
- ⁵³³ Архів ДКУ.

- ⁵³⁸ Там же.
- ⁵³⁹ Гиряк, 2, стор. 171.
- ⁵⁴⁰ Там же, 3, стор. 57.
- ⁵⁴¹ Там же, 2, стор. 177.
- ⁵⁴² Там же, 3, стор. 189.
- ⁵⁴³ Архів ДКУ.
- ⁵⁴⁴ Там же,
- ⁵⁴⁵ Там же.
- ⁵⁴⁶ Там же,
- ⁵⁴⁷ Гиряк, 3, стор. 45.
- ⁵⁴⁸ Там же, стор. 37.
- ⁵⁴⁹ Там же, стор. 189.
- ⁵⁵⁰ Там же, 2, стор. 25.
- ⁵⁵¹ Там же, стор. 174.
- ⁵⁵² Там же, стор. 152.
- ⁵⁵³ Там же, стор. 145.
- ⁵⁵⁴ Архів ДКУ.
- ⁵⁵⁵ Там же.
- ⁵⁵⁶ Там же. (На іншому місці та ж сама думка звучить: «Злодій од злодія най нігда не краде»).
- ⁵⁵⁷ Там же. (Далі жінка-казкар уточнює дане прислів'я: «... хто на кого яму копе — сам до ньої лопне»).
- ⁵⁵⁸ Там же. (Оповідь: «Про життя народного поета Юрка Колинчака».)
- ⁵⁵⁹ Там же.
- ⁵⁶⁰ Там же.
- ⁵⁶¹ Там же.
- ⁵⁶² Там же.
- ⁵⁶³ Там же.
- ⁵⁶⁴ Там же.
- ⁵⁶⁵ Там же.
- ⁵⁶⁶ Гиряк, 2, стор. 177.
- ⁵⁶⁷ Там же, стор. 13, 14, 15; 3, стор. 12, 169, 173.
- ⁵⁶⁸ Там же, стор. 14.
- ⁵⁶⁹ Там же, стор. 64.
- ⁵⁷⁰ Там же, стор. 131.
- ⁵⁷¹ Там же, 3, стор. 12.
- ⁵⁷² Там же.
- ⁵⁷³ Там же, стор. 13.
- ⁵⁷⁴ Там же, 2, стор. 139.
- ⁵⁷⁵ Там же.
- ⁵⁷⁶ Там же, стор. 131.
- ⁵⁷⁷ Запис народного весілля с. Старина Гуменського округу опубліковано в ж. «Дружно вперед», XVII, 1977, №№ 1—7 (на продовження).
- ⁵⁷⁸ Гиряк, 3, стор. 21.
- ⁵⁷⁹ Там же, 2, стор. 139.

- ⁵⁸⁰ Там же, 3, стор. 10.
⁵⁸¹ Там же, стор. 11.
⁵⁸² Архів ДКУ.
⁵⁸³ Там же.
⁵⁸⁴ Там же.
⁵⁸⁵ Там же.
⁵⁸⁶ Там же.
⁵⁸⁷ Там же.
⁵⁸⁸ Там же.
⁵⁸⁹ Там же.
⁵⁹⁰ Там же.
⁵⁹¹ Там же.
⁵⁹² Там жс.
⁵⁹³ Гиряк, 2, стор. 152.
⁵⁹⁴ Там же, стор. 147.
⁵⁹⁵ Там же, стор. 50.
⁵⁹⁶ Архів ДКУ.
⁵⁹⁷ Там же.
⁵⁹⁸ Там же.
⁵⁹⁹ Там же.
⁶⁰⁰ Там же.
⁶⁰¹ Там же.
⁶⁰² Там же.
⁶⁰³ Там же.
⁶⁰⁴ Там же.
⁶⁰⁵ Там же.
⁶⁰⁶ Там же.
⁶⁰⁷ Там же.
⁶⁰⁸ Там же.
⁶⁰⁹ Там же.
⁶¹⁰ Там же.
⁶¹¹ Там же.
⁶¹² Там же.
⁶¹³ Там же.
⁶¹⁴ Там же.
⁶¹⁵ Там же.
⁶¹⁶ Там же.
⁶¹⁷ Гиряк, 2, стор. 147.
⁶¹⁸ Там жс, 3, стор. 193.
⁶¹⁹ Там же, стор. 187.
⁶²⁰ Архів ДКУ.
⁶²¹ Там же.
⁶²² Там же.
⁶²³ Там же.
⁶²⁴ Там же.
⁶²⁵ Там же.
⁶²⁶ Там же.
⁶²⁷ Там же.
⁶²⁸ Там же.

- 629 Там же.
630 Там же.
631 Там же.
632 Там же.
633 Там же.
634 Там же.
635 Там же.
636 Там же.
637 Там же.
638 Там же.
639 Там же.
640 Там же.
641 Там же.
642 Там же.
643 Там же.
644 Там же.
645 Там же.
646 Там же.
647 Там же.
648 Там же.
649 Там же.
650 Там же.
651 Там же.
652 Там же.
653 Там же.
654 Там же.
655 Гиряк, 2, стор. 65.
656 Там же.
657 Архів ДКУ.
658 Там же.
659 Там же.
660 Там же.
661 Там же.
662 Там же.
663 Там же.
664 Там же.
665 Там же.
666 Там же.
667 Там же.
668 Там же.
669 Там же.
670 Там же.
671 Там же.
672 Там же.
673 Гиряк, 3, стор. 51.
674 Там же, 2, стор. 141.
675 Там же.
676 Там же.
677 Там же.

- ⁶⁷⁸ Там же.
- ⁶⁷⁹ Там же.
- ⁶⁸⁰ Гиряк, 2, стор. 66.
- ⁶⁸¹ Архів ДКУ.
- ⁶⁸² Там же.
- ⁶⁸³ Там же.
- ⁶⁸⁴ Там же.
- ⁶⁸⁵ Там же.
- ⁶⁸⁶ Там же.
- ⁶⁸⁷ Там же.
- ⁶⁸⁸ Гиряк, 3, стор. 28.
- ⁶⁸⁹ Архів ДКУ.
- ⁶⁹⁰ Там же.
- ⁶⁹¹ Там же.
- ⁶⁹² Там же.
- ⁶⁹³ Гиряк, 2, стор. 181.
- ⁶⁹⁴ Там же, 3, стор. 194.
- ⁶⁹⁵ Архів ДКУ.
- ⁶⁹⁶ Там же.
- ⁶⁹⁷ Там же.
- ⁶⁹⁸ Там же.
- ⁶⁹⁹ Там же.
- ⁷⁰⁰ Гиряк, 2, стор. 146.
- ⁷⁰¹ Там же, 3, стор. 51.
- ⁷⁰² Архів ДКУ.
- ⁷⁰³ Гиряк, 2, стор. 49.
- ⁷⁰⁴ Там же, 3, стор. 51.
- ⁷⁰⁵ Архів ДКУ.
- ⁷⁰⁶ Там же.
- ⁷⁰⁷ Там же.
- ⁷⁰⁸ Там же.
- ⁷⁰⁹ Там же.
- ⁷¹⁰ Там же.
- ⁷¹¹ Там же.
- ⁷¹² Там же.
- ⁷¹³ Там же.
- ⁷¹⁴ Там же.
- ⁷¹⁵ Там же.
- ⁷¹⁶ Там же.
- ⁷¹⁷ Гиряк, 2, стор. 273—276.
- ⁷¹⁸ Архів ДКУ.
- ⁷¹⁹ Там же.
- ⁷²⁰ Там же.
- ⁷²¹ Там же.
- ⁷²² Гиряк, 3, стор. 48.
- ⁷²³ Там же, 2, стор. 177.
- ⁷²⁴ Там же, стор. 174.
- ⁷²⁵ Там же, стор. 146.
- ⁷²⁶ Там же, стор. 85. (Сім'я Ю. Шамулки нині вже живе в новій хаті).

⁷²⁷ Там же, 3, стор. 175.

⁷²⁸ Там же, 2, стор. 49.

⁷²⁹ Там же, стор. 112.

⁷³⁰ Архів ДКУ.

⁷³¹ Там же.

⁷³² Там же.

⁷³³ Там же.

⁷³⁴ Там же.

⁷³⁵ Там же.

⁷³⁶ Там же.

⁷³⁷ Там же.

⁷³⁸ Там же.

⁷³⁹ Там же.

⁷⁴⁰ Там же.

⁷⁴¹ Там же.

⁷⁴² Там же.

⁷⁴³ Там же.

⁷⁴⁴ Там же.

⁷⁴⁵ Там же.

⁷⁴⁶ Там же.

⁷⁴⁷ Там же.

⁷⁴⁸ Там же.

⁷⁴⁹ Там же.

⁷⁵⁰ Там же.

⁷⁵¹ Там же.

⁷⁵² Там же.

⁷⁵³ Там же.

⁷⁵⁴ Там же.

⁷⁵⁵ Там же.

⁷⁵⁶ Там же.

⁷⁵⁷ Там же.

⁷⁵⁸ Гиряк, 3, стор. 52.

⁷⁵⁹ Там же, 2, стор. 98.

⁷⁶⁰ Архів ДКУ.

⁷⁶¹ Там же.

⁷⁶² Там же.

⁷⁶³ Там же.

⁷⁶⁴ Там же.

⁷⁶⁵ Там же.

⁷⁶⁶ Там же.

⁷⁶⁷ Там же.

⁷⁶⁸ Там же.

⁷⁶⁹ Там же, стор. 164.

⁷⁷⁰ Гиряк, 2, стор. 166.

⁷⁷¹ Там же, стор. 143.

⁷⁷² Там же, стор. 144.

⁷⁷³ Архів ДКУ.

⁷⁷⁴ Там же.

⁷⁷⁵ Там же.

⁷⁷⁶ Там же.

⁷⁷⁷ Там же. (За таку народну поезію в умовах хортиської Угорщини «виновних» каралось кількамісячним ув'язненням).

⁷⁷⁸ Гиряк, 2, стор. 10.

⁷⁷⁹ Там же, стор. 11.

⁷⁸⁰ Там же, стор. 14.

⁷⁸¹ Там же, стор. 36.

⁷⁸² Там же, 3, стор. 192.

⁷⁸³ Архів ДКУ.

⁷⁸⁴ Гиряк, 3, стор. 49.

⁷⁸⁵ Там же.

⁷⁸⁶ Там же, стор. 182.

⁷⁸⁷ Там же, стор. 83.

⁷⁸⁸ Архів ДКУ.

ДО РОЗДІЛУ III. «УМОВИ ПОБУТУВАННЯ НАРОДНОЇ ПРОЗИ СТАРИНСЬКОЇ ДОЛІНИ»:

¹ Архів ДКУ.

² Там же.

³ Там же.

⁴ Там же.

⁵ Там же.

⁶ Там же.

⁷ А. «Дукля», 12, 1964, 2, стор. 3.

¹⁰ Гиряк, 2, стор. 7—114; 3, стор. 5—41.

¹¹ Там же, 2, стор. 275.

¹² Ж. «Дружно вперед», 14, 1964, 2, стор. 26—27.

¹³ Г. «Нове життя», 15, 1965, 1 (додаток).

¹⁴ Ж. «Дружно вперед», 14, 1964, 2, стор. 27.

¹⁵ Гирайк, 2, стор. 121—122.

¹⁶ Там же, стор. 115—120.

¹⁷ Там же, стор. 127—130.

¹⁸ Там же, стор. 141.

¹⁹ Там же, стор. 145.

²⁰ Там же, стор. 123—126.

²¹ Там же, стор. 131—135.

²² Там же, стор. 136—138.

²³ Там же, стор. 139—140.

²⁴ Там же, стор. 142—143.

²⁵ Там же, стор. 146.

²⁶ Там же, стор. 144.

²⁷ Там же, стор. 115—152; 3, стор. 51—56.

²⁸ Ж. «Дружно вперед», 14, 1964, 3, стор. 26—27.

²⁹ Г. «Нове життя», 13, 1363, 51—52 (додаток), стор. 7—10.

³⁰ Про М. Пірош див. ще: ж. «Дружно вперед», 14, 1964, 3, стор. 27.

³¹ Гиряк, 2, стор. 153—165.

³² Там же, стор. 153—157.

³³ Там же, стор. 158—160.

³⁴ Там же, стор. 161—163.

³⁵ Там же, стор. 164—165.

³⁶ Про О. Дем'ян див. ще: ж. «Дружно вперед», 14, 1964, 4, стор. 27.

³⁷ Конкретніше про це див.: Гиряк, 2, стор. 281.

³⁸ Гиряк, 2, стор. 166—170.

³⁹ Там же, стор. 171—173.

⁴⁰ Г. «Нове життя», 10, 1960, 12, стор. 4; 37, стор. 6; 12, 1962, 39, стор. 3; 47, стор. 3; 52, стор. 7.

⁴¹ Зелений вмночок — червоні квіточки, стор. 187.

⁴² Там же, стор. 187—188.

⁴³ Там же, стор. 189—190.

⁴⁴ Там же, стор. 190—191.

⁴⁵ Там же, стор. 190—191.

⁴⁶ Там же, стор. 192.

- ⁴⁷ Там жс, стор. 192—194.
- ⁴⁸ Там же, стор. 194—196.
- ⁴⁹ Там жс, стор. 427.
- ⁵⁰ Гиряк, 2, стор. 174—176.
- ⁵¹ Там же, стор. 177—179.
- ⁵² Там же, стор. 180.
- ⁵³ Там же, стор. 181—183.
- ⁵⁴ Там жс, стор. 184.
- ⁵⁵ Там же, 3, стор. 196—199.
- ⁵⁶ Там же, стор. 182—185.
- ⁵⁷ Polívka, V, стор. 226—227.
- ⁵⁸ «Етнографічний збірник», IV, Львів, 1898, стор. 171—173.
- ⁵⁹ Гиряк, 3, стор. 164—174.
- ⁶⁰ Там же, стор. 175—179.
- ⁶¹ Там же, стор. 180—181.
- ⁶² Там же, стор. 186—188.
- ⁶³ Там же, стор. 189—190.
- ⁶⁴ Там же, стор. 191—192.
- ⁶⁵ Там же, стор. 193—195.
- ⁶⁶ Там же, стор. 269.
- ⁶⁷ Лив. Карпати піснею вчаровані. СПВ ,ВУЛ, Пряшів, стор. 93—100.
- ⁶⁸ Зелений віночок . . . , стор. 247—289.
- ⁶⁹ Карпати піснею вчаровані, стор. 89—111.
- ⁷⁰ Юрко Колинчак. Підвигорлатська бистрина. СПВ, БУЛ, Пряшів, 1977.
- ⁷¹ Там же, стор. 97—98.
- ⁷² Там же, стор. 98.
- ⁷³ Ж. «Дружно вперед», 27, 1977, 1—7 (на продовження).
- ⁷⁴ Там же, № 1, стор. 25—26.
- ⁷⁵ Див. вище.
- ⁷⁶ Див. вище.
- ⁷⁷ Див. прикладення.

IV. НОВОЗАПИСАНІ ТЕКСТИ НАРОДНОЇ ПРОЗИ СТАРИНСЬКОЇ ДОЛИНИ

ЮРГО КОЛИНЧАК

---

1. ХРИСТОС І СВЯТИЙ ПЕТРО

Раз кедъ ходили іші Христос зоз Петром по селах, зайшли до одної церкві, де люди молилися. І баба там молилася. Христос ішов і копнув до тої баби. Петро і говорить:

— Йой, Христе, сятили бы сътє́ ся. Почему вы копнули до бабы?

А Христос йому каже:

— Та зато, же недобрі молиться. Бо вона молиться, жебы сусідовы коровы поздыхали.

Зайшли Христос з Петром до корчмы. В корчмі люди пили і здоровкали:

— Дай боже здрав'я!

— Дай боже здрав'я!

Христос іші ім розказав єдну літру. Розказав прото, бо кождый просив: «Дай боже здрав'я!»

2. ГАЗДОРАНЯ

Над Старинов стойть велика гора — Г'аздорань ся кличе. А говорять так, же на туйто горі стояв нынішній Снинський камінь.

Тот камінь на Г'аздорані стояв, а йшли три чорти. Ішли і ся до того каміння вдарили. Єден чорт ся дуже вдарив, та й два чорти взяли тот камінь, же будуть нести. Але того чорт, що ся вдарив, та не муг нести з нима цілый камінь. Та му одломили з того каміння. Та тот чорт потому тот малій камінь переніс на тото місто, де тепер стойть Снинський камінь.

3. СЛОВО О ТРЬОХ ВОДАХ

Пониже села Старини тече так звана Березувчана вода. А на кунці той води суть Три води, бо там ся три потоки сходили. І тоты води зробили менший водопад. То, по-нашому, по-старинському, ся того называло — шопут. Та на тоты Три води ся ходили люди мыти, хто мав даяку хвороту. А тата вода лічила кожду хвороту. І люди, хто вмывся, мусив там положыти гроши, коруны желізні, ци медяні, жебы заплатив, же тот чоловік буде доправды здоровий. І хлопці молоді, котрі гонили худобу, та ішли собі з того шопута коруны забрати, бо були хотіли курити. Та й там вени собі назбирали коруны і пушли собі купити дзіг'аритлі.

4. ПРО ХОЛЕРУ В СТАРИНІ

Коли я ші быв молодый, малій хлопчик, ходили зъме ту, до нашого сусіди. І сусіди. І сусіда быв старый — дев'ядесятдев'ятьрочний. Жыв сто три року. А вун пам, малым дітюм, розказував про будучность, про минувшину, як ту була холера, як од той холеры люди вмирали. Як ту була холера давно, та по шість лад еден день тігали на цінтер. Были такі люди, що ніч'да ані не спали лем возили, а возили вмердых. І ту приповідали такої. Єден ту быв такий, писався Турок, що не хотів пити воду зоз керниці, але ходив на воду на Три води. Тоты води суть нижче села. А як раз відтам ішов на коні, і го заболіло. Та й гварить:

— Ей, та смерть-холера мудніша, як я.

І приповідав, де холера ходила доправди по селі з косою. Ходила і співала:

Кобы ис тот тырлыч,
Не тата діндява,
Та шытка старинська
Была бы моя молоджава.

Бо люди даколи ворожили. Давали собі на двері тырлыч і діндяву. Діндява — то такої зілля. Де была тата діндява і тырлыч, то знаменало, же там холера не пуйде. І, доправди, холера ішла з косою і співала:

— Кобы не тот тырлыч,
Не тата діндява,
Та вшытка старинська
Была бы моя молоджава.

5. ТРИ ПРУТЫ

Єден отець, кедъ хотів помирати, скликав своїх сыну і їм говорить:

— Принесьте вы мені три прути, а такі товсті.

Сынове принесли прути. Отець прути зв'язав і каже:

— Но, переломите totы прути.

Сынове не могли переломити. Не могли переломити, бо прути були товсті. Прути були зв'язані три до одної в'язки. Потому їм отець каже:

— Тримайтесь все в'єдно і никто вас не переможе.

6. ПРО СТАРИНУ

Наша Старина є найстаршою слло на туй долині, на туй околиці. Старша, як Станиця, старша, як Снина. У Старині було даколи великоє панство. І того панство мало шытки землі пуд собов. А ту приходили люди, робочий народ, бо панство потребувало слугу. А панство їм ділило лише береги, а саму ліпшу землю панство самой вилживало. Аж кедъ Франц Йозеф стер панщину 1840 року, потому розділили ай лучші землі кус тым обывателюм села Старина.

В Старині стоїть церквов, которая була побудована у 1640 року. Стоїть доныні. В Старині стоїть школа, до якої ходив ай наш батько Александр Духнович. Старина є дуже старе село. В Старині панство мало ай паленчарень, де варило паленку. Старина, хоть ложить пуд високими горами, но все-таки она є на першум місті, бо до Старини патрить ай шість сіл. Ту быв нотаріат, ту була школа, ту була фарность. Но, на жаль, тепер Старина, так приказують, мусить са выстяговать. Старина вже не буде Старинов, бо ту вже буде водосем, ту буде Старинська преграда.

7. ПРО ЖИТТЯ НАРОДНОГО ПОЕТА ЮРКА КОЛІНЧАКА

Самос життя Юрка Колінчака було такое.

Народив єм ся у тисячу дев'ятисот дев'ятим році, дванадцятого лютого. Отець быв в Америці. Прийшов з Америки тисячу дев'ятисот чотирнадцятим році. Настала перша война. Якраз прийшов з Америки і такої ішов до войны. Так же родичовської любові я не зазнав. Мати зустала у тяжі, і отець пушов до войны. І отець не приходив додому за два або за три роки. Аж потум прийшов із таліянського фронту ранений до гуменського госпіталю. І мати пушла д' отцюв з маленькою Оленкою, мо-

сю сестрою, жебы посмогрив, бо вун ей ші не видів. Но і було таке життя. Треба було шоська матері помагати, бо якесь г'аздувство було. Матері давали малу пудпору штатну, воєнську, прото, же мала поле іші. А ші що ся стало? Подумала собі, же має четверо діточок, та взяла собі присташа Грициг'у. Пристав ід нюй, пожыв за пурвока та й помер. Сталася вдовою і стратила нарок на пензю. Як раз у тисяч дев'ятьсто двадцятум році, я вже быв парубчик, але ші зъме не мали що впірати. Не було ні коні, ні воли. А я хотів г'аздовати, як людські хлопці. Людські, богацькі хлопці, ходили, з мене лем сміха робили. Бо ня ані по мою мені не кликали, по мого отця, лиш по материнум. Мати була з млина, та-м зустав Юрко Наці Мелницькай. І доныні ем Юрко Наці Мелницькай в нашум сели.

А теперъкдъ Юрко став писати даякі басні, даякі вірши, і всі завиділи: «Як то? Вун пише вірши? Та вун такий сомар, як і мы. Вун до школы так не ходив, як і мы». Лебо мої верстовници, кторі ся зо мнов народили, никто не знать писати. І до днеська не знають писати. Але що ся стало тисяч дев'ятьсто шістдесят восьмум році? Кедь прийшли руські вояці ту, до нас, про Юрка Колинчака писали, же є зрадця, лебо ту привів руських. Треба му шыбеницу. Но але, наопак, не сталося по іх. Я сказав тулько, же покля руських чую, потля ся никого не бою. Ібо Русько ші ніг'да не програло войну, хоць кулько мало. Ай днеси не пруґрало, хоць то ся до нього імив сильный фашиста Гітлер. А предця поламав голову.

Мама лиш на мене думала, же колись буду юй на помочі. Прото ня дуже любила. Ліпше любила мене, як сестры. Потому дві старші сестры ся oddали. Зустала іба наймолодша сестра, і мы пудростали. Треба було нам ся старати о то, жебы зъме мали даяку худобу, даяку упрягу. І мати якось назбирала яксь коруны. Купили зъме десь корову. Корова мала телятко, було то быча. І вна десь у селі ші пожичила гроши, і купили зъме ші другого быка. І так зъме ся спомогли на упрягу, на воли. І я пудростав. Як я быв дванадцятьрочним, я уж быв господарем. Вже мусив ем іти за плугом, мусив ем сіяти, як другі люди сіяли. Але то было всього мало. Лебо мы хоць врали, сіяли, але то не было чим ся жывити на цілый рук, на цілу зиму. Мало було: не доходило коли хліба, коли пашы, коли чого не доходило. А все лем было ся старати. Вже як я дорус до двадцять року, мусив ем іти за вояка, як остатні хлопці. Як я одйшов з дому, мама мусила продати воли, бо не было кому косити, покля я повернувся. І так ціле жыття чоловік мусив трапитися. Як я вернувся з войны, требало зась ся змагати на даяку худобу, бо дома не було худоби. Но а на господарстві треба ся ай вженити. Поженив я ся з свойов жінков. І дали мені засьтюю корову. І мы якось ся почали змыгнати на другу. Потому зъме якось купили коні. І народився нам еден сынок, та й народився нам другий сынок, а зась було лем старості — куповати даякой поле. Во діти ся родять, але поле ся не родить. І так мы купили собі поле.

А до школы я не ходив, бо до школы не було як ходити. Бо вчителя в селі не було, і так мы зустали нешколовані люди. А кто школы не має, немає ниг'де ані честі. Та й я і мої верстовници жыли так у темноті. Аж соціалістицькай жыття як прийшло, тогды ся нам розсвіло. І так собі днеська добре жыєме.

Но а у двадцятум році ту быв еден селянин, кторый ходив мадярські школы, і вун говорив, же буде учительом, жебы му кождый селянин дав по двадцять корун за еден місяць, а він буде вучительовать. Правда, вун об'ідав книжки і руський букварь, і словенські книжки, ческословенські, які були, і вун учив у власнум своюм быті. Але мене мама не хотіла там дати, бо треба було кождый місяць двадцять корун дати, а моя мама не мала, бо нам треба було на убжыву, на шатя, на суль. Так я зустався нешколovanым чоловіком. І тримався я лише плуга. А потому пізніше

моє заняття стало быти ремеселником — столярем, тесарем. І все мое житя ня учило: треба робити. Бо як са гварить: «Ремесло с злате дно». Хто робить, ніг'да зле не походить. Працьовиті руки докажуть всельо зробити. Прото і я ся імив ремесла: колесарства, столярства, ставляння верхів. А найбарзі-м ся уплатнив по другій світовій войні, коли ціле село було зруйновано. Усяди потребували Юрка Колинчака, бо Юрко ся навчив на своїй скорі верхы робити. Бо вун і на свою хыжу поклав верх сам.

8. ЯК ДАВНО ПРИПОВІДКИ ГОВОРИЛИ В СТАРИНІ

Было то давно. Приповідки ся не читали, як днеська, з книжок. Але приповідав їх дакий старший чоловік. А діти все любили приповідки, казки. Прото ходили до того чоловіка і слухали, а він ім розповідав. А тым чоловіком быв Андрій Мацко. Вун ім розповідав приповідки, а прото кождый вечур вун мав повну хыжу дітей. Діти слухали приповідки, бо не було ні телевізії, ні радія,нич не було. Ай до школы не ходили довгі роки. Во ту, до Старини, прийшов учитель аж у двадцять другум році. А од штернастого до двадцять другого рока ту не було учителя. А діти були любили даю читати. Прото в нашуй Старині верства, що родженый тисяч дев'ятьсто семум, восьмум, дев'ятум, десятум році, никто не знає писати іші днесь. З мойай версты, з дев'ятого рочника, єдной не є, жебы знало писати. Вирос, виїшов школу, не знаєнич, ані слово написати. Так у сслі Старині іші днеська є. А бы съте ані не хотіли віровати.

Но а приповідки повідали так, же сходилися там, де быв дакий старший чоловік. А тот ім приповідки розповідав з першої войны, або розповідав ім з Америки даку пригоду. Днеська діти уж ся вучать в школі приповідки, позирають телевізію, в радиах чувают, а тогдя діти не мали можності.

Казки ся могли іші розповідати на вечурках, на прядках. Там дака старша жына розповідала даку казку, даку приповідку. Правда, при тум пряли куделі і розказували приповідки. Алс я собі з того не запам'ятаю ані сдну.

9. ДУХНОВІЧ І ПАВЛОВІЧ О ПАЛІНОЧЦІ

О палінці і Павлович, і Духнович говорили, же до корчмы не треба ходити. Але другої присловко говорить тако:

Зато туту паленочку паны наварили,
Жебы мудрі продавали,
А глупі бы сей пили.

10. НАРОДНИЙ ЛІКАР

Жыв ту, в селі Старині, Андрій Мацко, старий чоловік. І вун быв ту, яко народний лікарь. Хто зломив руку, або виток руку, ілі ногу, і він кождому направив. Ци дав до скалки, або лем катяг обычайно. Ай худобу лікував. Тот наш народний лікарь лічив шытких людей. Хто мав даку зломенину, вун того пов'язав мотузками, і чоловік ся виліковав. Быв словный, великий лікарь. Прото люди до нього приходили аж за порадами другима.

Прийшов один чоловік до нього і каже:
— Слухай, мою землю дуже кыртиця кыртить.
Тот йому говоритъ:
— Заплати пувдецу, і я тобі розкажу, що маеш робити.

І tot чоловік розказав лікарьові Мацкові пувдцу. Та й Андрій Мацько говорить:
— Но гой же, куме Чопляю, продай свою землю тому, хто не має, і кириця буде
кыртити другому землю.

А за ним приходили і люди, кедъ ім била худоба хвора. Tot гварить:

— Йой, та моя худоба гыне!

— Розкажи пувлітру, я тобі розкажу, шо маеш робити.

Прийшов, розказав йому пувлітер, а лікарь каже:

— Ой, куме Чопляю, хто не має, тому не здохне, не забляє, а хто має, тому здохне і забляє.

Такий быв наш лікарь в селі Старині, Андрій Мацко, перед дев'яdesят роками.

11. ЯК ДВОМИ БРАТОВЕ ПУШЛИ ДО АМЕРИКИ

В Старині люди жили і ніг'да ім того не заходило, шо ім требало. Прото люди втікали в Америку. І пушли ту братове двоми до Америки. Через першу войну били в Америці, а по першой войні прийшли дому назад. І тулько грошей принесли, же заклали цілы столы. І говорили, же на цілой жытія будуть мати дос, будуть мати з чого жыти. Але ис тримало довго — в них гроши ся минули, бо новы гроши не зарабляли. І потому іх маєток, який мали, забрали жыдове пуд себс.

12. ЮРКО КУЩНІРЬ

Перша світова война Старину ничила, а друга цалком зничила Старину. Прото мы не могли ніг'да д' дачому прийти, бо все война, а война, Наприклад, Юрко Кущнірь як молодий юноша в сімнадцятому році уж быв на таліянському фронті. Сам народжений тісячу дев'ятьсто, а мав сімнадцять року, коли вже быв на таліянському фронті. Перебойовав першу войну, а друга война тоже його не минула. Але накулько усе быв своім чоловіком, хотів быти руським, прото не быв здатный до мадярської армії. Прото задали його до концентрачного табора. Кедъ там робив, прийшли руськы войська і його освободили, і пустили дому. Но, на жаль, на дорозі попав назад у нещастя, і пішов у пілін руський, В Руську ся пригласив до армії чехословацької. Кедъ д' ньюому прийшов наш теперішній президент Свобода, руку му стис, а гварить:

— Скоро ся дуб'ємс до нашой Ческословенської Республікі.

І Андрій Мацко бойовав од Бузулуку, од Білої Церкви аж до Праги. І днесіш іші жыс, але уж його здоров'я мучно пудломленой.

13. ПРО ПЕРШУ СВІТОВУ ВІЙНУ

Перша світова война у Старині ся почала аси штернастого авг'уста. А уж двадцять першого новембра ту били руські войська. І якось іх вытисли мадярські войська до села Велика Поляна. А в Старині били мадярські войська, а в Полянох били руські войська. Прото в Старині ай кедъ господарі робили, еден чоловік — Юрко Кущерь — мав вельо діточок, прото ішов рубати пасікы. Як нарубав пасіку, прийшла ярь. Пасіку заналив. Мадярської велітельство загнало вояку, його поімали і го прозвали, же вун ся москофіль, і го повісили серед села Старини на веръбу.

14. ПРО ПАНЩИНУ

Розповідав нам той старий чоловік, Андрій Мацко, як вун сам робив на панщині. Робив з волами, возив. А наконець треба било і молотити. Машын не бывло, і моло-

тили на пелевни з ціпами. Молотили троє. Утройка ся молотила. І хотів собі дому зерна взяти, і кус зерна му нападало за його бочкоры, за його верьпці, як ся ту говорить. І пан тото збачив і дав йому витяти двадцять п'ять палиць.

15. ЯК МАЦКО АНДРІЙ БИВСЯ З ВОВКАМИ

Старий чоловік, Андрій Мацко, все нам розповідав. Вун ся хотів женити, а жінку собі найшов у Пчолиному. Як раз, на сватый вечур, хотів зайти до жінки молодої, та ішов через ліс, через верх, бо автобусу тоді не було, ані машин. І там його напали два вовки. Але накулько быв сильний хлоп, і взяв кул і бився з вовками на полю. А зразу закликав на своїх домашніх псу. І пси прибігли і допомогли йому вовку побідити.

16. ЯК БИВ ПУП КАЛЕНДАРЬ

Давно, як знаєте, не було радій, не було телевізій, але сторочний календарь ся писав, і раз календарь писав красну погоду. І пуп закликав собі ціле село, бо календарь вішував красну погоду.

Што сталося? Люди пушли, накосили, ціле майно скосили попові. Алс меджи тым прийшов дощ. І дощ тримав за два тижні, і згнило попові сіно.

Цуп узяв календарь, виніс його на поле і взяв палицю. І потля календарь бив, покля до посліднього листка не пудрав.

17. ЯК НЯНЬКО ПОСИЛАВ СИНІВ ХАТИ БУДУВАТИ

Один отець, кедъ уж быв старый, позув овоїх сину і ім так казав:

— Сынове мої, бы съте так газдовали, жебы съте на каждум селі хату будовали. Сынове са стали з отця сміяти, же як мож на каждум селі кату будовати. А отець потум сину призвав та й ім так розказав:

— Та, сынове мої, не треба на каждум селі хату будувати, але треба на каждум селі приятеля мати.

ОЛЕНА КУЗЬМА

---

18. НАША ГАЗДОРАНЯ

О Газдорані памнятам од малості, бо й я ші там поганяти ходила, що зъме орали. Тадь там ся вшыткою орало — од споду аж до верху. Там ся шыткою орало, бо де ся мав задіти? Чей тоді собі муки не мут ниг'де купити, Мав лем того, що собі загаздовав. Хто быв де купив муку? А гнуй там не возили. Гнуй там не возили, лем до такого посяли, якой было. Поорали, посяли, та й ниг'денич, бо як били там гнуй вытгли? А зерно выдтам уже стягли. З порожнім возом там вийшов даяк, а помалы вже вдолину стяг. Погамовали колеса вшытки та й стягли.

19. О ТИФІ

Мому газдові мати, нянько нараз вмерли. То було в тамтутій войні. Ші не мав ані вусьим року, як му мати вмерла. Малій зустав. Но а нянько ші ся вженив, узяв туту, ні, мачоху. Та у войні уж пак повмирали вшытки, лем тата мачоха зустала, а вун зустав, що з коровов быв у полі. Тадь за два дні готові були. У валалі був тіфус, бо вояці принесли. І люди вмирали. Не лем мого г'азди родичі, але веце людей тоді повмирало. Прийшло, і похворів, і вмер, і готової. Не було помочі. Коби вун быв дома быв, та вун бы ліпше знав, бо вун од мене три роки старший.

20. ЯК КОЛИСЬ ПО ЖЕБРАХ ХОДИЛИ

Такі старші люди, що не могли робити, що не владали, та ходили по жобрах, та й ниг'денич. Та чей не дустав корууну од штату, як днеська. Лем по жобрах по валалі ходили. Ходили з кобілками. А йшли й на други валалы. Ай з других валалу ту ходили, гей, гей. Дащо собі там нажобрали, дащо принесли та й зтим жили. А тоги люди звичайно мали веце дітей. Та хоць і поле мав, але кедь не мут робити, а діти го не прияли, та йшов по жобрах. Ми, ади, хыжу будовали, та зъме не мали свого коня, нінич. Тулько що муй нянько мав. Але аж на Рейфев на дерево ходили, на дочки. Бо ту не дустав. Бо не так, гі днеськадь — ідуть до ліса та й дустануть дрыва. І пожычки дустануть, і матеріалу, якого лем хоче, дустанс. Лем живут будовати. А мы тридцятьпершум році зъме туту хыжу будовали. Тогда, йой-йой-йой-йой, то така криза була!.. То лем тулько, жс быв ковач, та дахто му ші так притяг валькы або глини, що поковав коня. А так інакше не дуставнич — ні пінязі, ні пожычки, ні матеріалу, ниг'денич.

21. О ПЕРШІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Як я запам'ятала першу світову войну? Та так, же-м першу класу виходила. А вчитель пушов, та ся в коплицьку лісі завісив, та й веце не було д' кому ходити. Бо тоді еден вчитель быв у цілум валалі. З жынов ся вадив на фраірках, бив, та й пушов до кошицького ліса, там ся завісив. Там го нашли. Як ся война покончила, та вучитулю понаходили, як школу поправили, бо то знищеної було вшыткої, но та й мої роки пушли. Но але й так знам своє мено написати. І ші так дащо почитам письмо дакой, кедь дустану. А чей то не так, як днеська, же вучать. А тоді еден вчитель цілый народ, цілый валал шо муг вучити. Но та такої було. Нянько пушов до войны. Мати зустала з четверима дітьми та й п'ятою матірь мала стару, та й бі-

довали зъме, та й ниг'де нич. Та й ші пудпору не хотіли дати матері мою, бо вна має поле, бо вна має гачата. Нянько ші гачата іакупив, та зустали, як вун ішов до войни. Бо коні вод нього взяли до войны, та гачата пак купив. Та не хотіли пудпору дати. А пуп з тым кончів, а новтариш, а єден, що быв биров у валалі. Так мати пушла д' ньому просити тути пінязі. А вун повів:

— Ні, Мар'ю, тобі не патрить, бо ты маеш поле і коні.

Але з куньми не быв хто робити: ані косити, ані нич. Та я дітвак, та-м мусила водити коні на нуч пасти. То й свідку ші маву. Я мала вусьим-дев'ять року, а я з куньми вночі мусіла йти спати. Та й пуп юй не хотів дати пудпору.

А пак, як нянько прийшов із войны, та вийняв, та дав, бо ся бояв нянька вже. Видите, та такий было. А пак поприходили, та йшли саги різати. То були такі старі хлопі, що іх з войны вишковали. Та возили зъме до Станицы на возах. І я ходила з няньком. Трапилася, гей, гей. А коруны не було, як днесе є. Днеська живут проти тому!

Но а як прийшла война до нашого села, та ту руські були. Козаци в нас почували. Руські до Гуменного дуйшли, а з Гуменного іх назад цурикли.

А як ся война скончила, та пак прийшли чехи ту порядок робити. Но та зъме зустали так, гі з чехами.

Та так было.

22. ЯК СТАРИНА ВІЙНУ ЗАПАМ'ЯТАЛА

Як ужс прийшли ту русы, та було так. Бо в того сусіды були німці, що мости міновали, у пивниці були. А ту були німці, що мали кухню, поки зъме дрыва мали. А як уже зъме дров не мали, та пушли далі до сусіда. Та ту в третьої хижі були. А надышов ероплан. А вун, тот кухар, із пивниці до ероплана стрілив. Стрілив з кулемета. Але летадлові не зробив нич. Тото летадло ся завбертало назад, пушло, так повів там, а-так прийшло дас десять — бей цілый валал, паль. А кобыв не рушав тово летадло, та були так не спалили. А німці уж втікали гет. Бо то тулькі еропланы були, трепали... А сусідня хижка горіла. Та мы гасили сусідньої, бы ся не в'яли наши шынг'лы горі, бо за мури зъме ся не бояли, же ся воймуть, лем за шынг'лы. Но та і мати, внуччина мати, вийшла на стріху, а воду зъме носили з ярку, та зъме юй давали, а вна воду на стріху ляла. Так то було. Свідка бы-м вам привела. Ту зъме мали лазиво, драбину на пуд. Я пуйду так далі, до загороди, та й гварю:

— Йой, Мар'ко, чкода нам було той води тулько ту носити! Уж наша хижка горить!..

А наша хижка уж коло комина горіла. Горіла од запальовачої кулі. А вна гварить:

— Мамо, дайте воду на пуд.

А німці од нас вшыткої брали, та мы лазива заметали, там по загроді поховали, жебы не йти тады на пуд. Бо ші зъме ту кус сіна мали, та зъме не хотіли, жебы го забрали. Но а у шмытні чотирьоми ковачі робили, німці. А старого не було дома. Старий на войні быв муй уже. Та й зайшли, повпігали коні, та й тікай. А єден ід нам утікав до пивниці. Та й увидів, же мы ту гасиме. Та й вийшов і вун. Я гварю на нього:

— Пан, подьте й вы, подьте!

І вун вийшов, знаєте. Все лієте воду на плафон, та й вода — на вас. Такий золотий быв, мокрый... А я му давала старого шматя бы на ся взяв. Нс хотів. Бы змочепный быв. І так мокрый пушов. А нам помут загасити.

Та й мы вже ту зустали. Ту, знаєте, було вшыткої спаленої, бо то були дерев'яні

хыжы, пуд жупов, пуд соломов. А мы ту зустали самі. Де ся задіти нам? Люди повткали гет, пушли по полю, поперед німецьку фронту пушли. Та й мы ся вже барз іспуджали, бо выдты, з-за тої горы, барз німці били. Там ся задег'овали, не мож було іх выдтам выбити. Та лем били та били. Ту єдного хлоща в пивниці забило, там, ні, в сусіды. А так мы вже ся балили, же пуйдеме гет. А прийшов ід нам німець, із тих німців, що мости міновали. Ту били трьоми, в сусідній пивниці. Та прийшов та й гварить:

— Та де ся балите, де вы йдете гет?

— Та йдеме гет, бо нас ту пуб'є. Гевте-ле, ту б'уть, ту треплють, та мы ту не годні быти, бо нас пуб'уть.

А вун почудувався, зогнувшись атак до пивниці та й гварить:

— Не хоче вы ниг'де, не хоче.

То мусив быти дакий українець, або з судет, або витки. Бо тоти двоми були чисті німці, а вун, третій, знав сякий язык. Гварить:

— Не хоче вы ниг'де, не хоче. Вас не вб'є ту, в пивниці, лем туй будьте. Бо, — гварить, — кедь пуйдете, кіг'да нич не найдете, а кедь ту будете, ші дашо собі бжечете.

Но та й мы, знаєте, єдна на другу ся почудовали та й назад зъме ся до пивниці поховали. А діти мої з коровами пушли горі тамтим потоком, коло Юрка Колинчака. Мої діти з коровами там, а мы дві дома зустали. Бо кедь ся дашо стане, та скорей втікнеме самі, як ші й з дітьми. Як стали еропланы бити, трепати. Діти там, а войсько вдолину вшыткої втікало. А я вже ту заводжу, руки заламуву:

— Боже муй, та шо я з дітьми наробыла? Та я діти пуд кулі загнала, вшыткої спровадила.

Но але дав бог, же си ниєдному нич не стало. Вийшли там, ід тым цивілом, за німецьку фронту та й єден хлоп гварить:

— Та мати де є? Та чого вас ту загнала?

А діти гварять:

— Боиться, же нас пуб'уть, та нас ту загнала.

А тот чоловік гварить:

— Та лем вы йдійте назад дому, бо її будуть гурше санувати, кедь будуть видіти, же коло неї тульки діти суть. А там ші і її там можуть забити.

Но та й діти навечур назад поприходили. Но та представте собі. Войсько втікало, вшыткої, а вни помідьи войсько, господи боже милый.

Та й мы вже не йшли ниг'де. Но та й били зъме, били. А пак прийде тот німець зась, же йдуть муст міновати, бы зъме ся не напудили. А я, знаєте, стала руки заламувати, йойкати:

— Йойой-йойой, та чого съте нас ту вхабили, тадь мы били пушли, де люди йшли. Тепер ді ся задієме?

Но а муст недалеко, аде, близько. Тадь ту розоб'є нам хыжу. Бо то пуд мостом міни, преміни, громада було. Дас тридцять мін було. Бо мадяри робили тоти баксічки пуд муст міновати. А ту, выше нас, выше нашої дітні, но та ту била така хыжа стара, та в туй хыжі робили колесарі, а в ковалні, в шмытні, робили ковачі. А вни ми повіли, же пуйдуть гет. Та й я ся бояла, же сарсан заберуть, бо вшыткої били забрали. Покладуть до воза та й пуйдуть. А я цілу нуч коло них сиділа, жебы ми вхабили. А вни, знаєте, тоти баксічки робили, а там прибивали. А взяли выдты мое лазиво, що прибивали баксічки. Та ми повіли, жебы-м пушла собі лазиво взяти, бо вно там зустало. А я пушла рано, та я виділа, що там бакс, що там мін, пуд мостом. Та я вже знала, що то чекать ня. Та й я стала йойкати, та й вни пушли

і єдину міну пудалили, і муст зустав цільй, лем так кус дочки пошкіпало на єдnum кунці. Такой вночі русы ішли тым мостом. А пониже моста, де тот г'араж є, та мін, а мін, а мін назакопали, же то муст пудмінувуть, а вни наїн будуть іти, та іх пуб'є. Но а дав бог, же я іх захранила, жебы-м выдты не встала, кедь вам неправду повідаву. А як тата сдна міна выстрілила, а вни ту зо мнов стояли, а як того выстрілило, я гварю:

— Йойай-йойай, божечку муй, та вже зъме ту готові!

А другий прибігне та й гварить:

— Гут, г'ут, г'ут, мамка, муст капут!

Та й нич. Побігли зъме до загроды ся почудовати, та й муст стояв. І такої тоту нуч русы ним ішли. Як танки, так возы, так авта, так ушыткой мостом ішли.

Та й муй г'азда прийшов із філякова дому. Вун ішов пішо на Унг'вар. Та гварить:

— Йойай-ніг'де-м не видів муст цільй, лем ту.

Та так я захранила старинський муст.

23. ЯК РУСЬКОГО ВОЯКА ЗАБИЛО

Як прийшли русы, та зъме били в пивниці. А кедь зъме наклали вогня, шо зъме хотіли дашо істи зварити, та прийшли, а нам вгень загасили, же будуть думати, же то вояці, та нас ту пуб'ют. Во вже в Гуменном була фронта, в Зубнум, а німці ші все били ту, за тым верхом. А выдты били. А ту в нас била висылачка, ай гудба. Та висылачка фурт кричала:

— Зубний, Зубний, Зубный...

Но та вже в Зубнім фронта била. Та ту вже валал быв спаленый, вшыткой було знищеної. Та вни на русу били. Ту не зінаву, ци двадцять чисел зустало у валалі, вшыткой спалили.

Та й мы вже не клали вгень. Та лем сорову морков, шо зъме собі вшкраптали, та зъме вечеряли із дітьми. Та й прийде рус уночі д' нам. А мы думали, же чей дажк ся німці вернули, та зъме ся бояли, же нас пуб'ют та. Та й ковтать до дверей, ковтать, ковтать, ковтать. Та й мы ся не взываєме, мы ся бояли вголоситися. А вун гварить:

— Отворяйте, бо я — своїна.

А я гварю:

— Марько, втворяй, бо то суй чоловік.

Та й вна втворила двері. Вун увойде та й:

— Здрастуйте, здрастуйте! Рыб'ятка, та як жымете?

— Та як, — реку, — жымете? Видите, як. Та як вы знали, же мы ту?

Гварить:

— А я не зінаву, де такі суть, де такі бывавуть? Тадь я зінаву, де такі бывавуть. Та й бісідус, як нам добре буде, як ся война скончить. Та й гварить:

— Не маєте дашо кушати.

— Та не маєме нич, лем сорову морков ізъме кушали два вечары. Нате й вы, та собі вшкраптте та й покушайте.

Та й я му дала морков. Вун собі тоту морков вшкраптав та й попоїв, та й бісідус з нами.

— А чаіку не маєте?

— Маєме.

Дали зъме му. Но та побісідував та й пушов. Але я му гварю:

— Але не ступайте попри тум шанду, тады, попри краю дороги, лем серединов,

бо тады суть міны. Німці ту закоповали міни, а я виділа, як закоповали. Та не ходьте тады, лес серединов ідьте.

А вун гварить:

— А нічево, най будуть. Наші рыб'ятка прийдуть та й повыберавутъ.

Но та й пушов. Я знала, де пушов? Ми ші у пивниці зустали такой. Рано розсвінчеся, я выйду вон. Та й-им бігла позирати до ділні. Я выйду ту на путь: йой, з мантля вшыткою попаленою, погорітої, кров по путі, по землі. Верну я ся д' ним назад та й гварю:

— Йой, Мар'ко, діточки, кыбы съте виділи. Вояка того ту забила міна. А ту была проти нашої хыжы міна. А ваковку вшытку увалило аж на землю, вшытку домаку стіну ввалило, ваковку.

А його шмарило там, ід шмытні, до загородки. Але не мав головы, ані єдной руки. Так, поты мав одорвано. Там быв забитый.

Та й прийдуть вояци, а я все вказуву:

— Ідите, ідите, возьмійте выдтам чоловіка, бы забитый.

А вни не брали. А пак на мене гварять:

— Загреб го, загреб.

Реку:

— Та як я го годна загребсти? Та як я го загребу?

Та й вни пак, наїсні, такий там загребли.

А пак уж, як выбирали вояку, кады были поховані, та й того вояка вийняли. Але чисто вже спорохнявітый быв. Бо-м виділа, била-м там.

Але ту ші венце русу побило. Ту єдного, як забило, та до тамтої хыжы, до тамтого сусіди, вдарило до стіни аж. Ай-им виділа, як ту, через муст, перейти, та там цеста д'горі, та там, як зубертали, — ішли на возі, — та там як зубертали чотирьоми на возі, і такий вийшли на міну. Шытки чотирьоми зустали. А гудба, шо йшла вод нас, та на Сининській ровені їх побило. А єден ізьшов долов... Його восуд, видите, такий быв. Но ні єден не ішов венце, лес вун сам ізьшов. И вернувся назад і нам тово повів. Бо ші наш сын быв маленький, рук а пув мав, та дуже го на руках бавив, як грали. Дуже любили го. Та й вун гварить:

— Шыткых побило. На возі ішли, вийшли на міну, шыткых побило, дем я зустав, бо я зыйшов з воза...

Та й ся вернув, худяtko, назад нам ші повісти. Овва, боже, боже златый, шо бы них ся побило!.. Ай ту на загорді тыж єдного забило руса. Гей, гей, бо-м виділа. Ей, было, было.

24. ЯК ПРИЙШЛИ НІМЦІ ШМЫТНЮ НАШУ РОЗБИРАТИ

Німці, знаєте, прийшли шмытню розбирати. Взяв топур, а все до повалы з топором. А я все його атак за руку долов, все-м го потягла. А вун зайшов, вкопив мене за шию та й вышмарив на вон. А я гварю:

— Чекай, я йду за поліцайтом, — бо на нижнум мості быв такий польний шандаръ.

А я прийду д' ньому та й плачу:

— Йой-йой, йой!..

Та й вун гварить:

— Шо хочете?

— Та так, а так: там до ділні вояци ходять ковати коні, а єден прийшов, та розбивати ділню.

А вун гварить:

— Йой, знаєте, не годен-им теперъкадь іти, бо мушу на варті стояти. Але пуйду, як ня другий вымінить. Ідите там ід майорові.

Та ѹ пушла я там далі до хыжі, д' майорові. Прийду там, а вояк гварить:

— Ту не е, бо пушов десь. Не е нього дома.

Но та ѹ шо зробити? Гварю там едному воячкові, жебы йшов. Гварить:

— Я не годен іти. Кедъ вун ня не зажене, та я не годен іти..

Вернула я ся назад ід тому шандарьюві. Та ѹ стою коли нього. Стою коло нього та ѹ плачу, а вун гварить:

— Но, уж ня іде другий вымінити.

Та ѹ вон прийшов, го вымінив, а вун ізо мнов горі путьов. А то вікрайнець быв. А вун, як увидів, же я з ним іду, та ѹ забрався та ѹ долі путьов утікав гет. А як прийшов близько того польного шандаря, та зачав му здравити. А я гварю:

— Пан, тот, тот мене бив, вышмарив ня вонка, тот ня бив!

А вун на нього:

— Ком! — та ѹ назад го завернув.

А діти, тота ѹ мати, — внучка там сиділа, коли ми записували цю оповідь, — вже там стояли, коло тамтых, шо в шмытні робили. Та єден порубав tot mіх, шо дус до вугля. А моя дівка зайдла гварить:

— Нс рубай того, бо прийдуть вояці робити, та не будуть годні.

А вун не слухав, лем порубав. Но та ѹ шандаръ так ся вадив з тым вояком. Там прийшли і totы, шо мости міновали, і цивілі там прийшли, шо з поля прийшли дому, та дві бабы ші там були. Но а вни виділи, же я тулько дітей маву та ѹ санували, а я мусила складувати, же вояці йдуть там робити. Та ѹ як tot друг порубав, три фалатки того другу зложыв, а тримав зад себе. А ковачі ідуть із возом. Уна, як виділа, же totы ковачі ідуть з возом, та ѹ totы други му ззаду вихопила та ѹ луп його тады, через голову. На мой душу, видітс. А я тямлю, кулько року мала? Та чей не мала ші двадцять. Дітвак — дас сімнадцять, або вусімнадцять року мала. А вун ся вхопив за голову та ѹ гварить:

— Почему ты менс б'еш, почему ты мене б'еш?! Я тобі не роблю нич, почему ты мене б'еш?!

А дівка гварить:

— А чого-сь того порубав? Геле, теперъкадь прийшли, та не годні будуть робити. Я ти гварила, же не руш того. А ты не слухав, лем-ись порубав. Зато-м тя теперъ ударила.

Вна ся вже ѹ бояла. Бояли зьме ся, же ся верне назад, та нас пуб'ютъ. Та мы вже думали, як tot рус ід нам до пивниці прийшов, та мы думали, же вни ся врнули даяк.

СТЕПАН КУЗЬМА

---

25. ЯК Я ЛЮДВІКОВІ СВОБОДІ КОНЯ ПУДКУВАВ

Моя мати вмерла — мав-им три роки. Нянько ми вмер о штернастум році в октобрі. Мав-им дев'ять року. Зустав-им сирота. До двох тижнів умерли трой на тіфус у штернастум році, як са война зачала. А я зустав коло мачохи. Но так то було худобство. Поля не було. Пушов-им на службу служыти. А служыв-им у мачошиного брата. Там-им служыв штирі роки. Штирі рокы-м выслужув. То вже приходив шіснадцятий рук. Мачоха була добра хрестянка. Так уж комбіновала, жебы я ішов дагде ся учити, даякою ремесло. Во муй нянько жив чисто, як пролетар, лем за корунки той, що провадив ремесло ковачької, а подковачької. І діти годовав. Но а я зустав. Мав-им дев'ять року. Мачоха ся старала. Не хотіла, жебы я був все слугом, жебы-м зауяв собі дакою ремесло, даку науку. Так отець був коваль, так і я жебы ся ішов ковальство учити. Но і я пушов до Снини, до окресного міста. Там-им ся учив три роки. А за три рокы-м ся учив, та лем тулько, же за ня майстер крамкасу платив, а на пропушянку на конець, по трьох роках, та ми купив єден облек. Єден облек ми купив. Но а потому прийшов назад дому д' мачусі. Та ші-м ту коло єдного майстра, у моого нянька шмытні, робив-им як товариш. Та-м робив-им єден рук нецілый. Потому-м пушов на одвод. Одвели ня, і наруковав-им до Ужгороду до шість а тридцятого плуга. За Мадярської монархії меновали — Унг'вар. Теперъка є Ужгород. То є на Пудкарпатській Русі. Там-им прийшов як новачок. Там зъме цвичили, вучилися. Алс там такої у дворі була ай плуковна коварня. Плуковна коварня там була, так я фурт там, кедь була вольна година цез обід, я всс любив там забігати до той коварні. Веце раз я там ходив. А був там велітель коварні ротмістер Брезик Цирил. Вун ня ся впросив, въдки я, жс што ня зауімать, жс я там тулько ходжу. Та реку:

— Я ся так а так вучив три роки ремесло ковальської, і муй отець був коваль. Але вмер, і мати вмерла, і я зустав сирота убогий. Та я бы ся хотів ші даю веце пудчути.

Но і тот велітель коварні пописав мое meno. І веце там було ковалю. Но але по възвіку, по трьох місяцюх, так тот велітель коварні, ротмістер подав на плуг, же котрі бы мали прийти на курту скушку до плуковной коварні д' ньюму. А міджи тыма ай я ся находив. Но та кождий ішов там із тых, що ся пригласили, на три дни по трьоми на скушку. А там, яку роботу дав тот велітель коварні, ци то пудков зорвати, ци то копыто обробляти; хотів знати, же хто які має гматы. Хто який є скопний, а шіковний до той ковальської роботы. Так вун собі выбрав аж чотирьох, тых ковачу, з тых новачку. А міджи тыма ай я ся находив. Я там прийшов до той коварні, і зато, же я дос-им був усиловный і шіковний, выбрав собі і мене. То було двадцять третюм, двадцять штвартум ай двадцять п'ятум році. А велітель плугу був Юліус Сатмарі. То быв народності мадярської. А велітель другого прапору був Людвіг Свобода, майор. Але кеда я прийшов на мансбрі, ци на мобілізацію, так Людвіг Свобода уж був на ческословенській мобілізації велітель плугу. Но але кеда був велітель прапору, та велітель прапору, велітель плугу мав кождий коня. Так же міджи тым у ковальській ділні плуковній, там ся находив ай кунь велітеля прапору — Людвіга Свободу. А як старі вояці пущли дому, я вже зустав, яко другий рочник, та у плуковній коварні не був ніхто, лем я сам, а велітель коварні. А велітель коварні концом хотів, жебы я зустав у плуковній коварні, як далейслу-

жіці, же буду ай повищений, же буду мати выгоды, же вун ми то вшыткой выбавить. Але я мав-им добру мачоху. Не мала нікого, лем мене, добрі ня ховала, вивчити ня дала ковалської ремесло, так я не мут там зустати, лем-им хотів дому прийти, бо вна вже била стара. Та я її сановав. Прийшов-им дому, оженив-им ся. А мачоха ня оженила, а по свадьбі такої дев'ятый день умерла. А мы зустали двої. В неділю двадцять шестого янувара зъме ославлювали злату свадьбу. А коня Людвіга Свободы на коварню привів його подконяк. А кунь Людвіга Свободы быв червоний, а мав лысой чоло. А Людвіг Свобода быв добрий велітель, такий блондяк. Та так то было, коли я в Ужгороді робив у плуковній коварні.

МАРІЯ ХАУТУР

---

26. ЗА ШАРКАНІВ

Быв еден нянько. А вун мав трох сыну, ай три дівки мав. Но а вже нянько старый быв, похворів, та й гварить:

— Діти мої, теперка я вже буду вмирати. Маву три дівки. Хто коли за нима приайде, ци вночі, ци вдень, хто приайде, за того їх давайте.

Умер нянько, та й того нянька поховали.

Такой вночі приайде еден великий г'авалір, паробок парадний. Приайде та й гварить:

— Я бы ся хотів женити, а чув-им, же вы ту маєте три сестри. Та я бы едну хотів взяти.

— Но та, — гварить, — возьмий.

Но і tot Шаркань узяв едну сестру. Но а тоты братове не знали, же хто сестру бере. Вни си думали, же такий обычайний прийшов паробок, та й узяв сестру.

На другу нуч зась прийшов іші крашний за середушов. Взяв і totу середушу. На третю нуч прийшов зась третій. I tot третій взяв.

Но теперка шо робити?

— То так за три ночі наше сестри хтось забрав. Шо мы знаєме, же хто забрав.

Но та й еден, старший, зобався та й іде глядати, де то вун найде totу сестру. Іде вун, іде, але вун вже ся бояв. Вун уже не хотів там пуйти, де треба было йти. Вернувся.

Пушов середушний. I середушний ся вернув.

А наймолодший... Но наймолодший пушов. Приайде вун там. Прийшов до пекла, а його сестра найстарша там била. Та й гварить:

— Йой, брате муй, шо ты ту робиш? Як ты ся до пекла дустав?

— Но та я, сестро, прийшов тебе вислободити.

— Йой, брате муй, теперка приайде муй г'азда — Шаркань із шістьома головами. Tu ти конець буде.

I вун зашов, і вун ся ісховав.

Вун приайде та й гварить:

— Но, жено, ту якож грішної тіло смердить.

— Але, — гварить, — дё бы ту якож грішної тіло было.

— Ту є грішної тіло. Але чимскорей подъ ід домі, бо тя заб'ю.

I вун прийшов. Но але вун ся порадив, як то вун там має іти з ним ся пасовати. I так ся вун дав з ним до пасу, шо вун му тых шість голов істява, тому Шарканьові. Як му стяв тых шість голов, і вун вже totу сестру вислободив, найстаршу.

Но але тепер бы треба вислободити середушу. Но тамтот уже буде мати дев'ять голов, tot Шаркань.

— Но але то не мудро, — tota сестра йому гварить.

Но але його тых так порадили, же шо має робити, шо має при собі мати, як. Пучнуть ся пасовати, жебы вун му тых дев'ять голов істява.

I, вера, як ся імили до пасу — i стяв головы Шарканові. I вже вислободив i середушу сестру.

Але як вже прийшов на наймолодшу, то вже мав дванадцять голов tot Шаркань. To найбульший Шаркань быв, наймуцишій. I гварить сестра братові:

— Брате муй, tot Шаркань тебе вже зможе. I тобі буде конець, і мені.

А вни чисто чорні були, як головні, тоты сестры. Но а Шарканів вни кликали г'аздома.

— Як муй г'азда прийде, та ти конець буде.

Вна го там скрила. Вун уже йде. Як го увидів, та тот брат її ся дуже напудив Шарканя. І вун, як прийшов там, гварить:

— Жено, ту десь грішної тіло смердить.

— Але ...

— Ні, подь ту до пасу. Будеме ся тепер пасовати.

І так ся пасовали, шо, всра, вун му стяв тых дванадцять голов, тому Шарканьові. І так одкупив і свої сестри три, ай свого нянька. І гарно вун іх привів на місто, так, як і були. А так вни ся пак отдавали.

27. ШО БЫЛИ ДВОЙ, А ХОТИЛИ МУДРУ КУМУ

Были двой. Мали діти. А тото вже послідньої як було, та г'азда гварить:

— Но, жсно, то бы трсба нам даку мудру куму глядати.

Гварить:

— Та йдий та глядай.

Нонич. Іде вун, іде, йде, йде, йде, йде, так далеко вже зайдов, я не знаву вже, як, та й іде. Стрітить го єдна жына. Та й гварить:

— Де ты йдеш?

— А, — гварить, — народилося нам дівча, але мы бы хотіли мудру куму, бо тоты вже ся нам не люблять. Але хотіли бы мы десь далі пуйти, а си найти мудру куму.

— Но та добрі. Та я буду.

— Кедъ будеш, та подь.

Та ѹ вна пушла. Вни не знали, же шо вна заєдна. А то була смерть. Прийшла і дітину водрікала, і вшыткой добрі было. Но та й гостилися. Вна фурт ходила там, на гостину, до кумы. Но а вже пак смерть гварить:

— Но та, кумо, подьте вы ѹ до мене попозерати, де я бываву, де, як, шо.

— Но та, — гварить, — пуйду.

Но та й забралася та й іде з кумов. Шо вна знала, же шо кума заєдна. Ідуть, ідуть, так далеко зайдили до ліса, а пак з того ліса вийшли. Прийдуть на таку єдину превелику зелену луку. Прийдуть на тоту зелену луку, та й ся кума позерать. А там, на туй луці, нич — лем чисті свічки. Тоты свічки горять. Такоже, як то є присловка гварить: «Поты жыс, покы му свічка не доторить». І, вера, же то є правда. Прийшла кума із тов кумов на цінтер. Но та тата була смерть, а тата була кума. Но але тата ис знала, жс ше тата заєдна. Прийдуть та й позерать. Гварить:

— А тата чия свічка така маленька? Тата, шо вже доторює.

— Та тата ваша.

— Но тата чия така велика?

— Тата моєї хресної. Тата свічка доторює, то знаменать, же вже лем тулько маєте жити. А тата мойої хресної, шо ся народила, шо я її водрікала, то її тата велика свічка. То вна тулько року буде довго жити.

Кума ся вбернула в другий бук, смерть. Взяла тоту малу свічку — надложила на тоту велику. Но та й смерть знала, жс шо кума робить. Но та й попозерили.

Прийшла вна дому. Но та й того ші кус побыло. Тота дітина захворіла та й умерла. Но та куму треба закликати на погріб, нанашку. Прийшла нанашка, та й тата на ю надає:

— Я си думала, же я таку мудру куму закличу, шо вже ані мудрішої не буде ніг'де. Ай тото мое дівча такої мудрої буде. А наостатку ні — таку-м куму за-кликала, шо такої мое дівча вмерло.

А вна гварить:

— Кумо, ци знаєтс вы, коли вы были на туй луці великуй, де тоты свічки горіли.

— Знаву.

— А шо вы зробили з тов своїов свічков? Видите, тулько лем вы мали жыти, а тулько лем вашої дівча жыло. А теперъка вы будете мусити жыти, кулько вашої дівча мало жыти. Вы з тым світом ся не будете годні розтати. Бо кулько вы теперъ маєте року, а кулько ваша дівочка мала жыти, тулько вы теперъ будете жыти.

28. ПРО МУЗЫКАНТІВ

Были музыканты. Раз вни сидять так дома. Сидять та й си бісідувуть. Прийдуть двоми г'аваліры, паробці на кочу. Прийшли вни і гварять, же:

— Мы вас прийшли пойднати на забаву.

— Но та добрі, — гварить.

— Але, — гварить, — ци пуйдете?

— Йой, мы пуйдеме й до пекла грati! Мы пуйдемо і до пекла грati.

— Но та добрі, кедь пуйдете. Кулько хочете?

— Тулько ѹ тулько.

— Но, добрі.

Посідали на коч, а вни йшли на кочу. Але тот коч такий быв, же вни у люфті лем ішли. Не йшли так, лем — у люфті. Прийдуть вни там уже до пекла. Як прийшли до пекла та й там уже така сала велика, та й вни там гравуть. Гравуть, а тоты, шо ся повішавуть на тум світі, а на тамтум світі вни суть ушытки повішані на клинциох по стінах. А тоты музыканты ся на того позирали. Авкурат, же з іх валалу ся завісила дівка. І ся позираувать. Але то не мож было познати, же шо то заедні, або шо, бо то лем так звычайно было — дівки, хлопці, но, забава. Прийде єден і вхопить єй із клінця. Вытанцював єй. Як перестали грati, а назад єй завісив на токо. Як єй там завісив, вна там висить. Вни ся десь водстранили. І якось вна ся приближила д' ним, д' тым музыкантум. Гварить:

— Йой, хлопці, шо вы ту робите?

— Та шо? Де? Як? Шо?

— Йой, тадъ вы у пеклі граєте!

— Ей, йой! — тоты вже ся понапуджовали. — Шо теперъка зробити?

— Нонич. Вы мушені добрati. Прийде дванацятка, то ся вшыткой розмыє, розыйдеся. Вы лем так зустанете. Кобы-ли вы ся так пуйдиали, жебы-ли вас аж на місто притягли, та бы-ли бы сьте добрі зробили. Но але шо вам будуть давати істи, бы сьте не іли. Кедь вам будуть давати пити, ані не пийте. Нич, нич, нич бы сьте того не робили, шо вни вам будуть гварити. Нич, лем грайте. Вы повічте, же аж пак напослідку вы нам заплатите. Але вни вам будуть давати стрібло, злато. Вни предущу ту много пінязей мавуть. Але, бог хрань, даши брати. Але вы лем так зробите, як я вам буду веліти. Але вы на мене не повічте. Як будете вже мати відходить, а вы собі лем будете просити, шо копыта бчищавуть. Лем того жебы вам дали. Вни того не будуть хотіти вам дати, бо чого вни вам будуть такої давати, а вни вам стрібла, злата дадуть. А як вийдете ви вже за капуру, аж тогды буде стрібло, злато з того. А з того, ші лем кедьбы сьте вийшли за капуру, нич, лем смія бы сьте мали.

А так вни просили того, з чим копыта бчищавуть, але вни не хотіли дати, не хотіли.

— Але вы нам повіли, жс що будеме хотіти, того нам дасте. Но та тепер нам дайте.

Но та й вни ім дали того. А так вни пак набрали того і принесли. Пак ся розділили тоты музыканты. І пак пущали повісти там, де була тата дівка, що ся завісила, же вни єй там виділи, в пеклі.

Но конець.

29. ЗА ЖЕБРАКА

Іде жебрак та й іде, та й іде, та й собі думать: «А, боже, який я бідний, який я худобиний».

Надыйде еден г'роф на кочу та й іде. Но але мав одыйти до ліса чомусь. І пушов пан. А тот пан мав много пінязей. І тоти пінязі выпали од нього. Натяг на себе ногавиці горі і забрався, й пушов.

Но а жебрак гварить:

— Іду я попозерати, ци то мое такої, як того пана, г'рофа.

Пушов, же вун попозерать — найшов вун там тых много пінязей, що тот г'роф ухабив. Взяв тоти пінязі і вже з радостю іде. І вернувся дому. І почав вун уже г'аздовати помалы. Шо му потребно было, вже собі куповав. Уж ся радує, бо вун мав много пінязей. І почав г'аздовати, почав уже собі будовати будову. А тот г'роф зустав такий лосний жебрак, як тот, що тоти пінязі найшов.

І як вже собі виставив дум дуже делекатный, і жые, добре ся має. Но але кедъ видів даякого жебрака, же даякий жебрак ішов по путі, та гварить:

— Подъ-ли ты гев до мене.

Прийшов вун до нього, і гварить:

— Ты в мене переночуюш.

Переночовав го і так удень у нього перебыв. Но і так далі ішли тоты жебраці фурт до нього на нуч. І вун так шытких жебраку там приїмав на нуч. День ік переквартільовав, а уж пак пущли.

Но а кождый жебрак мусив дати свої доклады, же як ся пише. Но а раз тот г'роф, що йшов на кочу, а там тоти пінязі вхабив, но так такий жебрак зустав, як тот жебрак, що йшов позад нього. І си думать: «Боже, кобы тот жебрак ші прийшов до мене переночовать». Но прийшов тот г'роф, тот жебрак до нього. Прииде до нього та й гварить:

— Ци прияли бы вы мене на нуч?

— Прийму, — гварить, — лем укажте ми свої доклады.

Тот вийняв свої доклады, вказав му, почитав. «Тот е, — гварить, — тот». Бо вун мав його доклады у себе. Але тот пак собі виставив други доклады.

— Та ты будеш у мене ночовать три дны і три ночі.

Но, як вже го переночовав три ночі, уж четвертий день кождый гварить:

— Чого то вун у нього, тот жебрак, тулько ночує? Тых лем єдану нуч переночую, а того уж тримать три дны і три ночі.

Но та жебрак гварить:

— Но та я вже бы хотів гет пуйти.

А вун гварить:

— Хочеш іти гет далі?

— Гсай.

Выйняв пінязі а й тоту його піняженку, шо вун у нюй мав свої доклады, свої пінязи, а дав му тулько пінязей, кулько вун мав, а ші раз му тулько дав.

— На, — гварить, — тсерь ты йдий, а майся так добрі, як я ся дотепер мав.

30. О СЫНА И МАТИ

Была мати, а мала єдного сына. Но а жили, жили, аж поки тата мати не встаріла. А тата мати вже моцно была стара. А сын юй гварив, ні, жына г'аздові гварить:

— Кедъ хочеш, жебы я з тобов жыла, та з матірьов дашо зроб.

А вун гварить:

— Но шо маву з тов матірьов зробити? Тяжко ми свойой матери. Тяжко ми жыны, тяжко ми й матери. Моя мати мене родила, тяжко мене годovalа, а теперъ, жебы я свою матір так ізнищив?

Но але не было помочі. Мусив дашо з матірьов робити. Но та си так думать: «Пуйду я на нашу луку, так, далеко, выберу я там таку яму глубоку, а нараню впряжену я коні, а возьму я свою матірь на вуз, а буду так іти, а моя мати буде гварити: «Сыну муй, де же лем ты мене тягнеш?» А я юй буду гварити: «Мамо, йдеме мы луку чистити.»

А як вни выйшли там, вытяг ей на возі, але тягне ей далі, далі, як іх лука. А вна му гварить:

— Сыну муй, та вже дос, бо ту наша лука.

А вун юй гварить:

— Мамо, тихо.

Притяг вун свою матірь ід туй ямі і так направив коні попри ямі.

— Но, — гварить, — мамо, долов із воза.

А мати си подумала: «А, боже муй, боже, уж моя смерть ту є». Мати ся позсрать — сын уже мертвый, вже лежыть коло того. А вна зыйшла долов, стала си так ізбоку. И коні ся позатігали, і сын умер, а мати сама зустала.

Прийде мати дому. До валалу прийшла та й гварить:

— Людкове, ідьте там на тоту луку, там, де муй сын мене вытяг, де мені яму выкопав, же то вун мене дась до той ямы, а вун там зустав мертвый. Коні ся позатігали, а я выдтам сама прийшла дому.

Та й то так: «Хто на кого ямку копле — сам до неї впаде».

31. ЗА ЄДНОГО ПОПА

Были двое людей худобненькі дуже, а мали много дітей. Но так, же тата жына захворіла ай умерла. Як умерла, а вун си думать: «Боже, шо маву робити теперъ? Я такый худобный, бідный, і діти мої голодні. Шо я теперъка буду робити?»

Пушов, жебы йшли ладу робити. Ніхто не пуйде. Яму брати — ніхто нс пуйде.

— Заплатть.

— Но та, — гварить, — кедъ так ніхто мене не хоче послухати, але я теперъка пуйду до попа. Я зигаву, же то божий слуга, та вун ня послухать. Вун пуйде та мою жыну поховать.

Но нич. Пушов вун до попа. Пуп гварить:

— Заплатть.

— Вытки вам дам, кедъ я не маву ані коруны.

Но нич. Взяв лопату й чекан, пушов сам на цінтеръ. Копле яму, копле, копле, поки не выкопав дополы. Выкопав дополы, як выкопав, та й затя чеканом та гварить:

— Боже, я такий слабий, а я так понагляву тоту яму брати, копати. А теперъ ту така велика скала. А, чай лем ми бог поможе тоту скалу бкопати, та вже не много є, та я вже докончю.

А вун бкопав скалу навколо, пудважить, а то быв котел такий великий з пінязми. Як вун видів, же котел з пінязми, шмарив лопату, шмарив і чекан, а котел на плечі. Принесе дому та й гварить:

— Діточки мої, маеме вже дос пінязей до смерті жити. Ай вы, ай ваші діти щі будуть мати дос тих пінязей. Тулько є тих пінязей.

Но та пушов, жебы йшли ладу робити.

— Заплатить.

— Яму брати.

Заплатив. Кулько хотіли, тулько заплатив.

Пушов до попа, гварить:

— Отче, но, подьте мою жыну поховати.

— Заплатить.

— Кулько хочете?

— Тулько й тулько.

Выйняв — заплатив му. Гварить пуп:

— А видкы ты маєш лем тоты пінязі? — на того хлопа. — Ты вчера не мав, а днеська ты маєш вже тульки пінязі.

— Та я всяди походив, нікто ня не хотів послухати, а так я пушов яму брати і выбрав я дополи. Я затяв чеканом, я думав, же там така скала велика, а там быв такий великий котел з пінязми. А я тот котел выкопав і я то приніс дому. Теперъ хто кулько хоче, тулько я плачу.

— Но добрі. Пуйду я ховати тоту жыну.

Пулюв вун, поховав. Навсчур прийде дому та й гварить:

— Но, жено моя. Треба бы пуйти тоты пінязі вод того чоловіка даяк взяти.

— Та які?

— Та такі і такі. Нонич. Там є з барана скора з рогами. Йди вниз, а возьмий іглу таку велику ай нитку таку муцину, довгу, а дай гев скору.

Внесла жына тоту скору, наділа на нього, зашила скору тоту на нюм.

— Но, — гварить, — теперъ вже пув дванадцятої години, то я вже йду за тым пінязем. Іду я до того газди по пінязі.

І вун у туй скорі пушов. Прийде там, пуд облак, покльопкати та й гварить:

— Спиш?

— Ні, не сплю. Хто є там?

— Я є, пропав бы, тот...

— Шо хочеш зо мнов?

— Давай пінязі, бо ти конець.

— Та слухай: ші лем днеська-м жыну поховав. А діточки зустали сироты. А що пак будуть діточки мої, сиротки, робити, кедъ ты мене заб'еш? Радше на тоты пінязі, а йдий збогом.

І вун уезяв, тот пуп, пінязі і поніс дому. Принесе вун тоты пінязі дому та й гварить:

— Но, жено, уж ти пінязі. Уж маємо дос пінязей. Але беръ нуж. Кады-сь посывала тоту скору, та дрий долов.

Жына взяла нуж, кады нитки виділа, шо ссывалася, почала різати, а вун почав ричати. Почала скору дерти, вун почав ричати. І так, же тота скора на нюм приросла. Чим ся робив, тым і зустася.

— Нонич, — гварить, — дай покуй, жено моя. Теперъ я йду там, до той задньої

хыжкы. Там мене заприй, я там буду до завтра. А назавтра я встану, а вночі я возьму тоты пінязі, я воднесу. Як я тоты пінязі дам тому чоловікові худобному, та вже туго скору здоймеш із мене.

На другу нуч пув дванадцятої гварить:

— Но, я вже йду.

— Но та йдий, — гварить.

Пушов вун там, покльопкатъ. Гварить:

— Спиш?

— Ніт, — гварить, — не сплю. Не годен-им спати. Дуже много старості маву. Мав-им пінязі, прийшов tot. Гварив, же то його пінязі. Взяв пінязі, но і зустав-им без коруни. Не маву за шо дітьом принести ані хліба, анінич. Діти голодні, босі, голі, плачуть ту. А я коло них.

— На, — гварить, — ту маєш пінязі назад. Возмий си, а жый, годуй діти.

Вхабив му пінязі. Прийде дому та й гварить:

— Но, жено, подь драти скору долов. Теперъка вже скора пуйде, бо я вже пінязі дав.

Жына почала дерти, вун почав рычати. I так tota скора і тоты рогы на нюом зустали.

— Но, — гварить, — уж ся не дасьнич робити.

Ту йдуть ід попові, жебы йшов сповідати, на службу люди давутъ. Пуп ис годен ся вказати, бо як выйде з рогами ід людьом? I так пуп зістав з рогами, і так умер.

32. ПІП-ПОЛЮБОВНИК

Быв єден пуп, а мав фраірку. А то такой недалеко, сусіди были. А тамтот мав шувну жыну. А tot пуп залюбився з ньюв. Вна прийде дому та й гварить:

— Знаеш, шо я бы ти гварла?

— Шо?

— Но але я не знаву, ци ты ми тото доволиш, або ніт. Щи на тото пристанеш? А вун гварить:

— Но та лем ми повіч, же шо, та, можс, же й пристану.

А вна гварить:

— А я ся пояла на святый руженець ходити. Та ци ты ми доволиш? Але я мушу ходити.

— Но та кедъ лем мусиш, та мусиш. Та йдий.

Пушила вна. Так ходила дас місяць, а його камарат ся позерать. Вун вже видів, же де вна ходить. Вна ходила д' попові. Там мав пуп хыжку, а вна там ходила ід ньюому. Вна не ходила на святый руженець, але вна ходила ід ньюому, там, до тої хыжки.

Камарат його гварить:

— Ты.

— Шо?

— Я бы ти шось спрязновав.

— Та можеш.

— Ты, — гварить, — твоя жына ходить д' попові.

— Але, — гварить, — май розум. Моя жына ходить на святый руженець.

— Йой, — гварить, — ты не знаеш, же вна там ходить, до тої хыжки.

— Та шо робити?

— Но та ты собі таку добру порихтуй, жебы съ мав із чим ей бити.

Вун си порихтовав таку палицю файну. Но та й вун собі увечур ліг спати. А вна ся ладить. То вже так пузніше, коло дев'ять годин. А вун гварить:

— А, жено моя, жено, тепер такий лед. Як то ты пуйдеш? Даг'де впадеш, а ся пуб'єш. Но а того ти не треба. То не мусиш ты ходити, то не мушеної каждый вечор.

— Ой, — гварить, — г'аздику, я мушу ходити.

А як вна пушла помалы, а вун тогды скопився з постелі. Вболікся, а чимскорей давай там, до тої хыжки. В хыжці ся темно было. Там вже сидів, а вже ей чекав, як вна прииде.

Як вна пришла, а вун тогды двері запер, так ей быв, же лем тулько теплу ей вхабив.

Нонич. Вна помаленькы ся зобрала і вже йойкавчи, вже йіс стукавчи. А вун неперед неі так ся посправовав, же гнедька ся поставив, розболікся, а ліг собі на постіль, а вже харчить, харчить.

А вна вже йде на двері, а йойкать:

— Йойой, правду ты мені гварив, жебы я дома была, жебы я ніг'де не йшла. Як я впала, як я ся нобила!

А вун быв ковалъ, тот її г'азда. Та й вун уже ей сановав там, але вун не повів, же шо было. Нич не гварив. Того было так — тыждень-два, або, може, й три. Та й нолові треба было шось поправити там, зварити. Но та й нич. Забрався та й прийшов там, до того ковала. Прийде там. Як то даколи били старі пецы, ші били кутачі, ватралькы, тото попуд куты, а як пуп прийшов там, а вна як вхопила тоту ватральку, а по попі:

— А божічко святий би це скарав за мое цело!

Конець.

33. ПРО МЕЛЬНИКА І ЙОГО КУМА

Быв сден худобный чоловік, а мав кума мельника. Но так же тот кум йому все давав то хліба, зерна, муки, шо лем зажадав. Прийшов там, та й побісідовав. Но а кум-мельник йому давав. А вун гварить:

— Куме, шо вы хочете за тово? Яку я вам одмену маву дати?

— Ніт, куме, я нич не хочу.

Но і так то було довгі роки, шо так кум кума честовав, а ніг'да плацу не хотів. А вже напослід, як вже кум быв старий, захворів, вже вмерати треба було, дав кума закликати, тот мельник кума. Прийде кум та й гварить:

— Но шо, куме, хочсте?

— Но та, куме, я вже тепер буду вмирати, но та аж тепер вы мені дасте выплату, одмену за мое тово, шо я вам дала. Три вечари будете вартовати мене на тум світі, а три ночі прийдете на цінтерь. Та будете ня вартовати.

Так же тот мельник знов, же який вун великий грішник, но а же тот кум бідний, та же вун го одкупить. Но, як кум умер, та й вун ту коло нього сидів, ту вартовав. А ту ші нич, бо ту ші міджи людьми. Та шо ту? Пуп быв старий. Пуйде вун ід ньому та й гварить:

— Но, отче духовний, дашо бы я вам повів.

— Но шо?

— Маву кума мельника, а вун ми вшыткой давав. Як муки, так зерна, так хліба. Шо лем я там прийшов, а вшыткой ми давав. Я му гварю, же, куме, тадь дашо бы вам заплатити треба за тово, шо вы мені дасте. А вун ніг'да нич не хотів. Но

а теперка, як мав вмирати, вун дав мене закликати. Гварить: «Куме, теперъ вы будете мсне три ночі ту вартовати, а три ночі на цінтері».

Та й пуп гварить:

— Не є то аж так добрі. То є моцно тяжко на вас. Но аленич. Я ту маву священой. Грейду маву. Тото я вам дам. Но а йдите, си вырубайте таку довгу клюку, а пуйдете на цінтеръ.

А як выйдете на цінтеръ, но а ся вкружете довкругла. Такий круг великий зробте, но а там, в тум кругу, будете. То ші першу нучнич, ай другу нучнич. Аж третя нуч тяжка буде. А на третю нуч як пуйдете, як ся бкружете, то дуже страх буде.

Прийшло, вже дванадцята година мала быти, як ся зыйшли псы — выметали глину, його вымели з ями, скору здерли.

— А тоту скору, як зодрут, а тынич, лем тоту скору з клюков досягний до свого кругу. Но а хоць быти шо давали за тоту скору, але не дай, бо й ты пропадеш, ай кум ти пропаде.

А вун, як уже дусяг до свого кругу тоту скору, вни му давали стрібла, злата. Нич не хотів, ані мак.

— Інич не хочу, нич не хочу. Готово.

І когуты заспівали, і вун взяв тоту скору і назад ей приніс до млина. Бо так му пуп наказав, жебы тоту скору приніс до млина, а тоту скору жебы назад ховали, аж тогды буде кум выкупленый. І гардо-красно тоту скору приніс дому, і так тых дали до лады, до труны, і назад прийшов пуп. Так одкончив погріб, як і першыраз, а так свого кума одкупив.

34. ЗА СИРОТУ

Была сирота. Мати юй вмерла, вна зустала сирота. Нянъко ся вженин. Вже привів мачоху. Но а тата мачоха гварить:

— Буду з тобов жыти, але тото дівча свое знищиш.

Но а вун слухать та й собі думать: «Боже, шо маву робити? Дітина — моя. І жына — моя. Но та шо робити? І жыны чкода, і дівчати чкода. Но шыткой єдно». Гварить юй:

— Спець дашю, а дай тому дівчаті до зайдки.

То не было так, як днесъ, шо ташкы суть, кабелкы. Лем зайдки были.

Но зав'язала вна тому дівчаті до зайдки. Шо вже там му зав'язала, дала му на путь. Та й вун іде, іде з дівчатьом. А вун ілов дрыва готовити. Взяв топур та й іде. Прийде на єдину луку та й вун юй гварить:

— Ты, дівче мое златой, ты ту будь, а я іду до ліса. Ты будеш чути, як я буду ковтати. А выдты ніг'де не ходи.

Но та й вун пушов, та й ковтать, та й ковтать. Ей, та й бо вже його не чути. Вун уже пушов. А вна іде та й плаче. Лісом іде та й плаче собі. Та й прийде там на єдину лучку, позерать — там єдна хыжка є. Вже ся зрадовала, же там хыжка є, та й прийде — там єдек дідо старый, з бородов. Та й вна плаче. А вун гварить:

— Та, сиротко, та чом плачеш?

А вна гварить:

— Моя мати вмерла, мене вхабила, а я зустала сирота, а я ся теперъ не маву де діти. Нянъко ся вженин, привів мачоху. Мачоха лем фурт, жебы мене нянъко лем даяк знищив, та вна буде з ним жыти, а кедъ ня не знищить, та вна з ним не буде жыти. А так мене нянъко вывів ту до ліса, на єдину луку. Гварить: «Ты ту, дітино моя, будь, а я йду дрыва готовити. Ты будеш чути, як я буду ковтати. А як

я дров наготовлю, я ся верну назад, а мы прийдеме дому». Я чекам нянька. Нянька не є. Ту вже вечор, я вже ся бою, я ся не маву де діти.

А вун гварить:

— Та подь ту. Будеш у мене служыти. Будсш у мене служыти за рук. Нич не будеш робити, лем мою бороду будеш чесати.

І тото дівча пушло, і там було за рук. Як вже повний рук быв, та й гварить:

— Но, дівко моя, уж теперка пуйдеш дому.

Та туту зайдку, ще вна там принесла, то повно юй нав'язав стрібла, злата, лем тулько, кулько бировала понести. А як прийшла дому, принесла туту зайду пінязей; вни, як увиділи, же вна має пінязей, та й вже мачоха свою дівку хотіла до світа загнати. Напекла юй дечого. Наладила юй до зайды, а вна гварить:

— Ты йдий. Кедъ того жебрача, сирота, вно тулько пінязей заробило, а ты не така, а ты ші не тулько заробиш.

Повів нянько туту дівку. То не його дівка була, бо вун лем отчим юй быв. Но та й ей веде. Там лосно ей привів, де й тамту сироту. Но та й тыж так пушов до ліса. Та й тота дівка тыж так найшла того діда старого. Та й вна бы хотіла ся поіднати служыти.

— Та, — гварить, — я тя поіднаву. Нич у менс ис будсш робити, лем будеш мою бороду чесати.

— Но, — гварить, — ші-м такому дідові бороду не чесала! Не буду у тя служыти.

Вун сій імнів, потряс ньов — лем кустя выпадало, скору шмарив з ньой.

Но та так. Конець.

35. ЗА БОСОРКИ

Были дві кумы. Но а єдна мала дві коровы, а друга мала лем єдину корову. Та тога, що мала лем єдину корову, та мала дуже много молока. Масла, сыра, сметанки. А тога, що мала дві, тога не мала ніг'де нічого. Но а тога, що мала єдину корову, та її діти прийшли вже так, як бу до начашки. Прийдуть та й там ся бавлять. Но а вна там кус собі взбирала сметанки, та колотить, та колотить, не може сколотити. А тоти діти ся позеравуть та й гварять:

— Йой, начапико, як вы довго колотите. Моя мати лем вгору-вдолину, а вже сколоченої.

— Та як, — гварить, — же твоя мати так скоро сколотить?

Гварить:

— Моя мати мас лем таку брылку маленьку, а як хоче колотити, шмарить до той боденки, а раз, двараз рушить — вже повна боденка масла.

— Та, — гварить, — йди-ли ты мені принесь туту брылку, та й я бы так хотіла колотити.

Та й діти пушли та й принесли туту брылку. Принесли та й юй дали, та й вна шмарила до боденки. Раз, двараз рушить — вже не може потягнути. Як то даколи тогто колотевча було в боденці. Вже не може потягнути, уж тулько масла є.

— Йой, боже, аж тепер я ся найм масла, ай муй г'азда, як прийде з роботы.

Прийшов вун з роботы, та й вна набрала на танір масла. Дала перед нього. Дала му хліб. Но та й вун зайдов, водрізв си фалаток хліба, примастив, так грубо собі намастив. Но а як уже хотів кусати, ся попозерать, а там так грубо було того... на тум клібі.

— Но та я, — гварить, — не достоен быв ѹсти того масло.

Бо то несправной масло было. А так вна зайдла, пушла попозерати до боденки. Йой, там повна боденка того... Прийшли діточки там, та й гварить:

— Діточки, нате туту брылку, а дайте своєї матері. Няй ваша мати зась далі колотиль так, як і колотила, ай няй ість, а я веце не хочу. Лем кулько маву, з тым буду спокойна. А веце того не хочу.

Конець.

36. ЖІНКА, БОЧКА І ПАЧУСКИ

Была єдна жына, шо не знала прясти. Но, як уже тово тырвало файну добу, а на поді мали таку велику бочку, а вна там дала тоты пачуски, тово прядиво, до той бочки. А все там ішла на пуд; же то вна йде на вечурки, а вна все пушла на пуд, а — до той бочки. А як вийшла на пуд, та все гварила:

— А мыкус чуска до пачуска.

Но нич. Та й вун юй пак гварить:

— Жено, та другі жены вжс понапрядували, вжс помотали, вжс перуть, а твого ніг'де нічого не є.

— Йой, — гварить, — нараз шыткой помотала. Я шыткой дочиста дам допорядку. Мое ці скорей буде витканой, як тых, шо вже муткы перуть.

Но нич. Вун шо зробив? Вна десь пушла до валаду, вун зайдшов — ісаносив дас двадцять відер до той бочки, насыпав повно води, а звсьрха з тым прядивом закрив тую бочку. А вна на вечурки ходила. А то така лавка была через воду. Но а лавка была замерзнута. Та й вна вечур вже ся ладить на вечурки йти. Та й як ся ладить на вечурки йти, а вун юй гварить:

— Жено, не ходь ты днесь ниг'де. Радше ты собі лязь, а ты не ходь на вечурки. Лязь собі а ся выспий, а на вечурки не ходь.

А вна г'варить:

— Йой, газдiku, я мушу йти, бо хочу, аля, ні, допрясти. Та я мушу йти.

Все куделю навила таку велику та й іде. Вун гварить:

— Будеш іти через лавку, поховзнешся, владеш до води — змочишся. Дисська така зима. Того ти не треба.

А вна нич — лесм іде. А вун зінав, а вун зінав, же як уна йде, шо вна буде робити. Та й выйде вна на пуд, як вийшла на пуд, та й гварить:

— Микус чуска до пачуска.

Вна тово выгварла, а тогды скочила до той води. Скочила до той води — змачалася, мокра, з неї ліє. Та й зыйшла з пода помаленьки, потехоньки, но та й утворила двері. Ідс та й гварить:

— Йой, правду ты ми гварив, же, жено моя, не ходь ниг'де, лем ты будь дома, бо то є замерзнута лавка. Поховзнешся, впадеш до води, змачашся, а шо з того будеш мати. Йой, газдiku, правду ты мені гварив, же не ходь ты, не ходь. А я тебе не послухала, а я впала до води. Мене било ниг'де не треба. Могла я быти дома.

Но та й так ся скончило.

37. ГЕ-ЛЕ-ЛЕ

Двоє як ся поженили, вна не знала прясти. Но та й як уже прийшло, же треба мотати, но та вна не має мотовила, но та мусить мати мотовило, жебы мала на шо мотати. Но та й вун гварить:

— Жено, геле, людські жени вже мотавуть, а ти щі все не мотала. А тулько ходиш на вечурки.

А вна гварить:

— Та йдий, та ми принесь мотовило з ліса.

Но та й вун гварить:

— Но та я йду та ти принесу.

А вна побігла чимскорей поперед нього. Пушла до ліса, жебы ся поставила там, де вун пуйде того мотовило рубати.

Пушов вун там та й почав, же буде рубати того мотовило, а вна на нього кричить:

— Мотовило, ге-ле-ле, хто тя справить — тот умре!

Вун, як учув, та си думать: «Но, боже, маву я вмерти, волію я мотовило не рубати». Та й забрався, та й пришов дому. Але вна щі скорсій прийшла поперед нього та й гварить:

— Та де мотовило?

— А, — гварить, — жено, дай ти собі покуй з мотовилом. Я хотів рубати, а там на мене щось почало кричати:

— Мотовило, ге-ле-ле, хто тя справить — тот умре!

— Маву я, жено, вмираги, та волієш ты не прясти, і мотовило тобі не треба.

38. ПРО ПОПА, ШО МАВ ФРАЇРКУ

Быв єден пуп, а мав сусіду за фраїрку. Вна дуже красна била. Молода, красна жина била. Но та що теперъка зробити? Та вун ходив ід нюй. Но а г'азда не знав, же пуп ід нюй ходить. Но що теперъка робити?

Та й йому там доповіли, же пуп ід його жині ходить.

— Но, чекай, я на тя приберу шор.

Як тот пуп ішов вод його жини, імив, з водрізав му того... Як му того водрізав, і пуп пушов дому, і пуп умер. А вже на третій день треба було попа ховати, но та що теперъка робити? Та й внанич не гварить, лем собі думать: «Шо ся стало, же вун умер». Вун гварить:

— Жено, та не йдеш ты на погріб? Та в сусістві, а пуп. Та знаєш, жс треба на погріб іти.

А вна плаче. Не такий юй жаль присвеликий.

Та й г'азда взяв шпильку, пришилів юй ззаду на хустку того, та й вна пушла на погріб. А як прийшла, та й почала йойкати коло нього, бо юй жаль быв. Попадя, як виділа, же того ззаду на хустці, а вхопила хустку з нсі, а тікай тоді. Такжс ніг'да никто не знав, же що ся стало.

Но, видите, що то фраїрка може?

39. ПРО ДІВЧИНУ І ХЛОПЦЯ

Быв єден хлопчиско, ай з дівков ся залюбили. А сдной перед другим присягли, же сдной без другого ся не вженити, а не oddастъ.

Но а вун пушов до войны. Вун пушов до войны та й там го забило. Вна ту ся дуже журила. Молоді юй ся находили, але вна не хотіла ся воддавати, бо вна з ним присягла, же вна ся не oddастъ, а вун, же ся не вженити. Його забило. Вна чекатъ,

чекатъ, вна ся не годна нього дочекати. Но і її там порадили, же шо вна має робити, жсбы вун прийшов. Хоць умерлый, а вун прийде.

— Но і вун прийшов. Вечор прийшов і покльопкатъ та й гварить:

— Шо робиш?

Вна гварить:

— Нич.

— Кликала-сь ня, та я вже прийшов. Зв'яж собі шматя до зайдки, а подъ зо мною ужес.

Но та й вна ся дуже зрадовала, же вун прийшов за нью. І зв'язала си шматя до зайдки, і вун прийшов на коні на сивум. І гварить:

— А сідай горі на коня.

Вна сіла си на коня. Вна думала, же вун жывый. А вун умерлый быв. Та й вна сіла на коня і летить у воздуху вжес. А вна ся позерать та й гварить:

— Боже, божес, як ясно.

А вун на ню гварить:

— Боже, боже, як ти не страшно.

Но нич. Прилетіли вни на тум коні аж д' його гробові. І вун юй гварить:

— Но та ідий ты там, ідий.

Скочив з коня долов, і вна скочила.

— Ідий вдну, до мого біту.

А вна гварить:

— Я не йду, але ты йдий. Ты йдий, бо ты знаш, кады двері, шыткой до свого біту.

А вун ніт. На другійкрат юй гварить:

— Но та ідь. Наперед ты, а я пайде позад тебе.

А вна гварить:

— Ніт, лем ты йдий вперед.

На третійкрат гварить:

— Ты йдий.

Вна повіла:

— Ніт, лем ты йдий. Як ты пайдеш, а я пайду позад тебе.

Вна тоту зайдку шмарла му там до того, а сама — тікай. А тікай, а тікай... Іде там, добігать до єдной хлызы, а там єдна баба умерла. Тота баба лежала на дочкиах. А вна, як прийшла, та скочила там, пуд тоту бабу, тоту умерлу. А вун вжес на порозі быв.

— Ува, — гварить, — хто ти тої рады дав? Знала бы ты, як з тамтого світа умерлого рушати.

А вна гварла:

— Я не знала, же вун умер.

А так вна зустала там.

40. ПРО ХУДОБНЫХ ЛЮДЕЙ, ШО МАЛИ МНОГО ДІТЕЙ

Были двое худобны люди, а мали дуже много дітей. Так, же ніхто вже їм не хотів іти одрікати. Но та й зобразвся тот г'азда та й іде, іде. Но іде, зайдов далеко. Двоми жобраці надыйдуть. То быв Ісус Христос ай з Петром. Но а як вни надыйшли, та й Ісус Христос на нього гварить:

— Святили бы съте ся, а вы де йдете?

— А, — гварить, — найшла нам ся дітинка. Вже нам ніхто не хоче йти водрікати.

бо дуже дітей маеме. Та йду бодай аж на десятый валал, лем жебы-м собі даг'де нашов кумох, жебы пупили тоту дітину водрікати.

А Ісус Христос гварить:

— Та я пуйду. Я пуйду. Я буду хресний отець.

А Петро гварить:

— А я буду хресна мати. Ми пуйдеме.

— Но але шо я вам дам істи?

Ісус Христос гварить:

— Ви ся не старайте, шо мы будеме істи.

Пушли тоты двоми. Дітину водрікали. Як вже там прийшли, та й хотіли їх погостити. Шось ім там положили на стул. Ісус Христос зайшов — переблагословив. Шыткого мали дос — істи, пити, і тоты діточки були повзоблікані вже. Вже ся поболікали, гостяться.

— Но а ту ся майтс добрі. Шо лем собі задумаете, то шыткого будсте мати.

Но і хресний росте. Вже сім року має. Прийшли вни го попозерати. Мудрый хлопець. Ані такого мудрого не было в школі, як вун, бо вже до школы ходив..

Прийшли і в четырнадцять року попозерати. Ой, який вже штудент із нього!.. Вже такого мудрого не є, як вун. Нонич. Але гварить:

— Куме, жебы вы нашого хресного не женили, покы мы му не прийдеме выбрать жыну.

— Добрі. — гварить. — куме.

Но але як вни вже ся запомогли, збудовалися. Будову таку мали, шо ані в валалі такої не было. Уж ані на худобного ся не позирали, лем деяких богатых кликали на гостину. Добрі ся мали.

Нонич. Уж ту двадцять року хресний має, вже ся женить. А іх не кликали на свадьбу. Но, як ся женить та й Ісус Христос на Петра гварить:

— Но, Петре, подьме на свадьбу.

Прийшли там на свадьбу. Там вже поста, на капурі, стоить. Свадьба делекатна. Лем панове там суть, а такі бідні — вже нікто. А вни двоми жебраці йдуть. Но як уж там прийшли, та дуже ся панькали тому постові, жебы іх пустив уху до хыж попозерати молодого й молоду. Бо який то звычай: хоць го знавуть, того хлопчиша, і тоту дівку, але то уж пак ознак має тот, як ся женить, або як ся воддає. Прийдуть вни там — не пустять. Но та й вни гварить:

— Лем закличте того свадьб'яного нянька, а свадьб'яну матір, може, бы нам позволили увойти попозерати тых молодых.

Ні, вни таких жебраку не пустять до обийстя свого. Но а староста сидить за столом та й гварить:

— Но, кедь такі лем тоты жебраці зведаві на тоту свадьбу, на нашого молодого, на нашу молоду, можуть увыйти, а попозерати. Такый звычай є, же кождый хоче видіти молодого й молоду. А свадьбу йде кождый позерати. Няй увойдуть тоты жебраці, няй попозеравуть.

Но увойшли вни. Староста іх гардо привітав. Но та й ім давуть істи, пити. Нич не хотять. Нич не хотять. Но та й ім там пог'ратували. Та й ся забрали, та й ідуть тоты двоми жебраці. Ідуть вон із двора. А тот кум і кума зайшли, та ші за нима затворили писома. Так тоты двоми одышли, може, двадцять метру, або як, та й ся Петро попозерать дозаду та й гварить на Ісуса Христа:

— Святили бы съте ся, шо съте наробыли?

— Та якой?

— Та там вже лем море є. А сам староста на столі сидить, а тото шытко — уж лем море.

Ідуть далі, ідуть, ідуть. Надйшли так попуд єден бережок. Там було стуничка. Такий стуничок маленький. Та й гварить Петро:

— Святили бы съте ся, я бы ся напив води.

Гварить:

— Можеш. Тадь зогнійся та й ся напий води.

Атак ізбоку були пчолы, а вун так руку положыв, і єдна пчола сіла йому на руку і го вкусила. А як його вкусила тога пчола, а вун тогди зайшов, та вшытки занурив до води. А Ісус Христос му гварить:

— Петре, та шо-сь наробыв? Тебе лем єдна вкусила, а ты чого тоты вшытки затопив?

— Я уж не позирав, няй ся топлять вшытки.

— Видиш, ты мені гварив, же шо я зробив про єдного.

Шытки пропали, лем море зустало, а сам староста зустав на столі.

А конець.

41. ЗА ЄДНУ СТАРУ БАБКУ

Была сдна бабка стара, а вна ходила так на другий валал. Но а там юй єдна пані пекла хліба. А як юй спекла хліба, а вна юй ніг'да інакше не дяковала, лем:

— Кто чо робі — кождый собі.

Такоже вна юй пекла за три роки тот хліб, туй бабці. А бабка фурт лем так юй дякова. Но а раз гварить тата пані, як туй бабці хліб іспекла, як бабка пушла з тым хлібом, гварить:

— Чекай, як я ти буду печі хліб, ты вже ми всеце не будеш шепотати.

То так по-польськы — шепотати. Но і тата бабка пушла з тым хлібом. Пак прийшла ші, і тата пані юй спекла хліба. А дала до того хліба отровы. Як юй дала отровы до того хліба, а тата бабка гварить:

— Кто чо робі — кождый собі.

Так юй подякувала, і тот хліб узяла. Та й мала такого сына молодого — то быв лесник. Но а то так через вершок треба було перейти до того валалу, де тата його мати вже была, шо туй бабці хліб пекла. И вун позерать — там ся світить, у хыжці, та й гварить:

— Шо буду тепер уночі йти дому. Зайду там, до тої хыжки, та я там переночуви. Прийде та й ся там поздравив, та й гварить:

— Бабко, ци приймете вы мене на нуч.

— Та чом бы-м вас не прияла?

— Але дайте ми дашо їсти, бо-м дуже голоден.

Тата бабка гварить:

— Сыну муй златый, маву ту такий свіженъкий хліб, шо ми діссъка єдна пані спекла. Та дам ти того хліба свіжкого. Дам ти води, солі, бо ліпшой ти нічого такого не маву дати, жебы ты ів. А я ту маву щі старий вокраєць, та я тото йзім, а тобі дам свіжкий.

Но і тот лесник зашов — наївся того хліба. Води ся напив. Ліг собі спати. Ліг собі спати і спить до рана. Так, же вун заспав навікі. Як вун заспав, бабка врано встане, та й лесник не встає ніяк, лсм спить. Та спить, та спить. Як вна вже виділа, же вун вже так довго лем спить, та й вна пуйде його зганяти. Вна го знанять — вун вмер-

лый. Выйшла вна на месный народный выбор і повідатъ, же яка вец. Як, шо, дочиста шыткой повіла.

І вни прийшли ід ньому. Попозеравуть його доклады — то тої бабки сын, шо вна туй бабці хліб пекла.

Хто чо робі — кождый собі. Ай хто на кого ямку копле — сам до ньой лопнє.

Но тота пані як прийшла, і вни ся ньої просяять, же:

— Ци маєте вы сына лесника?

— Маву.

— А ци быв вун тої ночі дома?

— Ніт, не быв дома. Не зневу, де є.

А вун быв прикрытый білов плахтов. Вни го прикрыли, жебы вна го не виділа.

— А, — гварить, — ци пекли вы вчера хліб?

— Пекла-м.

— Ай вы туй бабці хліб пекли?

— Гей.

— А як вам тота бабка дякова?

— Кто чо робі — кождый собі.

— Но, а шо вы до того хліба давали? Не дали вы дакы втровы до того хліба?

І як на ню дотисли, вна повіла, же вна дала втровы до того хліба. І одкрыли плахту, загорнули з нього та й юй гварять:

— Видите, пані: «Кто чо робі — кождый собі». Хто на кого ямку копле — сам до ньой лопнє. Позирайте — то є ваш сын.

Бабка зустала, а сын умер.

42. ЗА СЛУГУ

Пойднаўся ёден хлопчыско до ёдного г'азды служыти. Служыв ёден рук, служыв другій рук. Вун му не выплатив. Повів, же вун пудло є нього служыв, вун му не заплатить. На третій рук зайшов, та надумався: «Теперьнич не зроблю, лем шайду, а то запалю». Пушов — запалив го. І як вже тога дуже горіло, і вун ся попозерать дозаду — та газда горів у тум вогні. Горів за тога фалшивство, шо вун му не заплатив. Нонич. І згорів. Збудував вун ся. Як вже запомуగся зась, а тот слуга зась пушов, зась запалив другыраз. Но але то вже недобрі тога зробив, же вун вже його другыраз спалив. Шо першыраз запалив, тога мав так ізробити. Але уж другыраз, шо вун ся натрапив, збудувався, то тога вже недобрі было. Вже як ся побзерав дозаду, то вже видів тот слуга, же вун сам у тум вогні с.

43. ЯК ХОДИЛИ НА ПРЯДКЫ

Як ходили на прядкы, но та пряли. Хлопці были там, а ёдна дівка повідатъ, же:

— Но, — гварить, — я ся не бою нічого.

— Но та кедъ ся не боиш, та не боиш. Але чекай, ци ты ся не будеш бояти.

Як уже дванаццята година приходила, та ёден собі ліг попуд плотик, кады треба было переходити, крачати. А вна, як так ногов кроцила, а вун як і мив за ногу, і одразу, такой вмерла.

44. ПРО БИСКУПА

Бискуп быв, а быв хворый дуже. А ёден такий молоденький дохтор быв, та його гойв. Но але вун му не вірував, же то вун шыткой знає так. Тот бискуп не вірував.

Раз тот дохтор ішов єднов поляночков. Попозерався — а там єдси хлопчик ложить, а пропав бы, тот гад коло нього. І прийде дохтор ід тому бискупові і повідати му:

— Ты, — гварить, — кедъ ся кладсі святым, а йдій там а там, тот хлопчик лежыть там, а там го тот гад укусив, а вун вже вмерлый. Кедъ тот хлопчик устане, а вздоровіе, тогды я ти буду вірити.

І вун пушов, тот бискуп. Там прийде і того хлопчика погладив, і тот хлопчик устав, а тот гад пропав.

Конець.

45. ЯК МУЙ НЯНЬКО ВМЕР

Якось так было, же били зьме дома, в Яловуй. Но а уж кулі моцно падали. Як падали тоты кулі, нянько ми гварить:

— Їдій гет даг'де на другій або на третій валал. А я — старый чоловік. Я вже можу зустати ту. А ты — молода. Кедъ бы ти поранило або шо, та лем їдій гет.

Я пушла на третій валал. Нянько зустав. І забило го дома.

46. ЯК МЫ ПАРТИЗАНУ ПОЧЕСТУВАЛИ

Били зьме дома. А ші фронта не была. А прийшли до нас вечор яксь люди. Прийшли до нас яксь люди, а мы авкурат бандурки пекли. Пекли зьме бандурки, та й вни увыйдуть до хыж та й:

— Добрый вечор.

— Добрый вечор.

Но а мы бандурки, як то звичайно было, в пецу зьме напекли. Тай-им тоты бандурки выкачала, шо такі шувні били. Та я гварю тым партизанум:

— Може, бы съте їли.

Мы не знали, же шо вни заедні, тоты вояці били. Но я ім дала тых бандурок. Мали зьме дві коровы, мали зьме сметанки, сыра. Я ім дала з матірьев. Вни ся найли. Подяковали красно та й гварить єдси з них:

— Чи знаете вы, кому съте істи давали?

Я гварю:

— Ні. Шо бы зьме знали.

— Мы зьме, — гварить, — партизани.

Атак ізышили долі потучком. Зайшли, но так, якже — лем істи ім дати. Найліся і — пушли.

47. ЗА ЄДНУ СТАРУ БАБКУ ХУДОБНУ

Была єдна бабка стара, худобна. Мала г'азду, но а г'азда юй вмер. Г'азда юй вмер та й сидить собі сама в хыжці коло того діда.

Єден вояк надыйде та й там видить, же ся світить, та й зайде до тої бабки. Та й гварить:

— Бабко, шо робите?

— А, шо роблю. Ади ми дідо вмер, та й-им зустала сама стара бабка, худобна. Ані ніхто ту не хоче прийти, бо-м худобна. Худобного ніхто не позерать.

Мала так хліб за столом, як то даколи било, положений. Та й так быв прикритий. Ай мала фасолю. А як то звичайно, шо даколи колотили фасолю, но і бабка зайшла — вyllяла та й заспала. А тот вояк сидів. Як бабка заспала, вун тогды зайшов

— взяв фасолю. Наївся, наїв із хлібом. А другов фасольов, що зустала, та намастив діда. Намастив діда, що быв у труні. А пак уязв того діда, та поставив горі кутом. Поставив діда горі кутом. Вна встала, позераться — діда в ладі не є. Дідо горі кутом намашений з фасольов. Но як вмсрлый дідо встав, а фасолю поїв? А щі ся намастив. Нонич.

Вояк перебув до рана, пересидів. Та й рано вояк забрався та й пушов. Шо баба знала, же що вояк робив. Пушла баба до валалу — дала знати, же що ся стало. Прийшли, кождий здалека позерать. Каждий ся боїть. Ніхто не пуйде діда взяти, а дати до лади.

— Но та що теперка зробиме?

Но та так є, јс вояк, що му старшина розкаже, тото мусить робити. Но та вже тово ніхто не зробить, лем кедь вояці. Пушли на весмськой велітельство і повідавуть, јс така й така вец ся стала, јс котрый бы вояк быв согласен, жебы пушов, жебы тово діда повтерав од той фасолі, а дав го до лады, до труни, а забив, та велику одмену бы дустав.

— Но та кулько дасте?

Тот, що зробив тово з дідом, тот ся приголосив, же тово зробить.

— Но але тулько й тулько жебы съте ми дали пінязей.

— Кулько лем хочеш, тулько ти даме, месний народный выбор, лем тово зроб.

Пушов, взяв діда гардо із кута, положив до труни, змыв го, повтирав го. Гардо, красно. А ніхто ані ся не приближив. Зайшов — діда прикрыв із тым, завив. Винесли на цінтер. Каждий ся боїть аж ід тому прийти бліз. Красно, гардо, ші му там єден помугл, положили до ями. Загріб вун сам.

— Но а тепер подьме на месний народный выбор.

Пушов. Кулько просив пінязей, тулько му дали. Як му вже выплатили, а так давай назад до бабки. Вояк прийшов до бабки. Гварить:

— Бабко, ту маєте з тых пінязей половичку. Половичка мені зустане, а половичка — вам. Так, жебы съте мали з чого жити.

Но хто бы повів, јс вун тово зробив? Вун тово зробив, і вун тово дав шытко до порядку. І туй бабці дав пінязі. А так бабка зустала.

48. ЯК СЯ ДВОЙ ПОЖЕНИЛИ, А ЧОЛОВІК ПУШОВ НА ВОЙНУ

Двой ся поженили. Жына зустала в другум ставі, а вун пушов на войну. Пушов вун на войну, і вун быв там, на войні, довго. За вусімнадцять або за дев'ятнадцять року вун на туй войні быв.

А як вун на туй войні быв, та там єдного вояка забило. Як забило того вояка, вун свої доклады взяв, та тамтому воякові дав, а вод тамтого вояка взяв доклады ід собі. Но а як вже totы свої доклады тамтому воякові дав, а вни тогди totы доклады загнали дому, же вун забитый є. Но, забитий, та забитий. Та й жына як учудла, јс вун забитий, і вна пак зайшла та й ся воддала за другого. З другым мала двой дітей. Двой дітей мала, но а тота дівочка росла. Но та й виростла. Вже мала вусімнадцять або дсв'ятнадцять року. Та авкурат так, як бы мала завтра свадьба быти, а tot нянько ї прийшов з войны. Прииде до валалу такий — цундравый, такий, як плінний. Та й прииде дому, там, до валалу, та й гварить:

— Шо ту нового?

— А, — гварить, — завтра тої дівочки свадьба. Вна зустала в другум ставі, ї мати, з ньев, а вна пак єй народила. Но а тота дівочка виростла, но а завтра ї свадьба.

По іяк вун тото выслушав, а не признаўся, же шо вун заеден. Но та й як уже свадьба стояла, і вун такой там ішов. Прийшов там, та й тога шыткой поприбераной было так, як на свадьбі. А вун прииде такий, як жебрак. Прииде там та й гварить, же вун бы хотів видіти тоту молоду.

— Та кедь хотите видіти, но та йдите попозерати.

Увы́дзе вун до хы́ж, но та й ся попозерать. Жыну спознав свою, але жына юго не спознала. Но та й стойть, позераться, а тата юго дівочка за столом вже сидить із своим молодым. Но та й вни йому давуть, жебы выпив, абы йзів. Нич не хоче.

— Та шо же вы хотите?

— Та я нич не хочу, лем тата молода жебы выйшла з-за стола, а жебы ня бняла, а жебы ня бціловала.

Ту каждый:

— Та ші ніг'да тога не было в світі, жебы молода выйшла з-за стола, абы такого жебрака ціловала. Шо то за жебрак?

А староста сидить та й повідати:

— Но, шо я зневу гварити? Кедъ тот жебрак бы так хотів, жебы тата наша молода лем выйшла з-за стола, а жебы го б'яла, а жебы го бціловала.

А вна собі думати: «Кедъ лем тот жебрак тулько чекать у туй хыжі, а лем ся позерать на ю, а позерать, а му ся фурт у вочох слзы круতять, тому жебракові».

— Но, шо буде, то буде, але я іду, я го вбойму, а я го бцілуву. Шо буде, то буде.

Выйшла вна з-за стола, вже была у вінці свою, выйде з-за стола, красно, гардо бціловала го. И вун ся розплакав.

— Дітино моя, я — твой нянько!

І як го б'яла, і як го бціловала, і тоды вже юго зять выйшов з-за стола, і зять го вб'яв, бціловав.

— Но, няньку, теперка пойдте...

Закликав го десь там, уголив го, дав на нього анцуг, красно вболік го, і прийшов вун із своєю жыні вже туй.

— Но, жено моя, я хыбу зробив. Тамтот вояк быв забитый, а я юго доклады взяя із собі, а свой я йому дав. Та то я велику хыбу зробив, же я свой доклады йому дав. Ты не была хыбов, жс ты ся oddала, але я хыбов быв.

А так тот і другий газда прииде — дав му руку і гварить:

— Ты є перший газда, а я є другий газда. А так ты зустань, ты здоровый з ньев жый. Єдного дітвака ты беръ, юй ухабляву, а другого дітвака я ід собі беру.

І так ся на тум розышли. И вун зустав жыти із свойов жынов.

ІВАН НІТЛЯНИЧ

49. РОЗУМ І СЕРЕНЧА

Было десь де не было, за высокыма горами, за глубокыма долинами, быв такий худобный г'азда. Старый быв, та послав сына орати на поле з кунми. Сын оре на полю... Перейшов ёден бук, другой бук, а нараз іде Розум через лавку, а Серенча напроти нього. Заставила го, Гварить:

— Стуй, де йдеш? Вступся ми. Я муциша, як ты.

Но і Розум ся Серенчі вступив і гварить:

— Чекай, шо я зроблю теперъка.

Забрався з лавки, а пушов на поле. Вошов хлопчикові до голови. А хлопчикко заставив коні, а кричить:

— Го-о!..

Дав ім істи сіна та й думать собі: «А я так буду тяжко робити? Я так буду на полю дратися?»

Та й вхабив коні, а йшов на вандровку. Хліба собі взяв і пушов... А на єднуй крижковатці стрітить єдного такого старшого чоловіка та й поздоровив го, та й гварить му:

— Де йдеш?

Гварить:

— Я йду на вандровку.

Гварить:

— Та возмий і мене з собов.

Но та й хлопчикко гварить:

— Та подьте, діду. А чим-исьте вивчені?

Гварить:

— Та я — тесаръ.

— Но та добре. Будеме мати майстра. Майстра потребувати будеме.

Та й двоми йдуть собі по пути, бісідувуть, шо знати о своїй бесіді. Та й прийшли зась на таку маленьку крижковатку. А там чекати ёден клоп. Думать собі: «Може, я возьмуть зо собов, бо трьом ліпше йти, як єдному». Та й почекав іх. Вони прийшли, поздравив іх. Та й тог чоловік, шо там стояв на крижковатці, же де йдуть:

— Де йдете, хлопі?

— Та йдеме на вандровку.

— О, кідь так, та возьміте й мене з собов. І я пуйду з вами.

Но та й вони взяли його. Та уж трьоми йшли. А проситься нього:

— Чим-исъ виученій?

— Та я — мальяръ.

— Dobrі й то буде. Даколи ся на пригоді стане, шо й мальяръ будеме потребувати. Но, як так уж ішли трьоми по дорозі — десь польом, десь лісами, десь пустынями. Но а потому прийшли зась на таку крижковатку, уж ся стмивало. А на туй крижковатці, позираувать — там хлоп стойт, ташку мать в руках. Прийшли г'у цьому, поздравив іх, привіталися. Та й проситься них:

— Де йдете, хлопі, вы?

— Та йдеме на вандровку.

— Та возьміте й мене з собов.

— Та подь, чоловіче. Буде нас вецс, та буде нам лішне, вессліце, си поможеме в роботі, яку будеме мати.

Так уж ішли чотирьоми, а ся нього просять, же чим є вчений. Та гварить:

— Я — крайчир.

— І то ся нам придасть.

Та й потом йшли далі вни. А зараз зайдли до ліса. А ліс великий быв, густий. Нуч іх зайдла. Та й що? З ліса не могли вйти вон, мусили ночовати. Нуч іх притисла, мусили переночувати в лісі. Так найшли пуд стромом доброй місто. Дрыва були там. Та й тесаръ витяг сокырку, пилку. Нарізали дрыва, наклали на вгень, та й, шо мали, зогріли ся зісти. Та й полігали спати.

— Але треба єдного на страж, жебы нас дакто не вкрав, або жебы нас звірь не напав.

Та кого дати на страж? Та тесаря. Вун має сокырку, пилку, та буде стражити. Та й тесаръ сугласив, хоць быв старший чоловік. Гварить:

— Я зустану, а вы спийте спокайні.

Найшов вун там такої дерево, ци липової, ци топольової, фалаток грубого дерева. Такої полусухої було, але здорової, чисто білої. Взяв пилку, вирізує, сокырков бтісує, ножом бстругує тото. Заки totы спали до рана, а вун через нуч зборив єдину соху. То була соха подобы женської. А так опер о строма стовати; Вни повставали, гварить:

— Йой, шо то за красота!.. Кыбы-ла знала бісідовати, та була була наша дакотого. Нонич. Кедь тесаръ зробив, понесеме ей далі з собов.

Та й tot хлопчико, шо орав, взяв їй та й несе. Вни йдуть та й бісідувати... А раз ся дочули в єднум місті, же в туй а туй країні єдного царя дівка дуже похворіла. Так похворіла, же аж перестала бісідовати. А вни хотіли чимскорей там ся дустати. Но як ся дустати, кедь то далека путь. То країна од країни даліко була.

Йшли вни через села, через міста, через поле, пустынями, до лісу зась зайдли. З ліса не могли вйти. Ліс великий быв. Там іх нуч стрітила. І мусили зась переночувати. Як ночовати — мусай, мусай. Та й зустали в лісі пуд стромом. Наклали вогня, шось ізіли. Та й гварить:

— Хлопі, нам бы треба лігати спати одпочити си, але зась нам треба дакого на страж.

Та кого на страж, кого на страж дати?

— Dame крайчира. Крайчир має шило, іглы, та буде нас хранити, з чим може.

Вни полігали спати. Крайчир отворив куфрик си, витяг свої латки, полотно, нитки, іглы, а зачав шити шматя на туту соху. І до рана туту соху цалком вболік. Од нут аж до головы. Штремблі дав юй, сукню, светрик, трічка, лайбик, хустя на голов, шал. Вболік соху.

Та й вни рано повставали. Та й позеравуться на соху.

— Геле, яка красна соха. Кыбы-ла знала бісідувати лем.

А tot молодий хлопчико, шо йшов на вандровку од коней, взяв соху та й несе. Легкой дерево було, вболочена. Але понаглявує до той країни прийти, де totа царіца похворіла, же ей виїздоровляти.

Йшли вни через єдной місто, через валалы, скратками, пішниками та й просяться:

— Ци далеко щі tota країна, де tota принцезна хвора?

А сдана бабка ім повідатъ:

— Ой, ші далеко. Ші днеська, завтра там не будете, аж кедь коло пообіді.

Та й гварить:

— Кедь така робота, та лем понагляйме, жебы зъме ся дустали там даяк.

Та й ішли вни. Зась зайдли до ліса. Ліс великий быв, глубокий, темний. Та й нуч іх притисла, рад-не-рад, мусили переночовати. Наклали си вогня, повечеряли та й полігали спати, а на страж дали маляря.

Малярь, як вни полігали спати, отворив куфрик, выбрав си пінзеты, барви, лаг'и, шо мав при собі, та й зачав соху малювати. Вымальовав єй так, жс красна била, як дака принцезна.

Вни врано повставали, позирають — соха стойть, красна, вболочена, вимальована, але бісіды не мас. Та й tot хлопчико, шо ворав на полю, гварить:

— Я єй буду нести далі.

Вни вийшли з ліса, та й дусталися до тої країни, де тата принцезна била хвора. Просяться там людей, же де tot царь быват. Та й люди ім вказали, повіли ім люди, жс дс царь быват. А принцезна дуж хвора. Та й прийшли напротів двора, та й tot хлопчико гварить своїм камаратум — тесаріві, крайчирові, маляріві, же:

— Як з тов сохов, як ся розділімі? Тесаръ выгесав, зробив соху. Крайчир єй вболік. А малярь єй вимальовав. А я єй носив. Кому тсперька патрить?

Tot хлопчико ся дустав до царьського двора, а вни го зухабили. Дустався вун до кральовського палацу та й там робив старому заградникові помучника, бо старый уже не муг так ходити коло квітка. А вун молодий быв. Шытки квітки зачали красно квітнути, як вун зачав коло того ходити. А принцезнуй ся дуже любило, хоць хвора била, німа. Та й вун проситься царя:

— Шо туй дівці с?

Ходять там, ід нюй, всилиякі дохторє з других країн, професорє, — помочі не є. А вун так прийшов ід царюві раз та й гварить:

— Царю, а шо кільбы я вашу дівку выздоровів, шо бы съте ми дали?

Та гварить:

— Полувка свого царства ай ї за жену ти дам.

Та й вун прийшов ід нюй, та й зачав юй бісідовати:

— Ходив я на поле, орав, тяжко робив. Але вхабив я коні на полю, зобразив — пушов на вандровку. Стрітив я тесаря — ішли зъме з тесарем. Стрітили зъме крайчира. Ішли зъме з крайчиром на вандровку. Уже зъме били трьоми. Пак зъме прийшли далі на крижоватку. Стрітили зъме маляря. Тесаръ соху вытесав, крайчир єй вболік, малярь єй вимальовав, а я єй носив. А теперька кому патрить вна?

А тата принцезна гварить:

— Тобі.

А царь позирає на ключову дірку, а слухає, же шо вун буде робити, як вун єй буде лічити. Та й принцезна встала, вже з ним іде. Та й, рад-не-рад, царь, шо вбіця, мусив своє слово дотримати. Але што? Кедь там били принци з другої країни. Велікі панове, годностарі. Та й вни за такого хлопчика-заградника не хотіли дівку дати. І зробили суд. А суд мав одсудити го на смерть. Мали го завісити. А Розум тоді муз голови вийшов та й гварить:

— Ей, то недобрі.

Але принцезна плаче. Та й Розум з голови втік до міста, а збачив там Серенчу. Гварить:

— Подъ, небо, бо біда. Подъ, бо біда з хлопчиком.

Гварить:

— Я знам, лем іди гет.

Серенча прийшла. Хлопчіня вивели на шыбеницю. Дали штранг', столець му там. Та й повіли му там, же що ші жадати собі, може повісти.

А його жена, принцезна, плаче та просить свого нянька:

— Няньку, помозьте му даяк, помозьте.

Нянько гварить:

— Та не можу, дівко моя, бо дав-им слово, же го завісять.

А тоты каты коло того хлопця стоять. Як го пудвісили, Серенча прийшла, штранг' перервала. Хлопчиско впав, дівка ся зрадовала. А тоты каты гварять:

— Видки штранг', що за штранг'? Чому такий слабий?

Імили штранг' — рвеся. То недобрий штранг'. Імили штранг', сплели триразнисобінє, а ші раз дали штранг'. Но але Серенча вже била там коло того. Та й щі дали други раз штранг', пудвісили го, спустили — штранг' ся врвав. Царь прийшов та й гварить:

— Дайте го гев, того хлопчиска, мого заградника. Шом му обіцяяв, того му дам. Шо било му судженой, того дустане. Дустане милості. Видите самі, судцьове, катове, же кедъ має быти вна його жена, та буде. Бо й штранг' ся порвали. То быв Розум і Серенча. Серенча штранг' урвала. Та й потому го привезли вдну, а войсько дав набук, катув. Та й построїв тому заградникові свадьбу. Посвадьбовали, ай мене там кликамли на свадьбу. Было істи, пити, а як зъме танцювали, я знав чардаша так файно печи, вселого, як-им собі раз так дупнув, діля ся пудо мнов проломило, а ся пробуджу, а я спав. Та й з тым конець. Вни зустали жити аж до денська, кедъ ші не померли.

50. МЛИНАРЕВА ДОНЬКА

Быв на єднум селі єден млинарь. Мав жину, а з жынов мав єдной дівча. Дуже били скупі, але побожні люди били, бо ходили до церкви на службы. А дівча вхабяли дома, жесбы дозирало хыжу ім ай муку.

Раз ішли вни до церкви, а дівчати наказовали, жесбы нікому не дала аі жменьку муки. Но але на то прийшов єден жебрак з табішками на два боки та й просить:

— Лем жменьку мучкы ми, дівочко, дай, бо ми треба капусту заправити, а не маву з чим.

А дівча повідатъ:

— Я не годна дати, бо мати ня страшить, же ми руки поодтиналь, кедъ буду давати муку дакому, чуджім людьом.

Но але жебрак панькав доты, поки вод ньой не випросив тоту жменьку муки. Та й дівча взяло такой горня, пушло до міха, взяло муки, дало му, але гварить:

— Тікзіте гет, жесбы вас нашы не виділи, як будете йти з церкви.

Но а жебрак выйшов з двора та й зачав си тоту муку пущати по пугі. Прийшов аж перед церквю, та й через муст, а далі, як вже прийшов за муст, та й мука ся вытратила, вже муки не было. Жебрак ся стратив. Вни вийшли з церкви, млинарь з жынов, та й веце людей ішло з нима. Гварить:

— Шо за богач ту муку розсыпав? Видки тата мука?

«Лем з млина», — так думавуть собі. Та й за муков, та й за муков, за слідом тым. І видки сыпана мука — та з млина. Та й мати била дуже востра на тоту дівочку. Гварить:

— Старый, одрубай юй руки! Няй не роздає нашу муку.

— Але вна ся полішшать, — старый гварить, той дівочки нянько. — Вна ся полішшать. Вна лем теперъка комусь дала.

А вна повідала правду:

— Ту прийшов такий жебрак старий. Мав табішки на два боки на плечох. Та й просив муки жменьку, бо хотів капусту заправити собі. Та й я не хотіла дати, же ми руки поодриваєте, поодрубуете, але вун ся панькав так, же лем крохтя бы-м му дала. Та й я пушла, та й-им му взяла кус до горняті, та й-им му всипала. А вун подякував ми і пушов, же буде ми даколи на помочі.

Та й tot старий млинаръ жыну якось перевзначів, перегварив ей, жебры дала покуй, же увидять на другий тыждень, же як то буде, ци ся поліпшить дівка, ци ні.

Та й на другий тыждень тыж так. Ішли вни до церкви, а юй наказали:

— Хто прийде, ци жебрак, ци дяк, ци пуп, ци хто, — нікому не дай.

Але жебрак зась прийшов. Прийшов та й просить муки. А дівча било охотнай му кущок той муки дати. І зась дала жебракові, може, два-три деца, той муки. Та й жебрак подяковав та й ішов гет. Зась зробив на табішці дірку та й сипав муки по луті аж ід церкви, потому через муст. Муки не било, а жебрак ся стратив.

Та й люди вийшли з церкви, ай млинаръ з женов вийшли. Позирають — зась ту мука с. А вже знали, же то лесм із млина, бо богача ис било, лем млинаръ. Лем вун має муку на розсыпування. А люди ся сміуть. А вун жыну перегварять:

— Нич, жено, нич. Не буйся. Ми якось бстанеме про того кус муки.

А жына на ньюго тискала дуже. Гварить:

— Днеська юй руки поодтинаш! Хоць неділя. Неділя, неділя.

Прийшли дому.

— Кому-сь давала муки, дівко?

— Та жебракові єдному кус.

— Я ти наказовав два раз, же не сміеш нікому дати — ні жебракозі, ні панові, ні дякові, ні попові, нікому, а ти зась давала.

— Старий, беръ топур, а на кобіцу руки поодтинати. А сировардъ ей до світа, няй іде світ за очима.

Но та й старий послухав жыну. Взяв топур. Жына привела дівку на двур, руку положив на ковбіцю — єдну, другу. Старий взяв топур — поодтинав. Кыпті юй позавивав, а на груди прив'язав юй такой плахтя. Хліб там до того юй наложыли, жебры мала з чим ся кормити. Але кедъ рук не буде мати, та як буде годна істи? Но та дівку выгнали з хыжи.

Дівчатаще пущло по полю, та й з валала на валал, з міста до міста. А раз позерать — там такий великий град, загорда бгороджена, стромы красні. Та якось вна вночі коло стражних ся віхала до тої загороды царської та й із строму овоц бідала. А пік через день ся сковала до копривы пуд плут, а там лежала. А через нуч з тої овоці ся живила. Стрясласи з ротом.

А раз царь збачив, же поліка планки на конаръові е, а поліка хыбити, одкуснной. «Ту якась жыва душа мусить быти, чоловік», — подумав собі. Та й загнав войсько по загроді глядати тоту жыву створу, же шо то за жыва створа ту с, же так овоцничить.

Та й войсько розышлося по загроді, коло шлота. А в єдnum розі, у коприві, найшли тото дівчatisко лежати без рук. Та й привели перед царем. Та й царів сын збачив тото дівчatiше. Гварить:

— Та то не мож трестати, бо, гене, то жебрак.

Та й нянько гварить:

— Та няй ей перевболочуть, няй вмывуть, а няй ту буде, няй ей кормлять.

А з той дівочки била красна дівка. Служниці царські коло нсі ходили, вболівали ей, кормили ей. Но а старий царь, як уже прийшов ід своїм року, так царьство передав сынові. А сын гварить:

— Няньку, передали сътс ми царьство, а тепер ми ся довольте ай вженити. Я вже прийшов до року своіх, хотів бы-м вже ай жыну даку.

Та й старый краль гварить:

— Мав бы-сь пуйти даг'де до світа собі даку глядати.

А молодый царь гварить:

— Я возьму туту нашу дівочку, шо без рук. Служниці будут ей бчищати, кормити, а вна буде моя жына.

— Но, кедъ так хочеш... — старый царь пристав на тото.

Та й молодому царьові і туй дівці построїли свадьбу. Царь ся вженив. Но але по свадьбі пару місяцю, другой царьство выполіво тому царьові войну. Царь мусить іти на войну. Молодый мусив іти на войну, а старый зустав дома.

— А кедъ дашо буде новой, — так наказовав молодый царь старому, — та ми напиште. Заженете ми посла на фронт, а я вам потум зась посла пошли ту.

Та й царь молодый одышов на войну. Войну выгравав, а дома жына му породила хлопчика. Царь сів, написав письмо. Покликав посла на коні, гварить:

— Однессш тото письмо царьові на фронт.

Та й тот вояк взяв письмо до кишені, сів на коня та й іде з валала до валалу, з міста до міста. А раз прийшов вже д' вечарові д' єдному млинові. А то д' тому млинові прийшов, выдкы тата дівочка была. Та й там ся просить, же ци бы го не переночовали. А вни гварять:

— А, переночуеме. А йдеш?..

— Іду на фронт. Царьові иссу письмо. Царь ужснися, а взяв собі жыну без рук.

А вни знали, же то іх дівка. Ой, та й того вояка прияли радо. Дали му істи, пити, же вун аж ся впив. Вояк заспав, а стара, її мати, того мельника жына, воякові письмо вийняла з кишені, а переписала. Бо старый царь писав у письмі: «Твоя жына породила хлопчика». А млинарька того выг'умовала, ци як, а переписала, же — псичка. Того письмо му забалили назад до кишені. Рано вояк устав. Вни му коня накормили, напоili. Та й йому ші дали на путь. А му наказовали:

— Як будеш іти з фронту од царя, а зась ту зайдай. Дустанеш добрий дар од нас.

Вояк ся не вшимнув, же стара млинарька му письмо переписала. Приніс на фронт царьові, дав письмо. Царь взяв, прочитав. Сів назад, написав другой письмо. Та й писше свому нянькові, царьові старому: «Няньку, кедъ моя жына породила псичка, я мам рад і псичка, та дозираите го, ай ёй». Та й вояк взяв письмо од царя з фронту та й іде назад. Зась зайшов до млина того, бо му наказовали, жебы там ся заставив. Там добра гостина была. Дали му істи, пити задармо. Та й тот вояк вернувся з фронту до того млина. Його привітали. Накупили паленки, вина. Упоili вояка. Вояк заспав. Трудный быв. А вна, стара млинарька, вytягла письмо з кишенкы, а зась перsg'умовала того, де было, же вун мае рад ай псичка, та написала там: «Кедъ моя жына породила ай псичка, та ей выженьте, світ за вочима няй іде». Вояк рано встав, письмо в кишені вже было. Дали му ші выпити. Коня накормили, напоili, вычистили му. Вун си коня всідлав, сів на нього та й іде д' царьові, несе письмо з фронту.

Прийшов вун до царя та й оддав письмо з фронту. Царь читать та й ся зажурив, же сын йому пише з фронту, жебы його жыну выгнали світ за вочима. Але старый царь не хотів того зробити. Але што? Кедъ раз сын так написав, я мушу сповнити його розказ. Та й гварить:

— Знаєш што? Газда ти писав з фронту, дівче, — своїй невісті гварить, молодого царя жыні. — Писав твой газда, жебы-м тя выгнав світ за вочима.

— Но, кедъ його воля така, мушу йти.

Та й прив'язали юй хлопчика на груди, на шию, а пуд плече зась юй дали до зайдочки хліба. Та й тата жіночка іде польом. Позерать — там вода якась, рибник. А коло рибника — вербина, зароснотай. Та й прийшла д' туй воді, та й думати си: «Як я теперь, де пуйду? Ані себс ис бжывлю, ані дітвака не бжывлю, ані не вычишу, ані не выперу. Дам ся на осуд — пуйду до води та й ся затоплю, ай дітвака.» Та й прийшла ід воді на край та й, що си надумала, та й так хотіла зробити. Пустила ся до води з дітваком, а кыптьом уперла до вербового прутика. Рука юй виростла. А то тот жебрак, що му муку давала, тот юй помагав. Но і тата царіця з дітваком ся назад витягла вон та й гварить:

— Шо? Єдну руку маву...

Та й дітвака якось одв'язала, дала му ціцьку, поплескала го, та й сама щось зіла з еднов руков. Дітвака висушыла на сонці, на траві, а тепер си думати так: «Я й так з еднов руков ис выжыву. І сама себс, і дітвака жывити... Кобы быў булшый, жебы муг уже дашо зробити си, помочи ми, та гей. Але вун іші слабый. Я тыж з еднов руков. Шо зробиме з ним?» Та й прив'язала си го на груди, та й пустила ся назад до води, же ся затопить. А як ся пустила до води, та й увадила другим кыптьом до прутика. Виростла юй ай друга рука. Вийшла вон, зась ся висушыла. І дітвака висушыла, бо мокрый быў. Но та й теперь думати собі: «Шо робити? Де йти?» Та лем даг'де до світа вже. Ту на полю не годна быти. Ту нічого не є' жадного строма овоцного,нич. Ту ис є дес перспати. Дачу упаде, холод іде. Даку хыжку бы треба юй глядати.

Та й прийшла вна до ліса єдного. Там ей зайшла нуч. Та й позерать по лісі, де бы было дакой світло найближче, жебы могла вна там зайти до того світла, жебы вна могла переночувати. А раз позерать — далеко в лісі видно таку дірочку маленьку, облача, світлко лем такої, гі з батерки кедъбы світів. І пустилася за тым світлом. Та й іде через клати, через камені, через виврати. Прийшла ід туй дірі, позераться — тово в землі. Там пивниця якась, яскня, ци шо, маштарня, ту хыжа іші, горі. Та й по пивницях попозирала — не є нічого. В стайні — нічого. Порожньої. Увыйшла до хыж. В кухні тепло, чисто. Прийшла до ідальні, позерать — повні столы ідіня. Та й сіла си, та й дітвака накормила з погівков, та й сама зіла полівку. Ші щось там найшла. Зараз танірі повні зась.

— Ей, — гварить, — я ту буду жити з дітваком, поки дакто не прийде.

Та й перебыла вна там пару місяцю, може, рук. А царь із войны вже прийшов дому. Та й проситься свого нянька, старого царя:

— Де є моя жына?

— Та ты писав, жебы-м ей выгнав до світа, світ за вочима.

— Ей, то не так я писав. Вкажте письмо.

— Гей, ты так писав, жебы я твою жену загнав світ за вочима.

— Але, няньку муй, тадь то не мое писаня. Вы ми писали, же моя жена породила псичка. А я вам написав, же хоць породила псичка, дозерайте го і ей, я мам псичка рад.

Позерать старий царь на письмо, позерать і молодий царь. Гварить:

— Ей, письмо переписованой.

Закликав вояка того, що носив пошту на фронт, та ся го просить:

— Де ты начовав?

— Там а там.

Та й нич.

— Пак того найдеме, хто переписовав письмо.

Та й вхопив вояка, насідлав коні та й іде свою жену глядати з дітваком.

Прийшли вни коло води тої, коло рибника та й пішниками по лісі ходять. В лісі їх застигла нуч, та й думавуть, де бы переночовати, як з ліса вийти темного. Путь кончить, лем пішники ту, ту, накривульки, а путі главной не є нигдє вже. Позирають у лісі та й збачив світло, де вна била з тым хлопчиком маленьком. Та й прийшли д' нюй. Поздравили ей. Вна їх привітала. Вна його спознала, же то ей г'азда, царь. А царь гварить:

— Але руки має, а тогди не мала рук.

Но та й вна ім дала там юсти, выпити, умытися. Коні накормила, напоїла, постелила пуд них, жебы мали де спати, на мнягкум. Та й ім постелила на постелі, тому воякові ай тому свому г'аздові, царьові. Але ся не хотіла признати, же то вна його жена. Вни полігали спати, а вна шось вышивала там собі, а хлопчико коло неї там ходив, бігав, бавився. А раз царь, як заспав, та й спустив собі так долов ногу. А його жына гварить:

— Яичу, оле, йди пудойми свому нянчові ногу горі, а прикрый го, жебы не было му студено.

Хлопчико пушов, пудняв ногу, прикрыв. Але вояк шось учув, але слабо, же вна гварить: «Яичу, пудоймий свому няньчові ногу, а прикрый го, бо му студено буде».

Через нуч переспали, рано встали та й вояк повідати царьові:

— Царю, я шось чув, але я заспав-им, та не знов, ци чув-им добрі, ци не чув-им добрі. Але ту мусиме ші одну нуч прийти переспати. Ци нас прийме, мусиме юй гварити.

Насіддвали коні та й гварить:

— Пані, ші можеме прийти єдну нуч переснати д' вам? Ци нас приймете?

А вна гварить:

— Та як бы ні. Прийдите.

А вни ся так мотали коло ліса, по валалох, ци не найдуть дашо, ци дашо не чути о туй його жыні. Та й вечур прийшов, та й вни назад на коні ід туй цариці. Прийшли д' нюй, та й вна їх привітала. Коні дали до машталні, дала ім сіна там юсти, та й води. Та й ім дала юсти, вечеряти, выпити. А вже ся догодли так, вояк із царем, же єден буде харчати, буде ся так робити, же спить, але спати не буде. Та й як полігали спати, а вна коло стола шось вышивала си. А хлопчико ся бавив. Та й царь витяг руку з-під перини та й пустив си так долов висіти. А його жына, цариця, гварить:

— Яичу, оле, йди пудойми свому няньчові ручку, бо му студено буде, а прикрый го.

А царь не спав ші, лем ся робив, же спить. І встав із постелі та й б'яв її, бціловав її. Гварить:

— Як то так, жс ты тсыперька маеш руки? Та як то, же ты пушла гет?

— Твуй нянько выгнав, бо же ты писав з фронту, жсбы на выгнав світ за вочима.

— Та тото письмо с переписованой. Вояк, що носив пошту, ночовав у млинарі. Не знов, ци не вни переписали.

Та й царь взяв свою жыну, царицю, на коня, а вояк взяв хлопчика і прийшли до царя. Прийшли назад на старой місто.

А другий день ся выбрав царь з вояком єдним зась до того млина. Тот вояк гварить:

— Тум ночовав, у млині.

Вытяг царь письмо та й ся просить, же хто тото письмо муг так сфалшовати так меджи нами. А шо бы з тым чоловіком вна зробила, кедъ такої зробить із г'аздом, а з жынов. А вна сама, млинарка, выповіла на себе найліпший трест.

— Я бы го раз-два потрестала. Я бы го прив'язала за ніякого коня, то значить, же дикый кунь, а бы-м го пустила світ за вочима.

Та й tot царь гварить:

— Та, пані, то вы то зробили. Вы того письмо переписовали тому воякові, як ніс ми на фронт, ай як з фронту ніс мому нянькові. Та теперъка вы так пуйдете. Самі съте собі розсудок зробили.

Пушли, поїмали ніякого коня, дикого. Прив'язали зад коня, а пустили, та щі, може, й днеська бігать, кедъ ці фалатки з неї суть там.

Та з тым бы быв конець.

51. О ТРЬОХ СЫНУ I ЄДНОГО ДЗВОНАРЯ

Та быв де не быв, быв єден худобный чоловік. А не мав ніякого ремесла, так узяв ся за дзвунника. Та люди му давали роковину, а вун ходив рано, на обід, вечур до церкві та й дзвонив. А з жынов мав трьох сыну. Дівочки не мав ніякої. Жена му вмерла, но а хлопці вже били файні фатляці. То треба било вболікати, кормити. Тото потребовало ідіня. Тото бігало, шо мало на собі, та й того пошипінило. Треба било на них ай платати. А старий хлоп не муг сынку бходжувати. Та й прийшов на фару ід панові велькоможному та й ся стяжус, же яка вец з ним є. А пан гварить:

— Знаеш шо? Я тя пораджу. Ты хлопцю теперъка выведь дому, няй ся помывать, а врано прийдуть д' домі на фару. Я іх перевболочу і высловідам іх, а дам ім хліба, пінязі, а заженеме іх до світа, няй собі ідуть даку службу глядати.

І тог дзвунник прийшов дому. Послухав пана велькоможного. Прийшов дому та й гварить:

— Хлопці, так а так, так а так, пан ми наказовав так, же вас дась до світа, лем жебы съте ся теперъ ту помыли. А рано прийдете на фару. Вун вас высловідати, дась вам шматя на путь, істи вам дась. Дакі коруны вам дась. А потому, як си службу найдете, та ся повертасте дому, та вам даку одмёну дась, даку одплату.

Но і хлопці послухали свого нянька, дзвунника. Рано повставали. Якось веселіші били, же йдуть гет до світа. Прийшли на фару. Пан гварить:

— Хлопці, ся персвболоцьте, ту маєте шматя. Возьмійтесь собі, котрой на вас пасує, а тото старой замечте гет. А пуйдеме до церкві, та высловідам вас. А потому прийдеме назад на фару. Дам вам на путь істи кождому. Пінязі дакі вам дам на путь, жебы съте мали дашто собі купити.

І хлопці послухали пана. І так зробили, як вун іх порадив. Пушли до церкві — высловідалися. Прийшли з церкві назад — дав ім ся найти, дав ім на путь хліба, пінязі якіс там ім дав. Та й хлопці ся розлучили з няньком і з паном велькоможним. Та й забралися і пушли до світа.

Ішли вни через валалик єден — там ніякого ремесленника не било, лем самі газдове. Там службу ніхто ім не дав ніяку. Не нашли синич. Зайшли вни до міста, позеравуть — єден колесаръ там стоїть на дверьох, коло діжні своєї та й проситься хлопцу:

— Хлопці, де йдете?

Гварить:

— Йдеме до світа даку службу глядати.

Гварить:

— Єден зустаньте в мене вучитися за колесаря.

Але д' колесарсьов требало сильнішого хлопа.

— Я возьму того найстаршого з вас си. А вы вдомі йдійте дагде далі си глядати службу.

Та їй тот найстарший брат з тым ся двома розлучив, молодшима. Шо мав ші істи, дав тим молодшим братум, а сам ся зустав вучити за колесаря. А тоти двоми братя ішли далі через валал еден, другий. Прийшли зась до міста та їй позеравуться — там якась ділня. А там еден обувник вийшов вон та їй гварить:

— Хлопці, де йдете?

— Та йдеме до світа даку службу си глядати.

— Та, — гварить, — зустаньте еден ту в мене ся вучити за обувника. Котрий хоче.

Та лем середушого взяв. Та їй тот середушый ся з тим наймолодшим розлучив. Шо ші мав зісти, та їй пінязі, дав тому молодшому, а сам ся зустав вучити за обувника.

А тот молоденький хлопчико сам вийшов з міста. Прийшов на єдной пасвиско — а там діти з худобов били. Та їй вун коло них зустав, коло дітей. З дітми ся бавив, коровы ім помагав завертати. А діти взяли худобу дому на обід. А вун зустав там, на полю, на пасвиську. Пообіді діти пригнали худобу, принесли му істи. А вун уже чекав іх, уже бігав коло худоби ім, завертав. А пак вечер зась діти взяли дому худобу. А вун де буде ночувати? Та їй зробив си на бучку таку колибку, з прутя выплів таку постільку, травы наносив старой, нарвав, а через літо лежав в тум. Але восінь ся близить, зима буде. Ніяку роботу си не нашов, лем з дітми худобу пас. Ей, бо ту зима тискать. Де ся задіти? Сніжиця падать, мерзне. Та їй хлопчико вийшов на бучка, ся взяб. Выйде на свою колибу — позерать, де якой світло бы увидів. Де буде якой світло, там пуйде, бо не годен вже вытрямати на бучку. Позерать до ліса, а там така дірочка маленька. Видтам світло якось видно маленької. Та їй зышов із бучка долов. Взяа си смер подля того світла та їй іде лісом, через скалы, через долинки, через вивратини, по гущаві, бодраній, мокрый, сніжиця впала, холодно. А прийшув вун д' яскыні єднуй. Прийшов д' яскыні та їй кльопати до двері, бо двері не муг отворити, бо желізні били. А там дванадцять злодіїв было. Та їй отворили му двері, та їй просяться нього:

— Хлопчик, та як ты ту заблудив?

— Як-ми заблудив? Через літо быв-им коло худобы на пасвиску, а теперька зима притисла ня, та нігде світла не видів-им аж ти. Та їй прийшов-им за тим світлом аж гев ід вам. Чей бы сътє ня перекочовали.

А вни хлопчика посановали, дали му выпити, зісти. Та їй хлопчико заспав малій. Но а тот велітель збойнику гварить:

— Хлопці, маємо дванадцять гаку. А вже єденадцять голов там, а ші на дванадцятий гак нам треба голов едну. Вытягний саблю, а зотний голов му.

Та їй єден збойник витяг саблю, пудняв горі ей та їй увидів, же тот дітвак такий яксь зумінний є, добрий, невинний. Та їй повідати:

— Я не годен-им му стяти голов.

Та їй гварить:

— Шо то за злодій? Та чекай, я витягну свою...

А муй велітель взяв саблю, надняв горі, над голов му, та їй видить: личка рум'яні, молодой, невинной, зумінной.

— А, вхабиме го. Будеме видіти, що буде далі з ним. Будеме видіти, який буде. Кедь буде добрий, кедь буде добрі служити, та будеме го тримати. Буде дрыва носити до кухні, воду принесе, замете, помые дашо. Та їй будеме видіти, що з ним буде пак.

Та й хлопчиско быв рук, два, три, штирі коло них. Добрый, послушный, охотный, нігда не одповідав, робив, що треба было. А раз хлопчиско си роздумав та й гварить велітельові:

— Знасте що, пан велітель? Та я вже ту тулькі рокы, та вы ходите, на ня робите, а нич не роблю, лесм що ту в кухні. То не робота про мене. Я бы тыж хотів іти з вами.

— А хочеш іти?

— Гей.

Та й гварить:

— Днеська пуйдете до міста, а даг'де си найдете такої місто, де много пінязі, много полотна, дакі латки, дорогоцінні веци що суть. Выпозерайте через день, а вночі пуйдете красти.

Та й хлопець ходив через день із збойниками по місті. Найшли вни еден обход.

— Але як ся дустати там?

— Та пуйдеме тады на шпайз, на тот облачок.

— Добри.

Прийшли дому. Переболоклися до старого шматя, увечур ся забрали, а йшли обход выкрасти tot, де мали планованої. Та й хлопчиска того маленькою выпхали на облачок. Облачок выбив, дрылили го вдну. Хлопчиско пушов, выбрав покладню, давав їм на облак круги полотна, анцуг'ы, кошулі, обуви. Намстав їм. Вни, стари злодії, втікли, а хлопчиска вхабили там. Хлопчик ся бзерать по тум, та й нашов єдну драбинку. Найшов драбину малярську та й си ей поставив. Выйшов на облачок. Драбину дрылив, а сам скочив долов. А вни забрали товар та, й втікли. А вун за нима, за нима, за нима, а догонив іх у лісі. Та й зачав на них кричати, жебы почекали го. А вни думали, же хлопчиско малый щі, же незвиклый, та же вже го даг'де імили. Та й хлопчиско прийшов д' ним. Та й прийшли до той яскыні д' вслітльової. Та й вслітль ся просить:

— Но, як ся дарил?

Гварить:

— Та добри. Хлоңець шиковный. Вшыткой нам выметав на облак — і пінязі, і шматя, і полотно, і анцуг'ы. Ми пушли гет, а вун теперька прийшов. Ту нас, в лісі, догонив.

— Но, кедъ ся ти так дарил, та буде з тя добрый хлоп. Будеш далі з нами ходити.

А вун веце раз ходив з нима через день позирати, а нануч ходили красти. А раз вни прийшли до міста до великого, а там царська дівка умерла. Прийшли вни на погріб, позиравуть, але вболочені, як інтеліг'єнты, через день, красні. Шматя мали. Позиравуть до лады — самі златі лачата, навушниці, нарамники, годинка, перстні. Та й зробили погріб. Винесли на цінтер. Вни тыж пушли з ньов там, на цінтер. Позеравуть — та й поховали ей. А по погробі забралися та й до ліса. Прийшли до ліса, до своєї яскыні.

— Но, хлопці, так а так. Того злато в ямі не вхабиме. Треба йти го выбрати. Пуйдещ, хлопчик молодий?

— Пуйду.

Привбіявся, же пуйде. Смілый. Та й зобразалася них партія. Ай тот хлопчиско з нима пушов. Взяли чекан, лопату. Одкопали яму по труну. А хлопчиска загнали, жебы вершок зняв горі. А хлопець послушний быв та й пушов до ямы. Зняв вершок, яма вузька была. Не стачив коло себе вершок пуднати та й ся пудпер туй дівці, цариці, на груди. А вна била задушена жовтком із яйця. А жовток юй вискочив

до рота, а вна го вхопила за ноги, тогого хлопчика, малого злодія. І так гварить:

— Кедъ-ись на высловбодив, та на приведь д' мому нянькові, царьові.

А тоги старі злодій, що були зверыха, виштки повтікали, вхабили малого хлопчика. Повтікали та й пушли до ясکині. Повідавуть велітельюві, жс яка всц є, же принцезна хлопчика іміла там, же вже го, може, ай задусила. Та й вун, рад-не-рад, зустав там, а вна встала, тата принцезна. Жовток взяла з рота до руки, гварить:

— Приведь на д' мому нянькові. А зато, ж-сь на высловбодив, же я не зустала в землі, та ирось од нього нагороду.

— Та шо просити од нього?

— Няй на дась тобі за жыну ай полутика царсьства ная дась одмени. Бо нянько уж старий, та чого му тулько?

Привела го до двора. Пустила го до хыж, а старі двої коло пеца сидять та й плачуть. Вун поздравив іх, та й вни го привітали.

— Та шо ту глядаш, хлопчик? — проситься нього.

— А, я вас прийшов потішти дакус. Знаву, жс масте смуток. Але я бы вам муг вашу дівку привести назад, кедъ хочете.

— Ой, хлопчик, то уж ся не дась зробити, бо то дівка вже похована. Диеська зьме єй поховали.

— А шо ми дате, кедъ вам приведу жыву вам?

Гварить:

— Даме ти полутика царсьства ай ії за жыну.

— Гей?

— Гей.

Та й вун утворив двері. А вна чула, принцезна, же шо бісідували. Та й увів єй удчу. Вни, як єй увиділи, же яка вна вболочена, та й із страху попадали до кута, старий царь із жынов свойов. А тата дівочка, принцезна, гварить:

— Няньку, не падайте на коліна. Не буйтеся, то я. Тот хлопець на одкопав, а ту мам яйце, шо-м задушена была жовтком. А вы на поховали, а я лем задусилася. А вун на одкопав, та на привів ту. Та шо съте му обіцяли?

— Та шо-м обіцяя, та тово ай спылню, — гварить.

Та й тому молодому злодіюві, хлопчискові, построїли свадьбу, старий царь. Закликали і з другої країни панство, слугу. А хлопик закликав своїх камарату — злодіїв. Пушов іх закликати. Як ся выбрав д' ясکині ід своїм камаратум, ід злодіюм, а вни на єднай луці ся там опалювали, вигрівалися там через день. Як го звиділи, та й зачали втікати. А хлопчик за нима кричить:

— Тадъ не втікайте. То я — ваш камарат. Та шо втікаете од ная? Та я — жывый.

А вни думали, же вун у ямі вмер, же го задусила принцезна.

— Ні, ні, хлопці, я жывый, я ся женю. Підьте гев. Я вас прийшов звати на свадьбу.

Та й прийшов еден, другий злодій, та й пришли шытки.

— Та як ты ся ту взяв? Тадъ мы думали, же ты вмер, же тя задусила принцезна.

— Ні, я вас прийшов звати на свадьбу, бо я ся женю.

— А коли свадьба?

— Та теперка, в суботу. Музика вже заіцена, лем прийдите на свадьбу.

— Но але, камарат муй, теперка ся розділімиме. Шо зьме накрали, та на дванадцять громад. Пінязі накладеме на дванадцять коп.

А так наклали на дванадцять коп кошулі, на дванадцять коп антуг'и, на дванадцять коп полотна, а на дванадцять коп штимфлі, на дванадцять коп злато — шыткой, що було накрадженой.

— Но а єдну громаду тобі. А ші ти даме дакий дар на свадьбу.

Та й хлопчик гварить:

— Я не принесу того сам. Даю візьму.

Та й гварить:

— Ми ти принесеме, як пак прийдеме на свадьбу.

Но але вун перед свадьбов забив іця дома. Та що потребував на свадьбу, на поважити, того вірилося, а другий дав до комина, жебы ся завудило. А по свадьбі вже гварить жыні своїй:

— Злодій вже хотіть йти дому днеська, та даю я їм дам випити ші, жебы мали дому, ай на чутъ даю. А тото з комина я попошу ту, а ти не вставай з постелі, лем леж.

Та й хлопчик так зробив, як гварив. Але злодій — все злодійом. Ішли із свадьбы, та ші камарата бкости хотіли. Та що іх напало? Пушли до стайні, худобу поспущали му, вгняли по вулиці. Та й хлопчик тот выйшов вон, молодий царь, худобу наганять. А його жына встала з постелі. Єдна яловка била в дворі, нагнала до стайні, прив'язала сї. А вни увишли до хуїж, на облак виметали шовдри, солонину забрали, пушли.

Вна прийде, сяде на постіль — дочки. Солонини не є. Та й тот молодий царь, як понаганяв худобу, поприв'язав до стайні, та й гварить:

— А тоту яловку хто в'язав?

— Я.

— Ей, я ти гварив, же не ходь ніг'де з постелі. Вже не є нічого, гейже?

— Та не є. Украли вшыткої..

Та й нич. Пушов до шпайзу. Шматя з ся зметав чистої і взяв старої, злодійської шматя, калап такий старий набук, а давай за нима до ліса. Рідкий ліс, та й так поза яліці, поза яліці приближоввся д' ним. А де вже быв гущий ліс, темніший, прийшов аж ближе д' ним. Тоты несуть на колику солонину, шовдри. Та й гварить:

— На ты, камарат, несъ кус.

А вун ся приближив цалком ід тому задньому, гварить:

— Дай, камарат, та й я дакус понесу.

А то було в лісі, єден другого не познали. Та й тот хлопчиско взяв свою солонину та й вернувся назад дому. Прийшов дому та й положив си солонину і шовдри назад на місто, де мали быти, де патрили. А жына гварить:

— Як-ись з тым прийшов?

— А, — гварить, — злодій од злодія няй не краде.

А старі злодій прийшли до яскіні та й велітель гварить:

— Но, камаратя, дайте нашого камарата той солонину покоштовати, ци добра.

Гварить:

— Я ніс, а дав-им тобі, гейже?

— А я ніс. Кому дав-им?

— Ей, хлопці, — велітель гварить ім, — злодій од злодія няй ніг'да не краде. Та й вкрали зъмс і не є солонини. Солонина вже на місті назад є, де була. Ой, та веце од злодія не будеме красти.

А хлопець, що си не роздумав, гварить:

— Та треба бы моего нянька нащивити вже. Але як ся дузнати, же ци быв вже дакотрый брат дома?

Але то якось так переказовалося тев-там, же найстарцій сын того дзвунника прийшов дому. Вженився, в колесаря ся виїхчив, прийшов на кочу. Мав хлопчиска вже й дівча. Коня єдного красного собі купив. Та й прийшов дому ід дзвунникові,

ід свому нянькові. Та й коня выпряг, до стайні дав. Коч дали до шопки, бы на нього не падало, та й до хыж. Приніс шматя нянькові, пінязі, ідіня накупили, пити. Але старий вже якось радосніший быв, бо сын прийшов з жынов і з двома дітми. Коня красного має, коч — файний. Шматя му наносив, ідіня, пінязі має громада. Та й рано, як мав іти дзвонити до церкви, вун устав скорей. Выйшов на дзвунницю та й дзвонить. Не так дзвони лупкавуть там. А пан велькоможный ся збудить та й гварить:

— Ей, небоже, та що ти, же так скоро дзвониш?

— Ой, пан велькоможний, коби вни знали, яку я радусть маву.

— Та що такий?

— Та муй найстарший сын прийшов дому на такум параднум кочу. А красного коня такого має, як вы в стайні, такого червоного. Ай жыну, ай хлопчика, дівча, громада пінязі выніс ми. Пити, істи, шматя.

— Ой, та радусть маеш!

— А одказовав, жебы съте прийшли то нащивити, же вам дасть даку одмену зато, шо съте то загнали до світа.

Но та й пан велькоможний встав та й выйшов горі, попозерав хлопчика, привітав то, та й гостинку зробили там, попили, та й пану велькоможному одмену дати зато, шо то випровадив до світа службу глядати си.

Та й пан велькоможний взяв си одмену, пушов дому по гостині. А пообіді прийшов середушый сын дому. Тот, що ся вучив за шустра. Купив си коня, кочик, обувы, шматя, жыну собі найшов, ай одного дітвака мав. Та й прийшов дому, звітався з найстаршим братом, з няньком. Та й жына до хыж порядок робити. А старий лем коло коней. Коні чистити, а радусний ходить вже. Лем коби ші наймолодший прийшов дому.

— Лем коби прийшов ші наймолодший, — гварить. — Хотів бы-м то видіти. Де тот є?

Прийшов вечур. Полігали спати. Але старий дзвунник не муг спати. Вже двох сыну мав дома. Дві невісты мав, діти, богатство, два коні в стайні. Та й встав рано скорі зась, а йде долі валалом. Прийшов на дзвунницю, імів за штранг'я, а:

— Бім, бам, — дзвонить, лем дзвони лупкавуть.

А пан велькоможний ся збудить та й кричить выдтам:

— Ей, Михайлі, Михайлі, та що є зась ти? Та чом так скоро дзвониш? Та щі лем тулько, а тулько годин, а ты вже дзвониш? Ты вже на дзвунниці?

— Ой, гей, пан велькоможний, гей. Коби вни знали, яку я велику радусть маву.

— Та що зась такий ся стало?

— Та муй сын середушый прийшов дому. Красний коч, коня красного, а жына, ай одного дітвака має. Богатство вже в дворі є. Одказує, жебы съте ся прийшли на нього попозерати, же вам дась даку одмену. Одмену зато, же съте то спровадили до світа службу глядати си.

Та й пан велькоможний встав пузніш. Перевболікся, выйшов горі валалом до того дзвунника. А хлопці му вийшли навстріч, двоми найстарші. Та й пана велькоможного привітали, та й до хыж завели. Та й дали му істи, пити. Як то — такі вже вивчні діти, хлопі доспелі. Жены мавуть. Та й панові дали одмену. Дали му одмену зато, же іх вигнав до світа. Та й пан ся з тыма сынома старшым розлучив, та й іде дому. Прийшов на фару собі.

А пообіді прийшов наймолодший сын. Тот быв принц. Златий коч, коні парадні, хомоты златом ковані, ряфы златі, коч златый, парадный. Горі валалом ідути. Выйшли до дзвунника, до двора. Люди ся бзеравуть, що за царь іде. Та й звітався

тот сын із тіма старшими братами, та й з няньком. Коні выпрягли, дали до стайні. Коч вихали до шопки, пінзі до хиж положили. Шматя, ідіня, пітя... Та й зачали ся гостити самі свої — братя з няньком ай невісты. Але старому не йшло до голови, жс як то — вун наймолодший, а вун царьом вже є. Ей, та й ту радусь. Вечур прийшов. Гостилися, пили, а по вечері полігали спати. А старий лем по стайні ходить, дзвунник. Радусний. Штири коні, златий коч, красота, богайство в дворі. А попувночі ис муг выtrzymати, лем іде гет дзвонити. Та й зыйшов долі валалом, на дзвунницю выйшов, імив за штранг'ы, а б'ють дзвоны:

— Бім, бам, бім, бам!..

А пан велькоможный ся збудить та й кричить на дзвунника:

— Йой, та шо є? Та ші лем тулько, а тулько годин, а ты вже дзвониш?

— Ой, пан велькоможный, кобы вы знали, яку я радусь маву.

— Та шо такий?

— Та муй тот наймолодший сын прийшов дому. Прийшов на златум кочу, злату корону на голові має вун і його жына. Хомоты, колеса — шыткой златой. Я не знаву, як до руки тово взяги, такий парадной.

— А чим ся вывчив?

— Та злодіом.

— Та злодій може быти принцом?

— Та гей, видитс.

— А одказуе, пан велькоможный, жебы съте прийшли д' ньому го попозерати, жс вам дась даку одмену зато, шо съте го спровадили до світа.

Але панові вже до голови прийшло, жс: «Кедъ злодіом вывченый, та я ту вже марадашу не маву, бо вже буде красти й од мне дашо».

Та й пан устав, выйшов горі, до дзвунника того. Позераться — вера, наймолодший сын принцом є. Коч парадный, хомоты, коні красні. Но та й привітали го, та й закликали до хиж пана велькоможного, та й гостину зробили, попили, поіли там си. А гварить пан велькоможный тому царюві молодому:

— Чим-ись ся вывчив?

— Та я — злодіом, пан велькоможный.

— Йой, злодіом?

— Та гей.

Гварить:

— Знаеш шо? Ты злодій?

— Гей.

— Я маву в стайні єдного коня такого, як твой брат має, тот найстаршій. Кедъ го забереш, дам ти сто златых, а буде твой кунь, ай сто златых.

— А коли якрасті го?

— Той ночі.

— Но добрі, Ся приправте.

Пан велькоможный забрався дому. Телефонавав за шандарми. Прийшло дванадцять шандарю. Вистроїв іх — прилба на головах, пушки в руках, ліворверы на опасках, гранаты, набоів повно. А бсадили цілу фару. Єдного дав ші на двері, єдного вояка дав удину до стайні. А тот злодій, хлопчиксо, зробився за жебрачку стару, за бабу. Довге волося взяв си, зробився такий бідненський, та й ходить по валалі з хыжы до хыжы, дащо жебы му дали. А шо му дась такий бідний народ? Не має сам нич. Та де яйце, де шо. Але ту вечур вже притискать. Та й де переночувати? Та на фару, д' панові велькоможному. Може, пан велькоможный го пере-

ночус коло худобы десь, або пуд стайньюв, хоць-де. А пан велькоможний не хотів прияти того жебрака.

— Але, отче дуковний, та вы — спаситель душ. Та хто же ня прийме, кедъ ис вы? Та холем ату пуд хыжу ня приймийте, пуд стріху, жебы на ня роса не падала. По валалі ходжу, а нікто не має міста, бо хыжка така маленька, них много є. Та кождый ся поносує. Та хто же ня прийме, кедъ не вы?

— Но та кедъ така робота, та ту зустаньте пуд хыжов. Я ту мам днеська повно войська. Я до хыжы нё годен вас пущати.

Тот жебрачок гварить, злодій:

— Добрі, лем ту пуд хыжов.

Так було холодно кус, та й вун си з пазухи винимать фляшча та й п'є си. А вояці ся позеравуть, шандарі, же шо то. Та й еден гварить:

— Бабко, не студено вам?

— Ні, я ту маву таку водичку. Кущок си потягну та й ся вгріву.

— Та не дали бы съте нам кущок?

— Та ту лем кущок є. А вас кулько є?

— Дванадцять.

— Но та так робте, жебы съте кождый мали по кущок. Та ся вгрійте.

А вун мав такої якої на спаня, тото ім приніс. Вни кущок си попотягли, тоти шандарі, та й позаспавали. А жебрачка ся скопила. Пушла — коня одв'язала, вивела до загродки, прив'язала д' сливиці, принесла до стайні терлицю. Там, де вояк тримав за кантарь, там дав повересло. А там, де быв хвуст, кус соломы дав, впхав до терлиці, і дав воякові солому тримати місто хвоста. Сам сів на коня, а — давай дому. Вояці заспали.

Прийшов дому — привів коні нянькові. Та й нянько з радості не знаяв, шо мав робити. Шо? П'ятый кунь. Встав та й іде гет дзвонити. Та й іде долі валалом. Прийшов на дзвунницю, імив за штранг'и та й тягнє. Дзвони лем лупкавуть:

— Бім, бам, бім, бам...

А пан ся скопить. Та й кричить на того дзвунника:

— Шо ти є, хлопе, же так скоро дзвониш? Та ніг'да-сь так скоро не дзвонив, аж тепер.

— Ой, пан велькоможний, та коби вы знали, яку я велику радість маву. Муй сын, tot наймолодший, такого прекрасного коня привів дому... Такого, як вы мали в стайні.

— Ей га!..

Пан ся скопить, пуйде, позерать — стайня порожня. Там терлиця, вояці, шандарі сплять. Та й шо робити?

— Я вже не маву міста ту перед злодіом. Нонич. Мушу пуйти д' ньому зась, а ші раз ся з ним доіднаву.

Та й пан велькоможний встав рано, вийшов горі валалом д' дзвунникі та й гварить тому злодіюві:

— Украв-ись ми коня. Заробив-ись сто златых і кунь твуй. Але знаєш шо? Я маву в комині єдну свиню. Кедъ ші тоту свиню вкрадеш, дам ти сто златых зась.

Гварить:

— Вкраду.

— Коли?

→ Та ночі.

А пан пушов дому. Та й де? Шо робити теперъка? Та вже із свого окресу не брав войсько, а шандарю, але з другого окресу. Вийшли дві авта. Поставали до

шпайзу під комин. Комин широкий. Стражать комин. За споду видно было, же солонина там є.

А тот пушов на цінтерь, викопав мертвому, поставив лазиво на стріху, а долі комином пустив долов. Пущав долов за штранг'ом, а вояці, шандарі також зачали стріляти до комина. Мертволя впала. Витягли на ходбу, прустерли. Вни думали, же злодія застрілили. Прикрыли плахтов. Чорний, бмащений од комина, од саджі. Мертвому прикрыли плахтов, прийшли до кухні д' пану велькоможному. Зачали пити. Гостина, радусть, бо злодія застрілили. А злодій що зробив? Взяв друг, зробив так, выбрав солонину, шовдри горі комином, долі стріхов зліз долов, долі лазивом, здів на колик, на плече та й виніс дому. А тоти на фарі так п'ють, співавуть, шандарі. Но, співавуть, співавуть, але старий дзвунник увидів тулу солонину. Видів, же сын приніс дому. Гварить:

— Сыну, выдкы-сь тово приніс?

— Та сто златых ми дав пан ай свиню маву задаръмо.

— Та од пана-сь узяв?

— Гей. Бо вун ся зо мнов ставив, же, як украду, сто златых буде моїх, ай свиня буде моя. Вкрав-им.

Хлопчишко ся вмыв од мертволів та й од тих шовдрів, перевболікся, ліг си спати. А дзвунникові не дало спати. Дзвунник ходив по дворі гев-там, та й позерать на годинку, кулько годин. Скоро, скоро щійти дзвонити. Але як є, так є, але радусть велика, же має зась що істи. І піняство, і коні суть, і свиня зась ціла. Та й забрався з дому, іде долі валалом. Прийшов на дзвунницю, імив за штранг'и та й дзвонити. Дзвоны лупкавуть:

— Бім, бам, бім, бам!..

А голос ся взвывать по валалі. А пан велькоможный на фарі з шандарами п'є, співати. Чує, же дзвунник дзвонить.

— Що є зась?

— Ой, отче духовный, кобы вы знали, яку я радусть маву.

— Шо зась також ся стало?

— Та муй сын таку свиню приніс дому велику. Таку, як вы мали в комині.

Вун прийде, позераться до комина — комин порожній. Перестав давати істи, пити шандарюм. Пругнав іх гет. Та й чекать до рана. Вун вже смутний. Шо робити?

Та й нич. Мусить того злодія даяк доласти, жебы то зничив. Та й вийшов вун ід злодіпові і гварить:

— Но, видно, же-сь ся вивчив за злодія. Але я маву щі єдину вец про тя. Кедь сконаш сї...

— Алс то мусить быти ставка.

— Но, не буйся, сто златых будеш мати.

— Та як, що?

— Та на другум валалі є пан. Священик такий, як і я. Кедь то принесеш вночі, маєш сто златых од мене.

— То не чудо вкрасти.

То є єднодуха вец в нього. А тот пан сів на коч свій, ци дакого слугу си там взяв. Та й пушов на другий валал, та й священикові дав знати, же злодій прийде то вкraсти. А же вни ся заставили на сто златых.

— Та й мы щі ся заставиме на сто златых.

Та й вни ся тыж заставили на сто златых, двоми священиці.

Но а тот злодій, що зробити? Взяв міх, пушов по воді. Найшов у мочилах жабы,

в потоках — раки. Наймав він вун до міха громада того, жабы, раки. А прийшов до склепу, накупив маленьки свічата, як на стромики.

А тамтот пан на другум валалі мав дванадцять псу великих, вилчаку. Псы попущав по дворі вечур, бо злодій має прийти го вкрасти. А злодій ис йшов на фару. Злодій пушов до церкви. Перед церквю сів си на сходы та й живі душички з міха випущав, а на кожду єдину свічку запалив маленьку. Тото ся розыйшло по церкві. Великої світло. Та й кураторе прийдуть ід церкви.

— Шо ся в церкві стало? Такий світло по землі ходить. Та й за канторами бігауть, та й ту... Дух святий прийшов за душами, нести іх до неба. Та хто ту найсвятіший, кедь не пан велькоможний? Та й пушли на фару. Та й:

— Отче духовный, подьте, подьте до церкви, зазрак ся став.

— Я не годен теперка там іти, бо ту має прийти злодій єден мене вкрасти.

— Але, отче духовный, подьте, позерайте гев, що за зазрак ся став. Світло, а дух святий прийшов, а кличе: «Хто съте вірний, блаженый, приступте д' духу святому, а дух святий однесе го до неба».

Та й пан велькоможний, рад-не-рад, пушов до церкви. Пушов до церкви. Але тот злодій за олтарем кричить:

— Помаленьки, бы съте totы душички не подусили.

Та й хто ту прийде? Та лем отець духовный прийшов д' ньому. Та й тот злодій гварить:

— Ту ся вихайте до міха.

А гварить:

— Вы почскайте. Я однесу отця духовного, а пак ся верну за вами.

А такой з-за олтаря на закрестію. Выйшов на вулицю, та й ішли через муст. А тот злодій пустив кущок. А пан ся просить:

— Духу святый, де зъме?

— Та теперка над пеклом.

Гварить:

— Я чуву, чуву, же шось смердить.

Та й перейшли через муст. Прийшли на фару — там великої світло. Та й гварить:

— Духу святый, де зъме?

Гварить:

— Тепер зъме в царстві небеснум.

— Йой, я виджу, же ту великої світло.

Та й з плеча зняв, положив го на землю, витряс вон. А той пан, що быв на туй першій фарі, гварить:

— Но видиш. Видиш, же-сь ту. Шо-м ти гварив, же тя вкраде.

— Та я йшов до царства небесного, а я ся ту найшов, на фарі твоїй. Та вун мені гварив, же ня до царства небесного несе.

— Ой, злодій знає, же що робить.

Та й пак отець духовный на єдnum валалі і на другум валалі ся дуже бояли того злодія. І ся мусили вистяговати, а злодій од своїх родічу ся одобрав. Пушов на царський двур. Та й живуть там ші й днеська, поки не померли.

Та уж бы быв конець.

52. ПРО ТРЬОХ ПОПІВ-ПОЛЮБОВНИКІВ

Быв єден хлопчикско-сирота. А дожився року. Хотів ся вженити. Та й найшов собі дівочку таку тыж, ід собі пару. Поженилися. Жили пару року так собі, же вна

йому не знала повісті, же так робиш або так робиш, а вун — юй. Люди ім завиділи, же так ся радо мавуть, а жадні неприємності мідже собов не мавуть. Лем фурт ласка, любовь була м'еджи нима. Шо вун си надумав раз? Мало пінязі мали. Але загнав вун на ярмарок жыну, жебы купила коні, вуз, плуг, борони, плужнята, ай слугу, ай іші жебы на пачку догану, жебы му зустало.

Але вун жыні мало пінязей дав. Та й жына йде долі валалом на ярмарок до міста. Іде через сден валал, а там єден пан велькоможный стойть. Шувна невіста. Позеряться на ню, але якось смутна була. Та й гварить:

— Невісто, де йдеш?

— Та, отчес духовный, шо вы ми поможете? Нич. Г'азда ня выгнав на ярмарок, жебы-м купила пару коней, вуз, плуг, борони, плужнята, слугу ай на пачку догану жебы му ші зустало. А я не маву лем тулько а тулько пінязей.

— А, то нич, женочко, то нич.

Вытяг десять златых, дав юй.

— Але я лем так дам, кедъ пак доволиш, жебы-м прийшов д' тобі увечур спати.

— А, та чом бы ні. Гей. Та коли?

— Та так увечур.

— В кулько годин?

Ся догоодли на години.

— Та так коло вусім. Як выйду з ярмарку. Даю зладити треба вам.

Та й добрі. Вна подяковала за десять златых та й іде далі. Прийшла до другого валалу. А там тыж такий панчух ей стрітив на путі та й гварить юй:

— Ой, пані, вы якось смутна. Шо вам ся стало?

— А, пан превелебный, кобы вы знали, чого-м смутна.

— Та шо такий?

— Та г'азда ня выгнав на ярмарок. Не дав ми лем пару злотовых, а жебы-м купила пару коней, вуз, плуг, борони, слугу ай на пачку догану жебы му зустало.

— Ой, то нич, невісточко. Я ти поможу даю.

Вытяг десять златых, дав юй. Але гварить:

— Я би пак увечур хотів ід вам прийти, пані.

Та гварить:

— Добрі.

— А коло кулько годин?

Та гварить:

— Коло дев'ять.

Но вже си щось поможе. Та й прийшла вна вже пак до міста на ярмарчикско. Позерать: «Тоты коні бы были добрі, але дорогі». Ші мало пінязей має. Але прийшов там тыж єден пан з міста, клебан, ци шо за єден быв. Та й гварить:

— Невісто, шо купуеш?

— Та й шо купуവ? Я бы купила атоты коні, але мало пінязей маву. Г'азда ня загнав, жебы-м купила коні, плуг, вуз, борони, плужнята, слугу іші, ай на пачку догану бы му зустало.

— Ой, я вам вдячні поможу.

Вытяг пеняженку, дав юй десять златых.

— Але я, пані, вертати — ні, лем я бы прийшов д' вам вечур даколи.

— А коли прийдете?

— Та днеська вечур. Але коло кулько годин?

— Та коло десять.

Та й вна вже пінязі мала. Выбрала си коні парадні, штверті на ні, вуз, плуг, бо-

рони, плужнята, слугу. Найшла хлопчика якогось шиковного. Ай пачку догану купила. Но та й слуга сів на вуз та й з ярмарку давай дому. Прийшли вни дому. А вун ся позерать, г'азда ей, та гварить:

— Як, що? Даши-сь зустала довжна? Ци стачило ти?

— Та де бы стачило, хлопе муй, де. Та що ты ми дав? Ані єдного коня бы-м не купила, що ты ми дав. Але я так а так походила. Тот пан велькоможний прийде д' домі увечур в вусім годин спати. А з другого валалу прийде в дев'ять годин спати. А тамто з міста пан велькоможний прийде зась в десять годин.

— Но танич, жсно,нич.

Коні выпрягли, дали до стайні. Хлопчика — до хыж. Дали му істи. Зунований быв, бо коні парадні били. Треба було тримати. А вун із жынов ся забрали даць пасть ізробити.

— Та що зробиме?

— Жено, знаєш що? Ату, в сіньох, за дверми, выбереме яму. Таку, дас два метри губоку. А закреме тычками. Кущок соломы вержеме. А ту будуть падати, до ями. — Гварить: — Я буду вартовати в сусіди, в дворі. А ти будеш ту. Як світло згасиш, а я буду йти п'яній, же з корчми.

Та й ся дододли так. Вибрали яму, прикрыли ей. Та й вна зустала в хыжі. Позерать на годинку: «Йой, то вже тулько годин?!» Гварить:

— Ты, старий, гет, ідь вон. А як я світло згашу, тогди можеш іти гев. А галайкай, бий по плоті, по дверьох, лем даши не розбий — облак або шо.

Та й г'азда юй пушов до сусіди, до двора. За вугол став си, позерать — пан іде горі валалом. Прийшов коло двора, попозерав, ци дахто не видить, а давай — до двора. Прийшов пуд двері, покльопкав. Прийшов до хыж, поздравив. Вна го привітала.

— Йой, гей, пан велькоможний, гей. Добре, же съте ту. Гет ся розболікайте. Муй газда п'яніца. Пушов до корчми. Може, прийде худобі ші давати теперь на нуч. Бы вас ту не імив, у хыжі, бо баламута. И ваша, і моя. Та ганьба буде на цілій валал.

Пан чимскорей ся розберать. Вна вже приправлена. Лягла си на постіль. Вун іднью. Вна світло згасла. А г'азда вже попуд хыжу йде. Кричить:

— Бабо, що робиш? Давала-сь худобі, ци ні?

Зробився п'янім, а б'є по штахітках з палицьов, по дверьох. Прийде до хыж, а пан з постелі скочив. Гварить:

— Йой, що зробити? Де ся сковать?

Жінка гварить:

— Отче, ту скочте за двері, до сіньох за двері. А як вун пуйде до стайні, я вам шматя вывержу навон, а вы потум пуйдете.

Та й пан скочив до сіньох за двері. Впав до ями. Но а шматя зустало пуд постільов. Та й вун прийшов до хыж:

— Давала-сь худобі істи? Наповала-сь?

— Ні, ні. Лем ідій подавай ты, бо я коло хыжи маву роботы дос. Геле, й прати, й хлопчика треба бходити, і зісти зладити треба? Та я не годна тулько бігати.

Нонич. Пан в ямі стойть. Де пуйде?

Тот пушов до стайні. Прийшов із стайні назад. Гварить:

— Я ші йду до корчми.

Але пан з ями не муг выдертися. А вун пушов чекати зась другого пана. Но тот пушов до стайні. Прийшов із стайні назад. Та й став собі за вугол у сусідовім дворі.

Позератъ — здолы пан другый. Прийшов пан просто двора, побзраться, ци ніхто не видить. А — шуп до двора. Прийшов д' дверюм, покльопкатъ.

— Но, подьте далі, пан велькоможный. Подьте, подьте. Та й гет ся розболікайтъ, бо муй п'яница. Пушов до корчмы, та теперька прииде, ні, та бы нас побив чей ту.

Та й пан ся розболікать. Вна вже на постіль выйшла си, притравлена. Світло згасила. А вун із-за вугла выскочив та й кричить:

— Гей, жено, жено, то ты баламута. За худобу ся не стараш, занич ся не стараш, лем ходиш.

Ой, як чув пан тото, вна выскочила з постелі гет,

— Йой, пан велькоможный, муй г'азда вже з корчмы йде. Знаете шо, отче? Ту ся сковайте до сінь за двері. А як увыйде вун, вы пуйдете вон, а я вам шматя вышмарю на облак.

А вун пушов до сінь за двері — впав до ями. Гварить:

— Хто ту?

— Я — пан.

— А ты хто?

— Та й я — пан.

— Йой, шо з нами тепер буде?

— Та шо буде? Будеме чекати, шо буде.

А вун прийшов до хыж, г'азда її, та й кричить:

— Як худоба, ци в порядку?

— Та йдий попозерай. Йдий до стайні, йдий.

— Але дашо ми істи дай, — просить од ньой.

А йому не треба было істи. Вун лем хотів вимати іх. Та й пушов до стайні, попозерався. Прийшов назад на путь, та й пушов до сусіда. Став собі за вугол. Та й чекати на того третього пана. Вже десять годинвечур. Іде третій пан горі путьов, бзераться гев-там, ци дахто не видить. Та й прийшов протів двора — став си. Зіркнєся вгору, вдолину, а давай до двора. Прийшов пуд двері, покльопкав. Пустила го вдну.

— Йой, пан велькоможный, знаете шо? Наскоро, бо муй г'азда п'яница. Пушов до корчмы, лем п'є, а мене саму вхабив дома. Та гет ся розболікайтъ.

Шо вна світло згасла, вун вже зась горі бережком іде, г'азда. Іде до двора. Кричить:

— Брыть бабиско, не стараться онич! Я голоден!

А по плоті б'є палицьов. Прийшов пуд двері.

— А ци-сь била в стайні?

А пан скочить долов. Та й вна зышла з постелі.

— Йой, паночку, будьте такі добрі. Ту ся сковайте, за двері, бы вас не видів. Та й пан скочив за двері — впав до ями, впав на тамтых двох. Гварить:

— Йой, хто ту є?

— Я — пан.

— А ты выдки?

— Я — з другого валалу.

— А ты выдки?

— Я тыж пан. Ади з Синиы аж, з другого валалу, з другого міста.

— Та вже зьме трьоми ту. Шо з нами буде?

— Но, шо буде, та буде.

Тот, шо зробити? Взяв целту, намочив єй. А солому пуд ньюв пудпалив. Та й так подусив тих пану.

Панове там, а ту пообіді войсько прийшло до валалу. Та пешаці пущли на вишній конець, за нима йшли гусаре. А вун дос ся одперав, же не мас дс переночувати, бо хыжка маленька, але гварить:

— Лем коня, жебы на час ту быв. А я ту не буду ночувати, бо я мародуву. Я маву у валалі фрайрку. Я пуйду за фрайрков.

— Йой, гей. Алс тепер, коло пувночі, ату, в нашуй хыжі, пуждать. Єден пуп ходить, та фурт пуждать.

— О-о-о, тонич. Г'аздо, тонич тото, шо пуждать. То я однесу до води та й готовой.

— Но, добри.

Та й прияв того гусара. Коня увів до стайні, а сам ходив по дворі. Видів, же хыжа маленька, же не є де в хыжі быти. Та й пак увечур насідлав коня си, сів та й пушов за фрайрков. Взяв си шаблю. Та й гварить:

— Та г'азда гварив, же там даке страшыло є. Та хочу го видіти, ци там є.

Та й прийшов од фрайрки. Пресно на дванадцять годин прийшов до г'азди того. Позераться — пуд плотом стойть. То было страшыло — пан.

— Шо ты, страшыло, кого пуждаш? Не знаєш, же я гусар, вояк.

Взяв гусар тото страшыло на коня, а йде долі валалом. Даколи по валалі варташи ходили. Кедъбы нагодов вгень быв, або шось такой, та бы такой гласили. Та й кричать на того вояка:

— Хто там? Стуй!

— Я — дябол. Несу попа до води.

— Йой, шо то за чудо? Дябол попа несе до води.

Вояк на коні йде. Прийшов насеред валалу, а з моста до води — бух з ним. Вернєся назад, а г'азда вытяг другого попа з ямы, а положыв пуд плуг стояти. Та й вун прийде до двора, позсраться — а там пуп.

— Ей, — гварить, — та ты ту зась прийшов? Та ты скорей прийшов, як я? Чекай, я тя однесу ші до булшой води.

Та й взяв попа на коня, а йде долі валалом. Але другов вулицьов. Зась прийшов ід тому мостові, взяв попа та й шмарив го до води. Ші до нього впхав саблю. А вернєся назад, позсраться, а г'азда вытяг ші третього з ямы. Та й гварить:

— Та ты вже ту?

Взяв на коня та й ідс третьов улицьов ужс. А бахтарі зась там.

— Хто там? Стуй!

— Я — дябол. Несу попа до води.

— Йой, та кулько вже? Третього попа несе до води.

Прийшов на муст, поставив го на ригель, а порубав на фалатки, а так по фалатку пометав до води. Прийшов назад до г'азди свого та й позераться — пуд плотом вже нічого не є.

А г'азда вже й радусный быв, же му страшкы поносив гет.

— Я кедъбы ніс даг'де, та дахто бы видів, же несе, та бы мя загласив, що бы мя заперли. А вояк вночі поносив страшку та й готовой.

Та й так тот вояк по страшку ім поодносив, а теперъка вже нич не пуждать там, і вни си красно жывуть, г'аздувуть, кедъ ші не померли дотеперъка.

53. ВЕЧУРКИ У ВЕЛИКУЙ ПОЛЯНІ

В нашуй хыжі ся робити вечурки. Все через зиму ходили до нас. Пряли у нас. Пак ай вышивали, кедъ не было лю прясти. А родичум моім носили нафту за тово,

хыжу побілили, змащували, бо діля не було так, як теперка є. Мастили глинов, поправили, що выдерли. А пак і матері помагали прясти за того, що хыжу ужывали. Но а при тум все хлопці приповідки повідали, старі хлопі ту ходили, та вни приповідки повідали. Або єден, або й двоми бахтарі ходили по валалі, та вни забігли на вечурки. Та й вни зачали приповідки повідати. Та о страшках бісідовалося на вечурках. Або й так було, же дівки йшли з вечурок, а бахтарі, або й хлопці зробили із дыні страшка. Положили китицю солом'яну, жупу, а запалили свічку хоць-де на пунте, до снігу впхали. А дівки пак ся бояли йти.

Або ту ні, за нашов хыжов. Ту була лавка. Весьбі там були стрі, великі, та там все знали видіти пса дакого, або коня, або свиню. То не кождий. Але поєдні такої дашо виділи. Єдна жына ходила до нас, та фурт, ші й теперка, фурт дашо видить — дакого пса білого, або паця, або гуску, або коня. Гей, ші й теперка видить так.

Казок було много. Старші хлопі приходили, баби, та приповідки повідали, але я вже того так не пам'ятаю випыткою, бо то давно було, перед двадцятьма або двадцятьма п'ятьма роками. Та вни знали громада приповідок. І о страшках ся говорило на вечурках.

Атот сусіда муй ішов із жыдом на ярмарок до Березного. А йшли з Березного, та на шанцу нижче валалу найшли теля. Та й вни теля не вхаблять вночі на шанцу. Та й двоми якось вложили теля на вуз. А теля такої тяжкої було, що кунь не муг потягнути. Коньові пуд копытами аж вгень, іскри саркали, що по каміню тягав тяжко. Та й вни з воза зыйшли долов, а самой теля тягали. Прийшли на муст — теля одв'язалося, скочило через ріг'лі до води, та аж вода на них брызла. Так приповідали. Вже кунь раз-два возик тягав. А вни в страху були, бо долі водов ішло та кричало:

— Еге, еге, еге! ..

А в лісі ся голос взыдав, та ся напудили.

Або коні водили на нуч. Та при коньох тыж приповидки повідали собі. О страшках повідали, де пуджать. А потому вже дівки ся пхали до середини, бо на краю вже нікотра спати не хотіла. Або менший дітвак котрый быв, та лсм ся пхав до середини, міджи старших.

Або гварили, же сова задусить. Так якось начали на руках пискати. А так прикликали сову д' вогньові, же влитла до вогня. Коло коней зъме були. А з вогня єй викачали вон, але уж... А діти в страху. Понхалися попуд покровці, попуд г'роки старі.

А раз на вечурках повідали так, же за нашов хыжов страшки суть. А я якось вийшов вон. Та й слухаву — за хыжов сніг великий, а щось по снігу ходить, а робить: «Ы, ы, ы». І я ся схопив — тікай до хыжы аж ід нянькові на постіль. А двері вхабив-им отворені. А дівки, хлопці тыж ся стягли до кута, же що є. Я не муг-им слова повісти, бо я ся напудив. Аж пак-им повів:

— Ту пуджать.

Та й хлопі, трьоми були бахтарі, ай хлопці, паробці, і жены, невісты молоді, збрали топоры хлопі, вилы та й обстали загроду, же страшка того заб'ют. А сдана жына з нима йшла та й повідати.

— Йой, хлонці, та то наша свиня, то не бийте, ні!

Та й пак нагнала свиню до двору.

ЮРІЙ ЧОРНАНИЧ

54. КОРОЛЬ І ЙОГО ТРИ ДІВКИ

Быв єден краль, а мав три дівки. А дві з них були великі парадниці, же ся парадили. А єдна була така, що ся носила лем так, як дівка, боячайні. А тамтуты вимагали од краля всілякі шати, златом, перлами туты шати мусили быти прикрашено. А туту дівочку, що ся так носила худобно, називали глупачков. Але краль вже постарів. Як постарів, та й покликав свої дівки д' собі і їм гварити:

— Я вже, дівки мої, старий. Сина не мав, а кралюство треба дакому передати. Та котра ня найліпше будете любити, туй кралюство своє передам. Єднай передам, а другі будуть коло ньої лем так.

Дівки на то пристали.

Але пройшло дакус часу, король закликав найстаршу свою дівку д' собі та юй гварити:

— Но, як ты, дівко моя, мене любиш?

А дівка повідать:

— Татку муй любый, так тебе люблю, як туты шаты свої люблю. Так тебе, татку, люблю, як сімрочний мед, що там маєме в коморі.

Як повіла найстарша дівка, же як го любить, повів юй, же уж може іти. А так потум покликав середушу дівку свою та й ся неі просить:

— Но, як ты, дівко моя, мене любиш?

А вна му повідать:

— Йой, татку, я вас так люблю, як сама себе. А так вас люблю, як туты шаты, що съте ми теперка купили. Я іх дуже люблю. I вас, татку, так люблю.

Середуша дівка повіла нянькові, що повіла, та й пушла. А краль дав закликати свою наймолодшу дівку. Дівка прийшла, а вун ся неі просить:

— Но, а ты, глупачко, як мене любиш?

А вна му повідать:

— Я вас, татку, так люблю, як суль.

Краль, як туту вчув, розглостиився, а також хотів її дати знищити. Мав там сного вояка, а вун походив із вувчарсьох, із бетлегемох, з югасох. Бо тоды служили по дванадцять року. Але тот вояк дуже мудрый быв. Вун вшыткої, що ся стало на кралювськum дворі, знав. А кедъ было дашо недобрі, вун такої туто направляв. I краль го дуже полюбив. А як дівка кралюві так повіла, же го любить, як сіль, та такої кликав того вояка, жебы му порадив, як і знищити. Дав краль свою дівку двом воякам, жебы і водвели до ліса там, де звіро много было, а жебы і там прив'язали д' букові, жебы і там звірі йзіли. Але закликав того вояка, который быв з того бетлегему. Та й краль повідать тому воякові:

— Моя дівка ми повіла так, же ня любить, як суль. А я і водсудив, жебы і водвели там а там до ліса, а жебы і там прив'язали. А вояці будуть іти на коньох, а вна жебы ішла напішо, бы і домучили.

Вояк туту вислухав та й гварить:

— Ей, кралю, то не є добрі так. Ми пуйдеме напішо, бо як мы на коньох, а вна напішо, та вна не дуйде, бо тот ліс далеко. Але то не так треба і потрестати.

— Та як? — проситься вояка краль.

— Та так, кралю, же красного ідінк наладити треба. Якой найліпшой — напечи. А взяти ей на коня. Вна ся ші на кони не несла, та вна великі мукы муде мэти.

А треба так зробити, жебы другий кунь ішов перед ньою. А тут ідло жсбы було наставляють на тумтум кони, жебы го виділа.

Краль на туту повів:

— Правда, правда твоя, воячку.

А вояк каже:

— А як сї там приведеме, до того ліса, та єй прив'яжеме д' букові, а ідло положеме перед ню. Вна буде на туту ідло позирати, та аж тогди буде мати великі муки.

Та й краль так зробив, як му тот вояк радив. Послав того вояка ші з двома вояками до ліса. А тута дівка пушла з ними. Прийшли до ліса. Вна сиділа на тому другому кони. І вна не знала, же що тот вояк думать. Зышла дівка з коня. А вояк зашов — прив'язав сї руку д' деревові, прив'язав єй цілу, а тути ідло поклав перед ню. Як єй прив'язали, забралися, а йшли відтам назад. Ішли назад ід кральові. А як водйшли так, жс уж сї не виділи, вояк скричав:

— Йой, я забыв збраний там! Я ся верну назад, а вы, — на тих двох вояків, — на ту почекайте.

А еден з вояку повідати:

— Ні, мы пуйдеме. Мы пуйдеме, бо мы молодші.

А тот старший вояк повідати:

— Ні, я сам пуйду, бо вы не знаете де тута збраний є.

Пушов вояк там, де була дівка, найшов збраний, а туту дівочку вод'язав, пустив сї на слободу. Бо якби єй не вод'язав, та бы загинула з голоду. Та мала дос коло себе ідіння. Але вна там не сиділа довго. Забралася, а йшла гет. А як вийшла з ліса, а зайшла до одного міста такого невеликого. Найшла там югаса. Вна собі там найшла якусь робиту, робила там, була послушна.

Вояці ся повертали дому, краль ся ні просить:

— Но, як там було? Прив'язали съте дівку?

А вояці кажуть:

— Прив'язали, кралю найясніший, як съте казали.

Але кедь то так не було.

Тута дівчина там вислужила рук-два, на тум салашу.

А краль вже постарів та й каже своїм дівкам найстаршим:

— Ей, дівки мої, я вже старий. Уж вам треба собі г'азду глядати, жебы я мав зятя, бы быв кральом еден з них.

Але тот краль ся дуже погнівав на суль. І дав вун знищити вшытку суль у свою країні. Де лем яку баню мав, вшыткої дав знищити. Та й ід ньому ся сходили принцове з країн чуджіх, і з його країни. Але туту вшыткої було сухой, бо солі не мали. Та й наказав краль гостину робити. Свадьба буде там велика. Гостину приправили, але страва, печиво — вшыткої несоленої. Гостина стояла, але никто не їсть, никто не їсть — кождый ся вхаблив. Та й водышов ай тот принц, який ся хотів женити з кральовов дівков.

І шо ся стало? Дочулася глупачка, же краль готове гостину, же буде свадьбу робити. Дочулася і прийшла до краля. Прийшла і принесла у ряядочці солі. Як принесла туту суль у ряядочці, — а краль тыж быв скуднүтый, бо солі не мав, — та го понукла із солью. А вун не знат, же тута дівчка, то вна, його дівка є, лем вна му дала суль. А краль тогди гварить:

— Ей, ты моя дівка. Тепер вже виджу, чом ты повіла, же я любиш так, як суль. Кобы я быв знат, та ты бы була кральовнов.

Та й дівчина ся не заперала. Вна повіла, же вна є його дівка, що вун єй дав винести до ліса, що сї там мали стратити. А ші повіла кральові:

— Там і там ідите, а копте суль. Там є дос солі.

Послав краль своїх слугів копати суль. Прийшли там, суль, досправди, там була. Накопали суль, принесли, і краль був дуже радий. А повідати своєї дівці наймолодшій:

— Виберь собі, дівко моя, принца.

— Принцове вже на тот час ся виштки зйшли. Та й дівка вибирать — ані одного там не є такого, як вна хоче. Не є такого, що бы вна го любила. Та й кого собі вибрала? Та того вояка собі зволила, що ей вратовав од смерті. Та й стало ся так, же в краля була велика гостина. На туй гостині і я був, мед-вино пив, по бороді ми текло, а в рот не дуйшло. Та й жыла принцеса з кральом щасливо, а, може, і днесь ші жыть, кедъ не померли.

55. БРАТИ

Быв еден младенець. А дуже худобный быв. Худобный быв, але вженився якось. А тыж собі худобну взяв. Як собі таку взяв, та й помаленьки собі жили. Але што? Його жына зайшла до другого ставу. Лес тулько, що мала двох хлопцу, вун умер, tot ей газда. Зустала вна вдовов. Годовала вна хлопцу. Але бідно жили вни. Де што заробила, туто принесла, та й із того жили.

І выросли тути хлопці. Вже мали вусьимнадцять року. Мати ім була слаба. Была слаба та й повідати своїм сыну:

— Ей, хлопці мої, уж я вас не годна веце годовать. Ідйтіс даг'де, а глядайтс собі роботу, бо я уж не можу робити на вас.

Та й шо мали робити хлопці? Забралися та й пушли на роботу. Ішли еден день, ішли другий, ішли третій, а все лем ішли. Як день, так нуч ішли. Прийшли до єдного ліса. Там стрітив іх еден старий чоловік. Та й вни ся му поклонили:

— Добрый день, дідцю!

— Добрый день, хлопці! — водповів дідко. — А де же вы путь міряете?

А младенці водповіли:

— Та йдеме, а йдеме, бо наша мати вже стара, уж на нас не може робити, та йдеме даку службу глядати.

А дідко на туто повідать:

— Та йдете службу глядати. А ци съте нс слабі?

А младенці кажуть:

— Слабі зъме, дідку, слабі. Ади теперька юсти будемс.

Младенці поідали собі на пні, а так іли, А дідко повідать:

— І я голоден. Дуже-м голоден. Може, бы сътс дали ай мені.

А хлопці кажуть:

— А маєме ту опресок. А тот опресок є вувсяный. Дала нам мати, бо лішого не було. Та з того даме й вам. Дідцю, водламте собі.

А дідо каже:

— Ні, ні, лем вы собі водламте.

— Ні, ні, дідцю, лем вы собі водламте. Нам қульо зустане, тулько зустане.

Дідо взяв та й водламав з того опреску, а ім мало що зустало. А дідо ім хотів із свого дати пні. А вни дідові повідавуть:

— Ні, ні, дідцю, лем вы ічте, мы ся з тым зайдеме. Ми — молоді, мы ся й з тым зайдеме.

Дідо взяв та й з хутьев йізв тот хліб. А як йізв, повідать:

— Та лем ідите, хлопці, збогом. Будьте щасливі. Але дайте позур. Там прийдете,

а там увидите сдину велику гору. А там буде така й така Гінджібаба сидіти. Як не будете давати позур, та вна бы вас знищила. А ші вам поряджу таке. Як прийдете там, на комин вийде зозуля, а буде кукати. А вы жебы съте ся неі•не наплашили. А вы лем ся там дустаньте, де съте намірили.

Прийшли вни там, де бывала Гінджібаба, зозуля зачала кукати. Але вни ся не напудили. Прийшли ід Гінджібабі. Там в пецу горів вгенъ, Але дідо ші ім радив таке:

— Вна вам буде гварити, жебы съте посідали до кочіка, бы съте не сідали. Повічте, же вы не знаєте, як сідати. Може, бы вам прийшла зозуля вказати, же як сісти до того.

А Гінджібаба лем просить іх:

— Лем сядьте, лем сядьте.

А хлопці лем ся водмыхавутъ. Але пец бывала выпалена. Але вни не знали, же пец е так выпалена. Як так кричали, зозуля з комина прийшла, лем раз трісля, уж пец ся воторила, зозуля пушла до пеца — там ся спекла. Тогда босорка уж летіла дому. А тута Гінджібаба мала там три дівки. Вни вышивали коберці. Як Гінджібаба там прийшла, та хлопці якраз виїдтам утікали гет. А з хлопцими утікали ай дівки. Хлопці й дівки собі сіли пуз єдного строма. Там дівка вышивала коберець. Ші мала дакус дошти, а Гінджібаба прилетіла. Як коберець доштила, посідали собі на нього, а взнесли ся до люфту. А Гінджібаба там ся затопила в мочарах.

56. ВДЯЧНЫЙ ХЛОПЕЦЬ

Быв еден газда, дуже великий богач, Але брата мав дуже худобного. Так худобного, же вун лем у того богатого зараблявъ. А богач мав ші свою бабу. А стара била. Але вун юй санував ші ай істи дати. Але його жына била дос добра, того богача. А жына, як виділа, же вун юй сануе істи дати, та зробила туто інакше. Десь там близько зустав вод матері еден хлопчико трирочный. Його там вхабили такого слабенького. Але тута стара баба знала в нюом. Так хотіла го годовать. Але перед тым своїм мужом не могла, бо вун ші аж таніры юй читавъ. Та й вна гварить свому г'аздові:

— Г'аздочку, я не буду істи з танірів, але лем хоць із якого старого, вірджавого горця.

Вна на тум шпекуловала, жебы му до горця могла дати ідіня ай про тамтого хлопчика. Та й газда не одпирає бабі. Вна все набрала ідіня, а все воднесла сироті з того. Та й вна так годовала, годовала того хлопчика аж доки го не выгодовала — аж до паробка. А як вун вируге до паробка, та тогды вже гварить бабці:

— Бабко, йду вас погодовать.

Забрався а йшовъ, йшовъ, а прийшовъ тыж до єдного ліса. В тум лісі тыж нашовъ єдну хыжку. В туй хыжці тыж сиділа сдна жына. А вна му гварить:

— Де йдеш, хлопчик?

А хлопець повідатъ:

— Так а так, бабко. Я ся бідно годовав, не мав-им нічого. Бабка ня сдна погодовала, а тепер я бы її хотів погодовать.

А бабка повідатъ:

— Ідій, ідій, але прийдеш там а там, г'у такуй, а такуй воді, але бы-сь не йшов до тої води!.. Не йдій ані наліво, ані направо. Там буде така яканайвужша путь, а тов путьов ідій.

Прийшов вун там. І туту путьку нашовъ. Перейшов через туту воду тов путьковъ. Позсрать — там превеликий замок быв. А тута баба ші му наказала:

— Але дай собі позур там, бо там буде сидіти такий, а такий лев. А тот тя може йзісти. Ту маєш єдну квіточку. Кедъ ся до тя буде імати, ты лем квіточку на нього версь, та вун буде г'у тобі милый.

І вун так зробив. Як лем лев кроchnув ід ньому, вун верх на нього totu квіточку. І тоды лев став ту ньому і став го лизати. Увыйшов до того палацу. Увыйде до єдной хижки — шыткой парадной, діамантами закладеної. Прииде до другої хижки — краль там спав богатый, златом обкладжений, войсько коло нього на колінах клічить. А вун ся лем розпозерав, а йшов далі. А прийшов аж до третьої хижки, а там єдна дівка прив'язана. Вна там терпіла кары. А як прийшов там, вна ся д' ньому вголосила:

— Йой, як ты ся ту взяв?

А вун юй гварить:

— Так і так: я прийшов за тобов, я прийшов тебе вислободити.

А то була єдного краля дівка. Та ѹ дівка повідати:

— Йой, тобі ту буде конець!

— А-а, не буйся. Лем ми повіч, чия ты?

— Я того ѹ того краля дівка. Мене закляла Гінджібаба, а я ту мушу быти.

А хлопець каже:

— Та я тя вислободжу.

— Ты не порадиш собі. Tot, што ня ту тримать, є сильный. Вун хоче, жебы я пушла за нього. А я за нього не пуйду, хоць умру.

— Та я тя вислободжу.

— Але коли вже так повідаш, та ѹдій там а там. Найдеш єдну саблю заєрджавлену, а возьмеш туту саблю. А тута сабля, tot меч, ти поможе. Але жебы-сь не рубав направо, але — фурт наліво. Але жебы-сь ся не помылив, бо кедъ ся помылиш, конец буде і тобі, і мені. Нігда ся выдты не вислободиме. І ты ту зустанець, і я.

І так ся стало. Як вун рубав наліво, прийшов краль. Зогнав войсько, не могли з ним порадити. А вун лем все наліво рубав. А кождый вод нього падав. А тоды вун вислободив туту дівка. Выдтам ся зобрали, а втікали аж до ѹ кралюства. А так краль велику радусть мав, же вун єй вислободив, а шыткой кралюство передав на нього.

57. У ЧЕРВЕНИХ НОГАВИЧКАХ

Тулько знов, жс моя баба, небіжка, та ѹ другі там бабы бісідовали, — а я щі дітвак быв, та-м слухав, — же то было недалеко, такой у сусіди. Там була єдена невіста, а не хотіла, жебы мала діти. Так пушла за порадов до єдного бачі. А тот бача юй порадив:

— Та масш, Марько, такой фляшча з водов, а за дев'ять дну жебы-сь до нього ані не позерала, ані не пила з нього. А як дев'ятий день мише, та возьмеш туту фляшочку, а туто вып'еш, але до фляшчати не попозераши.

Та ѹ жына так робила. Пушла дому з фляшчатьом, та ѹ чекала, коли прииде tot дев'ятий день. Дев'ятий день прийшов, вна туто фляшча взяла, несла пити, та ѹ попозерала. Попозерала, а у фляшчати виділа такой червеної, шо в ногавичках танцювало. Як танцювало, та вже ся напудила. А не знала, шо робити, та пушла ід єдуй старой женськую та ѹ повідати, шо ся юй стало. А тута стара женська повідати:

— Йой, небого, біда твоя. Ты дуже недобрі зробила.

Та ѹ жына повідати:

— Та що маву робити?

А баба повідать:

— Возьмий туто, а воднесь го до вхабовища. Там, де вода даколи йшла, а тепер не йде вже, та там однесь туто, версь го там. Але бы съ ся не взирала, бо конець ти буде. А як прийдеш дому, та сядь собі за стул. Уж ти потум не зробить нич.

Так тута жына зробила. Побігла, однесла туто до вхабовища. Як го там шмарла до вхабовища, та так туто гучало, що ся виділо, же ся вшыткої звєзе. А вна ся не повзирала, лем прийшла дому, сіла собі за стул, а було по вшыткум.

Ци правда то є, або неправда, не знат, але там ся все лем звєзе.

58. БАГНА

У нас ту є єдної місто, що ся называть — Багна. Та то зато ся так называть, бо там є вельо мочерей. А по першій світовій войні ту быв єден гінджімірь, та вун гварив, же повыше Поляни, а пониже Руського є суль. Але ци то є правда, не знат. Лемже я там косив-им із своїм вуйком, та зъме найшли керничку, що була солена вода. Але я там венце трафити не муг, на туту воду, на туту керничку.

59. КРАСНА ДОЛИНА

Є у нас такої місто, що ся называть Красна долина. То с лука. А с загнена міджі верхами. Так повідавуть, же там ся з'явив крест, а жыдувка го виділа, та го заклила. Але на тум місті, де быв тот крест, та зустав студник. Ай днеська там є студник.

А муй дідо повідав, що быв не вымолоті, же там быв єден жобрак. А дідо быв за Тисов на вымолоті. Так тот жобрак повідав, же там, на Краснуй Долині є дванадцять шалок пінязей. Туты пінязі коло єдного дуба сковало дванадцять жывану. Дуба того вже там не є, але камені суть там. Як сковали злодії пінязі, та присягли, же єден крем другого туты пінязі не рушать. А тот жобрак ші повів, же вун бы пушов указати, же де туты гроши були скованы, аль не годен, бо є сліпый.

Та ци було то правда, або не було, не знат. Лем же тот студник там с.

60. ПІСНЯ ПРО КРАСНУ ДОЛИНУ

Як я попав у плен в Росії, та-м робив на єднум дворі у пана. А там прийшла єдного г'енерала жына. Та вна прийшла на штирох парах коней. Вшыткої було чорним сукном обвитой — і коні, і коч, і вна сама. Ми там були австріяки. Нас було там дванадцять. Та як тута пані прийшла там, та зъме були звєдавы, же шо то є. А тута пані ся нас попросила:

— Выдки съте, хлонці?

А мы одповіли:

— Выдтам і выдтам.

— А што вы? Знаете балакати?

— Да, понімаємо балакати, — я одповів.

А я быв-им до того такий: дуже-м любив балакати. Та й я почав балакати з ньюв. Та й я юй повів, же выдки я, вна ми повіла:

— Вот, вот, мой чеславек погынув там. Г'енераль погынув у вас, у Карпатах. На Козалаті.

А в нас ту є такий хотар, що ся называть — Кучалата. А тута пані называла то — Козалата.

— Ой, та то нашой поле! — я юй повідам.

— Познаєте? — вна ся попросила.

- Познам.
А вна мені повідать:
— Скажу вам єдну пісень. Ай вам заспіваю.
— Добрі, співайте, пані.
— А ви понімаєте по-русъкы? — вна ся попросила.
— Понімаєме, — я юй одповів.
Та й почала співати:

61. КРАСНА ДОЛИНА

Терньом, терньом, там дорожка ідьот,
Терньом, терньом, там дорожка ідьот.
За дражечков оффіцеры йдуть,
За дражечков оффіцеры йдуть.
За собою много солдат ведуть,
За собою много солдат ведуть.
А за ними батько, мамка ідьот,
А за ними батько, мамка ідьот.
Свому сынку жаловання несутъ,
Свому сынку жаловання несутъ.
Ой, ты, сынку, моя мила дітино,
Ой, ты сынку, моя мила дітино.
Де є твоя молодая дружина,
Де є твоя молодая дружина?
Там далеко, ю Карапатах,
Там далеко, ю Карапатах,
Там есть Козалатая.
Там есть Красна Долина,
Там есть Красна Долина.
Там есть мое ідія і пия,
Там есть мое законченнє житя.
Там есть Красна Долина,
На нюй керничка, а в нюй вода студена.

62. КОЛИ-М КОНІ ВОДИВ

Як-им быв такий — дванадцять-тринадцять року, та-м коні водив. А коні зьме водили на нуч. Але так вже били морозы ввечур увосни, так вже вечер ночували коні дома, а врано дудня зьме вели пасти. І я хотів коні повести пасти, але там была жыдувська путь, а попри путе била команиця. А то било недалеко вод хыжы. Я там вylviv коні, позирav ся, пустив-им коні до першой команиці, бо то была така стыр-кайянка. То ся не косило, але жыди не хотіли, жебы ся ім по тум ходило. А я собі став та й позерав ся. Але виджу — йде ід домі з трьома головами... Но я собі думам: «Шо то буде? То, бізовні, буде чорт». Я позерав, а вно все ближе, а ближе, а блиске ід домі. Я ся дуже напудив, прибіг-им ід конюм, вхопив-им коні, а тікай выдтам. А так-им прийшов аж дому. Коні-м ув'язав до маштарні, а за нашыма хыжами била вотова покошена, взяв-им тої вотови та й наклав-им ім до жолоба. А нянько, небужчик, устав, — то било дудня, — та й я будить:

— Юрку, вставай, вставай, бо вже коні ведуть.

А я вже зінав, що коні сьті, бо я ім приніс вогниші. Та повідам нянькові:

— Та я вже привів.

Але мене врано мірзило, хотів-им видіти, же що то там був за чорт. Хотів-им видіти його стопи, як вун крачав. Бо то мало три голови... Але вийшов-им там, позерав ся, відкинув tot чорт прийшов. А, знаєте, що там було? Там був єден великий бодак. А вун мав на собі такої, як три голови. А вун не йшов, лем мені ся так привиділо. Але я ся бояв, же йде на биті. Так тоді-м ся пересвідчив, що не є страшка, але же чоловік сам себе страшить.

63. ВІДІННЯ

Було то руки перед першою світовою воєю. А була єдна дівка. Та вна ніг'да коні не повела, жебы за мною не зашла. Я тоді мав її сестру за жену. Та й раз за мною зашла, а я всхріяв-им. Та й вна гварити:

— Не ведеш коні?

А я юй повідам:

— Лем ведь, я тя такої здогоню.

Но і вінаповела, ая такої сідав на коні і позад неї вів-им. Вывів выше валалу, а передомнов застало щось таке, як стіна. А великою то було аж до неба. Я уж-не видів тих, що перед мене вели коні. А я ся дуже настрашив, так, же на ми стало волося. Думав-им собі: «Шо то є?» Тай-им ся перехъристив. Тоді ми ся розсвіло, на вуха ми задзвонило і назад-им іх видів. Але що то було, та не зінав.

64. ПРИГОДИ ЮРІЯ ЧОРНАНИЧА

Було то в цінадцятому році. Було то восени. А падали моцно доджі. А нас не зустало у єдиній компанії лем тридцять три або шіри хлопі. Служба була велика. Фронту зъме мали довгу — три кілометри ачей, а, може ай все. А там, де ми були, була рузвина, а млака була велика. А в той млаці зъме мусили лежати в болоті. А декунки зъме мали берегом так, же шытка вода до наших декунку йшла. А раз-им стояв на варті і задримав-им, і вікав-им до той води. А я потому за два місяці не спав, так-им стратив сон. Але то було так, же нам з рук падало тіло. Уж зъме ся так порозгнивали. Аж потум перед святками рузднями, перед сятым вечаром, нас вимінили. Як прийшли нас вимінити, а зъме ся забрали, та зъме пушили дозаду. Але прийшли зъме до єдного валалу, до другого валалу — нігде не було міста, всяди було войська уж повно. Та й нас взяли там до ліса. А зъме в лісі робили бараки. Ялину зъме рубали, а зъме робили бараки. А з чатинов зъме такої прикривали. Діри зъме затыкали моком, але зима була велика. А нас там було цілий баталіон. Но а там був єден капраль, так кликав мене на фасунг'. Я пушов з ним на фасунг', зобрали зъме та цибаки, циг'аритлі, єдної-другої, що треба було, а відтам ідеме. Я то ніс на плечох. А, чуєте, вун ішов позад мене, а все руку пхав до целті, а брав тоти цибаки, а собі хован. А я йому гварю, жебы не рушав.

— Бо ти забереш, і я най возьму, а що другий дустане?

Але вун того не слухав. Лем усе пхав руку, а брав, лем усе пхав руку, а брав. А тоді зайшов того верг. А такий малый сніг щі лем припав. Та-м вхабив, а пушов-им лєт. Та просто до бараку-м пушов. Але був-им злый уж. А як-им біг, та віділи, же я щось злый. Та й на я кричав:

— Шо є, Чорнанич?

А я скричав:

— Нич.

А я собі роздумав, же що маву робити. А вернув-им ся назад. Вернув-им ся назад — він зберати цибаки. І я му помуг збирати. Дав-им до цілти і принюс тоты цибаки. Як принюс-им цибаки, та й розділили зъме іх там вечер. Шыткой было в порядку. Другий вечер вже мене не кликає, жебы я йшов там, але взяя собі другого. Пушов другий вояк з ним. Ци брав тоты цибаки ай од нього, ци не брав, я не знату. Але як прийшов, та ділив.

— Я буду ділить.

— Та діль.

Та й сів собі там на прічі. Та й на громадки клав. На п'ятнадцять громадок, бо нас було п'ятнадцять. Та й ділить, а я собі став так ззаду та й-им ся позерав, що вун робить. Вун був у чижмах убитий. Вун ту два цибаки бере та й ту положить на громадку, ту на громадку. Кулько громадок було, на тулько розкладує, а я ся ззаду позираю. Шалка в руках, бо до того пак цибаки треба було брати. А вун все цибаки собі до чижми, собі до чижми. Но, як вже забрали цибаки вшытки, як вже було розділеної, я гварю:

— Возьмите, хлопці.

Вни вшытки позбирили — я не беру. А вун ся позерать, же що має зробити. А вни позбирили цибаки та й дали ми до шалки. А як ми тоты цибаки дали до шалки, а я праск його по голові з тыма цибаками. А тоты цибаки ся там розлетіли, по смітю. Ніг'да ніхто іх не їв. А вун гварить:

— Чорнанич, Чорнанич, місінал?

А я повідам:

— Ззуваите го! Та ти забрав цибаки, а тепер іх хто з'єсть?

Одтогди-м го веце ніг'да не видів. Такой нарано го взяли. Де пушов, не знату. Та й потому мене вименовали, же я буду носити товар. А як зъме там були, та зъме вгень наклали. Бараки ся в'яли. Тото згоріла вшыткої. То була ялина, з чатинов покрити бараки, та й того згоріло.

Выдтам нас дали до валалу. Але далеко зъме йшли до валалу, до Галича. Прийшли зъме до Галича, до валалу, там нам понаходили квартиль. А выдтам зъме ходили декунки чистити. А я що зробив? Вни декунки брали, чистили, а я собі до снігу діру зробив та й там-им ся втяг. Де я буду на такуй зимі стояти? А як вни йшли назад, та й я йшов з нима. Другий вечер зъме знов пушли. Прийшли зъме другий вечер, а я ся позираю — дує, зима, мороз такий — а там з одного декунка не так істкря летять. А я собі думам: «Пуйду та ся загрію над тым комінчиком». Я прийду над тот комінчик ся гріти. А зима була ай так. «Ей, — собі думам, — пуйду удину». Іду до декунку, там були дверці. Утворю дверці, а пущер коло шпаргета сидів. А оберлайтнант спав. Та й пущер такої на мене, жебы-м ішов назад. Та й я назад. А тот оберлайтнант на мене скричав:

— Подь назад.

Я ся вернув назад, бо ід оберлайтнантові мушу прийти. Прийду там, ід ньому, та й ся ня просить:

— Видкы-сь?

— Із Словенська.

А вун хоче знати з котрого валалу. А я гварю:

— Од Синни.

— А з котрого валалу?

Та й я му повів, же:

— З Великих Полян.

Як-им му повів, же з Великих Полян, та й вун тоды гварить:

— Чий-ись? Руслак, ци католик?

А я гварю:

— Грекокатолик.

А вун все:

— Руслак, ци католик?

А вун все свое, а я все свое:

— Я — грекокатолик.

А вун гварить:

— Ты — руслак.

— Ніт. Я — грекокатолик.

А вун тоды пругварив по-руськы:

— Не буйся, ніт. Я знату, ты ся боїш повісти, же руслак, бо нас пренаслідувать. Але, — гварить, — мы з того выйдеме. Будеме жити. А ци познаш того? А ци познаш того? А ци познаш того?

— Та як бы-м не познав.

— Та я не раз ся там бавив, пуд мостом.

А то быв Мартяк. Його дідо ту быв попом. Та й вун пак фляшку вытяг, та й зъме бісідовали. Та й дав мені выпити, та й сам выпив, та й істи ми дав. А ші ми на-казав:

— Як ші ту прийдеш, такой просто ту жебы-сь ішов.

Але мы там выбрали закопы і веце зъме там не ішли. А там тоды быв великий сніг. Прийшли зъме до Галича до єдной хыжы. А то на самый святый вечер было. А я прийшов пуд хыжу, там была мітла, палица. Та й узяв-им, та й обтріпувуся. Обтрепав-им ся чисто од снігу, взяв мітлу побмітався. Та вже лем пайду вдну. Десь місто лем дадуть. Увойду до хыж, попозерамся — хыжа дерев'яна, але красно віблена, стул прикритий білов шлахтов. Там лежать вояці, а я втворив двері. А мені гварять:

— Заприй двері, заприй двері, бо зима!

Я запер двері, а попозерам, коло шпаргета сидить єден старий чоловік і жына стара, ай една дівка, така дас вісімнадцятьрочна. Така красна дівка, як бы ей вымальовав. А я ся вклонив:

— Слава Ісусу Христу!

А тоты, як чули, же я ся вклонив слава Ісусу Христу, шытки коло мене. Помогли ми ся зложыти. А мадяри ся позерали так, як на чудо. Не знали, же што е, бо думали, же я дома, же я дому прийшов.

Но та й такой мене д' шпаргетові грітися. Нагрівемся та й такой мене істи за стул. Та насамайперед перед ня дали миску пшеници. Але то пшениця била варена, бо в них такий сокаш быв. Але поліка цукрю било в тій пшеници. Но та й я ся того наїв. Мені тово смаковало, бо не быв-им сътый. А потому принесли пироги. Пироги такі вслікі били. Так, же я єден взяв, але веце-м не муг істи. А веце не дали ми, бо я уж веце не хотів істи. Ші там мали грушки і ші дашо мали, але я уж не хотів веце істи.

Та й постелили ми красно за стул на лавку. Бо то й нас даколи были такы лавки. Я собі ліг. Прикрыли ня периновя, дарьмо. Мадяри ся лем позираувуть. Не знату, же што ся стало. А богач быв великий тот г'азда. Та я му гварю:

— Ци бы съте не мали данто тым воякум дати істи?

А вун гварить:

— О-о, як бы ні? Маєме, маєме. Але вни прийшли, та лем кришали, галайкали.

— Вни не розумлять нич.

— Гей, гей, даме. Даме ім дашто істи.

Та й я такой на цих:

— Вставайте! Подьте істи.

Вни дораз вшытки повставали, а тоты зайдли, принесли перед них пшеницю. А тоты так іли, бо голодні були. Потум пироги — переги змололи. Та й потум полігали спати.

Другий день сніг промітовати. Але там був єден цуг'сфюрер, та tot mi гварить.

— Як будемс в місті, з колони вийдей. А в місті ся стратиш. А назад дому.

Та я вже ніг'да ніг'де не йшов, лем-им дома був. Но а выдтам зьме пушли назад до фронту. Але та ші наперед битка була, і про ту битку хочу вам розповісти.

Друти треба було нести до декунку. А то несли вдоми тот друг. А то барз тяжко було нести, бо то через гору треба було нести. А був там єден із Липтовської, Яніга ся писав. Такий старий чоловік. А я го якось сановав. А капраль єден з ним там мав іти. А то був мадяр. Та й вни пушли. А вун прийшов та й ся просить, же ци вшыткої забрали. А вни гварять:

— Ні, єден балик зустав.

А вун такої гварить:

— Хто пуйде тепер? — по-мадярськи.

А я гварю:

— Хто не був.

Але вун того не слухав. А я знав, же два мадяри не були. А такої на Янігу:

— Яніга пуйде.

А ші путум на єдного вказав. А я гварю:

— Яніга нем медек.

Гварить:

— Яніга йде.

А я гварю:

— Яніга не йде.

А Яніга ся забрав та й ішов. А я гварю:

— Яніга — назад!

Яніга пушов назад. А я му гварю, тому капральові:

— Яніга нем медек.

А вун гварить по-мадярськи:

— Хто розказує — ты, ци я?

— Теперъка — я. Вун був зо мнов.

А tot скричав:

— Яніга, ередь! — на кього.

А Яніга одышов так дас двадцять кроку. А я прискочив д' ньому, д' тому капральові, як-им го вхопив так за плече, а-м го скрутів. А вун тоды витяг руку, а мене по пыску вдарив. Мене так не заболіло, як я померзило. А як я му єдину махнув, та добрі не вінав. Як ся нарівняв, гварить ми:

— Та ты чом бідош тоята застаеш?

А вни не знали, же я русин. А там лем самы мадяри були. А я ся тоды побив по грудьох:

— Прото, же й я є tot.

А так ся до мене веце не брали. Потому ніг'да ми пудлой слово не повіли.

А Яніга не пушов. Мадяри мусили пуйти. Зділи на колик колячий друг та й понесли.

А потому зъме перейшли на другой місто. Та раз зъме несли кальги, то таки пецики. Та й прийшло на мене, та й я ніс. Але што? Мені былонич тово нести. А Яніг'я йшов позад пеце. Я того ніс, та-м ані нс чув, бо я тогди сильний быв. Кобы я тоту силу днеська мав... Быв-им тучный і здоровий. Та й я піс далі. Не гварив-имнич, лем-им ніс далі. Прийшли зъмс на місто, де зъме ся мали мінити з єдним мадяром. Я даву мадярові кальгу — мадяр не возьме.

— Яніг'я має нести, — повів.

— Я ніс, а тепер ты несъ.

Та й зъме ся там стали хармаг'ати. А капраль ішов поззаду на коні. Як увидів, же мы ся хармаг'аєме, прибіг на коні. А гварить:

— Міводь, міводь?

Я почав повідати, же так і так:

— Я того чоловіка сануву, то слабий чоловік. А кальгу я видалам ніс, а тепер даву тому, а вун не хоче взяти.

— Біг'арь!

Мусив узяти. То чудной было. Прийшли зъме до десунку. Вже зъме там были. Та й потум зъмё пуцли на одпочинок, але лем на п'ять дну. Пушли зъме так, гі на гостину. Та й давали нам там істи, пити, г'рамофон нам грав. А пити давали так, же кождый дустав літер руму, літер вина ай закуски такі — медивники. Та таку гостину робили. Ми того пили, іли. А міджи нами быв єден жыд. І вун дустав руму і вина, та й тоты медивники дустав. Потум сден быв із Берег'азу. Я йому все хліба давав. А вун мені тово вино дав. Та й я якось тогды три літры вина выпив. П'янний им быв. Але там ай кождый ся понапивав, бо было з чого. Та й гварять:

— Теперька пуйдсме вон співати.

Та й вийшли зъме воі. Там дівка така была. Та й вни такой на мене:

— Чорнанич, кезденми! Чорнанич, починай!

А я гварю:

— Я не буду. Я буду співати, але по-руськи. По-мадярськы не буду.

Та й вояці стали галайкати. Але старший, як видів, же вояці ся понапивали, та й гет назад, на квартиль. Прийшли зъме на квартиль. Там нас було два цуг'ы. То — четы. Прийшли зъме там. А я співав по-руськи, по-словенськы. Там быв єден капраль у першум цуг'у, а я быв у другум цуг'у. Я взяв пушку, а ньюв-им ударив. А тот прибіг, а такой шуп мене до грудей. Штухнув мені до грудей. Но а мені веце не треба было. Я го так в'їв, же вочі, шыткой зсінітой му было. А оберлайтнант мав там близько квартиль. Та й вчув, же гук, та й біжыть, та й кричить:

— Гоптак! Гоптак!

Та мадяри ся вшытки згорнули на мене. А словаци ся постали за мене. Та й стали повідати, же шо ту было. Забрав нас до тамтої хыжы. Двох словаку, а двох мадяр повідати, же чом зъмс ся били. Та й прийшли зъме там, та ся звідуе насамыйперед, же чом-им го так бив. Я повів:

— Вун повідав, жебы-м по-мадярськы співав, а я не хотів, бо я не знаву по-мадярськы, лем по-руськи а по-словенськы.

А тот оберлайтнант быв попувський сын, бо все мадяри на нього надавали. Вун мені нії'да не потрестав. Як я йому тово розповів так, та й вун ся звідуе словаку:

— Ци так было?

— Так было.

Мадяру ся звідус:

— Так было?

— Так было, — мадяри одновіли.

Та й там били сливки. Там выгнало такый конарик. Выйняв ножик, гварить:

— Ідій виріж туту паличку.

Та й мусив-им іти. Лем же я дустану дас двадцять п'ять. Бо тогды били по двадцять п'ять. Я выдтам прийшов, принюс паличку. Та й гварить:

— Але не пищай!

Та й я не пищав. Принюс-им, дав-им му. А тріснути зап'ятками треба было. Вун узяв нижник. Тото вострой побрізовав, а будьки повхабляв. Поставив столець, а такой на нього:

— Лігай! — на того капраля-мадяра.

Та й вун ліг. Двоми тримали за голов, а двоми — за ноги. Перегнули го, а такой тримали. А мені паличку дав до рук.

— Вріж му п'ять! — повів.

А я собі думав: «Ей, кобы вун мене вперед бив, та я бы му дав». А так, я собі думав: «Я му дам п'ять, а, може, дустану п'ятнадцять». Але вун, оберлайтнант, стойть заднього. Гварить:

— Ріж му ліпші, бо кедь ні, я тобі вріжу, — так ми повів.

Я му дав єдну, а потому щі три-м дав щі ліпші. Але п'яту вже-м му дав таку, же вже била за вшитки. А вун вернув мені. А так, як-им ся вернув назад, повів:

— Розход!

А тоты такий на мене:

— Застрілеме тя.

А я тогды вкопив пушку до рук та й гварю:

— Кедъ така робота, та я вас ту шытких выб'ю.

Збіглися словаці та й однимавуть пушку од ня. Я ніт, я не дам пушку. Я ім почав гроздити. Прийшли зъме до декунку коло вісім годен або як. З дикунка выбіжить тот, шо-м го бив.

— Чорнанич, брате, подъ ту.

Та й я пушов д' ким. А вни гварять:

— Добрый хлопчикко, але дуже злый.

А други гварять:

— Дайте му покі, не гнівайтс го.

Одтогды пак быв покуй. Ой, такі братове зъме пак били.

Та быв-им ай в Польщі. Та там нам давали по штирі коруни денис. А я дуже шпорував-им того. А тогды літер паленки стояв тридцять г'райцарей. А я пінзей мав — дас двадцять стовок. Але не з того, шо-м дустав. Але я зогнав паленку, а-м продавав. Так же я на тому зарабляв. Ай я выпив з того. А тогды винятки мали йти до фронту. А я мав-им зустати там. Але вни витягли товар на фронту, а єден мене кликав:

— Подъ зо мнов.

— Де?

— До ліса.

— А чого?

— Дашто глядати.

Я ся зобраз та й ішов-им з ним до ліса. А йдеме лісом, а йдеме лісом, а йдеме лісом. Ідеме лісом, а вун усе далі. А я му гварю:

— Та де йдеме?

— Лем подъ далі.

Та й я йшов далі. А вун собі взяв топоря пуд плечс. Вун ішов лівым боком,

а я йшов правым боком. А там быв єден потучок уж. Та й я му гварю, же не йду далі.

— Лем подь.

А я не йду. А нараз чую, якби ня дашто вдарило по голові, таке, як єден птах. Та й ми гварить:

— Тікай, бо тя заб'є.

Так-им красно чув, як теперка вам повідаву. А видів-им птака. Ші на ня стрепетав крилами, а такої стратився. А я ся так напудив... Та й став-им утикати. А вун на мене скричав:

— Вар'я! — жебы-м чекав.

А я ніт. Лем далі біжав-им. А вун не муг біжти. Лем фурт кричав:

— Вар'я! Вар'я!

А я вже быв чей три кілометри од того міста. Вун кричить:

— Вар'я! Стуй!

Але я як почав утикати, та лаж там, де зъме били. Як-им прийшов там, ані слово ми не гварив. Вун пушов на своє місто, а я пушов на своє місто. Але сон ся мене не імав. «Прийде вночі — заб'є ня», — так-им собі думав. Але вечер вже прийшли наши з фронту, мав-им там шовг'ра, старший быв од мене, та й я йду на командо ся гласити, жебы ня выдты переложили.

— Та чого?

Та й я почав повідати, же як то било, же шо ся стало. А тот старший гварить:

— Ми ту свої, не ходь ніг'де. Не ходь та не ходь.

Та й я дав собі покуй. Але спати ми не давало. Ай бояв-им ся на своє місто лячи. Тоту нуч не спав-им. А врано, там быв єден фюрер. Кіш ся писав, тыж мадяр, іде зганяти вояку, бо треба було оброк давати конюм. А я стояв уже конець воза. Та й вун прийде та гварить:

— Чорнанич, міван иске? Чорнанич, шо ти є?

Я гварю:

— Шеміт. Нич.

Вун гварить:

— Немігоас. Неправда.

Я гварю:

— Нич. Не є ми нич.

— Ты — бстек. Ты — хворый.

— Я не хворий.

— Неправда. Ты шось мусиш быти хворий. Я тя дам до міста до немоцниці.

— Нич ми не є.

— Ты такий быв червенький, як ружа, а ты тепер такий, як стіна, білый. Мусить ти шось быти.

А я тоды гварю:

— Пан фюрер, я новім вам, же шо ми є, але кедь ніг'де не повісте.

Гварить:

— Бізонь іптен, же нікому не повім.

Та й тоды я став повідати, як ся стало, як-им ішов, як вун ня до ліса завів, а як-им угікав выдтам. Ей, як-им му тово выповів, вже не гварив ані слово, лем зобраався а пушов. Іде вод мене. Іде, а тот мештер іде д' ньому. Та й такої на нього:

— Ты того і того хотів забити.

А так ся вадили. А я собі подумав: «Ей, та тепер ліпше буде. Уж кедь бы ня забив, та будуть знати, же вун». Але вун ми ніг'да слово не рік.

Выдтам зъме прийшли ід Варшаві. Там были Кошиці, а Буг-вода. Там зъме перейшли через воду, а вни ся вадили. Выдтам нас вернули, а прийшли зъмс до Люблині. Прийшли зъме до Любліны, а там-изъме мали вже одпочинок. Та дас два тыжні зъме там были. А потум выдтам зъмс пушли до Таліянська. Прийшли зъме до Таліянська коло Дебердова, коло Тресту. А я быв так дас шестый вуз іззаду. Прийшли зъме там, там была бригадкоманда. Позерамся, а там ідути щирме вояці. Стали та й з ним бісідують, з тым мештром. Та й такой му повіли:

— Долов з коня!

Тот зышов з коня. Там быв еден роман, та тому дали коня. Тот сів на коня. А його, мештра, взяли. Прийшли зъме дому, кождый ся просить:

— Де є мештер, де є меште?

Ніхто не знає. А я знаю-им, же де є. Та й нього не є. Та й пушли два тыжні. А потому позераеме чотырьоми вояці го провадять. Двоми перед нього, а двоми зад нього. Уж шрафику не має,нич. Уж лем обычайний. Помідже скаля го вели. Там ся було темно.

А вун прийшов уночі. Та й там быв оберлайтнан, там мештрове были. Отворить двері. Та й такой:

— Гольвоно, Чорнанич? Де є Чорнанич?

А вни му повідавуть:

— Там є на другум кунці.

Іде просто д' домі. А на мене страх упав. «Прийде, застрілить ня такий ту», — так-им собі подумав. Та й я собі став на цяпки. Як стрілить, такой ся одсуну набук. Як стрілить, та стрілить там до того... Вун прийшов та й гварить:

— Чорнанич, голводь? Чорнанич, де-сь?

— Іт водьом. Ту-м.

— Годьводь? Як ся маєш?

— Добрі ся маву.

Але вун почав плакати. А його вояці провадили. Та выдтам го взяли, а я уж быв спокойный потому. А взяли го до фронту. А третій день быв забитый. Так повідали готы, шо прийшли з фронту.

АПЛА МАРТЯК

65. ВОЯК І МРЕЦЬ

У єднум валалі вмер хлоп, а йшов вояк на доволену, а зайшов там, до тої жыні. А тот вмерлый лем сам лежав, а жына коло нього сиділа. А була фасоля колочена так, коло шпаргета. А тот вояк, як тата баба заспала, того вмерлого зняв горі, а положив горі кутом. А взяв лопатку, впхав до фасолі, а коло рота помастив всяды вмерлого. А сам пушов гет. Баба ся пробудить та й тікай з хызы, бо вмерлого не є. А попозерать — вун горі кутом стойти:

А вун третій день, або четвертий день ся верне, та й гварить:

— Шо ту нового?

— Танич, лем вмерлый встав із лады, а поів фасолю, а стойти у куті. А ніхто го не хоче выдтам положыти до лады, бо там стойти.

А вун гварить:

— Кулько ми дасте, я з ним зроблю.

— Кулько лесм хочеш.

По та й так тот вояк, — вун го там положыв, та вун знов, шо рибити, — тот вояк зашов, прийшов там — повторав го з мокров ряндов, положыв назад до лады і вни, сменівс, дали громада пінязей. А вун пак зайшов до бабки та й гварить:

— Бабко, ту маєте поліка ви пінязей, поліка — я.

Вун бабі не повів, же то вун того зробив, бо вна бы го прозрадила, же вмерлый фасолю ів.

Но та дос тата.

66. ПРО ПОПА І СЛУГУ ІВАНА

Быз єден пан, а поіднав собі слугу Івана. А даколи ходили й панове врати, бо то так не было, як днеська, же кедъ пан, та быв паном. А пушов з ним ай дяк, учитель, врати. А тот дяк хотів паню, того пана жыну. Но але пан у тум не знов. Та й вун пушов, же врати, а пані зварила пирогу, а дала Іванові:

— Іване, понесь істи панові.

А пан, як ів, а ші вхабив. А Іван ніс ші дякові. Ші дякові поніс тоты пироги. Але як ніс дякові, так по єден пируг метав по борозді. А прийшов д' дякові та й гварить:

— Іване, шо то пан зберать?

— Та каміння, бо пан ся дочув, же вы хочсте його жыну.

Дяк ся хопив та й тікай. А нараз пан прийде д' Іванові та й гварить:

— Іване, чом то дяк утік?

— Та бо люди гварять, же у валалі горить.

Та й тог пан зась ся хопив та й біг. Дяк утікав, же пан го імати, а пан біг, же у валалі горить. Так єден у другум не знали, а єден другого імали, втікали вбідвоми, єден перед другим. Но а пак прийшли дому, та й стали думати, шо з тым Іваном робити. Тот пан ся радив жыны, шо з ним робити. Зайшов, же з ним запаліть фару. Та й позбирав тот пан книжкы до міха, поклав. А Іван, як видів, же книжкы в міху, а сам ся впхав до міха, а книжкы выметав. Лем єдну книжку положив собі верс головы, так, жебы видно было, же то книжкы в міху. Но та й вни вжс вшыткой позбирали собі шматя, вхопив пан міх на плече та й несе

книжки. Зыйшов нижче валалу, але пан уж запаленый. Фара горіла. Зыйшов нижче валалу — шмарив тым міхом. Іван зйойкає.

— Іване, та ты ту?

— Та ту-м.

Но але вни ся так врадили, же хто скорей ся погнівати, та єден другому видре парту. Кедъ пан скорей, та Іван панові, а кедъ Іван скорей, та пані Іванові.

Но та й як вни йшли, та й ішли, зайшли іх нуч, а де пушли спати? Коло води. А так ся пан із жынова врадив, же Івана дрыліти до води.

Іван ліг на край коло води, а жына до середини, а пан — на край із другого боку. Пан ся вночи пробудив, дотулився до Івана, дрылив до води. Рано встане — Іван коло нього. А свою жыну дрылив до води. А Іван в тум зінав, що пан думав, так ся вычеряв.

Но та й нич. Шо вже робити? Так ідуть, ідуть, а йдуть, але вже били голодні та й вийшов Іван на єдну планку, а дуже тряс. А пан збирав, та планки го били дуже по голові.

— Іване, дос.

— А гніваетесь?

— Ніт, не гнівавуся. Іване, дос.

— Ніт.

— Та вже ня-сь аж нагнівав.

Та й так зыйшов Іван долоз з планки та й выдрав панові із плечей ремінь. Та й Іван выграв, не пан.

АНДРІЙ ПОПОВИЧ

67. ПРО КОРОЛЯ І ЙОГО ТРЬОХ СИНІВ

Был єден краль. Мав трьох синів, а давав іх по крайнах, а нигде за нич не могли ся вивчити. Так не могли ся вивчити, лем були, були... А раз дузнався єден краль, єден лыцарь моцний, на цалум світі наймуцніший. Прийшов там та й гварить:

— Маєш синув?

— Маю.

— Дай ми єдного школу ся вчити на рік.

А тот ся зрадовав та й гварить:

— На. Дам.

Як тот му дав сына, вийшли за двері, вхопив за руку та й сіли на коня. Сіли та й пущли. Прийшли до своєї палати. Там му повів:

— Які лем грачки ту суть, з такими ся бав. Ай камарата си можеш закликати, а ся бавте, жебы скорей вам та ісходило. А на кунцу рока пуйдеме до батька. А нич не будеш робити, лем мені таку вечерю зладиш, жебы я на два милі чув і запах.

Як кунець рока сходив, тот поімався, а зладив му таку вечерю, що тот на два милі чув ей запах. Но і прийшов домів. Дав му вечерю. Найвся, напився. Гварить:

— Добрі-сь робив, добрі-сь ся справовав, а теперъка підеме до твоого батька.

Но і забралися.

— Але грачки тоти уж суть давно у твоого батька, уж ся з нима твої братове грають, бавлять.

Прийшов тот сын домів. Але ис повів, же що ся вивчив. Нич не повів.

— Но та дай ми другого.

Дав му другого. Другий само так робив. Повказував му деякі грачки, де што. Та й гварить:

— Будеш ся грati за рук. Нич не будеш робити, лем на кунцу рока бы-сь ми таку вечерю зладив, аби на штири мілі землі я чув запах.

Тот грався, камаратів водив. Бавилися, а на кунцю рока уж ся брав до роботи вечерю зладити. Як уж мав надýти тот, та уж таку вечерю ладив, жебы на штири мілі землі запах чути було. Вечерю зладив. Дав му ся найсти, напився. Та й гварить:

— Добрі-сь ся справовав. Теперъка підеме до твоого батька.

Вийшли на дівр. Гварить:

— А грачки...

— Твої грачки уж суть давно там, на місті. Я уж іх одослав.

Но, побісідовали, подяковав. Тот краль го кликав на гостину. Ні, не пуйде, вун ис має коли.

— Але кедъ хочеш, кедъ є твоя дяка — дай ми третього сына.

Але як ішли, та прийшли ід Чорному морюві. Як прийшли ід Чорному морюві, зйшлив з коня та й гварить:

— Подъ долов.

Отворив пеняженку, узяв три дукаты, а верх іх далеко до моря.

— Іди, а тоти дукаты ми вынесь.

— Та як?

Тот прийде д' морьові та й як до моря скакати? Тот вийняв саблю та повідати:
— Або голов рубам, або скоч до моря.

Тот си подумав: «І так смерть, і так смерть». Зайшов рад-не-рад, скочив до моря. Як до моря скочив, де лем скочив — земля суха. Земля суха була. Ходить всяди, ходить, глядять. Найшов дукаты, виніс, дав лицарюві.

— Но, видиши, ты такий лицар будеш, же кедъ нагодов бы тя спопала дака война або що, будете воювати, а ты будеш іти, а прийдеш ід морьові. Можеш іти із своїм войськом, із своїх дружинов до моря, а земля суха буде, кады вы будetes йти через море.

Но та й того так было. Прийшов домув. Прийшов домув, але повісти не повів, же за що ся вивчив.

Дав му третього сына, тот го взяв. Прийшов, повказовав му вшиткої.

— Ту, в тих гречках, будеш перебирати, будеш ся гррати. Ай камаратув заклич, жебы ся ти самому не вновало, жебы сьте ся бавили, забавляли. А на кунцю рока мені таку вечерю зладиш, жебы я на шустъ миль землі чув її запах.

— Добра робота, добра робота.

Бавився, грався, сходило то. Як ся рук близить ід кунцьові, закликав кухарів, і зладили му таку вечерю, що на шустъ миль землі вун чув запах. Прийде домув, гравити:

— Добрі-сь ся справовав. Ідеме до твого батька.

Та й посадали на коня. Мали коня доброго. Прийшли на єдну луку, пуд єдного дуба. Та й лицар повідати:

— Подъ долов.

Тот зыйшов долов, А лицар гварить:

— Ты будеш таким лыцарем. — Водканичав свій ремінь, свою саблю. — Я тобі дам туту саблю. А ты доты будеш жити, доки тобі туту саблю чуджа рука не одкапчать. А як ти водкапчать туту саблю, ты зустанеш мертвый. Ай ты, ай твой кунь.

Та й лыцар прикапчав тому хлопцюві саблю. А потому ся обернув ід коньові, а поплескав го:

— Так тому лицарюві будеш служити, як-ись служыв мені. А доты бы-сь йому служив, доки му дахто саблю не водкапчать. А кедъ вам зодкапчать, так зустанеш ай ты мертвый, ай вун мертвый.

А на туй лузі тот зайнов — ліг та й умер. Та й тот молодий лицар: «Што теперка зробити? Ід батькові іти далеко. Як ту вмерлого вхабити?» Вернувся назад там, до його палати, закликав слугув, що там були.

— Така а така вец ся стала. Подьмє, а поховаме го.

Зайшли, пушли пуд того дуба. Выбрали яму. Як уж була яма готова, та й гварить:

— Вы ідьте домів, а я йду домів до батька.

Прийшов до двора, а батько, братове страшно ся напудили. Страшно ся напудили, же чом іх сына не привів. Але доты бісідовали, бісідовали, а познали, же то іх сын. Но та й батько гварить:

— А старий лицар де?

— Та така й така вец ся стала, там умер, а там-изъме го поховали, там зустав, а я прийшов лем сам.

Но так були тыждень, були два, закликав іх старий краль:

— Подьте повісти ми, же що сьте ся вивчили.

Старший не хотів повісти, молодший не хотів повісти, а наймолодший зась не хотів повісти. До млина кедь прийдеме, та хто наперед прийде, тот меле.

— Так повічте ви, же што съте ся вивчили. А так я пак повім.

Тот зачав повідати:

— Я ся вивчив то, же де прийду, ци дома, ци де, а як притулю вухо д' землі, а там виджу а чую, же што ся робить на цалум світі.

Та й краль гварить:

— Добра вец. Но а ты, другий, што ся вивчин?

— Та я ся вивчив то, же кедьбы зъме войовали, а наша дружина бы йшла, а за нами бы ся гнав кащ неприятель, также я скочу до води із своїм войськом і зо шытким, а вода ся розоначить, розступить, а я буду по сухій землі ходити.

— Но, — гварить краль, — і того добра вец. А ты, третій, што ся вивчин?

— Та я ся вивчив то, же я є такий лицарь, же мам ту саблю. Кедь тому саблю ми чуджа рука водкапчать, так я зустану мертвый.

А братове му завиділи, же вун найлішшов ся вивчин. Так од того часу братове му завиділи. Робили так, жебы му пошкодити. Але ніяк не моглинич ізробити. Так старший гварить нянькові:

— Я пуйду по світі даг'де ші ся другої вивчти.

А середній гварить так:

— І я пуйду.

Та й ідуть двоми. Анич не бісідують, лесм о брата, як бы братові тово пошкодити. Та й ішли. Прийшли до едного краля, а ся сповіли, же што вни заєдні. А тамтому кральові барз было тяжко, же так сынove пушли. А тот ім дав службу, а добре ім платив. Добре ім платив, добре ся мали. Но і ходили, ходили до того часу, поки пінязі мали. Але як пінязі вже ім браковали, та уж людей перенаслідовали. А дораз іх люд ізненавидів. А прийшли ай до краля, а повіли кральові, же таки а таки два чужінці суть ту, в нашу країні, а ходять, а людей г'рабішовлять ай забивають. А уж тот ся краль страшно погнівав. Погнівався на них зато, жсс они таки добри были, а тепер стаї такими розбуйниками. Та зайшов, розказав войськові, жебы іх поімали. А дасть іх до холодку. Войсько ся розыйшло, та й за нима, та й за нима. А вни повікали, а прийшли аж ід Чорному морюві. Скочив до води, а тот другий — за ним, а перейшли на другий бук, а так посідали на берег. А войсько ішло за нима. Як войсько ішло, так шыткою погинуло у воді. А тоти ся сміяли, ся радовали.

Та потому пушили на другої місто. А там людей тыж г'рабішили. А дораз іх поімали, а дали іх до пивниці. А буде суд із такими, що вни робили, а шо вни суть.

Но а раз ся нянькові-кральові приснило, приснився му недобрый сон, же так а так ся з його сынома стало. А лицарь повідати:

— Ай мені ся то снило. Снилося ми, же ся з нима плано ізробило. Так я сідаю на коня, а я йду іх глядати, де вни суть.

— Шо таким людьом патрить?

— Та ід смерті.

Раз трафили там, де була громадя людей, на судищу. Вывели іх з темниці ід шыбениці. Закликали кати, а уж там коло шыбениці. Гварить:

— Гей, про бога, што ви робите? То суть мої братя.

— Та што, яки твої братя? А чом бы вни так ся не тримали, як ты ся тримаш?

— Але гнедь іх пропустити.

А краль гварить:

— Што пропустити? Кедъ ты так бісідуеш, та мы дораз ай тебе поімаємс.
Тот зайшов, стис коня, вытяг саблю, вбернувся з коньом, пару там забив. Дораз
кralъ:

— Стуй, стуй, стуй!

Тот гварить:

— Моіх брату одпустити!

— Добрі, — повів кralъ.

Дав братів на свободу пустити. Так закликав іх до себе на гостину. Ай того лицаря. Та й так і так бісідують, шо вни поробили.

— Але то суть мої братя, — повідати лыцарь. — Я то не доволю. Бо як ні, та шыткою войсько істреплю ту.

День, два, три там ся гостили. Было то вже по гостині. Тоты братове кralъові
оддяковали. Та й кralъ гварить:

— Я бы так согласив, жебы ты зустав ту в менс, а жебы съ кralъовав ізо мнов.
Я виджу, же ты статочны лыцарь.

А лыцарь гварить:

— Я не можу зустати у вас, кralю найяснішый, бо я ші молодый, а я ші хочу
далі світа пробовать.

— Но та як ні, так ні.

Та й оддячився тот лыцарь, а пушли трьоми на коньох. Прийшли до єдной краіны.
На кунцу валалу увыйдуть до єдной корчмы. Гварить:

— Шо ту за новина є? Шо ту за новина, же ту чорным сукном цала краіна
обтягнена.

Гварить:

— У нас є велика негода. Ту, на кунцу валала, выходить дракон із трьома головами,
а кожды два-три дні мусиме му чоловіка давати. А молодых людей, або дівку,
або хлопця. Біда є.

— Ідь, ідь повісти кralъові, же я бы того дракона забив.

Гварить:

— Были ту вже вшелякы принцове, а нікто выдтам жывый не прийшов. Каждый
положыв там голов.

А лицарь гварить:

— Тонич, я пуйду.

Тот кralъ загнав качмаря назад:

— Ідай, а приведь го ту. Приведь го ту, жебы я го видів на своі вочі.

Качмаръ прийшов та повідати, як кralъ гварив. А авкурат назавтра рано мала
кralъова дівка йти ід тому дракові ід каплиці. Та й зачала йойкати. А вун гварить:

— Нич си не старай. Ані ти волос із головы не впаде.

А його братове ші не были там, лем вун сам.

Нарано, ші лем розсвітало, лыцарь сів на коня, тоты запрягли карету, до кареты
прийшла вна, принцезна. Прийшли ід каплице. Гварить:

— На, сядь, на коня, а поперед тоту діру, кады дракон выходить, лем так свісний,
жебы його вылудити вон.

Тот зайшов, сів си на коня, узяв саблю. Як дракон голов вказав, тот гварить:

— Загнав кralъ дівочку, але не знаю, ци тобі, ци кому.

Дракон выйшов вон, зачав коло каплиці ходити, зверх верых із каплиці, хотів до
каплиці пуйти. Лыцарь розкапчав похву, вытяг саблю, одтяв му головы — уж было
по драконові. Уж сплескали — радустъ, же уж выслободив принцезну. Та й вни
назад до кralъя. Ай вун на свою коні прийшов там. Там была велика славіость.

Там були й кральове други, міністрове деякы. Так гварить:

— Слухайте гев. Што тому лыцарюві, яка заслуга приходить, я і сам не знаю. Най вун собі сам виїжджати, што бы хотів.

— Танич, лем я бы іші хотів далі повандровати світа.

— Але як хочеш, та тоту принцезну я дам тобі.

— Я ші молодий, але мам двох братув. Кедъ маєте дяку, та дайте за мого старшого брата свою дівочку.

— Та няй буде. Главной, же то буде з вашого роду.

Также старший зустав там, а посвадьбовали. Зробили гостину. Іли, пили, веселилися. А тот із другим братом пушли. Оддячилися вийтам і ідуть. А ші як мали одходити, та наказав старшому братові, так, набук го закликав, а повів му, же ай йисму ся може дака нагода стати, жебы на то давав позір все. А вун все прикладовав вухо ід землі, а слухав, ци ся дашо не стало з його братом.

Пушли далі. Прийдуть до другої країни. Друга країна само так чорним сукном обтягнена. Та й гварить:

— Та шо ту за новина?

Та й гварить:

— Так а так. Ту маєме на кунцию валалу, а вийтам виходить дракон, а мусиме давати людей, молодых людей. То уж так виходить, же цалу країну тот дракон ізожре.

Гварить:

— Ідьте повічте там, же ту є такий а такий, жс вун ся поберать із тым драконом ся вирівнати.

Йой, та й тот руком махнув:

— Ту вже були лыцарі не такы, а нікому ся не подарило дракона знищити. Каж. Но та й тот качмаря пушов до краля. Дав кральові знати, же ту прийшов такий дый там зустав мертвый. младенець, што бы хотів того дракона знищити. А тот краль дораз розказав, жебы вун гнедь прийшов, жебы вун го на свої очі видів.

І тот прийшов там. Краль на нього попозерав, а барз му ся любив за його одяг, за його вішиткай. Та й краль гварить:

— Ідій. Ідій, высвободиш принцезну, так можеш єй взяти за жену.

Нарано, ші лем світало, тот уж коня всідлав, сів на коня, принцезну до карети положили, а вытягли ід туй каплиці. І дракон із шістьома головами вийде вон. Уж тя радовав, же му зладили дівочку.

— Но, уж краль зладив мені гостину.

А лицарь гварить:

— Може, зладив, а, може, не зладив. А, може, зладив другому.

А дракон гварить:

— А ты што засден, — на того лыцаря.

— Та я — тот а тот. Прийшов-им її высвободити. А як хочеш ся ізо мнов бити, подь. Я готовый.

— Кедъ-ись лицарь, подь.

Як лицарем вдарив до землі, по кустки увишов до землі. А лицарь нараз вискочив із землі, вихопив саблю, а головы долов уж. Уж было по дракові. Шість голов стяг му одразу. Там дораз зачала радусть. Прийшли назад до царя з великов радествою, же уж принцезну высвободив. Но і там зробили гостину. І так краль став думати, як бы того лицаря oddачити.

— Я не знаю, что лес ми дати. Ци пінкзі, ци што? Як хоче, та як собі возьмє принцезну. Бо вун ії высльободив.

Лицарь выслушав краля, выслушав. Вбернувся д' кральові та й гварить:

— Кралю найясніший, вы ми дасте свою принцезну за жену, але я щі замолодий. Але кедъ маєте так дяку, та я мам ту щі брата, а як муй брат місто мене ей дустане.

Та й краль повідатъ:

— Няй буде й так. Аспонь з твого роду буде. Ай так добре.

Та й так середній брат зустав кральом ужс в другий країні. Уж были двоми. Наймолодший брат закликав середушого брата набік і повів му, як ся мас спровоцисти. А повів му й токо: кедъ бы нагодов ся стала з ним даяка негода, та жебы йшли го ратовати.

Но і наймолодший брат пушов. Іде, іде, прийшов до третьої країни. Прийшов до третьої країни, а зась третя країна чорним сукном обтягнена. Вун зайшов до корчми та й ся просить:

— Та що же ту у вас нового, же країна обтягнена чорним сукном?

А качмаръ гварить:

— Та ту виходить такий і такий дракон із дев'ятьма головами. А кождый тиждень молоду людину му мусить дати.

— Ідьте повічте, — до того шинкаря, качмаря, — же ту є такий а такий лицарь. Вун ся із драконом вирувнати.

Тот пушов до краля. Краль дораз дав лицаря приклікати. А кунь ід ньюому гварить:

— Слухай гев: тамта перва кральовна була нефайна. Вочі мала, як терки. Чорна, мала бородавку. Друга зась мала хыбы. А тоту третю возьмеш ты, бо тота без жадної хыбы.

Та й тот третій брат так робив, як му кунь розказовав. Бо кунь таков речок бісідовав, як вун.

Та й краль вхабив лицаря в себс на нуч. Рано встав, лицарь сів на коня, принцезну дали до кареты, а витягли єй там, коло той каплиці положили. Дракон вийде з дев'ятьма головами, а дораз зачав нюхати. Йому царь загнав принцезну. А третій брат гварить:

— Шо ты там нюхаш?

— А тобі што до того? — дракон на лицаря.

— Та мені є до того. Але шо тобі до того? Та кедъ ти ся не любить, та подъ ся зо мнов бити. Подьме силу міряти.

Дракон ся засміяв. Засміявся та й гварить:

— Та що ты, хробачку?

Як го вхопив, лицаря, як ним удариив, тот по коліна увыйшов до землі. Тот дораз вискочив, ухопився за свій меч, а так ід дракові — одрубав дракові головы. А уж було по нюм, по дракові. Та й вшытки вже йшли з веселістю, красно дому. Музика, банда била. Прийшли до краля та й дораз порихтовали там бочки з вином, гостину зладили. На гостині краль встав та й гварить:

— Добри люди, принцове, кральове, шо бы вы повіли такому дати за заслугу, шо высльободив мою принцезну.

А там хтось повідатъ:

— Няй вун собі сам заплату жадати, яку хоче за токо.

А третій брат повідатъ:

— Та я бы так хотів, же я бы хотів ся уженити з вашов принцезнов.

Дораз согласили. Та й зробили свадьбу. Там тиждень свадьбовали, їли, пили, раздавалися. Добре ся мали. Але наостатку ім доброта пушла на плано.

Прийшов сден ведьмах. Як принцезна ся бавила в загороді, тог ведьмах прийшов і вхопив єй ай поніс. А лицаръ зустав сам. Поніс єй, поніс єй, але не знали де. Но а вун ей далеко, а далеко поніс. Як ей поніс, лицаръ быв сам тиждень без жыны. Та й гварить, кральові:

— Я без жыны жыти не годен. Я мушу ити ей глядати. Я мушу ей найти.

Но і йде путями гладкым, лісами... А раз стрітить єдного старого чоловіка. Вун видів одну хыжку, прийшов, покльопкав до той хыжки, увыйшов, поклонився старому дідкові, та й гварить:

— А, боже, який я щасливый!.. Який я щасливый, жс мені дав бог такого чоловіка, шо я теперъка годен свій маєток передати йому. Бо я уж старий, я уж не владам. А што ты глядаш?

— Та я глядам свою принцезну, свою жыну. Так а так ся стало.

— Зустань ты в мене, бо як ні, ты найдеш ей, але ты плано походиш. А ты зустань у мене.

Третій брат водыйшов далі, а старий дідо ліг та й умер. А ші скорше му повів:

— Твоя жына є у ведьмака. А вун мас сім дівок, а восьмой дівча наймолодшой. Вни тя там ізрадить. Ізрадить тя там так, шо вмреш.

Але як буде, так буде, тот хотів водходити. Старий ліг та й умер. Но як так ухабити умерлого? Так выбрав серед хыжки яму, узяв саблю, прикалчав му на бук, дав му, шо му патрило там і забрався і пушов. Забрався і пушов, і ѹде, іде, іде, а уж недалеко доходить там ід тому ведьмакові, де мав ведьмак свій каштель. Гварить:

— Слухай, — кунь на нього, — будеме ити, а прийдеме на єдну луку, а там, на туй луці, ис будуть лем самы гади. А два гады велики будуть, а вни ся будуть до тя гнати. Не буйся, вни тя не вкусять. Ай малы гади там будуть. Але ты вытягний свій меч, свою саблю, а тых двох зарубай. Тых двох зарубай, а уж пак можеш сміло ити. Уж пак нич ся ти не стане.

А то не были гади, то были закляты люди.

Но і тот пушов. Гады ся ід ньому метали, вун вытяг саблю — перетяг іх. Та й з гаду ся стали двоми принцове. А з малых гадув зачали зась люди выходити. Но і йдуть далі. Та й кунь гварить:

— Теперъка прийдеме на єдну поляну, а там буде єдна грушка, а тата грушка так буде пахнугти, же так тебе буде за тым тягнути, жебы-сь ізів. Але хранъ тя боже, жебы-сь рушив грушки, жебы-сь ся ньой дотулів. Бо то не грушка, але то є ведьма. То ся зробила на грушку. Бо накуды вкусиш до грушки, каміньком станеш. Але нич, лем надыйдий, а йдий далі. А там буде друга яблоня. Грушка пропала, а ся вбернула на планку, на яблоню. Але хранъ тя боже, жебы-сь вкусиш до яблука. Бо як вкусиш, так є по тобі ай по ми.

Так пушов тот наймолодшой брат. Прийшов ід грушці — не рушив ей. Прийшов ід яблоні — не рушив ей. Іде далі. Там барз быв пив воду. Там била єдна керниця.

— Той воды, — гварить, — мушу ся напити. Грушку не іч, планку не іч, а я гыну із спраготы.

Уж ся ай пригнув, але кунь му гварить:

— Радше выймий меч, а порубай тоту керницю.

Тот ся нагнув, же ся кус воды нап'є, а кунь зайшов — вхабив го, а пушов. А тот вік видів, же кунь го вхабив, уж не пив. Закликав коня назад. Кунь прийшов.

— Уж ся на тя гніваю. Уж ся на тя гніваю, бо керницю ти било порубати. А то не є керница, бо то є тата ведьма. Бо як быв-ись ся напив, та уж било по тобі било.

Та й кунь пушов далі. Пушов далі, дуйшов аж там, де його жына бывала ай totы ведьмы. И вун прийшов ід єдной скалі, а коло той скалы ходить. Ходить коло той скалы, а ниг'де не годен двері найти. Та й кунь му гварить:

— Ты будеш ту спати, на туй скалі, а я пайду ся пасти. Я ся буду пасти. А як будеш спати, а ти ся приснє, же прийшла ід тобі єдна муха, а тоту муху вхон. Але тримай ей добрі. Пак долов тов скалов уже легко зыйдеш. Лем си подумаш: «Няй ся стану на муху».

Дораз ся став, як муха. Увыйшов на totы двері, а ведьмы сплять. Вни не чули нич. А тот ся зробив мухов, а на ключову дірку пушов понад ведьмы до єдной комнаты, до другої, до третьої комнаты. А так фурт на ключову дірку. И ведьмы єдна на другу гварить:

— Хтось ту є. Мудры мы, але тот лицарь мудрый іші не такый. А ту хтось є. Але тікайме, бо нас порубать.

Так ся забрали выдтам, а повтікали. А тот далі пушов ші на ключову дірку, позерать на свою жыну та й гварить:

— Як ты ся ту дустав?

Дораз прийшла д, ньому, побімала го, бціловала. Та й вун юй став повідати, як ся то стало. А уж тамтады ходить. А увыйшов до єдной цімры, а там тота наймолодша дівка сиділа та й йойкала. Йойкатъ, а йойкатъ:

— Я є сирота, я є сирота. Не треба твоюй жыні пестунку?

А лицарь гварить:

— Может, треба. Я пайду, ся жыны опрошую.

Прийшов ід жыні, побісідовав з ньюв. А вна повідатъ:

— Ідій, визьмий меч, а ей порубай на фалатки. Бо то із тых ведьмох. То є іх сестра. Вна тя прозрадить. Хранъ тя боже, жебы-сь ей взяя!

Вун шо робити, того робити, але подумав си: «А, возьму я ей».

— Но, будеш видіти, шо ся стане.

Вечор переспали. Нарано пушов, а горі тов скалов робив г'арадичі, жебы могла жына выйти із дітінов. Робив г'арадичі, робив, прийшов назад. Прийшов назад, жына му дала повечеряти. Побавилися, побісідовали, а быв моцно страленый. А пушов собі до особной комнаты, ліг собі, а твердо заспав. А тота наймолодша ведьма, як виділа, прийшла д' ньому, як виділа, же вун заспав, помалы розкапчала його меч, шо била сабля прикапчана, а вергla го до моря. А тот одразу каміньом став. Ай його кунь, ай вун. А принцезна нарано встане, позерать — г'азда скаменітый. А тота ведьма гварить:

— Шо лем з тым мечом зробити, де бы го задіти, жебы веце ту не быв.

А вна гварить:

— Версь го до моря. Там, у морю, го не найде ніг'да никто.

А тот, скаменітый, лежить. Ай кунь, ай вун. Брат його притулив вухо ід землі, чує — із його братом уж є біда. Уж є мертвый. Забрав свою дружину, воякув та ідуть братові на поратунок. Но але гварить:

— Шо, же пайдеме на поратунок? Хто меч найде? Мусиме ити назад за братом.

А так узяли ай брата. А брат, як того учув, лем такой скопився, а йде. Прийшли там, ід Чорному морюві, тот притулив вухо ід землі, видів, де є іх брат. Повів братові. Тот зайшов, скочив до моря. Пушов, походив по морю, бо авкурат не знев, же ді. Походив, походив, а раз сабля ся заблищала. Тот выйняв саблю, выйшов на гору, а totы ведьмы іші там ся іздержовали. Та й гварить:

— Потихы, потихы, так, жебы ведьмы не почуюли. Бо як почують, та повтікають.

А увыйшли до цімры, де ведьмы были, а так ушытки ведьмы зрубали, головы

поодтиали. Та й прийшли ід ньому. Приканчали му саблю назад. Як му приканчали саблю назад, і тот ся стряс та й гварить:

— Ей, як-им довго спав.

— Спав быв ты, брате, не так, спав быв ты навікы, кедъ не мы.

Но і забралися видтам. Взяли принцезну та й ідуть далі. Ідуть далі всітроми. Прийшли назад до краля. Краль ся зрадовав, же уж ай принцезну дустав назад, ай лицаря. І так узяли єдну корову. На корові быв дэвончик, а тай казці кончик.

68. ЗЛАТА КРАЇНА

Быв ёден краль моцный. Ходив, войовав, а наостатку прийшов ід старості так, же ай усліп. Хто быв у країні, жаден не смів ід ньому приступити. Така смердюга йшла од нього. Його міністрове, його уряднице, мудерці вшеляякы, вшытки думали, як би то, што бы то ізробити. Нихтонич не выдумав.

Раз быв ёден старый чоловік. Його не визнавали. А си выпросив слово од краля:

— Найясніший кралю, вшытки поточки, керниці, шо маеш у своїй країні, запечатуй. А нихто не сміє нигде води ся напити, лем кідъ на кральовськum дворі.

Воду в країні стражили стражны. Хто приходив давыдкы до той країны, а мав страшну жажду, хотів выпити, та нигде не муг выпити, аж на кральовум дворі. А на кральовум дворі ся напив. А там ся ай дузнав, же хто бы нашому кральові такий лік зогнав, жебы увидів, ай жебы єдну нуч муг коло нього переспати.

Ходили там вшеляякы люди. Керниці, студні были позапераны, позамыканы.

Раз быв ёден чоловік такий, шо вун знатав кождому зільзові лікы. Мав вун такы лікы, же од якой хвороты на світі, вун помут. Але водразу так ся стало, же його затолосили на кральовський двур до краля. Заголосили го на кральовський двур до краля, же вун не смів никого вylіковати. А вун мав жену, він мав двое дітей таких неспослужных, як атоты. Не послухали, та й гварить:

— З чого будеме жыти?

А забрав вун із свого маєтку, а пушов, пушов світ за вочима, там, де ся рыбы з раками стрічали, а ся гралі. А помочі не было ніякої. Але натомість дочувся ай вун із того краля, же вун глядати такого чоловіка, шо бы його вylічив.

Прийшов tot подорожній чоловік там. А його найстарший сын прийшов ід ньому. Взял вун таку водичку, покропив себе ай покропив найстаршого сына. Та вни могли ід ньому приступити, же ім не смерділо, же вни могли коло нього побыти. Цалу нуч побыли. Нарано, вранці встали. А краль сім року там лежав. Рано повів найстаршому сынові:

— Ёсть лік, есть помоч вашому батькові, хворота вод нього пропаде. Ай помолодіє, ай повеселіє, ай буде здравый. А тот лік є далеко — у злату країні.

Тот краль мав трьох сыну. Та й гварить єдному:

— Хто бы пушов до той златой країны, де то вна є тата злата країна, жебы мені приніс лікы.

Та ряд на найстаршого. Усідлав якого найліпшого коня мав, пінязей кулько хотів, тулько си набрав. Набрав собі, жебы мав пінязей дос, а йшов. І йшов, і йшов, їшов, надышов єдним містом. Чуе — красна музика грае, а перед нього выбігне хтось та й му гварить:

— Заходи, заходи, товариш. Ся кус повесель, побався.

Тот не быв ліпший, зайшов там. Потанцював, із принцезами ся бціловав. Але вун знатав, же вун іш мae далеку драгу, злату країну глядати, так прийшов ід тым ведуцім та й повідать, же хотів бы водыти. А вод нього хотіли, жебы заплатив тоту гостину. А вун гварить, же кулько бы того стояло. А вун гварить:

— Ані муй батько, ані нашє краювство не має тулько пінязей, кулько ви запростили вод мене.

— Як не маш тулько, ані твой батько, та мусиш ту зустати з нами надалі, як ай мы. А далі не йдеш, поки не заплатиш.

А так грають, танцюють, всселяться, а батько сліпий хворий, смерядчий чекає. Та й ніт сына, та й ніт сына, та й не є. Та й середній брат повідать:

— Батьку, я йду глядати, де брат є. Якесь кешистя ся стало з ним.

Тот середушый сын зась си коня всідлав, пінязей набрав. Кулько лем знов, тулько си пінязей набрав та й іде, та й іде, та й іде тов лоснов драгов, кады ішов перший брат. Прийшов на тото місто, де музика грала. Музика грас, а выдтам вигнуть та й гварять:

— Заходи, заходи, заграйся, забався у нас.

І тот брат пушов та й там ся грав. Та й пройшов рук, та й пройшли два, та й чекають, та й чекають, та й брата не є. А молодшый сын гварить:

— Батьку, нужно мені глядати братів, де вни суть. Де вни ся поділи, же тульки часы чекаємо, а них не є.

— Та слухай, утратив-им двох сыну, я неможний, та ші втрачу ай тебе?

Але наймолодшый сын натулько кральові допивав, же пушов ай вун. Пушов вун глядати своїх братув.

Краль гварить:

— Добри коні всідлали вни, ай ты собі всідлай доброго. Пінязей собі беръ, кулько хочеш. Може, іх найдеш, може, принесеш воду із златої країни. Може, ся взздравю, може, найдеш братув.

Та й забрався, а пушов ай вун. Пушов ай вун. Іде, іде, а лосно тов драгов, кады ішли вни. Іде, іде єдним дубовим лісом, дубовы колоды поперевертаны. Сидять там такы три діди. Три діди уже п'ятьсто рокув там сидять. Уж волося по землю, уж свое коріння полущаля.

— Дай боже шистя.

— Дай боже. Де ты ідеш, сынку?

— Іду я своїх братув глядати.

— Ішли твої братове ту, коло мене, коло нас, уж тулько а тулько часув, але хто тады пройшов, та назад ся ші не вернув. Так ідий і ты тов драгов, а найдеш тоту злату країну.

Та й іде, іде, стрітить єдного діда. Стрітив сдного діда, поздравився йому.

— А де йдеш, сынку?

— Та йду своїх братув глядати. Муй батько так ісхорів, таков смерядчов хвортов, же ніхто в країні не може приступити ід ньому.

— Добра є вец, добра вец. Але дай ми даку алмужну, дай ми даку алмужну. Я ту п'ятьсто рокув сиджу, а жадной алмужни не маю.

Тот вийняв та й гварить:

— Шо маю, дам ай тобі.

Поділився, дав ай йому. Гварить:

— Ідий, ідий, Найдйдеш тов драгов, а прийдеш там, де твої братове суть. А там є музика, там є бал. А вни прийдуть перед тебе, а будуть тебе заманювати там. Але ты коня стисній, а ані музику не слухай, анінич, анінич, лем швидко коло того йдий, а йдий далі. А прийдеш там, до златої країни. Найдеш там драгу в златої країні. А тога злата країна, драга в нюй, висыдана златом. Муст є на ріці златий, а ты просто через нього ідий, якби сь анінич не знов. А прийдеш до златої країни, там, до той палаты. А прийдеш до першої комната. Прийдеш до першої комната,

там найдеш буханок хліба. Там найдеш буханок хліба, а тот си буханок хліба возьмий, а си водлож. А до другої комнаты прийдеш, там найдеш єден коршув вина. Ай того вино си возьмий, а си водлож. А прийдеш до третьої комнаты, там прекрасна принцезна лежить. А ты на ню ані не позрий. Нич, якбы-сь там ані не быв. У чвертую комнату, ні, у туй комнаті, де вна лежить, есть сабля, у пошві лежить, а ты возьмий тоту саблю, вытягний, возьмий, а свою вытягний, а дай там. А далі не рушай нич. А до чвертой комнаты прийдеш, а там є керниця із златов водов, ай з зрослов водов, ай з молодільнов водов. А йдий возьмий си єдной фляшчо. Самеперше ся напий воды ты, умыйся нью, а зачерей собі до фляшчати, а си водлож, а так забираїся, а йдий попозерай по туй палаті, де што є, а вернийся назад. Але так скоро роб, жебы тя дванаста година не задзвонила. Бо кедъ тя там дванаста година задzonить, та там зустанені надалі так, як ай вни. То вже п'ятьсто рокув є тога принцезна там заклята.

Тот пушов і зробив того вшыткої. Як уж прийшов ід туй керниці, узяв воды, умывся, напився, а чус в собі престрашну силу. Ай помолодів, ай посильнів, такий здравый, а йде назад. Іде назад, прийшов ід туй принцезні, а так попозерать на сонце. Іші сонце не є ід полудньові. Сів си ід ній, а грався із нью так, як із жывов. Такоже вна зустала вод ньюго груба.

— Іде вун выдгам, дванаста година задзвонила. А тот му ші повів:

— Ты до своій краіны не прийдеш аж о сім рокув. А як у туй краіні сполниш, шо тя чекати, а други сім рокув зась перейдуть, поки ты перейдеш тогу злату краіну.

А вун іші там коло принцезны написав листок, же хто там быв. Выйняв свій повертет, положив на столчик, же як ся вна пробудить, жебы знала, хто там быв. І пушов. Як дванаста година минула, зачали люди вставати. Як вна ся пробудила, попозерала, што там коло неї. А други зачали ід ній утікати:

— Хто ту быв? Хто ту быв?

Глядали того принца, шо там быв коло ньюй.

— Посідлайте коні, а давайте за ним. Вун іші далеко ис пушов. А вун пушов другов драгов. Вун заблудив. Не ішов тов златов цестов, кады мав іти.

Походили принцове, слугове на коньох — ниг'де його не нашли. Хто знає дс вун, кады вун пушов. А всяды глядали, а всяды глядали, а так минув ай рук, минули ай два, минуло ай три рокы, а молодый принц росте. Минуло ай други три рокы, а минув іші рук, то уж было сім. А там діти ся бавили, та й, як діти, гваряյтъ:

— Та ты ані отца не маеш.

А тот хлопчик прийшов ід матері та й гварить:

— Як то, мамо, же я ані отца не маю?

А так уна сіла, написала не по своїй краіні, але по другої краіні: «Хто там быв, у іх злату краіні, абы ся гнедъ пригласив, бо як ні, та йдуть на ньюго войнов».

Та й як минуло сім рокув, настали други сім рокув. Прийшов до єдной краіны, там чорнові плахтові краіна обтягнена. Тот прийде там та й ся просить:

— Шо ту за новина?

— Новина є така зла, же єден дракон з трьома головами приходить, а кождый тыждень мусить му єдного челядника дати, а молоду людину. Бо як ні, та зожре ішлу краіну.

Тот ся пригласив:

— Я іх выратую.

Бо тот дракон ані води не хоче пустити, ані хліб ся у іх країні не буде родити. Та й забрався вун іти на нього, на того дракона.

Рано зобався, пушов. Пушов і того дракона знишив. Прийшов назад, зробили гостину велику. Іли, пили. А вишткой лем цукрової ідло, печеної. Та й гварить краль:

— Зустань ты у нас. Інакшу заслугу ти не можеме дати.

— Не можу зустати. Я ші молодий. Я ші мушу далі світа попробувати.

А йому гварить:

— Прось, що хочеш, як одмèну за то, що ти вислободив нашу принцезину.

— Я ші ся жснити не годен, бо я ші молодий. Дайте ми дванадцять возув закусок, солодких закусок, бо я ту быти не годен. Я бы ту умер. Але дайтс ми обычайного хліба, — гварить кральвої.

— Драгий муй принц, я бы сам тобі дав за буханок хліба, що бы-сь лем жадав. У нашуй країні ся родив хліб. Але тот дракон так зробив, же теперъка ся не родить.

А тот подумав на буханок хліба, як вун го взяв із златої країни, та й гварить:

— Я маю буханок хліба такый, що мені мати дала на дорогу. Так його я бы вам дав.

Та зайшов, приніс буханок хліба і дав його кральові.

— Ічтс, берьте, хто хоче.

І з буханка хліба різали, а буханок хліба на місті все быв. Все було дос хліба. І вод того часу у іх країні зачав ся хліб родити.

Подикували йому за токо, і так му дали дванадцять возув коштовных цукрикув, колачув, ай дванадцять плукув войська. А ся зобав, а йде. Іде до другої країни.

Прийшов до другої країни, там була границя. Там ся довідав, же яка там новина.

— Мали мы вина дос. Долі ріков нашой вино текло, а теперъ за пулалітра вина мы бы дали бог знає шо, а не е го.

Тот зайшов, пушов, узяв totу фляшку вина, приніс там. А з той фляшкы, хто там быв, кождый пив, кулько хотів, а все на місті було.

— Так за tot дар шо хочсш?

— Та нич не хочу, лем дванадцять возув закусок таких коштовных, ай дванадцять плукув войська.

Гнедъ му дали то. Выбрався, а іде. Іде, іде ід третю країні. Іде д' третю країні. Там позерають — ватажки, посты наперед ідуть, утікають.

— Де вы йдстс?

— Та так а так: неприятель нас женс.

— Та не буйтеся, не буйтеся. Станьте.

Тоты поставали.

— Позирайте і мы маєме силу — двадцять штири плукы войська. Не буйтеся.

Тамты надйшли за тыма, а тоты, як зачали бити тамтых, но, дораз мав третю країну. Та й у туй країні му гварить:

— Зустань ту, в нас.

— Не можу зустати. Я маю хворого батька, сліпого, так я мушу йти домув.

Подяковали си та й одйшли.

Та як ся вертав назад, та надйшов коло той корчмы, де його братя були. Надйшов коло той корчмы, а дораз перед нього выбігли:

— Заходи, заходи, повеселься, потанцюй.

Позерать — його братя там. Вийняв свій меч. Як уни виділи його меч, же то є із златої країни, та виштко ся порозвіковало. Вхабили своє богатство. Выдтам ся выбрали. Шо хотіли, та взяли, а шо ні, та зустало там. А йшли далі. А йшли

далі, а йшли далі... Але наказали му, жебы си нигде не ліг спати. Наперед вни мають заспнати. Довго йшов та й ліг собі. Ліг собі та й заспав. Як заснув, його братя виділи, а дораз там поглядали якусь бляшочку, якусь бляшаночку, принесли, а взяли воду нього живу воду, зрослу, здраву, сильну, а вyleли до своєї фляшочки. А йому наяли якоїсь смердячої води з банюрки. А вун у ничум не знат. Та й ідуть, ідуть... А прийшли аж ід батькові.

Батько лежить хворий, сліпий, смердячий.

— Но, та, оле, брату, ты, ты своєї води дай батькові.

Як вун своєї води дав, кедь батько то выпив, дораз зачало ним крутити, боліти то зачало. А вни, як виділи, дораз узяли своєї води.

— Ану, ану, выпий нашої води.

Тот зайдов, выпив туто воду — одразу, пуд минутов выздравів, помолодів, покрасів, як штернастърочный. Так старшого сына за краля поставити.

— А ты, — на слугу, — возьмий ты моего наймолодшого сына, що вун мені таку смердячу воду приніс, а одведь го до ліса, а там го забийте. А выберите йому вочі на знак, же вы съте го ізнивочили.

А вун його знивоочити не муг, бо вун мав саблю таку, що де ньюв махнув, там ішло ай тисяч долов. Та й іде, іде, надышов коло єдного млина. Так загласився до млина, ци млинарьові ис треба слугу. Мелник повідати:

— Треба бы ми слугу.

Прияв го за мелника. А уж вун молов.

Але раз до краля того прийшла така справа, же хто у златуй країні быв, завтра, позавтра жебы ся доставив, а гев приголосив. Старий краль гварить:

— Сыну муй, ты там быв, у златуй країні?

Гварить:

— А. Я быв там.

— Ай ты там дашо вхабив?

— Я.

— О-о-о, — гварить, — невроком, та ты ся там добрі поводив. Так ідий там на націву, бо як ніт, нашу країну ізнищать.

Усідлав доброго коня старший брат, а йде, а йде, а прийшов ід златуй країні, ід златуй дразі. А вун на злату драгу ся бояв ступити, лем ішов позбоку. А прийшов там, аж до той палати. Принцезна вийняла фотку. Гварить:

— Ты ту быв, у нашуй країні, у нашуй комнаті?

— Я.

Фотка сподобана, бо то братове били.

— А йшов ты по нашуй златуй цесті?

— Ні.

— Чом?

— Я ся бояв. Я ся бояв по златуй путе йти.

— А можеш ты ся поставити протів моого меча?

— Можу.

Тота витягла свій меч, вун упав на землю. Гварить:

— Ты в нас не быв.

Пушов домув. Прийшов домув. Та й краль на другого сына:

— Сыну муй, ты там быв, в златуй країні за тов водов?

— Я. Я быв.

— Так мусиши іти там на нащиву, бо там молодий краль. Пуйде на нас воянов, кіль ся тот не пригласить, што там быв, у златуй країні.

Тот зайшов, пушов тов цестов, а так походив, як ай тот старший.

— Быв ты ту?

— Быв.

— А йшов ты по нашуй златуй цесті?

— Ні.

— А чом ты не йшов?

— Та я ся бояв.

— А можеш ты ся поставити протів моого меча?

Вийняла меч — вун упав.

— Ты ту не быв.

Пушов назад домув. А тата загнала знов письмо: «Гнедь тот жебы ми ся ту поставив, хто ту быв, в нашуй країні, бо як ні, ідеме войнов на вас».

Прийшло до царя, царь ся зажурив. Царь ся страшно зажурив, бо вже того третього сына не мав. Вун го дав всліпити, знищити. Та що вун теперка зробить, кого вун там тепер зажене? Але тот, хто його водвів, хто його ухабив у тум млині, а хто із серни вочі выбрav, а йому приніс на знак, та тот знав, же де є кралів наймолодший сын. Та й краль гварить:

— Тому, што ми моого сына наверне назад, заплачу, што лем буде хотіти.

Тот уж быв у радості, tot слуга, пушов та й закликав того, што там быв, у златуй країні. Закликав того, та й краль на нього:

— Ты там быв, у златуй країні?

— Я.

— А ты приніс жыву воду?

— Я.

— А як то было?

— Так, жс менс мої братя обкрали. Ми зъме там спали, я заснув, а вни мою воду узяли, а собі вyleли, а мені дали смердячу воду.

Та й краль дав тых двох пуд страж. Хотів іх ізнищити. Але тот наймолодший брат мав М'ягкой серце — одпустив ім. Одпустив ім та й сів на коня, а забрався, а йде. Узяв собі меч і йде. Прийшов на злату драгу. Вун знов, же де, а по златуй дразі іде. Персійшов через златий муст. Там страж била.

— Дс ты йдеш?

— Там а там іду. До златой країни іду, до принцезны.

Та й го пустили. А принцезна му повідать:

— Быв ты ту?

— Быв.

— А йшов ты по нашуй златуй цесті?

— Ішов.

— А можеш ты ся поставитів моого меча?

— Можу.

Тота вытягла меч свуй, а тот вытяг свуй. Як вытяг свуй, вна впала на землю. Але вна не знала, же вун ї меч узяв. Та й добрі. Як уж побісідовали, та й вун быв кральом у туй златуй країні. А нікто не смівнич протів того мати. Так вна розказала дораз запрягнути карету. Запрягла штирі волені за рогами до кареты, а посідали, а так до його батька на гостину. Як прийшли там, та й ся радовали, співали, танцювали. І я там быв, мед, вино пив, по бороді текло, а до рота не дуйцило.

Так ся казка скончила.

69. ЗАКЛЯТА ГОРА

Мала мати двох синув, були прекрасни, як єден. Єдного від другого не муг никто розпознати. Ані котрий старший, ані котрий молодший.

Та й старший син гварить:

— Мамо, я пуйду даг'де на польовачку, бо ти нам дармо жити. З чого ти будеме жити?

А мати го одгваряла:

— Сину муй, як мене вхабиш ту? Як мене саму, стару ту вхабите? Як ня вхабите, та я ту загыну.

— Нс буйтесь нич.

А зайшли, зачали раховати:

— Ми вам навезем дрив, ми вам наносиме хліба. Такоже за цалый рук, поки ми ся вернеме, будете мати з чого жити.

Наостатку ай мати вблагала та й гварить:

— Даши вам ізладжу. Даши вам зладжу доброго на драгу. Добре бы было дакого мясца вам зладити. Та ідьте даг'де на польовачку, а принесьте даши, та я вам даши зладжу.

Так пушов старший на польовачку. Ідс і іде лісом, стрітить вовка. Стрітив вовка, зацільовав пушку. Гварить:

— Гоп, не стріляй ня! Я ти буду колись на помочі.

— Ах, так іду дале.

Іде дале, іде дале, стрітив медвідя. Натяг пушку.

— Гоп, не стріляй! Я ти буду на помочі.

Тот не стріляв, дав покуй. Ішов дале. Іде дале, іде дале... Як іде дале, стрітив лева. Як стрітив лева, хоче зацілити.

— Гоп, не стріляй! Не стріляй, бо я ти буду на помочі.

Так дав покуй ай левові, не стріляв ай лева. Так іде дале. Зайшла го нуч, позерать — ниг'де нич не видно, де бы мож было спати. Ялс раз видить світла, як янова мушка. Прийшов вун там, де было того світло, до той хижчини. І вун сів си пуд дуба, наклав вгень, узяв сало та й пече. Ізість та й буде спати в хижці. А чує над собов, на дубі, хтось говорити:

— Йой, йой, як я ся взябла! Йой, як я ся взябла!

— Подь долов, кедъ-ись ся взябла.

— Я ся бою твоїх звірю.

— Не буйся, лем подь долов.

— На тот прутик, а пошыбай прутиком свої звірі, так я зайду.

Тот узяв прутик пошыбав звірів. Звірі стали на камінь. Тота зйшла долов, пушла збоку, пайшла жабу, взяла на рожен, прийшла ід вогньові та й пече. А тот солонину пече. Та й вна гварить:

— Вам буде жаба, а мені буде сало.

— Тихо, бабо, бо тя плюсну!

— Вам буде жаба, а мені — сало.

А йому по роті повозила. Тота взяла, шыбла го прутиком — став на камінь. Став на камінь, а уж не живе. Тота баба сало йзіла, а пупила дале. А тот уж там лежить. Та й рук минув, та й чекавуть, та й чекавуть та й брата не с.

— Ей, мамо, я йду глядати брата, бо з ним ся штось мусило стати.

— Як же мене вхабиш ту.

Але вун матір не слухав, лем пушов. Ішов, ішов і зайшов там до єдной палаты. I там гварить:

— Чом тот ліс із того боку є жовтий, а з того зелений?

— Та то є заклята гора. Хто там, до той горы, ступить, та назад не вийде жывый.

— Я не пам'ятаю.

А подумав собі: «Та то муй брат, бізовно, там є.»

Та й іде далі. Прийшов на тото місто, де його брат быв, а де його звірі били скамененны. Прийшов там, ід тым звірум, ід тым каменьом. Його звірі лизали тоты камені. А тот собі подумав: «Што є, же звірі пушли там, ід тым каменьом, а лижуть тово». Тот наклав вгень, пече сало, а Гінджібаба на дубі сидить та й гварить:

— Йой, як я ся взябла! Йой, як я ся взябла!

— Подъ долов, кедъ-ись ся взябла.

— Та я ся твоих звірув бою.

— Не буйся, лем подъ долов.

— На тот прутик, а пошыбай звірув.

Вун дораз узяв тот прутик, а не пошыбав звірсей, але коло звіря сдного, коло другого, коло третього. А звірі собі сіли та й сидять. Тота зышла долов, пушла збоку, найшла єдну жабу, настромила на штромаг', прийшла д' вогньові, а пече жабу. Пече та й гварить:

— Младый пан буде істи жабу, а я буду — сало.

— Тихо, бабо, бо тя плюснү!

— Пан буде жабу, — а по роті му повозила жабу.

Тот хотів плюснути бабу, а баба ся на нього шмарила. Але звірі ся на ню шмарили. Лев за гарло стис бабу. Та й вна гварить:

— Даруйте ми світа.

— А де є муй брат?

Баба зняла свої чоботы, а гварить:

— На, ту маеш мої чоботы, а выйдей на того дуба, а возмий тот прутик, пошыбай звірув і брата.

Тот зайшов, пошыбав звірув. Звірі ся пробудили, а встали. Бабу розорвали. I я там быв за міх воды. Mіх ся розпук, а я — бум.

МАРІЯ ПОПОВИЧ

---

70. ЯК ДІВЧИНА ХОТИЛА ВИЙТИ ЗАМІЖ

Быв єден царь, а мав єдного сына. А надышла єдна сирота-дівочка та й гварить:

— Я бы хотіла за вашого сына пуйти, кобы лем хотів **я** взяти.

А царь покідат:

— Радо бы тя взяя, але лем кідь того ключа попрядеш.

Та й царь ей там замок. А вна шо зробила? Утворила си воблак, а закликала сусдні три баби:

— Подьте тады, а зoberьте куделі, а того ми ключа будете помагати прясти, бо я хочу за царського сына пуйти.

А так вни ходь кождый вечер. А царь не знате нич, же тоты бабы там ходят прясти. Но та й ходили, ходили до той міры, покы того ключа шыткої не попряли. А як попряли того ключа, так царь гварить:

— Теперь вже будеш мого сына жына. Добрусь ми роботу зробила, же шытко-сь попряла.

Та й роблять свадьбу. Але вна гварить:

— Але я маю тютку, стрыну ай вчину, та я йду ші тоты бабы ззвати на свадьбу.

Та вна пушла, покликала тютку, стрыну і вчину. Тютка, стрына і вчина прийшли, посідали за стул. А царь гварить:

— Бабко, чого вам палець такий великий?

— Та так, бом так пряла, та й палець ся натяг.

— А вам шо є, же ваши ворги таки велики?

— Та так-им ключа слинила, та й тоты ми ворги такы, моцно пабрыміты.

А на тоту третю як прийшов, та й гварить:

— А чого, бабко, ваша нога така довга?

— Та шо-м так із куделью фурт робила, та й нога ся натягла.

Та й ся погостили. Красно ся водяковали. Гостина была добра. Тота дівочка іх бціловала, же юй так добрі зробили, же юй помогли того ключа попрясти.

Но та й жытъ, кедъ не повмирали, як тот Індек гварив.

АННА ХАРИТУН

---

71. ДІВЧИНКА-СИРІТКА І ДВАНАДЦЯТЬ МІСЯЧКІВ

Быв єден нянько, а мав дівочку Геленку. Жына му вмерла. Дівочка зустала сиротов. Та й тых ся вженив. Мав другу жыну. А тога жына мала свою дівку. Та мачоха не любила г'аздову дівку. Вна мусила — з попілю вшіпки пекла. Вна її нищила. А її дівка, власна, гварить:

— Мамо, я бы хотіла ягоды істи.

А то зима била. А вна гварить:

— Пропало бы, та де тепер ягоды, выдкы?

— Я хочу істи ягоды.

Та й мачоха на сироту гварить:

— Ідий, мусиш юй донести ягоды. Кедъ ніт, так біда твоя буде, бо ти конець ту буде.

Вна, сиг'янятко, пушла, та й іде, та й іде, та й іде лісом, іде, а так вийшла на одну гору, а там волінь быв. Тот волінчик юй гварить:

— Де йдеш, дівочко?

— Ей, — гварить, — мачоха ми выгнала, жебы-м ішла на ягоды. Бо юй ся забажали ягоды, хоче істи ягоды, та мушу йти на ягоды.

— Сідай на менс, я тя понесу там а там.

Сіла дівочка на того воління. Ідуть, ідуть, далеко йдуть, а нараз позерають — там угень. Прийдуть ід тому вогньові — там дванадцять місячку було. Повіла ім:

— Дай боже шистя.

— Дай боже й тобі здрявічко, дівочко. Та шо ту глядаш теперъкать? Така велика зима. Шо тады глядаш?

— Йой, знаете, добри людковс, така і така всц є. Мачоха має свою дівку, а вна хоче істи ягоды. Та ня выгнала. Повіла, же ня заб'є, кедъ юй ягоды не принесу.

— Но, шо теперъка зробимс?

Децембер передав юнійові кый, а зачав крутити понад угснь. Крутить, крутить, сніг ся потопив. Як ся сніг потопив, так юй гварять:

— А теперъка беръ кошик чимскорей, а собі нарвий ягоды.

Дівочка пушла — повний копник нарвала скоро. Прийшла д' ним, красно ім подяковала і пушла. А тот волінь ей чекав там. Сіла на пього, приніс ей аж дому скоро. Прийде, а вни лем вочі выкатулили, же зима, а ягоды суть. Та й вна гварить:

— Там на верху дос с, лем ідйтє та собі нарвийте.

Другий день тоту мачошину дівку надбігло зась:

— Йой, мам, я бы іла планкы.

Зачала кричати.

— Но та выдкы ти планкы теперъ дошыкую?

Та й мачоха на тоту дівочку гварить:

— Ідий, мусиш юй донести планкы. Бо кедъ ні, та ти конець буде.

Зачала плакати, же де вна взімі планкы найде. Та й забралася пушла і йде. Прийде зась на тоту гору, там волінчик зась є.

— Дівочко, та шось зась ти є?

— Та так а так, мачоха повіла, жебы-м планкы принесла, бо ня заб'є, кедъ не принесу.

Сіла на волінчика та й пушили аж ід тым місячкум. Та й повіла ім шистя:

— Дай боже шистя.

— Дай боже й тобі здравічко, дівочко. Та що ту зась глядаш?

— Така й така вец. Мачоха ня выгнала, бо її дівка хоче планкы їсти.

Но і тоты місячки зачали крутити кыянками, зачало цвиги красно вшыткой.

Вшыткой цвіне. Планкы такої росли. Як виростили планочки, вни юй гварять:

— Но йдий, дівочко, собі нарвий.

Нарвала повний кошичок. Вернулася назад. Ші ім красно подяковала. Зась сіла на волінчика, і вун ей приніс аж скоро дому. А дома ся ньой просяє:

— Ей, та відки тоты планкы маеш?

— Та там в лісі ростуть. Ідите та собі і ви нарвійтс.

Третій день зась мачошина дівка гварить:

— Мам, я бы хотіла фіялки, бо мене забагли фіялки. Мені пахнуть фіялки барс. Та й мачоха гварить:

— Но, мусиш іти зась на фіялки.

Та й дівочка зачала плакати. Взяла кошик та й іде зась там. Тот волінчик зась ей там чекав горі, на тум верху. Та й вун гварить:

— Но, сідай на мене, дівочко.

Сіла на волінчика, виніс ей там. А тоты місячки гварять:

— Та ты, дівочко, зась ту. А що тебе ід нам привело?

— Та, добри людкове, мачоха нас загнала, жебы-м фіялки принесла.

Та й місячкове зась зачали кыянками крутити. Сніг ся розтопив, а фіялки красно ростуть. Та й вни гварять:

— Ідий, дівочко, собі нарвий фіялок.

Та й дівочка чимскорей нарвала собі фіялок. Нарвала, нарвала, подяковала місячкум і відйшла. Тот волінчик зась ей там чекав. Сіла на кьюго, і вун ей приніс аж скоро дому. Прийде вна дому, та й ся зачудовали, же ай фіялки принесла. Мачоха гварить:

— Но, вже бы могла ай ты пуйти! Вже ай ты бы могла на фіялки, на ягоды і на планкы пуйти! Могла бы ты пуйти сама.

На другий день своєї дівці набалила, що добром, а туй — лем з попілю вшіп'ята пекла. Але ай так була красна, стораз краща, як її дівка. Вна си забрала та й іде, та й іде. Тот волінчик там на тум верху є та й гварить:

— Де йдеш, дівочко?

— Но а що ти до того, де я йду? Тобі до тогонич, де я йду. Йду на ягоды.

— А де теперъка ягоды найдеш? Теперъ зима.

Волінчик вже ей не взяв, бо вна го не хотіла послухати, вна не хотіла ані того чути, що вун юй гварить. Прийде ід місячкум, ані ім шистя не повіла, анінич. Та й вни ся ньой просяє:

— Де йдеш, дівочко?

— Но, дс бы-м ішла? Іду на ягоды.

— Но та теперъка ягоды де найдеш? То зима.

Кобыла була добра, та були і юй послужили, але була зла, так юй так поробили. Зайшли — заморозили добре, закрутили з тым кыяком. Та й дівочка йде іл планкы рвати, ягоды і фіялки збирати. Місячки заморозили добре — дівочка змерзла.

Та й чекать ыы мати власна. Дівочка не приходить. Та й другий день — не є.

— Та й я йду глядати дівочку.

Взяла си істи та й іде глядати свою дівку. Та й глядати, та й глядати, та й до днеська глядати, бо ся й мачоха змерзла.

Та й так ся скончило. Та непослушни люди так пуйдуть.

72. КОРОЛЬ І ЙОГО ТРИ ДІВОЧКИ

Быв еден краль, а мав три дівки. А в тум валалі быв шаркань, а кождый місяць мусили із валалу по єдну дівку або паробка давати тому шарканьові. Так тото было присудженої.

А на другум кральовстві быв еден такий бідний хлопчиско, але вун быв шіковный зато. Прийде до того кральовства. А тот краль дві дівки вже отдав, а тоту третю вже мав давати тому шарканьові на жертву. Та й тот паробок прийде до того кральовства, а місто було чорним сукном обтягнутой. Прийде там та й ся просить:

— Шо то є за чудо, же місто чорним сукном обтягнутой.

— Та то така й така вец.

— Ей, та тому помоч буде. То нич.

Пушов вун до коваля, то Валибук ся кликав, дав си зробити кый великий, а клинню набити. Та й вун приголосився, же вун того шарканя знищити, кедъ крала дастъ тоту дівку за нього, за того хлопчиска.

— Добрі, але кедъ высльододиш мою дівку.

Пушов вун до коваля, то Валибук ся кликав, дав си зробити кый великий, было. Закрутів вун, пустив — не видів нич. Аж другій день тата кыянка пристіла та й поламалася, бо слаба била. Пушов вун г'у ковачові та й гварить, жебы му сковав дев'ятьцентову кый. Но а кедъ ся тата поламле, та помочі не буде. Закрутів вун, шмарив вгору, тото летіло, летіло, на другій день упала кыянка — поламалася.

На третій день пушов до ковача та й дванадцятьцентову му зробив кыянку. А вун кедъ тата закрутів, а на другій день, як упала, — не поламалася. Вже добра кыянка, уж може йти. Но теперъка вже дали ей до коча, уж тягають перед того шарканя. Вна в чорнум шматю. А вун розказав, же там не сміє никто быти, окрем них. Но та й тот уж іде, уж поломінь выходить із яскіні, тот шаркань іде, летить. А тот шаркань мав дванадцять голов. Вун ся приправив, а як раз увалив — голов пушла. Другираз увалив — голов пушла. А так зашором дванадцять голов постинав. Теперъка до кральовства вернулася принцезна. А вна му дала рушник вышиваний, же подля того го потум будуть глядати. Але кедъ вун її высльододив, та вун мусить быти її г'азда. Та й треба го было глядати. Пушли його глядати. Найцили його. Вун — убогий, худобный, ні, такий — упущеній. Та й краль гварить:

— Но, шыткой єдно. Выслободив тя. Мусиш іти за нього.

Але вна не хотіла, тата дівка, хось ей высльододив, бо вун быв жебрак. (Уж далі не знаю тоту).

73. ПРИНЦЕЗНА І БРЫДКИЙ ПРИНЦ

Быв краль, мав п'ять дівок. Четырьом выбрав на дяку принцу, а п'ятай выбрати не муг, бы вна не хотіла пристати на няньковой слово.

— Вам до того нич. Я собі выберу подля своїй волі, а вы мені розказовати не будете.

Та й теперъка собі іде, а нашла собі барс шкаредого принца. То ся писав Мишський принц. То чорный, барс шкаредый быв.

Та й краль став думати, як бы ся збавити того принца. «Мені ся не любить,

Тоты четьрьоми красны суть, а вна собі выбрала такого». А юй быв добрый, а кральові не быв добрый, бы нешувный быв, барс шкаредный быв. Та й повідатъ краль:

— Зятьове мої, я маву тулько людей, а мусите насытити шытыхъ людей із рыбами. Пуйдете там а там на море, а наімаєтъ тулько а тулько рыб. Робте так, жебы каждый быв насычений.

Но а вун ис зная, як ся нього збавити, так його дав закликати із ними. Краль зятюм гварить, тым четьрьом:

— Выйдите з ним там а там, а шмарите го до моря. Новісте, же вун сам упав із нешиковності до моря.

Пущли вни, наімали рыбы. Вни напушали сіті до моря, вытігають, не могли наімати рыб. Не наімали нич. А вни му гварять:

— Пустъ ты свою сіть.

• Пустив вун свою сіть до моря — ледве вытяг. Рыб громадія. А красны рыбы, вшелякы там были.

А вни лем ся чудовали, же вни помстали сіті до моря, вни ані сдину не вытягли, а вун сам вытяг про тых шытыхъ людей, шо там краль мав, у своем краювстві. Та й вни му гварять:

— Знаешъ шо? Ты нам розділь тоты рыбы, а ші раз шмарть сіть до моря, а жебы зъме ші веце мали рыб. Ай про нас жебы было.

Та й вун шмарив сіть до моря. А як ся нахилив, шо тягав рыбы, вни тогды зайшли, шмарили го до моря. Прийдуть дому, а рыбы принесли. Йой, краль ся зрадовав, же вни му тулько рыб наімали. Але вун ім бороды поодстриговав. Бо вун ся з нима доїдав:

— Я вам наімам рыб, але мусите дати поодстриговати бороды.

А то зато, жебы мав ся з чим представити потум. Як поодстриговав тым бороды, а си скловав. Як го дръили до воды, так морський краль му помог. Його вытяг з воды всн. А бороды мав у кишені.

Та й краль ся радуе, жс має рыбы, а жс його ся збавили, бо то шкаредый принц быв. Ненавиділи го барс. Но а нараз, як уже зачали гостину з тых рыб робити, нараз двері ся втворять, а вун — красный барс став. Таким красным став принцом, же чей ані в целум світі такого красного не было. Тот морський краль му дав подобу красну, так го бзлатив, а захранив му жывут. Отворив двері — вни ся гостять там, музика грас. А його жына, принцезна, плакала, же тоты четьрьоми ся вернули, а тот ся затопив. А нараз прийде перед краля, уклонить му ся красно та й ся нього просить, же шо заєден, же постинав головы шытким — і тому кральові. И так вун зачав краювати із свойов краювнов. И так жыютъ до днеська.

— Я — тот, шо съте розказали до моря го шмарити, Мырський принц.

Но і так потум тоты повтікали, бо ся бояли смерті. А краль го просив барс, жебы му одпустив, же вун то так не хотів, же вун так не думав на зле. Та й прийшов шаркань і постинав головы шытким — і тому кральові. И так вун зачав краювати із свойов краювнов. И так жыютъ до днеська.

74. МЛИНАРЬ I СЛУГА

Быв еден млинарь, а вун мав слугу коло себе. А тот слуга бывав так, дас десята хыжа. Так тот слуга зачав ходити ід млинаровой жыні. Тото ся тягло довшы час, а вун ся хотів даяк нього ізбавити, того слугу. Та й млинарь гварить:

— Та, знаешъ, маєме днеська таку роботу. Подьмё до ліса.

Но але то далеко було іти. А млинарь хотів, же го там стратити, заб'є, або шо. Та й слуга гварить:

— Та йду.

Але вун на тото не прийшов, жс вун го хоче з світа збавити. Ідуть, ідуть, ідуть, далеко ідуть, прийдуть ід лісові, та й вун гварить:

— Ты, знаєш шо?

— Шо?

— Ты кедъ бы мав млин, а жебы до твого млина, з пребачиньом, дака свиня ходила, шо бы ты зробив?

Та й гварить:

— Я бы туту свиню забив, а друга бы зачала ходити свиня. Кедъ єдну заб'еш, та буде друга ходити свиня до млина.

Но та й дав му покуй, не робинь мунич. Прийшов дому та й слугу вхабив, а жыну забив, жебы другу свині не ходили ід його жыні. Та й так ся скончило.

75. ЯК СВЯТИ СМЕТАНУ ІЛИ

Быв еден пун, а мав слугу Івана, ай служницю мав. А Іван голодував муцно. Вни му слабо давали істи. Служниці добрі было, ні, бо вна си варила і їла, і спала з попом. А Іванові давали слабо істи. Та й Іван даяк допопав ключ, а ходив до пивниці. Пуп там мав сметанку. Ай хліб мали, шо тата служниця пекла. А служниця раз увиділа на пудвалінкі сметанку, шо там була поквапкана. Вна прийшла д' попові та й гварить:

— Паночку, ту хтось быв, бо сметанка украджена.

Прийшли служниця ід Іванові та й гварить:

— Іване, ты не крав сметанку?

Гварить:

— Я ніт.

То було першу нуч. Потум на другу нуч Іван так лосно крав сметанку. А зась поцалкав. Зачали на нього кричати, же то лем вун быв. А Іван гварить:

— Ніт, паночку, то не я быв. Я видів, же хто быв. То сяты были. То сятый Миколай прийшов, та вун крав, я видів.

Іван собі думать: «Як теперъка, шо зробити? Кедъ Миколай покрав, та треба дашо робити». І Іван пушов до церкви, зняв Миколая, а сметанков намастив. Прийшов пуп до церкви в неділю рано, як вже задзвонили до церкви, — правда. То Миколай сятый крав сметанку. Теперъка шо зробити? Замкнути церквов, бо ганьба, бо то Миколай крав сметанку, а намастився. А Іван шо зробив? Пушов другу нуч зняв сятого. А ші пуп взяв карбач, а зачав Миколая бити, же чого сметанку вкрав. Тото ся пыткой потрепало. А як Іван дузнався, же пан бив Миколая з куратором, та пушов другу нуч, украв ключ, а Миколая вкрав, а водніс аж за валал, жебы то на нього не було. Як уж прийде друга неділя, водомкли церквов, позерають — сятих не є. Та й пуп прийде дому та й гварить:

— Йой, знаєш, Іване, шо?

— Та шо?

— Ми сятих били, жс сметанку поїли, та й сятих не є.

— Ей, паночку, я іх видів, як утікали через валала. Ви іх били, а вни ся погнівали та й повтікали.

— Та знаєш шо? Я ти дам вельо пінзей, а бігай ты за нима. Сядь на коня, а бігай ты за нима.

Іван ся зрадовав пінязюм. Сів на коня та й пушов. А вун лем сховав сятих. Приніс вун назад сятих.

— Та, Іване, як, що? Ци здогонив ты сятих?

А Іван гварить:

— Там суть ушыткы тоты сяти. І Миколай там. Плачутъ, же съте іх карбачовали. А вин гварли, же ся вернуть назад. кедъ ім дасте тулько, а тулько пінязей, ай велику гостину. Але ви там не смієтс быти, жебы съте вы не виділи.

Но добрі. Зробили гостину велику. Іван пушов за вобразами, приніс іх назад до церкви. А пуп наказая так, же вун хоче видіти сятих. Зробили гостину, а вун поскликав цалый налал, жебы ся люди, сег'нятка, наїли, бо то такы поедны худобны были. Та наладили, жебы ся люди наїли. А нарано пуп устане та й ся просить Івана:

— Іване, як, що?

А Іван гварить:

— Ту суть сяти назад.

— А чом-ись мене не збудив, як гостина била.

— Та вни повіли, жебы вы там не были, же вни ся ганьблять.

Но і так ся того потум скончило, і сяти ся вернули назад.

76. СИРОТА

Быв нянько з матірьов, а мали одну дівку. А била барс красна. Но але тата мати довго ис жыла, вна вмерла. Но а так вни худобны были. Та й нянько гварить:

— А, знаєш, дівко моя, мы не годі так жыти. Я ся мушу вженити, бо я ти ся не дам так трапити. Бо ты ші дос молоден'ка. Та ты ся будеш вод днеська трапити?

А там недалко коло них била сусіда, та вна ся коло нього так мастила.

— Гей, я буду твою дівці барс добра.

Ай мала свою дівку. То пасторкыня вна ся кликала, його дівка.

— Я твою дівці кривду робити ис буду, я страшно буду ей слухати. Шо лем буде юй душа жадати, я юй вшыткой буду выговлювати.

Нянько домув прийшов та й гварить:

— Дівко моя, так а так.

— Гей, няньку, вженьтеся. Я знаву, же вна є барс добра, тата сусіда наша. Лем ей возьмейте, та ся не будеме трапити.

Но, вженив вун ся. Та й было тиждень-два, місяць, може, два. Ей, моя мачоха як зачала надавати. Прийшов нянько дому з ліса:

— Ей, твоя така дівка, твоя лінива, не хоче робити, лем ся парадити. А моя, сег'нятко, робить ушыткою. Я ей веце ту не хочу. Гет спряч сій выдты, выжень ей выдты.

Нянько, сег'инеско, де ся задіти?

— Пуйдеме, дівко моя, до ліса.

Пушли до ліса, там зачали дрыва рубати. Та й нянько гварить:

— Ты ту зустань, а я йду так, дас кілометер, далі. Там буду ші дашо глядати.

Як вырубав кыянку велику, завісив на бучка. Як завісив, а вітор бухав по тум, бухав, а фурт, же то нянько. А вже вечер быв. Та й вна собі думать: «Як то? Вже вечер, а нянька ші не є. А ші все там чути ковтати. Шо то?» Прииде вна ід тому бучкові — йой, тадъ то лем кыянка, а нянька не є. Та й вна сіла та й плаче. Нянько іде далі і прийшов дому. А вна прийшла ід сднуй хыжці, увыйде до той хыжки, там не было нікого, лем єден пес. Та й зачала плакати. Сама зустала, ниг'денич, нікого не є. Та й шо зробить? Голодна,нич істи не є, анінич.

Але закльопкатъ хось. Прииде єден старий дідо. Та й:

— Добрий вечор.
— Добрий вечор, дідку.
— Ци бы-сь я на нуч не прияла, дівочко?
— Та чом бы ні?
— А дашо бы-сь ми дала йісти?
— Йой, діду, я сама не маву що істи.
— Там ідій, до коморы, там будеш мати корыто, що ти треба, там ушыткой будеш мати. Ай зогрій води, а ми голов умывеш.
— Ей, я ані шваблику не маву.
— Лем ідій до коморы. Там, на полиці, а шваблики будуть. А накладь вогня, ми голов умывеш.
— Добри.
Вна так зробила, як тот дідко розказав. А як мав водходити тот дідо, та ші і наказав:
— Прийдуть за тобов спросотарі. Як прийдуть, та жебы-сь не просила шыткой нар-раз, але по єдной. Самеперше будеш просити єден чижем, вни ти принесутъ єден чижем і ся тя попросить: «Та за нас пуйдеш?» «Ніт, принесьте ми другий чижем. Як з єдним ся буду оддавати за вас?» Принесуть ти другий чижем. І так будеш шыткой просити вод них.
Як принесли юй другий чижем, вна гварить:
— А ші ми треба кабат парадний, я не маву кабат, лем цундравый маву кабат.
Принесли юй кабат єден, потум ші візітку юй принесли, но а наостатку мала повісти, як мало быти дванадцять годен, жебы ей не хопили. Во в дванадцять годен, як когут заспівати, а вни ти потум шмарять того, а будеш просити: «Коня-монтя». А як приходила дванадцята година, а вна скричала:
— Ші ми треба контя-монтя.
А вже не застигли за поруг прийти, лем їй шмарли. А на другий день прийдуть други спросотарі. Тоты перши спросотарі були чортики. А другий день прийдуть дооправдиви спросотарі. Другий день прийшли, вна красна, шматя юй нанесли вперед. А надышов єден принц тамтады, польовав дашо. Заліз вун до той хижкы. Позерать — яка там красна дівочка є. Та ѹ вун ся ньой просить, же як, видки, як вна ся ту дустала, що ана ту глядять. Та ѹ вна зачала повідати:
— Я — сирота. Нянько ся вженив другураз, а мачоха мене розказала спровадити гет.
Та ѹ тот принц гварить:
— Я тя возьму з собов, до моого кральського кралюнства. Ци бы-сь не пушла?
А вна гварить:
— Йой, та радо, та чом бы ні? Я ту сама жую, ту ся бою.
Взяв ей до коча і пушли. Посвадбовали вни красно. А о рук вна гварить:
— Ты, знаєш, що? Хоць є мачоха, а пайду ся вказати. Пуйдеме там, до моого нянька, до той мачохи.
Вна була красно вболочена, на кочу прийдуть. Та ѹ мачоха гварить:
— Як то? Я тобі гварила, жебы ты ей спровадив, жсбы ты ся неі бтряс, а ты свою дівку, дс одвів?
— Та ей одвів до ліса. Та я не знов, як то ся стало, як то было.
— Ты циганиш. Ты сї там завів, вна ся так воддала богато. Та ай мою водведь там.

Вна вже жарлила, вже юй недобрі було, же то... Вун не водвів єй до ліса, жебы вун ей стратив, лем одвів єй даг'де до кральовства.

— Та водведь мою там.

— Я водведу й твою там, де я й свою водвів.

Водвів вун і її, мачошину дівку, до ліса. І єй там вхабив. А вна прийшла до той кыжки. А прийшов потум дідко та й повідати:

— Добрий вечор.

— Но, добрий вечор! Шо хочете ту, дідку?

— Та жебы-сь ми дашо істи дала.

— Я сама істи не маву шо!

— Та вмый ми голов.

— Но, іші такому жебракові ніхто не мів голов! А жебы я мыла? Тото робити не буду! — так зачала кричати.

— Но яич. Не хочеш — не хочеш яя послухати.

Та й прийдуть спросотарі, та жебы-сь просила чижмы, шматя ай контя-монти.

А юй не повів, же має того вшыткої просити окремо, як тамтуй дівці повів.

Спросотарі прийшли, бухають. Бухають та й гварять:

— Ци біл-сь за нас не пушла?

— Пуйду, чом бы ні? — бо вна ся зрадовала. Вна думала, же буде, як тамтута.

Вни єй вхопили та й пущли, та й пропали з ньюв. Пущли з ньюв до пекла. А ші юй голов одтяли, а дали юй такий прайник до рота, ай розвалку юй дали, а так ухабили голов. А тото взяли з собов. Голов ухабили, положили на облак.

— Рук минув та й не є мойой дівки. Шо є з мойов дівков? Де-сь ей дів?

— Я там водвів, де й свою дівку.

— Подьмс гоядати.

— Подьмс там, до того ліса, там дс я вхабив свою.

Прийдуть ід туй хыжці, та й видять голову. Думали, же вна ся сміє. Гварить:

— Йой, моя дівочка злата. Як вид ся на нас красно сміє. Здалека вже ся сміє.

Та юй добрі.

Прийдуть вни там, а там вже лем голов. Водтяли юй голов, бо не була послушна. Та й такої було.

77. ДІВЧАТА-ПАРТИЗАНКИ

Були мадяре в нас. Ідла було, але шматя не було. А я ся споїла з єднов камаратков, та зъме носили вьдты до Паризовець цукеръ ай муку, де-шо зъме носили за границю. А вьдтам зъме приносили шматя. То ся писала Біловка, тота жена в Паризіацюх. Но а вна вже була там спосна із партизанами. Но та й так зъме ходили вночі, по дванадцятуй, коло єдной години. Несли зъме там і яйця, і хліба, но а вна вже там партизанам передавала. А вна нам за свої коруны дашо дала, дакой полотно.

А раз ся стало таке. Ішли зъме вночі до Паризовець, та зъме ся пошпотили і зъме попадали. Ми думали, же то кыртины. А то були мадяри на граници. Мадяри лежали. А мы зайшли, повтікали. Але я мала когута в ташці. А як вни зачали стріляти, але мы вже були за границю, за потучком. А тогды когут зачав співати.

Вни знали, же хотсь через них падать, но але закы ся посхавовали, нас вже не було. Бо то праві попри потучку було, як мы йшли. А там були бункри. Ми вже знали, де масме ся скрыти. Но вни за граници не пущли, бо ся бояли, бо там партизани іх можуть драпнути. Скочили зъме там, вже зъме ся покрили, а когут зачав співати, а вни зачали стріляти на нас. Но але вночі не виділи де стріляють.

Та й красно зъме прийшли до Паризовець. Передали зъмс того, шо зъмс мали з собов. Но а потум надраном, як ся вже помалы розсвивало, вже зъме знали, кады выходиска, тай прийшли зъме назад дому красно і готово.

Но а третій день братранцьова жына йшла з нами. А вна несла яйца. Но а вна дас двадцять кроку йшла за нами. Но а мы вже были файній кус вод ньой. А несла яйца, цукеръ, дечо. А вна тыж спозоровала мадяр. Зачала втікати, тото вод неі впало і ся потрепало. І так зустало. А вни того нашли так спознали, же то її. Вна ся тайла, повіла:

— То не є правда.

А вни фурт на ю:

— То є вашой. Вы несли тото партизанум.

Гварить:

— Ні.

Та й вна ся затаїла, бо кедь была ся не затаїла, та бы біда была. А нас не імили. Та зъме даза три місяці так ходили, крили.

78. ЯК ІШЛИ ПАРТИЗАНИ ПОЗА ГРАНИЦЮ

Ішли партизани поза границю. А мы маєме там землю, выше валалу, а то ся кличе Цінтеръ. Там людей ис ховають, але там кличуть — Цінтеръ. То дас двасто метру вод валалу. Там такій потучок. А мы там якраз были. Брали зъме там бандуркы. А надйшли двадцятьоми. То были на конъох партизани. А вни были в німецькum шматю. Красно были повболіканы, бо я ші того памнятам добрі. Прийшли ід школі та й ту ся ім красно вклонили, дали ім почливості, обід ім дали. А хотіли, жебы ім повісти, же де границю мають мадяри, запоки. Та й капітан мадярський пушов з нима, ай трьоми вояці мадярськы. Прийшли д' границы, красно ім повказовали за-копы. Но а вни виступали перед мадярами, як німці.

— Мы мусиме знати, як вы маєте запоки, — повідають.

Та й мадяри ім вшыткой повказовали.

Прийдуть ід границы та й тогды коні постискали. Коні скочили поза потучки і — пушли. Але так, як куля. А тоты зачали стріляти за нима. Йой, зачали мадяри на-давати єден на другого, же то были партизани. Та вни нескоро прийшли на тото, же то партизани были. Та так іх окламали партизани.

ЮЛІЯ ВРАНА

79. ПОПЕЛЯШНИК

Мав нянько трьох сину. Двоми були ясучі, а третій быв такый Попеляш, шо лем сидів все за кафльома. Але вни мали таку луку, шо на тоты луку щось ходило. А на туй луці була така трава, шо не сміло ся по ній ходити. А на туту траву фурт, кожду нуч, щось ходило. Та туту луку, туту траву трепало. Та найстарший сын гварить:

— Няньку, я пуйду той ночі вартовати туту луку, ци бы м дашо там не довартовав.

— Но та йдий.

Зобрав собі вечерю — кобасы, хліба, де-шо собі зобразив, вина. Прийшов на туту луку і наклав собі вгень. Сидить там. Прийшла д' ньому єдна мишка. Прийшла д' ньому та й му повідати:

— Дай боже щестя, младенцю.

Вун повідати:

— Но, я ти дам, мишко! Што ту глядаш?

Вдарив єй карбачом. Вна пушла. Вун ся наїв, напив. Походив по луці, видить, же не є нічого. Та й ліг собі спати. Нарано встане — трава інші гуршє є стрепана. Прийде дому рако та й ся просить нього його нянько:

— Та што, сину муй, довартовав-ись?

— Та де. Ші гуршє є трава збига.

На другий вечор тот середній повідати:

— Та я пуйду луку вартовати.

Зобрався і пушев там. Наклав собі вгень, сидить. Тыж тата мишка прийшла д' ньому та й повідати:

— Дай боже щестя, младенцю.

— Та дай боже й тобі. Але я тобі дам. Што тады глядаш?

Но одпудив єй зась ай tot. Походив по луці, попозерав — не є нічого. Навечерявся — ліг собі спати.

Нарано уж начисто лука є стрепана, збита. Прийде дому та й повідати нянько:

— Но та шо, сину, довартовав-ись?

— Та де, няньку. Уж цалком є збита лука.

На третій вечор Попеляш повідати:

— Няньку, я пуйду вартовати.

А тоти двоми:

— Но, кедь мы не довартовали, а ты, Попеляшу, бы довартовав?

Але tot лем фурт просить:

— Няньчу, ай я йду вартовати.

А tot нянько повідати:

— Та, синове мої, та няй іде. Та няй там іде. Може, же бы даг'де там біда ай пропала.

Дав вун йому так тыж: вина, кобасы, хліба. Вечерю му так дав, як ай тым. Но, зобразив вун ся; пушев вун там. Сів собі. Наклав собі вогня, вийме собі вечерю та й зачав істи. Прийшла д' ньому мишка.

— Дай боже щестя, младенцю.

— Дай боже й тобі, золота мишко.

— Не дав бы-сь мені дашо зісти?

— Но та ай тобі бы-м дав.

Дав юй хліба, дав юй кобасы.

— Но а ші бы-м ти дав ай вина, але не маву до чого.

Так зробив із ногов такий долок на землі, та й юй ай вина там наляв. Вна ся наїла, напила, а му повідать так:

— Та слухай. Я ти буду на великий помочі. Буде еден краль дівку воддавати, так ты будеш її манжелом. Але жебы-сь тово послухав, що я тя буду радити.

Але до ранка лука красна, щі о стократ була краща, як була. Прийшов дому, але нього ся никтонич ані не просив, же ци довартовав, або не довартовав, нич. Але прийшли, попозерали:

— Та што? — гварить. — Лука не с стрепана. Трава с красна.

Але вун уж лем чекав. А вна йому наказала, же ниже валалу є стром, а в тум стромі є шматя. Во то буде позваня такою, же хто її брану перескочить на коні, так й зобере, а хто не перескочить, тау нич.

— А ты будеш просити од няньки лем тово найпланшою конича. Вни ся будуть рихтовати, тоты твої братове, куповати шматя парадної, де-што, а ты лем будеш слухати, а потут будеш гварити: «Мені, няньку, лем тово конича дайте.»

Як прийшло тово, же краль дівку буде воддавати, тоты ся рихтують, шматя парадної купують, де-што, коні строять, собі вибирають, котрий найкрашої. А як ся рихтують іти начисто, та Попеляшник повідать:

— Няньчу, ай я пуйду.

А вни на нього:

— Йой, та ты, Попеляшу, та жебы мы ся з тобов даг'де заганьбили. Та мі што бы-сь не выдумав?

Але вун лем свое пер:

— Няньчу, та мені лем дайте того коника, що там, при дверьох стойть, того найпланшого. Ай я пуйду.

Но але нянько бідний — нянько. Не гварив нич. А тоты сынове фурт пруть, же ніт. Хрань божє. Але нянько гварить:

— Ах, сынове мої, та де вун на тум зайде? Вун ниг'де не зайде на тум конику. Тото непотрібной, та де на нюм прийде? Ви посадійте на коні, та ви йдите. А вун кідь даг'де зайде, та хоть бы ся ай перевернув з тым.

Вни пушли. Вун собі взяв тово конича, сів вун на тово конича, прийшов ниже валалу. Зобраз си із того строма шматя такою, що ані такого не было. Сідло, вшыткої встроносної было. Сів на тово конича, а уж іде. Іде, здогонив одного брата, вдарив карбачом коня його. Но але вни го не познавали, бо там такого шматя не было. Здугонив другого брата, а вдарив карбачом. Зась ай другого брата вдарив карбачом. Прийшли там, а вун стояв напослідку. Скаче еден, скаче другий, знов скочить, вельо них там было, скочить — ані сден брану не перескочив. Вун свого коня постискав — скочив через брану. Но, добре. Та й това кральовна дала му свій перстінь ай капесник му дала, а на нюм було вищотої мено. А на тоді, а на тоді свадьбу доловили. Но але вун, як ся вернув назад дому, прийшов ісред них, перед тих брату. Та й сів собі на пец, там, де сидів. Шматя зложив у стромі, а сів собі на пец. Сидить, а тоты йдуть. Нянько того ся не просив нич. А тоты прийдуть сынове та й повідать:

— Та шо, сынове мої? Перескочили съте дакотрый?

— Та де, няньку. Та што то мы мали шматя, а шо то мы мали коні, але там сден, кыбы-ли съте виділи. Та там сден быв, що лем коня постискав... Але шматя якой мав, що щі ані зъме такої не виділи.

Но а тот з пеца гварить:

— Я видів, видів.

— Йой, бідо, та што ты видів? Та выдки ты видів?

— Та я з нашої грушкы видів.

Вни пушли — грушку зрізали.

— Но гей, видів-им. Та ші аж надышов коло тебе — твого коня вдарив, а надышов коло тебе — твого коня вдарив. А дале йшов. А вун лем раз скочив — а переско-чия бранку.

Но та правда. Грушку зрізали. Но але тот капесник ай тот пертінь у нього быв. Вун собі впхав до г'ачей до своїх, до гайшника. Но але свадьбу уж мали зачати. Уж доложено было. Тот не йде, тот ся не голосить. Но што ся стало? Но так послали шандарю по валалах глядати. Прийшли там, до той хыжы, та ї ся просять, ци вни були.

— Были зъме.

А тот за тыма кафльома быв, тот Попеляш. Та ї вни гварять:

— Та мы як бы зъме взяли, та милорад уж были зъме давно пушли. В нас не є такого, та де.

Вни, шандарі, йдуть, попозераються:

— А ту ші кого масте?

— Йой, та тот лем такий Попеляш. Та шо тово? Вун ниг'де не йде.

— Но, мы мусимс в каждого глядати. Який хлоп е, в такого мусимс глядати.

Стягли го долов з пеца. Тот ся кобарчить дограмады. Но але вни найшли в нього. Найшли і капесник, найшли і перстінь. Но та ї шыткой єдно. Та ї такого привели там, бо якого найшли, такого привели. А краль, як тово увидів, же якому вна перстінь дала, а якому вна капесник дала, так вун іх выгнав вон.

— Кедъ ты йдеш за нього, я тобі не даю ані кральство, ані нич. Мусиш іти з мого кральства вон.

А вна новіла:

— Та вишиткой єдно, хоць ня выженеш вон. Пуйду за такого, якому-м дала, «Може то быти з того ї даяк інакше», — так собі подумала.

Мав вун, тот краль, такий курячий замок, выгнав вун іх там, до того курячого замка. Но а вни як там були, та вун юй ся вишиткой признав. Пушов до того строма. Зобрав tot облек, зобрав ушияткой, шо там мав та ї приніс до курячого замку. А в тум курячім замку вни собі поробили так, же лем шыткой лег'отіло. Но але краль ані ся там не попозерав, бо то вун не хотів ані чути за тово, жебы його принцезна ся воддала за такого Попеляшника. Но та ї вни там жили.

А на того краля йшли война. А Попеляшник своєю жыні гварить:

— Ты, на нянька є біда, я му мушу йти до помочі.

— Но та йдий.

Та ї вун сів на коня і пушов до помучі. А даколи із саблями ся рубало. Та ї вун рубав ушияткой. А краль слабо мав войська. Не мав так, як тамтот другий. Але вун выграв. Были на нього элы. Вже другий штат на нього йшов. А Попеляшник повідатъ:

— Но, кебо, але на нянька уж є гурша біда. Уж на нього йде веце войська. Та я мушу йти до помочі.

— Но та йдий.

Но так пушов вун зась му до помочі, а рубать ушияткой. Де лем шо може, то рубать. Выграв краль войну. А як выграв войну, так ілов, а затяг собі на лівуй нозі до мадзілного пальця. Но так война — война. Не было де дашо найти так скоро завити ногу. Та тот краль выйняв капесник, а завив му ногу. Но а тот сів на коня

та й уж пушов. Прийшов, а так водтягли фірганг'у, жебы тот краль знат, же вун му є на великуй помочі. Так водтягли фірганг'у, а ліг собі на диван, а ногу пустив так із дивана. Ай тот капесник там быв, на нозі. Лежить на тум дивані, а попуд tot замок ішло войсько. Та й tot краль ішов. Так ся попозерать там: «Иой, та што там є! Так ся світить, так ся легоче вшыткої. А што то там є?» Так ся покозерав добре на tot воблак, та видить своім капесником ногу завиту totу. А вун лежить на дивані. Прийшов до свого біту та й повідати на жыну:

— Иой, жено моя, така й така вец. Подьме попозерати, бо в тум замку, де наша дівка бывати, є такий вояк, шо має моім капесником ногу завити, бо я му на войні дав, шо собі втяв до ноги.

Прийшов із жынов, позерають, же шо то ся стало.

— Правда. Мое там мено є на тум капеснику.

Так отворили двері, а на колінах ішли перед нього, а го просили о милості, жебы ім одпустив, же го дали до такого замку, а же там є. Но так потум го уж зобрали до кральовства. Так кралює, може, я 'неська.

80. МАТИ І СИН

Быв єден хлопчиско вусімнадцятьрочний. Прийшли ту руси. Та й tot хлопчиско пушов на войну з нима. Бойовав і прийшов аж до Берліна. Неська вечор о восьмуй годині го ранило, а завтра о восьмуй годині война стала. Як война стала, та й tot хлопчиско быв рансний. Кров із нього стекла, спух моцно. Так аж коло полуодя го нашли. Так го водтягли до Польськой, до Krakova, до немоцниці. А там лежав у немоцниці за штири дни. Но а написав своїй матері, жс: «Мамко, я в немоцниці у Польськой, у Krakovi. Не плачте, я ся верну назад». Но так мати його била непокойна. Раз юй гварли, жебы ішла там, дргыраа гварли, же віт. Но але вна ся бояла, бо то по фронті не было ні влаку, нінич. Тож не ішла. Але то школа бы била, же била там ішла, бо вун там быв лсм штири дни, бо го взяли аж на Кавказ. Там быв, на Кавказі, лежав у немоцниці. Но але то не били таки немоцниці, як 'неська, же гойлося, же мож было выгоїти. Вун там быв рук на другий, а помочі не было. А як нього не было, та не было, а його мати ся зобрала, та пушла до Ужгороду до ворожилі. Пушла до ворожилі, вна там утворила книжку, та й юй повідати:

— Та ваш чоловік іде дому.

А tota мати повідати:

— Но та муй чоловік прийде, як море высхне.

Але такой. Той матері быв г'азда в Арг'єнтині, а не писав юй. А вна лем того сына чекала, бы лем того сына мала. Та й вна гварить:

— Та муй чоловік прийде, як море высхне.

А ворожилі повідати:

— Но, та в кого съте прийшли, та tot вам іде дому. Але барс є му путь тяжка, же не може ся дустати.

Та й tota мати юй потум повіла, же вна прийшла в сына, же вун пушов із русами на войну, а вже на другий рук. а вун ся ші не вернув. Та й ворожилі повіла:

— Прийде, алс коли, та не знати.

Мати ся вернула дому од той ворожилі. Та й її сестра ся просить ньої:

— Та што ти повідала ворожилі за сына?

— Но тадъ повідала, же прийде дому, же ся верне.

Та й чекають єден тыжденъ, другий тыжденъ, та й не є.

— А та лем так ворожилі, неправду гварла.

Але тот другий тиждень в суботу дівка юй пушла валки розбивати. А вна юй гварить:

— Мамо, бы съте не йшли гев, лем принесьте корові травы, бо я того скончу й сама.

Але вна принесла травы та й гварить:

— Йой, тадь то вечор ші далеко.

Та й ще так горі потучиком та й собі думать: «Божечку, коби такий чоловік быв, жебы ми повів за моого сына, же ци вун не зустав верс землі, ци го поховали, ци є наверс землі.» Во тота мати виділа, як русы попаданы, як били поверс землі, та й вна собі думала, же то й тот її сын так, на туй верс землі. Но та й вна ся так старала, же што то ся з ним стало.

Вийшла вна ід дівці та й дівка юй повідати:

— Та чого съте йшли, мамо? Тадь я вже зробила.

— Но та кедъ-сьє зробила, та я йду тютці помочі грабати.

Прийде вна д'юю та й повідати:

— Та не прийшов ти Франьо?

— Та ніт. Та ворожыля лем так гварла. Ци вна знає дашто?

Та й вни там пограбали і йдуть дому. Позирають:

— Та не втворены двері?

— Та ні.

Та й сестра зобрала молока та й пушла дому. А вна несла сіно із фундоша до пеливні. Та й там на братового хлопчика гварить:

— Юрчу, та ми поможеш пупхати тото сіно.

— Та гей.

Зобрала рапшу із сіном на плечі, а гев позерать долов. Позерать долов і видить — іде яксьє чоловік. Видить му лем по коліна ноги, шо іздолы йшов. А тримать тото сіно на плечох та й повідати:

— Юрчу, тадь муй Франьо йде.

А вун положить топур та й гварить:

— А, баба глупа, та ци вы знаете, выдкы ваш Франьо надыйде? Ци згоры, ци здолы? Та вояці ходять котры выдкы, та вы не знаєте, ци ваш Франьо прийде, ци ні.

Але тота мати сіно тримать, а тот чоловік іде здолы выше. А як го уж виділа начисто, уж ай тварь його, так повідати:

— Но, Юрчу, чесной мое слово, же муй Франьо йде.

Вун положив топур та й повідати:

— Та, вера, жс гей.

Прийшов дому. Та й так було, як ворожыля гварла: «Прийде дому ваш сын, але й плакати будете». Но і так було. Прийшов дому. Мати ся зрадовала, але й плакала, бы прийшов дому, як смерть. Были пальці натягнуты, такы, як авкурат, кедъбы вмер. Тота його тварь визирала така лосно, як вмерлого, бо быв, худятко, раненый. Та тота мати і плакала, і радовалася. Але потум вун ходив до Гумениного, до немоцниці, так ся там виздравив.

ВАСИЛЬ СМОЛЯК

81. СЛІПИЙ КОРОЛЬ І ЙОГО СИНИ

Быв краль сліпий ай старый, а дочувся, же десь у Гінджібабы є така вода: як ся вмые, буде молодий, як ся вмые, буде видіти. Та й краль загнав настаршого сына до той Гінджібабы. Син іде. Краль му дав пінязей та й іде. Жебрак сидить коло путі та й повідать:

— Найясніший принцю, не обдаровали бы ня з дачим?

А принц повідать:

— Ой, щі-м таких не обдаровав!

Та й іде далі. Як так ішов, пришов уд єднуй корчмі. А на туй корчмі написаной: «Днесь — за пінязі, завтра — задарьмо!» Принц мав пінязі. Не ішов далі. Зустав у туй корчмі. Мав пінязі та й шо му треба було, купив собі. А пан-качмаръ му повідать:

— Я ти дам істи, пити, а кедъ з мойов дівков не выстанеш, я тя замкну.

Тот принц повів, же выстане. А вун мав шытки три дівки еднакы, як єдна. И тот принц з сднов — пушла, ів з другов — пушла. Вошла третя, уж з тов не годен. Запер пан принца.

Чекать краль, чекать сына од Гінджібабы — не є. Та й середушый сын повідать:

— Я пуйду до той Гінджібабы, няньку.

Та й краль дав і йому лінязі. Іде принц, іде, а нараз позерать — жебрак сидить коло путі. Жебрак сидить та й гварить:

— Найясніший принцю, не обдаровали бы съте мене з дачим?

А принц повідать:

— Ші-м таких не обдаровав.

Та й принц пустився далі йти. Ішов, ішов, а нараз позерать — там стойть корчма, а на нюй написаной: «Днесь — за пінязі, завтра — задарьмо!» Принц має далеку путь. Пінязі має та й де вун пуйде тепер? Зустав у туй корчмі. А пан-качмаръ му повідать:

— Кедъ не выстанеш з тов дівков, я тя замкну.

А принц повідать:

— Паночку, я выстану.

Качмаръ привів єдину дівку свою. Найлася з принцом — пушла. Ів з другов, наїлася — пушла. Вошла третя — з тов уж не годен. Та й качмаръ принца запер.

А краль чекать другого свого сына — не є. Та й третій сын, якого шаленым называли, гварить:

— Ах, іду я!

А краль повідать:

— Кедъ мудрі не принесли нич, а ты, шаленый, принесеш?

Краль дав третьому свому сынові три г'райцарі. Тот третій сын пушлов до світа нянькові по лікви. Іде, іде, та й натрафив на жебрака, на того жебрака, шо й тамты двоми братове. Жебрак сидить коло путі та й гварить:

— Найясніший принцю, не обдаровали бы съте ня з дачим?

А принц повідать:

— А, мам три г'райцарі. Як ми з нима, так ми крэм них.

Та й принц totы г'райцарі дав жебракові. А тот жебрак принцові дав трирочны молодники. Дав му та й повідать:

— Там прийдеш на єдину корчму. А на туй корчмі выписаной: «Днесь — за пінязі,

завтра — задаръмо!» А то все за пінзі. На тоты трирочні молодники. Як там прийдеш, там є муст з чисто ясных, вострих брытвльох. Ты тоты брытвле переблагословиши. Тоты брытвле потупляться і погаснуть. Прийдеш перед двері — переблагословиши. Вна заспить, тата Гінджібаба. А там і там є вода, — тот жебрак му на-повів. — Там така, а там така...

Тот принц того собі забрав шыткой та й пушов. Пушов і прийшов до замку єдного. А в тум замку була шумна принцесна. Полюбилася му та й вун там ся высав. А як ся высав, вна зустала в тяжі. Ніг'да вна не знала, як ся то стало, як то може быти. А вун пуд стул написав своє меню і коли вун там быв. Породила принцесна хлопчика. Ходив тот хлопчик до школы. Мудрый быв, читав.

Як тот наймолодший принц прийшов на корчму, зайшов — брату выпустив. Та й ідути. А братове ся просять:

— Тота на що вода?

А наймолодший брат повідать:

— З тов водов як ся вмыє, буде видіти. А з тов водов як ся вмыє, буде молодий. Та й вни їшли, їшли, а потому єден із старших брату повідать:

— А, брате, ты зунованый. Одпочиньме, бо ты зунованый.

Як одпочивали, вун заслав. А братове ся поділили на туй воді, що наймолодший брат ніс. Єден узяв туту воду, що кедь ся ньюв вмыє, буде молодий, а другий туту воду собі взяв, що кедь ся вмыє, буде видіти. Поділилися на туй воді, а наймолодшого брата вхабили.

Прийшли братове старші дому та й краль ся них просить:

— Чи вы принесли мені дашо?

А найстарший брат повідать:

— Принесли зьме.

— Та вкажте, — повідать краль.

Найстарший брат дав кральові туту воду, що кедь ся ньюв умыє, увидить. Краль ся вмыє — видить. Ой, велика радусть. Та й повідать:

— А ты, середушый сынне, що ты мені приніс?

— Та й я вам приніс таку воду, що кедь ся ньюв вмыєте, будесте молодий.

— Та, ану, покаж, — повідать краль.

Сын середушый выняв фляшча з водов. Выняв та й дав кральові. Краль фляшча взяв, вмывся тов водов, що в нюм була, та й став молодым. То була велика радусть у краля. Але за того наймолодшого сына ся ані не попросив.

А тот наймолодший сын прийде нескоро. Та й як го увиділи, найстарший брат повідать:

— Ану, яку вам тот шаленяк приніс воду? Возьмийте, а брызнийте на шіні.

Краль узяв од наймолодшого сына воду, брызнув на шіні — шіня згоріло.

— Видите, — повідать середушый брат, — яку вам воду приніс?

Та й краль дав розказ дошкіковати єдного вояка, а тот вояк жебы го одвів до ліса, а жебы го там одстрілив. А ші наказав:

— Як го там одведеш, так го там застрілиш. А принесеш ми такий знак із ньюго, же-сь го застрілив: мадзілный палець ай язык.

Но, вояк мусив іти. Краль дав розказ. Та й вийшли вни двоми до ліса. Вийшли до ліса та й вояк гварить:

— Ты, я тя не б'ю. Мадзілный палець що ти одотну, то ти не буденич, а язык буду мати із псяти. Я го застрілю, бо вно язык такий має, як і чоловік.

Принц не повідав, же ні. Вояк того зробив — одрубав принцові мадзілный палець

ай псяті язык вырізав. Як того зробив, приніс кральові язык ай мадзілний палець. А принц зустав у лісі. А ші му так повів вояк:

— А ты ся так заберъ, жебы ніг'да ніхто о тобі не чув.

І так тот принц пушов. Прийшов до пана. А вун мав мішок такый, шо кедъ ним потряс, та все повный пінязей мав. Прийшов до пана та й помагав му продавати. Пан не барз хотів, але прияв го. Пан як увидів, же кулько вун пінязей нашпоровав, та й повів:

— Я ані до склепу не прийду, лем ты продавай.

А вун людьом задаръмо давав, а мішком тряс — а до бочки.

Добрі. А як тот хлопчиско быв, той принцезни, як уна шыла, та клуб'я впало, та й вна кричить:

— Дай, дай!

Хлопчиско ся зогнув пуд стул та й повідать:

— О, мамо, я ту мам отюшка!

— Де? — проситься його мати.

— Ту його меню, — повідать хлопчиско.

Та й принцезна взяла — перевернула стул. Перевернула стул, почитала — правда є. Та й гібай до краля, до сусіднього краля, шо мав тых трьох сыну. Та й повіла тому кральові:

— Кедъ ми не доставиш того й того, шо там тогди быв, твой країні конець!

Так повіла, та й краль дустав страх. Краль уже в страху. Та й вна од свого бурку файній фалаток дала вистелити покровцами златым. Сама стала на край. Та й краль ся просить свого найстаршого сына:

— Ты там быв?

— Я, — повідать сын.

— Та йдай, — повідать краль.

На старший сын пушов. А як прийшов ід тому буркові, видить златий покровець. Та й вун так іздалеко обходить, жебы не заваляв.

А принцезна лем позерала. Вна знала, же то не вун. Вун прийшов ід нюй та й вна ся ньюго просить:

— Ты быв ту тогди і тогди?

А вун повідать:

— Я.

— То не ты быв, — повідать принцезна.

А, кедъ го на фляскала, набила, а накопала ...

Та й настарший прийшов дому. Не було помочі, лем краль ся середушого просить:

— Ты быв у принцезни?

— Я, — повідать середушый сын.

— Но та йдай, — повідать краль.

Пушов середушый сын до краля сусіднього. Пушов та й прийшов ід тому кральовському бурку. Прийшов та й видить — там путь встелена златым покровцом. О, та вун не пуйде на златий покровець, бо хто знає, шо бы з ним зробили там. Ні, ні, вун не пуйде на златий покровець. Та й обходив ші далі, як найстарший брат. Але прийшов вун ід принцезнуй, та й вна ся го просить:

— Быв ты ту?

— Я, — повідать вун.

А вна знала, же то не вун. Та й вна й того набила, а ші не так, як того старшого брата.

— Не ты быв, — повіла принцесна.

А потум уж повіла грозом:

— Кедъ того не доставиш, шо ту быв, країні твою — конець!

Ей, краль уж в страху. Та й краль пустив розказ по своїй країні:

— Тот і тот, шо там быв, жебы ту прийшов ігнедъ!

О тум розказі дочувся і наймолодший син. А пан, як чув, же вун хоче йти гет, та го не хотіли пустити. Плакали за ним. А вун знає, же шо буде. Прийшов дому, та й нянько ся нього просить:

— Ты быв, сыну, там, у принцесни?

А наймолодший син повідати:

— Я.

— Та кедъ ты быв, та їди ід нюй тепер, бо кедъ не пуйдеш, та нам конець зробить ай нашуй країні, — повідати краль.

Та й наймолодший син собі взяв коня, сів собі на нього та й іде. Іде, іде, та й прийде до той країни, де жила тота принцесна. Прийде там, позерать — а од її бурку путь встелена златым покровцом. Путь встелена златым покровцом, але вун не позерать, лем іде. Ші барзі коня позапікав. А принцесна позирала. Позирала і ся сміяла, бо знала, же то вун іде. Як прийшов ід нюй, та й вна ся го просить:

— Ты быв?

— Я, — одповів принц.

Краль закликав іх удну та й повідати:

— Тепер повідайте, як то было.

— Як было? — попросився принц. — Та няй вам повідять мудрі, як то было. А я — шаленый. Няй мудрі вам повідять.

Но, шо вни знали повідати, кедъ вни ніг'де не були, лем вун іх выпустив. Та й краль на нього:

— Та повідай ты, як было.

Та й наймолодший син розповідав, як то было.

— Вни там і там у корчмі були заперті, а кедъ я быв іх не выпустив, нікогда були не прийшли. А вни мене робили шаленим, а вни — шалені, бо вни вод менс, як я заснав, вкрали totы фляшчата з тыми водома, шо вам дали, а мені вхабили інші фляшчата. Я о тум не знов.

Та й краль повідати:

— Кедъ така робота, обидвох одвісити!

Та й не було помочі — обидвох одвісили. А тепер краль повідати:

— Ты будеш за крала. Ты будеш за крала, бо я уж старий. Моя коруна — на тебе.

Та й наймолодший принц зустав кральом.

Іші й днесь жые, кедъ ім ся жылы... не пурвали.

82. БОРНЮВ ЯНКО

Быв Борнюв Янко, а вун ссав довгі роки. А дуже сильний быв. Пушов до ліса — імив бучка, та вытяг так, же акі не чув, же дашо тігав. Такий вун муцний быв. А кральови принцеси були три закляті пуд шарканьом. Та й о тум ся дузнав Борнюв Янко. Дузнався та й хотів вун того виглядати, вун хотів тому на шор вйти.

Хотів принцезы вимінити. Та й вун ся выбрав до світа. Іде, іде, а раз позерать — там, у ярку, єден суче скалы. Та гварить му:

- Дай боже шистя!
- Дай боже здоров'я! — повідати тот, що скалы тер.
- Шо ты заеден? — проситься Борнію Янко.
- Я є Потрискала.
- Добрі. І ты добрий хлоп, — повідати Борнію Янко. — А ци пуйдец зо мнов?
- Пуйду, чом бы ні? — повідати Потрискала.
- Но, подь, — повів Борнію Янко.

Та й ідуть вже двоми. Ідуть далі, ідуть, але раз позирають — там якись хлоп сидить на дереві. Вни надйшли та й повідають:

- Дай боже шистя!
- Дай боже здоров'я, — повідати тот хлоп, що сидів на дереві.
- Шо ты заеден? — проситься нього.
- Я є Кривойдрево. Кедъ є простой дерево — скривлю, а кедъ є кривой — на-прошю.

Повів Борнію Янко:

— Добрий і ты хлоп. Но та йдеме на тамтот світ штранг' сукати. Вно десь ту буде, ту десь.

Та й сучутъ. А єден обід ладив. Потрискала обід ладив. А Локтибрала знат, же де на тамтот світ діра. Та вун уж йойкає, як быв обід.

- Йой!.. — плаче Локтибрада.
- Шо ти є? — просився го Потрискала.
- Я ся взяб! — повідати Локтибрада.
- Подь ся нагрій, — кличе го Потрискала.
- Йой, подь я принесъ! — повідати Локтибрада.

Пушов Потрискала — приніс Локтибраду. Приніс го, та й Локтибрада далі плаче:

- Йой!..
- Шо ти є? — проситься го Потрискала.
- Йой, я бы ів! — повідати Локтибрада.

Дав му Потрискала.

— Йой, дай ми щі, бо ти пару верпцей выдру з хрыбта.

Потрискала не давав Локтибрадові істи. Локтибрада поімав Потрискалу, выдер му пару верпцей з хрыбта та й пушов.

Ой, на другий день уж Кривойдрево буде ладити обід. Як уж ся доладжовало, Локтибрада уж знат, та й гварить:

- Йой!.. — йойкати.
- Шо ти є? — проситься Кривойдрево.
- Йой, я ся взяб, — повідати Локтибрада.
- Подь ся нагрій, — повідати Кривойдрево.
- Йой, подь я принесъ! — повідати Локтибрада.

Пушов Кривойдрево — приніс Локтибраду. Та й Локтибрада повідати:

— Йой, дай ми істи!

Дав му.

— Дай ми щі, бо ти дві пары верпцей выдру з хрыбта, — повідати Локтибрада.

А Кривойдрево не понаглявся давати Локтибрадові істи. Локтибрада імів Кривойдрево та й выдер му дві пары верпцей з хрыбта. Як выдрав му дві пары верпцей з хрыбта, пушов.

На третій день прийде Борнів Янко обід варити. Прийде та й ладить обід. А Локтибрада заск так йойкать:

— Йой!..

— Шо ти є? — проситься го Борнів Янко.

— Я ся взяб, — повідати Локтибрада. — Йой!..

— Подь ся нагрій! — повідати Борнів Янко.

— Йой, подь ня принес! — повідати Локтибрада.

— Чей тя не поламало, — повідати Борнів Янко.

Та й Локтибрада прийшов сам ід вогніві. Не треба було го нести.

— Йой, дай ми істи! — просить Локтибрада.

Та й Борнів Янко дав му істи.

— Ей, дай ми ші, бо ти три пары верпцей выдру з хрыбта, — повідати Локтибрада. Як того Локтибрада повів, а Борнів Янко тоды за бороду цап, вдарив руков по пни, пень ся роздвоїв, бороду заложив до пня та й повідати:

— Теперь повідай, де на тамтот світ діра.

Та й Локтибрада не мав іншої можности, лем мусив повісти, де на тамтот світ діра є. А як му запік по голові, та так полетів, же ани не було видно, де ся дів.

Та й тоты трьоми шранг' сукали, бо треба йти на тамтот світ. Штранг' всукали та й пушявиуть. Як пустили долов, та й хто пуйде долі тым штранг'ом долов. Та й єден повідати:

— Та лем ты, Борнів Янко, бо ты наймуцишій. Та лем ты пуйдеш на тамтот світ.

Борнів Янко пушов на тамтот світ. Прийде на тамтот світ, а потрафить до наймолодшої принцезы. Та й принцеза гварить:

— Йой, як ты ся ту взяв? Муй газда — Шаркань. Як прийде, та тя зіс.

А Борнів Янко гварить:

— А твуй газда, як іде дому, який бефель дає?

— Тристоцентровов къяньов верже, як іде дому, — повідати принцеза.

— Та де ся діти? — проситься Борнів Янко.

— Пуд постіль, пуд корыто, — порадила му.

Та й Борнів Янко ся скрив пуд постіль пуд корыто. Як ся скрив, а Шаркань прийде дому. Прийде дому та й повідати:

— Жено, ту десь грішна душа смердить.

А жена повідати:

— Ніт.

— Ніт, є! — повідати Шаркань.

— Но а кедъ бы ту быв муй брат, шо бысь робив? — проситься го жена.

А Шаркань повідати:

— Пили бы зъме, гостили бы зъме ся.

Як так Шаркань повів, та й Борнів Янко вийшов з-пуд постелі. Вийшов з-пуд постелі, та й Шаркань розказав галушки варити. Повідати:

— Корець олов'яных галушок йому, а корець мені.

А Борнів Янко ся взвав:

— Я олов'яні не їм. Я ім пекльовані.

— Но, пекльованых йому, — повів Шаркань.

Пили, іли, найлися та й на волов'яну целинню носитися. Тот тым по кустки, тот тым. Тот тым по коліна, тот тым. Борнів Янко як ся поправив, як загнав, — аж по пас. Борнів Янко зрубав голов Шарканові. Та й уж єдину принцезу вимінив. Прийшов пуд діру, та й тамтути вытягли принцезу. Вытягли та й вни двоми уж ся вадять.

бо принцеза була шумна, та і тот хотів ей, і тот. Але нич — почекали. Але тота принцеза наймолодша мала быти Борньювого Янка.

А Борньюв Янко пушов далі глядати принцезу. Глядати, глядати — напов. То вже була середуша принцеза. Тот мав три головы, а тот — уж мав шість голов. Як найшов туту принцезу, та й вна ся зачудовала. Зачудовалася та повідать:

— Йой, де ты ся ту взяв? Муй газда дванадцять голов має. Як прийде, тя зість.

А Борньюв Янко повідать:

— Який бефель дає?

А принцеза повідать:

— Тристоценттовов кыянъов верже.

— Та де бы ся сковати? — проситься Борньюв Янко.

— Та пуд постіль, пуд корыто, — порадила му принцеза.

Борньюв Янко ся там сковав, а на то прийде Шаркань. Прийде Шаркань та й повідать:

— Жено, ту десь грішна душа смердить.

А принцеза повідать:

— Ні, ні, ні.

— Є! — повідать Шаркань.

— Но а кедъ бы муй брат быв, та шо бы-сь робив? — попросилася принцеза. А Шаркань повідать:

— Нич бы-м не робив. Пили бы зъме, гостили бы зъме ся.

Добрі, Іли, пили, бо Шаркань розказая:

— Два корці олов'яных галушок юому, а два мені.

А Борньюв Янко повідать:

— Я олов'яні не їм. Я — пекльовані.

— Но, юому два корці пекльованих, ай паленку, — повів Шаркань.

Іли, пили, гостилися. Як ся напили, як ся наїли, та й на олов'яну пельманю носитися. Tot tym по кустки, tot tym. Tot tym по коліна, tot tym. Борньюв Янко, як ся поправив, як раз загнав Шарканьом до землі, та аж по плече пушов. Та й головы му одрубав. Як головы Шарканьові одрубав, пушов ід принцезі — вимінив ей. Привів ей пуд діру, а тамты двоми витягли ей. I тата шумна. Но уж були тихо.

А Борньюв Янко пушов третю принцезу глядати. Пушов та й нашов. А вун мав із собов такий кантар, шо кедъ ним потряс, — уж татош прилетів. Прийшов до третьої принцезы, та й вна ся зачудовала, де вун ся ту бере. Та й ся нього просить:

— Йой, де ты ся ту взяв? Муй г'азда дванадцять голов має. Як прийде, тя зість.

А Борньюв Янко ся просить принцезы:

— Який буфель дає?

А принцеза повідать:

— Тристоценттовов кыянъов верже.

Та й Борньюв Янко повідать:

— Та де бы ся скрыти?

— Пуд постіль, пуд корыто, — порадила му принцеза.

Борньюв Янко ся скрив, а Шаркань якраз дому. Як прийшов та й ся просить:

— Ей, жено, ту грішна душа смердить. Є ту дахто?

А жена повідать:

— Не є ту ніхто, не є.

А Шаркань лем все своє:

— Є!

— Но а кедъ бы муй брат ту быв, шо бы-сь му робив? — проситься жена.

— Нич, пили бы зъме, гостилися, — одновів Шаркань. — Три корці олов'яних галушок йому, а три — мені.

А Борньюв Янко повідати:

— Я не ім олов'яні, я — лем пекльовані.

— Так три корці пекльованих, — розказав Шаркань.

Добрі. Найлися, напилися, на олов'яну пелевню носитися. Та бо тот дванадцять голов мав, то уж быв мусций. Ох, але Борньюв Янко як ся поправив, загнав з ним, лем голов зустала. Постинав головы, — готово. Вымінив і totу. Витягли і totу принцезу. А Борньюв Янко що собі додумав? Зав'язав камінь, скалу. Зав'язав та й повідати: «Кедъ витягнуть totу скалу, та витягнить і мснс, а ксдъ лем були пудтягли, а ня пустили, та я уж быв ся забив.» Прийшов вун ід дірі, прив'язав на мотузок скалу, та й вни тягавуть. Як кус пудтягли, та й пустили. Так були пустили і Борньювовою Янка. Та й вун ходив тамтады, ходив.

А там було такий потя, що нігда не могло потята згодовати. А бог знає, якой було великої. Та мало того потя малі потята. Старой потя десь полетіло, а малі зустали самі. А якраз тогди вогняний доч падав. Вогняний доч падав, а вни пискали. Борньюв Янко вчув totы потята. Прийшов ід ним та й іх закрив. Як закрив, та й потята зустали. Прилетіло старой потя, позерать — нич не є потятум. Та й ся просить своїх маленьких потят:

— Хто вас сохранив?

А потята повідавуть:

— Не повім, бо вы бы го зіли.

А старой потя гварить:

— Ніт, не зім го, лем повічте.

Та й потята повіли:

— Такий і такий ту быв і нас сохранив.

Та й старой потя пушло, політало, нашло того чоловіка. Та й повідати му:

— Шо за то хочеш, же-сь захранив моїх дітей.

А вун повідати:

— Нич, лем я винесь на нон світ.

— Добрі, — повідати потя. — Лем приправ бочку мняса, бочку вина. А як ся побзераам на лівый бук, даш ми вина, а на правый — даш ми мняса.

Та й вун порихтовав бочку вина ай бочку мняса. Сів собі на потя та й вно го несло горі тон діров на нон світ. Несло вно го, несло, а вун все му давав вина і мняса. А вже лем раз мав дати мняса, а уж не мав. Та й що вун зробив? Місто мняса вирізав із стегна мнятого мняса. Та й потя повідати, як уж го винесло горі:

— Та що було на остатку? Мнясо дуже доброй было.

Та й Борньюв Янко указав, же витиды вирізав.

— Ох, — гварить, — кобы-ла я знала, же ты такий добрий, нігда я бы-ла тя не винесла. Я бы-ла тя зіла. Але кедъ-ись уж ту, та йдий.

А Борньюв Янко собі витдам набрав і їглы, і ножычки. І лем повів:

— Вы, ножычки, крайте, а ты, їгло, шый!

Прийшов до єдного сабова, що шыв шматя. Tot сабов го прияв. Гварить:

— Та ту будеш ми топити, пецок.

Старий сабов го кликав — пецком.

Но добрі. Прииде найстарша принцеза та й повідати:

— Пан сабов, не впили бы ми шаты. Нарано ми треба до присяти.

А вун гварить:

— Пан сабов, вы старі, вы уж ся нашыли дос. Вы си лязьте, а я вас скоро зожену, та вшыте.

— Добре, сину мой, — повів старый сабов.

Повів та й ліг собі, спав собі. А Борнів Янко лем повів: «Вы, ножычки, крайте, а ты, ігло, шый!» Ножычки покрали, ігла пошила, а вун лем поскладовав. Вун устане та й на нього, же чом го не зогнав.

А Борнів Янко повідатъ:

— Пан сабов, ми ся видить, же ви вночі шыли. Няй попатря.

Сабов попозерать та й повідатъ:

— Правду маш, сину. Я уж старый, та-м запомнул.

Нарано прииде принцеза по шаты. Прииде та й сабов ей дав красны шаты. Принцеза взяла шаты та й пушла. Алé позерать і повідатъ:

— Тадъ то так лосно ту є, як там, де мы были, пуд шарканяма.

Та й была свадьба. А потому прииде середуша до сабова. Прииде та й гварить:

— Пан сабов, не вныли бы съте ми шаты. Нарано іду до присяги.

Та й сабов повідатъ:

— Добре, но.

Принцеза пушла дому, а Борнів Янко на сабова повідатъ:

— Пан сабов, вы уж дос ся нашыли, легнийти си. Я вас скоро зоженем, та вшыте, покля прииде принцеза по шаты.

— Та правду маш, сину, — та й ліг си сабов старый.

Ліг си та й заспав. А Борнів Янко лем повів: «Вы, ножычки, крайте, а ты, ігло, шый!» Добрі, поскладовав.

Сабов старый рано встане та й зась на нього кричить, же чом го не зогнав. А Борнів Янко гварить:

— Пан сабов, ми ся видить, же уночі встали съте, а съте вныли. Няй попатря... Сабов попозерать — готовой, вшытой.

Прийшла принцеза середуша та й взяла собі шаты. Взяла шаты та й пушла до присяги.

Прииде наймолодша принцеза та повідатъ:

— Пан сабов, ту ми вшыте шматя, бо рано до присяги треба йти. Бодай было першої і остатньої!

Бо вна того не хотіла, бо вна виділа, же то не тот, шо єй высловбодив, лем якийсь зяявив такий, я знам, який, шо не тот. Сабов прия вся вшыти принцезі шматя, та й вна пушла собі дому.

Як принцеза пушла дому, Борнів Янко повідатъ:

— Пан сабов, легніте си. Я вас скоро зожену, а вшыте, покля прииде принцеза по шматя.

Старый сабов послухав Борнівого Янка. Ліг — заспав. А Борнів Янко лем повів: «Вы, ножычки, крайте, а ты, ігло, шый! Алé так, жебы таких лах не было на цалум світ!» Бо то вже было його принцеза. Та й ножычки покрали, ігла пошила. Красны шаты были.

Рано встане старый сабов та й зась на Борнівого Янка, же чом го не зогнав. А Борнів Янко повідатъ:

— Пан сабов, та они мусили вночі встали шыти, бо шаты пошити.

Старый сабов попозерать — справды, шаты вшыты.

Прииде нарano принцеза, попозерать шаты та й повідатъ:

— Кого ту маєте?

А старий сабов повідать:

— Нікого.

А принцеза не даєся:

— Мусить хтось ту быти.

А сабов гварить:

— Я тут мам лем такого пецкаша, ту, ні, од попелю. Од попелю заваляний.

А вна ся просить:

— Де є?

— Ту, — вказав сабов.

О, як увиділа, — уж ся зрадовала.

— Но, — вун на ню гварить, — лем ідій. Як будете йти до присяги, я уж на татоші прилечу. То уж буде долов голов му, а пуйдеме до присяги.

Та й рано Ворнів Янко ся позберав, потряс кантар'ом — з'явився му красний татош. Сів собі на татоша, а летить до принцези. Прийде там, виняв шаблю, а тому голов долов, що з ньов ішов до присяги. Ворнів Янко пушов з наймолодшов принцезов до присяги.

Пушли до присяги та й присягли, та жывуть щі й днесь, кедъ не повмирали.

83. ЧАРІВНІ ГУСЛІ

Быв єдної хлопчиско. Коровча гонив. А гад выйде з скалы та повідать:

— Дай ми молока.

А хлопчиско гварить:

— Ссий.

А гад повідать:

— Ні, надой ми до калапа.

Та й хлопчиско надоїв молока, дав му, та й гад выпив.

Хлопчиско пригнав коровча дому. Мати дойти пушла, а молока не є. Та мати б'є хлопчиска:

— Ты лем прив'язав коровча, а сам-сьє спав. Коровча не пасло.

— Ні, мамко, я нашов дукат, — повідать хлопчиско та й дав юй дукат.

Та й уж го не била.

Другий день само, зась так — надоїв, дав му. Дав му дукат. Мати зась го била. Але на третій день вже повів, ще яка вец:

— Гад выйде із скалы, я му вдою молока, а вун п'є. А за того ми дукат дась.

Добре, вна уж му дала й горня, жебы доїв корову, а жебы гад все дав дукат. А вун ся із тым молоком здоравив, бо вун хворый быв. Як уж быв здоровый, теперъка імився на нього.

— Теперъ я мусиш нести до моого нянька, — повідать гад.

А хлопчиско повідять:

— Я не знам, де твой нянько.

— Я знаю де, — повідать гад.

— Та як? Та хаба до кошарика тя возьму, — повідать хлопчиско.

— Возьмий до кошарика, — повідать гад.

— Хлопчиско взяв гада і так несе го до його нянька. А як ішов, та десяка брядь, вшыткой до нього летіло. А гад лем виняв голов, лем раз свиснув — вшытко повтікало.

— А як я принесеш до моого нянька, — повідать гад, — бы-сьнич не просив, лем totы гуслі, що на ні курки вначат... Ай totу соокирку... А веценич. Пінязей ти

будуть давати, бы-сь не прияв! Нич, лем гуслі ай totу сокырку. Кедъ ти не будуть хотіти дати та повіч так: «Няй вам бог платить, я йду гет. Я вам сына выздравив і-м ту приніс, а йду гет».

Та й вун так повідав, як му гад повідав, як му гад порадив. А вни го все завернули. Та й, рад-не-рад, дали му того, шо вун просив. Гварить:

— Тота сокырка така, же як прийдеш до ліса, а повіш: «Рубай, сокырко», — шыток ліс зрубать. А гуслі такі: як заграєш, а як повіш, же што чує, жебы шытко танцювало, і потята — вшытко буде танцювати.

Та й tot хлопчиксо іде лісом. Іде лісом та й повідать:

— Сокырко, рубай tot ліс!

Сокырка зрубала тулько ліса, кулько повів.

Іде та й позерать — пуп пушов до терня. А вороблю повно по терню. А хлопчиксо зачав грati. Вороблі танцювать, і пуп по терню танцює. Добрі, і totы гуслі добрі.

Прийшов хлопчиксо до краля — пойдиався за кондаса. Краль му дав сто свиней і вправив го на злату луку. Вун як гнав, та з гусями си грав. Вун грав, а свині танцючи йдуть. Каждый ся дивує, шо то є. А краль го вправив, же го шаркань ізіс, як там свині вужене. А шаркань не зів го, бо вун totы гуслі мав. А як вшов, сам си ліг — спав. Свині пасли. А як уж обід прийшов, та й устав, одрізав хліба, солонини та й істя. А шаркань прилетить. Прилетить та й повідать:

— Ой, якой ты добром іж! Як коло тя пахнет! Не дав бы-сь мені?

Хлопчиксо одрізав солонини, хліба, дав му. А шаркань гварить:

— Теперька тебе з'їм.

— Йой, — гварить, — та холем ми дай на тых гусях попуграти.

— Попуграй, — повідать шаркань.

А хлопчиксо як зачав грati, як зачав шаркань танцювати, уж кричить:

— Дос!

Но, став. Та й шаркань повідать:

— Не зробив бы-сь такі мені?

А хлопчиксо повідать:

— Лем ідай до ліса, де найгрубшого дуба найдеш, принесь, а з того ші не такі будуть, як totы.

Пушов шаркань, витяг дуба, приніс з конарювльом, з ушытким, з коріньом. Приніс та й хлопчиксо повідать:

— Сокырко, бчись!

Сокырка обчистила.

— Розколь, сокырко! — хлопчиксо повів.

Сокырка розколола.

— Залож хвост місто клина! — на шарканя.

Шаркань як заложив хвост, а хлопчиксо лем гуслі потягнув, як зачав грati, шаркань танцює, лем дуб формить коло нього. Уж кричить, же дос.

— Дос!

Ніт, лем покля вун сам не знов, же дос. Як уж став, повів:

— Сокырко, зрубай голов!

Сокырка зрубала голов. Пуйде там, де вун бывав. Сто свиней выпустив, а навечор гнав двасто. Татош ерзить. Гварить:

— Дай ми вуса! Дай ми води! Ту маєш кантарь. А як мене буде тобі треба, та лем потрясеш, а я прилечу.

— Добри.

Ші й перо си взяв. А перо было шовкової.

А краль мав три дівки. Як вун уж гнав дому свині, позираути: «Та гнав стó, а тे-перь двасто пригнав». Та й хлопчиско грае си. Але позираути — красной перо нес. Позираути та й гварять:

— Пан кондас, не далі би мнє? — найстарша.

А кондас повідатъ:

— Буду єдну ноц зо мнов спац, та ім дам.

А вна повідатъ:

— Воліла бы-м ше обешіц.

Добрі. Прииде середуша. Прийдс та й гварить:

— Пан кондас, ис далі би мнє то пірко?

А кондас повідатъ:

— Буду єдну ноц зо мнов спац, та ім дам.

А вна на то:

— Воліла бы-м ше обешюйц.

Прийде наймолодша. Прииде та й повідатъ:

— Пан кондас, не далі би мнє то пірко?

А кондас повідатъ:

— Буду єдну ноц зо мнов спац, та ім дам.

Обціловала го, дав юй.

Добрі, теперь го выправили на етріберну луку. Двасто вже свиней жене на стрі-берну луку. Выгнав там, ліг — спить.

Уж обід. Одрізав хліба, солонины. Шаркань прилетить. Шість голов мав.

— Ой, — гварить, — якой ты доброй їж! Як коло тя цахне! Не дав бы-сь мені?

Одрізав солонины, хліба — дав му.

— Ох, — гварить, — теперька тебе з'їм, — шаркань подать.

А кондас на то повідатъ:

— Та холем ми дай попуграти на тых гусях.

— Попуграй, — шаркань повів.

Ох, як зачав грati!.. Шаркань танцює, танцює... Уж кричить:

— Дос!

Но, перестан.

— Не зробив бы-сь тыкі мені?

— Добрі, зроблю, лем ідій до ліса. Де найгрубшого дуба найдеш, а принесь. З того ші не такі будуть, як тоты.

Добрі. Пушов шаркань, вытяг дуба з коріньом, з ушыткым. Та й хлопчиско гварить:

— Сокирко, бчись!

Сокирка обчистила.

— Сокирко, розколь!

Сокирка розколола.

— Залож хвуст місто клина! — на шарканя.

Шаркань заложыв хвуст місто клина. А хлопчиско як зачав грati, дуб лем фур-мить. Уж піна з нього падать. Шаркань кричить:

— Дос!

— Ніт, лем танцюй, — хлопчиско повідатъ.

Як уж знат, же дос, повів:

— Сокирко, зрубай голов!

Сокирка зрубала.

Теперька хлопчиско пушов там, де бывав тот шаркань. Позерать — там двасто свиней. Випустив. Татош срезить:

— Дай ми води! Дай ми вуса! А як мене ти буде треба, ту маеш кантарь, лем потрясеш, а я уж прилечу.

— Добрі, но.

Хлопчиско того взяв, свині жене. Навечор пригнав штиристо. Не з'їв го шаркань. А вни го виправляли, жебы го шаркань з'їв.

На другий день зась выпустили свині. Вже жене штиристо свиней. Выгнав свині на шовкову луку. Ліг собі та й спить. А як прийшов обід, устав, одрізав собі солонини, хліба та й істя. Шаркань прилетить — дванадцять голов. Пірiletить та й гварить:

— Ой, який коло тя пахне! Якой ты доброй їж! Не дав бы-сь мені?

— Дам, — повідати хлопчиско.

А шаркань на то:

— Теперька тебе з'їм.

А хлопчиско повідати:

— Та холем ми дай на тих гусях почутрати.

— Попуграй, — повідати шаркань.

Як хлопчиско зачв грati — шаркань танцює. Уж ся здушив, піна на нюм. А хлопчиско не хотів stati. А шаркань все кричав:

— Стань! Стань!

Но, став.

— Не зробив бы-сь мені такі гуслі? — шаркань ся просить.

А хлопчиско повідати:

— Зроблю, але де в лісі найгрубішого дуба найдеш, та принесеш, а з того дуба ші не такі будуть гуслі, як тоти.

Шаркань пушов, приніс дуба. Та й хлопчиско повідати:

— Сокирко, бчишь!

Сокирка бчистила.

— Сокирко, розколи!

Сокирка розколола.

— Залож хвуст місто клина! — на шарканя.

Шаркань заложив хвуст місто клина, а хлопчиско як зачав грati, та вун ші не так танцював, бо вун уж быв мусцій. Дванадцять голов, а дуб лем фурмів коло нього. А порадити си не муг, бо як грав, та вун мусів танцювати, хоть не хотів.

— Сокирко, головы зрубай!

Сокирка головы зрубала. Уж було по шарканьові. Та й хлопчиско пушов там, де вун бывав. Пушов там та й выпустив штиристо свиней. Навечор пригнав вусимсто. А татош ерзить:

— Дай ми вуса! Дай ми води! Як мене ти буде треба, ту маеш кантарь, лем тым кантарем потрясеш, а я буду готовий, я прилечу.

Добрі, но. Узяв, пригнав свині.

Але як краль увидів, же не з'їв го шаркань, так уж гонив кондас тот свині, де сам лем хотів.

Але прийшов час, же найстарша принцеза ся оддавала. Уж стойть свадьба. До присяги йдуть на фейдових кочох. Прийшли на муст, а на мості били ліг гачки по боках. Як загнали востро, як тото ся згомбало, та ньюв вергло на муст. Вхопило єй на гака та й завісила. Як гварла, же воліла бы ся завісити, так ся завісила. Пропало; но, няй то буде. А пак була середушої свадьба. Тыж так нагнали на муст, та і тов так вергло. І тота ся завісила. Прийшли принци просити наймолодшу принцезу. А вна повіла, же не пуйде за нікого, лем за кондаса.

Краль жебы єй не видів. Вна за кондаса йде. Нич, вна лем за кондаса. Краль єй одсадив до курника. Мав курник великий, одсадив єй до курника. Не хотів єй ані видіти. А други кралі як учули, же вун дівку дав за кондаса, та на войну з ним ішли. Та й выправлялися на войну, а вун прийшов та й і вун пуйде на войну помочи кральові. Краль го не хотів видіти, але дали му такої кобыля ніякої, сухой. Але вун не сів, де голова. Лем свою голов взад, пудвиг хвуст, а по заді бив.

— Бйо, бо я іду кральові на войну!

А краль в другий бук. Не хотів го видіти. Добрі, лем потряс кантарьом діяментовим. Уж татош прилетів. Лем сів — уж летить.

— Ой, — гварить, — летить анде якийсь принць. Кому буде на помочі?

Ех, вун лем сабльов позвивав — вже готово, уж выграв краль войну.

— Найясніший принцю, лем погар пива подь зо мнов выпити!

Не пуйде.

— А выдки-сь?

— З Курівароша. — Із курника. — З Курівароша.

Принць так повів та й пушов, лем ся за ним скурило. Прийшов краль дому, позеравуть книжки, де tot Куріварош є, не годні найти таке місто. Де то tot Куріварош?

Але тепер другий краль выповів тому кральові войну. Та й краль ся зась выбрav на войну. Ай вун ся просить зась на войну. Зась лем му такої дали. А вун зась лем так сів, як і на тамту кобылу першу. Сів, а бйо! Бив по задку.

— Бйо, бо я іду кральові на помуч на войну!

Як уж пушли, вун лем потряс кантарьом, стріберний татош прилетів. Сів — уж летить.

— Ей, летить анде якийсь принць! Кому буде на помочі?

Вун лем прийшов, позивався, порубав — уж готової, уж по войні. Зась го панькать. А вун не йде. А краль ся го просить:

— А выдки-сь?

— З Курівароша, — принць одповів.

Прийшов краль дому, взяв книжки, перевертати — не знає, де то є.

Але ту вже кральові выповів войну третій краль. Та й зась уж ся выбрали. А вун зась прийшов ся так просити на войну. А краль жебыв го не видів. В десяті бокы ся позерав. Але дали му там якийсь таке коничата сухой, та й вун собі зась так сів, як і на тамты коничата. А зась гварив:

— Бйо, бо я іду кральові на помуч на войну!

Лем потряс кантарьом, златый татош ся му появив. Сів на нього, а уж летить. А краль як увидів того принця, гварить:

— Ей, летить там якийсь принць. Кому буде на помуч?

А вун прийшов, політав, порубав — готово, уж по войні. Панькать го бы прийшов погар пива выпити. І прийшов. А так вун хотів, жебы го краль сабльов урізав, як пили пиво. Та й краль го врізав. Свою хусточку взяв і завив му палець. Завив му, і розйшлися.

Краль велику гостину робив. З трьома кральома войну выграв. Но а мати скорей за дівков, як за сыном. Та й вна все лем на краля, жебы і дівку покликав на гостину із тым її мужом. Хоть кондас, але жебы й вун прийшов на гостину. А краль ані чути не хотів. Але як го жина наїла, загнав кочіша, жебы го притят. Кочіш прийшов і повідаті:

— Краль ня загнав, жебы съте прийшли на гостину.

А тот повів кочішові:

— Так повіч кральові: яка драга мені д' кральові, така кральові д' домі.
Та й кочіш ся вернув назад до краля. Вернувся та й повів, же як повів тамтот із
курника. А краль ся нагнівав.

— А, ші мудрує!

Але юй тяжко, матсрі той принцезы. Та й вирвалася, гібай там, вна. Поверъка
курник, а вна увойде вдну, ѹой, Марійо, та там не такі палаты, як у неї! Лем попо-
зерала на палець: «Ага, його меню на палці». Прилетіла вна дому та й рувно д' кра-
льові. Проситься го:

— Кого-сь врізав із саблью?

Гварить краль:

— Того принци.

— Добрі, будеш ты видіти теперъ. Ты увидиши теперъ. Твоє меню там на пальці є,
твоя хусточка, шо-сь му завив, — повіла кральовна.

Ох, Марійо, коні до коча! Прилетів — перепрошує, панькаться... Принц не хотів
іти, але дав ся упросити.

Прийшов на гостину принц. А то быв кондас. А вун быв принц пак. Як го краль
увидів, повідати:

— Я — старый. Моя коруна на тебе.

Поженилися принцеза з принцом, та й жывуть і до днесь, кедъ не поумирали.

84. ДЯКІВ СИН

Быз сден куратор, а мав трьох сыну. А вранко ся них просив:

— Шо ти ся снило?

Старший і середушый повіли:

— Тото і тото.

А наймолодший ніг'да не хотів повісти, же шо му ся снило. Не хотів, бо йому ся
снило, же його краль з кральовнов мыти буде ... в златум лаворі, а златым руш-
ником буде го втерати. Вун того не хотів повісти.

А пуп гварить:

— Дай го до мене.

Дав го до нього. Єден день устане:

— Шо ти ся снило?

— Нич.

Другий день:

— Шо ти ся снило?

— Нич.

Третій день:

— Шо ти ся снило?

— Нич.

Пуп ся погнівав і дораз до краля, же ту є такий, а такий. Та й краль повідати:

— Дай го до мене.

Дали го до краля.

Краль вранко встане:

— Шо ти ся снило?

— Нич.

Другий рано:

— Шо ти ся снило?

— Нич.

Третій рано:

— Шо ти ся сніло?

— Нич.

Краль ся погнівав — дав го замуровати. Як стояв, так го дав замуровати, лем ту му вхабів... А вун дуже шумний быв. А краль мав дівку. Так уна му носила істи, що вни не знали. Но та й вун там замурований, а вна му носила істи. Але єден час турецький бажью якийсь заклятый загнав дванадцять гачуру до краля, жебы му попечатовати, одослати, котрий кулько року має. А вшытки єднаки били. Но хто знає, котрий кулько року має. А то быв, що мав дванадцять року, а быв, що лем рук мав. Та й принцеза пушла д' ньому та й повідати му:

— Турецький бажью послав дванадцять коней, а вшытки єднаки. Треба попечатовати, котрий кулько року має. Та як того зробити?

А вун повідати:

— Ідь, а повіч так, је ти ся матужило, же треба з дванадцять року вуса, а з кожного окреме, од першого рока до дванадцятого, насыпти вуса на громадку. Каждий кунь пуйде ід своєї громадці. Тоді будете знати, котрий кулько року має.

Добре. Насыпали. Прийшли, кождий із своєї громадки ів. Попечатовали — одослали.

Добре, но. Але загнав турецький бажью дванадцять палиць. Яка в грубшум, така в тоншум. А треба было попечатовати, одослати, котрий грубий конець, котрий тонший. Не годен ніхто знати, бо єднаки.

Пуйде вна д' ньому. Вна повіла, що послав турецький бажью, а вун гварить:

— Так повіч: матужило ти ся, же треба єден котел води горичної. Котрий грубий конець — буде долов, а тонший зустанс горі.

— Так повіч: матужило ти ся, же треба єден котел води горичної. Котрий грубий турецький бажью загнав тристоцентову киянь. Упала д' буркові. Тесперька — хто? Крайні конець. Ніхто не одошле. А вна пушла д' ньому, та й повідати:

— Так повіч, је тот бы верх, що замурований.

А вна як прийшла, та ся всмікла. Та й потум вна повіла:

— Ми ся матужило, је тот бы верх, що замурований.

Камскорей мурнику. Тых, що там замуровували.

— Але так го размуроюйтс, жебы на нього ані такої не впало, як муха, бо як упаде, та го заб'є.

Розмурювали... Взяли го до золотого лавора, вимили, златым рушником вивтрели, дали істи. Та й вун мав метати тристоцентову киянь.

— Я як бержу, та як турецький бажью буде обідовати, а погар пива буде пити, а я як зажену, пув бурка одломлю і погар пива з руки му выб'ю.

А вун все лем позерав до исба. А вун знов, бо вун быв такий якийсь, як вішій. Но, як уж обідовали, як загнав — пув бурка одломив і погар пива выбив.

Теперь турецький бажью кличе на гостину. Кличе того витязя. Но, вун мусить іти. Як кликав на гостину — мусить іти. Краль дась му войська, гусару...

— Нич мені там не треба. Я лем іду сам. Не треба нікого.

Іде, такої сонце гріє, та й вун йойкати, змерзаться. А надйде коло єдного чоловіка та й ся поклонив:

— Дай боже шистя.

— Дай боже.

— Де ты йдеш?

— Йду до турецького бажя на гостину.

— Чей бы-сь мене взяв, чей бы-м ся там нагрів.

— Подь.

Іде далі. Там бірепи ворять, а єден борозды хваче, а ість, а йойкать, бо голоден.

Надыйде:

— Дай боже шистя.

— Дай боже здоров'я.

— Де ты йдеш?

— Іду до турецького бажя на гостину.

— Чей бы-сь мене взяв, чей бы-м ся там наїв.

— Подь.

Ідуть далі. Ідуть, а єден піля води п'є, а йойкать:

— Пив бы-м.

Надыйде:

— Дай боже шистя.

— Дай боже здоров'я.

— Де ты йдеш?

— До турецького бажя на гостину.

— Чей бы-сь мене взяв, чей бы-м ся там напив.

— Подь.

Ідуть далі. Позерать — там єден так скачс, з горы на гору. З горы на гору.

Надыйде:

— Дай боже шистя.

— Дай боже здоров'я. Де ты йдеш?

— Іду до турецького бажя на гостину.

— Чей бы-сь мене взяв, чей бы-м ся там насакав.

— Подь.

Ідуть далі. Там єден так стрілять, а стрілять . . .

— Дай боже шистя.

— Дай боже здоров'я. Де ты йдеш?

— Іду до турецького бажя на гостину.

— Чей бы-сь мене взяв, чей бы-м ся настріляв.

— Пудь.

Уж них дос. Прийдуть до бажя на гостину. Обід. Замок іх до пивниці, а повідатъ:

— Ту маєте дванадцять кадей вина. Кедъ до рана не 'пуп'єте, так вам конець.

А тот, шо йойкав, же бы пив, вшыткою попив.

Бажъ турецький врано прииде — попили вшыткої. Не є вина.

Добрі. Другий вечур турецькы бажъ повідатъ:

— Ту маєте дванадцять волу кормных, а кедъ до рана не поїсте, так вам конець.

— Но, ты, голод, як?

Йойой, лем за роги поімав, пометав та й йойкать — голоден.

Бажъ прииде — поіли. Шо теперь? Нич, до желізного пеца іх. А довкола них дванадцять ковачу, дванадцять міху, дванадцять сяг дров. Роздували, а вни в пецу.

А мороз повідатъ:

— Ші ти не горично?

— Ні, лем авкурат тепло.

— Но, няй ся ші радувутъ.

Дули, дули, гварить:

— Ой, уж!..

Як раз заморозив — вшыткої ся змерзло. А ім у пецу не было нич.

Добрі. Бажьо прийде — нич ім не є. Та й повідати:

— Моя жена пуйде на воду, а з вас єден пуйде з ньюв. А кедъ вна скорей прийде, і так вам конець.

Пушла із тым, шо ся не муг наскакати. Добрі. Позеравутъ — уж ідуть. Але вна щі аж перинку взяла, же пуд голова собі дась, як буде одпочивати. Ай вун собі на тоту перинку мав лячи. А вна му мала шупати до головы, жебы заспав, жебы вна скорей прийшла дому. Вни позеравутъ — вна йде, а вун лежить. Та й гварить:

— Ты, шо-сь ся не муг настріляти, стріль скоро, перинку му вырвей з-пуд головы, бо вун заспав.

Вун стрілив — перинку вырвав, а вун як раз скочив — аж на двір. Скорей прийшов. Пропало.

— Но, — гварить, — моя жена полстить дотори. А хто з вас сї ис трафить, і так вам конець.

Плетіла. А тог, шо ся не муг настріляти, гварить:

— Няй лем летить.

А вни му повідавутъ:

— Стріляй!

— Няй щі летить,

Як раз стрілив, лем коломазь упала. Готово.

Турецького бажя забили. Там быв такий люд, гі заклятый. Його за краля хотіли. А вун гварить:

— Ні, я вам краля поставлю. А я мав свою країну.

Поставив краля, та й забрався, пушов.

Краль як видів, же прийшов, конець. Та чудовався, же як прийшов назад, кедъ ходив до такого на гостину. Та й гварить:

— Дівка — твоя, ай коруна моя — твоя.

Поженив іх. Та й вун там зустав кральовати.

85. ЯК БРАТ БРАТОВІ НЕ БУВ БРАТОМ

Были двоми братя. Єден быв худобний, другий быв богатый. А богатый брат ішов вувці куповати. Та й худобный брат гварить:

— Жено, брат іде на вувці. І я йду з ним, чей бы дашо . . .

А жена повідати:

— Та йдай.

Та й пушов. Богатый брат мав хліба й масла, а йому не дав. Та й як накупив овець, та й жене дому. Жене дому та іс покус. А тот худобный брат хотів істи, але не мав що. Та й гварить:

— Братье, дай ми кус хліба.

Та й му фалатча дав. Але то было мало. Та й гварить худобный брат богатому братові:

— Братье, дай ми щі.

— Дай си очі выбрать, та щі ти примашю, — повідати богатый брат.

— А як ми выбереш очі, та де як діеш? — проситься худобный брат.

— Заведу тя пуд шыбінь, — одповів богатый брат.

Та й примастив му хліба, а худобный брат дав собі очі выбрать. Выбрav му очі та й завів го пуд шыбінь. Ухабив го там.

Трьоми гаврані прилєтять. Та й єден другому гварить:

— Шо в твою країні чути?

— У моїй країні чути, же той ночі буде така роса падати, хоть бы який сліпий быв, хоть бы які ямы мав, а як буде до рана мазати, такі красні очі буде мати, як мав, — повів єдси гавран. — А в твоїй країні що ного?

— А в моїй країні кральова дівка хвора. А юй бы много не треба. Вна як ся сповідала, та як ся причащала, та выплюнула того вон, бо хотіла видіти, же що то тото є. А як тото выплюнула, та тото вхопила жаба, а втікла пуд брилу. То лем брилу двигнути, а з жаби тото выдусти, а юй дати з'єсти — одразу здорована буде.

Вун лем послухав.

Та й на третього говорять:

— А в твоїй країні що нового?

— У нашум місті води не є, бо гад завертів з хвостом. А там лем така скала є. А як бы туту скалу одважив, вода буде фурт. А затра кральову дівку мавуть тому гадові дати, що пустить воду, — повідать третій гавран.

А вун лем послухав. Як послухав, та й до рана мастив собі очі тов росов. Як так мастив, та й провидів. Як провидів — гібай до краля. Пушов до того краля, що мали дати його дівку з'єсти гадові. Прийшов та й ся просить:

— Шо ту чувати?

Та й йому повідавуть:

— Та так і так, так і так.

А вун повідать:

— О, я тото споможу.

Дораз хлопу взяв там і там. Одважили — вода йде ярком. Люди з бочками, де з чим беруть. А вун повідать:

— Люди, не буйтеся, дос води буде.

Краль три вози пінязей му дав за того. Пушов до той що хвора була. Виважили, з жаби выдусили тото. Дали дівці — здорована. Та й краль дав три вози пінязей. Як притяг, як пригнав брат увці та й діти ся просять:

— Стрику, а де нянько?

А стрыко повідать:

— Я ти видів нянька?

Вун не видів.

Але тот притяг пінязі. Як притяг пінязі та й гварить своєю дітині:

— Ідій до стрыка, няй дась корсць. Бо ми треба поміряти пінязі. Але ты повіч, же ты не знаєш чого ми треба корець. Повіч, же не знаєш чого, лем же нянько буде щось міряти.

Та й дітина побігла до стрыка по корець. Побігла та й гварить:

— Стрик, нянько я послали, ци бы сътс нам не пожичили корець.

А стрыко повідать:

— А що будете міряти з кірцом?

— Та я не знаву, що будеме міряти. Нянько щось будуть міряти.

Та й стрыко дав дівчату корець. Принесла вна корець дому. Нянько пінязі поміряв, а дукат за обруч ся впхав.

Та й дівчатиско зобрало корець та й однесло стрыкові. А стрыко взяв корець та й з ним набивати, же мусить щось із нього выпасти, що то вун міряв. Бухнув — дукат выпав.

— Ох, — гварить, — та вун пінязі міряв!

Та й зобразив — пушов до свого брата богатий брат. Пушов та й прийшов. Повідать:

— На, бері ми вочі! А ведь я пуд шыбінь. Я тобі так добре зробив.

А худобний брат повідать:
— Братс, не треба ти вочі брати.
— Ведь, бо кедъ ніт, та тя заб'ю, — розказав богатий брат. — Я тобі добре зробив, а ведь я пуд шыбінь. Очі выберъ, а ведь я.
А худобний брат зась гварить:
— Брате, не треба тобі очі брати.
— Ні, ведь я. Я тобі добре зробив, а ти беръ мої очі, а я ведь.
Та й брат повів богатого брата пуд шыбінь. Ухабив го там.
Уночі трьоми гаврані прилетять.
— Ей, — гварить, — хтось ту быв колись!
А вун гварить:
— А я!
Ох, як злетіли гаврані, — по кустці го рознесли!
Не треба було му пінязей.

86. ТРЬОМИ БРАТОВЕ

Была сдна баба. Мала трьох сыну. Вшытки трьоми йшли д' войськові. Баба гварить:
— Як ми трьоми йдете, так бы съте трьоми прийшли.
Та й пушли братове. Старший і середуший вучилися, а наймолодший не хотів ся вучити. Вни го били, жебы ся вучив. Йому гварить єден брат:
— Та поезрай, я — капральом, і вун.
А наймолодший брат повідать:
— Я тобі... Я не буду капральом, я буду цисар'ом.
Но та й вни собі подумали: «Шаленый — шаленый». Б'ють го, бы ся вучив. Не хоче.
Єден час повідать:
— Выпровадьте я дому.
Та й вни го выпроводили. Прийдуть до єдной корчмы, бо треба дашо з'сти і да-шо выпити. Вун розказав істи ай выпити.
— Йой, — гварить, — шаленый розказав. А мы пінязей не маємо. Шаленый роз-казав, а мы пінязей не маємо. Та хто заплатить теперъ?
Та й гостинський гварить:
— Но, капралі, заплатити.
— Та мы не маємо пінязі, — повідавутъ.
— Та што то за капралі, кедъ пінязі не маєте.
Выйняв, заплатив.
Ідуть далі. Зась так розказав.
— Йой, — гварить, — шаленый зась розказав! А мы не маємо пінязі.
Та й гостинський зась гварить:
— Но, капралі, заплатити.
— Мы не маємо, — повідавутъ.
— Но, про вишнього бога, шо то за капралі, шо пінязі не мавуть, — повів гос-тинський.
Та й наймолодший брат зась заплатив.
Заплатив та й ідуть далі. Ідуть та й єден повідатъ:
— Ци знаете, як нам наша мати наказovalа? Знаете, як?
— Як трьоми зъме руковали, так трьоми бы зъме прийшли дому.

— Йой, та правда. Та подь назад.

Взяли го назад. Та й не хотів ся вучити. Але краль мав дівку. А краль повів:
— Хто з ньоя на пінязі выграє, того буде.

Та й вун ходить, крутить. Але там єден вояк ішов на страж. Як пушов, назад ся не втурнув, бо шаркань го з'їв. Та й єден іде та й плаче. А вун гварить:

— Шо ти є?

Гварить:

— Так і так. Я іду на страж. Там є шаркань. Уж ніг'да ся не верну.

— Назберай ми баг'ов і я йду.

Назберав од вояку баг'ов радо, пушов. Стойть на стражі.

— Але што там? Тікай, бо тя з'їм.

— Ох, — гварить, — я ні. Я є вояк.

А тот гварить:

— Слухай, я ту буду спати. А як буде дванадцять годин, жебы-сь ня збудив.

Та й ту вже дванадцять годин. Як раз г'вером увалив, tot ся сколив та й гварить:

— Йой, я ти не велів так будити!

— Но а як тя мав будити? З бока на бук тя перевертам, а ти не хочеш устати.

— Ге-ге, — гварить, — чекай, шо ми за то даш?

— На тот мішок. Кулько раз ним потрясеш, все буде повний пінязей.

Та й гібай вун до краля із дівков на лінязі грati. Прийшов, грає, грас... А вийшов вон. Раз уна покывать... Камскорей такий мішок дошкікова, а тот узяла, а дукат положила. Вун увойде, трясе — няй тя біда пуб'є. Вна мішок узяла. Зобрався та й пушов. Та й зась там іде. Трикрат там ходив на страж, а шаркань повів:

— А все же жебы-сь не прийшов, бо ти конець.

Добре но. Пушов ці раз. А зась так кричить:

— Тікай, бо тя з'їм.

— О-о-о, — гварить, — я — вояк! Я ся не бою, хоть бы шаркань ішов.

— Я ту буду спати, а як буде дванадцять годин, та ня збудиш.

А як було дванадцять годин, зась г'вером го ввалив.

— Йой, я ти не велів так будити.

— Як тя мам будити? Перевертам з бока на бук, не хочеш устати.

Та й утікати.

— Ге, ге, шо ми за то даш?

Гварить:

— На, на тот кепінь. Як на ся го возьмеш, ніхто тя в нюм не видить.

Вболік вун кепінь. Пушов вун за мішком. Ей, вже вна ябачила. Дораз двох вояку — од кута до кута, жебы саблями рубали. А вна коло дверей стояла. Але вни ру-бавуть. Та й пригнали д' дверрю, а вун вискочив. А вна кепінь узяла.

Нонич. Пушов ці на тоту страж на третій завуд. Зась так шаркань летів, зась му гварить:

— Тікай, бо тя з'їм!

— О, хоть бы шаркань ішов, я ся не вступлю. Я є вояк.

Та й гварить:

— Я ту буду спати. А як буде дванадцять годин, та ня збудеш.

Як було дванадцять, вун зась г'вером увалив — зась ру-чав, же чого так будить.

— Як тя мам будити? Перевертам збока на бук, не годен-ись устати.

Та й утікати.

— Ого, чекай, шо ми за то даш?

— На тот чаков. Кулько раз довкола головы вбернеш, тулько сто гусару зад тебе буде.

Доброй і того. Та й іде до краля. Войська, гусару, а гусару за ним іде. Краль уж зачав кричати дівку. Боявся, же вун шыткої загладити.

Та й вни йдуть, а так ся кланявуть му, кланявутися. А вна зайшла — чап чаков. Уж гусаре пропали. Но, що си додумав? А забрався та й іде гет. Іде, іде, гварить:

— Боже, кобы-сь ми холем догану дав! Бы-м нашов.

Іде — нашов доган, Іде далі.

— Боже, дав-ись ми доган, дай ми ай піпку, бы-м закурив!

Іде. Найшов і піпку.

— Боже, дай ми холем даку воцілку, бы-м си вогня скресав!

Найшов і воцілку. Скресав, закурив, добре. Але нуч го обночовала. Наклав огень та й сидить. Гінджібаба прийде та й гварить:

— Як ты ту наклав вогня? Як ты ся ту бночовав?

— Мав-им воцілку, скресав-им та й наклав-им, та й ту буду до рана.

— Та, — гварить, — почеряйме.

— О, — гварить, — ні. Я ся вселияко черяв уж. А того ми бог дав, та того не почирям уж. Ніс почирям.

Вун заспав. Вна зайшла — перечиряла. Як перечиряла воцілку, вун раню встав — не видить, же то не тота воцілка.

— Ех, ци холем так вогня ми скрешеш?

Як закресав, дванадцять воріяшу выскочить.

— Вітай, вітай, младый кралю! Шо хочеш, того дустанеш.

— Ей, того мені треба! — повів.

Повів та й гібай до краля. Уж краль не муг порадитинич, ані вна. Поженився з ньюв, та й быв вун за краля.

Як быв за краля, та й закликав брату. А то були капралі. Закликав іх та й ся них просить:

— Як з войськом робите?

А они повідавуть:

— Та так і так, так і так.

А вун повідатъ:

— А то так має быти?

А по них, бо вни його били. Так вун йм вертав.

Но, пущли. А невдовга кличе іх зась. А вни повідавуть:

— Йой, хаба ся лем постріляеме? Кобы старый краль быв — було добре, а тепер новий — хаба ся лем постріляеме.

Але єден гварить:

— Но, шытко едно — подьме.

Прийшли д' кральові, та й вун ся них просить:

— Но, як робите з войськом?

— Та так, а так, а так ...

А краль гварить:

— А то так мас быти?

Набив, набив іх та й спровадив.

А як уже минуло дакус часу, кличе іх краль на третій завуд. А вни уж не зна-
вутъ, що робити. Але єден гварить:

— Но, ші пайдеме.

Прийдуть вни до краля, та й краль ся них просить:

— Но та як? Ци мали вы дакого брата?
А вни го не познали. Та й повідавуть:
— Мали зьме.
— Но а де є? — проситься краль.
А вни повідавуть:
— Та то яксь быв шалений.
А краль повідатъ:
— Но але кедъ бы быв перед вас, та бы сътс го спознали.
— Та спознали бы зьме го, але мы не знаеме, де ся дів.
— Та не знаете? — проситься краль.
— Ні, — вни му повідавуть.
— Та не знаете? Та я є ваш брат. А я лем вам тото вернув, шо вы мене били.
Я шо вам гварив, жс я нс буду капральом. Я буду чисаръом. А уж вас бити не буду
весьце. Ту будете коло мене.
Так повів краль.
Та й конець.

87. ЯК ІШОВ ЧОЛОВІК ДО БОГА ПО ВОЛЫ

Чоловік постив од бога волы. За рук лем три печені бандурки йзів на день. Єдину
врано, другу на обід, третю навечур. То постив за рук. Випостив, а прийшов до бога
за вулми. Прийшов до ліса — роса му впада до рота. Постив назад за рук. Постив
— винностив. Іде до бога за вулми. Іде — пес лежить у лісі. Лежить та й ся го
просить:

— Де ты йдеш?
А вун повідатъ:
— Іду до бога за вулми.
— Попросься там за мене, за што я тут так ложу. На нус і на пысок ми кров іде.
— Попрошуся, — повідатъ тот чоловік.
Прииде д' воді, та й вода ся го просить:
— Де ты йдеш?
— До бога за вулми.
— Попросься, чом у мі жадного плоду не є.
— Попрошуся.
Прииде — видить — там сивий чоловік. Гварить:
— Де ты йдеш?
— Іду до бога за вулми.
— Ты прийшов до бога за вулми?
— Гей.
— Кулько тады видиш іх, шо них, які лем твоя ласка, такі си выберъ.
Выбрав си червні, а тото (казкар показав на чоло) білой, лысой. Як єден. А гва-
ритъ:
— Чом, чом там і там, у туй воді, жадного плоду не є.
— Зато, бо ші нікого не затопила.
— А там і там тот пес лежыть, на пысок і на нус му кров іде.
— Зато, бо несправно службу кончить.
То быв пуп.
— А як прийдеш, та ияй тя бог заваріє, бысь юй повів, чом у нюй плоду не є.
Аж як будеш предалеко, а тогды загалайкай.

Вун прийшов ід воді, та й вода ся розступила. Вун перейшов на другий бук, а вна все галайкала, же чом, бы новів. А як вун уж далеко быв, як раз згалайкав:

— Зато, бо ші-сь никого не затопила.

Ех, як раз ся вергla аж зад п'ят.

Добрі, пригнав волы, уж ся радує. Надыйде та й повідать:

— Но, попросив-сь ся?

— Попросив.

— За що?

— Зато, бо-сь несправно службу кончив.

Добрі, пушов.

Пригнав волы — радуєся. Алс з маюра г'азда пушов до бога по волы. Три пары запрягли. А вун якраз із своїма ся там притрафив. Не могли витягнути дрыва або шо. Та й вун гварить:

— Припрязь нам.

Гварить:

— Выпрызть вон свої. Мої самі витягнуть.

Як выпрягли, як запряг свої, ани ся не заперли, так пушов.

Г'азда як увидів, повідать панові, жебы вод того чоловіка волы взяти.

— Та як?

Гварить:

— Який найгрубшый бучок у лісі, з конарувльом, з ушыткым, кедъ не притягне, так од нього всьзьмеме.

Дав го пан закликати. Прийшов чоловік до пана та й ся просить:

— Шо, пане?

— Своїма вулми кедъ притягнеш такого бучка, який у лісі найгрубшый, а з ко-нарувльом, з ушыткым.

Ой, зачав плакати! Ух волы возьмуть. Але його волы гутонили. Увыйде, позерать...

— Шо ти, г'аздо?

— Так і так.

— Іди, повіч панові, жебы таку телігу зрихтовав, жебы строма стримала, ай жебы двигли, а мы потягнеме.

Притягли. Не годен узяти. Шо си додумав? Повідать г'азда:

— Пане, дванадцять бірешу воре цілый день...

А йому новіли, жебы за єден день поворав і заборонив, і пос'яв. Плаче. Прийде та й пан ся го просить:

— Шо ти, г'аздо?

А г'азда повідать:

— Та так і так.

— Лем упрігай. Прийдеш там, ай назад, а уж буде повораной. Пуйдеш там і назад, уж буде пос'ятої. Пуйдеш там і назад, уж буде побороненої.

Нс годні взяти. Но, дали покуй. Г'азда повідать:

— Пане, як тота пшениця виросте, ся скосить, та вшытку треба на єднум возі притягнути.

Як уж треба було тягати, закликали го. Закликали го і повідавуть:

— Та тоту пшеницю жебы-сь на єднум возі притяг.

Ой, плаче. Та де таке мож зробити.

— Шо ти, г'аздо?

— Так і так.

— Нич, лем упрігай. А єден сиуп версь на вуз, а вшытка буде в возі. А як на-

дыйдеш коло панського дома, а ты будеш горі, а жебы-сь добрі лупнув з батогом.
А як імиме, пув дома му одломиме. Пув дома одвалиме.

Добрі, так було. Тепер уж не годні взяти. Г'азда що си додумав? Жебы іх тігав до пекла. А вун не знає, де пекло, та аж тоді возьмеме. Добрі, закликав го, жебы тягав до пекла. Йой, та де вун знає, де пекло. Аж тоді плакав. Уж воли возьмуть. Прийде — плаче.

— Г'аздо, що ти є?

— Так і так.

— Ідь, повіч панові, жебы таку телігу зрихтовав, жебы панова зі г'аздова вшытка фамелія сіла на задню телігу. А ты сам — на передню. А ми знаємо, де пекло. А як будуть йойкати, же: «Тягай нас відтуди! Тягай нас відтуди!» — та жебы-сь сворінь вихопив. А ты зустанеш на передній телізі.

Як вни уж виділи, же пекло, та йойкали, жебы іх тягати гет відтам. А вун сворінь витяг, побзерався — нич не видів уж. Уж нічого не видів. Прийшов дому — уж ся радує. Но а єден час воли повідавуть:

— Випусь нас вон.

Випустив вон — лем ся розсыпали, а голубы полетіли. Вун ангели выпустив.

88. ЗА ЄДНОГО ХУДОБНОГО ЧОЛОВІКА

Быв худобный чоловік і пушов на грибы, чей найде дакі грибы. А пришов на салаш, та бача му дав жынтиці, а вун з того ші кушьок сыра оддусив, то дітьом прінес. Та й іде, глядати, прийде ід єдному яркові, а шаркань скалы суче. Вун найдайде та й гварить:

— Дай боже шистя!

— Дай боже здоров'я! Шо ты заеден?

— Та я такий чоловік.

— Та кедъ-ись хлоп, подъ ту. Посуч скалу, як я.

— А-а-а, — гварить, — шо то ты посучеш. Але так стисний, як я, жебы з ньой молоко вийшло.

Вун стис грудку — молоко тече.

— Ох, — гварить, — та ты ліпший хлоп, як я. Добрі, но. Та подъ до мого бытя.

Ілуту — кобыла пасе коло млаки. Шаркань взяв кобылу на плече та й одніс кушьок далі.

— Но, — гварить, — однесь ты так кобылу.

— Йой, шо ты на плечок одніс. Я міджи ногами однесу.

Сів та й оббіг.

— Видиш, я міджи ногами обніс.

— Йой, та ты ліпший хлоп.

Добрі. Прийшли дому. Дораз позэрать — шарканиці старуй пудвиг з вилами кліпайки, бы виділа.

— Мамочко, якусь біду-м си привів. Йой, жено моя!..

Та й нич, но. На другий день уж пуйдуть ліс позирати. Шаркань імив дуба — витяг.

— Но витягний ты так.

А тот зайшов, ріж березові гужовки, круть.

— А шо ты робиш?

— Та я буду по єдного дуба тягати? Я б'яжу вшыткой довкола, а нараз вытягну.

— Йой, ты бы ня мого г'аздуства збыв!

Уж не дав му тігаты вшытки дубы нараз. Прийшли назад дому.

Другий день врано як верг тристоцентовов кыяньев догоры, а впала пополудни або як уж.

— Но, — гварить, — вытягний ты.

— Та вытягний ты. А я як вержу, та я вытягну. А ты верг — ты вытягний.

Вун імив — вытяг. А чоловік імив, жебы не впала. Во як била впала, та быв не двигнув. Та й тримать. А все до неба позерать.

— Но та, — гварить, — меч.

— Ей, я мав коли.

— Шо же позераш?

— Я там мам трьох брату, а-м ім довжен тристо центу желіза. А як вержу, вни вхоплять, а я ім уж довжен не буду.

— Дай гсв. Ты лем бы ня мого г'аздуства збыв.

Узяв. Йой, біда уж. Не годен ся нього збыти. Гварить:

— Знаете, мамочко, шо? Даме го до постелі самого до хыжки, а вночі з тов тристоцентовов кыяньев го заб'ю.

— Добрі.

Вни го там дали. А вун найшов якийсь горческо, положив там, де голов, а сам ся сковав. Шаркань вночі прийшов потихи, отворив, а прийшов — бух по тум. Як ударив, выбігне:

— Ов, мамочко, лем ся голов розсыпала.

А врано йде позирати.

— Ой, — гварить, — як ня ту єдна бlyха вночі укусила!

— Йойай, мамочко, шо я го вдарив, та вун гварив, же то лем го бlyха вкусила. Біда. Не годен. Гварить:

— Слухай, маєш три бавулы. Пудрий, ішый єден міх, а наберь ми повный пінязей, я вод тя водыйду.

Добрі. Пудрав, вшыв міх, дав му. Прийдуть так, як бы там, на Верых, гварить:

— Видиш, там моя хыжа. Шыткой головами поліпсной, але три ми хыблять ші.

А вун авкурат три мав. Йой, та то уж лем його будуть. Но добрі. Та й лем несе, але аж до хыж. Дітьом подавав такі факлі. А як буде шаркань іти, а кричте:

— Ту є шаркань, забийме го, заріжме го!

А вун як ішов попуд хыжу, аж до сіней, а там верг міх з пінязми, а сам в ноги, тікай.

Лишка надыїде та й гварить:

— Шо ти є?

— Йой, — гварить, — так і так, лем-им утік. Там чоловік має хыжу, а пожупена з шарканьвым головами. Та му три хыблять, та добрі, же-м утік.

— Ты подъ, пінязі заберь, чоловіка забий. Там лем з кендерічаньом пожупеної, не з шарканьвым головами. А я там ходжу на куркы.

Веде назад го. Но але шаркань гварить, же зв'язати хвости дов'єдна. А чоловік ся попозерать та й гварить:

— О, давно я тя чекам!

О, вун як того вчув, тікай назад. Та покля выбіг на Верых, лишка здохла, бо з ньов набивало, як утікав. А позераться, вна зубы злущіла:

— Ей, бог бы тя скарав! Тобі до сміху, а мені до плачу!

Раз позерать — вна здохла. Одв'язав та й заверг, та й пушов. Та й чоловік пінязі пак мав.

89. ЗОЛОТА ЛОЖКА

Быв єден краль, а мав послуженця хлопчиска. А краль гостину робив. Та й послуженця на гостину закликав. А краль мав дівку, що ся народила з златов ложков. А як била гостина, та tot хлопчиско вкрав тулу ложку. Та й краль позерать — дівка не єсть. Вна не буде їсти, кедъ той ложки ніт. Та й проситься, же що ся стало. Та й вна, рад-не-рад, повіла. Та краль дораз розказ выдав, же хто быв на гостині, жебы каждый прийлов.

— Хто вкрав ложку?

Нікто. А tot послуженець на хлопчиска:

— Чей ты вкрав?

— Гей.

— Та дай.

Як дав, му повія:

— А тепер ся заберъ так, жебы-м ніг'да в тобі не чув.

Но але вни уж не пустили го, лем го посудили. Дали му, жебы блудом ходив. Добрі, та вун ходив. Але кедъ вун быв вішій, та вун знов, що буде.

Ходив вун, ходив, а раз ся надумав пуйти до кральової каси пінязі красти. Краль мав ворожылю, гварить:

— Як бы го імити?

А ворожыля гварить:

— Треба оголосити, же хто хоче з вашов дівков спати, няй принесе тулько а тулько пінязей. Нікто не буде тулько пінязей мати. А вун буде мати. А дівці дати таку тушку, г'рейду. А як буде одходити, криж на плечох жебы зробила, а дати знати поліцайтум, шандарюм, жебы го імили.

Добрі, но. Вун там быв. Як му потягла, гварить:

— Шо там было?

А вун знов, же що вна там мала і що зробила. Та й вна повіла:

— Г'рейду мам.

— Та дай гев, — вун юй повів.

Взяв тулу г'рейду та й пушов по місті. Де нашов жебрака, помаленькы зробив крест. Циг'ана — зробив крест. Кому вун знов, тому наробив кresty. А шандарі лем імали, а до кральового двора. А як уж не нашли веце з крестома, та й кличуть краля. Краль вийшов, попозерав та й заломив руки.

— Йов, та то вшытки...

Нич, теперъка не імили того, що тулу ложку вкрав. Та й зась ворожыли, же як бы го імити.

— Нич, — гварить ворожыля, — лем выбрать велику яму, а натопити смолы, а вун як буде йти, а до смоли впаде, та із смоли уж не вийде. Імиме го.

А вун знов, де йти. Прийде до шустра єдного. Вун і вночі робив, дітей мав, не муг доробити. Прийде tot вечор та й повідатъ:

— Приймийте ня на нуч.

— Та не маву де вас переночувати, — повідатъ шустер.

— Я й ту на стулци пересиджу, — повідатъ.

Але шустер шуструє.

— Знаєш що? Кедъ мене послухаш, ніг'да ты не будеш боканчі шыти, — радить шустрові. — Подьме до кральової каси, пінязі забереме.

А жыдувка вчула. Не пущать. Шустер ся погнівав. А, послухав. Прийшли там, та й вун гварить:

— Но, йдай.

Шустер як пушов, бух до смолы. А вун зашов — голова одрізав. Одрізав та й приніс пані шустровий. Гварить:

— Тихо будь, тобі буде добре. Лем мене послухай, а добре ти буде.

Того трупа витягли, бо ворожыля повіла, жебы трупа дали пуд шыбінь. А мусить прийти хтось го вкрасти, чий є. Ні, недобрі гварю. Наперед по місті го возили, а чий буде, та буде плакати за ним. А вун юй повів:

— На, а накуп погару парадних, дс-чого. А як надыйде коло тебе, а ти внаадь, тово посуч, а рыч, кулько хочеш, а вни ся будуть просити, же за що плачеши, та ти повіш: «Та кулько-м за тово пінязей дала, та-м упала, та-м побила, та за тым».

Не імили.

Но дали його пуд шыбінь. Ворожыля повіла — пуд шыбінь. А то ші лем прииде його вкрасти, чий є. А не треба вояку, але самих достойнику, бо вояці бы заспали, а достойници ні. Дванадцять достойнику вартовало.

Вун пушов, якось паленки наробыв, натяг тамтади з конем таким жобрачим, лестить, кричить, жебы го ратовати выйтам, бо кунь не годен витягнути. Як го вирятували, дякую і п'відати:

— Пийте, кулько хочете!

Як ся понапивали, на вінчаньких достойнику купив попувської, до попувського го вболюк, вінчаньких дванадцять. А воємської забрав. І ту ся взяв та й пушов. Не імили.

Рано повставуть, позеравуть... Уж не позерали сден на другого, лем на себе. Гварить:

— Татдъ я — пуп!

— Тадъ і я — пуп!

Позеравуть — шытки попі.

— Теперь що нам краль зробить? — повідати сден.

— Поодстрілює, — повідати другий.

Прийшли до краля. Прийде ворожыля. Як бы імити?

Гварить:

— Інакше не імите уж, лем тот, що вболюк, жебы прийшов.

Та й вун прийшов. Як прийшов, та вни го зась хотіли судити. Гварить:

— Як ты ся не бояв бога до кральової каси пінязі красти?

— Вы як ся не бояли бога такого молодого вдну пустити? — вун повідати.

Уж ім загатив... Краль як видів, же вун такий, вже нізв го із своїх дівкоў. А краль уж быв старий та й коруну дав на свого зятя. А уж потум пані шустровій добре било. І діти ся вучили, і юй було добре.

90. СПРИТНИЙ ХЛОПЕЦЬ

Были двоми братове. Так сден умер, а трьох сину вхабив. Але стрыко — то быв жыван. Так стрыко узяв тых хлопцу. Прийшов, узяв того найстаршого, же буде за жывана. Ідуть лісом:

— Йой, стрыку, які адє шумні росохи!

А стрыко гварить:

— О, бідо шалена, чого ти росохи?

— Та на вуз, — одповів хлопчиксо.

— А, не было з тя, ані нич з тя не буде. Йдий гет, — стрыко повів.

Пушов стрыко, узяв середушого. Выйшли до ліса та й хлопчиксо гварить:

— Йой, стрыку, якый аде красный дручик!

— Та чого ти, бідо шалсна, дручик? — попросився стрыко.

— Та на вуз, — одповів хлопчиксо. — На луйтру, або свора з того буде.

А стрыко повів:

— Не было з тя нич, ані не буде. Ідий гет.

Пушов стрыко та й узяв наймолодшого брата. Выйшли до ліса, ідуть лісом та й хлопчиксо гварить:

— Ей, стрыку, яка аде клюка!

А стрыко ся просить:

— Та чого ти, бідо шалена, клюку?

— Стык, де г'убаняроши г'убані роблять, з тов ключков шытки г'убані бы вытігав.

Та й стрыко повів:

— Но, шось із тя буде.

Та й ідуть. А раз позеравуть — пан веде барана. Та й хлопчиксо повідатъ:

— Стык, я вкраду того барана.

— Та як, бідо шалена, та вун веде, та як украдеш?

А хлопчиксо гварить:

— Стык, вкраду.

Хлопчиксо мав чижмы. Іззув тоты чижмы. Та й єден чижем положыв на путь, кады пан вів барана. Пан надыйшов і видить — чижем на путь. Лем єден. Кобы быв ші другий, та файны бы чижмы мав його хлопчиксо. Пан чижем вхабив. Хлопчиксо прибіг, тот чижем узяв, пана оббіг, а положыв тот другий чижем перед пана на путь. Пан надыйде та й гварить:

— Йой, кобыя-им і кон узяв!

Пан барана прив'язав, ай чижем тот ухабив, а сам пушов за тамтим чижмом, шо го скорсій видів. Прийде — чорт має чижем. Не є. А хлопчиксо зайшов, барана одв'язав, а до ліса одвів, покля пан ся вернув. Барана зарізав, голов однегр до товы. Та й потум стрыкові повідатъ:

— Стык, я з того пана й шматя вкраду.

А стрыко повідатъ:

— Йой, бідо шалена, шматя на нюм.

— Я вкраду, — повідатъ хлопчиксо.

З барана голов верг до товы. А як пан надыйшов, голов з барана увидів та й повідатъ:

— Башьку, на, башьку, на! — Голов плавле. — Башьку, на!

Нич, не йде. Зайшов пан шматя із ся змстев, пушов до товы. Тот прийшов, шматя взяв та й пушов.

Добрі. Пушли до ліса — уж варятъ. А хлопчиксо повідатъ:

— Стык, алс я кесь хочу, та вы істи не будете.

А стрыко повідатъ:

— О, бідо шалена, та уж ся доварюс, та як бы-м не ів.

— Але пе будете, — хлопчиксо твердив.

Як уж бамбрюхи там выпустили, а вун пушов, взяв біг'арь, а зачав по бамбрюхам бити:

— Йойой, не я вкрав барана, лем стрыко!

О! А стрыко в ноги.

— Стрык, та де йдете?

— Бідо шалена, та ты гвариш, же я вкрав барана, а то ты.

— Та видите, стрык, не гварив я вам, же кедъ хочу, істи го не будете.

Нонич. Вернулися, іли того та й забралися та й ідуть. Ідуть, а хлопчико гварить:

— Стрык, я кедъ хочу, та ші вам ай тóты талпы з боканчох вкраду.

— Бідо, тадъ того на ногах. Та як? — проситься стрыко.

А вун знов такої дашо зробити, вынайти. Позерать — там у дупляку діра.

— Стрык, ідите, там горі жовни, — повідати хлопчико та й пхає стрыка горі. Як пудсаджовав та й талпы водрыває. Як поводрыває, повідати:

— Стрык, та талпы де?

Стрыко попозерать та й гварить:

— Йой, быв я жыван, але ты сто раз гуршый.

91. ЄДЕН ГРАЦАРЬ

Кум кумомі пожичив еден г'рацарь. Кум худобний быв та й не мав выдки вернути пожичений г'рашарь. Але худобний быв, та все ходив жыкати г'рацарь. А кум все прииде просити г'рацарь. Та й кум ся десь сховав. А жына гварить:

— Та не є нього, кумчу. Я не знаю, де пушов.

Але еден час позерать — вун до хыжы, а кум умер. Та й гварить:

— Йой, кумчу, та як, та хто вам верне г'рацарь?

— Нонич, кедъ умер, я го ші поховам.

Узяв та й поїс до церкви. Як го там приніс, та го положив за двері. А сам пушов до вовтаря. А тоды авкурат до церкви прийшли двоми жыванес пінязі красти. А вун як видів, же жывани в церкви, камскорсій зболікся догола. Як ся зболік, стояв так. А жывани рабувуть, пінязі глядавуть. А наймолодший гварить:

— По келе-м церкв'ях походіл, але ші-м таких сватих ... не відел. Я му одрежем.

— Не рушай святих, святы ти нич не роблять, — там му повідати. — Лем того, чо ти треба, то глядай.

А вун лем все позерать:

— Але ші-м таких сватих не віділ ... Я му одрежем.

Як ся нагнав, — а вун уж у страху быв, — та що му прийшло на розум? Кричить:

— Вставайте, шытки вмерлі, бо вшытким святым ... ріжуть!

А тот, що за дверми быв, що го там приніс кум, гварить:

— Встаєме!

Пропали в ноги злодії. І ші свої пінязі там вхабили. Бо страх дустали. Втікли так, якби там даг'де, на Магуру.

— Видиш, що-сь наробив?! Шо ти свати робили? Теперъка ідсій, а попозерай, можна, них много не є, та бы зъме зудняли вод них пінязі.

Добрі. Та й вун пушов, бо мусів іти. А вна ся поты на пінязьох поділили. Кум з кумом. А вун як пришов, а там, на нашу церкви, є такої вучко, старуй. Та вун нахылився на того вучко, же ци много ник є. А кум ші й г'рацарь просив, тот, що му пожичив. А вун шапку з нього вхопив:

— На, куме, ту маш шапку за г'рацарь.

О, Марійо, вун як ся вирвав — процав. Гварить:

— Тулько них было, що ші єдному г'рацарь не доходив, лем з мене шапку вхопив. Та й пушли.

92. ЧОЛОВІК І ЖІНКА

Быв такий чоловік, що в пана вугля возив. Возив вугля з коньом. А на тому вуглиску, де вун ішов, жывани м'ясо варили. А вун, як у ярку, кричав:

— Бйо!

— Йой! — галавкають, же довкола імавуть їх.

Та й повтікали. А єден старый, що зубу вже не мав, як бы я, ні зубу не маву, та й зустав. Та й тот як приїшов, гварить:

— Чом не іж м'ясо?

— Та я зубу не маву.

— А я знаю цильовати.

— Та поциллю.

— Та виваль язык.

Вун як вивалив, вун зайшов — одрізав. Як одрізав, та уж тоды муг утікати. Та все за нима:

— Балом, балом, балом, балом!..

Гварить:

— Тікайме, бо з валалом імавуть нас.

Повтікали. Вун пінзі звяг та й прияг дому. Як притяг, та гварить жсна на нього:

— Де ты тото нашов?

— У вуглиску.

Так пак пушов на вугля — притяг. А жена му гварить:

— Слухай, маєш ми кабат купити, бо як ні, та на тя повім панові.

— Чуч, жено, буде ярмарок, я ти пуйду, а куплю.

Добре, но. Уж ярмарок.

— Йой, жено, днеська буде боцанська война, де тя діву? Хабаль тя замкну до скрині. Та замкнuty тя?

— Та замкний.

Замок, переаернув, насыпав кендериці, куркох напущав. Курки лопотіли по тум, дзъобали. Вна там ся зо страху добрі де не діла. А вун прииде.

— Та, жено, ци ші жыеш?

— Йой, — гварить, — так стріляли.

— Но, видиш, і я лем ся сховав.

— Та ци купив-ис кабат?

— Та де бы-м купив. Лем тихо будь, я на другий ярмарок ти куплю.

Но — уж ярмарок.

— Йой, жено, де тя діву? Днеська буде потопа світа. Хаба тя замуровати до пеца.

— Та замуруй.

Замуровав, а зверъха діру прозвертів. А воды наляв лем так, жебы ся не затопила. Та й вун наївся, напився, прииде.

— А, жено, ші жыеш?

— Лем күшіцько, была-м ся затопила. Та ци купив-сь кабат?

— Тады де бы-м купив, кідь я драбину собі выставив горі, жебы-м ся не затопив. Та й жена повідатъ:

— Я повім панові.

А хлоп гварить:

— Тихо будь, я уж ти куплю.

Та й уж на ярмарок пушов. Уж юй нигде не давав. Прийде, та й жена ся го просить:

— Та ци купив-ись кабат?

— Та де я муг купити кабат, кедъ пан ся обісив, та вшыток ярмарок роз'їв. Ох, гібай! Пушла вна до пана.

— Шо там, бабо? — повідати пан.

— Паночку, муй г'азда піннязі найшов.

— Коли? — проситься пан.

— Коли була боцанська война, — жена одповіла.

— Бабо шалена, та коли боцанська война була? — пан ся просить.

— Тоды, паночку, коли потопа світа була, — баба одповіла.

— Йой, бабо шалена, та коли потопа світа була? — проситься пан.

— Тоды, паночку, коли пан ся збісили, та вшыток ярмарок роз'или.

Ох, гайдука — бабу на дереш. Двадцять п'ять на годзію! Пушла баба. Веце ніг'да не йшла панові повісти. Вже ані кабат не хотіла, уж не хотіла.

93. ЧОРНА Й БІЛА ПАСХА

Были двоми братя. Та єден быв богатый, а другий — худобный. На великдень тот худобный брат паски не мав. А богатый мав чорну паску. А тот худобный брат пушов до ліса, вырізав з березы такої, як паску. Взяв — яйцем притер, винесе д' церкви сятити... Брат позерать та й повідати:

— Братье, почеряйме паски. Ты — худобный, а я — богатый. Твоя паска така біла, а моя така чорна.

А худобний брат повідати:

— Почерям.

Почеряли, та й брат худобний хопив чорну паску та й дому... Діти, ічте.

А богатий брат покля коло худоби походив, та й покля істи... Хоче паску різати — паска закаменіла. Та й пушов богатий брат до худобного брата. Пушов та й повідати:

— Братье, лем ми кус дай. Гріх-им зробив. Я почеряв — паска закаменіла.

А худобний брат гварить:

— Та што ти дам, брате. Діти паску з'или.

А вун, що не з'ів, та сковав.

— Діти з'или, я не мав.

А богатий повідати:

— Йой, гріх-им зробив, паска закаменіла.

Та й так богатий брат походив із пасков.

94. ТОМЧІВ ЯНЧІ

Быв Томчів Янчі, а вун великий жыван быв. Од пана крав. А нянькові тыж было Томчо мено. Та кличе го:

— Томчу, подъ гев, — пан.

— Шо є? — повідати Томчо. — Шо є, пане?

— Твой сын мого коня не вкраде. Єден буде сидіти на нюм, другий тримати за

кантарь, третій і четвертий з вилами пуд маштарньов будуть стояти. Вун го не вкраде. А як го не вкраде, я го дам завісити, — так повів пан.

Прийде та й ся просить нянька:

— Та што там било, няньку?

А нянько повідать:

— Так і так повів пан: же кедъ не вкрадеш його коня, та тя дась завісити.

— Йойой, ци вкраду? — повідать сын.

Пушов, напалив якойсь паленки. Взяв коника та й пушов. Надыйде тамтады та й кричить:

— Ратуйте, ратуйте!

Тамти повідавуть:

— Подьме, наїй ту не кричить.

Выратували го та й до воза го дали. А як го давали, та збадали, же у возі є паленка. Та й єден собі і другий собі фляшку. А вун дякує, дає їм паленки, же го выратували. Як ся попили, попереверталися. А Томчів Янчо шо зробив? Взяв та й єдного стражного посадив на терлицю, на тото, на чому коноплі втіпавуть. Та й тот стражний так заспав. Totы пуд маштарньов тыж поспали. Вун коня одв'язав та й пушов.

Шо зробив пан? Закликав Томча старого та й му повідати:

— Украв твой сын моего коня?

— Украв, — пане. — Йдите му на хосен.

Но, наїй буде. А потому пан гварить:

— Томчу, моих дванадцять бірешу буде орати. По чотири волы будуть мати в плузі. Кедъ твой сын з каждого плуга передні волы не вкраде, я го дам завісити. Прийшов г'азда дому, та й сын ся го просить:

— Шо там, няньку?

А нянько повідать:

— Та так і так, Пан повів, же тя дась завісити, кедъ не вкрадеш із кожного плуга передні волы.

А сын на то повідати:

— Йойой, ци не вкраду!

Панови слугове орали коло ліса. А Томчів сын пушов, накупив курок, кувочкох, виніс до ліса, а пустив. Ale то були такі курята, жебы іх не мож було імити. Виніс курята до ліса, а якраз кутрыйсь пушов, одскочив до ліса та й повідать:

— Йой, хлопи, подьте ту! Шо ту курят!

Та й totы, шо орали, вхабили волы. Пушли до ліса та й імай по лісі, та й імай ...

А Томчів Янчо за tot час прийшов, передні волы повищпрігав, хвости кус поводрізовав, а заднім до пыску попхав.

Вни прийдуть, позеравуть:

— Йой, хлопи, чудо ся стало!

— Та шо такий? — звідувутися други.

— Задні волы передніх пойли, лем ім хвости видно з пыску! Йой, шо пан повість?

— повідать єден з них.

На добрі. Пан знав, шо ся стало. Закличе Томча до себе та й повідати:

— Томчу, украв твой сын волы?

А Томчо повідать:

— Украв, пане. Ідите му на хосен.

Не може пан Томчового Янча завісити. Закличе Томча та й повідати:

— Томчу, моого бувака штирме хлопи поведуть на ярмарок. А кедъ твой сын го не вкраде, так го дам завісити, — повів пан.

Та й Томчо старый ся вернув дому. Прийде дому та сын ся просить:

— Шо там, няньку?

— Пан повів, же його бувака поведуть штирмє хлопи на ярмарок. А кедь го не-вкрадеш, так тя дась завісити, — повів нянько.

А сын на то повів:

— Йойой, ци вкраду!..

А вни так попуд ліс мали вести того бувака, якби із Стацина до Снини. Нобіг Томчів Янчо та й завісився на краю того ліса. Вни надведуть бувака та й гварять:

— Ой, та уж Томчового сына завісили. Уж веце не краде.

Та й вни го там вхабили. А вун, як вни одійшли, одівсився, а пушов далі. Там ся тым завісив. Вни надведуть бувака, позеравугъ — там Томчів Янчо вісить. А єден з них повідатъ:

— Там вісів.

А другий повідатъ:

— Ту вісить.

На тум ся спрічали. Бувака прив'язали та й пущли позерати там, де першыраз вісів Томчів Янчо. А Томчіш Янчо одв'язав бувака та й пушов. Вни прийдуть, по-зеравутъ — не ё ані бувака, ані Томчового Янча.

Та й як теперь? Закликав пан Томча та й му повідатъ:

— Томчу, украв твуй сын бувака?

— Украв, пане. Ідійте му на хосен.

Та й закличе пан другыраз Томча. Закличе го та й му повідатъ:

— Томчу, я буду з свойов паньев спати. А моя пані златый перстінь на палці буде мати. А кедь вун го не вкраде, я го дам завісити.

Прийде дому, та й сын ся го просить:

— Як там, няньку?

А нянько повідатъ:

— Буде пан із свойов паньев спати. А його пані златый перстінь буде мати на палці. А кедь ты не вкрадеш тот перстінь, та тя дась завісити.

А сын повідатъ:

— Йойой, ци вкраду!..

Та що зробив Томчів Янчо? Пушов — выкопав мертвого. А пан уж із сабльюв ческав коло облака. Та й Томчів Янчо приніс мертвого, та й до облака шупать. Пан облак отворив, а вун мертвого пхае. А вун тогды по голові пана бац! А мертвому дрылив до хыж. Та й пан ся пробаторив і повідатъ:

— Добрі, Томчів Янчу. Уж веце не крадь. Але теперь того треба воднести, поховати.

Узяв та й поніс поховати. А вун почекав, оббіг, прийде та й повідатъ пані:

— Дай ми перстінь.

Пані зняла перстінь та й му дала. Та й пан видів, же то не шор. Вхабив Томчового Янча, забрався та й пушов гет.

95. НА ВЫЖНІ I НА ВЫМОЛОТІ

Быв г'азда на выжні і на вымолоті. Тягав си дому зерно. Тягав з кунми. Чорт заставив коні. Не пуйдуть. Появився му, як чоловік. Гварить:

— Ты, кедь ми даш того, в чум вдома не знаеш, так выдты пуйдеш.

Вун думатъ, у вшыткум думатъ, шо має дома.

А чорт повідатъ:

— Нонич, лем тото ми дай, в чум вдома не знаеш. Тото ми дай, пуйдеш.

Думать, думать та ѹ повідать:

— Дам.

— Но, пудпіши.

Пудпісав. Пушов.

Прийде дому. Вун не знат, же жына в тяжи. А чорт му повів:

— В тулько і в тулько року прийду за тым.

Як прийшов дому, видів, же жына в тяжи. Та вун тото дав. Плаче. А жына все на нього:

— Шо ся журіши?

Нігда не хотів повісти. Породила жына хлончиска. Красный хлончиско быв, Уж до школы ходив. А вун ся все лем журив, бо вул му повів, в кулько року прийде за тым. А єден час хлончиско му гварить:

— Няньку, чого ся журим?

Та ѹ нянько му повів:

— Так і так, так і так.

— Добрі, няньку, не журися. Я йду за записами.

Набрав си, шо лем знат — воды с'яченой, шо ні, іде за записами.

Розбйник у лісі:

— Де ты ідеш?

— Іду до пекла за записами.

— Ах, — гварить, — кедь ідеш, так тя не рушаву. А так быв-им тя забив.

— Попрось ся там за мою постіль, яка є.

— Добрі, попрошуся.

Як прийшов:

— Дайте записи. — Просить. — Я ту буду манастырь ставляти.

Зачав брыскати, зогнав їх до єдного кута, зачали рычати.

— Дайте записи!

Добрі, дали.

Іде назад. Надыйде:

— Но, попросив-сь ся?

— Попросив.

А саблю мав. А на сабли била планкова ручка.

— Та яка моя постіль?

— Из чистых ясных брътвльох. Хотів-им, же порубам. Геле, тото ти несу вказати.

Планкова ручка. Гварить так:

— Теперь ми дай покуту.

— Но а яку ти я знату покуту дати?

— Яку лем сам на світі знаеш, таку ми дай.

Думать.

— Но, — гварить, — слухай. То є планкова ручка. — Запхав до землі. — Будеш ту в роті воду носити. Покля тото ся не прийме і покля на нюм планки не будуть, поты выдты не пуйдеш. Будеш?

— Буду.

Так го вхабив. А вун носив воду в роті і поливав тогу планкову ручку.

А тот хлончиско ся вивчив за попом. Был попом. А везяв пушку — пушов по лісі. Раз слухати — так планки пахнуть!.. І за планками... Де тото є, де пахне так?

Раз позерать — тото йде такої оброснutoй. Натягне — стрілить. А раз му прийшло на думку:

— Йой, чей ші все воду носиш?

Прийде:

— Та ты ші все воду носиш?

— Ші. Та кедъ-ись ту, так я висповідай.

Го висповідав:

— Кого-сь забив?

— Кого-м імів, кожного-м забив. І нянька, й матірь.

Висповідав го — лем ся розсыпав, а голуб полетів. Спокутовався, що тогу воду носив пуд того строма.

МИХАЙЛО ГАБУШТА

96. ДВОМИ КУМОВЕ

Были двоми кумове. Еден быв удовець, а другий быв женатый ші. А еден быв богатый, ай другий быв богатый. І в корчмі собі попивали, і собі розправляли. І tot, шо не мав жены, говорить тому, шо мав жену:

— Знаєте што, куме? Ви думаете, куме, же ваша жена, кедьбы вы вмерли, же вна бы ся не воддала?

А тот кум повідать:

— Ні, куме, вна бы ся не воддала. Вна ня так любить, же бы вмерла за мнов, а ніг'да бы ся не воддала.

— Ей, куме, воддавала бы ся, лем вы ис твердийте, же не воддавала бы ся.

А кум все лем на свою:

— Ньйт, куме!

— Та заставме ся, куме.

— Та заставме.

— Но так на волы ся заставили.

Як ся заставили, та й далі попивали. І собі договорили:

— Знаєте шо, куме, — повідать тот, шо ис мав жены. — Вы ся зробите п'яним таким, а я вас буду вести там.

Як го привів там, тот ся став перетацьковати і упав на землю, і зачав ногами трепати. Та й трепле, та й позеравувть єдной і другої на нього. Ой, умерать, умерять!.. І вмер. Як умер, тот, шо не мав жены, повідать кумі:

— Но танич, кумо моя. Кедь зам так судженой, та нач будете ся так трапити сама. Позирайте, і я быв молодий, мав-им жену, мав-им богайство, і так ся стало, же я вдувцом. Не муг-им жену захоронити. Та й вы... Так ся стало... Та даме туто мертвоти тіло допорядку.

Та й го десь там положили на дочки, а вна коло нього стоить та й пляче. Плаче, руками заламує, же як уна го любила. А вун гварить:

— Кумо моя, не плачте вы. Тадь вы ся веддастте.

А кума повідать:

— А-а, куме муй, ніг'да ся не буду воддавати, бо я його страшно любила. Так-им го любила, же ніг'да в нюм не забуду.

А кум юй на тuto:

— Ей, кумо моя, не будете вы так, ні. Вы — молоді. Маєте маеток. Та мусите лем так даїк робити, жебы сътс тот маєток могли обрабляти, а жыти, бо то так не можете быти.

— Не буду, куме.

— Будете, кумчо, будете... Знаєте, кумчо моя, я бы вам дашо гварив, але якось не досмівав.

— Та шо бы вы мені, куме муй, такої гварили?

— Знаєте шо? Ганьблюся гварити вам... Ци вы бы за мене пушли? Видите, же я — ші хлоп. Мав богатство, мав волы, коні, ай вашой... А мы якбы тово дов'єдна спомі, то ани богатших бы не было.

— Та я знат, куме муй, але кедь я якось не хочу воддаватися.

Та йнич. Вна лем далі руками заламує, а плаче коло нього, як уна любила його. І вун помалы, помалы, зайшов коло жены та й повідать:

— Знаєте, що, кумо? Бісідуєме всилиякої — і доброй, і злой, але тепер наостатку я вам ші послідньо слово буду гварити. Ци пушли бы вы за мене?

— Гм, та я зав, куме, ци вы бы мене взяли? — повідатъ жена.

А кум каже:

— Возьму.

Но та й добрі. Уж кума перестала плакати і лем роздумує в тум, як ей кум возьме. Вна ся прияла, же ся за кума воддасть. Так же кум уж там быв. Але потум гварить:

— Но, кумо моя, я уж пуйду дому, а вы ту зустаньте, люди дакі прийдуть, так повічте людям, же ту кум быв та й тіло того зъме допорядку дали. Лем же ші вам, кумцю моя, єдной повім. Але я не знат, як вам мав повідати, якось ся муцно ганьблю.

А кума ся позвідовала:

— Та що такої?

— Я мав... Я мав великий гайц.

— Якый... якый гайц?

— Кумо моя, я ся ганьблю повісти.

— Та лем повічте.

— Кумо моя, пребачте, я ся посикуву.

А кума ся попонагляла:

— Лем того, куме, јс вы ся посикуете. Атот, муй небужичок, що ади лежить, пробачте, не раз ся й... — і втум вдарла то по брісі, — і так-им то хотіла, а вас бы-м не хотіла?

А тот, як вна вдарла то по брісі, протягся та й гварить:

— Ей, сй, жсно моя, вже-сь волы пропасла!..

Жена ся напудила, не знала, що ся стало. Але не дало ся нич робити. Волы мусили воддати тому кумове, бо так ся заставили.

Та й з тым ся скончило.

97. ЯК ЖЕНА СЯ ХОДИЛА МОЛИТИ

Г'аздыня кождый вечер ходила пуд криж ся молити, бы її г'азда всліп. Ходить єден вечер, другий вечер, третій вечер, і г'азда її, муж хотів знати, де то внаходить. А вун вартовав за ньюв. Вартував і — довартував. Вун ся десь там скончав, а вна прииде та й ся молить:

— Боже, боже, дай, жебы муй г'азда всліп.

А вун, як туто вчуя, же вна так ся молить, а вун ся помалы на брусі перетяг та й скричав:

— Усліпне, усліпне, лем му молоді курята варъ.

Як вна того вчула, уж нараз ся перестала молити і прийшла дому, та й г'азда позад неї. Вна думала, же вун не знає вничум, ай вун ся робив, же й вун не знає вничум. І на другий день моя г'аздыня, жена, взяла єдной куря — одрубала голов, другої — одрубала голов, — уж варить... То было єден день. Та й повідатъ г'азда:

— Ой, жено, мені якось недобрі. Так якось ми є, якбы ми ся поперед очі шось мотало.

А вна собі думать:

— Уж, хвала богу, уж зачинять...

Пушла вна, другі курята стяла. Як ізів, гварить:

— Йой, жено, мені уж лем такої поперед очі, як сито.

А жена собі думатъ: «Уж буде, уж буде сліпий».

На третій день уж треті курята стяла. І вун треті курята йзів. Як ізів, повідатъ:

— Ой, жено моя, я уж не виджунич.

А вна ся радує: «Но, хвала богу, уж не видитьнич». Вивела вна сліпого газду на поле грабати. Але вун не быв сліпий. Но а пуп выйшов ід нюй там на поле. Як выйшов, та й собі полігали, та й ся качали. А газда, як спозоровав, повідатъ:

— Жено, ту так, якби дахто быв.

Як уяв граблі, як зачав попа забивати. Бив, бив, так бив, же пуп ледва жывый выдтам утік.

А вни прийшли дому, і жена повідатъ:

— Небоже, та ты так вутця духовного збити. Вун выйшов на грибы, а ты го так ізбив.

А вун, як учув, гварить:

— Йой, жено моя, та тепер я ганьби наробив. Шо то лем буде? Знаеш шо? Я тепер ся му уж ніг'да на вочі не вкажу, ані сповідати не пуйду. Лем ты я виведь на тот берег, а я дриль до води, жебы-м ся затопив.

І вна го взяла, вивела, уж не дзбала, жебы ся й затопив. І поставила го над берег. А вун гварить:

— Ідай ся розожень, жебы-м далеко летів.

Вна пушла, як раз ся розогнала до ньюго. Вун водскочив набук, а вна полстіла до води. Гварить:

— Мужу муй, імай ня, імай.

— Няй тя чорт бере, няй, — вун повідатъ.

І з тым ся докончило.

98. РУЩАНСЬКІ РОЗВІЙНИКИ

На самуй нашуй граници є така яма, же кедь каміння пущали, та лем гырмотіло. А так притовідавуть наши люди вшытки, же давно, як імали до войська, та totы хлопі поїтікали, та так жили лем у лісі, а крали, а розбивали... Так же там і тепер є дос пінязей, злата. А них там було двадцять штири, тых злодію. А все вночі йшли, а крали, а до той півниці пущали. А кадись мали другу діру, шо выходили з той півниці. А кесь камінь пустив, так музно гырмотіло долі якимась сходами. Боявся там дахто йти. А як свічку палили, як хотіли йти з свічками, та все задувало ім там. Нияк не могли там ся дустати, та все повідавуть, же там суть пінязі, же много іх було, тых жывану. Та зустали іх потомки. А тути потомки притовідали, же на тум а на тум місті суть пінязі, жебы люди йшли глядати, але не знавутъ, на кутрум місті. Та все таке присловко в нашум селі є, же там, у Деберкох, злодії жили, а много пінязей там ухабили. Та уж єдні ішли, пробовали, ходили, же де бы вни могли того найти. Але не могли найти ниг'де.

99. МОГЛИЦЯ

Ту в нас є такий місто, шо ся зве Моглиця. А то зато ся зве, бо ту колись була ци то Кошутова война, ци то перед тым ші була дака война, та там робили закопы, там було много побитых. А тогды лес з такими кулями стріляли, шо набивали ключом.

100. ЗА ПЕРЕЛІСИКОМ

Перелісок зато ся называть, бо там быв великий ліс, а так стала лука, і зато ся зве За перелісиком.

101. ЯСЕНИКИ

Ясеники зато ся прозывавуть, же там было много ясеню.

102. МЛАЧКИ

Млачки зато ся прозывавуть, бо там на кожных десять-двадцять метру — а млака. А як прийшла худоба, а вошла до того багна, та того болота іла. Та не знаєме, ци там є суль або не є, але все лем ішла худоба істи того болота. І зато ся прозывавуть Млачки, бо то много тых млак было.

103. ЯК КРАЛЬОВАЛА МАРІЯ ТЕРЕЗІЯ

За Марії Терезії вояці служили по дванадцять року. Так нарукували ід нюй трьоми як чесна страж. І вни стражили. А раз ся зйшли дов'єдна і собі говорять. Єден повідати:

— Ох, кобы ня наша найясніша кральовна пустила дому! Я мав дома фраірку. А поки я прийду, вна ся вондасть. Та кобы вна ня пустила дому, та як бы-м ся вернув, я бы юй цув свого маєтку дав.

А Марія Терезія, кральовна, слухала.

А другий вояк гварить:

— Ой, я тыж мав дома обход. А родичі — старі. Тото пропаде. А за дванадцять року, доки я ся верну, я бы поліка з того обходу юй дав, кобы вна ня пустила дому.

А Марія Терезія того вислухала.

А третій вояк гварить:

— Но, товариці, я бы тыж хотів, кобы ня наша кральовна найясніша препустила. Я мав дома господарство. Я за того бы ей дванадцять раз ... поціловав.

А кральовна Марія Терезія того вшыткої вислухала. І нараз, як вни службу скочили, дала іх закликати ід собі. Гварить:

— Но, воячку, говори, шо ты казав, як-исьте стояли в стражі. Бо кедъ не повіш правду, ты головов будеш коротший.

Та й вояк почав:

— Та я так, найясніша кральовна, говорив. Мам дома господарство. Я на дванадцять року наруковав, та поки я прийду дому, та ми вшыткої пропаде. Та я бы поліка свого господарства офіровав вам, лем кобы вы ня дому пустили.

А Марія Терезія каже:

— Твоя жадустъ буде виговена.

Прийшло на другого. Марія Терезія каже:

— Но, воячку, тепер повідай ты, шо ты, власно, говорив, коли съте на стражі стояли. Бо кедъ не повіш правду, будеш головов коротший.

І tot роздумує, шо має робити. Але потум повідати:

— Найясніша кральовна, я лем того говорив-им. Мам дома старих родичу, я наруковав на дванадцять року, а маєме дома обход, та поки я ся верну з війни дому, того пропаде. Та кобы ня найясніша кральовна препустила із війни, я бы офіровав поліка з того обходу вам.

І Марія Терезія каже:

— Твоя жадустъ буде виговена.

Та й тепер прийшло на того третього. Марія Терезія ся го просить:

— Но, воячку, повідай, шо ты говорив тоды і тоды, як-исье у службі. Бо кедъ не повіш правду, головов коротший будеш.

Та й воячок собі роздумовав: «Кедъ повім, шо-м говорив, буде моя смерть. А не

повім — і так моя смерть. Так я собі так роздумам:» «Шо буде, то буде, радиш повім». Та ѿ повів:

— Та я, найяніша кральовна, так гварив, же я нарукава на дванадцять року. Маєме дома господарство. Того пропаде, поки я ся верну з війни. Та я повів, же я бы вас едну нуч дванадцять раз поціловав, лем коби вы мене пустили дому.

Як Марія Терезія того почула, каже:

— Добре, і твоя жадусь буде виговена. Спробуєме.

Найяніша кральовна дала тому воякові єдину бочку ізбу. Дала му принести вшелякої ідоло, аби вун ся наїв, питя, аби ся напив. І полігали спати. І вояк поціловав єй раз, поціловав другираз, поціловав третіраз, штвартераз, та ѿ п'ятіраз, ай шестераз. Та ѿ воячка ся уж чув так, же не владатьнич. І каже:

— Найяніша кральовна, пусьте ня навом ся дакус пройти.

А вна гварить:

— Но, можеш, воячку, іти.

Выйшов воячок воїн, вийшов до парку. І позерать — там якісь чоловік ся крутить. Прииде їд ньюому, а то якісь пописко тамтады ся крутив. Та ѿ тот воячок сів, та ѿ журиться, же кедъ не буде мочи того виконати, буде смерть му. Прийшов тот пуп їд ньюому та ѿ ся го просить:

— Воячку, повідай ты мені, що тобі на голові є, же ты так роздумієш.

А вояк каже:

— А-а, що вам буду повідати, вы ми ѿ так не поможете.

Але пуп ся не дав одбити:

— Та лем повіч, може, бы-м помогут у тум.

Та ѿ вояк став повідати:

— Така ѿ така в'ц, пане.

Повів му, що ся з ним стало і що го чекати. А пуп тоді гварить:

— Тонич. Шатя долов змітуй восьмської.

Та ѿ воячок послухав попа. Шатя своє, мундур долов дав, а пописко вболік на ся тот мундур. І тот пуп каже:

— Ты, воячку, ту зустань.

Вояк там зустав, а пуп, переоблечений за вояка, пушов їд Марії Терезії. Прииде там і гварить:

— Но, найяніша кральовна, колік то тых ... поцілунків было?

А вна повідати:

— Та шістьраз было.

А вна гварить:

— То не є правда, лем п'ятьраз.

— Ні, шістьраз.

— Не є правда, лем п'ятьраз.

А вна фурт твердила, же уж шістьраз было.

— Та, — повідати, — не буде ни на вашому, ни на мою. Зачнеме вод зачатку.

Но і зачали вод зачатку. І тот поцілував єй дванадцять раз. І Марія Терезія такої воячкові повіла:

— Воячку, твоя жадусь буде найліпше виговена.

І вийшов пописко до парку, мундур із себе зняв і воячкові подяковав, і щі просив вод ньюого адресу, же кедъ бы му ся щі даг'де такої притрафило, ай свою му дав адресу, жебы го знову покликав.

Но так із тым скончилось.

104. КУЧАЛАТА

Было то за першої світової війни. Як мали руси приходити ту, до нашого краю, та фурт страшили, же прийдуть псоглавці, що мавуть вочі і спереду, і ззаду. А як уж приходила фронт, а то було на самий руський великден, і нараз уважили до хиж і почали кланятися:

— Христос воскрес! Христос воскрес!

А ми позерасме, як на зазрака, де тоти псоглавці, що ззаду й спереду вочі, а вни ся кланявуть — «Христос воскрес!» І зачали нам давати паски і яйця. А паски мали такі високі, знасте, як даколи цукеръ быв, або суль, що то топки. Ви не тямите, бо то було за Раковсько-Угорська. То була така вбити суль, як топки. І зачали нам з тих пасок давати. Но і люди прийшли, люди були в порядку. Були там і коваці. А кожду нуч ішли на війну. А я ходив поміджи русу, бо я вже тоді дванадцять року мав. Давали ми риби. Там тулько риб було, же як видите туты дрыва, так усяди риб було. А велікі такі, що єдину били съте не понесли.

А найвеце іх ішло там, до Кучалати. Там ішли, бо там фронта була. То кождий день ішли. А кождийвечур було чути:

— Ура-а!..

А стріляли, а били. А відтам ранені приходили, або привозили іх. Виділи зьме людей без рук, без нуг. Відтам на них били. Там ани єден бук цілый не зустає. вшыткої було істрепаное з кулями.

Фронта далі не пушла, лем до Полян. Я поміджи русу ходив так, як кедьбы поміджи наших. Давали вам істи. Бісідовали, якой в них житя. Лемже ай міджені нима були ай худобні. А козаці були з богатого краю, знаете? Але були й такі, що були худобні. Єден ся скаржув, же за іх царя недобрі. А другий гварив:

— Наши царь — богатый і хороший.

Но але кого було слухати? Я пі тому дос добре не розумів, бо я щі быв хлопчик. То і наши вояці наруковали з валалу, а вни не знали, за кого воювати. Вни думали, же лем туту добром, що під Раковсько-Угорській було. А все стары люди гварили:

— Справно, руси — наши братя.

А то вно й так було, же руси були наши братя. А туты були враты. А руси були з нами, в нас спали. У порядку були, а щі й попа мали, мали свого батьушку. Та tot все лем голий спав. А гварив:

— Кобы мы скоро на рувной, мы бы мадяр гнали, а пушли бы зьме аж до Вена, а то до Відня.

Но але вдарили на Лаборець, ударили на Ужок, а туты відтам мусили водступувати. Но і як водступили і пушли ту до Польші, на Галичину. І потому пузніше стала ся в них революція. Вояці фронти вхабляли. А котрі були воєнноплінні, туты вчевісні вхабляли, а йшли тады через нашої село. Напішо йшли, а гварли:

— В нас война. Знищиме царя Николая.

Но і пушли. І потому в них ся кончила война. То було в вусьимнадцятум році.

А наши хлопці прийшли з фронту. Єдні прийшли з пушками. А так ся звали — немзете ершек. А із Синиці прийшли, а наших хлопцу ту били, а на ні стріляли з куломета з ного Горба. А вни з куломета з воза на ні. Та потому ту мадярські шандарі були, а полили на них дешо. Але потому мусили вшытки відтам повтікати. Бо потому уж прийшли чехи. Зелені виложки мали. Уж настала республіка тоді.

105. РУСЬКИЙ ЦІНТЕРЬ

Як була перша світова війна, та в Кучалаті много побило русу. Кедъ-исъте пушли попозерати, та съте виділи ногы, кустя по бучках. Но потому туто збирали вояці самі і клали не по єдного, але й по десять іх клали до єдної ями. А єдні ями копали. А як іх поховали, та подавали крижы на тути гробы. Потому уж і республіка настала, та єден чоловік із Польші того потому допорядку давав. А в валалі, що мертволи були, та поховали іх на наш цінтерь. Там іх укреме обгородили, глогами ай другими іх обгородили. А де быв який достойник, вод чого, кедъ быв капітан вод делострелецьства, або быв лейтенант, або старший, або молодший, або майор, та давали му криж із куль. Позварювали, і криж быв упорядку. А на таких вояку, лем обычайни крижы давали.

106. ЯК МАДЯРИ В НАС БЫЛИ — ГОРТІЙОВЦІ

Як мадяри у нас були — гортійовці, та то було страшне. Кедъ була забава, мадяри прийшли, а нашы хлопці не сміли з дівками танцювати, лем мадяри. А кедъ быв даєден ішов, ани поімали і били. Так було єдного часу, же наших хлопцу так наїло, же поімали єдного мадяра звечур, зболокли го догола, який на світ ся народив, а так го били, ани му шматя не дали, ани не знат, як жые. Нашы хлопці го били. Атам, У Шаланича.

А быв ту єден езермештер. Та тот, кедъ съте го не послухали, та бив, бив. Стояв у корчмі на порозі, а котрый хлоп ішов до корчми, а — поза вуха, а — поза вуха. А бив, а бив. Люди ся бояли, никто не смівнич гарити. Шо вун розказав, тото ся мусило слухати. Але як уж прийшов час, же уж фронта приходила, — я ту не быв, — віштики тады повтігали, і вун уж ся ховав інакше, вже такий добрий быв, же кобзів мут, та быв людей на руках носив. Во ся бояв, же як руси прийдуть, а го імлять, та конець ім буде. Та іх і так імили. Тады іх назад провадили. А ші наши люди не сміли ім ани води дати, мадярум. Але були й таки мадяри, що і дівки ся за них пооддали. І мойой сестры дівка ся віддала за мадяра. Але добрий чоловік. Але другі бояться ту прийти на нациву, бо ся боять, хоць дівку видты взявш, бо наших хлопцу били. Бо кедъ быв дахто повів, узяли до касарні, а там били на смерть. То помучі не було.

А наш пуп мав предност. Кедъ ішов мадярський полковник, — по-мадярськы — езредеш, — та кедъ попа спозорював на три кілометри, а уж бив ногами, став до-позору, а руку горі, а здравив. Так, як кедъбы сам міністер ішов, та ани бы му так не здравив. Бо пуп кедъ повів, же того взяти до войська, взяли. Бо то була монархія мадярська. А як повів, же выпустити го, і выпустили. Та ту єдного, такої аді сусіду взяли, та в Кошицьох водсідів шість місяціу, а го били там. А там єден Пельо, вун уж умер, там коло того Чорнанича такої, то з той родини, та десь співав:

Тікай, Гортій, з жебраками,
Бо йде Сталін з козаками.

А туто на въого хтось доповів, і го взяли, і го хотіли завісити. Я не знат, як вун пак ся ментовав. Але то бы було много треба бісідовати. То і я втік, як-им дустав зволаваці лісток до Мадярська. Та утікали зъме до Руська. Прийшли зъме д' Сяніві, ту за границю. А Сян великий быв, мы не могли перейти. Потому нас прозрадили. Німці нас забрали із Польші, водпровадили до Тісної і такої заперли на два дни. А во два дни нас повели до Сянока. В Сяноку — тыждень до бас, а з Сянока до Кракова. У Кракові зъме сиділи по місяцюві. А потому нас забрали на Богумін, на Брюно, на Віден, на швайцарську границю. Таліянська границя була сім кілометру.

а швайцярська так, як атамтот плут. І я там, знаєте, быв через цілой літо, а выдтам-им утік. Як-им утік, і ту-м ся приголосив. Але мав-им з того суд. Але як-им ходив до Ужгороду на суд, то мусив з того духа быти, що я, бо так я ня судив судця, а ші ми наказав, жебы-м так усягды повідав. І я лем за пограничний переступок два тыждні сидів. Вун ми помуг, бо ші ми до бас циг'артель дав. Та ми поволили в Ужгороді водсідіти. А на наш руський новий рук-им пушов до Ужгорода, та-м водсідів. А дозорця знову таکый быв, як і я. Вун камарат быв муй. Я йому в басі через нуч розповідав розправки, а вдень ізьме до нього йшли. Ай того Гудака Івана, що ту быв, тых взяли. Ми враз сиділи. А потому нас взяли до концентрачного табору. І Гудака. Та зьме сиділи міджі жыдами. Так було аж до фронты. Я там мусив робити. Як-им пушов двадцятого апріля штиридцять другум році, а прийчов-им в штиридцять п'ятум двадцять семого децембра. Шось хыбить до чотирьох року. А прийшов-им дому, никого-м не найшов, лем Андрія, моого хлопчика, що го еменеве живило. А жына в Кобасові похована. Туту мав другу жыну. Тута дітей ніг'да не мала. Та таку трапезу я зазнав.

107. СТО ЗЛАТЫХ

Циг'ан кождый вечур ходив ся пуд криж молити, жебы му памбог дав не веце, не менше, лем рувно сто златых. Ходить еден вечур, другий, третій, кождый вечур ходить. А якісь паниско наїдшов і слухать, як ся циган молить, а що вун просить. А пан, як учув того, вийняв дев'ядесять п'ять златых і положив там, ци тот циг'ан возьме або не возьме. І циг'ан, як прийшов на другий вечур, видить, же там піннязі. Та й повідатъ:

— Ей, уж ми божічко приніс.

Почитать. Як почитав, лем дев'ядесять п'ять. А потому повідатъ:

— Йой, божічку, та ші ми будсі тых п'ять коруни должен.

Узяв циг'ан дев'ядесять п'ять златых та й пушов дому.

108. ЦИГАН НА СПОВІДІ

Циг'ан ходив ся сповідати. А фурт му пуп назовав, же хто дась на службу, та му ся сімраз тулько нагородить.

Циг'ан мав одну корову дома. Прийшов дому і жыні гварить:

— Так і так, мені пуп гварив, же хто дась на службу дашо, та му ся сімраз тулько нагородить. Та мы маєме одну корову, та дайме.

Но і циг'ан взяв корову — одвів до попа. Но а пуп мав много коров. І прийшла доба, же циг'анска корова бігала, а як бігала, були на полі, шытких сім коров попових до циг'ана привела. І як увидів циг'ан, гварить:

— Видиш, жено, ци не правду пуп гварив? Не правду гварив, же сімраз ся нагородить.

І циг'ан узяв, корови запер. І прийшов пуп, прийшов та й повідатъ:

— Но-о, та дай ми мої коровы.

А циг'ан повідатъ:

— Отче, то не вашы коровы. То мої коровы, бо вы повіли ми из словіді, же сім раз ся ми нагородить. І уж ми ся нагородило. Ідите ня вдайте до суду.

І пуп ужнич не смів гварити, бо так му наповів.

109. ЯК СЯ ЦИГАН СПОВІДАВ

Циг'ан ся сповідав. А цун му гварить:

— Ты, циг'ане, ци не крадеш ты?

— Ні. Пан велькоможний, я бы ся сповідав, але я ся бою.

— Не буй ся, циг'ане, бо я на тя не выповімнич. Бо кедь бы я выповів, та мені бы язык водрізали.

Та й циг'ан почав:

— Та я, пан велькоможний, не крав, але тепер краду.

А вун тоды, як го пуп прикрыв з патрахырьом, та тоды годинку вод нього крав. Но і як пуп высловідав циг'ана, циг'ан устав, а пуп позерать — годинки не є.

— Циг'ане, та ты вкрає годинку!

А циг'ан вивалив язык і вказав, же му водріжутъ язык, та не сміє гварити. І пуп не смів гваритинич, бо повів, же язык му водріжутъ, кедь бы повів дакому, що было на сповіді.

110. ЗА Г'АЗДУ Й Г'АЗДЫНЮ

Быв г'азда з г'аздышев собі. І г'азда коло своєї женої повідатъ:

— Небо моя, така й така вец, за мною має прийти смерть тої ночі.

А його жена йому гварить:

— А-а, мужу муй, нач бы ты вмирав? Воліла бы я вмерти, мав бы ты.

А вун повідатъ:

— Та даръмо, небб. Має прийти смерть. Але знаєш що? Я ся сковав, втягну ся до пеща перед ньов.

І г'аздышня легла та й заспала. А г'азда встав, двері постваряв, імив качу, на голові приліпив свічку, а сам ся втяг до пеща. А качка із світлом ішла, та й де? До хиж. А просто д' постелі, де г'аздышня лежала. А г'аздышня, як увиділа, та думала, же то смерть. І вна гварить смерті:

— Ты, слухай ту. Ідий там до пеща, вун там є. Там у пещу є.

А вперед гварла, же вна бы радше вперед вмерти.

А г'азда повідатъ:

— Видиш, жено моя, ты гварла, же ты бы радше хотіла вмерти. А ты ші шептала смерті, жебы ішла за мною до пеща.

111. КОЗА

Были двой — г'азда з г'аздышев. Мали єдину козу. Тота коза хотіла до цапа. А г'аздышня вийняла десять корун свому мужові, г'аздові та й каже:

— Ідий, водведь козу до цапа.

І г'азда взял козу і веде. Зайшов до корчмы, десять корун пропив, а козу не вів до цапа. Привіз козу назад — коза в'ячить. Коза в'ячить та й в'ячить. А жена гварить:

— Ты, ты не водвів козу до цапа. На, ту маєш десять корун други, водведь козу до цапа.

Но, тот уявив десять корун, знову зайшов до корчмы. Пропив тути десять корун, а козу не вів. Козу привів назад. Коза в'ячить, як на здых, та й в'ячить. Того зачала його клясти, проклинати, же що вун робить. Дала му третіх десять корун.

— На, ту маєш третіх десять корун, але кедь іх проп'еш а не поведеш козу до цапа, біда ти.

І г'азда взяв козу, повів їй до цапа. До цапа не дуйшов. Знову зайшов до корчми. Ші й тих третіх десять корун пропив. Козу привів дому, та й коза в'ячить, та й в'ячить, та й коза здохла. Як здохла, жена взяла якусь біду та й на нього, та й вон то з хижы выбити. Вун узяв яксьйись покровець, ци деку, та й вийшов на під. Та й на тум поді лежить єдну нуч, єдень день, та й другу нуч, та й третю, та й вна на четверту нуч повідати:

— Ты, подъ долом. Ты хочеш, жебы й я так здохла, як коза.

Та й тоді г'азда зыйшов з поду, бо боявся, же й вна здохне, як коза здохла.

ПРИМІТКИ «ДО НОВОЗАПИСАНИХ ТЕКСТІВ НАРОДНОЇ ПРОЗИ СТАРИНСЬКОЇ ДОЛИНИ»

Бібліографічні скорочення

AaTh	— A. Aarne — St. Thompson, <i>The Types of the Folktale</i> , FF 184, Helsinki, 1961
Гнатюк	— Володимир Гнатюк, Етнографічні матеріалі з Угорської Русі, I—II, «Етнографічний збірник», III, IV, IX, Львів 1897, 1898, 1900
Верхратський	— Іван Верхратський, Знадоби для пізнання угорсько-коруских говорів.
	— «Записки Наукового товариства ім. Шевченка», XLIV, Львів, 1901
Панькевич	— Іван Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей, Прага, 1938
Гиряк	— Українські народні казки Східної Словаччини, II—VII, СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966—1979
Андреєв	— Н. П. Андреєв, Указатель сказочных сюжетов по системе А. Аарне, Ленінград, 1929
Кржижановські	— J. Krzyżanowski <i>Polska bajka ludowa w układzie systematycznym</i> , I—II, Wrocław—Warszawa—Kraków, 1962—1963
Полівка	— J. Polívka, <i>Súpis slovenských rozprávok</i> , I—V, Turčiansky Sv. Martin, 1923—1931
ЗНП	— З народної пам'яті. Народна проза І. Додаток «Дукля». Видав Свидницький музей української культури. Пряшів, 1970

Примітки до вище опублікованого матеріалу народної прози Старинської долини складають: порядковий номер, назву прозового зразка, дані паспортізації (коли, де, хто і від кого даний зразок було записано, а також вік об'єкту запису). Далі слідує посилання на міжнародний каталог типів казкових сюжетів, укладений А. Аарне та Ст. Томпсоном. На місцеві варіанти твору вказано за збірками В. Гнатюка, І. Верхратського, І. Панькевича, М. Гиряка та збірки «З народної пам'яті». Російські та українські варіанти відмічаються за каталогом М. П. Андреєва, польські — за каталогом Ю. Кржижановського, словацькі — за каталогом І. Полівки. Числа біля каталогів (AaTh, Андреєв, Кржижановські) означають числа типів казкових сюжетів. Всі тексти цієї публікації записав М. Гиряк.

— . —

1. Ісус Христос і святий Петро. Записано 30-го січня 1975 р. в с. Старина Гуменського округу (далі — Г. о.) від Ю. Колинчака, 66 років.
2. Газдорана. Записано 30-го січня 1975 р. від Ю. Колинчака.
3. Слово о трьох водах. Записано 30-го січня 1975 р. від Ю. Колинчака.
4. Про холеру в Старині. Записано 30-го січня 1975 р. від Ю. Колинчака.
5. Три пруты. Записано 30-го січня 1975 р. від Ю. Колинчака.
6. Про Старину. Записано 30-го січня 1975 р. від Ю. Колинчака.
7. Про життя народного поета Юрка Колинчака. Записано 30-го січня 1975 р. від Ю. Колинчака.
8. Як давно приповідки говорили в Старині. Записано 30-го січня 1975 р. від Ю. Колинчака.
9. Духнович і Павлович о палінці. Записано 30-го січня 1975 р. від Ю. Колинчака.

10. Народний лікар. Записано 30-го січня 1975 р. від Ю. Колинчака.
11. Як двоми братове пушли до Америки. Записано 30-го січня 1975 р. від Ю. Колинчака.
12. Юрко Кушнір. Записано 30-го січня 1975 р. від Ю. Колинчака.
13. Про першу світову війну. Записано 30-го січня 1975 р. від Ю. Колинчака.
14. Про панщину. Записано 30-го січня 1975 р. від Ю. Колинчака.
15. Як Андрій Мацко бився з вовками. Записано 30-го січня 1975 р. від Ю. Колинчака.
16. Як був пуп календарь. Записано 30-го січня 1975 р. від Ю. Колинчака.
17. Як нянько посылав сыків хаты будувати. Записано 30-го січня 1975 р. від Ю. Колинчака.
18. Наша Г'аздораня. Записано 30-го січня 1975 р. в с. Старина Г. о. від О. Кузьми. 69 років.
19. О тифі. Записано 30-го січня 1975 р. від О. Кузьми.
20. Як колись по жебрах ходили. Записано 30-го січня 1975 р. від О. Кузьми.
21. О першій світовій війні. Записано 30-го січня 1975 р. від О. Кузьми.
22. Як Старина війну запам'ятала. Записано 30-го січня 1975 р. від О. Кузьми.
23. Як руського вояка забило. Записано 30-го січня 1975 р. від О. Кузьми.
24. Як прийшли німці шмытню нашу розбивати. Записано 30-го січня 1975 р. від О. Кузьми.
25. Як я Людвигові Свободі коня пудкував. Записано 30-го січня 1975 р. в с. Старина Г. о. від С. Кузьми. 72 роки.
26. За шарканів. Записано 5-го березня 1975 р. в с. Велика Поляна Г. о. від М. Хаутур. 56 років. AaTh 301 (мотив крадіжки трьох принцес та іх визволення). Місц. вар.: Гиряк, III, № 21; IV, № 5; VI, №№ 31, 46, 63; нижче № 82. Андреев 301; Кржижановські 301; Полівка, I, № 2 А.
27. Шо били двой, а хотіли мудру куму. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур.
28. Про музикантів. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур. Місц. вар.: Панькевич, с. 520—521; Гиряк, III, № 33. Полівка, IV, № 85 Е б.
29. За жебрака. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур.
30. О сина і матір. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур.
31. За одного попа. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур. AaTh 831. Місц. вар.: Гнатюк, IX, № 40; Гиряк, III, № 16. Андреев 831; Кржижановські 831.
32. Піп-поплюбовник. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур. AaTh 1743; Кржижановські 1743.
33. Про мельника і його кума. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур. AaTh 372; Кржижановські 372.
34. За сироту. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур.
35. За босоркы. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур.
36. Жінка, бочка і пачуски. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур.
37. Ге-ле-ле. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур. AaTh 1405. Місц. вар.: Гиряк, III, № 38.
38. Про попа, що мав фрайрку. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур.
39. Про дівчину і хлопця. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур.
40. Про худобних людей, що мали много дітей. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур.
41. За єдину стару бабу. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур. AaTh 837. Місц. вар.: Гиряк, V, № 28. Андреев 834 В; Кржижановські 837.

42. За слугу. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур.
43. Як ходили на прядки. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур.
44. Про бискупа. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур.
45. Як муй іянько вмер. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур.
46. Як мы партизану почестували. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур.
47. За єдну стару бабу худобну. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур. Місц. вар.: нижче № 65.
48. Як ся двої пожекли, а чоловік пушов на войну. Записано 5-го березня 1975 р. від М. Хаутур.
49. Розум і Серенча. Записано 5-го березня 1975 р. в с. Велика Поляна Г. о. від І. Питлянича, 51 рік.
50. Млинарева донька. Записано 5-го березня 1975 р. від І. Питлянича. AaTh 710. Місц. вар.: Гнатюк, IX, № 30; Гиряк, III, №№ 15, 47; V, № 67. Андреев 709; Кржижановські 710; Полівка, III, № 44 б/1.
51. О трьох сину і єдного дзвонаря. Записано 5-го березня 1975 р. від І. Питлянича. AaTh 1525. Місц. віддалені варіанти: Верхратський, с. 165—168; Гиряк, II, № 33; III, № 27; IV, № 29; VI, № 58. Андреев 1525; Кржижановські 1525 А; Полівка, IV, № 104 А б/2.
52. Про трьох попів полюбовників. Записано 5-го березня 1975 р. від І. Питлянича. AaTh 1730. Місц. вар.: Гнатюк, IX, № 7; Гиряк, II, №№ 21, 37; V, № 21. Андреев 1730; Кржижановські 1730; Полівка, IV, № 122 С б/1.
53. Вечурки у Великій Поляні. Записано 5-го березня 1975 р. від І. Питлянича.
54. Король і його три дівки. Записано 8-го травня 1976 р. в с. Велика Поляна Г. о. від Ю. Чорнанича, 81 рік. AaTh 923; Андреев 923; Кржижановські 923; Полівка, III, № 51 Д.
55. Брати. Записано 8-го травня 1976 р. від Ю. Чорнанича. (Неповний текст).
56. Вдячний хлопець. Записано 8-го травня 1976 р. від Ю. Чорнанича. (Неповний текст).
57. У червених ногавичках. Записано 8-го травня 1976 р. від Ю. Чорнанича.
58. Багна. Записано 8-го травня 1976 р. від Ю. Чорнанича.
59. Красна долина. Записано 8-го травня 1976 р. від Ю. Чорнанича.
60. Пісня про Красну долину. Записано 8-го травня 1976 р. від Ю. Чорнанича.
61. Красна долина. Записано 8-го травня 1976 р. від Ю. Чорнанича.
63. Видіння. Записано 8-го травня 1976 р. від Ю. Чорнанича.
64. Пригоды Юрія Чорнанича. Записано 8-го травня 1976 р. від Ю. Чорнанича.
65. Вояк і мрець. Записано 5-го березня 1975 р. в с. Велика Поляна Г. о. від А. Мартяк, 59 років. Місц. вар.: вище № 47.
66. Про попа і слугу Івана. Записано 5-го березня 1975 р. від А. Мартяк. AaTh 1000—1029. Місц. вар.: Гиряк, II, №№ 8, 20; VI, № 49. Андреев 1000—1029; Кржижановські 1000—1029.
67. Про короля і його трьох синів. Записано 6-го березня 1975 р. в с. Звала Г. о. від А. Поповича, 75 років. AaTh 311, 312.
68. Золота країна. Записано 6-го березня 1975 р. від А. Поповича. AaTh 551. Місц. вар.: Гнатюк, IV, № 11; Гиряк, II, № 2; V, № 1; VI, № 52. Андреев 551. Кржижановські 551; Полівка, II, № 25 В. С.
69. Заклята гора. Записано 6-го березня 1975 р. від А. Поповича. AaTh 303. Місц. вар.: Гиряк, II, № 1; III, № 23; V, № 5; VI, № 3. Андреев 303; Кржижановські 303; Полівка, I, № 1 В.

70. Як дівчина хотіла вийти заміж. Записано 6-го березня 1975 р. в с. Звала Г. о. від М. Попович, 68 років. AaTh 501; Андреев 501; Кржижановскі 501; Полівка, IV, № 94.
71. Дівчина-сирітка і дванадцять місячків. Записано 7-го березня 1975 р. в с. Остружниця Г. о. від А. Харитун, 47 років. AaTh 403. Місц. вар.: Гиряк, III, № 7. Андреев 403 (віддалений варіант); Кржижановскі, 403; Полівка, III, № 52 С 1.
72. Король і його три дівочки. Записано 7-го березня 1975 р. від А. Харитун. Казка обірвана. Правдоподібно ідеться про тип AaTh 300.
73. Принцеса і бридкий принц. Записано 7-го березня 1975 р. від А. Харитун. Казка обірвана. Правдоподібно ідеться про тип AaTh 900. Місц. вар.: Гиряк, II, № 5; VII, № 15. Андреев 900; Кржижановскі 900; Полівка, IV, № 117.
74. Млинарь і слуга. Записано 7-го березня 1975 р. від А. Харитун.
75. Як святі сметану іли. Записано 7-го березня 1975 р. від А. Харитун. Місц. вар.: Гиряк, II, № 27.
76. Сирота. Записано 7-го березня 1975 р. від А. Харитун. AaTh 431 А; Андреев 431; Кржижановскі 431.
77. Дівчата-партизанки. Записано 7-го березня 1975 р. від А. Харитун.
78. Як ішли партизани поза границю. Записано 7-го березня 1975 р. від А. Харитун.
79. Попеляшник. Записано 7-го березня 1975 р. в с. Остружниця Г. о. від Ю. Врані, 68 років. AaTh 550. Місц. вар.: Гиряк, II, № 1; IV, № 3; VI, №№ 4, 41; нижче № 83. Андреев 550; Кржижановскі 550; Полівка, II, № 18 А 6, В 1.
80. Мати і син. Записано 7-го березня 1975 р. від Ю. Врані.
81. Сліпий король і його сини. Записано 12-го жовтня 1975 р. в с. Ялова Г. о. від В. Смоляка, 73 роки. AaTh 551. Місц. вар.: Гнатюк, IV, № 11; Гиряк, II, № 2; V, № 1; VI, № 52; вище № 68. Андреев 551; Кржижановскі 551; Полівка, II, № 25 В, С.
82. Борнюв Янко. Записано 12-го жовтня 1975 р. від В. Смоляка. AaTh 301. Місц. вар.: Гиряк, III, № 21; IV, № 5; VI, №№ 31, 46, 63; вище № 26. Андреев 301; Кржижановскі 301; Полівка, I, № 2 А.
83. Чарівні гуслі. Записано 12-го жовтня 1975 р. від В. Смоляка. AaTh 550. Місц. вар.: Гиряк, II, № 1; IV, № 3; VI, №№ 4, 41; вище № 79. Андреев 550; Кржижановскі 550; Полівка, II, № 18 А 6, В 1.
84. Дяків син. Записано 12-го жовтня 1975 р. від В. Смоляка. AaTh 513. Місц. вар.: Гиряк, II, № 5; ЗНП, с. 16—20; Гиряк, VII, №№ 7, 15 (споріднений варіант). Андреев 513 А; Кржижановскі 513; Полівка, IV, № 117.
85. Як брат братові не був братом. Записано 12-го жовтня 1975 р. Від В. Смоляка. AaTh 613. Місц. вар.: Гиряк, II, № 75; IV, № 30; VI, № 59. Андреев 613; Кржижановскі 613; Полівка, IV, № 79 В.
86. Трьоми братовс. Записано 12-го жовтня 1975 р. від В. Смоляка. AaTh 569; Андреев 569; Кржижановскі 569; Полівка, II, № 30 (віддалений варіант).
87. Як ішов чоловік до бога по волы. Записано 12-го жовтня 1975 р. від В. Смоляка. AaTh 460. Місц. вар.: Гиряк, III, № 35. Андреев 460; Кржижановскі 460; Полівка, III, № 47.
88. За єдного худобного чоловіка. Записано 12-го жовтня 1975 р. від В. Смоляка. AaTh 1060—1114. Місц. вар.: Гнатюк, IX, № 26; Гиряк, IV, № 19; VI, № 6. Андреев 1060—1114; Кржижановскі 1060—1114; Полівка, III, № 64 А б/2; IV, № 89.
89. Золота ложка. Записано 12-го жовтня 1975 р. від В. Смоляка. AaTh 1525. Місц. вар.: Гнатюк, № 30; IX, №№ 4, 56. Андреев 1525; Кржижановскі 1525; Полівка, IV, № 104.

90. Спритний хлопець. Записано 12-го жовтня 1975 р. від В. Смоляка. AaTh 1545 D. Місц. вар.: Гнатюк, ІХ, № 4; Гиряк, II, № 33; III, № 27 (віддалений); IV, № 29; VI, №№ 24, 58; нижче № 94. Андреєв 1525; Кржижановські 1525 D; Полівка, IV, № 104 A b/2.
91. Єден г'рацарь. Записано 12-го жовтня 1975 р. від В. Смоляка. Місц. вар.: Гиряк, III, № 39. Полівка, IV, № 106 1.
92. Чоловік і жінка. Записано 12-го жовтня 1975 р. від В. Смоляка. AaTh 1381. Місц. вар.: Гнатюк, III, № 12; Гиряк, IV, № 34 (споріднений варіант). Андреєв 1381; Кржижановські 1381; Полівка, IV, № 126.
93. Чорна й біла пасха. Записано 12-го жовтня 1975 р. від М. Смоляка.
94. Томчів Янчо. Записано 12-го жовтня 1975 р. від В. Смоляка. AaTh 1525. Місц. вар.: Гиряк, III, № 27. Андреєв 1525; Кржижановські 1525 A; Полівка, IV, № 104 A b.
95. На виїжні і на вимолоті. Записано 12-го жовтня 1975 р. від В. Смоляка. AaTh 756 В, С. Місц. вар.: Гнатюк, IX, № 16; Гиряк, III, № 4; IV, № 7; VI, № 47. Андреєв 756 В; Кржижановські 756 В; Полівка, IV, № 78.
96. Двоми кумове. Записано 9-го травня 1976 р. в с. Руське Г. о. від М. Габушти. 73 роки. AaTh 1350; Кржижановські 1350; Андреєв 1350.
97. Як жена ся ходила молити. Записано 9-го травня 1976 р. від М. Габушти. AaTh 1380. Місц. вар.: Гиряк, II, № 15. Андреєв 1380; Кржижановські 1380.
98. Рущанські розбуйники. Записано 9-го травня 1976 р. від М. Габушти.
99. Моглиця. Записано 9-го травня 1976 р. від М. Габушти.
100. За переліском. Записано 9-го травня 1976 р. від М. Габушти.
101. Ясенники. Записано 9-го травня 1976 р. від М. Габушти.
102. Млачки. Записано 9-го травня 1976 р. від М. Габушти.
103. Як кральovalа Марія Терезія. Записано 9-го травня 1976 р. від М. Габушти.
104. Кучалата. Записано 9-го травня 1976 р. від М. Габушти.
105. Руський цінтерь. Записано 9-го травня 1976 р. від М. Габушти.
106. Як Мадяри в нас були — гортійовці. Записано 9-го травня 1976 р. від М. Габушти.
107. Сто златых. Записано 9-го травня 1976 р. від М. Габушти.
108. Циган на сповіді. Записано 9-го травня 1976 р. від М. Габушти.
109. Як ся циган сповідав. Записано 9-го травня 1976 р. від М. Габушти.
110. За г'азду і г'аздиню. Записано 9-го травня 1976 р. від М. Габушти.
111. Коза. Записано 9-го травня 1976 р. від М. Габушти.

СЛОВНИК МАЛОЗРОЗУМІЛИХ ДІАЛЕКТНИХ СЛІВ

август — серпень*	быча — бичок
австріяки — австрійці	біг'арь — палиця
ай — і	бізовні — напевно
алмужна — милостиня	бізонь іштен — ій-богу
аля — глянь, дивись	біреш — візник
анцуг' — костюм	бісідувати — говорити
апріль — квітень	біт — квартира
аси — здоється	б'їдати — істи
аспонь — хоч би	бкопати — обкопати
ачей — може й	ближе — близьче
атак — так	бліз — близько
атоты — ці	бмащений — брудний
ату — тут	бночоватися — заночувати
бавитися — гратися	богатство — багатство
баксички — коробки	богасьтво — багатство
балакати — говорити	бодак — будяк
баламута — неприємність	боденка — маслоробка
балити — пакувати	бодраный — обідраний
бамбрюхи — черева	бойовав — воював
банда — музиканти	боканчі — черевики
бандурка — картопля	бо-м — бо я
баня — шахта	босорка — знахарка
бараки — дерев'яні хати	боцан — лелека
барва — фарба	бочкоры — постоли
барз — дуже	брана — ворота
барзі — сильніше	братове — брати
баса — в'язниця	братраньова — жінка двоюрідного
басні — вірші	брата
бахтар — вахтар	брез — без
бача — вівчар	бриївле — бритви
бганяти — охороняти	бстati — обйтись
бгороджена — огорожена	бувак — бутай
бжывити — прокормити	будова — хата, дім
бетек — хворий	будучність — майбутнє
бетлегемы — учасники різдвяної драми	бук — бік
бы — бо	булшый — більший
быв — був	бурк — дім, палац
бывати — жити	буханок — буханка
балам-м — я була	бходжувати — доглядати, виховувати
были — були б	бціловати — обціluвати
бы-м — я б	бчись — почисти
бы-сь — щоб ти	б'яти — обняти
быт — квартира	вадитися — сваритися
быти в тяжі — бути вагітною	вакояка — штукатурка

* Слова пояснюються за їх значенням у тексті.

валал — село
валькы — непалена цегла
вандровка — мандрівка
варташ — вартовий
вар'я — чекай
варь — вари
вблагала — пом'якшала
вболочи — одягти
вгень — вогонь
вголоситися — обізватися
вгрітися — зігрітися
вдніу — всередині
вдолину — книз
ведуці — завідувач
ведь — веди
ведьма — відьма
ведьмах — чародійник
велітель — командир, ватажок
велітельство — командування
вельо — багато
вера — справді
веречи — кинути
верші — постоли
верс — над
верства — генерація
верстовници — ровесники
версь — кинь
верх — дерев'яна основа стріхи
веце — більше
веці — речі
вечары — вечори
вечурки — вечорниці
воздух — повітря
взыватися — обзвиватися
взиратися — оглядатися
взnavати — визнавати
взябнутися — промернути
выбавити — забезпечити
выбиз — розбив
выбор — комітет
вываль — покажи
выврат — урвище
выгварити — сказати
выгнati — прогнати
выговена — полагоджена
выговлювати — виходити назустріч
виджу — бачу
видіти — бачити
выдтам — звідти

выздоровіти — вилікувати
выжити — жити
вымати — позловловати
вылудити — виманити
выложкы — погони
вылчак — вівчарка
вымінити — визволити
выплата — нагорода
выпозерати — знайти
выпущати — пускати
высылочка — радіостанція
выслободити — визволити
выстроїти — дати форму
вытяговать — переселити
выходиска — дорога
выцвік — вправи
вычерьяти — поміняти
вычи стити — почистити
вышивовать — послати
вылімарити — викинути
вікрайнець — українець
вірджавий — іржавий
вірши — вірші
в'їсти — вдарити
вкажте — покажіть
в кого — в справі кого
вкружытися — зробити круг навколо
себе
владати — могти
влак — поїзд
вмерлый — мрець
вна — вона
вначити — щось робити
внюютися — сумувати
вод — від
воднести — віднести
водстраниця — відійти
возмий — візьми
воєнноплінний — військовополонений
война — війна
вокраєць — окраєць
вон — надвір
ворожыти — чарувати
воріяш — казкова істота
воробель — горобець
востро — гостро
восуд — доля
вот — ось
вотава — отава

воцілка — кресало
вояк — солдат
впитися — сп'яніти
впрігати — запрягати
враг — ворог
врати — орати
вратовав — врятував
все — завжди
ясилиякі — всілякі
всітроми — всі троє
всяди — всюди
створені — відчинені
вуз — віз
вуйко — дядя
вун — він
вучко — віконце
вхабити — лишити
вхопити — спіймати
вшимнутися — спостерегти
вшытки — всі
вшіпки — оциплки
вшкраптати — почистити
в'ятися — загоріти

гад — гадюка
гайшник — місце на штанах із домотканого полотна, яким проходив пояс («ремінь»)
галайкати — галасувати
гардо — гарно
гарло — горло
гача — жереб'я
гварити — казати
гев — сюди, тут
гев-там — сюди-туди
гевте — дивіться
гезге-ле — дивіться-но
гейц — хиба
геле — дивись
гынути — дохнути
гырмить — гриммить
гі — як
гібай — іди, ідім
гінджімірь — інженер
главный — головний
глупачка — дура
глядати — шукати
гнедъка — зразу
то — його

годинка — годинник
годностар — високий урядовець
годь водь — як живеи
гольвоно — де є
голоситися — зголосуватися
гомбати — колисати
гоптак — струнко
горі — вгору
горнец — горішок
горня — глечик
госпіталь — лікарня
гостинський — власник гостинниці
град — замок
границя — кордон
грачки — іграшки
гріб — могила
грозом — з погрозою
громадія — купна, багато
громадка — купка
гудба — оркестр
гук — крик, шум
гусаре — кавалерія
гуслі — скрипка
гуторити — говорити

г'авалір — парубок, юнак
г'азда — чоловік
Г'аздорань — назва гори в с. Старина
Г'арадичі — східці
г'ачі — кальсони
г'вер — гвинтівка
г'ерок — піджак
г'райцарі — гроши
г'рейда — крійда
г'роф — граф
г'убаня — верхній одяг
г'убанярош — той, що виготовлює г'убані

д' — до
давай — іди
даг'де — десь, кудись
дакый — якийсь
дакой — якесь
даколи — колись
дакотрый — котрийсь
даку — якусь
дакус часу — якийсь час
далейслужаці — військовий

дар — подарунок	дополы — половину
дас — біля, приблизно	допопасти — знайти
дась — дастъ	доправды — справді
дате — дасте	дораз — зразу
дати цішку — дати ссати	дос — досить
дашо — щось, дещо	доспливий — дорослий
дашкы — якісь	дотулити — доторкнутися
двасто — двісті	доч — дощ
двигнути — підняти	драга — дорога
дев'ятьсто — дев'ятсот	дошкіковати — роздобути
дека — одіяло	драгий — дорогий
декунки — окопи	дралнути — спіймати
делекатний — делікатний	дрыва — дрова
денис — щодня	дрий — дери
де-сь — де ти	дрылити — кинути, штовхнути
децембер — грудень	другий — інший
делострелецтво — артилерія	другийкрат — вдруге
дзбати — дбати	друт — дріт
дзвунник — дзвонар	дудня — вдосвіта
дзіг'аретлі — сигарети	дузнатися — довідатися
дівка — дівчина	дуйде — дійде
дівчатишє — дівчинка	думавуть — думають
дідо — дід	дустати — одержати
ділня — кузня, майстерня	дябол — диявол
діля — дощана підлога	езермештер — майстер на всі руки
діндява — назва рослини	езредеш — полковник
дітвак — дитина	еменве — місцевий національний комі-
днесь — сьогодні	тет
днеська — сьогодні	ередь — іди
до — в	ерзить — іржитъ
добра — час	ероплан — літак
добитися — добрatisя	єден — один
довг — борг	єднакы — однакові
доволенка — відпустка	єнодухый — простий
доволити — дозволити	ей — її, й
довольте — дозвольте	ем — я
домкрутла — навколо	есть — е
доган — табак	жадати — просити, бажати
догоднүтися — домовитися	жадный — жодний
доіднати — домовитися	жарлити — ревнувати
дозаду — взад	же — що
дозирати — долядати	жебы — щоб
дозорця — наглядач	жебы зъмс — щоб ми
доклады — документи	желізні — залізні
доладжувати — догофлювати	женська — жінка
долов — вниз	ке-сь — що ти
должыти — домовити	
долок — ямка	
дому — додому	

жыван — злодій
жывити — кормити
жывут — жити
жыдове — жиди, євреї
жыдувка — єврейка
жына — жінка
жычати — нозичати
жобры — жебри

за — про
забава — гуляння
забалити — запакувати
забити — вбити
заблищати — блиснути
занбертатися — закружляти
завісити — ловісити
заводити — плакати
загасити — погасити
загласитися — зголоситися
загнати — послати
загородка — город
заградник — садівник
зад — за
задітися — дітися
задуситися — задушитися
заєдні — хто такі
зажадати — забажати
зазрак — диво
зайщена — забезпечена
зайдка — вузлик
зайтися — обйтися
закы — поки
закласти — накрити
заколы — окопи
заметати — відкинути
замести — підмести
запальновачий — запальній
заперти — заперечити, затайти
записы — договір
заплата — нагорода
запомочи ся — набути майно
заприй — зачини
заспати — заснути
застря — приданс
зась — знов
зато — тому
затопитися — втопитися
затровити — нацькувати
заходити — вистачати

зацільовати — націлити
збавитися — позбутися
збадати — спостерегти
збачити — спостерегти
збойник — розбійник
збрањ — зброя
збудоватися — побудувати хату
зведави — цікаві
зверечи — скинути
зверьха — згори
звірю — звірів
зволаваці лісток — призив в армію
зволити — обрати
здатний — пригожий
здогонити — наздогнати
здравый — здоровий
зладити — приготувати
злато — золото
эмочи — зможти
знаву — знаю
знаменати — означати
знатъ — знає
знищити — стратити
зо — зі, із
зобразити — взяти
зрадця — зрадник
зріхтовати — приготувати
з ся — із себе
зунований — втомлений
зудняти — відняти
зустати — залишитися
зухабити — лишити

іба — лише
ібо — бо
ігла — голка
ігнедь — зразу
ід — до
іздержоватися — затримуватися
ізладити — приготувати
ізнивочити — знівечити
ізожре — з'їсть
іні — або
ісхворіти — захворіти, занедужати
іт водъ — тут ти
іт водъок — тут я
іші — ще
ідло — харчі, іжа
імитися — взятися за щось

йізісти — з'їсти
йойкавчи — плаучи
йойкати — плакати

калап — капелюх
кады — де, куди
кабат — спідниця
каждый — кожний
камарат — друг, приятель
камскорей — якнайскоріше
каспесник — носова хустина
капраль — молодший сержант
канура — ворота
карбач — батіг
касанрі — казарми
катове — кати
кафлі — кахлі
кача — качка
качмарь — корчмар
каштель — палац
квартель — квартира
кедъ — якщо
кедъ сконаш — якщо виконаеш
кездсни — починати
кендеріца — кукурудза
кендерічаня — кукурудзиня
кєрница — криница
кыртина — кротовина
кыртица — кротон
клинець — цвях
кліпайки — вій
кобарчитися — хлючитися
коберець — килим, доріжка
кобыя — коли б
кобілка — тайстріна
ковач — коваль
коварня — кузня
котати — стукати
когут — півень
колесар — токар
колесарство — токарство
ком — іди
командо — командуванич
комната — кімната
кому-сь — кому ти
конарь — гілка
конкарювля — гілля
кондас — свинопас
концентрачный — концентраційний

коприва — кропива
коруны — крони
коч — карета
кочік — коляска
кошуля — сорочка
крайчир — кравець
краль — король
кральовна — королева
кральовство — королівство
краскі — гарні
крачати — йти
крем — без
крижковатка — перехрестя
крохтя — трінечки
кувочки — квочка
кукати — кувати
кул — кіл
куломет — куломет
кулько — скільки
кус — трохи
куртый — короткий
куфрик — чемодан
кушати — істи

лада — труна
лазиво — драбина
ласка — любов, кохання
латка — сукно
лахы — плаття
лебо — бо
лед — лід
леж — лежи
лем — лише
лесник — лісник
ліворвер — пістолет
лосний — такий самий
луйтра — драбина
люд — народ
людкове — людоньки
люфт — повітря

мав-им — я мав
маву — маю
мадзілний палець — мізинчик
масток — майніо
мам рад — я люблю
манебрі — маневри
мантель — шинель
марадаш — спокій

мародувати — хворіти
матужити — вважатися
машина — молотарка
маштарня — стайня, конюшня
медовники — медівники
мено — ім'я
меновати — називати
ментоватися — рятуватися
месний — місцевий
мештер — майстер
ми — мені
мы зъме — ми
милорад — охоче
милость — помилування
минувшина — минуле
мыткы — мотки
міван искст — що маєш
міводь — що ти
міджі — між
місто — місце
міт чінал — що робить
младснець — юнак
млака — болото
мнов — мною
мнягкий — м'який
м'ясо — м'ясо
можноть — можливість
молода — невіста
молодий — жених
морков — морква
моститися — бути улесливим
моцний — сильний
моцно — дуже
мочары — болота
му — йому
муг — міг
мудрець — мудрець
мур — стіна
мусай — мусить бути

на — до, по
набалити — приготувати
небырміти — набрякнути
набук — вбік
навечор — ввечері
наїстріч — назустріч
нагодов — випадково
нагору — вгору
надавати — лаятись

надбігло — спало на думку
наднати — підняти
назавтра — завтра
назад — знову
наїсні — справді
най — хай, нехай
найбарзі — найбільше
накривульки — звивисто
накулько — тому що
наладити — приготувати
наложыти — покласти
наметати — накидати
намастити — намазати
наны — тим місцем
нанашка — хрестова мати
наопак — навпаки
наостатку — накінець
напало іх — спало ім на думку
наплашитися — злякатися
наповати — напувати
наолослід — накінець
направити — виправити, дати на місце
напроти — назустріч
напростили — вирівняти
напудитися — злякатися
нараз — зразу
нарамники — брослети
нарвати — назбирати
нарід — народ
народность — національність
нарок — право
насамйперед — насамперед
насеред — серед
нате — візьміть
на тых — до тих
на третій завуд — втретє
нафляскати — набити
находиться — знаходиться
нач — нащо
начисто — зовсім
нащива — відвідини, гості
нащивити — відвідати
нашпоровати — заощадити
небо — жінко
не будуть годні — не будуть могти
небужчик — небіжчик
невдовга — невдовзі
нагода — новина, недобра справа
не годен — не може

недосмівав — не наважуюсь
немзетершек — національна міліція
нем ігоз — неправда
нем медек — не іду
немоцниця — лікарня
неприятель — ворог
неспослушний — неслухній
несправно — неправильно
нешколовані — неосвічені
ниг'де — ніде
ниєдному — жодному
никого — нікого
нич — нічого
нижкий кунь — дикий кінь
ні — них, ось, дивись
ніг'да — ніколи
нікогда — ніколи
нічево — нічого
новачок — новичок, ректрут
новариш — нотаріус
ногавиці — штани
нон — той
носиться — поводитися
нуж — ніж
нуч — ніч
нуй — неї
ня — мене
няньо — батько

о — про, об
оберлайтнант — старший лейтенант
обичайний — звичайний
обіднати — замовити
облак — вікно
облача — віконце
облек — костюм
обріпувати — струшувати
обув — взуття
обувник — швець
обход — крамниця
овоц — фрукти
од — від
одвіснти — повіснти
одгваряти — відмовляти
одвод — набір в ректрут
оддяковати — подякувати
одказовав — переказував
одкупити — відкупити
одмена — нагорода

одобратися — відійти
одператися — відмагатися
одослати — відіслати
ознак — позначка
октобер — жовтень
оле — ану
опальюватися — загорати
опресок — вид хліба
ославлювати — відмічати
ослободити — визволити
осуд — доля
отворити — відчинити
отець — батько
о то — про те
отрова — отрута
офіровати — подарувати, дати
охотно — охоче

пак — потім
паленка — горілка
панове — пани
парубчик — парубок
пасвіско — пасовисько
пасіка — звільнене від кущів місце
пасоватися — змагатися
пасує — підходить
патріти — належати
паця — порося
пачка — пакунок
пачуски — пачіски
паша — корм
пекльований — спечений з муки першого сорту
пензія — пенсія
пеняженка — гаманець
перва — перша
перебойовати — відвоювати
перевболочи — пересодягти
перспрошувати — вибачатись
перетацьковатися — хитатися
перти — стояти на своєму
пестунка — нянька
пец — піч
пецик — пічечка
печі — пекти
пешаці — піхота
писятися — мати ім'я
пысок — морда
письмо — лист

пінязі — гроши
піпка — люлька
пішник — стежка
пішо — пішки
планый — логаний
планка — яблуня
планковий — яблуневий
плаща — нагорода
плескати — аплодувати
плік — полон
плінний — половений
плук — полк
плут — тин
по — після
побідити — перемогти
повала — стеля
новжктя — вживання
повісти — сказати
повіч — скажи
повтаряти — повідчиняти
повтре — фотографія
погинути — загинути
погратулувати — поздоровити
погріб — похорон
подконяк — кінник
подля — на
подъли — іди-но
пожычти — позичити
пожычка — позика
позаперати — позачиняти
позбоку — збоку
поздравити — поздоровити
позирати — дивити
позір — увага
познаете — знаєте
пойднати — замовити
поімати — спіймати
по-їх — по-їхньому
поквалкати — накалати
покладня — каса
поклонитися — поздоровити
покля — доки
покльопкати — постукати
коповати — підкувати
покрасіти — погарнішати
покровець — одіяло
покуй — спокій
покус — потрохи
поліка — половина

поліцайт — поліцай
пслувка — пів
полудне — обід
польовачка — полювання
помуч — доломога
помучник — помічник
понаглятися — поспішати
пониже — нижче
понімаєте — розумієте
понукнути — спонукнути
по нюм — по ньому
пообіді — після обіду
попечатовати — дати печати
попозерати — подивити
попраєти — відремонтувати
попроситися — спитати
прихтувати — пристосувати, приготу-
вати
поробити — зробити, вчарувати
посильніти — посильнішати
по-словенськы — по- словацькы
послідньої — останнє
послужанець — слуга
послушний — слухняний
посправоватися — випередити
поста — варта
построїти — вдаштувати
поты — досі
потому — тому
потрестати — покарати
потя — пташка
похва — піхва
походити — за походженням
поцапкати — накалати
иочеряти — обміняти
почому — чому
пошпинити — забруднити
прапор — батальон
преднось — першість
представитися — показатися
представ собі — уяви собі
предія — прецінь
пресно — точно
приблизитися — наблизитися
прибрati — знайти
придатися — пригодитися
пригласитися — зголоситися
прикалпати — прикріпити
прилба — каска

принцезна — принцеса
приповідати — говорити
приповідка — казка
приправити — приготувати
припря́з — припряжі
пристati — погодитися
присташ — приймак
притраfитися — появитися
притягнути — привести
приходить — належить
прічі — дерев'яні ліжка
про — для
про бoga — ради бoga
пробудити — розбудити
пропустити — звільнити
прото — тому
проситися — питати
пропушнянка — закінчення навчання
пrustелити — простелити
прядки — вечорниці
псичок — цуценя
псоглавець — песиголовець
пуд — під
пуд — під, горище
пудважити — підважити, надняти
пуджати — лякати
пудпертися — спертися
пудростати — підростати
пуйде — піде
пуйти — піти
пусь — пусти
пуцер — денщик
пушка — гвинтівка
пушло — минуло
пушяти — пускати
пчолы — бджоли

рад-не-рад — хоч-не-хоч
радусь — радість
раз — одного разу
рано — вранці
Раковсько-Угорсько — Австро-Угорщина
рапша — трав'янка
реку — кажу
ремесленник — ремісник
республіка — республіка
ріг'лі — поруччя
ровінь — рівнина
родичі — батьки

розболочися — роздягтися
розвлоститися — прогніватися
розказати — наказати
розвлучитися — попрощатися
роzход — розійтися
розвітати — світати
розвітти — розсвінтути
розватися — попрощатися
роковина — річний грошевий податок
роман — румун
рот — уста
рочник — річник
рувно — рівно
руж — роза
ружанець — пenna молитва
рук — рік
рум — ром
руси — росіяни, також: Радянська Армія
руськы — радянські
руські войська — Червона Армія
Руско — Росія, також: Радянський Союз
рушати — чипати
рянда — ганчірка

са — зворотна дієслівна частка
сабля — шабля
сабов — кравець
сала — зал
салаш — кошара
сановати — шкодувати
саркати — іскрити
сарсам — приладдя, знаряддя
свадьба — весілля
своїна — свій
сіть — невід
серенча — доля
си — собі
скаля — скелі
скаменены — скам'янілі
склеп — крамниця
скора — шкіра
скорі — скоріше
скратка — скорочення, коротко кажучи
скушка — перевірка
славностъ — свято
слобода — воля
словенські — словацькі
Словенсько — Словаччини

слугу — слугів
служба — богослужба
смєрдюга — сморід
смівутсья — сміються
смуток — траур
сніжиця — сніжниця
снуп — сніп
согласитися — погодитися
сомар — дурень
соровий — сирий
соха — статуя
соханити — зберегти
соціалістіцкої — соціалістичне
спець — спечи
спылнити — виконати, здійснити
спід — низ
сподобний — тотожний
спозна — знайома
сповістися — поскаржитися
спозоровати — збагнути
споїти — об'єднати
сполнити — виконати
справа — вістка
справоватися — поводитися
спрагота — спека
спрічатися — сперечатися
спрятати — прогнати
ставка — битись об заклад
стало ся — пригодилося
статочний — чесний, справжній
створа — істота
стовати — стояти
столець — стілець
столчик — стільчик
страва — їжа, харчі
страж — варта
стражні — вартові
страний — втомлений
стратитися — зникнути
страшыло — опудало
страшити — лякати
стрепаный — стоптаний
стрібло — срібло
stromik — ялинка
струм — дерево
страсти — струсити
студено — холодно
студня — колодязь
стуничка — криниця

стукати — стогнати
стяжуватися — скаржитися
судище — суд
судцьове — судді
суль — сіль
суть — є
сходы — східці
схопний — здібний
схуднутий — похуділий
ся — зворотна дієслівна частка
сяга — 4 просторові метри дерева
сяги різати — дерево різати
сьте — ви

табор — табір
тады, — тут, цим місцем
тадъ — таж
таліянський — італійський
талпа — підошва
та-м — і я
тамды — там, туди
тамта — та
тамтот — той
тамтути — ті
танір — тарілка
ташка — сумка
телевізія — телебачення
тімнота — темрява
теперькадь — тепер
тесарь — тесляр
ти — тобі
тыж — також
тырлыч — назва рослини
тычка — палици
тісяч — тисяча
тіфус — тиф
то — це
това — стояча вода, болото
тогда — тоді
тоже — також
тополя — осика
топур — сокира
топоря — сокирка
тот — цей
тот — чорт
тота — ця
тоты — ці
того — це, те
трапитися — бідувати

трафити — потрапити
требало — треба було
трепати — бити, стріляти
трестати — карати
третійкрат — втрете
триматися — поводитися
триразнасобнє — тричі так
трудний — стомлений
трясти — трусити
ту — тут
туй — цій
тулько — стільки
ту-м — тут я
туто — це
тютка — тітка
тэмити — пам'ятати

убжыва — харчі
увалити — вдарити, гримнути
увйти — увійти, ввійти
уд — до
уж — уже, вже
укреме — окремо
упертися — спертися
уплатнитися — проявитися
упоїти — підхмелити
упряга — упряж
урядник — урядовець
утройка — втрьох

файно — добре
фалаток — кусок
фальшивство — фальшивість
фамелія — сім'я
фара — приход
фасунг' — пайок
фатляк — хлопець, підросток
фейковый — спружинний
фляшка — пляшечка
фрайрка — кохана
фронт — фронт
фундош — будівельна ділянка
фурміти — дзвеніти
фурт — постійно

харить — хропить
хармаг'ати — брати, горнути
харчати — хропіти
хворота — хвороба

хыбить — бракує
хыжа — хата, кімната
хыжка — хатка, кімнатка
хлон — мужчина, чоловік
хлончико — хлонець
хлончішя — хлонця
хоць — хоч
хрестянка — людина, жінка
косен — користь
ходба — коридор
кодъ — іди
хрыбет — спина
худобство — біднота
худяtko — бідолаха
хуть — смак

цалком — цілком
цалу — цілу
цвiti — цвісти
цвічти — вправляти
целта — брезент
ци — чи
цибаки — сухарі
цивіль — цивіліст
циг'аретлі — сигарети
цимра — кімната
цинтерь — цвінтар
цуг' — взвод
цуг'сфюрер — командир взводу
цурикнутi — загнати назад

чак — лиш
чаков — військовий капелюх
чардаш — угорський танець
чатина — гілля із смерски
чекан — кирка
челядник — член сім'ї, людина
через день — вдень
ческословенські — чехословацькі
чимскорей — якнайскоріше
чкода — шкода
чого съте — чому ви
чоловік — людина
чом — чому
четырьоми — четверо
чудо — диво
чуджа — чужа
чуджі — чужі
чуджинці — чужинці

шаленый — дурний
шандаръ — жандарм
шанець — канава
шаты — плаття
шаркань — змій
шата — плаття
шыбати — сіпати
шыбінь — щибениця
шыковный — спритний
шынг'лы — гонти
шистя — щастя
шыткых — всіх
ші — ще
ші зьме — ми ще
шіня — щеня
шкаредый — негарний
шмарити — кинути
шмытня — кузня
шо — що
шовдра — шинка
шовг'ор — шурин
шопут — малий водопад
шор — порядок, черга
шось — щось
шоська — щось
шпайза — комора
шпаргет — плита

штверті — упряж
штернастый — чотирнадцятий
штири — чотири
штирме — четверо
штранг' — мотузок
шрафіки — погони
штромблі — панчішки
штромаг' — прут
штудент — студент
шувный — гарний
шумный — гарний
шуп — бух
шупати — штурхати, чипати
югас — вівчар
юй — ій
юній — червень
юноша — юнак

язык — мова
якысь — якісь
яко — як
якой — яке
я не годен — я не можу
янувар — січенъ
ярок — потік
яучі — здібні, здатні

V. БІБЛІОГРАФІЯ НАРОДНОЇ ПРОЗИ СТАРИНСЬКОЇ ДОЛИНИ

1. Багата шапка. На народні мотиви написав Микола Томан. — Зелений віночок — червоні квіточки. (Підготовка текстів, упорядкування та критико-біографічний портрет Олени Рудловчак). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1965, с. 192—194.
2. Багата шапка. Казкар невідомий. Записав Микола Томан. — Г. «Нове життя», XII, 1962, 52, с. 7.
3. Багна. Юрій Чорнанич. Записав Михайло Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 483.
4. Бідний дзвінник і його сини. Іван-Гамар-Попик. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 3. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1969, с. 164—174.
5. Бідняк і смерть. Юрко Шамулка. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 91—96.
6. Бідняк на суді. Юрко Шамулка. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 83—87.
7. Білі курчата. Юрко Шамулка. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 97—99.
8. Борніов Янко. Василь Смоляк. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 529—535.
9. Брати. Юрій Чорнанич. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, Пряшів, 1979, с. 480—481.
10. Вдячний хлопець. Юрій Чорнанич. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 481—482.
11. Вечурки у Великій Поляні. Іван Пітлянич. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 476—477.
12. Видіння. Юрій Чорнанич. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 485.
13. Винахідливий циган. Марія Пірош. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 147—149.
14. Вояк і мрець. Анна Мартяк. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав

- Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 493.
15. Газдорана, Юрко Колинчак. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 422.
  16. Ге-ле-ле. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 446—447.
  17. Дванадцять місяців і дівчина—сирітка. Ганна Дуркот. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, З. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1969, с. 57—58.
  18. Двоми кумове. Михайло Габушта. Записав М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 561—562.
  19. Дівчата-партизанки, Анна Харитун. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 519—520.
  20. Дівчина і чорт. Юрко Шамулка. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, З. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1969, с. 21—24.
  21. Дівчина-сирітка і дванадцять місяців. Анна Харитун. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 512—514.
  22. Дідусь і чорт. Юрко Шамулка. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, З. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1969, с. 25—30.
  23. Духнович і Павлович о палиці. Юрко Колинчак. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 426.
  24. Дяків син. Василь Смоляк. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 540—543.
  25. Еден г'рацарь. Василь Смоляк. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 555—556.
  26. Жінка, бочка і пачуски. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 446.

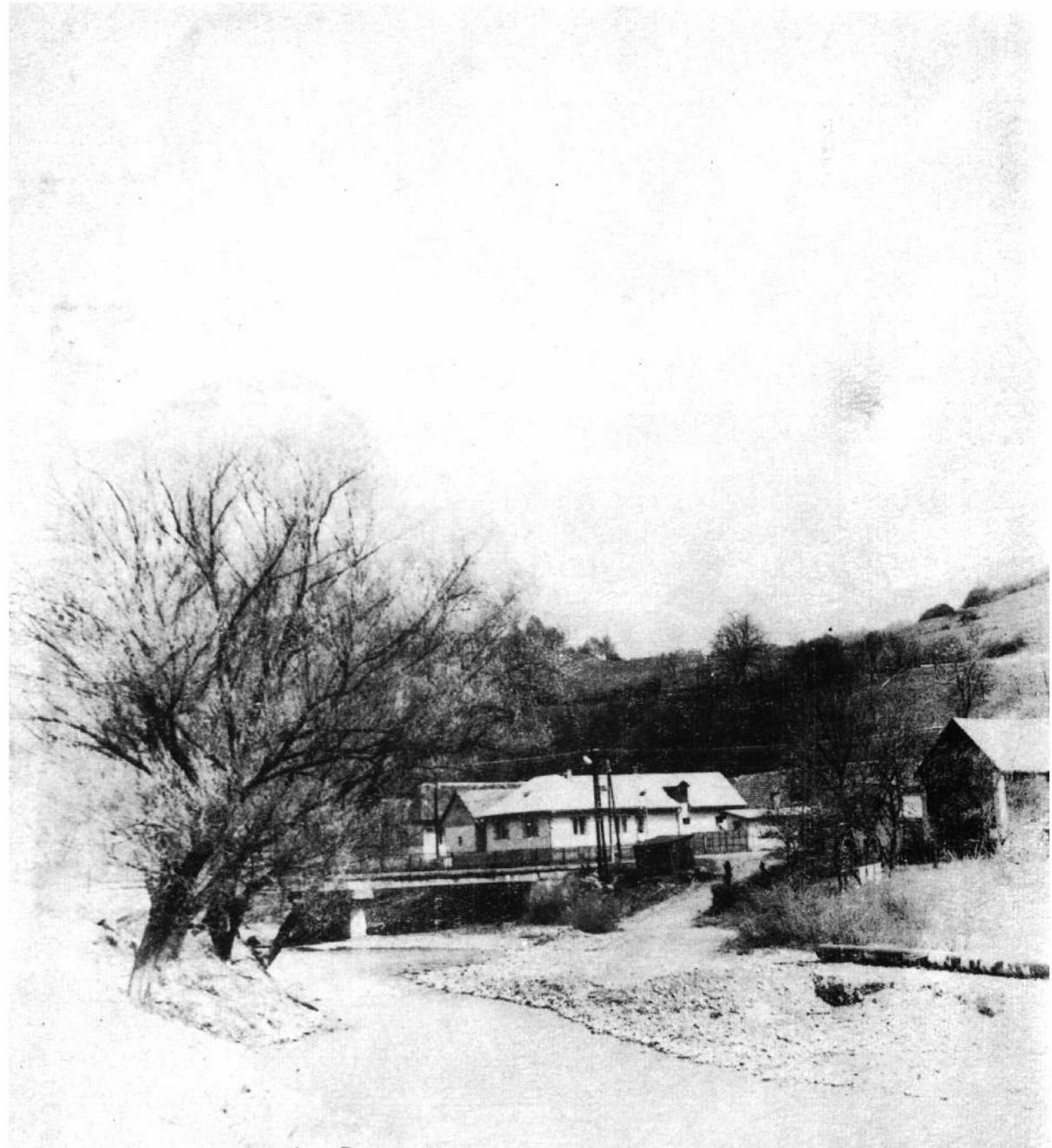
27. Жінка, її чоловік і коханець. Юрко Шамулка. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 103—106.
28. Жінка, її чоловік і продавці. Олена Дем'ян. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 161—163.
29. За босорки. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашському педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 445—446.
30. За вояка. Юрко Шамулка. Зап. М. Гиряк. — Г. «Нове життя», XV, 1965, 1 (додаток), с. 3—16; Три дукати. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 59—69.
31. За газду і газдиню. Михайло Габушта. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашському педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 569—570.
32. За єдного попа. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашському педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 440—442.
33. За єдного худобного чоловіка. Василь Смоляк. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашському педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 550—552.
34. За єдину стару бабу. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашському педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 450—451.
35. За єдину стару бабу худобну. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашському педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 452—453.
36. За жебрака. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашському педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 439—440.
37. Заклята гора. Андрій Попович. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашському педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 509—510.
38. Заклята гора. Юрко Шамулка. Записав М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 7—26.
39. За мадяра. Юрій Габушта. Записувач невідомий. — З українського фольклору Східної Словаччини. (Репертуарний збірник на допомогу гурткам НХС). Видав Східнословашський український музей в Красному Броді, Пряшів, 1963, с. 55.
40. За панову доньку і за слугу Янка. Юрко Шамулка. Зап. М. Гиряк. — Українські

ВІДИ НА СЕЛА
СТАРИНСЬКОЇ ДОЛИНИ

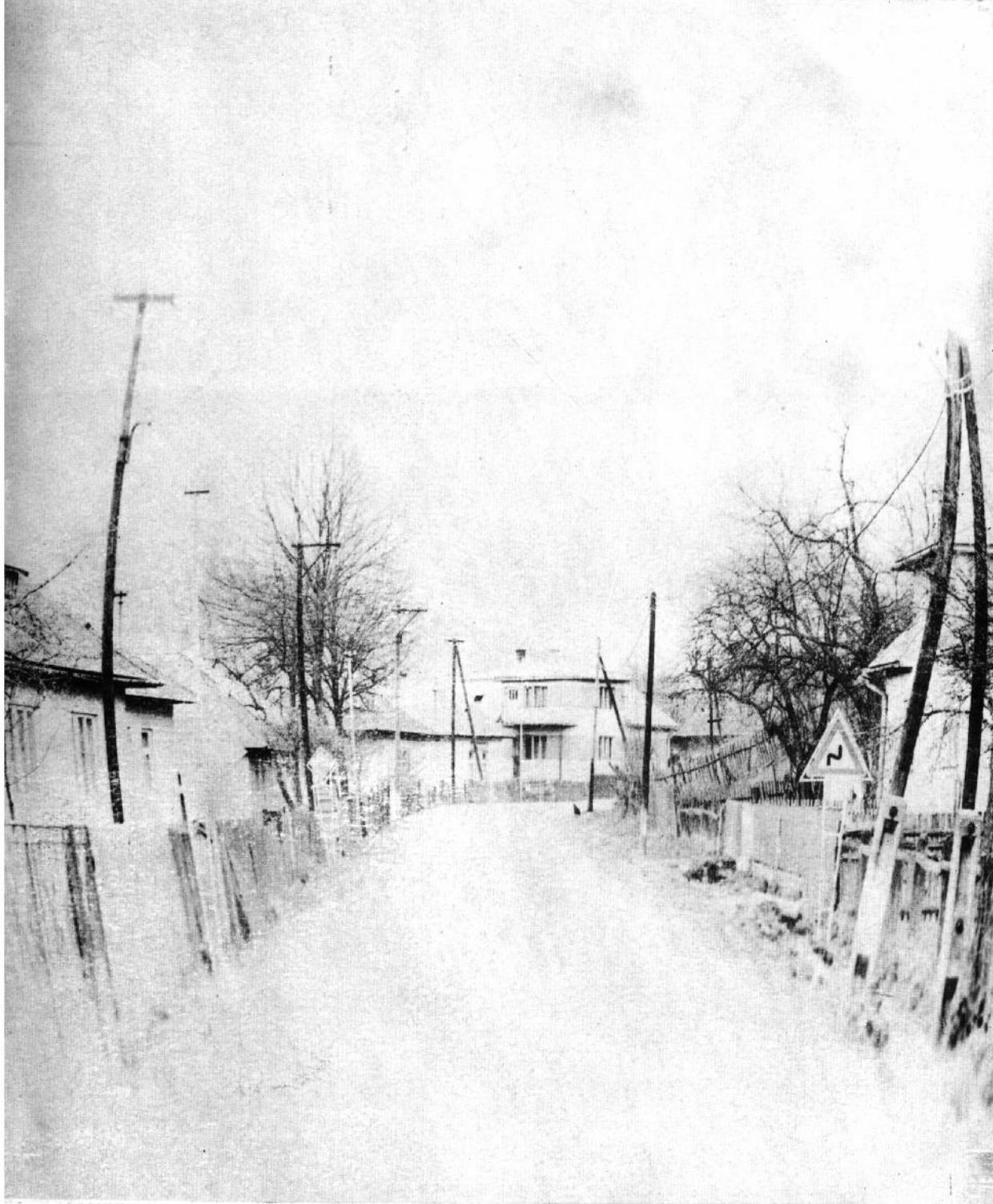

1. Частина с. Старини з видом на гору Газдорань. Архів МУК.

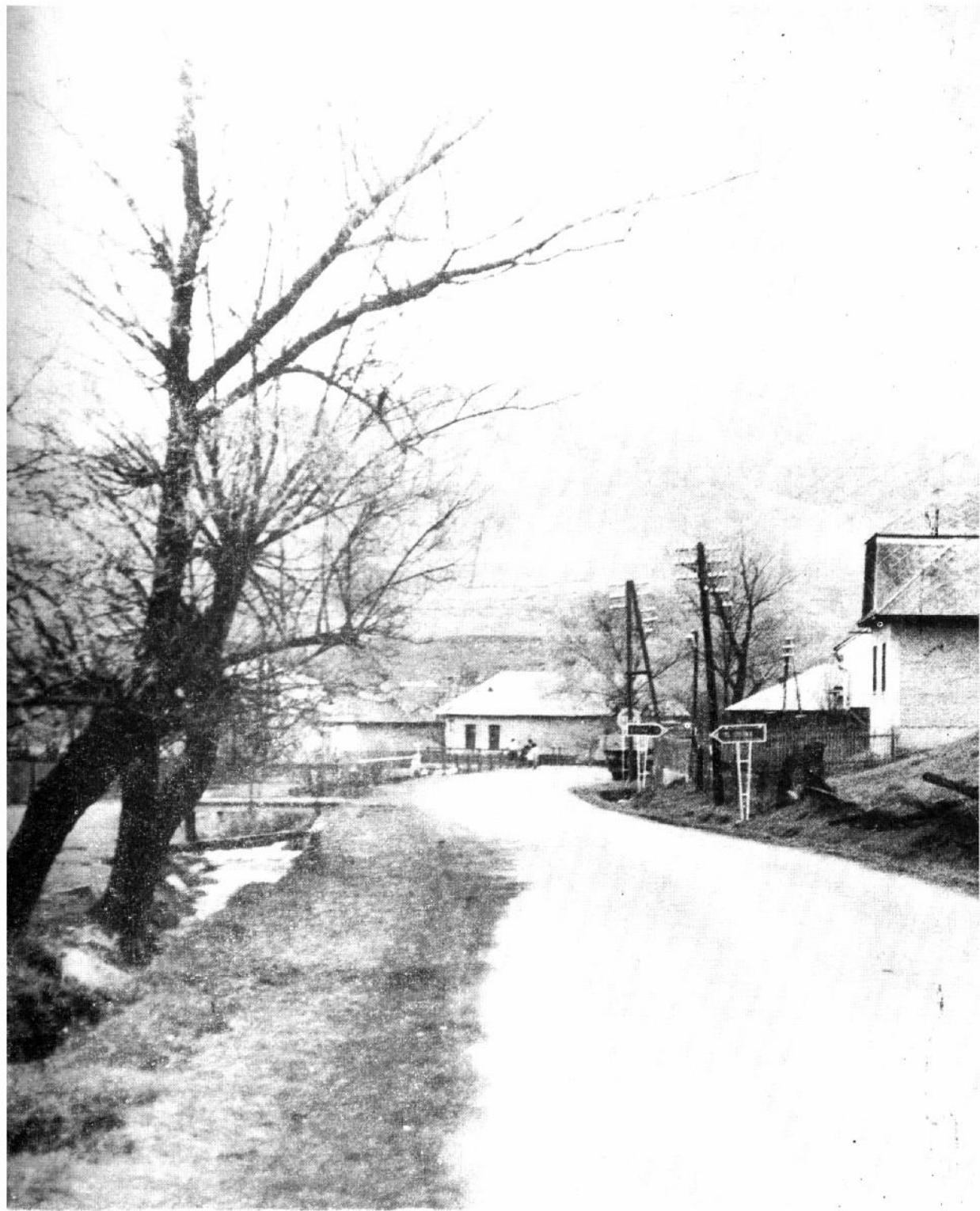
2. Село Старина. Архів МУК.

3. Вулиця в с. Старина. Архів МУК.

4. Спосіб відкладання востроговок для сушіння сіна в Старині. Архів МУК.

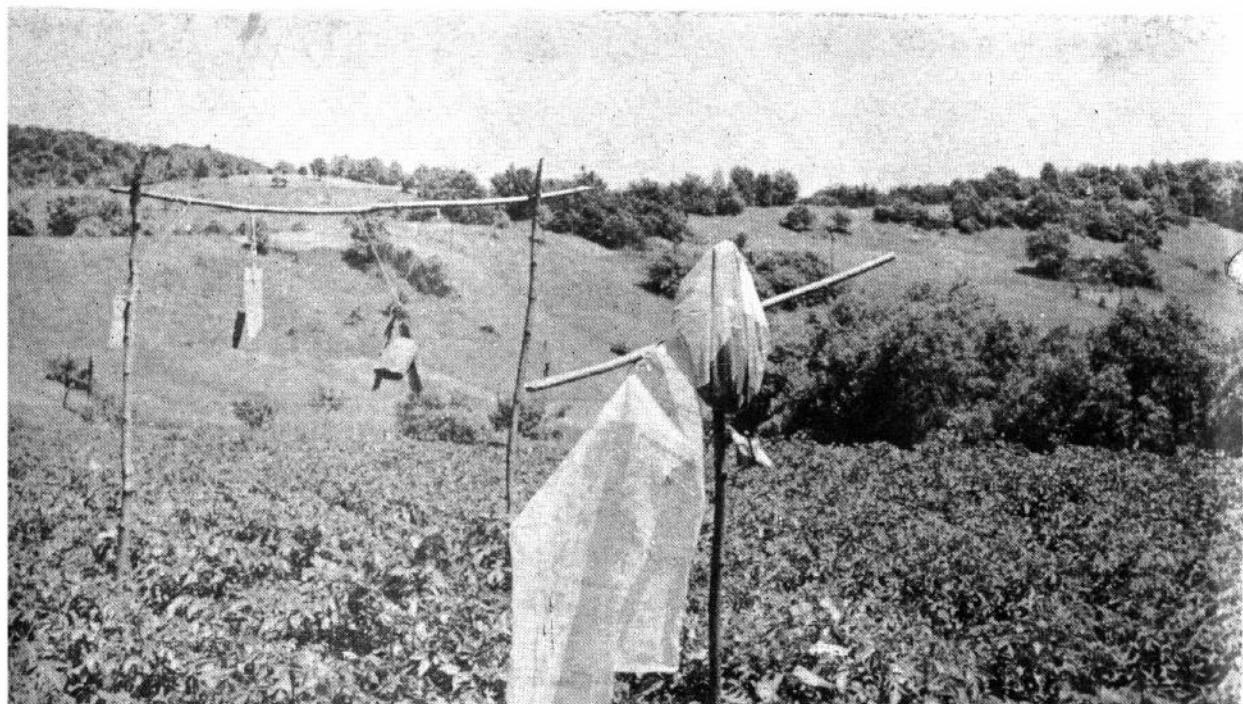

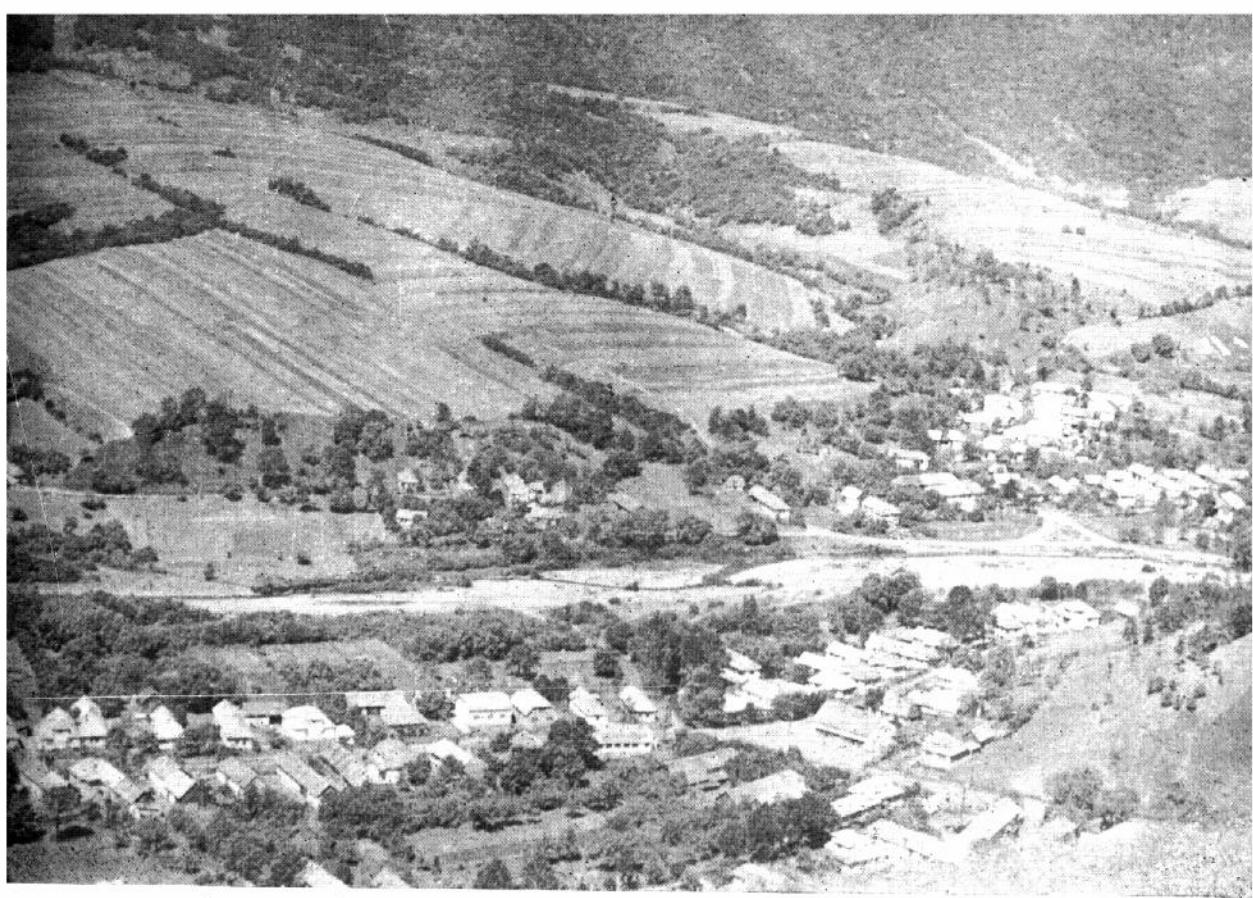
5. Вулиця в с. Старина. Архів МУК.

6. Сільська хата в с. Старина.

7. Страшки (опудала) в с. Старина.

8. Середина с. Старини.

9. Нижній кінець с. Старини.

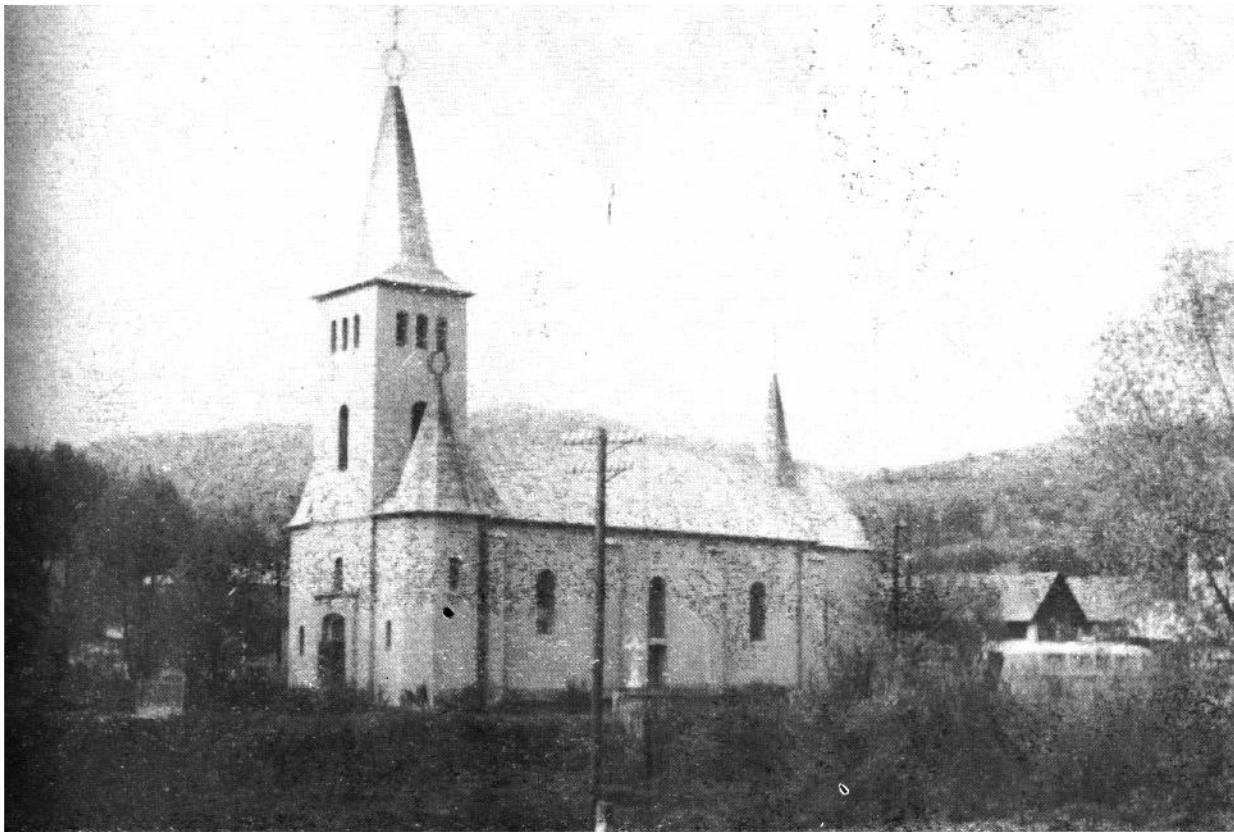

10. Частина с. Великої Поляни.

11. Нижній кінець с. Великої Поляни.

12. Церква в с. Великої Поляни.

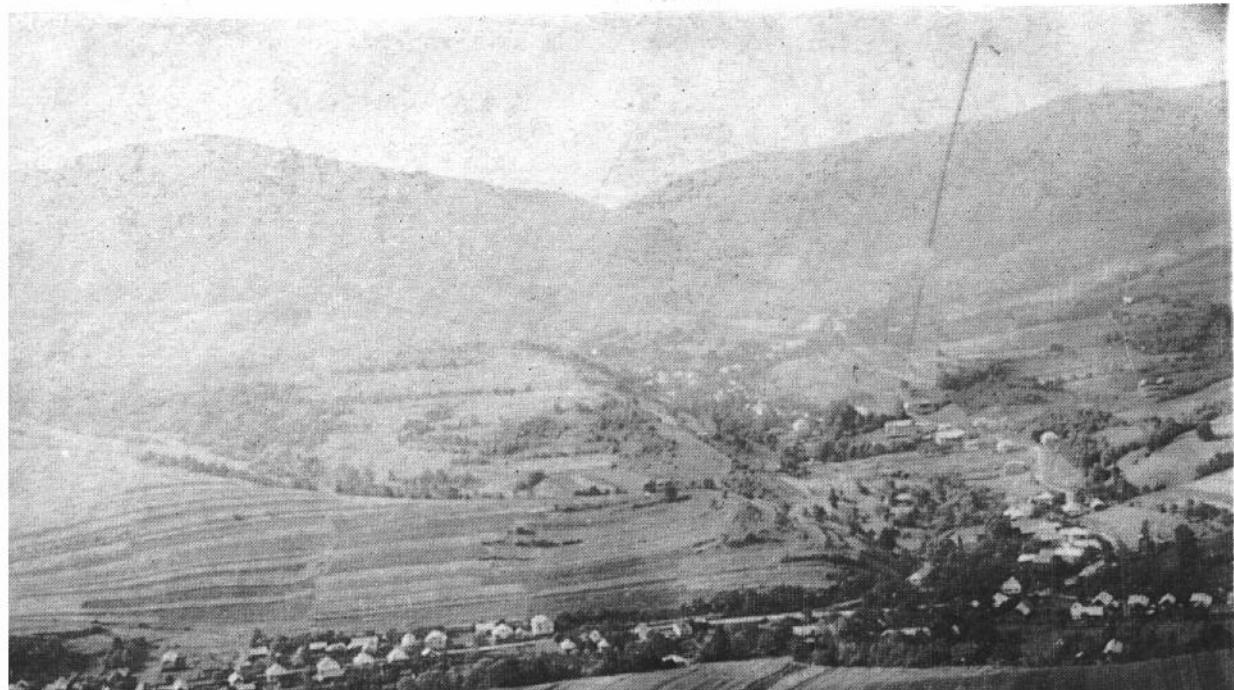
13. Прутяний (плетений) пліт у с. Велика Поляна.

14. Будинок МНК в с. Смульник.

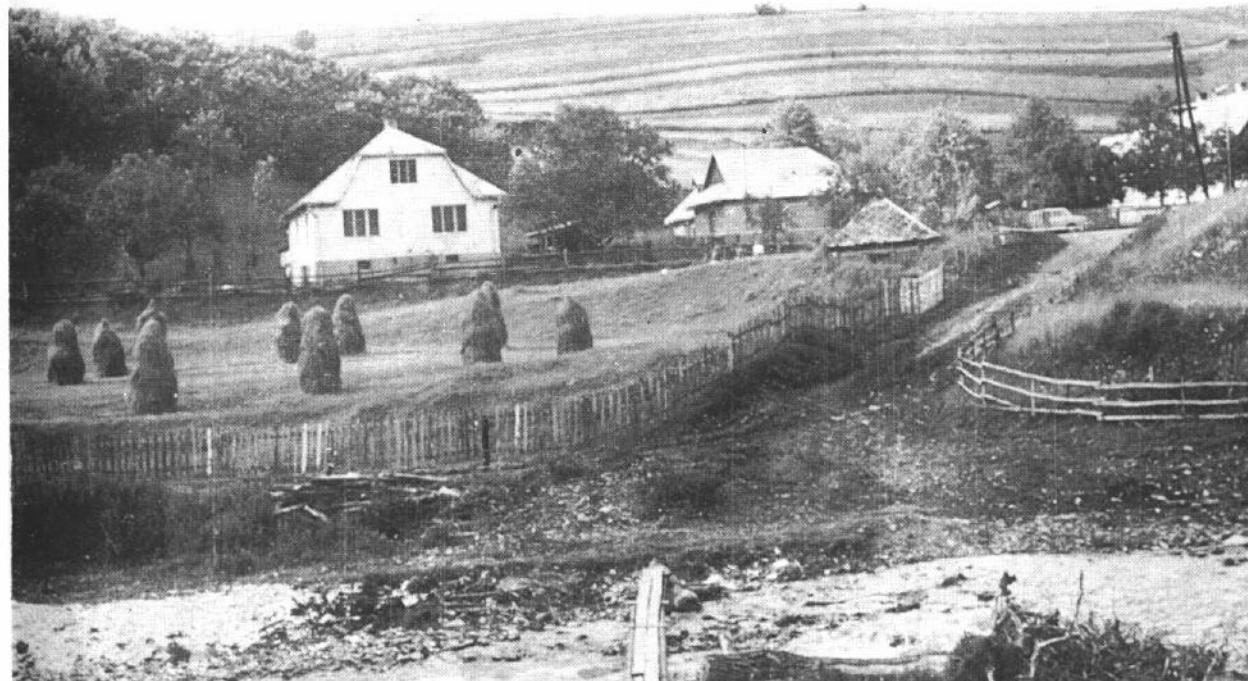
15. Село Руське без правого боку.

16. Праця з тичною фасолею в с. Руське.

17. Річка Циреха на нижньому кінці с. Руського.

◀ 18. Один з видів огорожі в с. Руському.

◀ 19. Штахітковий пліт, востротовки із сіном та муруваниця в с. Руському.

20. Річка Цироха нижче с. Руське.

21. Середина с. Руське.

- народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 91—93.
41. За переліком. Михайло Габушта. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 564.
42. За полянку. Андрій Люра. Зап. Іван Панькевич. — Іван Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей, Пряга, 1938, с. 513.
43. За сироту. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 444—445.
44. За слугу. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 451.
45. Захаплива кума. Марія Пірош. Зап. М. Гиряк. — Г. «Нове життя», XII, 1962, 37, с. 5.
46. За шарканів. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 436—437.
47. Злата країна. Андрій Полович. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 503—508.
48. Золота ложка. Василь Смоляк. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 552—553.
49. Іван дроворуб. На народні мотиви написав Микола Томан. — Зесній віночок — чорвоні квіточки. (Підготовка текстів, упорядкування та критико-біографічний нарис Олсні Рудловчак). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1965, с. 194—196.
50. Іван і його біда. Ганна Дуркот. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 181—183.
51. Іван і його жінка. Марія Пірош. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 139—140.
52. Іван і Мошко. Микола Томан. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 180.
53. Іванові пригоди. Марія Пірош. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 127—130.
54. Іван, чижем, жид і баран. Марія Пірош. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 150—151.
55. Ісус Христос і святий Петро. Юрко Колинчак. Зап. М. Гиряк. — Науковий збір-

- ник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979.
56. Казка про бідну дівчину. Казкар невідомий. Зап. Юрій Гриб. — Г. «Нове життя», X, 1960, 7, с. 5.
57. Казка про дурну жону. Марія Пірош. Зап. М. Гиряк. — Г. «Нове життя», XIII, 1963, 51—52 (додаток), с. 7—10; ж. «Дружно вперед», XIV, 1964, 3, с. 26—27; Як чоловік зустрічає дурних людей. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 123—126.
58. Казка про короля Матяша. Іван Гамар-Попик. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 3. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1969, с. 182—185.
59. Казка про худобного хлопця. Казкар невідомий. Записала Надія Білянська. — Г. «Нове життя», X, 1960, 15, с. 4.
60. Кантор, циган і піп. Юрко Шамулка. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 88—90.
61. Коза. Михайло Габушта. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 570.
62. Коли-м коні водив. Юрій Чорнанич. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 484—485.
63. Король і його сини. Юрко Шамулка. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 27—43.
64. Король і його три дівочки. Юрій Чорнанич. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 478—480.
65. Король і його три дівочки. Анна Харитун. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 514.
66. Красна долина. Юрій Чорнанич. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 484.
67. Купець і учень. Микола Томан. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, 1966, с. 177—179.
68. Кучалата. Михайло Габушта. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 566—567.
69. Легенда про Мадея. Юрко Шамулка. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки

- Східної Словаччини, 3. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1969, с. 31—41.
70. Лисг з Америки. Юрко Шамулка. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 112—113.
71. Маірський Пастушок. Іван Зубаль. Записувач невідомий. — З народної пам'яті II. Додаток ж. «Дукля». Видав Свидницький музей української культури, Пряшів, 1970, с. 13—16.
72. Мати і син. Юлія Врана. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 524—525.
73. Млачки. Михайло Габушта. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 564.
74. Млинарева донька. Іван Питлянич. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 458—463.
75. Млинарь і слуга. Анна Харитун. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 515—516.
76. Моглиця. Михайло Габушта. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 564.
77. Музиканти в пеклі. Іван Гамар-Попик. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 3. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1969, с. 191—192.
78. На въжні і на въмолоті. Василь Смоляк. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 559—561.
79. Народний лікар. Юрко Колинчак. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 425—426.
80. Наша Г'аздорана. Олена Кузьма. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 426.
81. Немоторний Іван. Марія Пірош. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 131—135.
82. О першій світовій війні. Олена Кузьма. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав

- Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 428—429.
83. О сині і матір. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 440.
84. О тифі. Олена Кузьма. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 426.
85. О трох сину і одного дзвонаря. Іван Питлянич. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 463—472.
86. Пан і його пси. Юрко Шамулка. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 114.
87. Пастух і принцеса. Іван Гамар-Попик. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 3. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1969, стор. 180—181.
88. Переказ про село Ялову. Іван Зубаль. — Ж. «Дружно вперед», XI, 1961, 9, стор. 30.
89. Петро і його кінь. Федір Силанич. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 3. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1969, с. 42—50.
90. Пишна принцеса. Юрко Шамулка. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 54—58.
91. Піш, дяк і дзвінник-неборак. Марія Пірош. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 121—122.
92. Піп-залицяльник. Марія Пірош. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 144.
93. Піп і палиця. На народні мотиви написав Микола Томан. — Зелений віночок — червоні квіточки. (Підготовка текстів, упорядкування та критико-біографічний нарис Олени Рудловчак). СНВ, ВУЛ, Пряшів, 1965, с. 192.
94. Піп-полюбовник. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 442—443.
95. Пісня про Красну долину. Юрій Чорнанич. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 483—484.
96. Побожна жена. Казкар невідомий. Записав Микола Томан. — Г. «Нове життя», X, 1960, 12, с. 4.
97. Попеляшник. Юлія Врана. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав

- дав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 521—524.
98. Попеляшник. Юрко Шамулка. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 3. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1969, с. 7—20.
99. Попівська панцина. На народні мотиви написав Микола Томан. — Зелений віночок — червоні квіточки. (Підготовка текстів, упорядкування та критико-біографічний нарис Олени Рудловчак). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1965, с. 190—191.
100. Пригоди вояка, що вертався додому. Іван Гамар-Попик. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 3. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1969, с. 175—179.
101. Пригоди Юрія Чорнанича. Юрій Чорнанич. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 485—492.
102. Принцеса і бридкий принц. Анна Харитун. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 514—515.
103. Про бискупа. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 451—452.
104. Про двох братів. Марія Филип. — З глибини віків, СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1967, с. 297—298.
105. Про дівчину і хlopця. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 447—448.
106. Про життя народного поета Юрка Колинчака.¹ Юрко Колинчак. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 423—425.
107. Про кума й куму. Марія Пірош. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, 1966, с. 142—143.
108. Про мельника і його кума. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 443—444.
109. Про музикантів. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 438—439.
110. Про Несеренчу. Юрій Габушта. — З глибини віків. Антологія усної народної творчості українців Східної Словаччини. Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі, Відділ української літератури в Пряшеві, 1967, с. 295—297.
111. Про панщину. Юрко Колинчак. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 426—427.

- їнської культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 426—427.
112. Про першу світову війну. Юрко Колинчак. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 426.
113. Про попа і слугу Івана. Анна Мартяк. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 493—494.
114. Про попа, що мав фраїрку. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 447.
115. Про Старину. Юрко Колинчак. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 423.
116. Про трьох попів-плюючих. Іван Питлянич. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 472—477.
117. Про холеру в Старині. Юрко Колинчак. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 422—423.
118. Про худобних людей, що мали много дітей. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 448—450.
119. Розум і Серенча. Іван Питлянич. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 456—458.
120. Руський цінтер. Михайло Габушта. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 567.
121. Рущанські розбуйники. Михайло Габушта. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 563—564.
122. Серенча і Несеренча. Іван Гамар-Попик. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 3. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1969, с. 186—188.
123. Сирота. Анна Харитун. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей

української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 517—519.

124. Сліпий король і його сини. Василь Смоляк. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 526—529.
125. Слово о трьох водах. Юрко Колинчак. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 422.
126. Слуга і Мошко. Марія Пірош. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 115—120.
127. Смерть і злодій. Іван Гамар-Полик. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 3. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 189—190.
128. Смерть, кантор і вояк. Юрко Шамулка. Зап. М. Гиряк. — Ж. «Дружно вперед», XIV, 1964, 2, с. 26—27; Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 70—75.
129. Сиритний хлопець. Василь Смоляк. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 553—555.
130. Стара баба. Марія Біндзар. Зап. М. Гиряк. — Г. «Нове життя», XII, 1962, 51, с. 4.
131. Сто златих. Михайло Габушта. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 568.
132. Томчів Янчи. Василь Смоляк. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 557—559.
133. Три брати. Олена Гриб. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 171—173.
134. Три пруты. Юрко Колинчак. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 423.
135. У червених ногавичках. Юрій Чорнанич. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 482—483.
136. Хлопчик-пальчик. Юрко Шамулка. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 49—53.
137. Циган на сповіді. Михайло Габушта. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 569.

138. Циган та піп на ярмарку. Казкар невідомий. Записав Мілан Васько. — Г. «Нове життя», XI, 1961, 12, с. 6.
139. Циган хотів. Марія Піроць. Зап. М. Гиряк. — Г. «Нове життя», XII, 1962, 51, с. 4.
140. Чарівні гуслі. Василь Смоляк. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 535—540.
141. Чоловік, жінка і горшки. Олена Дем'ян. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 153—157.
142. Чоловік і жінка. Василь Смоляк. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 556—557.
143. Чоловік, суддя і циган. Казкар невідомий. Записав Мілан Васько. — Г. «Нове життя», IX, 1959, 52, с. 6.
144. Чорна й біла пасха. Василь Смоляк. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 557.
145. Шо були двої, а хотіли мудру куму. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 437—438.
146. Юрко Кушнір. Юрко Колинчак. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 426.
147. Як баба корову продавала. Юрій Габушта. — З українського фольклору Східної Словаччини. (Репертуарний збірник на допомогу гурткам НХС). Видав Східнословашський український музей в Красному Броді, Пряшів, 1963, с. 54—55.
148. Як багатий хлопець стратив гроши. Казкар невідомий. Записав Микола Томан. — Г. «Нове життя», X, 1980, 37, с. 6.
149. Як батьки сина оженили. Юрко Шамулка. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 100—102.
150. Як бив пуп календарь. Юрко Колинчак. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 427.
151. Як бідняк долю шукав. Іван Гамар-Попик. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 3. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1969, с. 196—199.
152. Як брат братові не був братом. Василь Смоляк. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 543—545.

153. Як вмирали люди. Марія Пірош. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 146.
154. Як давно приповідки говорили в Старині. Юрко Колинчак. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 425.
155. Як двоми братове пущли до Америки. Юрко Колинчак. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 426.
156. Як дівчина хотіла вийти заміж. Марія Попович. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 511.
157. Як Довбуш обдарував бідних. Олена Гриб. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 166—170.
158. Як жебрак молився. Ганна Дуркот. Зап. М. Гиряк. — Г. «Нове життя», XII, 1962, с. 3.
159. Як жена ся ходила молити, — Михайло Габушта. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 562—563.
160. Як жив чоловік з жінкою. Олена Дем'ян. Зап. М. Гиряк. — Ж. «Дружно вперед», XIV, 1964, 4, с. 26—27.
161. Як жінка пряла. Олена Дем'ян. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 164—165.
162. Як Іван колов дрова. Марія Піроли. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 145.
163. Як Іван коня міняв. Микола Томан. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 174—176.
164. Як Іван пойв калачі. Ганна Дуркот. Зап. М. Гиряк. — Г. «Нове життя», XII, 1962, 47, с. 3.
165. Як ішли партизани поза границю. Анна Харитун. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 520.
166. Як ішов чоловік до бога по волі. Василь Смоляк. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашькому

- педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 548—550.
167. Як колись було в Польщі. Юрко Шамулка. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 110—111.
168. Як колись по жебрах ходили. Олена Кузьма. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашському педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 428.
169. Як кума місила квас. Марія Пірош. Зап. М. Гиряк — Г. «Нове життя», XII, 1962, 36, с. 6.
170. Як мадяри в нас були — гортійовці. Михайло Габушта. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашському педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 567—568.
171. Як Мацко Андрій бився з вовками. Юрко Колинчак. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашському педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 427.
172. Як ми партизану почестували. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашському педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 452.
173. Як Михайло віз мастив. Марія Пірош. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 152.
174. Як муй нянько вмер. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашському педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 452.
175. Як нянько оддавав доњки. Ганна Дуркот. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 184—185.
176. Як нянько посылав синів хати будувати. Юрко Колинчак. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури Свиднику у Словашському педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 427.
177. Як прийшли німці шмытню нашу розбивати. Олена Кузьма. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашському педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 432—433.
178. Як руського вояка забило. Олена Кузьма. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашському педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 431—432.

179. Як святі сметану іли. Анна Харитун. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 516—517.
180. Як святі сметану іли. Марія Пірош. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 141.
181. Ясенники. Михайло Габушта. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 564.
182. Як син будував хижі. Іван Дуркот. Зап. М. Гиряк. — Г. «Нове життя», XII, 1962, 32, с. 6.
183. Як слуга став газдою. Юрко Шамулка. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 107—109.
184. Як служив Іван у пана. Марія Пірош. Зап. М. Гиряк. — Г. «Нове життя», XII, 1962, 32, с. 6.
185. Як служив Янко у пана. Юрко Шамулка. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 78—82.
186. Як Старина війну запам'ятала. Олена Кузьма. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 429—431.
187. Як ся двої поженили, а чоловік пушов на війну. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 453—454.
188. Як ся Федор сповідав. Марія Пірош. Зап. М. Гиряк. — Г. «Нове життя», XII, 1962, 36, с. 6.
189. Як ся циган сповідав. Михайло Габушта. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 569.
190. Як хлопець носив жито до млина. Марія Пірош. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 136—138.
191. Як ходили на прядки. Марія Хаутур. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповідальний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 451.
192. Як циган і кантор корову вкрали. Казкар невідомий. Зап. Мілан Васько. — Г. «Нове життя», X, 1960, 14, с. 4.
193. Як чоловік жінку провчив. Олена Дем'ян. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 2. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1966, с. 158—160.

194. Як чоловік шукав дурних людей. Іван Гамар-Попик. Зап. М. Гиряк. — Українські народні казки Східної Словаччини, 3. (Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка). СПВ, ВУЛ, Пряшів, 1969, с. 193—195.
195. Як я Людвигові Свободі коня пудкував. Степан Кузьма. Зап. М. Гиряк. — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 9, кн. II. (Відповіdalний редактор І. Русинко). Видав Музей української культури у Свиднику у Словашькому педагогічному видавництві, відділі української літератури, Пряшів, 1979, с. 434—435.

VI. СПИСОК КАЗКАРІВ ТА ПУБЛІКОВАНОЇ НАРОДНОЇ ПРОЗИ СТАРИНСЬКОЇ ДОЛИНИ

Б індзар Марія

1. Стара баба. Анекдот. Записав Михайло Гиряк.

Врана Юлія

2. Мати і син. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.

3. Попеляшник. Казка. Записав М. Гиряк.

Г а б у ш т а Михайло

4. Двоми кумове. Казка. Записав М. Гиряк.

5. За г'азду і г'аздиню. Анекдот. Записав М. Гиряк.

6. За переліском. Легенда. Записав М. Гиряк.

7. Коза. Анекдот. Записав М. Гиряк.

8. Кучалата. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.

9. Млачки. Легенда. Записав М. Гиряк.

10. Моглиця. Легенда. Записав М. Гиряк.

11. Руський цінтер. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.

12. Рущанські розбуйники. Легенда. Записав М. Гиряк.

13. Сто златых. Анекдот. Записав М. Гиряк.

14. Циган на сповіді. Анекдот. Записав М. Гиряк.

15. Як жена ся ходила молити. Казка. Записав М. Гиряк.

16. Як мадяри в нас били — гортійовці. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.

17. Як ся циг'ан сповідав. Анекдот. Записав М. Гиряк.

18. Ясеники. Легенда. Записав М. Гиряк.

Г а б у ш т а Юрій

19. За мадяра. Анекдот. Записав невідомий збирач.

20. Про Несеренчу. Казка. Записав невідомий збирач.

21. Як баба корову продавала. Анекдот. Записав невідомий збирач.

Г а м а р - П о п и к Іван

22. Бідний дзвінник і його сини. Казка. Записав М. Гиряк.

23. Казка про короля Матиша. Казка. Записав М. Гиряк.

24. Музиканти в пеклі. Казка. Записав М. Гиряк.

25. Пастух і принцеса. Казка. Записав М. Гиряк.

26. Пригоди вояка, що вертався додому. Казка. Записав М. Гиряк.

27. Серенча і Несеренча. Казка. Записав М. Гиряк.

28. Смерть і злодій. Казка. Записав М. Гиряк.

29. Як бідняк долю шукав. Казка. Записав М. Гиряк.

30. Як чоловік шукав дурних людей. Казка. Записав М. Гиряк.

Г р и б Олена

31. Три брати. Казка. Записав М. Гиряк.

32. Як Довбуш обдаровував бідних. Легенда. Записав М. Гиряк.

Д е м ' я н Олена

33. Жінка, її чоловік і продавці. Казка. Записав М. Гиряк.

34. Чоловік, жінка і горшки. Казка. Записав М. Гиряк.

35. Як жінка пряла. Казка. Записав М. Гиряк.

36. Як чоловік жінку провчив. Казка. Записав М. Гиряк.

Д у р к о т Ганна

37. Дванадцять місяців і дівчина-сирітка. Казка. Записав М. Гиряк.

38. Іван і його біда. Казка. Записав М. Гиряк.

39. Як жебрак молився. Анекдот. Записав М. Гиряк.
40. Як Іван поїв калачі. Анекдот. Записав М. Гиряк.
41. Як нянько оддавав доњки. Казка. Записав М. Гиряк.
Д у р к о т Іван
42. Як жебрак молився. Анекдот. Записав М. Гиряк.
43. Як Іван поїв калачі. Анекдот. Записав М. Гиряк.
44. Як син будував хижі. Казка. Записав М. Гиряк.
З у б а л ь Іван
45. Переказ про село Ялову. Переказ.
К о л и ч а к Юрко
46. Газдораня. Легенда. Записав М. Гиряк.
47. Дужнович і Павлович о палиці. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.
48. Ісус Христос і святий Петро. Легенда. Записав М. Гиряк.
49. Народний лікар. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.
50. Про життя народного поета Юрка Колинчака. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.
51. Про панщину. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.
52. Про першу світову війну. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.
53. Про Старину. Переказ. Записав М. Гиряк.
54. Про холеру в Старині. Переказ. Записав М. Гиряк.
55. Слово о трьох водах. Легенда. Записав М. Гиряк.
56. Три пруты. Переказ. Записав М. Гиряк.
57. Юрко Кушнір. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.
58. Ях бив пуп календарь. Анекдот. Записав М. Гиряк.
59. Як давно припovіdkи говорили в Старині. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.
60. Як двоми братове пущли до Америки. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.
61. Як Мацко Андрій бився з вовками. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.
62. Як нянько посыдав синів хати будувати. Казка. Записав М. Гиряк.
К у з ь м а Олена
63. Наша Газдораня. Легенда. Записав М. Гиряк.
64. О першій світовій війні. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.
65. О тифі. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.
66. Як колись по жебрах ходили. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.
67. Як прийшли німці шмýтку нашу розвивати. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.
68. Як руського вояка забило. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.
69. Як Старина війну запам'ятала. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.
К у з ь м а Степан
70. Як я Людвигові Свободі коня пудкував. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.
Л ю р а Андрій
71. За поляку. Анекдот. Записав Іван Панькевич.
М а р т ی к Анна
72. Вояк і мрець. Казка. Записав М. Гиряк.
73. Про попа і слугу Івана. Казка. Записав М. Гиряк.
П і р о ш Марія
74. Винахідливий циган. Казка. Записав М. Гиряк.
75. Захаплива кума. Анекдот. Записав М. Гиряк.
76. Іван і його жінка. Казка. Записав М. Гиряк.
77. Іванові пригоди. Казка. Записав М. Гиряк.
78. Іван, чижем, жіжд і барап. Казка. Записав М. Гиряк.

79. Немоторний Іван. Казка. Записав М. Гиряк.
 80. Піп, дяк і дзвінник-неборак. Казка. Записав М. Гиряк.
 81. Піп-залицяльник. Казка. Записав М. Гиряк.
 82. Про кума й куму. Анекдот. Записав М. Гиряк.
 83. Слуга і Мошко. Казка. Записав М. Гиряк.
 84. Циган хотів. Анекдот. Записав М. Гиряк.
 85. Як вмирали люди. Легенда. Записав М. Гиряк.
 86. Як Іван колов дрова. Анекдот. Записав М. Гиряк.
 87. Як кума місила квас. Анекдот. Записав М. Гиряк.
 88. Як Михайло віз мастив. Анекдот. Записав М. Гиряк.
 89. Як святі сметану їли. Казка. Записав М. Гиряк.
 90. Як служив Іван у попа. Анекдот. Записав М. Гиряк.
 91. Як ся Федор сповідав. Анекдот. Записав М. Гиряк.
 92. Як хлопець носив жито до млина. Казка. Записав М. Гиряк.
 93. Як чоловік зустрічав дурних людей. Казка. Записав М. Гиряк.
 П и т л я н и ч Іван
 94. Вечурки у Великій Поляні. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.
 95. Млинарева донька. Казка. Записав М. Гиряк.
 96. О трьох сину і одного давонаря. Казка. Записав М. Гиряк.
 97. Про трьох попів-польовників. Казка. Записав М. Гиряк.
 98. Розум і Серенча. Казка. Записав М. Гиряк.
 П о л о в и ч Андрій
 99. Заклята гора. Казка. Записав М. Гиряк.
 100. Золата країна. Казка. Записав М. Гиряк.
 101. Про короля і його трьох синів. Казка. Записав М. Гиряк.
 П о л о в и ч Марія
 102. Як дівчина хотіла вийти заміж. Казка. Записав М. Гиряк.
 С и л а н и ч Федір
 103. Петьо і його кінь. Казка. Записав М. Гиряк.
 С м о л я к Василь
 104. Борилю Янко. Казка. Записав М. Гиряк.
 105. Дяків син. Казка. Записав М. Гиряк.
 106. Єден грацарь. Казка. Записав М. Гиряк.
 107. За одного худобного чоловіка. Записав М. Гиряк.
 108. Золота ложка. Казка. Записав М. Гиряк.
 107. На вижні і на вимолоті. Казка. Записав М. Гиряк.
 108. Сліпий король і його сини. Казка. Записав М. Гиряк.
 109. Спритний хлопець. Казка. Записав М. Гиряк.
 110. Томчів Янчи. Казка. Записав М. Гиряк.
 111. Трьоми братове. Казка. Записав М. Гиряк.
 112. Чарівні гуслі. Казка. Записав М. Гиряк.
 113. Чоловік і жінка. Казка. Записав М. Гиряк.
 114. Чорна й біла пасха. Казка-анекдот. Записав М. Гиряк.
 115. Як брат братові не був братом. Казка. Записав М. Гиряк.
 116. Як ішов чоловік до бога по волі. Казка. Записав М. Гиряк.
 Т о м а н Микола
 117. Іван і Мошко. Казка. Записав М. Гиряк.
 118. Купець і учень. Казка. Записав М. Гиряк.

119. Як Іван коня міняв. Казка. Записав М. Гиряк.

Филип Марія

120. Про двох брату. Казка. Записувач невідомий.

Харитун Анна

121. Дівчата-партизанки. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.

122. Дівчина-сирітка і дванадцять місяців. Казка. Записав М. Гиряк.

123. Король і його три дівочки. Казка. Записав М. Гиряк.

124. Млинар' і слуга. Казка. Записав М. Гиряк.

125. Принцеса і бридкий принц. Казка. Записав М. Гиряк.

126. Сирота. Казка. Записав М. Гиряк.

127. Як ішли партизани поза границю. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.

128. Як святі сметану іли. Казка. Записав М. Гиряк.

Хаутур Маря

129. Ге-ле-ле. Казка. Записав М. Гиряк.

130. За босорки. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.

131. За одного попа. Казка. Записав М. Гиряк.

132. За одну стару бабу. Переказ. Записав М. Гиряк.

133. За одну стару бабу худобну. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.

134. За жебрака. Казка. Записав М. Гиряк.

135. За сироту. Казка. Записав М. Гиряк.

136. За слугу. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.

137. За шарканів. Казка. Записав М. Гиряк.

138. Жінка, бочка і пачуски. Казка. Записав М. Гиряк.

139. О сына і матір. Казка. Записав М. Гиряк.

140. Піл-полубовник. Казка. Записав М. Гиряк.

141. Про дівчину і хлопця. Легенда. Записав М. Гиряк.

142. Про бискуна. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.

143. Про мельника і його кума. Казка. Записав М. Гиряк.

144. Про музикантів. Казка. Записав М. Гиряк.

145. Про попа, що мав фрайрку. Казка. Записав М. Гиряк.

146. Про худобних людей, що мали много дітей. Легенда. Записав М. Гиряк.

147. Шо були двої, а хотіли мудру куму. Казка. Записав М. Гиряк.

148. Як ми партизану почестували. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.

149. Як муй нінько вмер. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.

150. Як ся двої поженили, а чоловік пушов на войну. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.

151. Як ходили на прядки. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.

Чорнанич Юрій

152. Багна. Легенда. Записав М. Гиряк.

153. Брати. Казка. Записав М. Гиряк.

154. Видіння. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.

155. Вдячний хлопець. Казка. Записав М. Гиряк.

156. Коли-м коні водив. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.

157. Король і його три дівочки. Казка. Записав М. Гиряк.

158. Красна долина. Легенда. Записав М. Гиряк.

159. Пісня про Красну долину. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.

160. Пригоди Юрія Чорнанича. Оповідь із життя. Записав М. Гиряк.

161. У черевеных ногавичках. Легенда. Записав М. Гиряк.

Шамулка Юрко

162. Бідняк і смерть. Казка. Записав М. Гиряк.
163. Бідняк на суді. Казка. Записав М. Гиряк.
164. Білі курчата. Казка. Записав М. Гиряк.
165. Гордий король. Казка. Записав М. Гиряк.
166. Дівчина і чорт. Казка. Записав М. Гиряк.
167. Дідусь і чорт. Казка. Записав М. Гиряк.
168. Жінка, її чоловік і коханець. Казка. Записав М. Гиряк.
169. Заклята гора. Казка. Записав М. Гиряк.
170. За панову доньку і за слугу Янка. Казка. Записав М. Гиряк.
171. Кантор, циган і піп. Казка. Записав М. Гиряк.
172. Король і його сини. Казка. Записав М. Гиряк.
173. Легенда про Мадея. Легенда. Записав М. Гиряк.
174. Лист з Америки. Народне оповідання. Записав М. Гиряк.
175. Пан і його пси. Казка. Записав М. Гиряк.
176. Пишна принцеса. Казка. Записав М. Гиряк.
177. Попелящник. Казка. Записав М. Гиряк.
178. Смерть, кантор і вояк. Казка. Записав М. Гиряк.
179. Три дукати. Казка. Записав М. Гиряк.
180. Хлопчик-пальчик. Казка. Записав М. Гиряк.
181. Як батьки сина оженили. Казка. Записав М. Гиряк.
182. Як колись було в Польщі. Переказ. Записав М. Гиряк.
183. Як слуга став газдою. Народне оповідання. Записав М. Гиряк.
184. Як служив Янко у пана. Казка. Записав М. Гиряк.

Н е в і д о м и й казкар

184. Багата шапка. Казка. Записав М. Томан.
185. Казка про бідну дівчину. Казка. Записав Юрко Гриб.
186. Казка про худобного хлопця. Казка. Записала Надія Білянська.
187. Побожна жена. Анекdot. Записав М. Томан.
188. Циган та піп на ярмарку. Казка. Мілан Васько.
189. Чоловік, судя і циган. Казка. Записав М. Васько.
190. Як багатий хлопець стратив гроші. Казка. Записав М. Томан.
191. чк циган і кантор корову вкрали. Казка. Записав М. Васько.

На народні мотиви

192. Багата шапка. Казка. Написав М. Томан.
193. Іван дроворуб. Народне оповідання. Написав М. Томан..
194. Піп і палиця. Казка. Написав М. Томан.
195. Попівська панщина. Оповідь із життя. Написав М. Томан.

RESUMÉ

Michal Hirjak, ĽUDOVÁ PRÓZA STARINSKÉHO ÚDOLIA

Ľudová próza siedmich ukrajinských obcí Starinskej doliny (Starina, Dara, Veľká Polana, Ruské, Smolník, Ostružnica, Zvala) a k nej príčlenenej obce Jalová vývolávala záujem bádateľov už v 30. rokoch tohto storočia. Jedným z prvých bádateľov tohto folklórneho javu v skúmanej oblasti bol pražský jazykovedec I. Paňkevč. Záujem prejavnený ním v tomto smere mal filologický charakter. V 40. rokoch tohto storočia ľudovú prózu v obciach Ostružnica a Zvala zaznamenával prešovský bádateľ G. Gerovskij. O niekoľko rokov neskôr v tejto oblasti ľudové rozprávky zaznamenávala pražská folkloristka E. Vrabcová. Avšak ani G. Gerovskij, ani E. Vrabcová zaznamenaný materiál napublikovali. V 60.–70. rokoch tohto storočia ľudovú prózu v tejto oblasti zaznamenával prešovský folklorista M. Hirjak. Materiál zoobieraný ním v dvoch obciach Starinskej doliny (Ruské a Smolník) je uverejnený v sérii Ukrajinskí narodní kazky Schidnoj Slovaččiny (zv. 2, 3, Prešov 1966, 1969). Materiál zaznamenaný M. Hirjakom v 70. rokoch uverejňujeme nižšie. Teoretickému rozboru ľudovej prózy Starinskej doliny dosiaľ bola venovaná sporadická pozornosť. S priležitosťami zmienkami o danom folklórnom jave sa stretávame v niektorých miestnych povojuových folkloristických prácach. Túto medzera sa žiadalo aspoň sčasti vyplniť danou monografiou.

Ľudová próza Starinskej doliny je rôznorodá. Výskumom bolo stanovené, že v tamojšom regióne sú známe takéto žánre ľudovej prózy: rozprávky, legendy, povesti, rozprávania zo života a ľudové poviedky. Pokial ide o rozprávky boli tam zaznamenané: fantastické rozprávky, realistické rozprávky, demonologicke rozprávky a etiologicke rozprávky. Neboli tam zistené rozprávky o zvieratách. Najfrekventovanejšimi sú tam realistické rozprávky. Žáner legend v Starinskej doline zastupuje druh mytologických legend, apokrifických legend, hrdinských legend a etimologických legend. Pomerne často v Starinskej doline sa stretávame z rozprávaniami zo života. Ich idea je jasná a jednoznačne pozitívna. Forma rozprávania zo života prechádza štádiom dotvárania. Realistický náboj týchto rozprávaní zo života je silný a presvedčivý.

Prie ľudové rozprávky Starinskej doliny sú charakteristické tieto poeticko-štylistické prostriedky: vnútorné formuly a typické miesta, úvodné formuly, záverečné formuly, syntaktické opakovanie, epické čísla, epíteta a čarovní prostredníci. Príznačným pre tamojšie rozprávky je využitie v nich vzorcov iných folklórnych žánrov, odraz svojcazného spôsobu života ako aj okolitej prírody. Špecifickou národnou zvláštnosťou ľudových rozprávok ako aj ľudovej prózy Starinskej doliny vôbec je ukrajinský dialekt akým sú podané všetky texty. Prítomnosť všetkých poeticko-štylistických prostriedkov v ľudových rozprávkach Starinskej doliny svedčí o ich relativne vysokej umeleckej úrovni ako aj umeleckej talentovanosti tamojších rozprávkárov. V posledných dvoch-troch desaťročiach štýl fantastickej rozprávky Starinskej doliny bol poznáčený istou redukciou. V tomto zmysle je bádateľný proces približovania štýlu fantastických rozprávok k štýlu realistických rozprávok. S niektorými štylistickými zvláštnosťami, typickými pre ľudové rozprávky, stretávame sa i v iných žánroch ľudovej prózy. Považujeme to za náhodný jav.

Rozprávkovú tradíciu v širokom zmysle slova v Starinskej doline v posledných troch desaťročiach reprezentovali 22 známi nám rozprávkári: J. Šamulka, M. Pitošová, H. Hribová, H. Demjanová, M. Tomán, A. Durkotová, F. Silanič, M. Habušta (Ruské), M. Chauturová, I. Pitfanič, J. Černanič, A. Marfaková (Veľká Polana), I. Hamár-Popik (Smolník), J. Kolinčák, H. Kuzmová, Š. Kuzma (Starina), A. Charitunová, J. Vranová (Ostružnica), A. Popovič, M. Popovičová (Zvala), M. Filipová (Dara) a V. Smofak (Jalová). Z pomedzi nich pomerne vysokou umeleckou úrovňou svojich rozprávok sa vyznačujú: J. Šamulka,

M. Pirošová, F. Silanič, M. Chauturová, I. Pitlanič, A. Charitunová, A. Popovič a V. Smolík. Poslucháčmi týchto rozprávkárov bola mládež a dospelí. V poslednom období poslucháčmi rozprávok v Starinskej doline najčastejšie sú deti. Rozprávky sa rozprávali v určitej chalupe, na pastvinách, pri mŕtvom, pri rôznych kolektívnych poľnohospodárskych práciach, vo vlaku a pod. V súčasnosti, v dôsledku sociálnych zmien, zaznamenaných v Starinskej doline za posledných 30 rokov, odpadol celý rad príležitostí, kedy sa rozprávali rozprávky. Napríklad v tomto regióne sa už nestretávame s takou príležitosťou rozprávania rozprávok, ako „večurky“ (večierky). To znamená, že v Starinskej doline v povoju novom období boli cieľne oslabené podmienky tradovania rozprávok. Okrem ústného, stretávame sa tam aj s písomným spôsobom šírenia rozprávky, legendy, povesti a pod. Stretávame sa tam aj s knižným vplyvom, hlavne u rozprávkárov strednej a mladšej generácie. Kontakt rozprávkovej tradícii Starinskej doliny je najvýraznejší vo smere k slovenskému etniku. Ale pozorujeme kontakty rozprávkovej tradície Starinskej doliny i v smere iných etnických celkov (zakarpatsko-ukrajinského, maďarského, srbského a pod.). Jav kontaktov rozprávkovej tradície Starinskej doliny s rozprávkovou tradíciou iných etnických celkov bude treba analyzovať osobitne.

Ludová próza Starinskej doliny, prezentovaná známymi nám záznamami, v priebehu mnohých storočí bola väzným činiteľom v systéme kultúry tamojšieho obyvateľstva. Jej osud, podmienený prestahovaním väčšiny miestnych obyvateľov do slovenského prostredia, bude účelne sledovať a študovať i v budúcnosti.

РЕЗЮМЕ

Михаил Гиряк: НАРОДНАЯ ПРОЗА СТАРИНСКОЙ ДОЛИНЫ

Народная проза семи украинских сел Старинской долины (Старина, Дара, Великая Поляна, Руське, Смулник, Остружница, Звала) и примыкающего к ней с. Ялова привлекала внимание ученых уже в 30-х годах нашего столетия. Одним из первых исследователей этого фольклорного явления в рассматриваемой тут местности был И. Панькевич. Его интерес, проявленный в этом направлении, имел филологический характер. В 40-х годах нашего столетия народную прозу в двух селах Старинской долины (Остружница и Звала) записывал пряшевский ученый Г. Геровский. Несколько лет спустя в данной местности народные сказки собирала пражская исследовательница Е. Врабцовá. Как Г. Геровский, так и Е. Врабцова собранный материал не опубликовали. Из 60—70-х годами нашего столетия вяжется собирание народной прозы Старинской долины, проведенное М. Гиряком. Народный прозовый материал, собранный ним в двух селах Старинской долины (Руське и Смулник), опубликованный в серии «Українські народні казки Східної Словаччини» (тт. 2, 3, Пряшів, 1966, 1969). Материал, собранный в 70-х годах, публикуется ниже. Весь материал, собраный М. Гиряком, носит научный характер. Теоретическому рассмотрению народной прозы Старинской долины до сих пор придавалось спорадическое внимание. С попутными высказываниями об данном фольклорном явлении встречаемся в некоторых местных послевоенных работах. Возникший тут пробел хотелось хотя бы частично заполнить данной монографией.

Народная проза Старинской долины неоднородная. Исследованием было установлено, что в тамошнем регионе были известны такие жанры народной прозы: сказки, легенды, сказания, сказы, анекдоты и народные рассказы. Что касается сказок там были записанные: фантастико-волшебные, социально-бытовые, демонологические и этиологические сказки. Не засвидетельствовано там сказок об животных. Наиболее фрекментированными в Старинской долине являются социально-бытовые сказки. Жанр легенд там представляет вид мифологических, апокрифических, героических и этимологических легенд. Относительно часто в Старинской долине встречаемось из сказами. Их идея четкая и однозначно положительная. Форма сказов проходит стадии кристаллизации. Реалистический элемент этих сказов сильный и убедительный.

Для народных сказок Старинской долины характерные такие поэтико-стилистические средства, как: внутренние формулы и типичные места, вступительные формулы, заключительные формулы, синтаксические повторы, эпические числа, эпигеты и волшебные посредники. Показательным для тамошних сказок является и использование в них образцов других фольклорных жанров, отражение своеобразного быта и изображение природы. Специфическим национальным признаком народных сказок и народной прозы Старинской долины вообще являются украинские говоры, на каких поданы все тексты. Наличие всех поэтических средств в народных сказках Старинской долины свидетельствует об их сравнительно высоком художественном уровне и об художественной даровитости тамошних сказителей. В последние две-три десятилетия стиль народной сказки, главным образом фантастико-волшебной, подвернулся своего рода редукции. В этом одновременно заметный процесс приближения фантастико-волшебных сказок к социально-бытовым сказкам. Своебразные стилевые особенности, типические для народных сказок, встречаем и в других жанрах народной прозы. Считаем это случайным явлением.

Сказочную традицию в широком понимании слова в Старинской долине в последних трех десятилетиях представляло 22 ведомых нам сказителей: Ю. Шамулка,

М. Пирош, О. Гриб, О. Демян, М. Томан, А. Дуркот, Ф. Силанич, М. Габушта (с. Руське), М. Хаутур, И. Питлянич, Ю. Чорнанич, А. Мартяк (с. Великая Поляна), И. Гамар-Попик (с. Смулник), Ю. Колинчак, Е. Кузьма, С. Кузьма (с. Старица), А. Харитун, Ю. Врана (с. Остружница), А. Попович, А. Попович (с. Эвала), М. Филип (с. Дара) и В. Смоляк (с. Ялова). Среди них художественным уровнем своих сказок выделяются: Ю. Шамулка, М. Пирош, Ф. Силанич, М. Хаутур, И. Питлянич, А. Харитун, А. Попович и В. Смоляк. Аудиторию этих сказителей раньше представляла и молодежь, и взрослые. В последнее время слушателями сказок в Старинской долине чаще всего являются дети. Сказки рассказывались в каком то доме, на пастищи, возле мертвца, во время порки перья, в поезде и т. д. В нынешнем вследствие социальных перемен, засвидетельствованных в Старинской долине за последних 30 лет, одни целый ряд случаев, во времена которых рассказывались сказки. Например, в данной местности уже не существует такой случай рассказывания народных сказок, как «вечурки» (вечеринки). Это значит, что в Старинской долине заметно ослабились условия бытования фольклорной сказки. Тут же добавим, что социальный подъем Старинской долины отразился и на форме распространения народной прозы. Кроме устного, встречаем там и письменный путь распространения сказки, легенды, сказания и т. под. Заметное там и книжное влияние, главным образом, в сказочников средней и младшей генерации. Что касается контактирования сказочной традиции Старинской долины замечаем, что оно наиболее выразительное в направлении до словацкой сказочной традиции. Но замечаем контактирование тамошней сказочной традиции и с другими этническими единицами (закарпато-украинской, венгерской, сербской и т. д.). Проявление контактирования сказочной традиции Старинской долины из сказочной традицией других этнических единиц нужно будет изучать особо.

Народная проза Старинской долины, презентированная ведомыми нам образцами, на протяжении многих столетий была весомым фактором в системе культуры тамошнего населения. Ее судьбу, обусловленную переселением основного количества местных жителей в словацкую среду, целесообразно будет наблюдать и изучать и в пришедшие десятилетия.

RESUME

Michal Hirjak, DIE VOLKSPROSA DES STARINATALES

Die Volksprosa der sieben ukrainischen Gemeinden im Starinatal (Starina, Dara, Velička Poľana, Ruské, Smolník, Ostružnica, Zvala) und die angegliederte Gemeinde Jalo-vá riefen das Interesse der Forscher bereits in den dreißiger Jahren hervor. Einer der ersten Forscher dieser Gattung der Folklore in dem untersuchten Gebiet war der Prager Philologe I. Pankevýč. Sein in dieser Hinsicht geäußertes Interesse hatte philologischen Charakter. In den vierziger Jahren befaßte sich mit Fragen der Volksprosa in den Gemeinden Ostružnica und Zvala der Prešover Forscher G. Čerovskij. Einige Jahre später zeichnete Volkserzählungen in diesem Gebiet die Prager Folkloristin E. Vrabcová auf. Jedoch weder G. Čerovskij, noch E. Vrabcová publizierten das erfaßte Material. In den sechziger und siebziger Jahren erfaßte die Volksprosa in dieser Gegend der Prešover Folklorist, der Verfasser dieses Beitrages. Das Material, das er in zwei Gemeinden des Starinatales (Ruské und Smolník) gesammelt hat, ist in der Serie »Ukrajinski narodni kazky Scnidnoji Slovaččyny« (Ukrainische Volkszählungen der Ostslowakei) (Bd 2, 3, Prešov 1966, 1969) veröffentlicht. Das Material, das der Verfasser in den siebziger Jahren gesammelt hat, gibt er hier bekannt. Der theoretischen Analyse der Volksprosa im Starinatal wurde bis jetzt nur sporadische Aufmerksamkeit gewidmet. Gelegentliche Bemerkungen über diese folkloristische Erscheinung finden wir nur in einigen örtlichen folkloristischen Arbeiten. Diese Lücke versucht teilweise diese Monographie auszufüllen.

Die Volksprosa des Starinatales ist wesensverschieden. Die Forschung hat festgestellt, daß in diesem Gebiet diese Gattungen der Volksprosa bekannt sind: Märchen, Legenden, Sagen, Erzählungen aus dem Leben und Volkserzählungen. Inwiefern es sich um Erzählungen handelt, wurden aufgezeichnet: phantastische Erzählungen, realistische Erzählungen, demologische Erzählungen und ethnologische Erzählungen. Es ist bemerkenswert, daß Tiererzählungen kommen nicht vor. Die verbreitesten sind die realistischen Erzählungen. Die Gattung der Legenden vertreten im Starinatal mythologische Legenden apokryphische Legenden, Heldenlegenden und etymologischen Legenden. Verhältnismäßig oft kommen in dem Starinatal Erzählungen aus dem Leben vor. Ihre Idee ist klar und eindeutig positiv. Die Form der Erzählungen führt durch das Stadium der Ausprägung. Die realistische Ladung der Erzählungen aus dem Leben ist stark und überzeugend.

Für die Volkserzählungen im Starinatal sind diese poetisch-stilistischen Mittel charakteristisch: innere Formeln und typische Orte, einleitende Formeln, Schlußformeln, syntaktische Wiederholungen, epische Zahlen, Epitheta und Zaubervertreter. Kennzeichnend für die dortigen Erzählungen ist die Ausnutzung der Vorbilder anderer folkloristischen Genres, ferner die Widerspiegelung der eigenartigen Lebensform, wie auch die der Natur der Umgebung. Eine spezifische nationale Besonderheit der Volkserzählungen wie auch der Volksprosa im Starinatal ist allgemein die ukrainische Mundart, in der alle Texte erzählt wurden. Die Anwesenheit aller poetisch-stilistischen Mitteln in den Volkserzählungen im Starinatal sprechen von ihrem relativ hohen künstlerischen Niveau, wie auch von dem künstlerischen Talent der dortigen Erzähler. In den letzten zwei-drei Dekennien erfolgte im Stil der phantastischen Erzählung eine Reduktion. Diesbezüglich macht sich der Prozeß der Annäherung des Stils der phantastischen Erzählungen an den Stil der realistischen Erzählungen geltend. Manche stilistischen Besonderheiten, die typisch für die Volkserzählung sind, kommen auch in anderen Gattungen der Volksprosa vor. Wir sehen darin eine zufällige Erscheinung.

Im Starinatal repräsentieren die Tradition des Erzählers im breiten Sinne des Wortes

in den letzten Dezennien 22 bekannte Erzähler: J. Šamulka, M. Pirošová, H. Hribová, H. Demjanová, M. Tomán, A. Durkotová, F. Silanič, M. Habušta (Ruské), M. Chauturová, I. Pitlanič, J. Čornaníč, A. Marfaková (Veľká Poľana), I. Hamárt-Popik (Smolník), J. Kolincák, H. Kuzmová, Š. Kuzma (Starina), A. Charitunová, J. Vranová (Ostružnica), A. Popovič, M. Popovičová (Zvala), M. Filipová (Dara) a V. Smoňák (Jalová). Von diesen zeichnen sich verhältnismäßig durch ein hohes künstlerisches Niveau ihrer Erzählungen besonders aus: J. Šamulka, M. Pirošová, F. Silanič, M. Chauturová, I. Pitlanič, A. Charitunová, A. Popovič und V. Smoňák. Zuhörer ihrer Erzählungen waren Jugend und einem Bsn oNi

Erwachsene, in der letzten Zeit sind es meistens Kinder. Die Erzählungen wurden in einem Bauernhaus, auf der Weide, im Zug u.dgl. erzählt. Gegenwärtig, infolge der sozialen Änderungen im Starinatal in den letzten 30 Jahren, verringerten sich die Gelegenheiten zum Erzählen. In dieser Gegend gibt es zum Erzählen von Erzählungen nicht mehr solche Gelegenheiten, wie es einst die »večurky« waren (Abendtreffen von jung und alt). Das bedeutet, daß sich im Starinatal in der Nachkriegszeit die Bedingungen des Erzählers fühlbar verringert haben. Außer dem mündlichen Erzählen ist auch die schriftliche Verbreitung von Erzählungen, Legenden, Sagen usw. nicht unbekannt. Be merkbar macht sich auch der Einfluß des Buches, besonders unter den Erzählerinnen der mittleren und jüngeren Generation. Der Kontakt der Erzählungstradition zeigt sich markant mit dem slowakischen Ethnikum. Es zeigen sich hier Kontakte in der Erzählungstradition auch mit anderen ethnischen Gruppen (karpatoukrainische, ungarische, serbische u. dgl.). Die Klärung der Kontakte der Erzählung im Starinatal mit anderen ethnischen Gruppen erfordert eine besondere Analyse.

Die Volksprosa im Starinatal, die die bekannten Aufzeichnungen repräsentieren, waren im Laufe der Jahrhunderte ein wichtiger Faktor im Kultursystem der dortigen Be wohner. Ihr Schicksal nach der Übersiedlung größtenteils in slowakisches Milieu zu folgen bleibt eine Aufgabe des Studiums auch in der Zukunft.

dr. E. Lazar

ЗМІСТ МОНОГРАФІЇ «НАРОДНА ПРОЗА СТАРИНСЬКОЇ ДОЛИНИ»

Вступ	303
I. Жанрова характеристика народної прози Старинської долини	315
II. Характеристика стилю народної прози Старинської долини	324
III. Умови побутування народної прози Старинської долини	358
IV. Новозаписані тексти народної прози Старинської долини	421
Юрко Колінчак	422
Олена Кузьма	428
Степан Кузьма	434
Марія Хаутур	436
Іван Пітлянич	455
Юрій Чорнанич	478
Анна Мартяк	493
Андрій Полович	495
Марія Попович	511
Анна Харитун	512
Юлія Врана	521
Василь Смолік	526
Михайло Габушта	562
Примітки до «Новозаписаних текстів народної прози Старинської долини»	572
Словник малозрозумілих діалектних слів	577
V. Бібліографія народної прози Старинської долини	590
VI. Список казкарів та публікованої народної прози Старинської долини	605

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- АНДРЕЄВ П. 313, 572—576
 АНДСЛ К. 168, 178
 ААРНЕ-ТОМПСОН 314, 572—576
- БАБЧАК Василь 65, 69, 88
 БАЗИЛОВИЧ — див. БАЗИЛОВИЧ І.
 БАЗИЛОВИЧ І. 27
 БАРАГ Л. Г. 324
 БАРАН Л. 178
 БАСОШ Василь 120
 БАЧИНСЬКИЙ 32
 БЕДНАРИК Р. 89, 167, 178
 БЕРЕЗОВСЬКИЙ І. П. 296—297
 БЕРОЗ 49
 БЕРОС 43
 БЕСКИД М. 33
 БІЛИК Василь 120
 БІЛЯНСЬКА Н. 305, 594, 609
 БІНДЗАР — див БІНДЗАР Марія
 БІНДЗАР Марія 69, 306, 599, 606
 БЛОМКВІСТ Е. С. 88
 БОГОНЬКО Федір 43
 БОДНАР Михаїл 120
 БОРНОВ Янко 529, 575, 590, 607
 БОРОНКА І 39
 БРЕЗІК Цирил 346, 434
 БРЕУЕР Йоганн 40
 БРІШКАР Юрій 6
 БРОЙНЕР Іван 49
 БУНДЖА Василь 65
 БУРЛАСОВА С. 308, 364
 БУТАЛА Федір 158
 БУША Федір 66, 88
 БУША Петро 309—310
- ВАГНЕР 40, 49
 ВАРАН Л. 167
 ВАР'ЯН Надія 255, 300—302
 ВАСИЛІЙ ВЕЛИКИЙ 27, 41
 ВАСИЛІЙ СВЯТИЙ 49
 ВАСЬКО Милан 603, 606, 609
 ВАСЬКО Михайло 65, 88, 305, 318
 ВАСЬКО Олена 89
 ВЕНЕЛІН — див. ВЕНЕЛІН-ГУЦА Ю.
 ВЕНЕЛІН ГУЦА Ю. 27—28
 ВЕРХРАТСЬКИЙ І. 255, 272, 274
 ВІДРА В. 98
 ВРАБЦОВА Є. 304, 391, 610, 612, 614
 ВРАНА Ю. — див. ВРАНА Юлія
 ВРАНА Юлія 311, 316—317, 326, 329,
     331, 341, 346, 450—352, 353, 359, 380—
     381, 385, 392, 396, 521, 575, 595—596,
     605, 610, 613, 615, 630
 ВОВК Х. 89
- ГАБУШТА М. — див. ГАБУШТА Михайло
 ГАБУШТА Михайло 311, 319—322, 327,
- 329, 336, 339, 344, 349—351, 356—358,
 371, 392, 562, 576, 591—595, 598—599,
 601—603, 605, 613, 615, 630
 ГАБУШТА Юрій, 318, 322, 350, 592, 597,
 600, 605, 610
 ГАЙКОВА Олена 191, 215, 231, 241, 247
     —248, 250, 252
 ГАЛГАШ Андрій 311, 320
 ГАЛИЦЬКИЙ Микола 309
 ГАМАРА Ганна 293, 298
 ГАМАР-ПОПІК І. — див. ГАМАР-ПО-
     ПІК Іван
 ГАМАР-ПОПІК Іван 293, 308, 310, 316
     348, 352, 354, 357, 359, 372—373, 385
     —386, 389, 392, 397, 594—596, 598—
     600, 604—605, 610, 612, 614, 630
 ГАНУЩАК 383
 ГАНЧАК Юрій 66
 ГАПАК Степан 6
 ГАРАЙДИХА 18
 ГАЧКУЛИЧ Ганна 293
 ГАЧКУЛИЧ Іван 293
 ГАШПАРИКОВА В. 157—165, 308, 313,
     364, 388
 ГВАНІНІ Олександр 43, 47, 49
 ГВІЗД М. 121—126, 128, 149, 198—299
 ГЕЛЬО Катерина 215, 247—248, 250—252
 ГЕЛЯ Катерина 231, 241
 ГЕРБЕРІЙ Марія Іванівна 19
 ГЕРОВСЬКИЙ Георгій 391, 393, 610
 ГЕРОДОТ 43, 49
 ГИРЯК Михайло 6, 293, 303, 308, 313,
     315, 318, 324, 326, 391, 396—420, 572—
     576, 590—610, 612, 614, 630
 ГИЧКО І. 156
 ГІЧКОВА Д. 187, 196—198
 ГІДА Ян 258, 293, 298
 ГІПЛЕР 383, 424
 ГЛЕБА Василь, ГЛЕБА В. 361, 388
 ГНATЮК В. 306—307, 315, 320, 322, 338,
     372, 572—576
 ГОЛЕНТ П. 157
 ГОЛОВАЦЬКИЙ Іван 28, 31—32
 ГОЛОВАЦЬКИЙ Яків ГОЛОВАЦЬКИЙ
     Я. Ф. 22, 31—32
 ГОНЧАРОВ Н. К. 246
 ГОПОЛА М. 210
 ГОРЛЕНКО В. Ф. 156
 ГОРТИ Міклеш, ГОРТИЙ 383, 568
 ГРАБАЛОВА-КАДЛІЧКОВА Ольга 246
 ГРИБІ 367—368
 ГРИБ — див ГРИБ Олена
 ГРИБ О. — див. ГРИБ Олена
 ГРИБ Олена 306—307, 318—320, 326,
     336—337, 347, 356—357, 359, 367—368,
     386, 392, 599, 601, 605, 610
 ГРИБ Ю. 305, 318, 594, 609
 ГРИНЬКО Андрій 156

- ГРИЦІГА 346, 424
 ГРОЗДАНИЧ 65
 ГРОЗДАНИЧ Петро 120
 ГРУБЕР 66
 ГУДАК Іван 569
 ГУЛА В. 384
 ГУНДА Б. 167
- ДАШКЕВИЧ Я. Р. 27, 30
 ДЕЖЕНІ Віла 25
 ДЕМ'ЯН О. — див. ДЕМ'ЯН Олена
 ДЕМ'ЯН Олена 306—307, 312, 318—319,
     334, 356—357, 359, 365—367, 386, 392,
     419, 692, 600—601, 603, 605, 610
 ДЕМ'ЯН (СІРЛАНІЧ Олена — див. ДЕ-
     М'ЯН Олена
 ДЕРЕР Ян 187, 192—198
 ДОВБУШ — див. ДОВБУШ О.
 ДОВБУШ О. 307—308, 346, 356, 368, 602
 ДОВГОВІЧ В. 27, 29—30
 ДРУГЕТ 34, 44
 ДУБНЯК Михайло 396
 ДУДАШОВА М. — див. ДУДАШОВА
     Марта
 ДУДАШОВА Марта 119, 133, 142, 145,
     147
 ДУЛЕВА Андрій 247
 ДУЛИШКОВІЧ М. — див. ДУЛИШКО-
     ВІЧ Михайло
 ДУЛИШКОВІЧ Михайло 28, 30, 32
 ДУРКОТИ 370
 ДУРКОТ Г. — див. ДУРКОТ Ганна
 ДУРКОТ Ганна 307, 316—319, 322, 333—
     334, 352, 357, 359, 369—370, 392, 591,
     593, 601—602, 605, 610
 ДУРКОТ Іван 307, 322, 603, 606
 ДУХНОВІЧ — див. ДУХНОВІЧ Олександр
 ДУХНОВІЧ О. — див. ДУХНОВІЧ
     Олександр
 ДУХНОВІЧ Олександр 17—36, 50—57,
     255, 309, 321, 346, 369, 425, 591, 606
 ДУХНОВІЧІ 19
- ЕСІПОВ Б. П. 246
- ЄВЧИЧ 69.
 ЄКАТЕРИНА МУЧЕНИЦЯ 34, 40
 ЄРЖАБЕК Р. 187, 196—198
 ЄСЕНЬСЬКА Г. — див. ЄСЕНЬСЬКА-ГОР-
     ВАТОВА Габрієла
 ЄСЕНЬСЬКА-ГОРВАТОВА Габрієла 187,
     196—198
- ЖЕЛЕЗНИК Ю. 304, 393
- ЗАГЛАДА Ніна 246
 ЗАТУРЕЦЬКИЙ Адольф Петер 296—297
 ЗАТЬКО П. 210
 ЗИГМУНДОВА М. 210
- ЗИМУВЧАК Василь 120
 ЗУБАЛЬ І. 321, 595—596, 606
- ІВАНЧОВ Федір 395
 ІЛЬКО П. 325, 327, 382, 384
 ІСУС ХРИСТОС 308, 449, 572, 593, 606
- ЙОРДАН 43, 49
- КАЛИНЯК І. 293
 КАНТАР Я. 308, 364
 КАПКО Марія 293
 КАПКО Юрій 293
 КАПРАЛЬ І. 304, 321
 КАТЕРИНА 41, 49
 КАШУЛА І. Ю. 21, 25
 КЕЛЛНЕР-ГОСТИНСЬКИЙ П. 32
 КИМАК А. 330
 КИРИЛ і МЕФОДІЙ 34, 41
 КИРЧАК Павел 120
 КІЧ І. 345
 КОВАЧ Андрій 6
 КОВАЧ І. Б. 33
 КОКОШ Іван 156
 КОЛІНЧАК Ю. — див. КОЛІНЧАК
     Юрко
 КОЛІНЧАК Юрко 258, 293, 299, 309,
     320—322, 328—329, 332, 346—348, 350
     —358, 375, 378—380, 387, 392, 398,
     401, 413, 420, 422—425, 572—573, 591
     —593, 595, 597—602, 606, 610, 613,
     615, 630
 КОМЕНСЬКИЙ 7, 9—11, 13, 97, 119, 167,
     179, 199, 210, 395
 КОПИЛОВ 246
 КОРИБАНИЧ Ганна 293, 299
 КОРИЯТОВІЧ Федір 27, 41, 43
 КОРНІЛОВ 246
 КОСТЕЦЬКИЙ 66, 88
 КОСТЮК Юрій 215, 247—248, 250, 252
 КОСТЮН Юрій 293
 КОЦЬО Гелена 293
 КОЦЬО Зузана 293
 КОЦЬО Марія 293
 КОЦЬО Михайло 156
 КОЧАН Деметер 120
 КОЧАН Степан 89
 КРЕСИЛА С. 372
 КРИВОЙДЕРЕВО 530
 КРЖИЖАНОВСЬКИЙ Ю. — див.
     КРЖИЖАНОВСЬКИЙ Юліян
 КРЖИЖАНОВСЬКИЙ Юліян 297, 314,
     572—576
 КРІШКО Марія 293
 КРОМЕР 49
 КРОМЕРІУС 43
 КРУГЛЯК 69
 КСЕНОФОН 43, 49
 КУЗЬМА О. — див. КУЗЬМА Олена

КУЗЬМА Олена 309, 320—322, 337, 350, 352, 376—377, 392, 428, 436, 573, 595—596, 602—603, 606, 610, 613, 615, 630
КУЗЬМА С. — див. КУЗЬМА Степан
КУЗЬМА Степан 309, 322, 338, 349—352, 376—377, 392, 434, 436, 573, 604, 606, 610, 613, 615, 630
КУНДРАТ Юрій 6
КУСТОДІЄВ К. Л. 23, 33
КУЦЕР Юрко 353, 378, 426
КУЧАЛА Андрій 120, 156
КУЧЕРА М. 119—120
КУШНІР Юрко 309, 319, 321, 353, 380, 426, 573, 600, 606

ЛАБАНЦ Юрій 156
Лаборець 31
ЛАВРОВСЬКИЙ Петро 156
ЛАЗАР Е. 57, 95, 132, 148, 165, 186, 198, 214, 302
ЛАЗОРИК Ф. С. 303—304
ЛАКАТА В. 293
ЛАМПЕЛЬ Ян 120
ЛАМПЕЛЬ Іван 156
ЛЕВІЦЬКИЙ І. 22
ЛЕГДАН Ілля 256
ЛЕМПЕЛЬ Вузана 293
ЛЕМПЕЛЬ Юлія 293
ЛЕНІН В. І. 133, 141—142
ЛЕНЬКО Зузана 215, 231, 241, 247—248, 250, 252
ЛЕСИН В. М. 246, 296
ЛОКТИБРАДА 530
ЛОМОНОСОВ 24
ЛУЧКАЙ М. — див. ЛУЧКАЙ Михайло
ЛУЧКАЙ Михайло 27, 29—32
ЛЮБИМОВ В. 304
ЛЯЛЬО Іван 120
ЛЮДВІК 49
ЛЮРА Андрій 593

МАДЕЙ 594, 609
МАКУШЕНКО П. И. 88
МАЛАТЯК М. 388
МАРІЯ 49
МАРІЯ ТЕРЕЗІЯ 311, 320, 346, 371, 564—566, 276
МАРКОВ 29
МАРКУШ М. 168, 178
МАРТИН 49
МАРТЯК 346
МАРТЯК Г. — див. МАРТЯК Ганна
МАРТЯК Ганна 309—310, 318—319, 326, 329, 332, 334, 352, 376, 392, 493, 590, 598, 606, 610, 613, 615, 630
МАСИЧ Іван 293
МАТВІЙ КОРВІН 372
МАТЯШ 308, 320, 372, 594, 605
МАТЯШ КОРВІН 395
МАТЯШОВСЬКА-КІНДЯ Юстина 378
МАЦАН Марія 69

МАЦИНСЬКА Анна 247
МАЦКО — див. МАЦКО Андрій
МАЦКО Андрій 309, 319, 321, 328—329, 332, 346, 425—426, 573, 606
М. Г. (МИХАЙЛО ГИРЯК) 303, 311, 358
МИКИТАСЬ В. Л. 21, 25
МИКЛЮШІК 29
МИСТРИК Йозеф 296
МІНЧИЧ Ян 120
МОЛЬНАР Й. 28—29
МОЛЬНАР Михайло 6
МОШИНСЬКИЙ К. 119—120
МУЛИЧАК Юрій 310
М'ЯРТАН Ян 142, 167, 178

НЕДЗЕЛЬСЬКИЙ Євгеній 29, 296—297
НІМЕЦЬ Ян 120
НІМЕЦ П. із Тесар 372
НИКОЛАЙ 346, 367, 567
НІДЕРЛЕ І. 119
НОВИКОВ Н. В. 412
НОДЬ — див. НОДЬ Николай
НОДЬ Николай 26
НОСАК-НЕЗАБУДОВ — див. НОСАК-НЕЗАБУДОВ Б.
НОСАК-НЕЗАБУДОВ Б. 31—32, 53, 55, 57

ОВІДІЙ 37, 49
ОРЛАЙ — див. ОРЛАЙ І.
ОРЛАЙ І. 27—28
О. Р. (Олена Рудловчак) 21

ПАВЛИЩАК Микола 382
ПАВЛОВИЧ О. — див. ПАВЛОВИЧ Олександр
ПАВЛОВИЧ Олександр 255, 309, 321, 346, 369, 425, 591
ПАВЦЬО Юрій 293, 299
ПАЙДИЧ Анастасія 215, 231, 241, 247—248, 250, 252
ПАЛАГА 297
ПАЛАШТИ Ш. 12
ПАЛАЩАК Юрій 293
ПАЛКОВИЧ К. 167, 178
ПАНЬКЕВИЧ Іван 255, 303, 313, 315, 322, 391, 393, 572—573, 593, 606
ПАНЬКО Ю. 55, 93, 131, 146, 164, 185, 197, 213, 301
ПАРІКОВА Магдалена 167, 179—181, 183—186
ПАЦОЛА 69
ПЕРФЕЦЬКИЙ є. 395
ПЕТРО 308—309, 320, 328, 347, 349, 422, 593
ПЕТРОВА З. А. 88
ПІРОШ М. — див. ПІРОШ Марія
ПІРОШ Марія 69, 293, 306—308, 310—312, 316, 318—319, 321—322, 325—326, 334, 341, 346—347, 349—350, 352, 354

- 357, 359, 363—365, 368, 286, 389, 392, 419, 590, 593—597, 599—603, 606, 610, 613, 615
- ПІРОШ Петро 120
- ПИТЛЯНИЧ І. — див. ПИТЛЯНІЧ Іван
- ПИТЛЯНІЧ Іван 309—310, 316, 318—319, 321, 326—327, 329—331, 338, 345—348, 350—353, 355, 358—359, 373—375, 388, 392, 455, 574, 590, 595—596, 67, 610—611, 613, 615, 630
- ПЛІЦКА Карел 216, 246
- ПОДОЛАК Ян 7—9, 11, 97, 119—120, 142, 156, 178—181, 183
- ПОДЯК Марія 156
- ПОЛІВКА — див. ПОЛІВКА Іржі
- ПОЛІВКА І. — див. ПОЛІВКА Іржі
- ПОЛІВКА Іржі 314, 326, 372, 403—405, 408—411, 420, 572—589
- ПОЛОНИНСЬКИЙ Ю. 393
- ПОПОВИЧ А. — див. ПОПОВИЧ Андрій
- ПОПОВИЧ Андрій 293, 311, 316—318, 326, 330—331, 333, 335—339, 341—342, 344, 347—348, 350, 352, 355, 357, 359, 380—381, 394—395, 392, 495, 574—575, 592—594, 601, 607, 610—611, 613, 615, 630
- ПОПОВИЧ Василь 23, 26, 28—29
- ПОПОВИЧ Іван 88—89, 607
- ПОПОВИЧ М. — див. ПОПОВИЧ Марія
- ПОПОВИЧ Марія, 311, 319, 331, 334, 347, 359, 380—382, 392, 511, 610, 630
- ПОТРИСКАЛА 530
- ПРАЖАК В. 88
- ПРИБЕШ М. 322
- ПРИМЕР Йозеф 151
- ПУЛИНЕЦЬ О. С. 246, 296
- ПУСТАЙ М. 306, 338
- РЕЙНФУСС Р — див. РЕЙНФУС Р.
- РЕЙНФУС Р. 88, 210
- РЕГУЛА Іван 66, 88
- РОЛ 40
- РУДЛОВЧАК О. — див. РУДЛОВЧАК Олена
- РУДЛОВЧАК Олена 6, 17, 19, 21, 31, 53—54, 56, 393—394, 396—397, 590, 593, 596—597
- РУСИНКО Іван 3—6, 8, 396—397, 402, 590—604
- РУСИНКО Микола 6
- САВЕЛИК І. 43
- САВКУЛИЧ Йоанн 42
- САК Ю. М. 36
- САЛАК О. 368
- САТМАРІ Юліус 346
- СВЕНЦІЦЬКИЙ І. С. 28—29
- СВОБОДА Людвіг 309, 322, 353, 377, 434—435, 573, 604
- СВОБОДОВАА-ГОЛДМАНОВА Франтішка 246
- СЕНТЕЛИК Юрій 311
- СИВУЛИЧ 379
- СИДОР Михаїл 120
- СИДОРЕНКО Г. 246
- СИЛАНИЧ Марія 308
- СИЛАНИЧ Ф. — див. СИЛАНИЧ Федір
- СИЛАНИЧ Федір 308, 316—317, 325, 337, 339, 341—342, 346—347, 354, 357, 359, 363, 385, 392, 607, 610, 611, 613, 615
- СИРКАНИЧ Марія 361, 365
- СИРКАНИЧІ 366
- СИТАР Олена 215, 231, 241, 247—248, 250, 252
- СІРМАЇ А. 27, 34, 49
- СІЧИНСЬКИЙ В. 88
- СКРИП Василь 6
- СМИРНОВ А. А. 246
- СМОЛЯК Василь 293, 304, 312, 316—321, 326—327, 329—335, 333—339, 341—344, 346—352, 354—355, 359, 382—385, 388, 392—393, 493, 526, 530, 575, 576, 590—593, 595, 599—601, 607, 610—611, 613, 615, 630
- СНІГУРСЬКИЙ Іван 22
- СОПИРА Ю. 368, 389
- СОПОЛИГА М. — див СОПОЛИГА Мирослав
- СОПОЛИГА Мирослав 6, 59, 88—90, 92, 94, 129—132
- СОРІНЧАК Марія 293
- СПИРАНСЬКИЙ Дмитрій
- СРЕЗНЕВСКИЙ И. 31
- СТАЛІН 568
- СТІЛКОН 43
- СТАРАІ 39—40
- СТУДЕНСЬКИЙ К. 32
- СУВАК М. 161—162
- СУРИНЧАК Іван 156
- СУРИНЧАК Марія 89
- ТАРКОВИЧ Г. 29, 33
- ТЕПЛОВ Б. М. 246
- ТЕРШАКОВЕЦЬ Михайло 29
- ТОМАН М. — див. ТОМАН Микола
- ТОМАН Микола 305, 307, 318—319, 321—322, 326, 347—348, 354, 359, 368—369, 392, 593—597, 601, 607, 609—610
- ТОМАН Олена 293
- ТОМЧІВ Янчі 576, 599, 607
- ТОПОЛЯНЧИН Ян 120
- УРБАНЦОВА В. — див. УРБАНЦОВА В'єра
- УРБАНЦОВА В'єра 119—120, 156, 297

ФАТЕРМАН 29
ФЕДОРОВИЧ (І. Фогарашій) 29
ФІЛИП М. — див. ФІЛИП Марія
ФІЛИП Марія 305, 316—319, 384, 597,
608, 610
Ф. І. 29
ФІШЕР 29
ФОГАРАШІЙ — див. ФОГАРАШІЙ
Іван
ФОГАРАШІЙ І. — див. ФОГАРАШІЙ
Іван
ФОГАРАШІЙ-БЕРЕЖАНИН — див. ФО-
ГАРАШІЙ Іван
ФОГАРАШІЙ Іван 28—29, 32—33
ФОНДАК Ф. 385
ФРОЛЕЦ В. 88, 191
ФУНДАК Марія 293

ХАВІЦЬО Марія 293
ХАРИТУН Г. — див. ХАРИТУН Ганна
ХАРИТУН Ганна 311, 316—319, 322, 327,
331—332, 334, 337, 344, 346—347, 349
—350, 352, 355, 359, 380—381, 385,
389, 392, 630, 675, 591, 594—595, 597
—598, 601, 608, 610—611, 613, 615
ХАУТУР М. — див. ХАУТУР Марія
ХАУТУР Марія 309—310, 317—322, 326
—327, 329, 332—337, 347, 352, 354—
356, 359, 373—375, 392, 591—593, 596
—598, 600, 602—603, 608, 610—611,
613, 615, 630, 673
ХИРА Юліус 293
ХОТЕК К. 119
ХРИСТОС 309, 320, 328, 347, 422

ЦАМБЕЛ С. 372
ЦЕРЕМУГА Й. 304
ЦИГРА Юрій 256—257
ЦИМБОРА Юрій 304
ЦИЦАНИЧ Юлія 293, 372

ЧАЙКОВСЬКИЙ Й. 88
ЧАПЛОВИЧ Ян 29, 255
ЧЕРЕВКА Зузана 309—310
ЧЕЛАКОВСЬКИЙ Франтішек Ладіслав
296—297

ЧЕРНЕГА Олена 65
ЧОПЕЙ Ф. 29
ЧОРНАНИЧ Ю. — див. ЧОРНАНИЧ
Юрій
ЧОРНАНИЧ Юрій 156, 293, 309—310,
316, 320—321, 326, 328, 330, 332—333,
336—337, 342, 347, 349—351, 353, 355,
357, 359, 375, 378, 385—386, 389, 391
—382, 486, 489, 491—492, 568, 578,
585, 590, 594, 596—597, 599—600, 608,
610, 674

ШАЛАНИЧ 367
ШАМУЛКА І. — див. ШАМУЛКА Іван
ШАМУЛКА Іван 306, 310, 312, 316—322,
324—326, 333—334, 336—339, 341—
343, 347, 349—355, 357, 359—362, 366
—367, 385, 388—389, 392—393, 396,
410, 416, 590—592, 594—597, 599—600,
602—603, 609—610
ШАМУЛКА Михайло 156, 359—360
ШАМУЛКИ 359
ШАМУЛКО 69
ШАФАРИК П. Й. 7, 11, 17, 215, 230,
303—304, 308, 393
ШЕВЧЕНКО — див. ШЕВЧЕНКО Т. Гр.
ШЕВЧЕНКО Т. Гр. 199, 212—214, 297,
369, 572
ШКОВЄРОВА Зіта 199, 212—214
ШЛЕПЕЦЬКИЙ І. 393
ШУЛЬЦ Вітам 12
ШУРКАЛА Н. — див. ШУРКАЛА На-
дія
ШУРКАЛА Надія 88—89, 129

ЮГАСЕВИЧ Іван 255
Ю. К. (Юрій Костюк) 216—217, 222—
223
ЮРКО Наці Мельницький (Юрко Ко-
линчак) 346, 424
ЮРЦАК Юрій 309
ЮРЧЕНКО П. Г. 88
ЮРЬ 150

ЯНИГА 346, 489
ЯНКО Іван 309

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

- АВСТРІЯ 361
АВСТРО-УГОРЩИНА 372, 381, 390
АМЕРИКА 13, 65—66, 74, 99, 111, 309,
321, 351, 354, 359, 365—366, 369, 372,
383, 423, 426, 573, 595, 601, 606, 609
БАГНА 350, 574
БАРДІВ 49, 134
БАРДІВСЬКИЙ ОКРУГ 10
БАРТФА 40—41, 49
БЕЛЬГІЯ 13, 99, 304, 306, 321, 360—361
БЕРЕЗЬКА СТОЛІЦЯ 38
БЕРЕГСАЗ 350
БЕРЕЗУЧВАНА ВОДА 350, 422
БЕРЛІН 350
БЕРЕЗНЕ 47, 477
БЕРЕЗНИЙ 350
БЕРЕЗЬКА ЖУПА 33
БЕСКІД 20, 33, 37—39, 41
БЕСКІДИ 387
БЕСКІДОВІ ГОРЫ 43
БІЛА 208
БІЛА МАКОВИЦЯ 246
БІЛА ЦЕРКВА 426
БІЛА НАД ЦИРОХОЮ 69
БІЛА-НА-ЦИРОСІ 172
БОГУМІН 350, 568
БОДРУДЖАЛЬ 327
БРАТИСЛАВА 4, 23, 31—32, 88, 119—120,
142, 156, 191, 210, 247, 296—297, 303,
395—396, 597
БРНО 191, 350, 568
БУГ-ВОДА 350
БУДА 30, 33
БУДАПЕШТ 119, 210
БУДИН 22, 25—27, 29, 32, 34, 40, 49
БУКОВИНА 22, 38, 216
БУЗНИКИ 102
БУЗУЛУК 353, 426
ВАЛАХІЯ (МОРАВСЬКА) 191
ВАРШАВА 350, 492
ВЕЛИКА МОРАВА 119—120, 572
ВЕЛИКА ПОЛЯНА 7, 10, 59—61, 65, 69,
87, 90, 92, 94, 97, 99, 102, 104, 108,
111, 119—120, 130—132, 135, 140, 169,
175, 178, 181, 184—186, 196—199, 207,
210, 215, 248, 250, 252, 256, 293, 297,
303—304, 309—310, 312—313, 315,
318, 320—321, 334, 349—350, 359—
360, 373—376, 391—392, 476, 486, 573
—574, 490, 607, 610, 613, 615, 623—
624
ВЕЛИКА РИВНІЦЯ 33
ВЕЛИКАЯ ХОРВАТИЯ 31
ВЕЛИКИЙ БЕРЕЗНИЙ 75, 139, 170, 174,
176, 208—209
ВЕНА 29, 350
ВЕНГРІЯ 28
ВЕРОНА 47, 49
ВЕРХ 350
ВЕРХНІЙ ЗЕМПЛІН 10, 12—14, 97, 107
—108, 110, 112, 115, 119—120, 130—
132, 167—168, 171, 195
ВЕРХНЯ ЦИРОХА 14, 59, 97—98, 112,
117, 130—132, 167, 187, 199, 210, 212
—214, 248, 250, 252
ВЕРХОВИНА 30, 33, 38
ВЕРХОВИНСЬКИЙ ОКРУГ 30
ВИГОРЛЯТ 39—40, 168
ВИГОРЛЯТСЬКА ГОРА 34
ВИШНІ РЕМЕТИ 20
ВИШНЯ РИВНІЦЯ 19—20, 53—55
ВИШНЯ ЯБЛІНКА 304
ВІДЕЛЬ 22, 350, 567—568
ВОЛОХІЯ 26, 31, 38
ВОРОНІВСЬКИЙ ОКРУГ 190
ВРУЦЛАВ 572
ГАЗДОРАНЬ, ГАЗДОРАНЯ 320, 360, 353,
377—378, 422, 428, 572—573, 595, 606,
616
ГАЛИЦЬКА РУСЬ 29, 31
ГАЛИЦЬКО-КАРПАТСЬКА РУСЬ 31
ГАЛИЧ 350, 348
ГАЛИЧИНА 22, 25, 32, 38, 43, 216, 351,
567
ГАМРИ 172
ГЕЛЬСІНКІ 572
ГНИЛЕЦЬ 330
ГОРЬ 567
ГОРЕГРОННЯ 119, 178
ГОСТОВИЦІ 304
ГОТТВАЛЬДОВ 246
ГУМЕННІ 33, 38—39, 41—42, 47, 134,
149, 170—171, 176, 208, 350, 379, 429
ГУМЕНСЬКИЙ ОКРУГ 10, 134, 136, 140,
168, 199, 256, 297, 304, 359, 365, 368
—369, 371—374, 376, 379, 381, 385,
413
ДАРА 7, 10, 41, 59—60, 64—65, 69—70,
74, 78, 81, 87, 89—90, 92, 94, 97, 99,
103, 109, 111, 119, 130—132, 149, 156,
175, 178, 184—186, 196—199, 201—202,
206—207, 211, 215—216, 228—239, 241,
246, 248, 250, 252, 256, 293, 297, 303
—305, 309, 313, 315—318, 321, 384, 391
392, 610, 613, 615
ДЕВЕРКІ 350, 364
ДЕБРЕЦЕН 34
БЕБРЕЦИН 39
ДІЕТА УГОРСЬКА 44
ДІЛ 39
ДОЛЬНИЙ КУБІН 134
ДУБНИКИ 41
ДУНАЙ 224

- ЕГИПЕТ** 44
ЕРДЕЛЬ 227, 242
ЖАКАРОВЦЕ 178
ЗАБРУДЬ 65, 74, 90, 92, 94
ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСТЬ 374
ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСТЬ УРСР 65, 389
ЗАКАРПАТСЬКА УКРАЇНА 29
ЗАКАРПАТТЯ 14, 21, 27—28, 32, 60, 88,
216, 255, 361, 372
ЗАМАГУР'Я 119, 171
ЗАХІДНА ЄВРОПА 99, 393
ЗАХІДНА УКРАЇНА 25
ЗАХІДНІ КАРПАТИ 210
ЗБІЙ 89, 121—124, 127
ЗБІЙНЕ 119
ЗБІЙСЬКИЙ ПОТІК 98
ЗБОЙ 304
ЗБУДСЬКА БІЛА 385
ЗВАЛА 7, 10, 41, 60, 65, 67, 82, 87—90,
92, 94, 97, 99, 104, 108, 110, 117, 119—
120, 130—132, 155, 173, 178—180, 183
—186, 196—199, 207—208, 211, 215,
248, 250, 252, 293, 297, 303, 309, 311,
313, 315—316, 318, 321—322, 359, 381,
391—392, 574—575, 610, 613, 615
ЗЕМПЛИНСЬКА ЖУПА 19, 33, 50, 130
—132, 168
ЗЕМПЛИНСЬКА КРАЙНА 33, 38, 53—
55
ЗЕМПЛИНСЬКА НИЗОВИНА 353
ЗЕМПЛИНСЬКА СТОЛИЦЯ 20, 33, 37
—38
ЗЕМПЛИНСЬКИЙ КОМІТАТ 27, 34, 49
ЗУБНЕ 350, 431
ЗУБНИЙ 350
ІТАЛІЯ 43, 351, 375, 492, 568
КАВКАЗ 350
КАМЕНІЦЯ 208
КАРПАТИ 14, 21, 25, 27, 30, 34, 60, 88,
91, 93, 95, 130—132, 167—168, 196—
198, 216, 347, 350, 378, 394, 420, 483
—484
КАРПАТСЬКА ОБЛАСТЬ 8, 13—14, 88
—89
КАРПАТСКАЯ РУСЬ 28—29
КАРПАТСЬКІ ГОРИ 28, 38, 107
КЕЖМАРОК 311
КІЇВ 88, 156, 246—247, 296—297
КИСУЦІ 119, 171
КЛЕНОВА 34, 42
КЛОКОЧІВ 19—20
КОЗАЛАТА 350, 484
КОЛВАСІВ 155, 304
КОЛОНІЦЯ 304
КОМАРНО 32
КОТЕРБАГ 330
КОШІЦІ 7, 19, 27, 40, 49, 119, 136, 208,
210, 350, 568
КРАЇНА РАД 361
КРАЙНА 33—35
КРАЙНЯ 24, 38—39, 41, 44
КРАКІВ 350, 567, 572
КРАСНА ДОЛИНА 310, 350, 483—484,
574, 596, 608
КРАСНИЙ БРІД 401, 592, 603
КРАЩОК 360
КУРИМКА 38
КУЧАЛАТА 350, 383, 567, 575, 605
ЛАБІРІЩИНА 347
ЛАБОРЕЦЬ 20, 31, 41, 350, 567
ЛЕМКІВЩИНА 88
ЛАНІНГРАД 412
ЛІПЕЦЬКА ПОЛЯНА 361
ЛІПТОВ 171, 346
ЛІПТОВСЬКА ЖУПА 351
ЛІПТОВСЬКИЙ МІКУЛАШ 374
ЛІВЛІЦЕ 393
ЛУЦИНА 209
ЛЬВІВ 22, 28—29, 31—32, 394, 420, 572
ЛЮБЛІН 191
ЛЮБЛІНА 492
ЛЮТА 65, 90, 92, 94
МАГУРА 350
МАДЯРСЬКА МОНАРХІЯ 434
МАДЯРЩИНА 383, 568
МАКОВИЦЯ 33, 38, 255
МАЛІЙ БЕРЕЗНИЙ 41
МАРАМОРОСЬКА ЖУПА 30, 33
МАРАМОРОСЬКА СТОЛИЦЯ 38
МАРАМОРОШ 30
МАРІЯ-ПОВЧ 209
МАРТИН 7, 9—10, 142, 156, 196, 210
МЕЖИЛАБІРЦІ 247
МИХАЛІВЕЦЬКИЙ ОКРУГ 190
МИХАЛІВЦІ 169, 350, 360
МИХАЙЛІВЦІ 67, 73
МІНСЬК 402
МЛАЧКИ 350, 565, 575, 595, 605
МОГИЛІЦЯ 350, 575
МОРАВІЯ 190—191, 196—198
МОСКВА 33, 35, 88, 210, 246
МУКАЧЕВЕ 22, 27, 30, 41, 176
МУКАЧІВСЬКА ЕПАРХІЯ 27
НАСТАС 18, 24, 33, 38, 42
НІВИЦЬКЕ 255
НИЖНІЙ ЗЕМПЛИН 88, 99
НИЖНЯ ЯБЛІНКА 304
НИЗЬКІ БЕСКИДИ 88
НОВА СЕДЛИЦЯ 97, 100, 119—120,
130—132, 178, 180, 184—186
НОВОСЕЛИЦЯ 304

- ОЛОМОУЦ** 360
ОРАВА 171
ОРЛИХ 38
ОСАДНЕ 304, 330
ОСТРАВА 210
ОСТРУЖНИЦЯ 7, 10, 43, 60, 87, 90, 92, 94, 99, 119, 130—132, 155, 196—199, 248, 250, 297, 303—304, 309—310, 313, 315—316, 318, 321, 359, 380—381, 391—392, 575, 610, 612, 614
ПАННОНІЯ 34, 43
ПАРИГУЗІВЦІ 97, 130—132
ПАРИЗІВЦІ 69, 349, 519—520
ПАСІКА 73, 105
ПЕРЕМИШЛЬ 22
ПЕРЕЧИН 74
ПЕШТ 25, 30
ПІВДЕННИЙ ЗЕМПЛІН 13, 169
ПІВІЧНИЙ ЗЕМПЛІН 175, 178
ПІВНІЧНО-СХІДНА СЛОВАЧЧИНА 187, 190
ПІДКАРПАТСЬКА РУСЬ 210, 303, 351, 393, 434, 572, 593
ПНР 65, 90, 92, 94
ПОГРОННЯ 119
ПОЛОНИНСЬКІ КАРПАТИ 117, 168
ПОЛЬСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА 60
ПОЛЬЩА 73, 117, 190, 196—198, 306, 351, 361, 567—568, 602, 609
ПОЛЯНИ 426, 567
ПОПРАД 134, 374
ПРАГА 29, 31, 88—89, 246, 290, 297, 353, 426, 572, 593
ПРИКРА 255
ПРИСЛІП 97, 119, 130—132
ПРИСЛОП 119—120, 304, 316
ПРЯШІВ 4—5, 7, 12, 19—21, 23—24, 28, 31, 33, 246—247, 255—256, 296—297, 303—304, 310, 376, 391, 393—394, 401—402, 420, 572, 590—604
ПРЯШІВСЬКА ЕПАРХІЯ 23
ПРЯШІВСЬКИЙ КРАЙ 246—247
ПРЯШІВЩИНА 60, 215, 296, 303, 315, 393, 396—397
ПЧОЛИННЕ 383
ПЧОЛИНЕ 41, 350
РАДВАНЬ-НА-ЛАВІРЦІ 119
РАДЯНСЬКА УКРАЇНА 248, 250, 252
РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ 21, 361
РЕЙФІВ 350
РЕМЕТИ 20, 40
РЖЕШУВ 88
РЖЕШУВСЬКЕ ВОЄВОДСТВО 88
РИБНИЦЯ 20, 39—40
РИБНИЦЬКА ПАРОХІЯ 40
РОВНЕ 257, 297
РОСІЯ 18, 28—29, 43, 375, 383, 426, 483, 568
РУМУНІЯ 227, 375
РУНИНА 66, 72, 75, 88
РУСЬКЕ 7, 10, 41, 59—61, 63, 65—66, 68, 70, 76, 81, 83, 88—90, 92, 94, 97, 99, 101—102, 104, 109—111, 119—120, 130, 132, 135—136, 149, 156—157, 159—162, 169, 178, 184—186, 196—199, 206—207, 210, 215, 248, 250, 252, 293, 297, 299, 303—309, 311—316, 318, 320—321, 359, 361—371, 391—392, 576, 610, 612, 614, 625—629
РУСЬКИЙ ГРАБОВЕЦЬ 119
РУСЬКИЙ ПОТІК 97, 110, 119—120, 130, 132, 175, 178, 184—186, 206—207, 304
РУСЬКИЙ ЦІНТЕРЬ 576, 598, 605
САГАНОВЕЦЬ 102
САМОГІТІЯ 47, 49
САНOK 350, 361, 568
СВІДНИК 3—6, 88, 149, 396—397, 402, 590—604
СВІДНИЧЧИНА 327
СІЛЕЗІЯ 191
СИНАЙСЬКА ГОРА 34, 40, 49
СЛОВАЦЬКА ДЕРЖАВА 211
СЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА РАД 7, 11—12
СЛОВАЦЬКИЙ ШТАТ 390
СЛОВАЦЬКІ КАРПАТИ 98
СЛОВАЧЧИНА 7—9, 13—14, 88, 97—98, 112, 119—120, 133—134, 138, 156, 167—172, 175—176, 178, 184—186, 190—191, 210, 216, 232, 296—297, 351, 353, 361, 387, 486
СМОЛЬНИК 7, 10, 41, 60, 69, 90, 92, 94, 97, 99, 108, 110, 111, 116, 119—120, 130—132, 135—136, 149, 156—158, 169, 178, 181, 183, 194, 196—199, 210, 215, 248, 250, 252, 256, 258, 293, 297—299, 610, 612, 614
СМУЛЬНИК 63, 65—66, 69, 73, 86—88, 303, 308—309, 313, 315—316, 318, 320—321, 359, 366, 372—373, 391—392, 625
СНИІПА 4, 10, 33, 38, 40, 43, 67, 90, 92, 94, 119, 136, 139, 149, 162—164, 170, 172, 174, 208, 210, 248, 250, 252, 349—350, 370, 377, 423, 470, 475, 386, 567
СНИНСЬКИЙ КАМІНЬ 34, 39, 258, 261, 378, 422
СНИНСЬКИЙ ОКРУГ 304
СНИНСЬКА СТОЛИЦЯ 38
СНИНЩИНА 5, 7, 17—18, 20, 34, 59—60, 79, 88, 149, 215—216, 303, 308, 311, 313, 320, 326, 330, 357, 364, 373
ОПІСЬКЕ ПОДГРАДДЯ 138
СПІШ 23
С.—ПЕТЕРБУРГ 23, 28
СТАРИНА 7, 10, 12, 14—15, 18—21, 34, 43, 53—55, 59, 61—62, 65—66, 87—90,

- 92, 94, 97—99, 103—105, 109—110,
 119—120, 128, 130—132, 135—136, 142,
 178, 184—187, 195—200, 202, 204, 206,
 208, 210—211, 215, 248, 250, 252, 255
 —256, 258, 293, 297, 299—300, 302—
 304, 309—310, 312—316, 319—322, 329,
 332, 346, 350, 352—353, 356, 358, 376
 —380, 391—392, 422—423, 425—426,
 429, 572, 598, 601, 606, 610, 613, 615—
 622
СТАРИНСЬКА ДОЛИНА 4—5, 7—8, 17
 —21, 36, 53—55, 215, 255—258, 260—
 261, 307—310, 312—327, 329, 331—
 336, 338—339, 341—359, 363, 365—
 369, 371, 384—391, 395—397, 402, 419,
 421, 572—573, 590, 605, 610, 612, 614,
 630
СТАРОЛЮБОВНЯНСКИЙ ОКРУГ 10
СТАРОЛЮБОВНЯНЩИНА 306
СТАРОСІЛЛЯ 246
СТАЦІН, СТАКЧИН 10, 12, 18—20, 24,
 34, 41, 43, 53—55, 70, 139, 172, 174,
 176, 209, 312, 349—350, 370, 372, 423,
 429
СТАЦИНСЬКА РОЗТОКА 162
СХІДНОСЛОВАЦЬКА НИЗОВИНА 390
СХІДНА СЛОВАЧЧИНА 7—9, 11, 14—
 15, 31, 59, 86, 107, 149, 167—168, 215
 —216, 218—220, 229—231, 246—252,
 255—256, 259, 261, 293, 296—297, 300,
 302—308, 310—317, 319—324, 326, 329
 —332, 334, 341, 349, 353, 358, 362—
 363, 365, 372—373, 378, 380, 384, 386
 —388, 391—394, 396—397, 401, 572,
 590—604, 610, 612, 614
СХІДНА УКРАЇНА 25
СЯН 568
СЯНОК 568
ТЕЛЕПІВЦІ (ОСАДНЕ) 69
ТИРОХА 41
ТИСА 350
ТИСНА 65, 90, 92, 94, 350, 568
ТОКАЙ 243
ТОПОЛЯ 17—18, 66, 97, 101, 103—105,
 119—120, 128, 130—132, 304
ТРАНСІЛЬВАНИЯ 227
ТРЕБІШІВСКИЙ ОКРУГ 190
ТРЕБІШОВ 67, 73, 169, 366
ТРЕНЧИН 134
ТРЕСТ 351, 492
ТРИ ВОДИ 422
ТУРЧАНСЬКИЙ СВЯТИЙ МАРТИН 403,
 572
УБЛЯ 98, 119, 320
УБЛЯНКА 20, 41
УБЛЯНСЬКА ДОЛИНА 117
УГОРСЬКА РУСЬ 29, 31, 572
УГОРСЬКА ЗЕМЛЯ 38
УГОРСЬКЕ ЦАРСТВО 38
УГОРЩИНА 22—25, 27—28, 32—34, 53
 —55, 169, 209, 227, 232, 255—256, 361,
 374, 378, 418
УЖАНСЬКА ЖУПА 19—20, 33, 50
УЖГОРОД 19—22, 24, 28—29, 32, 176,
 255, 296, 346, 350, 569
УЖОК 350, 567
УЖОЦЬКА ЖУПА 19—20, 33, 50
УКРАЇНА 88, 117, 190, 196—198, 246—
 247, 375, 381
УКРАЇНСЬКІ КАРПАТИ 114
УЛИЧ 99, 119, 171, 304, 320
УЛИЧКА 98
УЛИЧ-КРИВЕ 62—63, 69, 71, 88, 97, 119,
 121, 123, 130—132
УНГ 41
УНГВАР 47, 350
УНГСЬКА СТОЛІЦЯ 20
УНГВАРСЬКА СТОЛІЦЯ 38
УНГВАРСЬКА СТОРОНА 38
УРСР 20, 23, 36, 90, 92, 94, 208—209, 296
 —297
ФРАНЦІЯ 13, 99, 304
ХУСТ 374
ЦЕНТРАЛЬНИЙ ЗЕМПЛІН 178
ЦЕРНИНА 38
ЦИРОХА 7—15, 17—21, 24, 90, 92, 94,
 98—100, 107, 111, 113, 117, 119, 130
 —132, 168—169, 171, 177, 184—186,
 190, 199, 201, 203, 205, 211—212, 214
 —215
ЦІНТЕР 350, 520
ЧАДЦА 134
ЧЕРТЕЖ 102
ЧЕРНЕК 27
ЧЕХІЯ 67, 88, 210
ЧЕХОСЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА 138,
 361, 373, 390, 426
ЧЕХОСЛОВАЧЧИНА 9, 59, 88—90, 92,
 94, 142, 169, 361, 364, 371, 381, 390,
 393, 396—397
ЧССР 133, 142, 192, 196—198, 247, 293,
 297
ЧОРНЕ МОРЕ 350, 502
ЧУКАЛІВЦІ 304
ШАЛГУВЕЦЬ 360
ШАРИСЬКА ЖУПА 23, 33, 53—55
ШАРИСЬКА СТОЛІЦЯ 20, 33, 37—38
ШИМОВА ДОЛИНА 102
ШМИГОВЕЦЬ 105
ШМИГОВЦІ 117, 119
ЯВОРНИКИ 102
ЯГЕР 378
ЯЛОВА 10, 41, 97, 104—105, 109—110,
 119—120, 130—132, 310, 312—313, 315
 —316, 318, 320—321, 326, 333, 359,
 373, 382, 384, 391—392, 575—576, 596,
 606, 610, 612, 614
ЯСЕНИКИ 350, 565, 605

ЗМІСТ

Від редакції	7
ПЕРЕДМОВА	
Ян Подолак: Дослідження української людності в районі верхньої Цирохи на Східній Словаччині	9
ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ	
Олена Рудловчак: Олександр Духнович і Старинська долина. (До твору «О народах крайніанських»)	17
ЕТНОГРАФІЯ	
Мирослав Сополига: Традиційне народне житло в області верхньої Цирохи на Синицінці	59
Ян Подолак: Деякі архаїчні форми обробітку землі в районі верхньої Цирохи	97
Марта Дудашова: Пережитки приватного господарювання в умовах соціалістичного суспільства	113
Михайло Гвізд: Традиційне знаряддя збирання та переробки врожаю в північно-східній частині Синицінці	149
Магдалена Парікова: Традиційні види зимового транспорту в районі верхньої Цирохи	167
Габрієла Єсенська-Горватова: Об'єкти питної води в районі верхньої Цирохи	187
Зіта Шков'єрова: Традиційні нагоди суспільних зустрічей серед українців верхньої Цирохи	199
ФОЛЬКЛОРИСТИКА	
Юрій Костюк: Колискова пісня села Дари в районі верхньої Цирохи	215
Надія Вар'ян: Дрібні фольклорні жанри в Старинській долині	255
Михайло Гиряк: Народна проза Старинської долини	303
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	619
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК	625

Kolektív

**V E D E C K Ý Z B O R N Í K
MÚZEA UKRAJINSKEJ KULTÚRY VO SVIDNÍKU Č. 9, KNIHA 1**

1. vydanie

Výdalo Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislavce
odbor ukrajinskej literatúry v Prešove

a k o s v o j u 3 0 0. p u b l i k á c i u

Zostaviteľ: **Ivan Rusinko**, riaditeľ Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku
Zodpovedný redaktor **Ivan Macinský**
Výtvarný redaktor **Ivan Firkal**
Graficky upravila **Miroslava Smižanská**

Tlačili Duklianske tlačiarne, n. p. v Prešove — Strán 632 — AH 51,47 — VH — 53,22
(text 46,62, grafika 6,60) — Náklad 1200 — 02'63 — Schválené výmerom SÚKK — GR
č. 1759. I—1978

67—469—80

Колектив

**НАУКОВИЙ ЗБІРНИК
МУЗЕЮ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У СВІДНИКУ № 9, КНИГА 1.**

Видання перше

Видало Словачське педагогічне видавництво в Братиславі
відділ української літератури в Пряшеві

як свою 300 публікацію

Упорядник: **Іван Русинко**, директор Музею української культури
у Свиднику

Відповідальний редактор **Іван Мацинський**

Художній редактор **Іван Фіркаль**

Графічно оформила **Мирослава Сміжанська**

Друкували Дуклянські друкарні, н. п. у Пряшеві — Стор. 632 — АА 51,47 — ВА 53,22
(текст 46,62, графіка 6,60) — Тираж 1 200 — 02/63 — Ухвалено постановою СЦКК-ГД
№ 1759/І — 1978

67 — 469 — 80

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 7, 1976, 342 стор., ціна 86.— Кчс. Містить наукові розвідки історичного, культурно-історичного, етнографічного, фольклористичного та мистецтвознавчого характеру, як і статті-звіти окремих установ та організацій культурного життя українських трудящих.

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 8, 1977, стор. 420, ціна 62 Кчс. Містить наукові розвідки з історії, історії культури, мистецтвознавства, етнографії і фольклору, мовознавства та статті до річниць і ювілеїв, як і інформацію.

Матеріали для публікування в Збірнику МУК у Свиднику та листи надсилайте на адресу:

Múzeum ukrajinskej kultúry, Svidník, ČSSR

02/63
67—469—80